

ISSN 1452-2179

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRK LÜK BİLGİSİ 6

Mart-2007

PRİZREN

ISSN 1452-2179

9 1771452 217001

ISSN 1452-2179

BALKAN TÜRKOLJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

6

Prizren
Mart - 2007

BAL-TAM TÜRK LÜK BİLGİSİ

Altı Aylık Dergi

Prizren, Yıl II. Sayı 6. Mart 2007

Yayınlayan:

BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi adına:

Prof. Dr. Tacida ZUBÇEVIÇ-HAFİZ

Sorumlu Yazar

Prof. Dr. Nimettullah HAFİZ

Danışma Kurulu:

Prof. Dr. Anvar MOKAEV – Kırgızistan,
 Prof. Dr. Cenana BUTUROVIÇ – Bosna-Hersek,
 Prof. Dr. Cengiz HAKOV – Bulgaristan,
 Prof. Dr. Dimitriy VASIŁYEV – Rusya Federal Cumhuriyeti,
 Prof. Dr. Enver MAHMUT – Romanya,
 Prof. Dr. Eva GUSTAFSSON – İsveç
 Prof. Dr. Fehim NAMETAK – Bosna-Hersek,
 Prof. Dr. Ferit DUKA – Arnavutluk,
 Prof. Dr. Gazmend SHPUZA – Arnavutluk,
 Prof. Dr. Györg HAZAI – Macaristan
 Prof. Dr. Hamdi HASAN – Makedonya,
 Harid FEDAI – Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti,
 Dr. İrfan Ünver NASTATTİNOĞLU – Türkiye,
 Prof. Dr. Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT – Fransa
 Prof. Dr. Kamil VELİYEV – Azerbaycan
 Prof. Dr. Lars YOHANSON – Almanya
 Doç. Dr. Lyuba ÇİMPÖES – Moldova,
 Prof. Dr. Michael KIEL – Hollanda
 Prof. Dr. Miryana TEODOSİYEVIÇ – Sırbistan,
 Prof. Dr. Mirza Mirzatin ZAKİYEV – Tataristan,
 Prof. Dr. Muhammed JDRALOVIÇ – Hırvatistan,
 Prof. Dr. Mustafa MEHMET – Romanya,
 Prof. Dr. Nasimhan RAHMANOV – Özbekistan,
 Rahmi ALI – Yunanistan,
 Prof. Dr. Razik RAFİEV – Özbekistan
 Prof. Dr. Reşat GENÇ – Türkiye,
 Prof. Dr. Rukiye HACI – Çin,
 Prof. Dr. Şakir İBRAYEV – Kazakistan,
 Prof. Dr. Tadeus MAYDA – Polonya
 Dr. Timur KOZİREV – Rusya (Sibirya Bölgesi),

BAL-TAM Türk Lük Bilgisi, yılda iki sayı olmak üzere Mart ve Eylül aylarında yayınlanır.

Türk Lük Bilgisi ve yazarın adı kaynak gösterilmeden alıntı yapılmaz.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dizgi ve Baskı: BİRLİK Matbaası-Ankara Tel: 0312 394 31 82**Düzeltilen:** Ferhat AŞIKFERKİ**Yazışma Adresi:**

BAL-TAM

Emin Paşa – 17

Prizren / Kosova

Tel.- Faks: +381 38 631 108

BAL-TAM

Reşit Galip Cad. 21/3

G.O.P.- Ankara / Türkiye

Tel.- Faks: +90 477 07 03

E-mail: baltam@baltam.netwww.baltam.net**BAL-TAM TÜRK LÜK BİLGİSİ ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.**

İÇİNDEKİLER

TARİH

Halil İNALCIK

Sultan Murat I Hüdavendigar..... 1

*Bayram BAYRAKTAR*An Evaluations on the Claims About Cemal Pasha the Senior
Comander of Syrian Front in World War I..... 21*Harid FEDAI*

Sürgünler Yeri Magosa ve Kale-İçi, Kale-Dışı Mahkûmları 27

Bilge ERCİLASUN

Ziya Paşa'nın Kıbrıs'taki Faaliyetleri 41

Mehmet İBRAHİMGİL

Balkanlarda Türk Kültürü..... 47

İrfan Ü. NASRATTİNOĞLU

Romaya'da Türk Kültürü İzleri 53

Taner GÜÇLÜTÜRK

Gora'da Çanakale Türküsü Efsanesi 59

Cengiz HAKOV

Büyük Türk Bilgini vr Diplomatu Bilal Şimşir..... 73

DİL

Mehmet AYDIN

Türk Dilinin Özleşmesi İçin Bir Öneri 79

Enis KERVAN

Yanova Türk Ağzının Başlıca Özellikleri..... 83

Cem TOPSAKAL

Kosova'da Türk Eğitim Kurultayları..... 89

Hayriye MEMOVA – SÜLEYMANOĞLU

Sofya Üniversitesi-Türk Filolojisi Açılışı..... 107

Selim SELİM

Arnavut Dilinde Türkçe'nin Etkisi..... 139

EDEBİYAT

İ. NURMAGAMBETOVA

Türk Edebiyatında Dede Korkut..... 141

Gönül AYAN

Ahmet Yesevi'den Rabguzi'ye Yusuf Kısası..... 149

Nimetullah HAFİZ

Eski Yugoslavya'da Mevlana 155

<i>Sadettin KOÇ</i>	
Kırgız Edebiyatında Bir Şaheser	
“Kırsan Kılıç” Romanı	161
<i>Nane LEE</i>	
Benim Adım Kırmızı’nın Kore’deki Yankıları.....	167
<i>Numan Yusuf ARUÇ</i>	
Makedonya Türk Kültürü ve Edebiyatında Fahri Kaya	175

HALK BİLİMİ

<i>İsmail GÖRKEM</i>	
Tair Alanguunun Balkan Folkloru Üzerine Çalışmaları	181
<i>Ayten AYDINKIZI</i>	
Muasir Türk Bedii Nesrinde At Kultu	197
<i>Hayrettin İVGİN</i>	
Anadoluda Geleneksel Aba Güreşi	207
<i>Nail TAN</i>	
Osmanlı Dönemi Halk Eğlenceleri.....	217
<i>Elmira EDİLBEKOVA</i>	
Özbeklerde Yemek Kültürü	227

DERLEME-TARAMA

<i>Zenun MANDAK</i>	
Brod, Gora Ağzında Türk Osmanlı Sözcükleri	231

OLAYLAR – YAYINLAR

<i>İ. Ü. NASRATTİNOĞLU</i>	
Bulgaristan Katılımlı Sempozyumu.....	281
<i>Arda AKIN</i>	
Türk Halk Kültürüne Hizmet Ödülleri	285
<i>Mevlüt ÖZHAN</i>	
UNIMA Türkiye Milli Merkezi’nin Karagöz Konusundaki Çalışmaları.....	291
<i>Nevin BALTA</i>	
Bal-Tam Dergisi.....	301
<i>Hüseyin AYAN</i>	
BAL-TAM’dan İki Önemli Yayın: Ömer Lütfi, Şemi Divanı Kitabı	305
<i>Taner GÜÇLÜTÜRK</i>	
I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri Yayınlandı.....	309
<i>Taner GÜÇLÜTÜRK</i>	
“Çevren” Dergisi’nin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Edebi	
Etkinlikleri (1973-1992)	311

T A R İ H

SULTAN MURAD I. HÜDAVENDİGAR Osmanlı Padişahı (1362-1389)

Halil İNALCIK*

726'da (1326) doğdu. Babası Orhan Bey, annesi Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer (Lülüfer) Hatun'dur. Kaynaklarda ve kitabelerde "bey, emîr-i a'zam, han, hudâven-digâr, padişah, sultânü's-selâtin, melikü'l-mülûk" gibi unvanlarla anılır. Osmanlı tarihlerinde yaygın olarak Gazi Hünkâr ve Hudâvendigâr şeklinde geçer. Sırp ve Bulgar kaynaklarında Tsar, büyük emîr; bir Ceneviz belgesinde "dominus armiratorum Turchie" unvanına rastlanır. Büyük kardeşi Süleyman aynı anneden doğmuştur. Diğer kardeşleri Sultan, İbrâhim, Halil ve Kasım başka annelerdendir. Tahta çıktığı sırada bunlardan İbrahim ve Halil hayattaydı.

Orhan Bey, İzmit fethine hareket etmeden önce (737/1337) ona Bursa ile Bey sancağını verdi. Murad on iki yaşında "küçük yaşından beri lalası olan Şâhin" ile (İd-rîs) birlikte Bursa Bey sancağına gönderildi (Neşrî, I, 162-164). İzmit'in fethinden sonra Sultanöyüğü (Eskişehir) sancağına nakledildi. Rumeli fâtihisi olarak anılan kardeşi Süleyman Paşa'nın ölmesi üzerine 758'de (1357) lalası Şâhin ile birlikte önemli bir kuvvetle Rumeli'ye gönderildi. Orada 1362'ye kadar şehzade sıfatıyla fütuhatta bulundu. Osmanlı kroniklerinde bu faaliyeti tahta cülusundan sonraya yerleştirilmiş ve bu yanlışlık modern tarihçileri bir takım hatalı varsayımlara götürmüştür.

Papalık ve Bizans Haçlı donanmasının 760'ta (1359) Lapseki ve Saros körfezi çıkarmasını önleyen Şehzade Murad'ın emrinde Lala Şâhin gibi yetenekli bir kumandanın yanı sıra Evrenos (Evrenuz) ve Hacı İlbey gibi serhad beyleri de bulunuyordu. Ancak küçük kardeşi Halil'in Rum korsanlarınca esir alınıp Foça'ya götürülmesi, babası Orhan'ın oğlunun kurtarılması için İmparator V. Yuannis Paleolog ile anlaşması sırasında Rumeli'deki askeri faaliyetlerini bir süre durdurmak zorunda kaldı. Halil'in kurtarılıp teslim edilmesi üzerine (Şevval-Zilkade 760/Eylül-Ekim 1359) fetih harekâtına yeniden başladı. 1360-1361'deki faaliyetlerini belirli bir plana göre icra etti. Önce Edirne'ye gelebilecek askerî yardımları kesmek için akıncıları İstanbul önlerine kadar gönderdi. İstanbul-Edirne yolu üzerindeki başlıca kaleler olan Bantoz (Panados), Çorlu (Tsurullos), Misini (Mosunopolis), Lüleburgaz (Verguli) ve

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı, Ankara

Babaeski (Bulgarufigon) ele geçirildi (İnalcık, Edime, s. 146). Öte yandan Meriç nehrine doğru Güney Trakya yol kavşağında Keşan Kalesi, Edirne'nin güneyinde Trakya'nın ikinci büyük merkezi Dimetoka (Didy-moteikhon) Kalesi zaptedildi (761/1360 veya 762/1361). Böylece Edirne her türlü yardımdan tecrit edildi.

762 (1361) baharında Şehzade Murad, Rumeli kuvvetlerini emri altında toplayıp Edirne üzerine yürüdü. Edirne'nin 55 km. doğusunda Babaeski'de karargâh kurup Lala Şâhin kumandasında orduyu ileri gönderdi. Edirne tekfuru onu Sazlıdere vadisi önünde karşıladıysa da bozguna uğradı ve Edirne'ye çekildi; geceleyin Meriç üzerinden gemiyle Enez'e kaçtı. Ardından Edirne halkı şehri teslim etti (28 Cemâziyelâ-hir 762/5 Mayıs 1361). Murad ordusuyla Kum Kalesi kapısından şehre girdi (Oruç b Âdil, vr. 41a). Daha sonra Edirne'yi güvence altına almak için Lala Şâhin ile birlikte kuzeyde Bulgaristan'a ait Eski Zağra ve Yukarı Meriç vadisinde Filibe doğrultusunda sefere çıktı. Fakat bu sırada Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil'den Sultan Orhan'ın ölümü haberi geldi (Cemâziyelev-vel 763/Mart 1362).

İznik ve Eskişehir'de bulunan kardeşleri İbrahim'in (o zaman altı yaşında) ve Halil'in (on altı yaşında) adamları, Karaman ve Eretna kuvvetlerinin desteğiyle şehzadeler adına Bursa'da tahtı ele geçirmek için harekete geçtikleri gibi Orhan Bey'in ölümünü fırsat bilen Amasya emirlerinden Bahtiyar Bey de Ankara'yı almış, Karamanoğlu 757'de {1356} Osmanlılar'ın eline geçmiş olan Sivrihisar bölgesini işgal etmişti. Murad, Rumeli'de lalası Şâhin'i uç/uc beyleri üzerinde beylerbeyi tayin edip Rumeli'den ayrılarak Bursa'ya ulaştı ve Kadı Çandarlı Kara Halil ile buluştu. Çandarlı o gelinceye kadar duruma hâkim olmuş, böylece Murad güvenle tahta çıkabilmişti. Bu arada Edirne'de oturan Beylerbeyi Lala Şâhin, Eski Zağra ve Filibe'yi eman ile teslim almıştı. Meriç vadisinde önemli bir şehir olan Filibe, Osmanlı rivayetine göre uzun bir kuşatma sonunda 765'te (herhalde milâdî 1364 bahar veya yazında) teslim olmuştu. Burası 767'de (1366) Murad Rumeli'de iken Beylerbeyi Lala Şâhin'in uç merkezi olacak, Şâhin oradan İhtiman ve Samakov istikametinde akınlara başlayacaktır.

I. Murad tahta geçtikten sonra 766 (1365) yılına kadar Karaman ve Eretna tehdidi yüzünden Anadolu'da kaldı. Eretnaoğlu Mehmed'i tahta çıkaran Karamanoğlu Alâeddin, Ankara'ya hâkim olan Bahtiyar Bey'le ittifak halinde Osmanlı topraklarına saldırdı. I. Murad, 1362 kışını Bursa'da geçirdikten sonra güçlü bir ordu toplayarak ertesi yılın baharında sefere çıktı. Eretna'nın Moğol birliklerini (Barımbay ve Samagar aşiret kuvvetleri) Eskişehir bölgesinde bozguna uğrattı, Karaman ordusunu püskürttü. Bunun üzerine kuşatma altında bulunan Ankara ahîleri kalenin anahtarlarını getirip teslim ettiler. Karaman ve Eretna tehdidi böylece ortadan kalktı.

1364'te Anadolu'da Türkmen beylikleri ve Mısır'da Memlûkler'e karşı genel bir Haçlı seferi hazırlıkları yapılmaktaydı. Sefer 767'de (Ekim 1365) on altı kadırga, 10.000 asker taşıyan altmış sekiz gemi ile Kıbrıs Kralı Pierre'in ordusu

İskenderiye'yi ele geçirmiş, Mısır'ın zengin ticaret limanı yağma ve yangında harabeye dönmüştü. İskenderiye yağma ve katliamı Avrupa'da İslâm'a karşı kazanılmış en büyük zaferlerden biri olarak kutlandı. Ertesi yıl papalığın genel Haçlı planı dahilinde Osmanlılar'a karşı Savua Kontu VI. Amedeo kumandasında bir Haçlı ordusu Gelibolu'yu aldı (Zilhicce 767/Ağustos 1366).

I. Murad, Bizans'a ve Haçlılar'a karşı Trakya'daki fetihleri korumak ve İstanbul doğrultusunda yeni fetihler yapmak için daha önce Receb 767'de (Mart 1366) Rumeli'ye geçmiş, Gelibolu Boğazı yoluyla Malkara'ya gelmişti. İdrîs-i Bitlisî'ye göre beş yıl Rumeli'de kalan I. Murad bu zaman zarfında Bizans ve Bulgar topraklarında birçok fethite bulundu. Meriç nehri üzerinde Edirne yakınında Çirmen (Çirmianon/Tshronomen) üstüne kuvvet gönderdi, kale eman dileyip teslim oldu. I. Murad, Lala Şâhin ve Gazi Evrenos emrindeki kuvvetleri Malkara'ya çağırdı; kuvvetlerinin arkasını güvenceye almak için Lala Şâhin'i Meriç ağzında Ferecik (Fire, Vira) üzerine gönderdi, kendisi de Bizans'a karşı harekete geçti. İstanbul yakınında İncügez'i kuşatıp aldı, oradan Burgaz dağları tarafına yönelerek İstanbul'a yakın Çatalburgaz'ı (Çatalca) ve Küçükçekmece yakınında iki kaleyi ele geçirdi. Lala Şâhin, Ferecik fethini tamamlayıp onunla buluştu ve birlikte Karadeniz kıyısında Polunya (Apolunia, Sozopol, Süzebolu) Hisarı üzerine yürüdüler, ancak burayı ele geçiremediler. Savua kroniğine göre Amedeo kaleyi 1366 Ekiminde Bulgarlar'dan almış ve Skafida'da Osmanlı gemilerini yakmıştı. Osmanlı kuşatması, kale henüz Amedeo'nun elinde iken 1366 Ekimi ile 1367 Nisanı arasında cereyan etmiş olmalıdır. Anonim tarihler Murad'ın kaleyi on beş gün kuşattığını, fakat alamayıp hayal kırıklığı içinde Devletlü Kabağağaç (bugün haritalarda Sozopol'ün 100 km. batısında Devletliagağaç) mevkiine çekildiğini belirtir. Rumeli'de kaldığı sırada ilkin Dimetoka'da oturmuş. Edirne'de saray inşasını emretmiş, inşaat bitince oraya geçmişti (770/1369).

Bizans'a karşı 1366 seferinde I. Murad başlangıçta Bulgar Çarı Aleksandr ile birlikte hareket etmişti. Bizans imparatoru Bulgaristan'a ait Sozopol (Süzebolu), Mesembria (Misivri) ve Anchialos (Ahyolu) kalelerini ele geçirmek istediğinden Bulgar Çarı Aleksandr Murad ile müttefik olmuştu. Amedeo bu kaleleri alıp Bizans'a verdi ve çar ile anlaştı. 1366 yılı sonlarında I. Murad'ın Bulgar çarı ile ittifakı son bulmuş ve Bulgar toprakları Osmanlı saldırılarına açılmış bulunuyordu. 769 (1368) baharında I. Murad, Doğu Bulgaristan'da önemli askeri harekâta girişti. Balkan dağ geçitlerini kontrol eden Aydos (Aetös) ve Karin ovası (Karnobat / Karinâbâd) üzerine yürüdü; Aydos savaşı teslim oldu, Karin ovası da kolaylıkla ele geçirildi. Oradan yenilgiyle ric'at ettiği Sozopol üzerine gelip kaleyi kuşattı ve eman ile teslim aldı (Osmanlı rivayetlerinde 779/1377 tarihi yanlışır). 770 (1369) kışında Edirne Sarayı'nda kaldı. O yılın baharında Bizans'a karşı yeniden harekâta geçerek Trakya'da Istıranca (bugün Yıldız) dağları eteğinde Pınarhisar, Kırkkilise (Kırklareli) ve Vize kalelerini ele geçirdi. Sultan Murad'ın İstanbul doğrultusunda Trakya'da yaptığı bu fetihler İstanbul'da paniğe yol açtı. İmparator V. Yuannis, son çare

olarak Katolikliği tanıma pahasına Batı'dan bir Haçlı ordusunu harekete geçirmek amacıyla papanın yanına gitmeye karar verdi (Halecki, . s. 169-212).

I. Murad. 1368-1369'da Bulgaristan ve Bizans'a karşı hareket ederken aynı zamanda Kara Timurtaş Bey'i Tunca vadisinde Kızılağaç Yenicesi (Elhovo) ve Yanbolu (Yamboli), Lala Şâhin'i Samakov ve İhtiman üzerine göndermişti (herhalde 1369 bahar ve yazı): Timurtaş, Kızılağaç Yenicesi ve Yanbolu'yu alıp çok miktarda ganimetle Edirne'ye döndü. Lala Şâhin ise büyük kuvvetlerle hareket ederek Rodop ve Balkan silsileleri arasında tarihî Kapulu - Derbend'e (Trayan-Kapısı, XIX. yüzyıl haritalarında Kapucuk) dayanmış, oradan ihtiman ovasına inmiş, halkı eman güvencesiyle Osmanlı himayesi altına almıştı. Ardından güneye dönüp Samakov'a yürüdü. Sırp (Laz) askerinin büyük kuvvetlerle işgal etmiş bulunduğu Çamurluova'da çetin bir savaş verdi. Samakov yolunu açtı ve önemli demir madeni bulunan bu şehri Osmanlı hâkimiyeti altına soktu. İhtiman'ın ele geçirilmesiyle Sofya doğrultusunda ana yol açılmış oluyordu. Lala Şâhin'in bundan sonraki akınları bu istikamette olacaktır. Bizans diplomasisi, Haçlı girişimlerini daha ziyade Osmanlılar üzerine çekmek için yoğun çaba gösteriyordu (a.g.e., s. 82, 85). V. Urban'ın (1362-1370) papa seçilmesi Haçlı seferlerinin Osmanlılar'a karşı yoğunlaşması sonucunu verdi. Bu sırada İtalya'da iki yıla yakın kalan imparator (Ağustos 1369-Nisan 1371), Türkler'e karşı hiçbir siyasî yarar sağlayamamıştı (a.g.e., s. 233).

Aslında Amedeo'nun Gelibolu'yu ele geçirip Bizans'a teslim etmesi (14 Haziran 1367) Rumeli'de Osmanlılar için kritik bir durum ortaya çıkarmıştı ve İstanbul'da papa ve Latinler'le iş birliğini zorunlu gören Batı-Katolik yanlısı partiyi kuvvetlendirmişti. I. Murad, Gelibolu'nun iadesi için baskı yapıyordu. Çirmen savaşından önce Serez Despotu Uglyeşa'nın elçileri İstanbul'a geldiği sırada I. Murad, Bizans'a Gelibolu'nun teslimi şartı ile barış önerdi (a.g.e., s. 243). 1367-1370 döneminde I. Murad'ın Trakya'daki fetihleri İstanbul'da korku ve telâşa sebep olmuş, imparator sultana elçi heyeti göndererek (Kydenos'un Gelibolu'ya ait "non reddenda" nutku: (a.g.e., s. 241) uzlaşmayı denemiş. I. Murad Gelibolu'nun geri verilmesinde ısrar etmişti. Kydenos'a göre Türkler, Rodop dahil Trakya'nın önemli bir bölümünü ellerinde tutmaktaydı. İstanbul halkı "bir hapiste veya kafesteki hayvanlar gibi" şehirde kapalı kalmıştı. Makedonya Sırp Despotu Jovan Uglyeşa'dan İstanbul'a gelen Sırp heyeti, ortak düşman olan Türkler'e karşı ittifakı bir izdivaçla güçlendirme teklifini getirmiş ve para sunmuştur. Kydenos'a göre, yardım ancak İtalyanlar ve Macarlar gibi para ve asker bakımından zengin Batı ülkelerinden gelebilirdi. I. Murad, Gelibolu geri verilmedikçe barış yapmayacağını bildirdi. İstanbul'daki çoğunluk Gelibolu'nun teslimine razıydı. Kydenos ve Latin yanlıları ise uzlaşmaya karşıydılar. Sonunda Sırp'ların ittifak teklifi kabul edildi.

V. Yuannis Paleolog ve Sırp Despotu Jovan Uglyeşa, Türkler'i Trakya'dan tamamıyla sürüp çıkarmak düşüncesindeydi. Uglyeşa güneyde Evrenos'un, kuzeyde Meriç vadisinde Hacı İlbey ve Lala Şâhin'in ilerlemesini tehlikeli

görüyordu. 1360'tan bu yana Türkler akınlarını Athos manastırları bölgesine kadar götürmüşlerdi. Uglyeşa, Patrik Kallistos'un ölümünden sonra da Türkler'e karşı Bizans ile ittifak fikrini hararetle sürdürdü (Ostrogorski, s. 127), İstanbul'dan yeni patrik Philotheos anlaşıma için Serez'e İznik metropolitini gönderdi. Sırp ve Bizans patriklikleri arasındaki problem çözüldü ve anlaşıma imzalandı (1368). Mayıs 1371'de kiliselerin birliği ilân edildi.

Uglyeşa'nın despotluğu Serez merkez olmak üzere Rum ve Türkler'le sınırdıydı. Batı Makedonya'da Uglyeşa'nın kardeşi ve müttefiki Kral Vukaşin'in toprağı Prizren, Üsküp ve Prilep'i içine alıyordu. Ostrogorski'ye göre, Vukaşin'in sefere katılmış olması Sırlar bakımından Çirmen savaşının önemini göstermektedir. Saldırı kararı 772 (1371) baharında alındı. Sırp ordusu, Trakya'dan Arnavutluk'a kadar uzayan bölgedeki yerli Rum ve Sırp kuvvetlerinden oluşmaktaydı.

Rumeli'de Lala Şâhin, Sırp ordusunun yürüyüşü karşısında Bursa'daki I. Murad'dan yardım istedi. Sırp ordusu güçlü bir direnişle karşılaşmadan Meriç'in sol kıyısında Çirmen'e kadar ilerledi. Edirne tehlike altına girdi. Lala Şâhin'den imdat haberini alan I. Murad Anadolu kuvvetlerini toplayıp harekete geçti. Boğaz'a kadar geldiyse de buraya ve Gelibolu'ya Sırlar'ın müttefiki olan Bizanslılar hâkim olduğundan geçemedi. Ayrıca Bursa-Lapseki yolu üzerinde Karabiga'yı da (Pegae) gerisinde bırakamazdı. Osmanlı savaş meclisi, o yaz muazzam surların arkasında denizden destek alan Pegae Kalesi'nin alınmasına karar verdi. Ordu kaleye kara tarafından saldırırken Aydıncık (Edincik) deniz üssünden İldutan kumandasında (mezarı ve camisi Edincik'te) gelen Osmanlı donanması denizden yardımı kesmekle görevlendirildi. Sultan denizden ve karadan "yagmâ", genel saldırı ilân etti. Biga kuşatmasının 1371 yazında olduğu kesindir (Osmanlı rivayetinde verilen 766/1364-65 tarihi yanlıştır).

Osmanlı rivayetine göre Çirmen veya Sırp Sındığı savaşı (15 Rebiülevvel 773 / 26 Eylül 1371) Hacı İlbeği idaresindeki öncü Osmanlı kuvvetlerinin âni bir baskınıyla sonuçlandı. Sırlar bu gece baskını neticesi çıkan karışıklıkta birbirine girdi; çoğu Meriç'e düşüp boğuldu ve tam bir bozguna uğradı. Savaşın ayrıntıları Osmanlı kaynaklarından Âşıkpaşazâde ve Neşri'de verilir ve Sırp Sındığı diye de anılır. Anonim tevârîh-i Âl-i Osmânlar'da ise Sırlar'ı dağıtan Hacı İlbeği'dir, Savaşın tarihi Osmanlı kaynaklarında 766 (1364-65) olarak verilirse de hristiyan kaynakları doğru tarihi 26 Eylül 1371 şeklinde kaydeder. Sırp keşişi İsaia'ya göre ise Despot Uglyeşa, bölgedeki bütün Sırp ve Rum askerleri toplayıp kardeşi Vukaşin ile birlikte Türkler'i Makedonya'dan (Trakya) kovmak için hareket etti. Sırp ve Rum askerleri 60.000'i buluyordu. İsaia'ya göre ancak Sırp önderleri Allah'ın emirlerine karşı geldikleri için bu kötü akıbete uğradılar. Batı tarafındaki hristiyanlar (öbür Sırp knezleri) yardıma gelmedi. I. Murad Anadolu'da Biga kuşatmasındaydı.

Savaştan sonra Makedonya'da ki Sırp prensleri Vukaşin'in oğlu Kral Marko, Despot Dragaş, kardeşi Konstantin, I. Murad'a baş eğip haraçgüzârı olmayı kabul ettiler. Uglyeşa'nın topraklarına ailesi sahip çıkmadı. Bizans

imparatoru bir beratla oğlu Manuel Paleologos'a "Sırp boyunduruğundan kurtulmuş" Bizans şehirlerini tevcih etti. 1373'te Kavala'da Rum Alexios, Türkler'den ve Sırlar'dan bazı şehirleri zaptettiğini Venedik'e bildiriyor, ertesi yıl Venedik vatandaşlığını alıyordu. Papalık hristiyanların başına gelen bu felâketi ancak 1372 ilkbaharında öğrendi. Papa XI. Gregor, Macar kralına 1372 tarihli yazısında Türklerin "Sırp magnatlarını" hâkimiyet altına aldıkları, böylece Macaristan, Sırbistan ve Arnavutluk'un arasına sokuldukları, Adriyatik denizi kıyılarındaki limanlara kadar gelmelerinden korkulduğu ve Türkler'in Hristiyanlık sınırları dışına atılması gerektiğinden söz edilmektedir.

Meriç savaşı sırasında ölen Vukaşin'in mirası üzerinde anlaşmazlık çıktı. İşkodra'dan Georg Balşic, Prizren'i ele geçirdi (1372); Jupan, Nikola Altomanovic'in hücumuna uğradı. Duşan'ın imparatorluğu rakip yerel prensliklere bölünmüş bulunuyordu. Bu gelişmeler I. Murad'ı Balkanlar'da üstün bir hükümdar durumuna getiriyor, Tuna ve Adriyatik'e doğru yeni fetihleri kolaylaştırıyordu. Papa, Venedik'e gönderdiği 13 Kasım 1372 tarihli "bulla"sında Osmanlı zaferinden Bizans ve Sırp Krallığı'na karşı bir zafer olarak söz etmişti. Papa, daha önceki bir mektubunda Murad'ın Bizans topraklarına büyük bir saldırıda bulunduğunu da belirtmişti. Söz konusu Osmanlı fetihleri, Kırkkilise-Vize kalelerinin fethiyle sonuçlanan harekâttan ibarettir. Papanın bu sözleri de Bizans'ın Sırlar'la ittifak etmiş olduğunda kuşku bırakmaz. Çirmen'deki yenilgi haberi üzerine papa, bir Haçlı seferi hazırlamak için Thebes'te (Livadia) ilgili hristiyan hükümetlerinin bir araya gelip görüşmelerini istedi. Venedik, Cenova, Kıbrıs, Yunanistan'daki bütün Latin devletleri ve Aragon kralı toplantıya davet edildi. O zaman Levant'ta Batılı Latinler, Pera, İzmir, Atina, Rodos, Kıbrıs, Antalya, Ege adaları ve Mora'da hâkimdiler. Türk istilâsını durdurmanın yollarının konuşulduğu toplantıdan bir sonuç alınamadı.

I. Murad'a karşı imparatorla anlaşma yapan ve hararetle bir Haçlı yanlısı olan Papa V. Urban 1370'te ölmüş bulunuyordu. Kiliselerin birliği ve Türkler'e karşı Haçlı tasarıları suya düştü. Borca batmış, küçük bir ücretli asker grubu ile İstanbul'a dönen imparator Çirmen'de olan biteni öğrendi. Bizans için bütün umutlar kaybolmuştu. İmparator, İstanbul'da Osmanlılar ile anlaşma yanlılarına katılmaktan başka çare kalmadığını gördü; diğer Balkan hanedanları gibi I. Murad'ın haraçgüzârı olmayı kabul etti (1372 kişi); yılda 15.000 "hyperper" (1 hyperper yarım Venedik altını) ödeyecek ve sultanın seferlerine askeriyle bir vasal olarak katılacaktı. İmparatorun Osmanlı sultanının vasalı olması I. Murad için son derece önemli bir başarı idi. Böylece Gelibolu Boğazı'ndan Rumeli'ye tehlikesiz geçme imkânı doğuyor, Rumeli'de Osmanlı hâkimiyeti güvence altına alınıyordu.

Son haber Roma'da şaşkınlık doğurmuştu ve imparatorun Türkler'le ittifak ettiği, birlikte sefere çıktığı söyleniyordu. 775 (1373) sonbaharında imparatorun, büyük oğlu Andronik'in hukukunu çiğneyip küçük oğlu Manuel'i ortak İmparator ilân etmesi, Murad'la bir anlaşmanın sonucu olabilir (Halecki, s. 303; krş. Barker, s. 20). İmparator, papaya gönderdiği mesajlarda Murad ile yapılan

anlaşmanın geçici bir barış olduğunu söylüyor, papa ile ilişkilerini kesmemeye çalışıyor, özür olarak Macar kralının vaadini yerine getirip ordusuyla hareket etmediğini ekliyor ve papanın Macar kralını harekete geçmeye teşvik etmesini istiyordu. Papa, Macar kralına bu konuyu bildirmekte gecikmedi. Papa, 1375'te İstanbul'un Türkler tarafından işgal edilmesi ihtimalinden ciddi olarak kaygı içindeydi (Halecki, s 306-307). Ege'deki Latin kolonileri Anadolu'dan gıda maddeleri, özellikle buğday almadan yaşayamazdı. Papalık için şimdi âcil konu, Türkler'i Batı'ya yayılmaktan alıkoymaktı. Papa, Haçlı seferi için endüljanslar dağıtıp para topladığı gibi, Türkler'le ticaret yapan hristiyanları aforoz ediyordu. Tebriz'den İstanbul'a gelen bir piskoposun gözlemine göre, imparatorla anlaşma arefesinde birçok Türk İstanbul'a gelmiş, şehir sanki onların işgalinde imiş gibi bir görüntü ortaya çıkmıştı (a.g.e., s. 308). I. Murad'ın Batı'daki gelişmelerden korkusu yoktu.

Türkler'e karşı Balkanlar'da Haçlı seferi için Macar kralı düşünüliyordu. Macar Kralı Louis, papaya mektubunda [a.g.e., s 266] Meriç zaferinden sonra Bulgaristan ve Sırbistan'da Osmanlılar'ın geniş bölgeleri ele geçirdiklerini ve doğrudan doğruya Macar topraklarını tehdit ettiklerini vurgular; kendisinin 1374 Mayıs'ında harekete geçeceğini bildirir. Tuna'nın güney kıyılarında Macar banlıkları kurulmuş olup Sırplar, Bulgarlar ve Bosna, Osmanlı fetihleri kadar Macarlar'dan da çekinmekteydi. Kral çok geçmeden Dalmaçya'da rakibi Venedik'e karşı savaş ilân etti. Aslında Macar kralının Kuzey Balkanlar'da Tuna'nın güneyinde yayılma girişimleri I. Murad'ın işine yaramaktaydı. I. Murad'ın haraçgüzârlığını kabul etmekle beraber imparator papalıkla sıkı teması sürdürüyordu. İstanbul ve Selanik kuşatma altındaydı. 1367'den beri Gelibolu'yu elinde tutan imparator papaya, Rumeli ile Anadolu arasında gidiş geliş kontrol için Boğaz'da on iki kadirganın sürekli devriye gezmesini önerdi; masraflı ilgili devletler sağlayacaktı {a.g.e., s. 274}.

Çirmen zaferinden sonra I. Murad, İdrîs-i Bitlisî'nin rivayetine göre, 773-775 (1372-1374) yılları arasında ikinci defa geçtiği Rumeli'de önemli fetihlerde bulunmuştur (Trakya'da 1366-1370 yıllarındaki fetihler kaynaklarda yanlış olarak 1372 yılında gösterilir) 773 hicrî yılı baharı 1372 yılına, 775 yılı baharı ise 1374 baharına rastlar (sefer mevsimi daima bahardadır). İdrîs-i Bitlisî'ye göre 772 (1370) yazında Lala Şâhin Sarıyar savaşını kazanır ve Rilya (Rila) dağı eteğindeki bölge halkını itaat altına alıp Filibe'ye döner. Rila Manastırı keşişlerine muafiyet beratı ilk defa bu tarihte verilmiş olmalıdır (Nedkoff, 805 tarihli berat). Böylece Sofya akınlara açılmıştır (o sırada sultan Bursa'da idi). Lala Şâhin, Kostantin-ili (Köstendil) taraflarında bazı yerleri işgal etmişti. Yine bu kaynağa göre 773 (1372) baharında I. Murad, Lala Şâhin'in fetihlerini tamamlamak üzere büyük bir ordu ile Rumeli'ye geçti, Velbujd hâkimi Konstantin Oüzerine yürüdü. Tekfur boyun eğdi ve kalelerin anahtarlarını getirip teslim etti. I. Murad onu haraçgüzâr olarak bölgesinde bıraktı. 791'de (1389) I. Murad Kosova'ya hareket ettiği sırada Köstendil hâkimi Konstantin, sultanın ordusuna katılıp orduya erzak sağlayacaktır. 10 Nisan 1372'de Osmanlı kuvvetleri ilk defa

Selânik'i kuşatır ve çekilir. I. Murad, Osmanlı zaferinden yararlanan Sırp knezlerinin ve Bizans'ın, Uglyeşa'nın mirasına konmasına göz yumamazdı. Herhalde 1372 ve 1373 yıllarında I. Murad Rumeli'de bulunuyordu. İmparatorun Osmanlı haraçgüzârlığını kabul edip bu sıfatla sultanın ordusuna katıldığı kesindir; o sırada İstanbul ve Bursa'da bırakılmış olan Andronikos ve Savcı Bey'in birlikte isyanlarına dair Bizans ve Batı kaynaklarında kesin bilgiler vardır. Savcı Bey isyanı hakkında Osmanlı rivayeti 787 (1385) tarihini verir ki yanlıştır. İmparator Ioannes'in büyük oğlu Andronikos Palaiologos ve Şehzade Savcı Bey 1373 Mayıs başında harekete geçtiler. Savcı Bey Bursa'da kendini sultan, Andronikos İstanbul'da kendini imparator ilân etti. Bizans kaynaklarına göre 25 Mayıs 1373'te Boğaziçi'nde Pikridion'da her ikisi savaşta yenilgiye uğradı, Andronikos babasına teslim olurken (30 Mayıs) Savcı Bey Trakya'ya kaçıp Dimetoka Hisarı'na sığındı, orada 7 Eylül'e kadar dayandı (Dölger, (1961, s. 329-332). Osmanlı rivayeti ise farklıdır. Buna göre Bursa'da Savcı Bey isyan ettiğinde I. Murad Edirne'de idi. İsyanı duyunca Boğaz'ı geçip Biga tarafına geldi ve isyandan habersiz görünerek oğlunu buraya sürek avına çağırdı. Savcı Bey etrafındaki yakınlarının kışkırtmasıyla hazineyi dağıtmış ve kendi adına hutbe okutmuştu. Savcı Bey babasının davetine gitmedi, asker toplayıp karşı koymaya karar verdi. Bunun üzerine I. Murad Bursa'ya yürüdü; Bursa yakınında Kite ovasındaki karşılaşmada şehzade ele geçti; yandaşları kılıçtan geçirildi. I. Murad oğlunun suçunu itiraf ile itaat etmesini istedi, öğütte bulundu. Şehzade sert sözlerle karşı koydu ve babasını hiddetlendirdi. I. Murad, bir daha tahta geçme imkânını ortadan kaldırmak için oğlunun gözlerine mil çektirdi. Bir Bizans kroniğine göre de (Barker: s. 20, not 47) Savcı Bey on ay on gün babasından kaçtı. Onun bu zaman zarfında Dimetoka'dan Bursa'ya döndüğü anlaşılıyor. Bu takdirde Kite ovasındaki çarpışmanın 1374 baharında olduğu ortaya çıkar. I. Murad, 1373 baharında V. Ioannes'ten denizi geçmek üzere gemiler hazırlanmasını istemişti (Thiriet, Regestes, I. 541; 14 Temmuz 1374). Sultanın Ioannes ile birlikte 1373'te Edirne'de olduğuna şüphe yoktur. Osmanlı rivayetinde Kite savaşı hakkında verilen ayrıntılar herhalde hikâyenin kalan kısmını tamamlamaktadır.

Osmanlı rivayetine göre I. Murad, 775 başlarında (Haziran 1373) Çandarlı Kara Halil Hayreddin ile Rumeli'de idi. Kendisi Edirne'de oturup Hayreddin ile Gazi Evrenos'a Serez istikametinde ileri harekâta bulunma emrini verdi. Beylerbeyi Lala Şâhin'i de Batı Bulgaristan üzerine gönderdi. Hayreddin Paşa Gümölcine (Komotini) uç merkezinde oturdu. Evrenos Bey Buri (Borukale, Pöros), İskeçe'yi (Xanthi), eman ile aldıktan sonra daha batıda Marulya'ya (Maronia, Avrathisarı) yöneldi ve burayı da teslim aldı. Kalenin hâkimi bir prenses olduğundan Türkler kaleye Avrathisarı adını verdiler. Hayreddin Paşa'nın Serez üzerine gönderdiği Kara Balaban burayı alamadı ve şehri sürekli abluka altında tuttu.

İdrîs-i Bitlisî'ye göre I. Murad üçüncü defa Rumeli'ye geçip Bulgar Çarı Şişman (Susmanos) üzerine yürüdü. Bulgar çarı, Sırp knezleri gibi itaat edece-

ğini söyleyerek üç yıllık haraç ve pîşkeş ile sultanın huzuruna çıktı; yapılan anlaşmaya göre Şişman sultanın her seferine katılacaktı. Kışı Rumeli'de geçiren I. Murad, Timurtaş'ı "bi'l istiklâl" beylerbeyi yapıp Bursa'ya döndü. Timurtaş 1375-1381 döneminde Rumeli'de önemli reformlar gerçekleştirdi, yerli hristiyan askerlere timar verilerek eski topraklarının bir kısmında Osmanlı ordusunda hizmet şartıyla yerlerinde bırakılması sağlandı. Bu reform Osmanlılar'ın Balkanlaşması sürecinde önemli bir adım oldu. Her şeyden önce Balkanlar'da yerli askerî grupların direnci önlendi. Osmanlı ordusu, müslüman ve hristiyan erlerle bir Balkan ordusu haline geldi, Murad'a Anadolu'daki rakiplerine karşı ezici bir üstünlük sağladı. İslâm memleketlerinden gelip padişahın hizmetine giren Arap, Acem ve Türkler sarayda sipahi oğlanları bölüklerine alındı. Bu kapıkulu sipahileri, Bizans imparatorunun hassa alayına benzemekteydi. Daha önemli bir reform ise, timarlı ordusunda yaygın bir hoşnutsuzluk sebebi olan, ölen timar erinin timarının alınıp başkasına verilmesi uygulaması yerine timarın ölenin oğulları arasında bölüştürülmesi kuralının getirilmesi idi.

Bu sırada Osmanlı diplomasisinin en çok ilgilendiği şey Gelibolu'yu geri almaktı. 1376 Ağustosunda IV. Andronikos (kör edilmiş, fakat iyileşmişti), Cenevizliler'in ve I. Murad'ın yardımıyla İstanbul'da tekrar imparatorluk tahtını ele geçirdi. Andronikos, babası V. Ioannes'i ve oğullarını zindana attı. Tenedos'u (Bozcaada) Cenevizliler'e vermeyi vaad ettiyse de, Venedikliler adayı işgal edince Cenevizliler ile savaş başladı; Andronikos, Gelibolu'yu I. Murad'a teslim etti (779/1377). I. Murad 1379'da siyasetini değiştirdi. Rebûlevvel 781 'de (Haziran 1379) V. Ioannes zindandan kurtulup Üsküdar'a onun yanına kaçmayı başardı. I. Murad'a daha fazla haraç ödeme, ordusuna yardımcı asker gönderme ve Anadolu'da Philadelphia'yı (Alaşehir) teslim etme vaadinde bulundu. Andronikos, Pera'ya Cenevizlilerin yanına sığındı ve 1381'de babasıyla yapılan bir anlaşmaya kadar mücadeleyi sürdürdü.

Gelibolu Boğazı'nı kontrol eden Tenedos adasını elde etmek iki büyük deniz gücü olan Venedik ile Cenova arasında bir mücadele konusu oldu; o zaman I. Murad, donanmasından yararlandığı Cenova'yı destekledi. Osmanlılar, daha önce 1352-1355 Venedik-Ceneviz savaşında Cenevizliler ile iş birliği yapmış ve kapitülasyon vermiş olup Cenova'yı bir müttefik olarak görüyordu. Cenova, Osmanlı limanlarını serbestçe kullanmakta ve donanmaya gerekli erzakı bu limanlardan sağlamaktaydı. Ceneviz Perası karşısında İstanbul limanında büyük yatırımları olan Venedik, daima Bizans'ın yanında yer alıyor, İstanbul'un Osmanlı nüfuzu altına girmesine karşı bulunuyordu. Torino Antlaşması ile (Ağustos 1381) Tenedos'ta kalelerin yıkılması gündeme geldiği zaman Venedik, Cenevizliler'e adaya yönelik Osmanlı tehdidini hatırlattı.

783 (1381) yılında I. Murad, Anadolu beyleri üzerinde kontrolünü sağlamak için diplomatik teşebbüse geçti. Bursa'da büyük bir düğün düzenledi. Anadolu beylerini çağırdı. Germiyanoglu Süleyman, Hamîd-ili'ni ele geçirmek isteyen Karamanoğlu'na karşı Hamîd-ili Beyi İlyas'ı desteklemiş ve iki arada kalmamak için I. Murad ile akrabalığı ve iş birliğini tercih etmişti. Şehzade

Bayezid ile Süleyman'ın kızının düğünü için I. Murad 1381 sonbaharı veya kışında Edirne'den Bursa'ya geldi. Düğün 784 (1382) ilkbaharında Bursa'da büyük merasimle gerçekleşti. Anadolu beyleri Karamanoğlu, Hamîdoğlu, Menteşeoğlu, Tekeoğlu, Batı Anadolu'dan Saruhan ve Aydınoğlu, Kastamonu'dan İsfendiyar düğüne çağrıldı. Karaman ve Güney Anadolu beyleri üzerinde üstün nüfuz sahibi Memluk sultanı İhmal edilmemişti. Düğünde Mısır elçisine bütün öbür elçiler üzerinde yer verildi. Düğünde I. Murad kızı Nefise (Melek) Hatun'u Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'e nişanladı. Rumeli'den gelen uç beyi Evrenos, Anadolu beylerini gölgede bırakan bir zenginlik ve satvet gösterdi. Düğüne I. Murad'ın Rumeli'deki haraçgüzâr hristiyan knezleri de davet edilmiş görülmektedir. Osmanlı rivayeti bunlardan yalnız Brankoviç'i (Vılkoğlu) zikreder. Düğün esnasında önemli diplomatik anlaşmalar yapıldı. Germiyan'dan, Karaman ülkesine sınırdaş bölge (Kütahya, Simav, Eğrigöz [Emet], Tavşanlı) ve zengin Gediz Şaphanesi Bayezid'in çeyizi olarak şehzadeye verildi. I. Murad, Rumeli'ye hareketinden önce Bayezid'i Timurtaş'la beraber Kütahya'da yerleştirecektir. Osmanlı hanedanı ile Anadolu ve Balkan hanedanları üzerinde izdivaç yoluyla bağımlılık kurma, I. Murad zamanında başlıca diplomatik araç olarak sık sık uygulanmıştır.

Düğün, I. Murad'ın Anadolu beylerine üstün hâkimiyetini kabul ettirdiği bir diplomasi meydanına dönüşmüştü. Lazar'a karşı büyük sefere çıkmadan önce I. Murad, Anadolu beylerinden ve özellikle Karamanoğlu'ndan emin olmak zorundaydı. İzdivaç ilişkileri, tehdit, şer'î satın alma (herhalde Çandarlı'nın fikri) gibi yollarla düğün ve sonrasında bu siyaset gerçekleşti. Rumeli'deki fetihlerle çok güçlü bir duruma erişen I. Murad'a beyler karşı duramadılar ve bütün isteklerini kabul ettiler. I. Murad'ın ikinci girişimi düğünde Hamîdoğlu'ndan Göller bölgesini almak, böylece Karaman'ın batısına inmekti. Sultan, düğünde yapılan satış vaadi üzerine Hamîdoğlu Hüseyin'den kalelerin teslimini istedi. Ordusuyla Kütahya'ya geldi (1382 baharı). Hamîdoğlu Hüseyin'in baskı sonucu teslim ettiği altı şehre (Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç ve İsparta) I. Murad kendi adamlarını yerleştirdi. Eskiden beri bölge üzerinde Karaman beyi hâkimiyet iddiasındaydı. Karamanoğulları Göller bölgesini kendi ülkelerinden sayıyorlardı, Osmanlılar'ın işgalini hiçbir zaman kabullenmediler. 1385'te I. Murad Rumeli'de iken Karamanoğlu gelip bölgeyi ele geçirdi. I. Murad'ın 788 (1386) yılındaki Karaman seferinin sebebi budur.

1381-1383 yıllarında I. Murad, Anadolu'da işleri yoluna koyduktan sonra 785'te (1383) dördüncü defa Edirne'ye dönmüştü. Batı Balkanlar'da başlayan Osmanlı saldırısı karşısında Sırp prensleri arasında birlik yoktu. Merkezi Krusevac'ta (Alacahisar) bulunan Knez Lazar diğer Sırp beyleri üzerinde kontrolünü kuramamıştı. Lazar'ın arazisi, Morava nehri vadisinde zengin gümüş madenlerinin bulunduğu Novabrdo (Novaberda), Rudnikve Braničevo'yı içine alıyordu. Vuk Brankoviç (Vılkoğlu) Priştine, Trepça, Vulçitrin, Zvečan, Prizren ve Üsküp'te hüküm sürmekteydi. Vılkoğlu 1382'de Bursa'da düğüne çağrıldığına göre I. Murad'ın haraçgüzârı idi. Lazar'ın Macar kralı ile anlaşma yapmış

olması Osmanlılar'a karşı en ciddi önlem sayılabilir. Macar Kralı Büyük Louis'nin ölümü üzerine (Eylül 1382) I. Murad, Balkanlar'da en büyük rakibinden kurtulmuş oluyordu. Bu şartlar altında Osmanlılar'ın Batı Balkanlar'da Niş, Epir, Arnavutluk doğrultusunda fetih harekâtı sürat kazandı.

I. Murad 785'te (1383) dördüncü defa Rumeli'ye geçti, veziri Çandarlı Hayreddin Paşa'yı Serez ve Selanik üzerine gönderdi (Selanik kuşatması 1383-1387). 1371-1381 döneminde Rumeli'de yapılan Osmanlı fetihleri güneyde ve batıda Serez-Vidin hattı üzerinde duraklamıştı. Uçlarda yoğun yerleşme yapan Anadolu göçmenler fütuhât ve yeni timar bölgeleri için baskıda bulunuyordu. I. Murad, Hayreddin Paşa ile uç beyi Evrenos'u karadan, Azeb Bey kumandasında donanmayı denizden Kavala (Hristopolis) üzerine yolladı. Venedik'ten yardım alamayan Kavala teslim oldu. Bu sırada Serez de alındı (19 Eylül 1383). Teslim olan şehirler ahalisine I. Murad'ın ahidnâmesiyle tam güvenlik veriliyor, mukavemetle alınan şehirler ise "yağma" ilanı ile hücumla alınıyor, halkı esir ediliyor, şehir yağmaya uğruyordu. Güneyde Edirne'yi Adriyatik denizinde Draç (Durazzo) Limanı'na ulaştıran Via Egnatia tarihî ana yolu üzerinde Evrenos'un fetihleri ileri hatlara vardı. Evrenos'un fütuhâtını planladığı ilk uç merkezi Gümölcine idi. Oradan Hayreddin Paşa gözetiminde yaptığı fetihler onu Serez Önlere getirdi. Ele geçirilen Serez, Evrenos'un uç merkezi oldu. Hayreddin Paşa ayrıca 785'ten beri (1383) Selanik kuşatmasını sürdürüyordu. Evrenos, daha sonra Batı Makedonya'da yeni fetihler için uç merkezini, bir müslüman kasabası olarak kurduğu Yenice-i Vardar'a taşıdı. Buradan Batı Makedonya, Epir, Arnavutluk ve Teselya'ya akınlar başlattı. Bu arada Evrenos'un uç bölgesine, Vardar ve Serez ovasına Saruhan (Manisa) kesiminden Yörükler getirilip yerleştirilmiştir.

I. Murad, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş'ı Arnavutluk ve Bosna üzerine gönderdi. Timurtaş Pırlepe'yi (Prilep) kuşatıp teslim aldı. Oradan Manastır'a (Bitola) yürüdü ve zorlu bir savaş sonucu şehri fethetti, ardından Osmanlı kuvvetleri İştip'i (Ştib) ele geçirdi. Timurtaş'ın kuvvetleri 1383-1385'te Epir bölgesinde fetihler yaptı. Devol vadisi üzerinden Timurtaş Güney Arnavutluk'ta Savra (Muzakiye) ovasına İndi. Muzakiye ovasındaki savaşta Balşa'yı ağır bir yenilgiye uğrattı (787/1385). Bu savaş Arnavutluk'ta Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı sayılır. Herhalde Sırp Balşalar'a karşı Güney Arnavut senyörleri Thopia ve Araniti Osmanlı hâkimiyetini o zaman tanıdılar. Yine Arnavutluk dağlık bölgesinde kabileler başında Leka ve Paul Dukagin, Kuzey Arnavutluk'ta II. Curac Balşiç barış yaparak Osmanlı himayesini kabullenmişlerdi.

1384'te Timurtaş'ı Arnavutluk ve Bosna'ya karşı gönderen I. Murad Bursa'ya dönmüştü, 787 (1385) baharında tekrar beşinci defa Rumeli'ye geçti. İdris-i Bitlisî'ye göre Lazar, halkını ve mallarını kalelere koymak ve dağ geçitlerini güçlendirerek memleketi boşaltmak suretiyle köklü savunma önlemleri almıştı. Osmanlı ordusu dört ay dolaştı ve Lazar'ın kuvvetlerini göremedi. Kış yaklaşmıştı, erzak yoktu. Anadolu askeri yurduna dönmek istiyordu. Lazar, Tuna üzerinde Semendire (Smederovo) Kalesi'ne sığınmıştı. I. Murad için durum

kötüydü. Nihayet, toplanan savaş meclisinde Niş üzerine yürüme kararı verildi; Lazar'ın ülkesi Morava vadisini koruyan Niş Kalesi çetin savaşlara sahne oldu ve "yağma" ilânı (halkın malları yağma, kendileri esir) üzerine şehir alındı. Niş düşünce Morava vadisi savunmasız kaldı, Lazar elçi yollayıp haraçgüzârlığı kabul ederek 150 okka gümüş gönderdi ve her yıl haraç olarak 50 vukiye gümüş ve I. Murad'ın seferlerine 1000 (yahut 2000) zırhlı asker göndermeyi vaad etti. I. Murad 1385 seferi sonrası Karaman seferi hazırlıkları için Bursa'ya döndü. Gerçekten 1386'da Murad'ın Karaman seferinde yardımcı Sırp askeri hazır bulunacaktır. Öyle görünüyor ki, Niş düştükten sonra akıncılar Morava vadisine inmiş, Lazar'ın merkezi Kruşevac'ı tehdit altına almışlardı. Önemli bir stratejik merkez durumundaki Sofya, daha Önce I. Murad'ın Rumeli'de bulunduğu 1383'te ele geçirilmiş olmalıdır.

Murad, 1385'te Sırp seferinden Edirne'ye döndüğünde Karamanoğlu Alâeddin Bey'in Hamîd-ili arazisine saldırdığını öğrendi. Bursa'da kışlayıp 788 (1386) baharında sefere çıktı. Bu savaş Anadolu tarihinde kesin sonuç veren tarihî karşılaşmalardan biridir. Savaşın ayrıntılı tasviri Ahmedî'nin Gazânâme'sinde mevcuttur (Neşrî, I, 226-230'da iktibas edilmiştir). Frenkyazısı denilen yerde yapılan savaş, düzenli Osmanlı ordusunun karşısında geleneksel aşiret kuvvetlerinin iş göremeyeceğini göstermesi bakımından tarihî bir önem taşır. Karşılaşmada mağlûp olan Karamanoğlu Konya'ya çekildi. I. Murad arkasından gidip şehri kuşattı. Sultanın emrini dinlemeyerek yağmaya kalkışan Sırp askerlerini idamla cezalandırdı (bu olay Lazar'ın isyanında başlıca sebeplerden biri olacaktır). Karamanoğlu Alâeddin Bey'in eşi Murad'ın kızı Nefise Hatun babasına kocasını affetmesi için yalvardı, o da katına gelip elini öpmesi şartıyla (el öpme tâbîlik, vasallık merasiminin simgesidir) "iklimini kendüye bağışladı." I. Murad hemen Konya önünden kalkıp Hamîd-ili'ni (Beyşehir-Süleymanşehri) yeniden ülkesine kattı. Antalya ve İstanos Beyi Tekeoğlu'ndan itaatini istedi; o karşı çıkınca buralar da ele geçirildi (İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, s. 18, 54; Neşrî, I, 234).

Bu arada, daha önce 1383-1384 döneminde Amasya ve Kastamonu'daki gelişmeler I. Murad'ı bu tarafa yönelik harekâta bulunmaya zorlamıştı. Amasya-Tokat bölgesiyle yakın ilgi, başlıca Tebriz-Tokat-Amasya-Bursa arasında ipek kervanlarının geçtiği hayati yol dolayısıyladır. Diğer taraftan Sivas hâkimi Kadı Burhâneddin, Dânişmendiye'nin bir parçası saydığı Amasya'yı ülkesine katmak için çetin bir mücadele içindeydi ve Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'yi ortadan kaldırmış, Amasya'yı kuşatmıştı (Esterâbâdî, s. 318). Amasya-Tokat bölgesiyle Kastamonu Beyi (Kötürüm) Bayezid de ilgileniyor ve Kadı Burhâneddin ile mücadele ediyordu. Kötürüm Bayezid ile oğlu Süleyman bir aile faciası yüzünden birbirine karşı düşman durumuna düşünce daha önce Amasya emîrinin oğlu Ahmed gibi o da I. Murad'a sığınmıştı (1383-1384 kışı). Amasya Emîri Ahmed'i himayesine alan I. Murad, Kastamonu Emîri Bayezid'e karşı bir ordu gönderdi. Bayezid, oğlu İsfendiyar ile Sinop'a kaçtı. I. Murad'ın gönderdiği askerle Süleyman Kastamonu'ya hâkim oldu. I. Murad da

Kastamonu Beyliği'nin doğu bölgelerini ele geçirdi. İran İpek yolu üzerindeki Osmancık Osmanlı himayesini tanıdı. I. Murad Rumeli'de iken Süleyman halkın desteğiyle Osmanlı İşgaline karşı ayaklandıysa da, Kötürüm Bayezid'in Kastamonu'da beyliğin başına geçmesi üzerine tekrar Osmanlılar'a sığındı, I. Murad da onu bir Osmanlı kuvvetiyle Kastamonu'ya gönderdi (786/1384) ve I. Murad, kardeşi Süleyman Paşa'nın kızı Sultan Hatun ile Süleyman'ı evlendirdi. Bu izdivaç Kastamonu Beyliği üzerinde Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı sayılabilir. I. Murad ile Mısır Sultanı Berkuk arasındaki ittifak, Kadı Burhâneddin ve Karamanoğlu'na karşıydı. 1388 kışında Berkuk ile I. Murad arasında elçiler gidip gelecektir. Memlûkler ve Osmanlılar 1365'ten beri Haçlı saldırıları karşısında birlik içindeydiler. Bu durum I. Murad'ın şehadetine kadar sürdü.

1383 sonbaharından beri Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından kuşatma altında tutulan Selanik, Bizans ve diğer hristiyan kaynaklarına göre 1387 Nisanında düşmüştü. Hayreddin Paşa, Selanik Valisi Manuel'e Selânîk'i eman ile teslim etmesini önermiş, aksi takdirde yağma ilânı ile alınacağını, halkın esir ve mallarının yağma edileceğini bildirmiş, görüşmeler sonuç vermemiş, fakat uzun kuşatma ve karadan tecrit sonucu halk teslim olup kurtulma seçeneğine eğilim göstermiş, şehri deniz yoluyla bırakıp kaçanlar artmış. Manuel'in yardım için başvurduğu Venedik (Nisan 1385), imparator ile I. Murad arasında ateşkes için aracılık yapma karan almış, temaslarından bir netice alamayan Manuel 6 Nisan 1387'de gemiye binip Midilli'ye sığınmış ve üç gün sonra şehir Türkler'e teslim olmuştu.

Aynı yıl Bosna kralının tehdit ettiği İşkodra hâkimi II. Curac Balşiç, Kuzey Arnavutluk uç beyi Kavala (Rumca subaşı karşılığı Kefalya'dan) Şâhin ile (Osmanlı rivayetinde Lala Şâhin ile karıştırılır) beraber Bursa'ya gelip Murad'a bağımlılığını arzetmişti (789/1387 kışı). Balşiç kendisini Sırp kralları neslinden saymakta ve Bosna kralı ile çatışmaktaydı. Bosna kralının sultanı tanımadığını söyleyen Balşiç, Şâhin ile birlikte Bosna üzerine sefer yapıp kralı tekrar bağımlılığa zorlayacaklarını anlattı. I. Murad, Şâhin'e Bosna'ya akın emri verdi. Kavala Şâhin, Beylerbeyi Timurtaş'ın 1382-1388 Epir Arnavutluk seferinde en ileri uçlarda faaliyet gösteriyordu. Kavala Şâhin, 1385 Arnavutluk seferinde Balşa'nın yenilgisinden sonra Kuzey Arnavutluk'ta yerleşmişti. Balşa'nın halefi II. Curac Balşiç, Güney Arnavutluk'taki topraklarını Arnavut senyörü Thopia'ya (Topya) bırakmak zorunda kalmış. Kuzey Arnavutluk'ta Zeta (İşkodra) bölgesine çekilmişti. Başlangıçta Bosna kralına karşı Balşiç ile Şâhin arasında iş birliğini Batı kaynakları da teyit etmektedir (Emmert, s. 39). Osmanlı kaynağına göre Balşiç, Bosna kralı ve Sırp'lar'a Şâhin'in akınını haber vererek ihanet etmiştir. Kavala Şâhin, Bosna'ya yaptığı seferde Trebinje kuzeyinde Biletsa (Bileca) mevkiinde Vlatko Vuković kumandasında bir Bosna ordusu tarafından baskınla bozguna uğratıldı (26 veya 27 Ağustos 1388). Gazânâme'de bu bozguna ait ilginç ayrıntılar verilmiştir. (Neşrî, I; 238-242). Buna göre Kuzey Arnavutluk uç beyi olarak Şâhin, İskenderiye (İşkodra, Şkoder) tekfurunun tahrikiyle Bosna Krallığı'na bir yağma akını (20.000 er) düzenlemiş, Bosna'ya giren askerin

büyük kısmı yağma için dağılmıştı. Şâhin'in yanında 1000 kadar er kalmış, gün ağardığında beklenmedik bir anda karşılarında "30.000 gök demirli kâfir" belirmiş. Şâhin geceye kadar dar sarp bir vadide dayanıp askerin gelip katılmasını beklemek istemiş, fakat düzensiz azeblerin ileri atılmasını önleyememiş, akşama kadar süren boğuşmada Osmanlı askeri kırılmış, akından gelenler de pusuya düşürülüp tutsak edilmiş, yalnız kalan Şâhin, başını kurtarmak için kalan askerle (5000 er) Kuzey Arnavutluk'taki uç merkezine çekilmiştir (Ağustos 1388).

I. Murad, Şâhin'i Bosna'ya akına gönderdikten sonra 789 (1387) baharında Yenişehir Sarayı'na gelmişti. İttifak görüşmeleri için Mısır Sultanı Berkuk'a yolladığı elçi Yazıcıoğlu Mısır'dan iyi haberlerle dönmüştü. Yenişehir o yaz büyük düğünlere sahne olmuş, I. Murad imparatorun bir kızını kendine, iki kızını da oğulları Bayezid ve Yâkub'a eş olarak almış, aynı zamanda Bayezid'in üç oğlunu sünnet ettirmiş, bu düğün sırasında (Haziran 1387) Pera'dan gelen Ceneviz elçileriyle 1352 ticaret anlaşmasını yenilemişti.

Ertesi yıl Kavala Şâhin'in yenilgisi Balkanlar'da yeni gelişmeleri de beraberinde getirdi. 1385'te I. Murad'a baş eğen Knez Lazar Hrebeljanoviç, Osmanlı vasalet beyleri arasında en güçlü olanıydı. O, hâkimiyet alanını diğer Sırp beyleri aleyhine gittikçe genişletmiş, Macar Kralı Louis'nin yardımıyla başlıca rakibi Nikola Altomanoviç'i yenmiş, özellikle Yukarı Morava vadisindeki zengin gümüş maden bölgesini (Plana, Zaplanina, Trepça, Novobrd) ele geçirmiş. Saxon madencileri kullanarak buradan elde ettiği gümüşü Dubrovnik tüccarı eliyle İtalya'ya sevk ederek büyük bir gelir sağlamıştı. Bu büyük servet kaynağı sayesinde zengin vakıflarla inşa ettiği ve desteklediği kilise ve manastırlar (başlıcası Ravanica) vasıtasıyla kilise ve ruhanî kendine bağlamış, Sırp kilisesini patriklik düzeyine çıkarmıştı. Lazar'ın Kosova savaş meydanında Frenk (Katalan), Macar, Çek, Arnavut ve Eflaklar'dan yardımcı asker toplamış olduğu Gazânâme'de kaydedilir. Bu, şüphesiz Lazar'ın elindeki servet kaynaklarıyla mümkün olmuştur.

Gazânâme'de Lazar'ın damadı Vilkoğlu ve Bosna kralının (Tvrtko) 1387'de Lazar'ı baş kaldırmaya ikna ettikleri belirtilir (a.g.e., 1, 236). Bosna'da Kavala Şâhin'in yenilgisi şüphesiz onu cesaretlendirmiş, aile bağlarıyla bağlı Vuk Brankoviç (Kosovo ve Üsküp sahibi), Bosna Kralı Tvrtko ve Bulgaristan Kralı Şişman'ı ittifakına almıştı. Neticede Lazar, I. Murad'a karşı meydan okuyacak kadar kendini güçlü görüyordu. Haraçgüzârlığı reddederek sultana mektuplarında "kardeşim" diye hitap etmeye başladı. I. Murad ile ilişkisinde yeni gelişme sonucu Macar Kralı Sigismund ile vasallık ilişkilerini yenilemişti. Lazar'ın beyliği Türkler'in önünden kaçanların sığındığı bir bölge haline gelmişti. Böylece Lazar, Duşan Sırp İmparatorluğu'nun merkez bölgelerini kendi hükmü altında birleştirmişti. Sırp kilisesinin onu "ulu hükümdar" (samodrzac) unvanıyla anmaya başlaması sebepsiz değildi.

Kavala Şâhin'in Bosna bozgunu, Balkanlar'da 1381-1385 harekâtı sonucu haraçgüzâr olan devletlerin ayaklanmasına yol açtı. Doğu Rumeli'deki eski

haraçgüzâr beylerden Vidin Bulgar Çarı Stratsimir, Köstendil hâkimi Konstantin Deyanoviç, I. Murad'a sadık kaldılar. I. Murad, Karamanoğlu'na güvenmediğinden Emîr Timurtaş'ı ve bazı sancak beyleriyle 5000 askeri Anadolu korumasına bırakarak altıncı defa Rumeli'ye hareket etti. Rumeli'deki diğer haraçgüzâr hristiyan beylere de hazır olmalarını bildirdi. Bulgar Kralı Şişman, Dobruca hâkimi Dobrotiç ona karşı çıktılar. Konstantin, sultanın ordusuna İhtiman ovasında katılacaktır. I. Murad için Bulgar ordusunu arkada bırakıp gitmek tehlikeliydi. 1388-1389 kışında çok güvendiği Çandarlı Ali Paşa'yı Timurtaş oğlu Yahşi Bey'le beraber 30.000 askerle Bulgar çarı ve Dobrotiç üzerine gönderdi. Bulgaristan'ın süratle itaat altına alınmasının ardından Kosova'ya hareket edilmesi kararlaştırıldı. Ali Paşa'nın stratejisi, kalelerin itaatini sağlayıp bir yerde uzun zaman kalmadan Çar Şişman'ı ele geçirmek veya itaate zorlamaktı. Şumnu'ya geldi ve itaat eden bu şehirde karargâhını kurdu. I. Murad'ın ordusuyla Yanbolu'ya ulaştığını öğrenince onunla görüştü. Şişman, Osmanlı rivayetine göre kendi devlet büyüklerinin kararıyla sultana itaatini sunmak üzere Yanbolu'ya geldi. I. Murad onu affedip hil'at giydirdi. Şişman, Tuna üzerinde sığındığı Silistre Kalesi'ni teslim etmeyi vaad etti; I. Murad Ali Paşa'ya Silistre'ye gitmesini emretti. Ali Paşa, Şumnu'dan Silistre'nin teslimi için çara haber gönderdi. Yemininden cayan Şişman kaleyi vermedi. Silistre'den merkezi Tırnova'ya, oradan da Niğbolu Kalesi'ne kaçtı. Ali Paşa'nın çarın peşinden harekâtı ve İtaat altına aldığı kaleler Gazânâme'de ayrıntılarıyla gösterilmiştir (a.g.e., 1, 254-262).

Balkanlar'da yayılma politikasında Osmanlılar'ı durdurabilecek büyük güç Macaristan idi. Ancak yeni Macar Kralı Sigismund'un Tuna'nın diğer yakasında nüfuzunu sürdürme siyaseti onu Lazar ve Bosna kralıyla karşı karşıya getirmiş, bu durum Kosova Savaşı arefesinde I. Murad'ın işine yaramıştır. Gazânâme'ye göre Sırplar, I. Murad'ın planını ve askerinin durumunu öğrenmek için bir elçi gönderilmesine karar vermişler, Lazar'ın tavırlarına öfkelenen I. Murad ordusuyla harekete geçip Kiçi Morava'nın dar dağ geçidinden Kosova ovasına inmek zorunda kalmış ve ovada Gümüşhisar (Lipljang) önünde ordugâhını kurmuştur.

Kosova Savaşı Osmanlı kuvvetlerinin kesin galibiyetiyle sonuçlandı. Başlangıçta Osmanlı sol kolu çöktü, fakat sağ koldaki Yıldırım Bayezid'in büyük gayreti sayesinde zafer kazanıldı. Gazânâme'ye göre I. Murad, birkaç hasekiyle gelip cesetler arasında dolaşırken, kendisini cesetler arasına saklamış bulunan Miloş Kobiloviç tarafından hançerle yaralandı ve az sonra öldü. İç organları çıkarıldıktan sonra şehid düştüğü yerde gömüldü; daha sonra, Yıldırım Bayezid'in tahta çıktığı sırada idam ettiği oğlu Yâkub Bey'in cesediyle Bursa'ya götürülüp Çekirge'deki türbesine defnedildi. Yaralandığı ve öldüğü yere Hudâvendigâr Meşhedi denilen bir türbe yapıldı. (Batı kaynaklarına göre 19 Cemâziyelâhîr 791 / 15 veya 28 Haziran 1389; ayrıca bk. KOSOVA SAVAŞLARI)

I. Murad Osmanlı kaynaklarında orta boylu, yuvarlak yüzlü, koç burunlu; hayır sever, âdil, ömrünü gazaya sarfetmiş bir hükümdar olarak tasvir edilir. Bizans kaynaklarında ise az konuşan, fakat konuştuğunda güzel sözler söyleyen, ava düşkün, yorulmak bilmeyen, hristiyanlara karşı merhametli, ancak hataya göz yummayan ve sertliğe başvurabilen, düşmanlarına karşı daima başarılı bir sultan şeklinde anılır. Adları kaynaklarda zikredilen dört oğlu tesbit edilebilmektedir (Bayezid, Yâkub, Savcı, İbrahim). Düzenlediği vakfiyesi Kaplıca İmareti'ne ait olup Cemâziyelâhir 787 ortalarında (Temmuz 1385) hazırlanmıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 6229).

Kosova Savaşı neticesinde I. Murad'ın katli haberi İstanbul'da sevinçle karşılanmıştı. Venedik ise 1389 Temmuz sonunda henüz kesin bir haber alamamaktan sızlanıyor, fakat ne olursa olsun I. Murad'ın ölümü dolayısıyla yeni sultana (Bayezid mi, Yâkub mu bilinmiyor) başsağlığı dilemekte gecikmiyordu. Kosova Savaşı'nın sonucu Paris'te de yankı buldu. 1389 Ekiminde Paris'te Philippe Mezieres, Türkler'in tam bir bozguna uğratıldığını, sultanla bir oğlunun ve ordusundan pek çok erin ölmüş olduğunu yazdı. Sırplar'ın son büyük direnişini temsil eden Kosova'daki mücadele, günümüze kadar Sırplar için bir millî destan konusu olmuştur (Emmerr, s. 79-142; Malcolm, s. 58-80). Sonraki Sırp kaynakları Knez Lazar'ı yüceltip Sırplar'ın zaferinden söz etmişlerdir (Mihaljić, s. 45). Lazar'ın halefi Lazareviç'in biyografisi Konstantin Filozof ise Kosova Savaşı'nda yenilgiyi açıkça kabul eder. Gazânâme'deki gibi Sırplar'ın ilk genel saldırıda başarılı olduklarını, fakat "Sultanın bir oğlu (Bayezid) kuvvetlerini topladı ve savaşı kazandı" der.

I. Murad'ın ölümü, Bayezid'in savaş meydanında tahta çıkarılması, Yâkub'un idamı haberi o zaman Sivas'a kadar Anadolu'da yayılmış ve I. Murad'a bağımlılığı kabul etmiş olan beyler ayaklanmıştı. Savaşa Vlatko Vukoviç'i göndermiş olan Bosna Kralı I. Tvrtko savaşı kendi zaferi gibi gösterdi, 1 Ağustos'ta Trogir şehrine yolladığı yazısında sadece kendisinden bahisle Türkler'in bozgunundan söz etti; iki ay sonra Floransa'ya gönderdiği yazıda da aynı iddiada bulundu (Emmert, s. 43-44). Burada, "düşman saflarını yarıp kılıç ellerinde Murad'ın çadırına kadar ilerleyen on iki kahraman"dan söz edilir. Bu ifade, Kosova Savaşı hakkında sonradan ortaya çıkan rivayetlerde I. Murad'ın nasıl katledildiği hakkında epik tasvirlerin kaynağıdır. Miloş savaştan önce Lazar önünde I. Murad'ı öldürmek üzere kendini fedai ilân etmiş.

Gaza için altı defa Rumeli'ye geçmiş olan I. Murad'ın temel politikası, Balkanlar'da egemen olmaktır. Babaî şeyhleri gibi kendini Tanrı ilhamına mazhar bir velî şeklinde hisseden I. Murad gazayı dinî bir ödev gibi benimsemiş bulunuyordu. 1386'da Karaman seferini yapmak zorunda kalınca, bu duyularını "erkân-ı saltanat"ı önünde coşkuyla dile getirmiştir (Neşrî, I, 216). Anadolu seferleri ona zoraki bir görev gibi geliyordu. Tahta geçişinde Bursa Kadısı Çandarlı Hayreddin kesin bir rol oynamış görünmektedir. Hayreddin'in Bizans ile çetin diplomatik savaşta etkili olduğu, sonunda Paleologlar'ı haraçgüzâr durumuna getirdiği anlaşılmaktadır. Devletin gerçek merkezi Bursa olmakla

beraber I. Murad, Edirne'de yaptırdığı saray sayesinde bu şehri Rumeli'de ikinci merkez haline getirmişti. Oradan kendi kumandanları Lala Şâhin, Timurtaş ve Hayreddin Paşa'yı uçlara gönderip fetihleri kontrol ediyordu. Özellikle, ana yollar üzerinde Anadolu'dan geniş ölçüde sürgün veya kendiliğinden gelip yerleşen Yörükler sayesinde, Rumeli'de Osmanlı hâkimiyeti sağlam şekilde yerleşmişti. Evrenos ve Lala Şâhin, Rumeli'de ilk yerleşme döneminde (1360-1370) kesin rol oynamışlardı. Malkara, Gümülcine, Yenice-i Karasu, Yenice-i Vardar, Filibe şehirleri onların kurdukları külliye, hanlar ve zaviyelerle Osmanlı kültürünün ilk merkezleri ve dayanak noktaları olmuştur. I. Murad döneminde Rumeli ikinci vatan haline gelmiş, Osmanlılar'a Anadolu'da üstünlük sağlamış, böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk taslağı meydana çıkmıştır. Gazi Hudâvendigâr unvanı onun gaza ile İmparatorluk kurucusu kimliğini ifade eder. Gaza ideolojisi, kendisini örnek alan bütün Osmanlı padişahları için Avrupa'da yayılışın simgesi olarak sürüp gidecektir.

Hristiyan hanedanlardan kız almak, Anadolu beylerine kız vermek, izdivaç ve feodal bağımlılık, I. Murad'ın başvurduğu başlıca diplomatik araçlardandı. Onun döneminde Trakya ve Doğu Balkanlar'da yerleşme sonucu Rumeli timarlı sipahi askeri artmış ve kendisine Anadolu'daki rakipleri karşısında üstünlük sağlamıştı. Uçlara sürülen Yörük grupları başlıca akıncı kuvvetlerini oluşturuyordu. Çandarlı Hayreddin savaş esirlerinden yeniçeri ordusunu kurdu (1363-1365 [?]). 1389 Kosova seferinde kapıkullarından söz edilir (a.g.e., I, 290), Orhan Bey'in Türkler'den oluşturduğu Yaya kuvvetleri hâlâ ordunun önemli bir kısmını teşkil etmekteydi.

XIV. yüzyılda Dubrovnik'te top sanayii Sırplar'a ve Osmanlılar'a top sağlamaktaydı. Kosova'da her iki tarafın top kullandığına şüphe yoktur (a.g.e., I, 296). Orhan Bey zamanında (1324-1360) kurulmuş olan donanma, I. Murad döneminde önemli bir güç haline gelmiş, liman kuşatmalarında (Biya ve Sozopol) rol oynamıştır. Gelibolu ve Aydıncık (Edincik) başlıca donanma üsleriydi. Gelibolu düşünce Aydıncık deniz üssü oldu. I. Murad devrinde klasik Osmanlı ordusu esas kollarıyla oluşmuş bulunuyordu. Sultan'ın "emîr-i kebîr-i a'zam, melikü mülûki'l-Arab ve'l-Acem" gibi sıfatlarla anıldığı 787 (1385) tarihli vakfiyesine göre. Bursa'da Çekirge'de bir cami, medrese, imaret, misafirhaneden meydana gelen bir külliye (bk. HUDÂVENDÎGÂR KÜLLİYESİ), Bursa hisarında sarayın yanında bir cami (Hisar Camii), Bilecik ve Yenişehir'de birer cami yaptırmıştır. Ayrıca annesi adına İznik'te 790 Cemâziyelevveli başlarında (Mayıs 1388) bir imaret inşa ettirmiştir. Edirne'de bir saray yaptırdığı (1369), Yenişehir'deki sarayda Haziran 1387'de büyük bir düğün düzenlediği, Edirne'deki saray bitinceye kadar Dimetoka Sarayında kaldığı bilinmektedir. Yenişehir'de Orhan Bey'in derviş Postinpûş için inşa ettirdiği zaviye (Ayverdi, s. 209) I. Murad'a atfedilir. Onun Bursa Sarayı hisarda Şehâdet Camii karşındaydı ve 1278 (1861-62) planına göre on dört kuleli bir duvarla çevriliydi. Edirne'de fetihten sonra kale içindeki kiliseyi camiye çevirmiştir (Halebî [Ayasofya] Camii). Ona izafe edilen başka camiler de vardır (Hudâvendigâr

Camii / Ayvacık; Hudâvendigâr Camii / Filibe; Karaferye'de kiliseden çevrilen I. Murad Camii gibi). Paraları Orhan Bey'in sikkeleri gibi Selçuklu tarzındadır. el-Melikü'l-Âdil unvanı bakır sikkelerde görülür. I. Murad'ın Gelibolu, Malkara ve Bolayır'da dervişlere ve ahîlere çeşitli vakıflar yaptığı da tesbit edilmektedir.

I. Murad devrinin temel kaynakları arasında özellikle Türkçe kronikler dikkati çeker. Bu dönem için Yıldırım Bayezid zamanına kadar gelen ve bugün kayıp olan Yahşi Fakih Menâkıbnamesi, Âşıkpaşazâde Târihi içinde özetlenmiştir (İnalcık, *Studies in Ottoman*, s. 139-156). I. Murad devrinin çağdaş kaynakları olarak Es-terâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'i (İstanbul 1928). Neşri'nin *Cihannümâ'sı* içinde (I, 210-310) yer alan Ahmedî'nin *Gazânâme'si* önemlidir. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'ını, Âşık-paşazâde Târihi'ni, Rûhî ve Takvimleri az değişikliklerle ve kendine göre bir tarih sıralaması ile kelime kelime aktaran, 1366-1385 dönemindeki Sırbistan seferlerini bir arada vererek kronolojiyi tam karışıklığa dönüştüren Neşrî, 1385-1389 devresi için Kosova Savaşı'nda Şehzade Bayezid'in yanında bulunması muhtemel şair Ahmedî'nin *Gazânâme'sini* aynen nakletmiştir. Bu kısım "Hikâyet-i Feth-i Niş" ile başlar, "Cülûs-i Bâyezîd Han"a kadar gelir. Bu metnin Ahmedî'nin kaleminden çıktığı, onun *İşken dernâme* adlı büyük eserindeki aynı beyit ve ifadelerle tesbit edilmiştir (İnalcık, *Kosova*, s. 21-26). Osmanlı şehnâmelerinin ilki sayılabilecek bu *Gazânâme'yi* yazarken Ahmedî, Vezir Çandarlı Ali Paşa, Gazi Evrenos, Sultan Bayezid ve hatta Sırp tanıklardan yararlanmıştı. I. Murad dönemine ait olduğu iddia edilen mektuplar ise (Feridun Bey, I, 89-116) vekayi'nâmelerdeki bilgilere göre uydurulmuş metinlerdir (Yinanç, XI/62-77 (1339), s. 161-168; XI/63, s. 77-81).

Kaynakça

Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* (haz. Çifçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 14-20; Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928, s. 318, 381-383, 387-388; D. Cydones, *Correspondance*, Vatican 1975, I-II, tür.yer.; İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler (nşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 18, 19, 54, 55, 70; Ducas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. J. Magoulias), Detroit 1975, tür.yer.; N. Gregoras, *Rhomaïsche Geschichte* (trc. J. L. Dieten), Stuttgart 1973-88, I-III, tür.yer.; a.mlf., "Şehzade Halil'in Sergüzeşti" (trc. İ Hoçi), TOEM, 1/4 (1328), s. 239-252; Karamânî Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi* (trc. İ. Hakkı Konyalı, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 346-347; Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 126-134; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 84-87; Oruç b. Âdil, *Târih*, Manisa Muradiye Ktp., nr. 1373, vr. 41; a.e.: *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 20-26, 92-97; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), I, 162-164, 190-196, 210-310; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 89-116; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. Fr Giese), Breslau 1922, tür.yer.; a.e. (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 21-29; Hudavendigâr Livası Tahrir Defterleri (nşr. Ö. Lütfi Barkan-Enver Meriçli), Ankara 1988, s. 26-44; Hoca Sâdeddin,

Tâcü't-tevârih, İstanbul 1279, I, 103-125; Phil. Konstantin, Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic (ed. M. Braun), 's-Gravenhage 1956; C. Jirecek, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876, s. 351-352; a.mlf., Geschichte der Serben, Gotha 1911-18, I-II, tür.yer.; N. Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, Gotha 1908, I, 196-266; a.mlf., "Latins et grecs d'Orient et l'establissement des turcs en Europe, 1342-1362", BZ, XV(1906), s. 179-222; Amasya Tarihi, III, 63-65; O. Halecki, Un emperour de Byzance â Rome, Warszawa 1930, s. 82-85, 169-212, 233, 241-309; P. Lemerle, Philippes et la Macedoine orientale â l'epoque chretienne et byzantine, Paris 1945, I-II, tür.yer.; Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, tür.yer.; a.mlf., Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan, İstanbul 1957, tür.yer.; F. Thiriet, Regestes des deliberations du Senat de Venise concernant la Romanie, Paris 1958, I, 541; a.mlf., "Una proposta di lega antiturca tra Venezia, Genova e Bizanzio nel 1363", Archivio storico italiano, sy. 113 (1955), s. 321-334; S. Novaković, Srbi i Turci, XIV i XV veka, Beograd 1960, s. 197, 437-438; Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri", 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 207-248; a.mlf., "Edirne'nin Fethi", Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s. 137-159; a.mlf., "How to Read Âşık Pashazâde's History", Studies in Ottoman History in Honor of Proffessor V. L. Menage (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 139-156; a.mlf., "Ahmedi's Gazaname on the Battle of Kosova", Kosova, Paris 2000, s. 21-26; M. C. Şehabeddin Tekindağ, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, İstanbul 1961, tür.yer.; G. Ostrogorski, Serska oblast posle duşanove smrti, Beograd 1965, tür. yer.; Ayverdi, Osmanlı Mi'mârîsi I, s. 209, 219-361; I. Beldiceanu-Steinherr, Recherches sur les actes des regnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I, München 1967, tür.yer.; a.mlf., "La prise de Serres et le Firman de 1372 en faveur du monastere de Saint-Jean-Prodrôme", Acta Historica, W (1965), s. 15-24; a.mlf., "La conguete d'Andrinople par les turcs: La penetration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes", Travaux et memoires, I, Paris 1965, s. 439-461; a.mlf., "Un acte concernant la surveillance des Dardanelles", BEO, XXIX (1977), s. 17-24; J. W. Barker, Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship, New Brunswick 1969, tür.yer.; Yaşar Yücel, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398), Ankara 1970, s. 103-104, 121; Mustafa Çetin Varlık, Germiyanogulları Tarihi (1300-1429), Ankara 1974, s. 57; R. Mihaljcic, Kraj Srpskog carstva, Beograd 1975, s. 43-45; D. M. Nicol, The Last Centuries of Byzantium (1261-1453), Cambridge 1975, tür.yer.; Cronaca dei Tocco di Cefalonia (ed. G. Schirö), Roma 1975, tür.yer.; K. M. Setton, The Papacy and the Levant (1204-1571), Philadelphia 1976, II, tür.yer.; A. Luttrell, Latin Greece, the Hospillers and the Crusades (1291-1440), London 1982; E. A. Zachariadou, Trade and Crusade, Venice 1983, tür.yer.; a.mlf., "Marginelia on the History of Epirus and Albania (1380-1418)", WZKM, LXXVIII (1988), s. 195-210; Th. A. Emmert, Serbian

Golgotha: Kosovo 1389, New York 1990, s. 39, 43-44, 79-142; S. W. Reinert. "A Byzantine Source on the Battles of Bileca (?) and Kosovo Polje", *Studies in Ottoman History in Honor of Professor V. L. Menage*, s. 249-272; N. Malcolm, *Kosovo: A Short History*, New York 1998, s. 58-80; K. Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge 1999, s. 15-20; a.mlf.. "The Treaty of 1387 between Murad I and the Genoese", *BSOAS*, LVI/1 (1993), Mükri'in Halil Yinanç. "Ferîdûn Bey Münşeatı", *TOEM*, XI/62-77 (1339), s. 161-168; XI/63 (1339), s. 77-81; P. Charanis. "An Important Short Chronicle of the Fourteenth Century", *Byzantion*, XIII, Bruxelles 1938, s. 335-362; a.mlf.. "The Strife Among the Palaeologi and the Otcoman Turks, 1370-1402", a.e., XVI (1943), s. 286-314; P. Tomac, "Bitka na Marici", *Vojnoistorijski glasnik*, VII, Beograd 1956, s. 61-74; R. J. Loenertz, "Jean V Paleologue à Venise (1370-1371)", *REB*, XVI (1958), s. 217-232; F. Dölger, "Zum Ausstand Andronikos gegen seinem Vater Johannes V. Im Mai 1373", a.e., XIX (1961), s. 328-332; G. A. Skrivanic. "Bitka na Mârici", *Vojnoistorijski glasnik*, XIV (1963), s. 71-94; M. Spremic, "Haraç Soluna XV veku", *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta*, X, Beograd 1967, s. 187-195; J. Chrysostomides, "Studies on the Chronicle of Caroldo with Special Reference to the History of Byzantium 1371 to 1377", *Orientalia Christiana Periodica*, XXXV, Roma 1969, s. 123-182; P. Schreiner, "Zur Geschichte Philadelphieas im 14. Jahrhundert (1293-1390)", a.e., XXXV (1969), s. 375-431; V. Gjuzeev. "Chronikon Mesembrie", *Godisnik na Sofia Universite Istor. Fakultat*, sy. 66, Sofia 1975, s. 145-199; İsmail Eren, "Kosova'da I. Murad Hüdavendigar Türbesine Ait Tarihî Bir Belge", *GDAAD*, IV-V (1976), s. 67-80; J. Gill. "John V. Palaeologus at the Court of Louis of ungary (1366)", *Byzantinoslavica*, XXXVIII/1, Prague 1977, s. 31-38; N. Kocev. "Quelques reflexions au sujet de la diplomatie de Byzance à l'epoque de la penetration ottomane dans les Balkans", *ES*, sy. 2 (1978), s. 101-113; İbrahim Artuk, "I. Murad'ın Sikkelerine Genel bir Bakış", *TTK Belleten*, XXXVI/184 (1982), s. 782-794; H. Matanov, "Contribution to the Political History of South-Eastern Macedonia after the Battle of Cernomce", *EB*, sy. 2 (1986), s. 31-44.

AN EVALUATION ON THE CLAIMS ABOUT CEMAL PASHA, THE SENIOR COMMANDER OF THE SYRIAN FRONT IN WORLD WAR I

Bayram BAYRAKTAR*

Falih Rıfıkı Atay, an aide-decamp of Cemal Pashe the senior (1) who was the commender of the 4th Army at the Syrian Front and the minister of Naval Affairs in WWI, mentinoed in his book Zeytindağı that people were doing him injustice when they claimed that he had been planning to establish an independent Sultanate (independent of Ottoman Empire) within the geography of Saudi Arabia and Syria. This can be regarded as disinformation of the foreign intelligence agencies of that time when it is examined under the light of historic documents (2). As it is very well-known by historians that disinformation was used by Wellington House -British Intelligence Organization- to weaken the image of Turkey in the opinion of Europe.

Mosa Anderson and Noel Buxton state in their evaluation of this book that one of the aims of the British government's prparation of false documents in propoganda bureu in Wellington House was to exploit the sympathy of Americans towards the Armenians in order to draw Washington into the war as soon as possible. It is a fact tahat this publication has been a success in this view. Actually the members of the British Goverment of the declared that the main factor in Wilson's decision on entering the war was this book.

It was seen during the Ottoman time that British abused their, deportation, politically in the international arena against Turkey in WWI and succeeded in doing so from the point of view of the Allied Forces. Ethnic cleansing, cruelty, terror and massacre against Armanies were mentioned in the **Blue Book** which is very comprehensive and was published with the consent of the house of the Commons of British Goverment in 1916, entitled "The Treatment towards Armenians in the Ottoman Empire, 1915-1916". In the book, Turks were portrayed as "inhume, having evil temper, blood-thirsty creatures having lost their honor, consience and mercy. It is understood today that the book included false documents and reports. According to McCarty, a historian, this was the book which made the most destruction in the image of Turkey in the west.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanı, Kayseri

1- Osmanlı'da yaşayan Arap unsurlarının isyanına sebep olmakla suçlanan Cemal Paşa, Divan-ı Harbi Örfi tarafından gıyaben idama mahkum edildi. Daha sonrada Rusya'ya oradan da, Afgan ordusunun modernleşmesi için Afganistan'a giden Cemal Paşa, Bolşeviklerin siyaset değişikliği ve Hacı Sami Beyin aleyhindeki propagandası sonucu Tiflis'e gitti. Burada yaverleriyle birlikte 21 Temmuz 1922 günü öldürüldü. Naaşı Erzurum'a getirililerek bu şehre defnedildi.

2 - Dahliye Nezareti Kalem-i Mahsusa

Dördüncü Ordu Kumandam ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

7 Şubat 330 İngilizlerin yalanlarını tekziben ita buyurulan izahat Osmanlı heyet-i istihbariyesi vasıtasıyla umum matbuata tebliğ ve nef edildi. 11 Şubat 330. Nazır Talat (DH-ŞFR, Dosya 50, Vesika 156, 1333, R. 16).

According to the information reflected in an observatioo by David Fromkin, in the turning point of 1915-1916, British intelligence Agency prepared a report by Armenian supporter authors which included military and political advisers like, Lord James Bryce, Arnold J. Toynbee and Aneurin Williams. The head of the commission was James Bryce (3) a jurist with liberal tendencies.

Similarly, was the information in the books, especially, by the western authors about Cemal Pasha serving for the same purpose? This issue will be discussed in the presentation, comparing the information available in the sources written in the Turkish and foreign languages (4).

Fromkin states in his approach regarding Cemal Pasha that the Axis forces had a certain oportunity to destroy the Ottoman Empire from within, but they ignored this on purpose. This opportunity was presented by Cemal Pasha (5). The life stile of Cemal pasha has led the foreign observes to make such an interpretation becaose in the beginning of 1915 Cemal Pasha, settled in Damascus and ruled the great Syria which consisted of Lebanon, Jordan, Israel as if it was his own property after he was unsuccessful in the Suez Canal operation. Consequently his actions were interpreted differently and it was stated that he was working to take over Ottoman throne under supervisions of axes powers.

According to the common observations, Cemal pasha acted on axes povers resolving the Armenians problem by convening his propositions with the Taşnak Armenian organizations (Revolutionary Armenians Federation)

In my opinion, Cemal was not mistaken in his approach because in the turn of 20 th century, we can see that General Mayevsky related the dimensions of Armenian problem to global reasons in his report which he informs his country about the events in Turkey, Caucasion; for examples; to mention only details of conflict between the goverment and the bandits in Armenian problem is to write about only story of certain places and as a result without showing what is the reasons of conflict and writing a story for the common people.

Because the Armenian problem is related to chain of events which took place in the last century in the east, it is mistake to observe it as a separate issue

by itself. This problem is the result of many historical incidents and the relations between the western world powers and Turkish internal affairs including Russia. I want to draw your attentions; doesn't General Mayevsky report prove that Cemal Pasha is right? (6)

3-Fromkin, **Barişa Son veren Barış**, (Çev.; Mehmet Harmancı), Sbah Yayınları, İstanbul, 1993, s. 206.;

Salâhi R. Sonyel, "Birinci Dünya Savaşı Günlerinde Türk- Ermeni İlişkileri ve İngiliz Propagandası" 15 th **CIEPO Symposium**, London 8-12 July 20002.

4-Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa

Beyrut Vilayetine Beyrut Bankalarında Düvel-i Muharebe teb'asma aid nukud ile sur ve iyta mehaneline aid nukudun dahile şevki münasib; fakat ahz ve sarfi caiz değildir. İta mehanelerin tedvir-i umuru için huzum görülecek mebalığın Maliye nezaretinden vuku bulacak ifar üzerine ahz ve sarfi münasibtir. 22

Teşrin-i Sani 330. Nazır Talat. [DH-ŞFR, Dosya 47, Vesika 336, 1333. M. 17.]

5-Fromkin, **Barişa Son.....**, s. 206.

6-Bayram Bayraktar, **20. Yüzyıl Dönemecinde Bir Rus Generalinin Türkiye Gözlemleri**, İnkılapYaymevi, İstanbul 2003.

According to information in the Turkish translation of W.C. Winston's book (7), "From 1826 to 1926, The Middle east Adventure", Aaronsohn who was the head agricultural adviser in Cemal Pasha's headquarters states in his intelligence report that Cemal makes plans to overthrow the Empire and become the Sultan. This report reflect the idea that 4 th Army commander wants to separate from the Ottoman by rebelling but this notion was not put in practise because it coincided with the Syrian Arab's revolt(8). Aaronsohn was the first mention Cemal Pasha's plans of establishing a separate state.

According to the information reflected on Russian sources in December 29.1915, Grey send a message to the cabinet in London from the Russian foreign minister Sazanov. The message which consisted of information from Armenias in Istanbul, state that if allies were to accept this demand he was preparing to rebel against the Turkish government and Germans (9). What Cemal Pasha demanded was the integrity and the sovereignty of Turkey in Asia. Çukurova (Kilikya), Kurdistan, Syria, Palestine, Mesopotamia and Arabia(middle Arabia Yemen autonomic zone) was to be given Cemal's family with Cemal and only him ruling this country. And after the war Cemal Pasha was to be financially supported (10).

if the allies accepted these conditions Syrian governor and 4 th Army commander Cemal pasha was going to declare that Istanbul government was collapsed and the Sultan who was Germany's puppet was overthrown and start a war against them. To serve this purpose, Sazonov was using Armenian spies to secretly negotiate with Cemal Pasha.

However, these ideas about Cemal Pasha was not possible realistic. Because in 1915-16 evolution Fromkin stated that Ottoman Empire benefited from having one front against its enemies where the allies had to distribute their

forces in different areas (in reality didn't Ottoman Empire suffer from same situations?). In this period Ottoman Empire's fighting performance was very high. Even though she had engaged in three fronts, in the west had beaten England and France, at the same time crushed British- Indian armies coming from the East and stopped the Russian invasion forces in the north.

According to Fromkin, Ottoman performance behind enemy lines was at a high level. The destructive operations of Turkey and German allies overthrew the Axis ruled Iran. In the middle of 1916 England failed to draw Arabic speaking groups of the Ottoman to her side and Russian attempts on raising Armenians failed as well (12).

7-The Illicit Adventure The Story of Political and Military Intelligence in the Middle East From,

Risale Press, İstanbul, 1999, s.302.

8- Winston, **The Illicit Adventure..**, s.303.

9- E.E. Adamof, **Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması**, Kaynak yay., 4. Baskı, İstanbul 2001, s. 105.

10-Adamof, **Çarlık Belgelerinde ...**, s. 187; Winston, **The Illicit Adventure....**, s.304, Fromkin, **Barışa**

Son Veren..., s. 207. 1898'den

11- Winston, **The Illicit Adventure....**,s. 304.

12-Fromkin, **Barışa Son Veren....**, 207-208.

In addition to this information it is stated about the new prime minister of the period that Lyod George's views on the future of the Middle East was greatly affected by his animosity towards the Turkish regime. Just like his French colleague prime minister George Clemenceau's hate against Germany with psychological motives, Lyod George took over this policy about Ottoman Empire from 19 th century politician William Ewart Gladstone. As it is known, one of the main names on the periods unionist policy was Cemal Pasha who was in Syria (13).

When 8 th Ottoman Army Corps. 8with 80.000 men) which was a part of the Army crossed the Sina desert in the middle of January 1915 and attacked the Suez Canal in February 3 with intention of taking over Egypt, their main concern was to revolt the Egyptians behind British front and destroying them in a cross fire (14).

Falih Rıfkı Atay explains the claims on Cemal Pasha's intentions on establishing a sultanate. In his book called "Zeytindağı", as: *To go to Friday prayer cars were prepared and Cemal Pasha with his aide-de camp in firs and the hodjas in the other cars went to the Emeviye Mosque through the roads with rows of soldiers on each side. With medieval decoration and German cut commander uniform and fur cap which was tilted to the right reminde of the colonial times.*

How was this ceremony story reflected to İstanbul? At the Imperial Court there were talks about Cemal Pasha intending to separate from the state with the

Syrian Khedive. However tis was only possible with foreign occupation. Neither the Army nor the civil workers would follow Cemal Pasha. Meanwhile Cemal Pasha was not a great commander to have that kind of courage to over take this job (15).

According to Arif Rifkı, Cemal Pasha let alone thinking about building a kingdom, was petrified while watching Ottoman Empire going down. During his return from defaat in Palestine! Cemal Pasha looked at Anatolian grounds and said "I wish I was commissioned in Anatolia" (16). According ro Falih Rifkı Atay, gossips about Cemal Pasha's plans were based on his actions. For example "As Cemal Pashas influence grew, he started to prepare ceremonies like a caliph. After the ceremony which was very rich the people who came to visit were greeted luxuriously (17).

After Cemal Pasha arrived in Syria and finished his preparations, on January 14. 1915 he set to Jerusalem to cross the Canal, take Egypt back from the British and to identify the reinforcements from India and obsruct the deployment in Galipoli (18).

13-Fromkin, **Bariša Son Veren...**, s.229.

14-Mete Tuncay ve diğerleri, **Türkiye Tarihi**, Cem Yayınevi, C. 4,4. Baskı, İstanbul 1995, s. 47.

15-Falih Rifkı Atay, **Zeytindağı Dağı**, MEB yayınları, Ankara 2001., s.52-53.

16-Atay, **Zeytin Dağı** s.86-87.

17-Atay, **Zeytin Dağı** s.89.

18. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** 1908-1919, C 9, TTK, Ankara 1996, s.424-429.

There are no records in Cemal Pashas diaries about the truth of these claims.

The secret correspondence of the claims are as follows:

Meanwhile Russian supreme commander was changed. In September and October weakened and hopeless Russians (due to the endless withdrawal) stopped at ""Novogeorgievsk" region. The occupation of "Viliya" town was the last German success in Russia.

Even though the station which Russia was in was though to be certain, this state of the Russian Army was interpreted differently in the west: Russia's military and political future was jeopardized.

The political aim of the Dardanelles Operation which was to take Istanbul before Russians was failed. French proposed to from a special near east army commanded by a French General. The United Kingdom seemed to abandon the project of making Arabia (Arabic region) revolt against Turkish troops into effect. Naturally the founder of this project was the UK government.

Meanwhile an agreement between UK and Hussein Sheriff of Mecca, to give the control of all regions speaking Arabic was signed.

On the other hand Russia was cautiously putting forward the project in order to set up an independent Armenia which was extending as far as the Mediterranean, including one of the wharfs in Kilikya: and France was growing impatient to sign a pact to include Syria and Kilikya, Which were in Turkish Asia, into its future Suzerinia.

Through the attempt of forming independent Armenia, Armenias desires were exclusive and endless. Due to this fact Russia offered another plan. According to this plan after a Coup d'etat done by Cemal Pasha a new Muslim government was going to be established. Allies lingered with this plan until August 1916 then they gave up this irrational policy.

Conclusion

Cemal Pasha's attempt directed to establish a so-called independent government apart from Ottoman Empire was supported greatly by Russia, France and also UK enthusiasm. In my opinion, Britain has tarried his allies by giving off false information about Cemal Pasha's using Aaronsohn who we know had stayed close to Cemal Pasha.

Another possibility which is rare to see in war times is that The Allies wanted to divert the attention of the Ottoman Government to other areas and covering their plans on uniting and revolting the Arabic tribes. Also the possibility of Cemal Pasha following a policy to mislead the mentioned Allies shouldn't be overseen.

SÜRGÜNLER YERİ MAGOSA VE KALE-İÇİ, KALE-DİŞİ MAHKÜMLARI*

Harid FEDAI**

Magosa'nın Tarihçesi: Eski yıllardan Venedik dönemine değin kentin tarihçesini Haşmet M. Gürkan¹ şöyle anlatır. (Ek-1)

1. Sürgün Yeri Magosa: Kıbrıs fethinin tamamlandığı 1571 den henüz bir yıl geçmediği halde Ada sürgün yeri olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu gerçeği Mühimme Defterleri'nden² birkaç alıntıyla kanıtlamaya çalışalım (Ek-2)

Magosa'nın sürgün yeri olarak seçilmesinin nedenlerini de yine Haşmet M. Gürkan³ şu cümlelerle dile getirir. (Ek-3)

2. Magosa Sürgünleri: Bilim adamlarından, eşkiya Katırcı Yani'ye kadar Osmanlı döneminde Magosa birçok kişinin sürgün yeri olmuştur. Tarihî süreç içinde bunlardan bilim adamlarının bir bölümü⁴ ektedir. (Ek-4)

Listeye İstanbul'daki Yeni Camiin mi'mârî Kâsım Ağa'yı, Celvetiyye Tarîkatının kutbu Şeyh Osman Efendi'yi, Fransa Seyahat-nâmesi'nin yazarı Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'yi ve Bâbî Mezhebinin kurucusu Şîraz'lı Mirzâ Ali Muhammed'in oğlu Mirzâ Yahyâ Nûrî'yi (Subh-ı Ezel) ve iki Jön-Türk'ü katabiliriz.

Kıbrıs, İngiliz döneminin ilk elli yılında da bazı sürgünlere yurt olmağa devam etmiştir. Bunların bir bölümü kendi kendilerini burada yaşamaya mahkûm etmiş, II. Abdülhamid'in baskıcı rejiminden kaçıp gelen Jön-Türk'ler idi. Şair Eşref, Vizeli Rızâ Efendi ve Kurmay Albay Sermed Bey bunlar

* Harid Fedai'nin bu başlıklı makalesi I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri kitabında basım teknik hatası yüzünden sadece 3 sayfası yayınlandığı için yazardan ve okuyucularımızda özür diliyor, makalenin tamamını BAL-TAM'ın bu sayısında yayınlamayı uygun görüyoruz.

** Emekli Türkolog, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

1 Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, Lefkoşa, 1982, Üçüncü Baskı, İki Kentin Öyküsü, 97-98.ss.

2 T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi, Mühimme Defterleri. Rakamlar, belgelerin sırasını, Mühimme Defterinin ve hükmün numarası ile tarihini gösterir.

3 Gürkan, age., 123.s.

4 Şeşen, Ramazan, (ortak çalışma), Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu, İsar Vakfı, İstanbul, 1995, XXXVII – XXXVIII.ss.

arasında sayılabilir. Gelenlerden çoğu Avrupa'ya geçmek için Kıbrıs'ı bir atlama taşı olarak seçmiş kimselerdi. İngiliz idaresi de güya 'hürriyet yanlısı' kimliğiyle bunları el altından koruyor ve hatta uygun bulduklarına iş temin ediyordu. Bazıları da burayı ikinci vatan olarak seçip kalmışlardı. İstanbul asıllı, Lise'den hocamız Dr. Nuri Bey (Özmen) gibi. (ölm.4.6.1962.)

İngiliz döneminin Kıbrıs'ında sürgünlük açısından yaşanan toplu bir trajedi vardı ki o da I. Büyük Savaş yıllarında (1914-18) Çanakkale, Kanal ve Hicaz cephelelerinden getirtilen Türk esirleri idi.

Tarih çizgisini izleyerek bu sürgünlerden birkaçı ile Türk esirleri konusuna kısaca değinmeğe çalışırken, yenilik hareketimizde özgün bir yeri olan Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'ye daha fazla yer verilecektir.

A Kale-İçi Mahkûmları:

a. Kutup Osman Efendi (ölm.1690)

Bu zat hakkında bilinenleri tekrar edecek değiliz. Hakkında en derli toplu ve sağlıklı bilgiler, geçen yılki bir sempozyumda sunulan bildiriden edinilebilir.⁵ Ayrıca yerli basınımda bir de monografi yayımlanmıştır.⁶ Biz ise burada son devrin önemli biyografi yazarlarından Hüseyin Vassaf'ın Kemâl-nâme-i Hakkı⁷ adlı eserinde İsmail Hakkı Brusevî dolayısıyla şeyhi Kutup Osman Efendi'den de bahseden sadece bir bölümü aktarmakla yetineceğiz. (Ek-5)

Ancak ebced'e vurulduğunda vefat tarihi 1102 yi veren, yukarıda belirttiği gibi "Fırdevs ü Tûbâ" ibaresi değil, manzumenin 4. mısraıdır.

Bazı metinlerde bu tarih manzumesine 5. bir mısra daha eklenir ki içinde "Fırdevs ü Tûbâ" ibaresi de vardır:

-Makâm-ı eş-şeyh Fırdevs ü Tûbâ.

Yalnız, bu mısra eksik olmalıdır; çünkü vezne uygun düşmediği gibi ölüm tarihi olan 1102 yi de vermez.

b. Seyyid Bostan Efendi.

1704 yılının Konya'sında bazı kişilerin adam öldürme, yol kesme ve soygun işlerine karıştıkları tespit edildiğinde yapılan tahkikat sonucu bunların arkalarını Mevlâna-zâde Seyyid Bostan Efendi'ye dayadıkları öğrenilir ve hepsi de suçlu bulunarak Magosa'ya sürülür.⁸ Olayın kısaca izahı şöyledir (Ek-6)

c. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi. (ölm.1732.)

Ahmet Hamdi Tanpınar, XVIII. yy. başlarında Avrupa ile Osmanlı imparatorluğunun karşılaştırmasını şöyle yapar:

5 Akar, Metin, Prof.Dr., Kutup Osman Efendi ve Kıbrıs'ta Bıraktığı İzler, I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi, Bildiriler, Ankara 1998,29-42.ss.

6 Artan, Gündüz, Şeyh Osman Fâzıl Efendi, Ortam gazetesi, Lefkoşa, 13 ve 20.8.1998

7 Bursa Bölge Yazmaları Kütüphanesi, Genel, No.129, 60-62.yy.

8 Fedai, Harid (Ortak çalışma), Lefkoşe Mevlevihanesi, KKTC. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları:38, Ankara 1997, 20-21.ss.

“... kültür birliğinin şuuruna ermiş, iskolastik zihniyetin ve feodal sistemin dar ve katı çerçevelerinden çıkarak, kendine yeni hayat şekilleri yaratmaya başlamış olan bir Avrupa karşısında; ilmî hayatı durmuş, iktisadî nizamı ve istihsal kuvvetleri birbiri peşinden gelen devamlı harbler, isyanlar ve iğtişâşlarla altüst olmuş, birçok sahalarda tekâmülün mûcizesini unutmuş bir Osmanlı imparatorluğu mevcuddu”.⁹

İçinde bulunulan günler Lâle Devri (1718-1730) diye bilinen dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu’nu yönetenlerin şimdi ilk hedefi “ıslahat hareketleri” dir. İçinde bulunulan ortam da buna uygun düşer. İlk hedef olarak öndegelen devletlerden Fransa seçilir. Böyle yapılmasında bu ülkenin İstanbul’daki elçisi Marguis de Bonnac’ın da payı vardır. Fransa’ya gidilecek ve ülke her bakımdan incelenerek ayrıntılı gözlemler, izlenimler bir rapor halinde Padişah ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa’ya arz olunacaktır.

Erkli oluşu ve Avusturya ile yapılan barış görüşmelerinden edindiği deneyim yüzünden bu görev için Çelebi Mehmed Efendi uygun bulunur. Osmanlı Sefiri sıfatıyla Çelebi Mehmed Efendi 80 kişilik maiyeti eşliğinde 7 Ekim 1720 günü bir gemiye binerek İstanbul’dan Fransa’ya hareket eder ve bir yıl sonra 8 Ekim 1721 de geri döner¹⁰. 1730 Patrona Halil İsyanı yüzünden gelen ortamda Çelebi Mehmed Efendi Kıbrıs’ta Magosa’ya sürülür ve gelişinden iki yıl sonra 1732 de burada vefat eder. Sinan Paşa camiiinin avlusunda gömülüdür. Mermerden yapılmış mezar taşında kitabesi yazılıdır.

Osmanlı imparatorluğunun reform hareketlerinde Çelebi Mehmed Efendi’nin çok önemli bir rolü vardır. Dikkatli bir gözlemle kaleme aldığı Seyahatname’de Fransa’nın fen ve teknikte ne denli ileri gittiği; yönetimi, sarayları, bahçeleri, köprüleri, su sistemleri, ordunun disiplin ve düzeni, tıp merkezleri, sanat ve bakımevleriyle... çok çarpıcı şekilde anlatılmış ve örnek alınması gereken bir ülke olduğu özlü bir uslûpla vurgulanmış ve izlenecek yön tam anlamıyla belirtilmiştir. Bunları yaparken gün ve mesafe mefhumuna ne denli önem verdiği de hemen belli olur. Kendisine orada büyük itibar gösterilmiş, söz ve tutumuyla İmparatorluğu en iyi şekilde temsil etmiştir. Kraldan, üst ve alt düzeydeki devlet ricalinden başka, sokaklardan taşarcası-na gelen halk yığınlarının büyük ilgileri de dikkate değerdir.

Bizde Batı hakkında gözleme dayalı ilk bilgileri veren Kara Mehmed Paşa’nın sefaret heyeti ile Viyana’ya gitmiş olan Evliya Çelebi’dir.¹¹ Bu türde bir ikincisini gerçekleştirmek de bir başka çelebiye, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’ye nasibolacaktı..

Çelebi Mehmed Efendinin Fransa’ya yaptığı ziyaretten doğan bu 83 varak Seyahatname, reform bağlamında Batı’ya doğru kıntırık kapı aralığının daha da

9 Garphlaşma Hareketine Umumî Bir Bakış, 8.s., XIX.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, ikinci baskı, İstanbul 1956.

10 Akyavaş, Beynân, Prof.Dr., Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Fransa Sefâretnâmesi, Ankara, 1993, 1.ve 60.ss.ve Açıklamalar’da 1. ve 35. Notlar.

11 Tanpınar, age., 9.s.

açılmasına vasıta olur. Batı'nın normları, ilk atılımda, Fransız bilim ve teknik dizgesi yoluyla sağlanacak demektir.

Bu ziyaretin belki ilki kadar önem taşıyan ikinci yararı ise Çelebi'nin oğlu Said Efendi'nin de birlikte olmasıydı. Said Efendi (sonradan sadrazamlıkta da bulunmuş Yirmisekiz Çelebi-zâde Said Mehmed ya da Said Galip Paşa) orada ilk kez gördüğü matbaayı İstanbul'da kurmaya azmeder ve İbrahim Müteferrika ile birlikte bu emelini gerçekleştirir. (1728). Bu matbaa reforma ışık tutan eserlerin basımıyla atılımlara büyük ölçüde destek verecekti. Sultan I. Mahmud'un tahta çıkması münasebetiyle Müteferrika'nın bizzat kaleme aldığı *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmü'l-Himem* bu bağlamda zikre değerlidir. Eser, başka şeyler meyanında askerliğe öncelik verir ve eski ile yeniye karşılaştırarak Batı'nın başarısını böylece açıklar ve bunun kaçınılmazlığını ısrarla vurgular.¹²

Reform dalgaları; Türkiye'ye sığındıktan sonra din değiştirip Humbaracı Ahmed Paşa olan Fransız subayı emeklisinin topçu sınıfını düzene sokması, Hendesehâne'nin açılmasındaki ısrarı ve Batı ile temaslarda –kendisi ortalarda görünmeden – Osmanlı ricaline yaptığı katkılarla sürdürülmüş ve günü geldiğinde yerini bir başka yabancıya bırakmıştır. Macar asıllı Baron de Tott da ordu alanında düzenlemeler yapar, Mühendishane'nin açılmasıyla orada ders vermeğe başlar. Bu ise Batı'nın bilim ve tekniği ile bir okulda ilk kez karşı karşıya gelmemiz demektir. Daha sonra da orduya gelen yabancı subayların sayısı artarak devam eder. Ancak kötü bir yazgı olarak arka arkaya girilen Rus (1768-1774) ve Rus-Avusturya savaşlarının (1787) yanısıra bu devletlerin kendi aralarındaki rekabeti Osmanlı imparatorluğunun çok aleyhine olacak ve en başta reform hareketleri sekteye uğrayacaktı. Ne var ki bütün engellere karşın bu girişim bütün bir yüzyıl boyunca, yavaş da olsa, sürüp gidecek, yüzyılın sonuna doğru ise Fransız İhtilali ile Avrupa'da yeni bir dönem başlayacaktı.

d. Ahrâr'dan Sadeddin Fikri ve Kastamonu'lu Sirri.

Ahrâr, bir parti olup anlamı ise "hür" sözcüğünün çoğuludur. Bir alıntı ile bu parti hakkındaki bilgilerimizi hatırlamaya çalışalım: "31 Mart'ın hazırlayıcısı ve uygulayıcısı olan öteki örgüt, Ahrâr Partisi, o günlerde milliyetçilerin baş talebi olan kapitülasyonların kaldırılmasını reddedecek kadar emperyalizimden yanadır"¹³

31 Mart'ın bir numaralı hazırlayıcısı ve uygulayıcısının ise İttihad-ı Muhammedî derneği olduğu biliniyor. Gazetede yazılarına dayanarak işte böylesi bir partinin, Ahrâr Partisi'nin, üyesi olan iki kişiyi kısaca tanıtalım:

i. Sadeddin Fikri: İki yıl önce Abdülhamid'in baskıcı yönetiminden kaçarak Kıbrıs'a sığınmıştır. Bir buçuk yıldan bu yana Magosa kalesindeki askerî işlerde istihdam edilmektedir. "Uzlet-gâh-ı Menfâma Elvedâ"¹⁴ adlı yazısında, adına gelen bir mektuptan Hürriyet'in ilanını öğrendiğini ve hemen istifasını vererek

12 Tanpınar, age., 11-12.ss.

13 Avcıoğlu, Doğan, 31 Martta Yabancı Parmağı, Cumhuriyet gazetesi yayını, İstanbul, 1998, 67.s.

14 Mir'ât-ı Zamân gazetesi, Lefkoşa, 14 Eylül 1908, Sayı:301

vatan toprağına yüz sürme hazırlığı içinde bulunduğunu anlatır; arkadaşlarına veda ile İttihad ve Terakki'ye, Ahrâr Partisi'ne ve asker kardeşlerine teşekkür eder. (Ek-7)

ii. Kastamonu'lu Sırrı: Arkadaşı Tahsin ile altı yıldır Kıbrıs'ta bulunuyor. "Müslümanlar! İngilizleri Sevelim!"¹⁵ adlı yazısından, çok mücadeleci bir kişi olduğu anlaşılıyor. Aşırı bir İngiliz yanlısıdır. Bu milleti Türk'ün tek dostu olarak görür; baskıcı yönetimin yıkılmasın-da geçen emeklerini, hürriyet yanlılarına verdiği destekleri anlatır; İngiliz bayrağını kendi sancağımla bir tutar. Ona göre Avrupa'da dostluğu kazanılacak tek bir millet varsa o da İngilizlerdir. Kıbrıs Türklerine de başka maceralara kapılmadan kendi tuttuğu yoldan gitmelerini salık verir. (Ek-8)

Anadolu'nun kurtuluşunu gerçekleştiren Kuvây-ı Milliye ruhu ile bir kesim Osmanlı aydını arasındaki büyük farkı göstermek bakımından her iki yazıyı da ekte sunmayı yararlı bulduk. Kastamonu'lu Sırrı ve benzerlerinin yazılarını okuyunca "Kurtuluş Harbi"nin ne denli zor koşullar altında kazanıldığı daha iyi anlaşılır ve kanla yoğrulmuş o toprakların korunmasına daha bir özen gösterilir.

Başta Mustafa Kemal Paşa olduğu halde "İstiklal Harbi" ni utkuya ulaştıran kadroyu, subaylarla erleri saygı ve rahmetle anarız.

B. Magosa'nın Kale-Dışı Mahkûmları:

Bunlar I. Büyük Savaş'ta (1914-18) İngilizlerin eline düşen Türk esirleridir. Karakol diye bilinen Magosa'nın varoşlarından birinde günümüz Gülseren Kampı'nın bulunduğu yerde 2000 kadar insan tel örgüler arkasında kendi yazgılarıyla başbaşa bırakılmıştı. Türk askerinin bir üstüne itaatini ve de Ada'daki Türk toplumunun varlığını hesaba katan İngilizler, emniyet mülhazasıyla, erleri Kıbrıs'a, subay takımını da başka yerlere, Mısır ve Hindistan'a göndermişti.

Resmî kayıtlara ulaşamadığından bunlar hakkında anlatılanlar göz şahitlerin günümüze gelmiş izlenimlerinden öteye geçmiyor. Yalnız Ahmed Sami (Topcan), resmî kaynaklara dayalı olarak bunlar arasından ölen 217 kişinin numarasını, rütbesini ve ölüm tarihini bir liste halinde düzenlemiş ve başına da esirler hakkında özlü bir açıklama koyarak "pek mahdud sayıda" yayımlamıştır.¹⁶ Kaynakta kamp komutanının düşmüş olduğu nota göre, esir taşı ustaları kitabeyi yazıp yerine yerleştirene kadar geçen zamanda yanılgiya düşülebileceğini hesaba katmayıp sicile bakmadıklarından ad ve tarih bazında bazı karışıklıklarla karşılaşmıştır. Tarih Öğretmeni Hüseyin Metin ise kitabında esirlerle ilgili edinilen bilgileri özetle sıraladıktan sonra şehitlerden 33 ünün kitabelerini de yayımlamış bulunuyor.¹⁷

Gıdasızlık, bakımsızlık ve alışkın olmadıkları Kıbrıs sıcağı ile salgın malarya yüzünden bunların çoğu hastalanarak ölmüş, bazıları da kaçmağa

15 Aynı gün ve sayılı Mir'ât-ı Zaman.

16 1914-1918 Cihan Savaşı Kıbrıs İngiliz Esir Kamplarında Ölen ve Mağusa'da Toprağı Verilen Şehitlerimiz, Mağusa 1964.

17 Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış, Lefkoşa 1959, 239-244.ss.

teşebbüs ederken İngilizler tarafından vurularak öldürülmüştür. Anadolu'ya geçebilirim varsayımıyla kaçanlardan bazıları da dağlarda belirli bir süre bağır sürdükten sonra yakalanarak geri götürülmüşlerdir. Bunlar arasından üç kişinin Gönendere'li öğretmen Turgut Bey'le (sonradan başöğretmen merhum Turgut Sarıca) yakın arkadaşlarının koruyuculuğu altında Ergenekon köyünün dışındaki Esrarlı Mağara'da geçirdikleri 40 günlük maceraları ibretlerle doludur.¹⁸

Esirlerin yerlilerle temasları pek kısıtlı idi. El becerisi olanlar yaptıkları tabaka, ağızlık, tespih gibi hatıra eşyasını iase arabalarıyla gizlice dışarıya gönderip beş on kuruş harçlık elde ederlerdi. Lefkoşa'nın önde gelenleri de bu türden ürünleri açık artırmaya koyarak onlara destek olurlardı. Ne ki İngilizlere göre "ölçüyü kaçırmamak" çok önemli idi; çünkü imam Mustafa Nuri Efendi ile Kavanin Meclisi üyesi Mahmud Celaledin Bey örneğinde olduğu gibi Girne'ye kalebend gönderilmek an meselesi sayılırdı.

1916 yılının Eylül ayında Kıbrıs'a gelen bu bahtsız insanlar dört yılı aşkın uzun bir süre çile çektikten sonra 1920 yılının sonlarına doğru vapura doldurulup İstanbul'da salıverildiler. O sırada Türkiye'nin içinde bulunduğu durum onlarla ilgilenilecek gibi değildi. Anayurtlarında olsa bile yine yazgılarıyla başbaşa bırakılmışlardı.

Kıbrıslılar onları bir sonbahar günü Otello burcundan ağlayarak karşılamış, dört yıl sonra bir kış günü yine ağlayarak yolcu etmişlerdi. Bu acıklı manzara gözlerinin önünden hiç ama hiç gitmeyecekti. Kulaklarında ise sabahın seher vaktinde Karakol'dan gelen ezanlarla gür sesli hâfızların okuduğu Kur'an-ı Kerîm'lerin hisarlardaki yankıları hep çınlayıp duracaktı.

Ekler:8 adet: 6-17.ss.

Ek-1

Mağusa'nın Milâddan Önce 3'üncü yüzyılda Ptolemus kırıallarından Philadelphus tarafından kurulduğu ve kralın yeni kente kızkardeşi Arsinoe'nin adını verdiği söylenir. Bu Arsinoe kenti, Salamis'in Milâddan Sonra 648'de Arablar tarafından yakılıp yıkılması üzerine oradan göçen halkla büyümüş ve adı da değişerek "Kumda saklı" anlamında "Ammohostos" olmuştur. Lusignanlar döneminde (1192-1489) ise Mağusa, adanın Lefkoşa'dan sonra ikinci kenti durumuna yükselmiş ve Frenklerin diliyle "Famagusta" diye tanınmaya başlamıştır. Batı Hristiyanlığının Yakındoğu'da ellerinde tutabil-dikleri son yer olan Akkâ'nın 1291'de İslâmlarca zabdedilmesi üzerine birçok Frenk soylusu ve işadaminin Kıbrıs'a gelmesine izin verilmiş ve bunlar Mağusa'ya yerleşerek kenti işlek bir liman ve ticaret merkezi haline getirmişleridir. Doğu ülkelerinden Suriye kıyılarına getirilen birçok kıymetli ticari eşya Mağusa'lı tüccarlar tarafından Mağusa üzerinden Avrupa'ya sevkedilmeye başlanmış ve böylece kent Doğu-Batı ticaretinde bir transit merkezi, antrepo olarak büyük rol oynamıştır. Tümü de yabancı olan bu tüccarlar -ki içlerinde Süryani, Nasturi,

18 Yakış, Hüseyin, Kıbrıs'ta Kaybolanlar, Kıbrıs Postası gazetesi, Lefkoşa 24.10-18.11.1986, 1444-1467 SS.

Ermeni vb. gibi Doğulu Hristiyanlar da vardı - Kıbrıs ürünlerini de Avrupa'ya veya İslâm ülkelerine sevk ediyorlardı. İhraç edilen Kıbrıs ürünleri, ipek, arpa, tuz, amyanattan tutun da "ambeleplya" turşusuna dek muhtelif çeşitleri kapsıyordu. Bu canlı ticari faaliyet Mağusa tüccar ve gemi sahiplerinin muazzam servet sahibi olmalarına, yabancıların hayretini uyandıracak derecede lüks içinde, görkemli bir yaşam sürmelerine vesile olacaktı. Bu tüccarların yalnızca bir seferden elde ettikleri kârın bir bölümüyle bir kilise inşa etmeyi âdet haline getirdikleri, ve bu yüzden, kentte kısa sürede 365 kilise yaptırıldığını eski kaynaklar yazar. Kiliseler, manastırlar kenti Mağusa'da büyük kazanç ve lüks düşkünlüğü ahlâk kurallarının umursanmadığı bir yaşamı da getirmiş ve bu hal Kutsal Toprakları (Filistini) ziyarete giderken kente uğrayan kimi dindar Avrupalılarca yadırganmış, hatta bir defasında İsveçli bir aziz tarafından kent lânetlenerek çok kısa sürede mahvolacağı kehanetinde bulunulmuştu.

St. Bridget adlı bu kadının kehaneti kısa sürede gerçekleşti; tabii siyasi ve ekonomik nedenlerle. Kenti önce Cenevizliler zappedecekler (1371) ve bu, kentin kozmopolit tüccar sınıfının ve canlı ticaretinin sonu olacaktı. Aynı yıllarda Batı Avrupa'nın Doğu ile direk ilişkiler içine girmesini sağlayacak deniz yollarını bulması Kıbrıs'ı bu alanda bir kenara itecekti. Venedikliler döneminde ise (1489-1571) Venediklilerin Kıbrıs'ı bir askeri üs olarak görmeleri, adayı genel olarak ihmal etmeleri sonucu Mağusa eski önemini yitirecektir. Türk döneminde Mağusa ticari fonksiyonu olmayan, içinde 4-5 yüz kişi yaşayan sönük bir kale kenti haline gelecekti. Hristiyanların surlar içinde oturmaları yasaklandığı gibi kentte girip dolaşabilmeleri bile sıkı kayıtlara bağlanmıştı..." 97-98.ss.

İki Kentin Öyküsü
Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, 3. baskı,
Lefkoşa 1996

Ek-2

-İüdvendigâr Bey'ine ve İnegöl Kadı'sına.

İnegöl'de nâib olan Mehemed'in, ve Muhzır Halil ve Subaşı Kethudâsı Baltacı Mehemed, ehl-i fesâddan olup halka zulmettikleri bildirildiğinden, bunların Kıbrıs'a sürgün edilmeleri ve teslim alındıklarına dâir temessüklerinin Der-Saadet'e gönderilmesi hakkında- 169/19/164/ 5.6.1572

- Anadolu Beylerbeyi'ne ve Huma Kadısı'na.

Huma kazasında nâib olan Hacı Halife'nin nâiblikden azlolunduğu halde niyâbeti terk etmediği bildirilmekle, alâkasının kesilerek efrâd ve ailesiyle Kıbrıs'a sürgün edilmesi hakkında - 170/19/193/ 10.6.1572

- Basra Beylerbeyi'ne

Basra kadılığını kimsenin kabul etmemesi sebebi tahkîk olunduğunda; Cuma isminde bir Râfîzî kadının şerrinden kimsenin kabule cesaret edemediğinin anlaşıldığı, bu kişinin oradan alâkasının kesilerek Kıbrıs'a sürgün edilmesi hakkında- 171/19/209/11.6.1572

- Halep Beylerbeyi'ne.

Hapiste olan suçluların ve karışıklık çıkaranların sicil suretleri çıkarılarak Kıbrıs'a gönderilmesi ve bu suretin bir nüshasının İstanbul'a ulaştırılması hakkında- 182/19/558/ 8.9.1572.

Mühimme Defteri

Ek-3

"Kıbrıs'a gönderilen sürgünler Mağusa'da oturmaya zorlanırdı. Mağusa, Rodos, Akkâ (Acre) ile birlikte hatırlanan bir sürgün yeri idi. Bu üç kentin ortak yönü, Haçlılardan ya da Lâtinlerden kalma sağlam surlarla çevrili olmalarıydı. Güçlü surları nedeniyle kaçmanın zor olmasının yanı sıra Mağusa, bir sürgün yerinden beklenen başka niteliklere de sahipti. Bir kale kenti olduğundan Hristiyanların sur içinde oturması, iş tutması yasaktı. Bu yüzden dış dünyayla ilişkisi asgari derecedeydi. Lâtin dönemlerinin zengin tüccarlarının, varlıklı soylularının konakları, sarayları, çoktan yıkılmış, harebelerinde incirler, hurmalar yükseliyordu. Limanı da dolduğundan canlı ekonomik ve ticari yaşamı çoktan tarihe karışmıştı. Ölü bir şehir haline dönüşen Mağusa'da çoğu asker olmak üzere küçük bir nüfus vardı. 19'uncu yüzyılda kenti ziyaret eden yabancılar orada 400-500 kadar yoksul Türkün yaşadığını yazarlar." 123.s.

Sürgün Diyarı Kıbrıs
Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, 3. baskı
Lefkoşa 1996

Ek-4

ÇEŞİTLİ SEBEBLERLE KIBRIS'A SÜRÜLEN İLİM ADAMLARI:

1. **Mahdum Hüseyin Efendi:** Edirne'den azledilip Kıbrıs'a sürüldü. Receb 1043 tarihinde orada öldü (Atâyî, s.771)
2. **Ahi-zâde seyyid Muhammed:** Cemaziyelevvel 1044 tarihinde Ayasofya yanında gömüldü (Şeyhî, I, 14).
3. **Bahâyî Muhammed Efendi:** 1044-Şevval 1046 yıllarında Kıbrıs'ta sürgün yaşadı (Şeyhî, I, 14, 215).
4. **Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi:** Muharrem 1044-Ramazan 1045 Kıbrıs'ta sürgün (Atâyî s.252).
5. **Kürd Abdülganî Efendi:** Kıbrıs'a sürüldü. Ölümü 1089 h.de (Atâyî, s.455).
6. **Hâmid Efendi (ölm.1091):** Cemaziyelevvel 1090'da Kıbrıs'a sürüldü ve orada öldü (Şeyhî, I, 558)
7. **Ustuvânî Muhammed Efendi:** Zilhicce 1066'da Kıbrıs'a sürüldü (Şeyhî, I, 558)
8. **Şeyhülislam Mirzâ Mahmud:** 1101 yılı Şevvalinden 1102 yılı Şabanına kadar Kıbrıs adasında sürgün kaldı (Şeyhî, II, 535).
9. **Tevfikî-zâde Mehmed Efendi:** Şaban 1102-1103 yılı başlarında Kıbrıs'ta sürgünde (Şeyhî, II, 310).

10. **İmam Damadı Kadıkaryeli Çelebi Hasan Efendi:** Şaban 1102-1103 yıllarında sürgün (Şeyhî, II, 326).
11. **Şeyhülislam Yekçeşm Hüseyin Efendi:** 11 Rebiülâhir 1115 Cuma günü Kıbrıs'a sürüldü. (Şeyhî, II, 256).
12. **Kavukçu-zâde Abdullah Efendi:** 11 Rebiülâhir Cuma günü Kıbrıs'a sürüldü. Sonra afvedilip Edirne'ye döndü (Şeyhî, II, 343).
13. **Şeyh-zâde Hocası Seyyid İbrâhim:** Cemaziyelâhir 1115-1120 yılları arasında sürgün (Şeyhî, II, 312).
14. **Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi-zâde Seyyid Ahmed:** Cemaziyelâhir 1115-1120 yıllarında sürgün (Şeyhî, II, 392).
15. **Beyler Hocası Ahmed Efendi:** Ramazan 1115 Kıbrıs'a sürgün (Şeyhî, I, 281).
16. **Mevlânâ-zâde Seyyid Bostan Efendi:** Cemaziyelâhir 1116'da sürgün (Şeyhî, II, 415).
17. **Fetvâ Emîni Gelibolulu Muhammed Efendi:** 1116 Cemaziyelâhir – 1118 sürgün (Şeyhî, II, 284).
18. **Ünlü Vatan Şâiri Nâmık Kemâl Bey** de Magosa'ya sürgün gönderilen meşhurlardandır. XXXVII – XXXVIII.ss.

Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu

İsar Vakfı, İstanbul 1995

Ek-5

“Ecell-i hulefâsı İsmâil Hakkı Hazretleridir. Erbâb-ı kemâle ‘âırız olan düşmanlar her devirde eksik değildir. Hazret-i Şeyhe olan teveccüh-i umûmîyi çekemediler, ilkâ’ât-ı fâsidede bulundular, 1101 senesinde Kıbrıs'da Magosa'ya nefyedilmesine sebep oldular. İsmâil Hakkı Hazretleri Hazret-i Şeyh'in Magosa'ya azîmeti târîhi olarak ‘sene-i mezkûrenin Şevvâli’ diye kaydetmiştir. Sebeb olanların her biri ise birer felâkete dâim olup çoğu i’dâm olundular.

“Bir sene kadar Magosa'da kaldılar. 1102 senesi şehr-i Zilhicce'sinin on dokuzuncu günü işrâk vakti irtihâl-i dâr-ı cemâl eylediler.

‘Firdevs ü Tûbâ’ târîh-i irtihâllerini müş’irdir. Sinn-i şerîfleri doksan raddesinde olduğunu ve pek kaviyyü’l-bünye bulunduğunu ‘Ahd-nâme’sinde İsmail Hakkı Hazretleri yazıyor. Şu manzûme-i târîhiye anındır:

Bülbül-i hoş-lehçe-i gülzâr-ı ma ‘nâdır bu Şeyh
 Bulmadı âhir bu fânide beğâdan râyiha.
 Kudsiyân-ı pâk-dil Hakkı el açup dâdiler:
 Rûh-i pâki’çün ‘azîzin okuyalım Fâtîha.

Manzûme-i âtiyye ile de ızhâr-ı senâ ediyor:

-Bir emîrim var idi Hakkı benim
 Evliyâ-yı ‘âleme sultân idi
 Hep bildilerdi cihân halkı anı
 Cümle dilde nâmı Şeyh Osmân idi.

Sol şarâbı Hazret-i Eyyûb-veş
Feyz-i nutkı derdlere dermân idi.
Reşk-i hurşîd idi nûr-i zâhiri
Bâtını bir bahr-ı bî-pâyân idi.

Sıgmaz idi on sekiz bin 'âleme
Ma'rifetle vâsi 'ü'l-meydân idi
Bu zuhûrıyla yine ol sırr-ı Hakk
Kalb içinde cân gibi pinhân idi.

Görmedi kimse izinin tozunu
Bilmediler kim ne kühl-i cân idi
Kabri Kıbrısta olursa n'ola kim
Terk-i şöhret etmiş 'âlfî-şân idi.

İsm ü resmin âhir etdi bî-nişân
Çünkü sırr-ı sûret-i Rahmân idi.

2/.....

"Tesettürü pek ziyade sevdiklerinden şöhret-i şâyi'adan çekinirler idi. Bu sebeble vasiyyetleri üzere türbe yapılmayup yalnız bir nişân-taşı ile kabrinin üzeri açık bırakılmış idi.

"Gülşen-i Meşâyih-i Selâtin nâm eserinde okuduğuma göre 1246 senesinde ya'nî irtihallerinden yüz kırk dört sene sonra Kıbrıs muhassılı olan Hacı Mehmed Ağa nâm, zât-ı âlfî-kadr müşârü'n-ileyhin kabrini meydâna çıkarup tâc-ı şerîfini hâvî seng-i mezârını toprak altından ihrâç ile tathîr ettirüp mezârını tecdîden yaptırmış ve etrâfına birkaç hücre binâ edüp intisâb-ı rûh-i âlîleri niyyet-i hâlisesiyle hayli para sarfeylemiştir. Şimdi ne hâldedir, mechûlimizdir." 60-62.yy.

Kemâl-nâme-i Hakkı

Ek-6

Bazı eşkiya takımı, Şeyh Bostan'a arkalarını dayayarak adam öldürmüşler, zimmetlerine mal geçirmişler, gündüz gündüz tüccar takımının yollarını kesmişler; Şeyh Bostan görevini kötüye kullanmış, dahası, mesnevîhân oğlu Abdü'l-hayy ile Abdü'l-kadîr, Saraçoğlu Abdü'l-kerim ve Metin Mehmed ve Nakıboğlu Ahmed Hakkı Menzilci'yi tahrik etmiş; bunlar da zor kullanarak fukarâdan bir yıl üç yüz, ikinci yıl altı yüz ve bir yıl da bin beş yüz kuruş toplanmasına alet olmuşlardır.

Sonuçta, suçlular Şeyh Bostan'la birlikte Magosa'ya kale tutuklusu olarak gönderileceklerdir.

Konuyla ilgili fermanın bir bölümünü aşağıya alıyoruz:

Karaman Valisine hüküm ki:

‘Sen ki vezîr-i müşârün-ileyhsin, taht-ı hükûmetinde olan Karaman eyâle-tinin kâffe-i umûru senin cihet-i kifâyetine havâle olunup dâfi-i mezâlîm ve sâ’ir mevânî’i hüsn-i eyâlete müte’alîk ahvâle takayyud-ı tammı lâzım iken; ol tarafda ba’zî türûdî ve eşkiyâ zümresi, Konya’da sâkin Mevlânâ Celâle’d-din-i Rûmî efrâdından Şeyh Bostân’e êstinâd etmekle fesâd ve şekaavete ve nehâren tüccârın yollarına inüp katl-ı nüfus ve ğasb-ı emvâl gibi fesâdete cesâret ve ahvâl-i müteheyyiyede kendüsiyle müşterek olduklarında, mezbûr Bostan ehâliye vücûh ile musallat olup murâdı üzerine tekâlif tarh êdüp yedinden ma’âda a’yân ü molla beyninde Mesnevî-hân Oğlu dênmekle ma’rûf Abdü’l-hayy, ve Abdü’l-kaadir ve Saracoğlu Abdü’l-kerîm ve Metîn Mehemmed ve Nakîboğlu Ahmed Hakkı Menzilci’yi tahrîk êdüp, bir sene üç yüz, ve bir sene altı yüz, ve bir sene bin beş yüz kuruş fukarâdan cebren tahsîl êtdikden sonra Menzilci’ye dahi vêrûlmeyüp mezbûrlar beynlerinde taksîm, ve bundan akdem def’-i iştirâye fermân olundukda...”

“... onları dahi Şeyh Bostan ile me’ân Magosa kal’asında kal’a-bend olmak üzere Kıbrıs cezâresine gönderüb...” (H.1116,M.1704)²²

Lefkoşe Mevlevihânesi

20-21.ss.

Ek-7

Mir ‘ât-ı Zamân

14 Eylül, 1908

Pazartesi, Sayı:301

Uzlet-ğâh-ı Menfâma El-vedâ’.

Kalb-i mahzûnumu istîlâ eyleyen hissiyât-ı ye’s-âlûd ile hiçbir mahâlde ârâm edemiyordum. Birgün ikaametgâh-ı esâretim olan kal’aya avdetle hücrâ bir mahalline sokularak münzeviyâne bir sûretde derin birtakım tefekkürât ve hayâlât-ı müdhişeye dalmış mahzûn bir halde düşünürdüm. Bundan mukaddem kendimi benî-beşerden hâlî bir mevkide bulundurarak kalb-i me’yûsumu teskîn edebilmek için eşk-âbe-i ye’simin cereyân-ı serbestîsine müsâ’ade vemekden ibâret idi.

Evet, orada bir müddet ağladım. Dîde-i zulm-dîdemîn mecrâ-yı şirişkine istediğim gibi yol vêrdim. Bilmem ne kadar vakit mürûr etmiş idi ki başımı kaldırdığım zamân kendimi gayr-ı müteharrik, gözlerimin yaşını kurumuş buldum. Etrâfıma atfêdığım enzâr-ı ye’s-âverime müsâdif olan bir zabtiye elinde tuttuğu bir mektûb ile bana doğru geliyordu! Onu görünce doğruldum; mektubu, getiren zabtiyenin elinden aldım ve kemâl-i helecân-ı kalbile bir tarafından tutarak gayr-ı muntazam bir sûretde zarfı yırttım. Aman yâ Rabbî, ne göreyim? Bir dürlü gözlerime inanamıyordum.

Mektûb, Kânûn-ı Esâsî’yle hürriyetin i’lânını, Meclis-i Meb’ûsân’ın güşâdını tebşîr, tebrîk ediyordu. Bu mübeşşer-i hakîkî, bu mektûb-ı mukaddes üzerine yüzümü gözümü sürmeğe ve gözlerimden eşk-i meserret dökmeğe

başladım. Sevincimden bir hâle gelmiş idim ki hâricden hâlimi görenler mutlak beni çıldırmış zannederlerdi. Hürriyet!.. Oh!.. ne ulvî, ne tatlı, ne meserret-âver bir kelime-i ma'cele!...

Bu âna kadar vatan-ı mukaddesimizde lafz-ı mübârekini zikrêtmek değil, işitmek, menfâlarda, zındânlarda insânların çürümesine ; âilesinden ve belki hayâtından mahrûmiyetine sebeb olan bu kelimeye kâffe-i ma'nâsıyla muvaffak olmuşuz, ohhh! İşte şimdi rûhumda öyle bir neş'e-i müstesnâ, kalbimde öyle bir neşve-i hayât-efzâ hissêtmekdeyim ki müddet-i hayâtımda beni bu derece mahzûz u şâdân eden birşey tasavvur edemiyordum.

Şimdi serbest olarak vatan-ı mukaddesime gideceğim; ahrârâne, mesrûrâne imrâr-ı hayât edeceğim; dîn ve mezheb tefrîk êtmeksizin Osmanlılık nâm-ı mübecceli altında yaşayan bi'l-umûm millet, hem-dest-i vifâk olarak ve sa'y ü iktidârımız dâhilinde vatanımızın sa'âdet ve selâmeti yolunda sa'y ü gayret edeceğiz.

Ey ihvân-ı vatan ! Şimdi hâl-i bahtiyârî ve mes'ûdiyyet içindeyiz.

Bu mes'ûdiyyet ve bahtiyârlığı bize bahş u te'mîn eden muhterem ve mu'azzez "İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti" erkân-ı kirâmıyla asker kardaşlarımıza arz-ı minnet-dârî êtmeliyiz.

O hamiyetli kahramanlarımıza, o çalışkan vatan-perverânımıza karşı edâ ve îfâsını farz telaqqî êddiğimiz teşekkürât ve minnet-dârlığımızı ne yolda arz edeceğimizi bilemiyorum.

2/.....

İşte iki senedir Devr-i İstibdâd netîcesi olarak Kıbrısta mültecî-i Ahrâr'dan olup bir buçuk sene evvel hasbe'l-îcâb İngiltere hükûmetinin hizmet-i askerîyesine dehâlet êtmışdim.

Bugün vatanımızın cihât-ı erba'asını çehre-i dil-ârây-ı ibtisâmıyla bir gülşen-serây hâline getiren hürriyet, bizi kemâl-i beşâsetle da'vet ediyor. Evet! Bunun için isti'fâ êtdim. Artık vatanın toprağına yüz sürmek üzre bi'l-cümle dindaşlarımla bûse-çîn-i sa'âdet olarak uzlet-gâh-ı menfâm olan Kıbrısa râsime-i vedâ'ı îfâ ile gidiyorum.

Yaşasın Osmanlı kavm-ı necîbi, yaşasın adâlet, yaşasın hürriyet, Cem'iyet-i Ahrâr'ımız, yaşasın asker kardaşlarımız !

(İmza)

Kıbrıs Cezîresinde

Mültecî-i Ahrâr-ı Osmâniyye'den

Sa'de'd-dîn Fikrî.

Ek-8.

Mir 'ât-ı Zamân

14 Eylûl, 1908

Pazartesi, Sayı: 301.

Müslümanlar ! İngilizleri Sevelim !

Kastamonu İstinâf Cezâ Mahkemesi'nin an-karîb neşrédilecek bir i'lâmında görüneceği vechile altı sene evvel-ki Yıldız'ın dehşet-i i'tisâfî kâ'inâtı lerze-nâk êtdiği bir zamânda-menfâmızdan arkadaşım Tahsîn ile müştereken Yıldız'a çekmiş olduğumuz telgrafımızda, "Sermâyesi zulmdan ibâret bulunan bir hükûmete kendi rızâmızla itâ'at etmeyeceğimizden, milletin âdil bir pâdişâha teba'iyet husûsundaki hakk-ı meşrû'u tasdik edilerek Osmanlılar üzerindeki teğâlübünden ferâgatini" Sultân Hamîde yazdığımız zamân şübhesiz birgün gelip de hâkimiyet-i millet karşısında boynunu bükerek teba- 'asının ulüvv-i cenâbına ilticâsını göreceğim vârid-i hâtırım olmamışdı. Hamden sümme hamden askerimizin silâh zaferi bize bu sa'âdetli günleri de idrâk êtdirdi.

Îkâbil-i inkâr değildir ki otuz üç seneden beri devletimizin safahât-ı siyâsiyesi; infisâl, izmihlâl, indirâs gibi acı hakîkatlerden başka birşey göstermiyordu. Mülk, baştanbaşa bir kasaphâne hâline girmiş idi! Her günün bir sâ'ati, her sâ'atin bir ânı geçmemişdir ki Türkiye'nin bir köşesinde birkaç hâne yıkılmasın, birkaç ma'sûm kanı dökülmüş olmasın. Yıldız Hükûmeti, yavrusunu yemekle zevk-yâb olan sibâ'lar gibi, evlâd-ı vatanın kanını içerek idâme-i hayât arzûsunda idi. Fakat budadıkça filizlenen ağaçlar gibi, ifnâsına çalışılan gençler, bu mücâhidîn-i hürriyet, bir nisbet-i mutazâ'ife ile artar, eksilmezdi. Nihâyet gençlik ihtiyârlığa, hürriyet istibdâda galebe etti.

Milletin berât-ı hürriyeti askerın süngüleriyle yazılarak imzâ olundu ve Hükûmet-i Müstebide'ye nihâyet verildi. Osmanlı askeri İstanbul'un fethiyle kurûn-ı cedîde, Yıldız'ın fethiyle devr-i hürriyeti güşâd êtdi. Dün yek-diğerinin kanına susayan efrâd-ı millet, bugün birbirini kucaklıyor.

Düşmân müşterek-i umûmîlerinden ahz-ı intikaam için ahidleşiyor. Dün Türkler vahşî barbar idi, bugün mu'allim-i medeniyet oldu. Dün Osmanlı askeri istibdâd, i'tisâf mü'ekkilleri idi; bugün hürriyet, adâlet hâmisi oldu. Dün Türkiye cehennem kuyusu idi, bugün cennetlerden âlf gözüküyor. Dün mülkümüzü parçalamak için elele veren ecânib, bugün dostluğumuzu paylaşamıyor.

Artık vatanımız bedâyi'-i iklîmiyesiyle değil, mehâsin-i idâresiyle de mutâf-ı âlem olacaktır.

Artık serhadlerimizde yalnız Mehmedlerimiz değil, Dikran'larımız, Yorgi'lerimiz, Yosef'lerimiz ifnâ-yı hayât edecekler.

Artık Hilâl ile Salîb'in karşılaşması, Kur'ân ile İncil'in karışması olmaya-
cak, çünkü Hilâl'i de taşıyan bir salîb-perest bulunacaktır.

İşte dün, işte bugün!

2/.....

Frenglerin fart-ı takdîr ile "Kansız İhtilâl" dedikleri şu inşilâb, şimdiye kadar âmâl-i muhtelif arkasından koşuşan efrâd-ı milleti, yalnız vatanın esbâb-ı sa'âdetini istikmâl cihetinde birleştirerek Teşrîn-i Sâinde içtimâ' edecek Meclis-

i Meb'ûsân için vekillerini intihâb ile iştiğâle sevk etmiştir ki bir taraftan meşrûtiyetin metîn, zevâl-i nâ-pezîr bir sûrette te'sîsi; diğer taraftan teveccüh ve i'timâd-ı hâricînin celb ü te'mîni vesâilini tehiyye ile meşgûl bulunduğu sırada; tâ şimâlde, Avrupa'nın müfrez bir kısmında sâkin, sevimli, her ma'nâsıyla büyük, mekîn bir milletin ibdisâmı da kendilerini bütün teşebbüsâtında tecsîr ediyor, selâmlıyor.

Sultan Hamîd zamânında idi. Sırf tâkat-şiken bir zulmdan kaçarak Türkiye'nin sâye-i emânına ilticâ eden Macarları istishâbından dolayı Londra seffrimizin arabasından atları çıkarıp "Yaşasın Türkiye, Yaşasın Hürriyet!" âvâzeleri arasında arabayı bi'z-zât cerr eden o millet-i necîbe bugün bizi muvaffakiyetimizden dolayı samîmâne tebrîk ediyor.

Bu milletin, bu Türk muhibbi, Osmanlı hayır-hâhı olan mu'azzam kavmin ancak İngilizler olabileceğini söylemeğe luzûm görmüyorum. Bilmeliyiz ki inşâ ettiğimiz binâ-yı siyâsetin harcını herhâlde İngilizler hazırlıyorlar. Türkiye'nin indirâsını müstelzim saķîm bir politika ittihâzından dolayı Yıldız Hükûmetinin teşebbüsâtını aķîm bırakmaķa mevcûdiyetiyle çalışan bu millet-i necîbeye karşı bütün Osmanlı ahrârı hürmet ve muhabbet ile mütehassisdirlir.

Otuz üç sene fedâkârân-ı ümmeti zıll-ı ahrârânesinde mihmân eden muhteşem İngiliz bayrağı, nazarımda kendi sancağımız kadar ulvîdir, muhteremdir.

Vatanımız, 'âdetâ milletlerin âmâl-i harîsânesiyle çerçevlenmiş, her parçası ayrı ayrı benimsenmiş iken, yalnız İngilizler, evet yalnız o millet, telâssüh emiş o vücûddan mu'azzam bir devlet ihyâsı îmânını bir ân terk etmemişlerdir. Zîrâ Türkiye'de te'essüs etmiş muntazam, satvetli bir hükûmet; kendisinin Hind yaylalarında râhatça uyuması, Akdeniz'in hâkimiyetinden emîn olarak Belt boğazlarındaki rakîb-i ticârîsinin daha mu'tedilâne tecessüsü, bi'n-nefîce, Britanya fabrikalarında endîşesiz çalışması için Herat'da, Septe'de tabî'î bir bekçisi hükmündedir.

İşte bundan dolayı İngilizler Türklere, Türkler İngilizlere en kavî râbitalarla bağlanmışlar, yek-diğerini sevegelmişlerdir. Hattâ Devlet-i Âliyye ilk sefâretini Londra'da te'sîs ederek Avrupa'da İngilizlerden başka dostluğu kazanılacak bir millet olmadığını fi'len isbât etmiş idi.

Şu ahvâle nazaran artık Kıbrıs Müslümanları; Devlet-i Âliyye'ye, perverdesiyle fahr ettikleri samîmî muhabbetlerini İngilizlere, İngiliz bayrağına ta'zîmen gösterecekleri inkıyâd ile isbât etmeli, ve İngiltere-Türkiye muķârenetinden husûle gelecek menâfi'i takdîr ile, şimdilik tasrîhine lüzûm görmediğimiz birtakım yolsuz, nefîcesiz âmâle tabi'iyetden ictinâb etmelidirler.

ZİYA PAŞA'NIN KIBRIS'TAKİ FAALİYETLERİ

Bilge ERCİLASUN*

Tanzimat edebiyatının birinci neslinden olan Ziya Paşa gerek edebiyatta, gerekse siyasi hayattaki faaliyetleriyle oldukça ilgi çekici bir şahsiyettir.

Ziya Paşa 1829 tarihinde İstanbul'da Kandilli'de dünyaya gelir. Küçük yaşta şiire ilgi duyar, Arapça ve Farsça öğrenir, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1845 tarihinde Babıali'ye girer. Bu arada devrin şiir meclislerine devam eder, şiir yazar ve devrin tanınmış şairleri ile tanışır. Şiire olan ilgisi ve kabiliyetiyle Büyük Reşit Paşanın dikkatini çeker. 1855 tarihinde Mabeyn'e beşinci kâtip olarak alınır. Burada tanıştığı Ethem Pertev Paşa kendisine Fransızca öğrenmesini tavsiye eder. Ziya Paşa Fransızca çalışır ve Ethem Pertev Paşanın yardımıyla Fransızcadan tercümeler yapacak hale gelir.

1861 yılında Abdülaziz tahta çıkar. Ziya Paşa Abdülaziz'le daha şahzadelüğinden beri tanışmaktadır. Ziya Paşa zeki, çalışkan ve ihtiraslı bir insandır. Padişahın sevgisini ve ilgisini kazanan Ziya Paşa sarayda daha yüksek makamlara gelmek ister. Fakat Reşit Paşanın ölümünden sonra yerine geçen Âli ve Fuat Paşalarla anlaşamaz. Ziya Paşanın sarayda başka düşmanları da vardır. Bütün bu güçler onun aleyhinde birleşirler ve onu saraydan uzaklaştırmayı başarırlar. Bunun üzerine Ziya Paşanın maceralı hayatı başlamış olur. Bu hayat ömrünün sonuna kadar sürer. Ziya Paşa Kıbrıs, Amasya, Konya, Suriye, Adana valiliklerine gönderilir. Böylece İstanbul'dan uzaklaştırılır. Paşalık ünvanı da bu görevlerine bağlı olarak bir verilir, bir alınır. Ziya Paşa gittiği yerlerde hırsızlıkla, yolsuzlukla, tembellikle, cehaletle mücadele eder durur, gittiği şehirleri imar eder, düzenler, kalkındırır. Zaman zaman düşmanları tarafından kendisi de rüşvet almakla suçlanır, muhakeme edilir, soruşturmalar geçirir, temize çıkar. Gittiği yerlerin havası ve şartları kendisine iyi gelmez, sağlığını kaybeder ve erken denilebilecek bir yaşta vefat eder.

Ziya Paşanın hayatı ve icraatı, onun savunduğu fikirlerin tatbikatıdır diyebiliriz.

Ziya Paşanın görev yerlerinden biri Kıbrıs'tır. Ziya Paşa mîr-i mîrânlık (beylerbeyi) rütbesiyle Kıbrıs'a tayin edilir. Ünvanı Paşa, görevi mutasarrıflıktır. Ziya Paşa 1862 Nisanında Kıbrıs'a gelir. Kıbrıs'ta altı ay kalan Ziya Paşa,

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi, Ankara

burada oldukça önemli düzenlemelerde bulunur. Ziraat, ticaret, maliye, mesken işleri, âsâyiş, sağlık, esnafın kıyafeti gibi birçok alanda yeni kurallar koyar. Onun yaptıkları reform olarak nitelendirilir.

Ziya Paşanın Kıbrıs'taki çalışmalarına dair bilgileri, onun hakkında detaylı bir biyografi yazan Kaya Bilgegil'den almaktayız. Kaya Bilgegil*, Ziya Paşa'nın mutasarrıflığı hakkındaki ilk bilgileri o sırada Kıbrıs'ta Fransız konsoloslu olarak bulunan Comte de Maricourt'a ait belgelerin Rumcaya yapılmış tercümelerinden aldığını belirtiyor. Bu belgelerin Fransa'da ve İngiltere'de bulunmadıklarını da ilâve ediyor. Muhtemelen bunların Fransa'ya gönderilmediklerini kaydediyor. Ayrıca Osmanlı arşivlerinde de Ziya Paşa'nın Kıbrıs'ta yaptığı hizmetlerden hiç bahsedilmediğini ifade ediyor.

Bu Rumca tercümeler 1923-1937 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Kaya Bilgegil, tercümelerin asıllarını Londra'da British Museum'un genel kitaplığında, Doğu ile ilgili bölümüne ait kitaplıkta, Londra Üniversitesi Senato Kitaplığında, Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu Kitaplığında aramış, fakat bulamamış, yalnız Sir George Hill, *A History of Cyprus* adlı kitabında (Cambridge at the University Press, 1952) bu tercümelerden faydalanmıştır. Bilgegil de kaynak olarak bu eseri kullanmıştır.

Bilgegil önce Ziya Paşanın Kıbrıs'ta kalış süresinde yapılmakta olan bir yanlışlığı düzeltir: Ziya Paşanın Kıbrıs'ta bir yıl kaldığı söylenmiştir. Bu, Bilgegil'e göre, George Hill'in yanlış bir yorumundan kaynaklanıyor. Comte de Maricourt, Ziya Paşadan ilk olarak 24 Nisan 1862 tarihinde bahsetmiş, bir sene sonra 22 Nisanda Hâlet Beyin aynı göreve getirildiğini yazmıştır. Bunu gören George Hill, Ziya Paşanın bir yıl bu görevde kaldığını belirtmiştir. Halbuki Bilgegil, Hâlet Beyden önce Kandiye Kaymakamı Tevfik Paşanın Kıbrıs mutasarrıflığına tayin edildiğini belirtiyor. Ziya Paşa henüz altı ay dolmadan İstanbul'dan çağırılmıştır. Bu haber ise, Tercüman-ı Ahval'in 11 Rebiül-âhir 1279 Pazar tarihli ve 241 sayılı nüshasında şu cümle ile verilmektedir:

“Meclis-i Vâlâ âzâlığı Kıbrıs Mutasarrıfı Sabık saadetlû Ziya Paşaya tevcih buyurulmuştur.”

Şairin bu adadaki icraatı *A History of Cyprus* kitabında “*The excellent Zia Pasha's reforms*” sözleriyle öğülmektedir. Ayrıldıktan sonra başladığı işlerin devam ettirilmeyişi de esefle anlatılmaktadır.

Ziya Paşa haşarat için tuzaklar kurdurmuş, hususi hendekler kazdırmış, böceklerle mücadele için bir heyet kurdurmuş, bununla yetinmeyip 5 milyon kuruş sermayeli bir şirket teşkili için proje hazırlamış, bu uğurda kendisini çeşitli eziyetlere sokmuş, katır sırtında 8 saat süren meşakkatli bir yolculuğa

* Kaya Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum, 1970, s. 34-40.

girmiştir. Ziya Paşa sayesinde Kıbrıs'taki çekirgeler imha edilmiş, bataklıklar kurutulmuş, pamuk ziraatı artırılmıştır.

Ziya Paşa ticaret işlerine de el atmış, her yılın Eylül ayında 15 gün açık bulunacak bir panayır kurmuş, bu panayırda Suriye'nin, Karaman bölgesinin ve Akdeniz adalarının Kıbrıs'a yakın olan kısımları, mallarını gönderip teşhir etmesi düşünülmüştür. Ziya Paşa bu düşüncesini gerçekleştiremeden Kıbrıs'tan ayrılır. Onun bu teşebbüsü kendisinden sonra gerçekleşir. Panayırı bir bayram gibi karşılayan Kıbrıs halkı, kendilerine bu imkânı hazırlayan Ziya Paşa'nın himmetlerini unutmamıştır. Tercüman-ı Ahval gazetesine gönderilen bir haberde onun hizmetlerinden şöyle bahsedilmektedir:

Kıbrıs cezîre-i cesîmesi her nevi mamûlât ü manasnuâtı meydana getirmeye kabiliyyet ve istidâdı bulunduğu halde her nasılsa bir müddetten berü muâmelât-ı ahz u atâsına ve hıref ve sanâyiinin revâcına durgunluk gelerek cezîremizden zahîreden başka taşra memâlike hiçbir mahsûl çıkmamakta ve memâlik-i sâireden dahi ufak tefek bazı şeylerden maada tüccar tarafından ticârete müteallik başlû eşyâ getirülmemekte olduğundan cezîremiz insan uğramaz bir dağ başına müşâbih idi.

Umûr-ı Devâvî Nâzırı saâdetlû Ziyâ Beyefendi Hazretleri cezîre-i merku-medede mutasarrıflığı evânında cezîreyi şu durgunluktan kurtarmak için mevki-i icrâyâ getirdiği âsâr-ı muvaffakiyetten biri dahi bu sene yapılan panayır-ı umûmî maddesi olup çünkü ahz ü atânın adem-i revâcından dûcâr-ı meskenet olan ahâlinin islâh-ı tertûb-i mâliyeleri ile mahsûlât-ı arziyye masdarında sarf ve havâciyic-i dâhiliyye ve hâricden suhûletle celb olunmak ve cezîremizin masnûât ve mâmûlâtının ilerülemesine medâr olmak üzere şehr-i Eylülün on beşinden bed ile nihâyetine kadar 15 gün müddetle mutasarrıflık merkezi olan Lefkoşe hâricinde beher sene bir umûm panayırı küşâdı müşârünileyh hazretleri tasmîm buyurarak lede'l-istizân icrâ-yı îcâb-ı husûsunda irâde-i seniyye-i hazret-i Pâdişâhî müteallik buyrulmuş ve müddet-i mezkûre bu kerre hulûl elmiş olduğundan mezkûr panayırın küşâd olunacağı cânib-i hükûmetten ilân ve işâa ve Mutasarrıf-ı cezîre saâdetlû Hâlet Beyefendi Hazretleri tarafından masrûf buyurulan ikdâmât ve mesâî ile birkaç gün zarfında Lefkoşa hâricinde dükkân tarzında müteaddid kulübeler dahi inşâ olundu. Ve birtakım caddeler dahî kuruldu. Şehr-i mezbûrun on beşinci günü herbir esnaf mezkûr kulûbelere mamûlât ve masnûâtını nakl ve herkes dükkân ittihâz ettiği kulûbelerin balâlarına mahsusen Şâh-ı Devran Hazret-i Abdülaziz Han çok yaşa ibâre-i celfile-i cemilesiyle her birerleri imal ettirmiş oldukları sancakları dahi talik ederek panayır resmen küşâd olunmuş ve ahâli-i kura tarafından dahi her nevi mahsulât getirülmüş olduğundan bilumum ahâli-i zükûr ve inâs mezkûr panayıra gelerek evvel emirde cümle tarafından ve hep bir ağızdan Padişahım çok yaşa duası irad ve ifa olunarak ahz ü atâya mübâşeret kılındı. Cezîremizde ne kadar çalgı var ise oraya gelerek bir uçtan âheng ü safâ ve bir yandan dahi

emsâli görülmeven ahz ü atâ icrâ olunduğundan ahâli gördükleri menfaatten dolayı neye uğradıklarını şaşırđılar. Mezkûr panayır mâh-ı mezbûr gayesine kadar mütevâlî olarak oraya cezîreden gelmeyen ve fevkalade alış veriş etmeyen kalmamış gibi olup fakat hâriçten henüz malûmât alınamadığından memûl vechile kalabalık gelememiş ise de gelenler getirdikleri emtia ve eşyayı cümleten istedikleri bahaya satıp ehven baha ile yerine zahîre ve mamûlât-ı cezîreden sair şeyler alıp avdet eylemeleri ile ettikleri kâr ve gördükleri menfaat ileriden pek uzak yerlerden bile ticâretle pek çoklarının cezîremize geleceklerine itâyı sebebiyet eyleyeceğı kârin-i rûtbe-i bedâhat olmağla ve sunûf-ı ahâlinin bu senelik ettikleri kâr dūcâr oldukları fakr ü meskeneti tahffife küllî medâr etmekle bu lûtf-ı mahsûs-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin edâ-yı şükr ü mahmedetinde lisânlar âcizdir. Hemân Cenâb-ı Rabb-ı Mennân velî-i nimet-i biniminnetimiz velî-i nimet-i âlemiyân Pâdişâhımız Efendimiz hazretlerine dünyâlar durdukça pirâyeyi erîke-i şevket-i şân ve zıll-ı zalîl-i merâhim-delîl-i mülûkânesini aceze-i ibâdullâh üzerinde berkarâr ve sâye-bân buyursun Âmin.

(Tercümân-ı Ahval, sayı: 400, 5 Cumâde'l-ülâ 1280 Pazar)

Ziya Paşanın bu hizmetleri bir şiirle de tespit edilmiş bulunmaktadır. Kıbrıs tüccarlarından Vâmık Efendi bir manzume yazar, tarih düşürür ve böylece bu ticaret canlılığını belirtmiş olur. Burada birkaç mısraın Ziya Paşaya ayrılmış olduğunu görüyoruz. Manzume şöyledir:

Ol şehinşâh-ı muazzam şâh-ı sultân-ı cihân
Yani kim Abdülaziz Han Rüstem-i Zâl-i zamân
Taht-gâh-ı baht-ı isada cülûsundan berû
Dâima tecdîd ü âbâd olmada büldan hemân
Bâhusus bu Kıbrıs adası nice müddet idi
Kıllet-i kisb ile olmuştu perîşan bî-güman
Nâgehân Mîr-i Ziyâ hayrû'l-kudüm teşrîf edüp
Arz-ı mahzarla rikab-ı Hazrete etti beyân
Ki murâdı böyle bir bâzâr yeri açmak idi
Bulalar ta ki ahâli kisb ü kârla tâze can
Bade vâlâ-himem Hâlet Beye naklen hüküm
Dest-i lûtfundan küşâd olmak müyesserdi bir ân
Böyle bir efkâr-ı hayra Hazret-i Sultân-ı dîn
Eyledi fermân açılısın hasseten mahsûs mekân
Feth olunca bu panayır sâye-i şâhânede
Hamdülü'llâh oldu İslâm ü reâyâ şâd-mân
Cevherî tarihle Vâmık edelim şükrün eda
Pâdişâhım çok yaşa ta böyle durdukça cihân

(Tercümân-ı Ahval, Sayı: 407, Cumâde'l-ülâ 1280 Salı)

Ziya Paşa Larnaka'da ve sancak merkezinde Pazar, han, baraka, kahvehane gibi yerlerin teftiş ve denetleme işlerini bizzat yapmaktadır. Umumhaneyi basar ve kapattırır, salhaneyi şehir dışına kaldırtır, pejmürde kıyafetli esnafa gayet haşın davranarak onları Lefkoşe'den uzaklara göndertir, sokakların temiz tutulması için sert emirler çıkarttırır. Ayrıca zabıta işlerini düzenler. Çıkarttığı bir emirle silah taşımayı yasaklar.

Ziya Paşa bu işleri denetlemede tesirli ve klasik bir yol bulmuştur: Kıyafet değiştirip halkın içine girmekte, onların konuşmalarını dinlemekte ve silah taşıyanları yakalamaktadır. Böylece başka yerde bir papazı öldürüp kimlik değiştirerek Lefkoşe'ye gelmiş olan adamları tespit edip tutuklatır.

Ziya Paşa rüşvet alan memura da çok şiddetli davranır. Yeni seçilmiş bir piskopostan teamülün dışında ve üstünde, para isteyen zaptiye ve memurları tutuklattırır ve muhakeme edilmek üzere İstanbul'a yollar.

Ziya Paşanın icraatları Fransız konsolosu tarafından sitayişle anlatılmaktadır. Ziya Paşa saraydan yeni çıkmış, ecnebîlerle resmî münasebete ilk defa girişmiş bir insandır. Diplomatik rabitaların gerektirdiği teşrifata henüz bîgânedir. Hatta muâşeretle ilgili bir hatası olursa, ilk defa kendisi gülmekte; peşinden de af dilemeyi ihmal etmemektedir. İfadeden anlıyoruz ki, reformları, Kıbrıs'ı terk edişinden altı ay sonra bozulacak olan şair, davranışlarındaki acemiliklere rağmen sevilen bir insandır. Görülüyor ki olduğu gibi davranması da, ona has bir zerafet tezahürü sayılmaktadır.

Ziya Paşa ayrıca adada bir cami ile bir okul yaptırmış, bu faaliyetlerini de manzume ile belirtmiştir.

Ziya Paşanın Kıbrıs'taki edebî faaliyeti hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bilgegil, o kadar meşguliyet içinde şiire fazla vakit ayıramamış olduğunu düşünmektedir.

Kıbrıs'ın havası Ziya Paşaya ve ailesine hiç iyi gelmemiştir. Ziya Paşa kendisi Kıbrıs'a gelir gelmez sıtmaya yakalanmıştır. Bir çocuğu Kıbrıs'ta hastalanmış, daha sonra İstanbul'da ölmüştür. Babası vefat etmiştir. Karısı da sinir hastalığına yakalanmış, yatalak olmuştur.

Ziya Paşa Kıbrıs'ta kaldığı kısa süre içinde önemli faaliyetlerde bulunmuş, reformlar yapmış, halk tarafından sevilmiş çalışkan ve dirayetli bir şahsiyettir. Fakat yaptığı reformlar Ziya Paşa Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra devam ettirilmemiştir. Kaynaklar ada halkının Ziya Paşayı ve hizmetlerini unutmadığını ve hayırla yad ettiğini de belirtmektedir.

ÖZET:

Tanzimat aydınlarından biri olan Ziya Paşa, 1862 yılında Kıbrıs Mutasarrıfı olarak Kıbrıs'a tayin edilmiştir. Yazıda Ziya Paşanın Kıbrıs'taki faaliyetleri anlatılmakta ve bu konudan bahseden bazı belgelere yer verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ziya Paşa, Kıbrıs, Mutasarrıf, Kaya Bilgegil, Sir George Hill.

ABSTRACT:

Ziya Paşa is one of the most important intellectuals of the Tanzimat period. In 1862, he was appointed to Cyprus as a governor (Mutasarrıf). This article emphasizes Ziya Paşa's works and activities in Cyprus.

Key words: Ziya Paşa, Cyprus, Governor (Mutasarrıf), Kaya Bilgegil, Sir George Hill.

BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ İZLERİYLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME

Mehmet İBRAHİMİL*

Üç tarafı denizlerle kaplı olan Balkanlar yarımadasının kuzey sınırları tartışmalıdır. Bazen kuzeyde Tuna ve Sava nehirleri ile sınırlanan bölge, bazen de 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da kalan toprakları Balkanlar olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar Balkan kelimesi Türkçe "sık ormanlarla kaplı sıra dağ" 1) anlamına gelse de yarımadanın Osmanlı literatüründeki adı Rumeli'dir.

Türklerin Balkanlar ile ilk temasları Karadeniz'in kuzeyinden bölgeye gelen Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenek ve Kuman Türk boylarıyla olmuştur 2). Bununla beraber kalıcı ilişkiler 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan gelen Osmanlı Türkleri ile sağlanmıştır. Bu yüzyılda Balkanlara Türk kültürünü ve İslâmiyeti yaymak için başta Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğrencisi Sarı Saltuk olmak üzere kolonizatör Türk dervişleri gelmiştir 3). Osmanlıların askerî harekâtı başlatmadan önce buraya kolonizatör Türk dervişlerini gönderip dergâhlar açması, bölge insanının Türk kültür ve İslâmiyetle tanışmasını sağlamıştır. Türk dervişlerine sempati ile bakan yerli halk, 14.yüzyılda Osmanlıların askerî harekâtını kolaylaştırmıştır.

Batı Anadolu Türkmen beylikleri 1263 yılından itibaren çeşitli vesilelerle Rumeli'ne geçmiştir. 1354'te Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Gelibolu'na çıkmasıyla Osmanlıların balkan fûtuhatı başlamıştır. I.Murat 1362'de Edirne'yi aldıktan sonra, Türk ilerleyişini durdurmak üzere teşkil edilen Birinci Haçlı ordusunu 1364 yılında Sırp Sındığı'nda, İkinci Haçlı ordusunu 1371 yılında Çirmen Savaşı'nda, Üçüncü Haçlı ordusunu da 1389 yılında Kosova Savaşı'nda yenmiş ve kendisi de orada şehid olmuştur. Osmanlının beylikten devlete geçtiği I.Murat döneminin bu son savaşı ile Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'nın Türk hakimiyetine girmesinin yolu açılmıştır 4). Oğlu Yıldırım Bayezid döneminde Türklerin gücü Tuna nehrini açmış, 1391 yılında Eflak olarak adlandırılan Güney Romanya Prensligi Osmanlı hakimiyetini tanımış, ertesi yıl Selanik fethedilmiştir. 1396 yılında bütün Avrupa ordularının katıldığı bir Haçlı ordusu Niğbolu'da ağır bir yenilgiye uğratıldı. II.Murat tarafından bir diğer Haçlı ordusuna karşı kazanılan 1444 Varna Savaşı, Fetret

* Doç. Dr., G Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Üyesi, Ankara

Devrinde sarsılan Osmanlının Balkanlarda otoritesini sağlamlaştırdı. 1448 yılında Haçlılara karşı kazanılan II.Kosova Savaşı Türklerin Balkanlardan atılma umudunu tamamen söndürdü. 1453 yılında İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet, 1481 yılında öldüğünde bugünkü Kırım, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Makedonya, Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Yunanistan toprakları Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 Mohaç Zaferi ile Budapeşte ve Macaristan Osmanlı hakimiyetine geçti.

Haçlı Savaşları, feodal beylerin ağır vergileri ve angaryaları, Ortodoks – Katolik kavgaları ve asayişsizlik içerisinde bunalan Balkan halkları adil ve güçlü Osmanlı yönetiminde eski yönetimlerinden ve Avrupa'daki diğer yönetimlerden çok daha iyi şartlarda hayatlarını sürdürdüler. Güvenlik sağlandı, angarya kalktı, ağır vergiler azaltıldı. Keyfiliğin yerini kanun aldı. Balkanlarda beş asırdan fazla süren Osmanlı hakimiyeti döneminde, fethin ilk yıllarından itibaren sistemli bir iskân politikası yürütüldü. Anadolu'nun değişik bölgelerinden (özellikle Konya, Karaman, Aydın ve Maraş) aşiretlerin zorunlu iskâna tabi tutulmasıyla bölge kısa zamanda Türkleşti ve İslâmlaştı 5).

Osmanlı hakimiyeti döneminde Balkanlarda yoğun bir imar faaliyetine girildi. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar ve ihya edilirken yeni şehirler ve yerleşim yerleri kuruldu. "Bir cami ve onun etrafından kümelenen kültürel, sosyal ve iktisadi kuruluşların oluşturduğu" külliye mahalleleri, mahalleler şehirleri meydana getirdi. Külliye denilen ve toplumun her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikteki bu kompleksler, varlıklı insanların kurdukları vakıflarla hayatîyetlerini sürdürebildiler. Devlet gücüne, zenginliğe ve bu zenginliğin hayrata dönüşmesine dayalı bu yeni kültür modeli, Müslüman olan olmayan demeden bütün İmparatorluk tebaasını kuşattı 6).

Şehir merkezlerinde, cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dinî; han, bedesten, kervansaray, arasta ve çarşı gibi ticari; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim; kale, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askeri yapılar inşa etmek suretiyle, Türk şehir dokusu anlayışı bölgeye hakim kılındı. Bu suretle bölgeye yeni bir yaşama tarzı, hayat ve medeniyet getirildi. Balkanlarda, Bulgaristan'da Sofya ve Filibe (Plovdiv)'de; Makedonya'da Üsküp, Manastır ve Ohri'de ; Arnavutluk'ta Berat ve Korça'da; Macaristan'da Budin ve Peç'te; Romanya'da Babadag ve İshakça'da; Bosna-Hersek'te Saraybosna, Travnik ve Poçitel'de; Yunanistan'da Selanik ve Gümülcine'de; Kosova'da Prizren ve İpek (Peç) gibi şehirlerde Türk şehir dokusunun kısmen de olsa günümüze kadar gelebildiğini görmek mümkündür. Balkan şehirlerindeki Osmanlı yapıları, Anadolu'da, Bursa, Edirne, Amasya, İznik ve Manisa gibi şehirlerdeki anıtsal yapılarla boy ölçüşebilecek bir düzeydedir.

1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda toprak kaybı süreci başladı; Macaristan, Hırvatistan, Slovenya, Slovakya ve

Transilvanya Türk hakimiyetinden çıktı. Takip eden yıllar Karlofça ile kaybedilenlerin yeniden kazanılabilmesi uğraşı içinde geçti. Ancak bu mümkün olmadı. 1809-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Bükreş Antlaşması ile Belgrat ve çevresinde otonom bir Sırbistan Prensliği; 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile küçük bir Yunanistan Devleti kuruldu. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile de otonom bir Bulgaristan Prensliği kuruldu. Bosna – Hersek, Avusturya yönetimine bırakıldı, Romanya ve Sırbistan ise bağımsızlıklarını kazandılar. 1912-13 Balkan Savaşları sonunda Makedonya Türk hakimiyetinden çıktı ve yaklaşık olarak bugünkü Batı sınırlarımız çizildi.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi ve saha araştırmalarına dayanarak kaleme aldığı *Avrupa'da Osmanlı Mimarisi* adlı dört ciltlik külliyyatında 7), Balkanlarda beş asırdan fazla süren Türk hakimiyeti döneminde 15.787 mimarî yapının inşa edildiğini ortaya koymuştur. Araştırılmamış veya kayıp vakıf kayıtlarındaki eserler ilave edilecek olursa bu sayının daha da artacağı tabiidir.

Söz konusu eserlerin bir kısmı daha Osmanlı hakimiyetinde iken deprem-ler, yangınlar ve isyanlar sonucunda ortadan kalktı. Balkanların Türk hakimiyetinden çıkışına paralel olarak, Türk yapılarının büyük bir kısmı yıkılıp ortadan kaldırıldı; bir kısmı da birkaç duvar parçası veya harabe halinde, çok az bir kısmı da eski orijinal haliyle veya tamiratlarla değişerek günümüze ulaşabildi. Osmanlı hakimiyetinden sonra Balkan ülkelerindeki yönetimler, kalan Türk eserlerini de şehirlerdeki yeni imar planlarını bahane ederek ortadan kaldırmak yoluna gittiler.

Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti Dönemine ait şehir imar planları incelendiğinde, şehir merkezlerinde cami ile birlikte Hristiyanlara ve Yahudilere ait kiliseleri ve Sinagogları görmek mümkündür. Osmanlının Balkanlarda her çeşit etnik yapıya, dini inanca ve kültüre sahip olanlara hoşgörü ile yaklaştığını ve hatta bunlara ait dini yapıların inşaatında da maddi katkıda bulunduğunu tarihi vesikalardan öğreniyoruz. Bosna – Hersek'te, Saraybosna, Bihaç, Mostar; Bulgaristan'da Sofya, Filibe; Makedonya'da Üsküp, Manastır ve Ohri; Yunanistan'da Selanik ve Serez gibi şehirlerin merkezlerinde caminin yanında, belirli mesafelerle Katolik, Ortodoks kiliseleri ile Yahudi Sinagog'unun bulunduğunu görüyoruz.

Saraybosna'da "Başçarşı" olarak anılan meydanda, Boşnakların Gazi Hüseyin Bey Camii, Katoliklerin Sv.Josip (St.Joseph) Katedrali, Ortodoksların Sv. Petra ve Pavla (St. Peter and St. Paul) Kilisesi ile Yahudilerin Sinagogu bulunmaktadır. Dört ayrı din ve kültüre ait dini yapıların birbirinden 500 m. Uzaklıklarda aynı meydanı paylaşması, kültürler arası kardeşlik ve hoşgörü örneğinin şehir mimarisinde sergilenmiş en güzel halidir. Şehir merkezinde dört farklı etnik gruba, din ve kültüre ait bu dini amaçlı yapıların hepsi Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. Saraybosna'nın, son Bosna-Hersek Savaşı'na kadar

(1992-1995), “Kültürler Arası Hoşgörü Şehri” olarak anılmış olması, Osmanlı’dan kalan bu hoşgörü mirasına bağlıdır. Bununla birlikte Sofya’da da “Georgi Dimitrov Meydanı’nda Arkeoloji Müzesi olarak faaliyet gösteren Mahmut Paşa Camii’nin Sv.Sofija (St. Sofia) kilisesi ve Yahudi Sinagogu ile; Selanik’te İmaret Camii (Alaca Camii)’nin, Sinagog ve Rotondo anıtı ile; Üsküp’te Sultan Murat Camii’nin Sv.Kliment Kilisesi ve Katolik Katedrali ile; Manastır (Bitola)’da İshakiye Camii’nin, Yahudi Sinagogu Sv.İliya Ortodoks kilisesi ile; Peç’te günümüzde Kilise olarak kullanılan Kasım Paşa Camii ile Protestan ve Katolik kiliseleri büyük bir tolerans ve hoşgörü üçgenini şehir mimarisinde en iyi şekilde sergilemektedirler. Ancak, 19.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı, Balkanlardaki hakimiyetinin zayıflamasıyla toprak kaybetmeye başlamış ve bunun ardından da tolerans, hoşgörü ve kardeşliğin yerini şiddet, nefret, etnik çatışmalar ve savaşlar almıştır. Bu etnik ve kültürler arası savaş ve çatışmaların neticesinde de her kültüre ait birçok tarihi eser yıkılmıştır.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı öncesinde Sofya’da 44 cami faaliyet gösterirken söz konusu savaştan sonra tamamına yakını yıkıldı 89. Osmanlı hakimiyetinden çıkan Üsküp ve Saray Bosna gibi pek çok şehirde buna benzer olaylar yaşandı. 1689’da Üsküp’ün Avusturya işgali sırasında şehirde bulunan bütün camiler ateşe verilmiştir. 1878’de Berlin Anlaşması ile Saraybosna’ya giren Avusturya ordusunun bir gecede 120 camiyi ateşe verdikleri bilinmektedir. 9) En son olarak Bosna-Hersek savaşında 200.000 üzerinde insan hayatını kaybetti, 17.000 çocuk öldürüldü, 27.000 çocuk yetim kaldı, 2.965 tarihi eser yıkıldı. Yıkılan yapılardan, 1.765’i dini amaçlı eserlerdi. Bu savaşta kısmen veya tamamen tahrib olan cami sayısı 1.185, Katolik kilisesi 495, Ortodoks kilisesi 59 ve Yahudi Sinagogu 6’dır. Bunun yanında ortak kültür mirasına sahip önceki kültürlere ait tahrib edilen yapıların sayısı ise 419’tur. 10)

Balkanlarda Türk eserlerinin durumuna genel olarak bakıldığında, Eski Yugoslavya ülkelerinden Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova’daki yapıların, diğer Balkan ülkelerine nispetle daha iyi korunmuş oldukları söylenebilir. Türklerin ve Müslümanların azınlıkta kaldığı Bulgaristan, Romanya veya tamamen terk ettikleri Sırbistan, Macaristan, Karadağ ve Hırvatistan gibi ülkelerde bulunan Türk eserlerindeki tahribat ise daha büyük boyutlardadır. Bu ülkelerdeki Türk eserleri ya bakımsız ya da kendi hallerine terkedilmiş durumdadırlar. Türklerin ve Müslümanların bulunmadığı yerlerde kalan Türk eserlerinden ayakta kalabilenler de, sahihsiz kaldıkları için kuruluş amaçlarının dışında hizmet vermektedirler. Bu eserlerin kuruluş amacına yönelik fonksiyonuna ihtiyaç yoksa, orijinalitesini bozmadan farklı işlevlerde kullanılmasını normal karşılıyoruz. Ancak, bu yapıların yansıttığı tarih, sanat ve kültürü çarpıtarak, orijinal halinden uzak farklı kültür ve medeniyetlerin eseriymiş gibi sunulmasının ne o esere ne de o ülkeye faydası yoktur. Tarihi eser, ancak kendi tarihini ve kültürünü yansıttığı sürece değeri vardır. Balkan ülkelerinde Türk eserleri üzerine yapılan bu müdahalelerin hem iyi hem de kötü örneklerini görmek

mümkündür. Bu özelliklere dikkat edilerek işlev değişikliği yapılan Türk eserleri arasında Bulgaristan'da, Sofya'da Mahmut Paşa Camii başlangıçta kilise, şimdi müze; Vidin'de Askeri kışla, şimdi Etnografya Müzesi; Macaristan'da, Budapeşte Sokollu Mustafa Paşa Hamamı, yine hamam; Peç'te Kâzım Paşa Camii, şimdi kilise; Yakovalı Hasan Paşa Camii, şimdi müze; Makedonya'da Üsküp'te Davut Paşa Hamamı, şimdi resim galerisi; Kurşunlu Han, şimdi Arkeoloji Müzesi; Sulu Han, şimdi Güzel Sanatlar Müzesi gibi yapıları sayabiliriz. Buna karşılık yapının yansıttığı kültür, sanat ve mimari özelliğine bakılmadan ve hatta bilinçli olarak değiştirilen yapılar arasında Makedonya'da Manastır (Bitola) ve Pirlepe'deki Saat Kulelerine hac takılması; Sofya'da Sofi Mehmet Paşa Camii'nin orijinal hali bozularak Sv.İliya Kilisesine dönüştürülmesi; Zigetvar Ali Paşa Camii tamamen değiştirilerek kiliseye çevrilmesi gibi örnekleri verebiliriz.

Gerek Bosna-Hersek ve gerekse Kosova savaşlarında hasar gören eserlerin restorasyonu ehil olmayan kurum, kuruluş ve kişiler tarafından yapılarak, telafisi olmayan ikinci bir tahribata sebep olmaktadır. Balkan ülkelerindeki bu yapıları sadece bir cami, medrese, han, hamam ve köprü gibi görmemek gerekir. Bu eserler bir kültürü, bir medeniyeti, sanatı ve tarihi yansıtmaktadırlar. Türk eserlerinin bu mimari özelliklerini göz önünde bulundurmadan yapılan onarımlar, hem eserin ortadan kalkmasına, hem de insanlığın ortak mirası olan bir yapının kaybolmasına aracı olmaktadır. Maalesef, Suudi Arabistan ve İran başta olmak üzere Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi İslam Ülkeleri, Arnavutluk'taki Türk eserlerinin onarımında bilinçli olarak bu tahribatı yaptıkları görülmektedir.

Balkanlarda Türk eserleri, Türklerin haklı olarak iftihar kaynağı olmanın yanı sıra, aynı zamanda bölgede yaşayan insanların ve insanlığın ortak mirası ve zenginliğidir. Bu itibarla söz konusu eserlerin korunması, aslına uygun bir şekilde restore edilmesi ve kullanılması için öncelikle Türkiye ve Balkan ülkelerinin ilgili kurumlarının işbirliği içerisinde bulunmaları gerekmektedir. Başlangıçta Balkanlardaki Türk eserlerinin bir envanterinin hazırlanmasına ihtiyaç vardır. Başlatılacak ortak onarım projelerine uluslararası kuruluşlardan da maddi destek istenebilir. İnsanlığın ortak mirası olan bu eserlerimizin onarımına, her ülke ve kuruluşun destek bulunabileceğini umuyoruz.

Dipnotlar:

1. Smail Tihig, *İslamska Umetnost u Jugoslaviji*, Beograd, 1979, s. 22
2. Çiro Truhelka, *Tursko – Slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive*, Sarajevo, 1911, s. 28
3. Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, s. 22, ankara, 1942, s. 135
4. Feridun Ecemen, "I.Kosova Savaşı'nın balkan Bakımından Önemi" *I.Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 35-44

5. Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. Asırlarda Edirne ve Paşaeli Livası", *İ Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, s. 158
6. Bahaeddin Yediyıldız, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1999, s. 21-35; Hamdija Kraševljaković, "Stari Bosanski Gradovi", *Naše Starine*, s. 2. Sarajevo, 1954. s. 12
7. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C. 1-4, Kitap 1-6, İstanbul, 1981-82
8. Ömer Turan, "1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın Bulgaristan'daki Türk Varlığına ve Mimari Eserlerine Etkisi" *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu bildirileri, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 602-614
9. Alija Nametak, "İslamski Kulturni Spomenici Turskog Perioda u Bosne i Hercegovini" *Glasnik I.V.Z.*, br. 6, Sarajevo, 1939, s.17
10. Sabira Hüsedzinović, *Kulturna Baština*, Sarajevo, 1998, s.2

ROMANYA'DA TÜRK KÜLTÜRÜ'NÜN İZLERİ

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU*

Giriş

Romanya'nın, Türk Tarihinde önemli bir yeri ve önemi vardır. Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'a egemen olduğu dönemde, Romen Prensleri'ne, dolaşısıyla Romanya'ya, ayrıcalıklı bir statü tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını takiben oluşturulan "Balkan Antantı"nın mimarları, Mustafa Kemal Atatürk ile, Romanya'nın o dönemdeki Dışişleri Bakanı Nikolai Titulescu'dur. Gerek Atatürk, gerekse ondan sonra T.C.'nin kaderinde söz sahibi olan kişiler, Romanya ile Türkiye arasındaki ilişkilere özel bir önem vermişlerdir. Ceaşescu'nun ülkeyi komünist bir sistemle yönettiği yıllarda da, iki ülke arasındaki özel ilişkiler devam etmiştir.

Türkler'in Romen topraklarına gelişleri, İskitlerTe başlamıştır. Orta Asya'dan Dobruca'ya göç eden ilk Türk boyu olan İskitler, beraberlerinde,örf ve adetlerini de getirmişlerdir.

III.Yüzyıldan itibaren önce Hunlar, sonra Avar Türkleri; IX.Yüzyıldan sonra da Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Tatarlar, Selçuklular ve nihayet Osmanlılar Dobruca topraklarını mesken tutmuşlardır. Bir de Selçuklu Şehzadesi I.İzzettin Keykavus'un, Bizans İmparatoru Mihail Paleologul ile anlaşarak, ordusu ile birlikte Bizans'a sığınması olayı vardır ki; bu ordudaki Türkler, hristiyan-ortodoks dinine geçmişlerdir. Bazı tarihçiler, Keykavus adından mülhem, Gagauz adının oluştuğu ve bugünkü Gagauz Türkleri'nin, bunların torunları olduğu biçiminde bir görüş öne sürmüşlerdir. Belki, bu iddiada biraz gerçek payı vardır ama; gerçek olan bir başka husus daha vardır ki; bu, Gagauz Türkleri'nin, Orta Asya'dan çıkarak, kuzeyden gelip, Dobruca'ya yerleşmiş olduklarıdır. Bu iki görüş de doğru olabilir ve iki ayrı yoldan gelerek birleşen bu insanlar, birlikte Gagauz cemaatini oluşturmuşlardır.

Tarihin çeşitli dönemlerinde, çeşitli nedenler ve yollarla Romanya topraklarına yerleşerek, burayı yurt edinen Türkler, bugüne kadar gelenek ve göreneklerini; dinlerini ve dillerini korumuşlardır. Kuşkusuz bundan, Romanya'yı yöneten hükümetlerin ve insanların katkıları olmuştur. Zira Türkler, zaman zaman baskı altında kalmış olsalar da, genellikle, sosyal ve kültürel özerkliklerini korumuşlardır.

* Dr., Türk Folklor Araştırmaları Kurumu Başkanı, Ankara

Türk-Romen dostluğunun, üçüncü ülkeleri kısındıracak düzeyde olması, Ceauşescu'dan sonra oluşan, demokratik düzende ekonomik ilişkilerin doruğa tırmanmasına yol açmıştır. Nitekim şu anda Romanya'da binlerce irili ufaklı Türk iş adamı vardır ve bunlar, beraberlerinde getirdikleri çok sayıdaki Türk insanına iş ve aş temin etmişlerdir. Bu iş adamlarımız, aynı zamanda Türkiye ile Romanya arasında bir köprü işlevi de üstlenerek, her alandaki ilişkilerimizin, daha ileri seviyeye çıkarılması konusunda etkili rol oynamaktadırlar.

Romanya Türkleri'nin Manevi Liderleri

Geçmişte, Romanya topraklarında Türkler, çok sayıda cami inşaa etmişlerdir. Ancak, geçen asrın başlarındaki savaşlar, ardından inanç sistemlerine karşı olduğu bilinen komünizmin bu ülkeye egemen olması, birçok camiiin, yıkılıp yok olmasına neden olmuştur. Buna rağmen bugün bu ülkede, 70'den fazla ibadete açık cami bulunmaktadır. Müslüman cemaatin oylarıyla seçilen bir müftü, her camiiin imamı ve müezzini vardır. Son yıllarda, harap durumdaki bazı camiler restore edilmiş, bu arada yeni camiler de yapılmıştır. Yapılan saptamalara göre, son yıllarda, camilerde namaz kılan cemaatin sayısında da artış gözlenmektedir. Ülkedeki dikkate değer camiler arasında Babadağ'daki Gazi Ali Paşa Camii, Mangalya'daki Esmâ Han Camii, Mecidiye'deki Mecidiye Camii, Köstence'deki Mahmudiye ve Hünkar Camileri sayılabilir. Çok sayıdaki çeşmeler, kaleler vb. de Türk-İslam mimarisinin somut örneklerini yansıtmaktadır.

Vaktiyle Müslüman Türkler'in yaşadıkları yerleşim birimlerinde, evliya gözüyle bakılan yatırırlar vardır. Bu yatırırların ikisi, son derece önemsenmekte, sevilip, sayılmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Sarı Saltuk Baba'dır. Bu değerli Türk Alperen'in gerçek ve efsanevi kişiliği ile ilgili bilgiler, bu bildirinin konusu değildir. Ama şu kadarını belirtmek isterim ki, Sarı Saltık, bütün Balkanlar'da-Rumeli'de bilinen, sevilen, sayılan ve birçok yerde makamı olan bir ulu Türk bilgesidir. Bu bilge kişi, o denli sevilip, sayılmıştır ki, hristiyanlar da O'nu kendilerinden saymış; hatta O'na başka isimler vererek, kendi dinlerince de kutsallaştırmışlardır. Örneğin, bugünkü Makedonya ile Arnavutluk Cumhuriyetleri'nin, Ohri Gölü kıyılarındaki sınırları üzerindeki Sarı Saltık Baba makamı, Makedonlar tarafından Sveti (Kutsal) Naum adıyla anılmaktadır!...

Sarı Saltuk Baha'nın, vasiyeti üzerine nereye defnedildiği belli değildir. Bu nedenle Babadağ kentindeki mezara da o gözle bakmak ve ona da makam demek lazımdır. Babadağ kentinin adı, yüzyıllar önce olduğu gibi, bugün de Babadağ'dır. Bunun nedeni, bu kentin adının kaynağının, Sarı Saltuk Baba oluşudur. Türk ulusunun gerçek dostu olan Romenler, Saltuk Baba'ya duydukları saygıdan dolayı, Babadağ'ın adını değiştirmemişlerdir.

Romanya'da Tuna boyunda yaşayan Türkler'in bir kutsal kişisi de, sular altında kalan Adakale'nin manevi bekçisi olan Miskin Baba'dır. Rivayete göre Miskin Baba, Belgrad ve Buda (Peşte) Kalelerindeki kutsal kişiler gibi, Adakale'ye görevlendirilmiş olan Horasan Erlerindendir. Bu muhterem zat,

Adakale'de yaşamış, vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Zamanla, Romanya ile Yugoslavya'nın Tuna Nehri üzerinde bir baraj inşaa etmeleri üzerine, Adakale sular altında kalmış ve tarihin derinliklerine gömülüp gitmiştir!... Adakale sular altında kalmıştır ama, Romen dostlarımız, kalenin duvarlarının ve kale içindeki önemli yerlerin taşlarını numaralandırıp, bunları, birkaç kilometre aşağıdaki Şimian Adası'na nakletmişlerdir. Tabii o arada, Miskin Baha'nın mezarı da aynı Adaya taşınmıştır. Taşlar, çeşitli amaçlarla alınıp götürülmektedir ama, Miskin Baha'nın mezarı orada ilgi beklemektedir. Adakale'nin sular altına gömülmesiyle birlikte buradaki Türkler'in bir kısmı Türkiye'ye göç etmişler, bir kısmı da hemen karşıdaki Drobeta Turnu Severin ve Orşova gibi kentlere yerleşmişlerdir. Bu insanlarımız şimdi, Miskin Baha'nın Şimian Adası'ndan alınıp, Drobeta Turnu Severin'deki Müslüman Mezarlığına nakledilmesini ve orada bir anıt mezar yapılmasını arzu etmektedir.

Gerek Sarı Saltuk Baba, gerekse Miskin Baba, Romanya'daki Müslüman Türk inançlarını yaşatan, kutsal kişilerdir ve onların şahıslarında Türk halk kültürünün bir yönünün izleri görülmektedir. Burada, Sarı Saltuk Baba ile ilintili olması bakımından, aynı yöredeki Koyun Baba makamını da zikretmek gerekir.

Türkçe Yer Adları

Osmanlı Devleti'nin Romen topraklarını terk etmesinden sonra, birçok yer adları değiştirilmiştir. Kuşkusuz bunda, Romen dostlarımızın takdir hakları vardır. Buna rağmen, kimi yer adlarının bugün bile, muhafaza edilmesi, Romanya'da Türk Milletine duyulan sevgi ve saygının bir göstergesidir. Örneğin, daha önce Karasu adıyla bilinen Bugünkü Mecidiye'nin adı, aynen korunmuştur. Köstence vilayeti çevresindeki Taşoğul, Tuzla, Toprakhisar, Hamzaca; Tulça vilayeti çevresindeki Çakırova, Mahmudiye, Ortaköy, Kavgacı, Beştepe, Davukça, Nalbant gibi köy adları, İsakça gibi bir önemli yerleşim biriminin Tekirgöl'ün adı aynen muhafaza edilmiştir. Bir Romanya seyahatimde, yol üzerinde harap durumdaki bazı camiler restore edilmiş, bu arada yeni camiler de yapılmıştır. Yapılan saptamalara göre, son yıllarda, camilerde namaz kılan cemaatin sayısında da artış gözlenmektedir. Ülkedeki dikkate değer camiler arasında Babadağ'daki Gazi Ali Paşa Camii, Mangalya'daki Esmâ Han Camii, Mecidiye'deki Mecidiye Camii, Köstence'deki Mahmudiye ve Hünkar Camileri sayılabilir. Çok sayıdaki çeşmeler, kaleler vb. de Türk-İslam mimarisinin somut örneklerini yansıtmaktadır.

Vaktiyle Müslüman Türkler'in yaşadıkları yerleşim birimlerinde, evliya gözüyle bakılan yatırırlar vardır. Bu yatırırların ikisi, son derece önemsenmekte, sevilip, sayılmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Sarı Saltuk Baha'dır. Bu değerli Türk Alperen'in gerçek ve efsanevi kişiliği ile ilgili bilgiler, bu bildirinin konusu değildir. Ama şu kadarını belirtmek isterim ki, Sarı Saltık, bütün Balkanlar'da-Rumeli'de bilinen, sevilen, sayılan ve birçok yerde makamı olan

bir ulu Türk bilgesidir. Bu bilge kişi, o denli sevilip, sayılmıştır ki, hristiyanlar da O'nu kendilerinden saymış; hatta O'na başka isimler vererek, kendi dinlerince de kutsallaştırmışlardır. Örneğin, bugünkü Makedonya ile Arnavutluk Cumhuriyetleri'nin, Ohri Gölü kıyılarındaki sınırları üzerindeki Sarı Saltık Baba makamı, Makedonlar tarafından Sveti (Kutsal) Naum adıyla anılmaktadır!...

Sarı Saltuk Baha'nın, vasiyeti üzerine nereye defnedildiği belli değildir. Bu nedenle Babadağ kentindeki mezara da o gözle bakmak ve ona da makam demek lazımdır. Babadağ kentinin adı, yüzyıllar önce olduğu gibi, bugün de Babadağ'dır. Bunun nedeni, bu kentin adının kaynağının, Sarı Saltuk Baba oluşudur. Türk ulusunun gerçek dostu olan Romenler, Saltuk Baba'ya duydukları saygıdan dolayı, Babadağ'ın adını değiştirmemişlerdir.

Romanya'da Tuna boyunda yaşayan Türkler'in bir kutsal kişisi de, sular altında kalan Adakale'nin manevi bekçisi olan Miskin Baha'dır. Rivayete göre Miskin Baba, Belgrad ve Buda (Peşte) Kalelerindeki kutsal kişiler gibi, Adakale'ye görevlendirilmiş olan Horasan Erlerindendir. Bu muhterem zat, Adakale'de yaşamış, vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Zamanla, Romanya ile Yugoslavya'nın Tuna Nehri üzerinde bir baraj inşaa etmeleri üzerine, Adakale sular altında kalmış ve tarihin derinliklerine gömülüp gitmiştir!... Adakale sular altında kalmıştır ama, Romen dostlarımız, kalenin duvarlarının ve kale içindeki önemli yerlerin taşlarını numaralandırıp, bunları, birkaç kilometre aşağıdaki Şimian Adası'na nakletmişlerdir. Tabii o arada, Miskin Baha'nın mezarı da aynı Adaya taşınmıştır. Taşlar, çeşitli amaçlarla alınıp götürülmektedir ama, Miskin Baha'nın mezarı orada ilgi beklemektedir. Adakale'nin sular altına gömülmesiyle birlikte buradaki Türkler'in bir kısmı Türkiye'ye göç etmişler, bir kısmı da hemen karşıdaki Drobeta Turnu Severin ve Orşova gibi kentlere yerleşmişlerdir. Bu insanlarımız şimdi, Miskin Baha'nın Şimian Adası'ndan alınıp, Drobeta Turnu Severin'deki Müslüman Mezarlığına nakledilmesini ve orada bir anıt mezar yapılmasını arzu etmektedir.

Gerek Sarı Saltuk Baba, gerekse Miskin Baba, Romanya'daki Müslüman Türk inançlarını yaşatan, kutsal kişilerdir ve onların şahıslarında Türk halk kültürünün bir yönünün izleri görülmektedir. Burada, Sarı Saltuk Baba ile ilintili olması bakımından, aynı yöredeki Koyun Baba makamını da zikretmek gerekir.

Türkçe Yer Adları

Osmanlı Devleti'nin Romen topraklarını terk etmesinden sonra, birçok yer adları değiştirilmiştir. Kuşkusuz bunda, Romen dostlarımızın takdir hakları vardır. Buna rağmen, kimi yer adlarının bugün bile, muhafaza edilmesi, Romanya'da Türk Milletine duyulan sevgi ve saygının bir göstergesidir. Örneğin, daha önce Karasu adıyla bilinen Bugünkü Mecidiye'nin adı, aynen korunmuştur. Köstence vilayeti çevresindeki Taşoğul, Tuzla, Toprakhisar, Hamzaca; Tulça vilayeti çevresindeki Çakırova, Mahmudiye, Ortaköy, Kavgacı, Beştepe, Da-

vukça, Nalbant gibi köy adları, İsakça gibi bir önemli yerleşim biriminin Tekirgöl'ün adı aynen muhafaza edilmiştir. Bir Romanya seyahatimde, yol üzerinde gördüğüm bir köyün girişindeki tabelada **Manas** adını görünce çok şaşırmışım. Zira Manas, Kırgız Türkü'nün en kutsal kişinin, bir destan kahramanının adıdır. Bu adın, buradaki bir yerleşim yerinde hala duruyor olmasını ben, Türk-Romen dostluğunun çok güçlü olduğu biçiminde yorumluyorum. Bu ve benzeri yer adları, Romanya'daki Türk izlerinin varlığını kanıtlamaktadır.

Bayramlar

Romanya'daki Müslüman Türkler, Ramazan ve Kurban Bayramı ile, öteki dini günleri gerektiği biçimde kutluyorlar. Bundan başka, Tepreç, Nevruz ve Hıdrellez gibi, Türk Milletinin önemli Bahar Bayramları da Romanya'da kutlanmaktadır. Ayrıca, "Tatar Güreşi" olarak adlandırılan, geleneksel bir Türk güreşi de, Romanya Türkleri'nin, bayram havasında gerçekleştirdikleri etkinliktir. Bu etkinliklerin ayrıntıları, Türk Dünyası'nın her yanındaki ayrıntılarla, büyük ölçüde paralellik göstermektedir...

Nasreddin Hoca

Bütün dünyanın, bir Türk Bilgesi olarak kabul ettiği Nasreddin Hoca'yi bilmeyen bir Romen'e rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla Hocamız, sadece Romanya Türkleri tarafından değil, özellikle, Romenler tarafından da çok iyi bilinmektedir. Önce Anton Pann tarafından derlenip, Romence'ye tercüme edilerek yayımlanan N.Hoca Fıkraları, daha sonra Petre Ispirescu, Theodor Sperantzia, Nikolae Batzaria, Mihail Guboglu, Viorica Dinescu, Mehmet Ali Ekrem, Enver Mahmut, Nedret Mahmut, Nevzat Yusuf, Nermin Yusuf vb. tarafından da neşredilmiştir.

Nasreddin Hoca, Romanya'daki Türk Kültürü izlerinin somut örneklerinden biridir.

Halk Edebiyatı

Romanya'daki Türk Kültürü'nün izlerini, en çok halk edebiyatı ürünlerinde görebiliriz. Türküler, atasözleri, deyimler, tapmacalar, maniler, ninniler, masallar incelendiğinde görülecektir ki; bunların hemen hemen tamamını, Türkiye'de ve öteki Türk yurtlarında görmek mümkündür.

Örneğin;

Manecı başı mısın

Cevair taşı mısın

Men bir mane ayıyım

Cebinde taşır mısın Dizelerinden oluşan maniyi, başta Türkiye olmak üzere, Türk Dünyasının her yanında işitmeniz mümkündür.

Gelenek ve Görenekler

Romanya Türkleri, Türk gelenek ve göreneklerini titizlikle yaşatmışlardır. Örneğin, bu ülkede yaşayan Türkler'in doğum, evlenme ve ölüm adetleri incelendiğinde görülecektir ki; bunlarda yer yer, şamanizmin izleri bile vardır. Örneğin düğün öncesinde, kızın istenilmesi, söz kesme, nişan, nikah ve düğün adetleri, Türkiye'deki örf ve adetlerle büyük benzerlikler arzetmektedir. Doğumla ilgili adetler gibi, ölüm ve sonrasındaki yapılanlar da, Türk gelenek ve göreneklerinin somut göstergeleridir.

Yemek ve Mutfak Kültürü

Yemek ve mutfak kültürü, insan hayatının vazgeçilemeyecek unsurlarıdır. Türk mutfağının zenginliği ise, dünyanın bildiği ve takdir ettiği hususlardan biridir. Dünyada üç mutfak sayılır. Bunlar; Fransız, Çin ve Türk mutfaklarıdır. Ama biz diyoruz ki, Türk Mutfağı bu üç mutfağın da önündedir. Zira, bir patlıcandan otuziki çeşit yemek yapan, başka bir ulus yoktur. Bu zengin mutfak kültürünün izlerini, Balkanlar'ın her yanında görmek mümkündür. Somut olarak görülen ülkelerden birisi de Romanya'dır. Gerek yemek, gerekse mutfak ve sofraya malzemelerinin adları, Romen diline de girmiştir.

Dildeki Etkiler

Romen dilindeki çok sayıda Türkçe kelimenin mevcudiyetini, çeşitli araştırmacı ve bilim adamları, bilimsel verilerle ortaya koymuşlardır. Kuşkusuz dilde sürekli bir değişim ve gelişim olmaktadır. Dolayısıyla, Romen dili de kendini yenilemekte ve o arada, kimi Türkçe sözler, Romen dilinden çıkarılmaktadır. Buna rağmen, bugün de kullanılmakta olan Romence'deki Türkçe sözlerin sayıları az değildir.

Sonuç;

Yukarıda, kısa kısa ve ana başlıklar halinde belirttiğimiz, Türk Kültürü izleri, Türk-Romen dostluğunun daha da güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu iki ulusun, bundan önce olduğu gibi, bundan sonra da, kardeşçe yaşamayı sürdürecekleri muhakkaktır.

Kaynakça

1. Mehmet Ali Ekrem, **Bülbül Sesi-Dobruca Türkleri Folklorundan Seçmeler**, Bükreş, 1981
2. Prof. Dr.Enver Mahmut-Dr.Nedret Mahmut, **Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri**, Ankara, 1987
3. Nevzat M.Yusuf- Nermin Yusuf, **Nasrettin Hoğa'ga Dair Masallar**, Bucureşti, 1983
4. Nuredin İbrahim, **Dobruca'daki Müslüman Topluluğu Manevi Hayatından Sayfalar**, Constanta, 1999
5. Mehmet Naci Önal, **Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme Ve Ölüm Adetleri**, Ankara, 1998

GORA'DA ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ EFSANESİ

Taner GÜÇLÜTÜRK*

“...U Čanakkale, ogledala čaršija,
Majko, odoh protiv dušmana,
Oh, mladosti moja!
U Čanakkale jedna visoka selvija,
Ko od nas vjeren, ko oženjen,
Oh, mladosti moja!
U Čanakkale su me ubili,
Prije smrti u mezar položili,
Oh, mladosti moja...”

* * *

“...Çanakkale içinde aynalı çarşı,
anne ben gidiyom düşmana karşı,
Oy gençliğim eyvah!
Çanakkale içinde bir yüksek selvi,
Kimimiz nişanlı, kimimiz evli
Oy gençliğim eyvah!
Çanakkale içinde vurdular beni,
Ölmeden mezara koydular beni,
Oy gençliğim eyvah...!”

Çanakkale türküsü yankılanınca yüksek tepelerinde Gora'nın, bütün Goralılar ve o muntazam canlı doğa saygı duruşuna geçer Balkanların bu el değmemiş cennet köşesinde. Evet, herkes saygı duruşuna geçer. Başlar eğik, gözler yaşlı ve Çanakkale türküsünün yanık ezgileriyle fırtınalar kopar bugün yine yüreklerde. Körpe genç bir gelin köşede suskun, yolu gözleyen bağı yanık bir ana pencerede gözü yaşlı ve öksüz çocuklar her şeyden bi haberdar uçurtma koşturur taş kaldırım yollarında Gora'nın...

* Türkolog ve Gazeteci, Prizren.

Yeni bir gündür bugün. Güneş çıkınca tepelere, gece düşen çiğ, kekik kokuları ile birlikte buharlaşır ve renk renk dağ çiçekleri tedirgin tedirgin yapraklarını gerer masmavi gökyüzüne doğru. Haziran sabahında bembeyaz karlı tepelerden esen rüzgar sadece serin bir okşayışı değil, karşı yamaçtaki köyden yanık ezgilerini de beraberinde getirir o türkünün. Ah, işte yine o türkü! Bak, yine her şey durdu. İnsanlar, hayvanlar, kuşlar ve doğa, hepsi birer birer saygı duruşunda. Temmuz sıcağına dayanamayacağını anlayan karlı tepelerden dökülen kaynak ve derecikler bile... Şırıltılara ne oldu, ne bu hüznü sükunet?

Neden durdu her şey? Bu bir düğündür veya bir tören, bir açılıştır yada bir askere uğurlama... Davul, zurna olur da Çanakkale Türküsü olmaz mı derler? Olur da... Bu yanık ezgilere hangi yürek, hangi can, hangi canan dayanır söyler misiniz? Ah o yaşlı gözler, ah o beyaz tenden süzülüp dökülen içli göz yaşlar. Ah o parçalanmış yürekler. Ne olur susun?! Bu bizim türkümüzdür, bu bizim milli kimliğimiz. Bu bizim milli kimliğimizin marşıdır. Bu şehidimin son ağıtı, beşikteki öksüzümün ninnisi, körpe dul gelinimin Çanakkale’de şehit düşen sevdalıdır... Bu verilen eşsiz bir mücadelenin destanıdır. Bu benim Gora’nın şanlı tarihidir. Böyle olur da tabiatın bu köşesinde hangi canlı, cansız varlık saygı duruşuna geçmez ki? Okuduklarınız, Makedonya ile Arnavutluk sınırları arasına sıkışan, Kosova’nın güneyinde yer alan Gora yöresindeki Çanakkale Türküsü efsanesini anlatır. Hüznü ve gerçek bir efsane. Öyle bir efsane ve öyle bir türkü ki bu türkü...

İşte Gora’da Çanakkale Türküsü efsanesi

Yıl 1915. Çanakkale Savaşı, “Hasta Adam” lakaplı Osmanlı’nın son silkinişlerinden biri. Rusya’nın sıcak denizlere inişinin önünü açacak o muhteşem manevranın bel kemiği. Başta İngiltere - Fransa ve Rusya olmak üzere dünyanın ileri gelen ülkelerinin göz diktiği Anadolu’nun kapısı. Ve bu topraklar üzerinde yaşanan yüzyılın son büyük destanı...

Anadolu elden gitmektedir. İslamiyet’in – Türklüğün son cephesinde ölüm kalım mücadelesi verilirken, Balkan savaşlarından yorgun çıkmıştır bura yöreler. Ne savaşlar yaşanmıştır ne acılar, ne katliamlar, ne baskılar, ne zorla göçe sürgünler... Osmanlı idaresi yavaş yavaş geri çekilirken Sırp hükümdarlığı egemenliğini kendini hissettirmeye başlamıştır. Ama yarı sönük küller içerisindeki ne umutlar ne tükenmiştir, ne de sönüştür inançlar. Elbet doğudan esecek rüzgarlar karlı Gora tepelerinin serinliğiyle birlikte okşayacaktı acılı yürekleri.

Brod köyü çarşısındaki hareketlilik azalmış, Gora gök kubbesinde Cuma ezanı Allah’ın birliğini şahadet ederken, kar beyazlar içerisindeki tabiatı öğlen güneşi taçlandırmıştı. Ocak ayında tatlı bir sıcak, parlak bir kış güneşi. İmam Ahmet efendinin Cuma hutbesinde yaptığı çağrı karşısında herkes pür dikkat. Çanakkale’de İslamiyet’i ve Türklüğü müdafaa çağrısı bu.

Gora, Çanakkale Savaşı'na Kosova'dan katılan toplam 8 taburdan biriydi

Debre'den Halifenin gelen çağrısı üzerine savaşa Yeni Pazar Taburu, Yeni Varoş, İpek, Gora, Prizren, Priştine ve o zamanlar Sırbistan'a bağlı Üsküp ve Kalkandelen Taburlarından gönüllüler seferber olur.

Halkın anlattıklarına göre Debre'den gelen bu çağrı üzerine 365 kişilik Gora Taburun'dan 175 gönüllü savaşa katılır. Bu hareketlilik Sırp iktidarının dikkatini çeker. Bugün Dragaş Belediyesine bağlı Gora yöresindeki hareketliliğin sebebini öğrenmek için yöreye yetkililerini gönderen Sırp iktidarına verilen yanıt, halkın çalışmak için yurt dışına gitmeye hazırlandığı şeklinde olur. Yöre halkının anlattıklarına göre, Sırp iktidarının bu seferberlikten haberdar olduğu takdirde sonuna kadar direnme ve Sırp askerlerine karşı mücadele etme kararı alınır.

Çanakkale, dolayısıyla İslamiyet ve Türklüğü müdafaa gönüllüleri sabah ezanıyla birlikte yola çıkar. Ve veda anı...

Ah o helalleşmeler... Uykuda bırakılan küçük yavrular, sevgilisine doymamış nişanlılar, genç evliler, gözü yaşlı analar ve babalar, bacılar ve kardeşler... Sabah soğuşunda hüznü ve mahmur yüzler, göz yaşlar içerisinde parçalanmış kalpler. *"Şehit düşerseniz hakkımız helal olsun, yeter ki Türk bayrağı yere değmesin"* duaları yanlarına verilen tek emanet olur.

Zli Potok (Hızlı Potok – Hızlı Derecik) köyünden şehit yakını Ramadan Receptler olayı sanki dün yaşanmış gibi şöyle anlatıyor:

-*"Zli Potok, Resteliça, Brod, Rapça, Baçka, Vraništa, Globoçiça ve diğer Gora köylerinde Çanakkale savaşına katılanlar için yöre halkı arasında ağızdan ağıza dolaşan hatırlar şöyle anlatılırdı. Savaşa katılan gençlerimiz gelen çağrı üzerine omuz omuza, yürüyerek binlerce kilometreyi aşarak Türk müdafaasına katılmışlardır. Savaşa silahlanan Türk ordusu bu hazırlığı sadece o dönemin Türkiye sınırları içerisinde yapmıştır. Gora bölgesinde de silahlanmaya dair herhangi bir hazırlık yapıp yapılmadığına dair kesin söylemler yoktur, çünkü o dönemlerde Türk yönetimi Balkanlardan çekilmiştir. 97 yaşına kadar yaşayan babaannem Rahime Koska (Pehlivan)'ın anlattıklarına göre, Zli Potok köyünden Çanakkale'de 90 kişi şehit düşerken, 9'u gazi olarak geri dönmüştür. Babaannem Rahime okumuş, bilgin bir kadındı, Pehlivan Mehmed Ağa'nın kızıydı ve Çanakkale savaşı meydana geldiğinde 35 yaşındaydı. Ve Çanakkale savaşı hakkındaki gerçekleri gelecek nesillere böyle anlatırdı. Babaannem Zli Potok köyünden savaşa katılanların çoğunun 18 ila 35 yaşları arasında olduklarını, kiminin bekar, kiminin yeni evli, kiminin de çocuklarının olduğunu anlatırdı. Aralarında nişanlı olanlar da hiçbir zaman ardında bıraktıkları sevgililerine geri döneemedi. Çanakkale savaşından gazi olarak dönenler bir gece vakti köyle varırlar. Çünkü savaşa giderken, köyün yaşça büyükleri tarafından gündüz döndükleri takdirde köye girmemeleri, galibiyet sevinci adına yanlarında varsa atlarını şaha kaldırmamaları ve havaya silahlı ateş açmaları tavsiye etmişlerdir. Böyle bir tenbih oğullarının akıbetini*

öğrenmeye çıkan annelerin çocuklarının şehit düştüğünü öğrenip üzülmemeleri için yapılır. Ertesi gün elbet gazilerin savaştan döndüğü haberi yayılır. Çocukları, eşleri, nişanlıları dönmeyenler de sevdiklerinin Çanakkale’de şehit düştüğünü öğrenirler. Şehit düşenlerin isimleri belli olunca aynı gün yörede tarihin en acı günü yaşanır. Yetmiş kadar dul kadın çocuklarıyla birlikte baba evine geri döner. İşte o gün bizim köy (Zli Potok) halkı da yakınlarını kaybetmenin büyük acısını yaşamıştı...”

“Savaşa yürüyerek gittiler”

Leştane köyünden 1932 doğumlu, 74 yaşındaki Seyfi Memiş akıcı ve temiz Türkçe’siyle Çanakkale Savaşı’na 29 yaşındayken babası Akif Tane’nin katıldığını anlatıyor. Babası, komşusu ve aynı köyden Süleyman Hüseyin ile birlikte Çanakkale Savaşı’na yürüyerek katılırlar. Babasının düşmana karşı aylarca büyük mücadele verdiğini anlatan Memiş’in babası, Çanakkale savaşı sırasında Fransız askerleri tarafından yaralı olarak esir alınır. Tedavisini Fransız hemşireler tarafından yanında bulunan para ve az bir miktardaki altın karşılığında yaptırır. Üç yıl savaşan Akif Bey, gösterdiği büyük başarı nedeniyle yüzbaşı rütbesine terfi eder. Savaş sırasında 17 defa vücudunun farklı yerlerinden yara alır. Babasıyla ilgili anılarını göz yaşları içerisinde anlatan Seyfi Memiş, babasının, Çanakkale savaşı sırasında çok sayıda askerin şehit düştüğünü, şehit düşenlerin cesetlerini bir süre sonra siper olarak kullandıklarını anlattığını vurguluyor. Oğluna bazı günler hiç yemek yemediklerini, sadece verilen hoşafı karınlarını doyurduklarını anlatan Akif Bey, o şanlı zaferden sonra arkadaşıyla birlikte Kosova’ya, Gora yöresindeki köyüne geri döner. Köye dönüşü sırasında üzerindeki Osmanlı üniformasını gören kimi Arnavut ve Sırp milliyetçileri, Osmanlı askerinin geri döndüğünü zannedip silahlarına sarıldıklarını anlatır oğluna. Akif Bey, bu durum karşısında üzerindeki üniformayı bir çobanın elbiseleriyle değiştirmek zorunda kalır. Çanakkale Savaşı’ndan getirdiği silahını ise II. Dünya Savaşı sırasında yapılan aramalar sırasında yok eder. Kosova’da uzun yıllar açlıkla uğraşan Akif Bey, Leştane köyünde girdiği dünya evinde üç kız ve üç erkek çocuğu dünyaya gelir. Seyfi Bey, babası Akif Beyi on dört yaşında kaybeder.

“Savaşta ekmeksiz kalarak zorluk çektiler

Anlatılanların birinci kuşak tanığı Ayşa (Çoroğlu-Koroğlu) Davut, 1930 doğumlu, 76 yaşında Gora’nın Brod köyünde yaşamını sürdürüyor. Babası Behair Koroğlu’nun (1892-1980) Çanakkale Savaşı’na 23-24 yaşlarında katıldığını anlatıyor. Geçen yıl beyin kanaması geçiren Ayşa Hanım’dan hatıralarında kalanlara göre, babasının Çanakkale Savaşı’na bekar gittiğini vurguluyor göz yaşları içerisinde. Savaşa yürüyerek giden babasının orada yaklaşık üç yıl kaldığını ve hemen dönemediğini ifade ediyor. Ayşa Hanım, “Babam bana savaş anılarını daha çocuk yaşlarımdayken anlatırdı. Savaş sırasında çok zorluklar çektiklerini söylerdi. Savaş sonlarına doğru ekmek

sıkıntısı çekmişler. Savaştan döndükten sonra evlenmiş, bir erkek kardeşim (Kardeşi Nevzat Köroğlu 72 yaşında şu an Belgrat'ta yaşıyor) ve bir de ben dünyaya gelmişim. Köye dönüşünde yanında getirdiği bir miktar parayla babam pastane dükkânı açar” diyor ve kendilerini bütün zorluklara rağmen yetiştirdiğini anlatarak yine hicrîkırıklarına boğuluyor. Çanakkale savaşı dönüşünde babasının üniformalı asker fotoğraflarını getirdiğini ancak, torunlarının fotoğraflarını kaybettikleri için kırınglılığını gizleyemiyor. Babasını 1980 yılında kaybeden Ayşe Hanım, beyin kanaması geçirdiği ve eski hatıraları canlanıp üzüldüğü için yanında daha fazla kalamayarak evlerinden ayrılıyor.

Savaşta Goralı genç kızlar da şehit düştü

Brod köyünde yaşayan 53 yaşındaki İsmet Dırda ise, Çanakkale Savaşı'na kuzeni Zeynep MİDO Çavuş'un katıldığını söylüyor. Şu an Zeynep Çavuş'un yörede İsmet Bey dışında herhangi aile yakını yaşamıyor. Zeynep Çavuş'un aile yakınları yurt dışına göç ettikleri için İsmet Bey de Zeynep Çavuş'la ilgili çok az bilgiye sahip olduğunu belirtiyor. Ancak kuzeninin yöreden genç yaşta savaşa katılan tek bayan olduğunu vurguluyor. Zeynep Çavuş Çanakkale Savaşı sırasında şehit düşmüştür. İsmet Bey, baba ismi Mustafa olan Zeynep Çavuş'un şu an İzmit'te bir heykelinin dikili olduğunu ileri sürüyor.

Yıllar sonra yüreklere su serpen davet

Gora köylerinde günümüzde bile Çanakkale savaşı söz konusu olunca yada Çanakkale türküsü çalınca, din ve vatan uğruna ora topraklarda şehit düşen yakınların acısıyla herkes gözyaşları içerisinde hatırlayıp duruyor bu olayı. Yaşam bütün zorluklarına rağmen devam ediyor Gora'da. Son Kosova savaşı ve 1999 NATO müdahalesi ardından barış misyonu çerçevesinde Kosova'ya yerleşen Türk askerinin girişiyle, 2003 yılından bu yana Gora ve Kosova'nın diğer yörelerinden şehit yakınları Çanakkale'de düzenlenen anma törenlerine katılıyor. Çanakkale anma törenlerine davet edilmenin memnuniyetini gizlemeyen Ramadan Recepler, bu unutulmaz anların yaşanmasına vesile olan Türk askerine sonsuz şükranlarını sunuyordu. Beş günlük Çanakkale anma törenlerinde yaşadıkları anıları unutmanın mümkün olmadığını belirten Goralı Ramadan Recepler, Çanakkale savaşının tüm insanlığa bir ders olmasını ve savaşların bir daha tekrarlanmamasını istiyordu.

Gora ve Goralılar kimdir, nedir, nerededir?

Gora veya Goralı; Slavca “Yukarı, Dağlı, Uludağlı” demek. Coğrafi olarak baktığımızda Gora yöresi ve köyleri, Şar dağları üzerine ve eteklerine yerleşmiştir. “Şar” ise şehirleri olan dağlar demektir. Goralı olan Melami ehli Abdullah Rahte'ye göre, Gora'nın anlamı eski Türkçe'de dağ anlamına gelen “Tura”dan türemiştir. Dragaş Belediyesi ve 20 köyle birlikte Kosova'nın güneyinde yer alan bu bölge köylerinin 2'si daha Makedonya sınırları içerisinde, 10'u da Kuks Belediyesiyle birlikte Arnavutluk sınırları içerisinde

bulunuyor. Terkedilmişliğe itilen bu yöre ve halkı Osmanlı'dan sonraki son yüzyıl içerisinde sürekli fakirlik, ekonomik sıkıntılar, asimilasyon-eritme politikaları ve göçle yüzleşti. 1991 yılında eski Yugoslavya'da düzenlenen nüfus sayımına göre Goralıların toplam sayısı 45 bin civarında gösteriliyor. Yöre sürekli göç yaşadığı için resmi olmayan verilere göre bölgedeki nüfusun yaklaşık 24.000 ila 18.000 arasında değiştiği sanılıyor. Gora'da günümüzde yaklaşık 7 bin ile 8 bin arasında kişi yaşıyor. Yöre köylerin en büyükleri Restelica, Brod, Mlika, Bačka, Dikance ve Vranište neredeyse bomboş. Savaşın sonra iki binin üzerinde kişi daha iş bulabilmek için buraları terk etti.

Dragaş Belediyesinden 15 kilometre uzaklıkta bulunan Brod, Gora köylerinden biri. Osmanlı döneminin bölgedeki ünlü zanaat ve ticaret merkezi özelliğine sahip. Rakımı 1400 metre olan ve Makedonya-Kosova sınırı yanı başında bulunan bu köy de sürekli göçü yaşayanlardan.

Osmanlı askerinin bölgeden ayrılması üzerine köy ve bölge halkının çoğu Türkiye'ye göç etti. Aynı göç Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde, ardından da Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti yönetiminde yaşanan baskılar sırasında da aralıksız sürer. 1999 yılı Kosova savaşı sonrasında bölgede son bir göç dalgası daha yaşandı. İster Gora bölgesinde, ister de şehirlerde yaşayan Goralılar, savaşın ardından aşırı milliyetçilik akımı, baskı, asimilasyon, yağmalama ve çok sayıda saldırıların kurbanı oldu. Üsküp'teki hemşeri ve yakınlarının yanında kendilerini bulan 450 kadar Brod'lu aile, ayrıca İştip, Bitola, Prilep, Veles ve Koçani gibi şehirlere yerleşti.

Brod köyünde olduğu gibi Gora bölgesinin genelinde genç nesilleri görmek mümkün değil. Kalanlar içinse gelecek 'endişe ve belirsizlik' demek. On yıl öncesine kadar yaklaşık 3000 kişinin yaşadığı bu köyde şimdilerde 850 kişi yaşama mücadelesi veriyor. 1938 yılına kadar Türkçe eğitim yürütülen yörede 1938 yılından sonra, Sırp askerlerinin saldırı ve baskıları neticesinde Sırbistan tarafından gönderilen hocalarla eğitim Sırpça dili üzerine yapılmaya başlar. Goralıların zihninden Türk-İslam kültürü ve onun herhangi bir şekliyle onlar bağıllığı kesilmeye çalışılır. İslam mektepleri kapatılmış ve hocalara din dersi vermeleri müsaade edilmez. Böylece çok köy hocasız kalır. Bilgili kişiler Türkiye'ye muhacir gönderilir. Günümüzde Brod köyü ilk okulunun yaklaşık 150 öğrencisi var.

Brod ve Gora bölgesi köylerinde yaşayan ahalî genelde hayvancılıkla, şehirlere yerleşenler ise uğraştıkları aşçılık, pastacılık ve köftecilikle ün salmışlardır.

Goralıların kimler olduğuna yada ırk veya etnik kökenlerine dair birçok tartışmalar yürütülmekte ve çeşitli tezler ortaya atılmaktadır. Bilim adamları, tarihçiler, sosyolog ve dilcilerin Goralıların kimler olduğuna dair bugüne kadar yaptıkları araştırmaların kimileri objektiflikten uzak, ya çok yüzeysel yada siyasi yönlendirmelerin etkisi altında kalır.

Ancak hala capcanlı ve yaşanmakta olan sözlü halk verimleri, giyim kuşam ve motifleri, mutfak kültürü, yaşam tarzı, ölüm gibi. yöredeki gelenek ve görenekler, isimler ve inançlar Balkanlar'ın değişik bölgelerindeki Pomak, Peçenek ve Türk soyundan gelenlerle büyük ölçüde ortak özellikleri taşımaktadır.

Gora yöresinde derlediğimiz halk edebi verimlerinde göze çarpan ilk özellik, Türkçe ve İslami terimler ile kelimelerin birçoğunun hiçbir eklemeye almadan olduğu gibi günümüze gelmesi, kimilerinin ise bazı hece ve ses düşmesi yada eklemeler alarak bu halk verimlerinde yaşamaya devam etmesidir. Özde olduğu gibi verimlerin biçiminde de benzer biçim ve özellikler görmek mümkündür. Bu halk verimleri, günlük yaşamda olduğu gibi özel günlerde de halk arasında söylenmektedir.

Bulgar, Yunan, Arnavut, Sırp ve Rus tarihçiler bu halkları çeşitli şekillerde kendi ırkları yada kendi halkları olarak göstermeye çalışmaktadır. Onların İslamlaştırılmış Bulgar, Makedon, Sırp, Rus yada Yunan'lılar oldukları tez ve iddiaları hala güncelliğini korumaktadır.

Tarihi belgeler ne diyor?

10. ve 12. yüzyıllarda Kuzey Çin'deki Kuman ve Kıpçak ailelerinden gelen ve Balkanlara kuzeyden inen Pomak, Torbeş ve Goralılarla ilgili arşivlerdeki belgelere göre; ataları çok güçlü savaşçılar olan Kuman Türkleri, soydaş Hun, Avar ve Bulgar gibi Türk boylarının yolunu izleyerek ilk olarak Karadeniz'in kuzeyine yerleşmişlerdir. Karpat Dağları, Orta Avrupa ve Balkanlara ilerleyerek, Romanya, Bulgaristan ve Makedonya'ya yerleşirler ve yerleştikleri bölgelerin adlarını ve adlandırmalarını olduğu gibi benimserler. Özellikle Rodoplar, Batı Trakya, Vardar, Makedonya ve Şar dağlara üzerinde hakimiyet kurarlar.

1078 yılında Kuman Türkleri, Tuna ırmağının güney vadilerine daha önce yerleşen Peçenek Türkleriyle birlikte Bizans'a saldırır ve bir süre Edirne'yi muhasara altına alırlar. Kuman ve Peçenek Türkleri 1078 yılında Tuna ve Sava ırmaklarının güneyinde kurdukları federasyon 1091 yılına kadar sürer. Bu federasyonu bir tehlike olarak gören Bizans, bu kavimleri birbirine düşürerek, Macarların yardımıyla Bulgar Türklerini, Peçenek Türklerinin desteğiyle de Macarları imha eder. Aynı taktiği kullanarak 1091 Lebnion savaşında para karşılığında kendine bağladığı Kuman Türklerini Peçenek Türklerine karşı kullanır. Böylece kurulan Kuman-Peçenek Federasyonu bozulur. 1154 yılına kadar Kumanların bir kısmı Kosova, Yeni Pazar ve Bosna'ya yerleşirken, bir kısmı da kuzeye dönerek bugünkü Romanya, Avusturya, Macaristan ve Çekoslovakya topraklarına göç ederler ve birçoğu bilhassa dağlık kesimlere yerleşirler.

Gora yöresi Osmanlı İmparatorluğu döneminde her açıdan, ister ekonomik, ister sosyal, ister de kültürel açıdan en parlak dönemini yaşar. Yörede hayvancılık, ticaret ve zanaatçılık gelişmekle birlikte, açılan mektepler ile Osmanlı payitahtı İstanbul'da yüksek öğrenimlerini bütünleyenler divan edebiyatına önemli eserler kazandırır. "BALTAM" dergisinde Emrullah Recepler ile Daver Krasniç'in "Türkçe'den Gora Diline Geçen Kelimeler"

isimli makalede derlenen Türkçe kelimi sayısı 1300'ün üzerindedir. Ancak bu rakamın tespit edilenin daha da çok üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Goralıların çoğu İslam dinine mensuptur. Gora yöresinin Brod köyünde Melami dergahı bulunduğu gibi bu tarikata mensup inanç sahipleri vardır. Brod'lu Melamiler'in dini ibadetleri sırasında söyledikleri ilahilerin bir kısmı tamamen Türkçe, bir kısmı da Gora dilindedir. Gora dilinde olan ilahilerde Türk – İslami terimlerin sayısı hayli kabarıktır.

Onlar kimin vatandaşı?

Onlar Kosova sınırları içerisinde yaşamaları ve Kosova vatandaşları olmalarına rağmen, bu durum her geçen gün değişiyor. Savaşın sonra Gora'da çok sayıda Makedon ve Bulgaristan çifte vatandaşlığı dağıtıldı. Makedon pasaportuna sahip olabilmek için ("po poteklo Makedonec" – "Makedon asıllı" ve uzun zamandır Kosova'da yaşadığının belgelendiği) Makedonya İçişleri Bakanlığı formunun doldurulması yeterli. Söz konusu formların yöredeki dağıtımını "Müslüman Makedonlar Birliği" üstlenirken; bu girişim Dragaş Belediyesi, UNMIK, KFOR temsilcileri ile siyasi liderlerin sert tepkilerine maruz kalmasına rağmen belirli duraksamalara rağmen sürüyor. Ekonomik kriz ve işsizlikle mücadele eden Goralıların bu can alıcı sorunundan yola çıkanlar, 'Makedonya pasaportuyla Yunanistan ve Slovenya'ya vizeyle, Bulgaristan, Hırvatistan ile Türkiye'ye ise vizesiz gidebilir, iş bulabilirsiniz' söylemleriyle pasaport formlarının dağıtımını sürdürüyor. O yüzden yöre insanı yurt dışına çıkarak istihdam edebilmek için Makedon pasaportunu bir umut, bir kurtuluş olarak görüyor. Kosova'nın hazırlanacak olan yeni anayasasında Goralıların "Müslüman Makedonlar" kimliği altında azınlık olarak tanınmasını talep eden "Müslüman Makedonlar Birliği", Makedonya'yı Gora bölgesine bağlayan ulaşım altyapısını iyileştirmesini, Gora bölgesinin idari merkezi sayılan Dragaş belediyesinde bir Kültür Merkezi açmalarını talep ediyor. "Makedon Müslümanları Birliği" Başkanı İsmail Boyda, "Gora 1953 yılına kadar Makedonya'ya aitti, ancak bu tarihte Sırbistan'ın tek yanlı kararı ile Kosova'ya bağlandı"ğını öne sürüyor ve izlediği politika Makedon yetkililerin Goralıların "İslamlaşmış Makedonlar" oldukları politikasını destekler nitelikte çalışmalar gerçekleştiriyor.

Peki bunun karşısında Goralıların duruşu ne?

Gora'da 'Gelecekte daha fazla korku' duyulduğu için Goralılar ne olduklarını, nereden geldiklerini ve ne hissettiklerini çok iyi bilmelerine rağmen bu değerler yüreklerde saklanıyor; Ve ahali herhangi bir millî mensubiyet kimliğine bürünmemeye çalışarak tarafsız kalmaya tercih ediyor. Bu sebebin altında yine terkedilmişliğe mahkum edilmek ve hiç kimsenin onlara sahip çıkıp destek sunmama korkusu yatıyor. Sadece pasaport dağıtanlar gibi sahip çıkmak isteyenlerin kötü emellerine alet olmamak, onların kimi millî değerlerinden uzak durmaya çalışmasının tek nedeni. Sarıldıkları tek değer İslamiyet olgusu olunca, Goralılar dışı 'İslamlaştırılmış bir etnik grup' şeklinde yansıyor. Öte yandan az sayıda cesaretli insan gerçeği söylemiş olsa da ya susturulmuş veya kovulmur.

Ancak Gora'da milli ve dini değerlerin bilincinde olmayan veya olup ta kariyer yada şahsi çıkarlar peşinde koşturan, göz göre göre halkı asimilasyona itmek isteyen bir gurup ta mevcut. Maalesef bu mevcudiyet, aşırı milliyetçi Hırvat, Sırp, Makedon, Bulgar ve Arnavut kesimlerinin, onların büyük ulusal projelerinin çıkarına hizmet sunuyor. Böl ve yönet sistemiyle hareket eden bu aşırı milliyetçi kesimler için birilerinin isimsiz ve milli değerlerden uzak kalması, doğal olarak onların 'büyük' hedeflerine engel oluşturmuyor.

Maznikar: "Goralıların kimler olduğuna dair gerçekler Osmanlı arşivlerinde yatar"

Gora üzerine çeşitli araştırmalar yapıp ve çeşitli tezleri ileri sürüldüğünü dile getiren Brod'un "DAG" Kültür ve Araştırma Merkezi Başkanı Yahya Maznikar, (Suriye'de İslam Tarihi Fakültesi ile Prizren Yüksek Pedagoji Okulu mezunu) yapılan bu araştırmalar hakkında şunları anlatıyor: "1876 yılında Osmanlı'nın ayrılışı ardından Rus Bilim adamı Yastrebov'un yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Gora bölgesinde yaşayan halkın Rus asıllı olduklarını ileri sürmüştür. Yastrebov'un ardından bu bölgede araştırma yapan Bulgaristanlı araştırmacı Şişkov, "Bulgari Muhamedani" isimli eserinde Goralıları Bulgar asıllı Müslümanlar olduğunu tezini ortaya atar. Daha sonra Makedonyalı Todor Petrova ve Niyazi Limanovsko Gora'da yaptığı araştırmalarda burada yaşayan halkın Müslüman dinini benimsemiş Makedonlar olduğunu ileri sürer. Goralılarla ilgili ortaya atılan değişik tezlerden kimileri ise bura halkın Arumuni (Romanyalı), Bogumiller yada değişik soylardan geldiği ortaya atmıştır. Goralıların kimler olduğuna dair ortada duran soru işareti bura halkı için hassas konulardan biri olmuştur. Bizce Goralıların kimler olduğuna dair gerçekler Osmanlı arşivlerinde yatmaktadır."

Bura halkı kendini hep Türk bildi, kendini öyle bildirdi

"1389 – 1876 yılları arasındaki dönemde ve Osmanlı belgelerindeki kayıtlara göre bu bölgede yaşayan Goralıların kendilerini Türk olarak bildirmişlerdir" diyen Maznikar, Osmanlı yönetiminin ayrılışı ardından 1971 yılına kadar ister Sırp-Hırvat-Sloven Krallığında, ister de Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyetinde ve bu dönemlerin kayıtlarında Goralılar kendilerini Türk olarak bildirdiğini ifade ediyor. Birçok askeri ve doğum kayıt belgesi de bu halkın kendilerini Türk olarak bildirdiklerini kanıtlamakta. İkinci dünya savaşı sonra sonrası 1971 yılında baskı ve asimilasyon girişimleri sonucu Gora bölgesinden Türkiye'ye göçlerin yine ivme kazandığını kaydeden Maznikar, 1971'de Gora'dan 5000 kişilik bir gurubun daha Türkiye'ye yerleştiğini anlatıyor. "Osmanlı arşivlerinde Gora bölgesinde yaşayan halkın Türk olduğu ve Osmanlı'dan önce buraya yerleşen Türk kavimlerinden oldukları vurgulanmaktadır. Osmanlı'nın ayrılışı ardından bura halkına yönelik Pan- Slavcılık ve asimilasyon hareketleri başlatılmış, direnenler ya öldürülmüş, yada göçe zorlanmışlardır. Bu asimilasyon hala günümüzde de açık olmasa bile dolaylı bir

şekilde sürmektedir" diyen Maznikar, *"Sizce Çanakkale savaşında, Plevle muharebesinde, Yemen savaşında şehit düşen onlarca Goralı kendini nasıl hissetmiş olabilir ki, bura savaşlarda yaşamalarını feda edebilsin?"* diye sorguluyor.

(Plevle muharebesinde Bord köyünden 94 kişi şehit düşmüş, sadece iki kişi, Raif Maslar ve Demir Kalinka sağ olarak köylerine dönebilmiştir. Maznikar'a göre ise Çanakkale savaşında bu yöreden şehit düşenlerin sayısı 460'tır.)

"Türkiye'nin daha fazla sahip çıkmasını istiyoruz"

Türkiye devletinin bu insanlara bir an önce sahip çıkmasını isteyen Maznikar, bura halkı zor koşullar altında bu tür bir yaşama terk edilirse, Pan Slavizm faaliyetleriyle çok yakında hem dinini hem de kimliğini değiştirmek zorunda kalacağını ifade ediyor. *"Türkiye Cumhuriyetinin üzerindeki yükün hayli ağır olduğunun bilincindeyiz ve bütün Türk Dünyası, Türkiye Cumhuriyetinden gelecek desteğe, en ufak bir yardıma bile ihtiyacı çok büyüktür. Ama ben yine de Türkiye'nin Goralılar'dan desteğini esirgemeyeceği konusunda iyimserim"* diyen Maznikar, Türk KFOR'unun savaştan sonra bölgede sağladığı güvenlik, yürütmüş olduğu faaliyetler ve sunmuş olduğu yardımları övgüyle karşılayarak yere göğe sığdıramıyor. *"Buraların tek ihtiyacı istihdamdır, yatırımlardır, Türkiye'deki şehirlerle kardeş şehirler oluşturmaktır"* diyen Maznikar, Brod'tan 205, Dragaş Belediyesi genelinden 417 oy çıkaran Kosova Demokratik Türk Partisi'nin yöredeki faaliyetlerinin sadece seçim kampanyaları sırasında oy toplayabilmek için yapmış olduğu ziyaretlerle sınırlı kaldığını ifade ediyor. Maznikar, Kosova Türk Eşgüdüm Bürosu ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi TİKA'dan daha fazla ilgi ve yardım beklediklerini de sözlerine ekliyor. *"Türk askerimiz zaten imkanları çerçevesinde üzerine düşeninden daha fazlasını yapıyor"* diyen Maznikar, Ankara'dan ve Dış İşlerinden daha fazla ilgi ve destek beklediklerini vurguluyor.

"Biz Boşnak değiliz"

Savaştan sonra Dragaş Belediyesinde Boşnaklaştırma faaliyetlerinin de hız kazandığını belirten Brod'un "DAG" Kültür ve Araştırma Merkezi Başkanı Yahya Maznikar, *"Bizler Bosna ve Boşnak kardeşlerimizi severiz, onlara saygımız, sevgimiz sonsuzdur. Ancak Goralılar olarak Boşnaklarla İslam dini dışında etnik, kültürel, giyim, yaşam tarzı, gelenek ve göreneklerimizde farklılıklarımız olmakla birlikte, etnik olarak hiçbir bağlılığımız yoktur. Kimi Gora köylerinde Boşnaklığı kabul edenler ortaya çıkmaya başladı. Fakat kendilerinin ne olduğunu itiraf etmelerinin zamanı da gelecektir. Bence savaştan sonra Gora'da Boşnaklaştırma fikrini yayan ve bunu destekleyenler batı devletleridir. Onlar için Gora'daki halkın kendilerine Türk demesinden ziyade Boşnak demesi daha faydalı. 1971 yılından bu yana da yapılan sayımlarda milli kimlik olarak bizlere ya Yugoslav dendi, ya Müslüman dendi, ya da Goralı*

dendi. Ama oradaki halkın kendilerini ne hissettiklerini, yüreklerinde neyin yattığını ben çok iyi biliyorum. Ve yüreklerdi o milli duyguların gün gelip rahat bir şekilde dile gelmeye başlayacağından eminim” diyor. Maznikar, Make-donya sınırları içerisinde kalan Urviça ve Yelovlyana köylerindeki Goralılara yönelik yürütülen tüm baskı ve asimilasyon girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığını, ora ahalinin milli kültürlerini korumaya ve kendilerine Türk demeyi başardıklarını belirtti. Ancak Arnavutluk sınırları içerisinde kalan Gora köylerinin yürütülen eritme politikalarının kurbanı olmaktan kurtulamadığını dile getiren Maznikar, “Yusuf ve Cemile” gibi türkülerini aynı melodi fakat Arnavutçalaştırılmış şekliyle söylemek zorunda kaldıklarını ifade etti. Buradaki köylerin çoğunun boş olduğunu, genç neslin İngiltere gibi batı devletlerine göç ettiklerini kaydeden Maznikar, kalanlardan da kimilerinin kendilerine ‘Goralıyım’ demeye korktuklarını vurguluyor.

Ya gelecekleleri....?

Sevgili okurlar, hepimizin çocukluk hatıraları unutulmazdır. Çocukluk oyunları, çocukluk oyuncakları, çocukluk arkadaşlıkları ve aşkları. Hepsi sevgi doludur, heyecan doludur, renk renktir... Sizin çocukken ve sokakta arkadaşlarınızla oynarken söylediğiniz hiç Çanakkale türkünüz oldu mu? Evet, evet Çanakkale türkünüz oldu mu? Yıl 2006. Konuyla ilgili araştırmamızı tamamlayıp Gora köylerinden ayrılırken bir gurup çocuğun oynarken aralarında söyledikleri bir türküyü takılıyor kulağımız. Dinlemek için duruyoruz:

“...Türklerin gemisi kırmızı direkli/ İçindeki askerler aslan yürekli; Düşmanların gemisi yeşil direkli/İçindeki askerler tavşan yürekli; Kaçma düşman kaçma tutuklanırsın/Çanakkale boğazında teslim olursun...”

İşte Gora’da bütün zorluklarına rağmen yaşam böyle mücadelesini sürdürüyor. Bu ezgiler ve çocukların oyunlarını renklendiren bu türküler eşliğinde. Bir nesilden diğerine böyle aktarılıyor Çanakkale. Goralı çocukların bir Çanakkale türküsü var. Goralı çocukların oyunlarını renklendiren bu türkü, mevcut koşullar içerisinde yaşamlarını da gelecekte renklendirir mi şimdilik bilinmez ancak, bilinen bir gerçek var ki dönüp geçmişlerine baktıklarına şehit düşen atalarıyla gurur duyacakları anlı şanlı bir tarihleri var. Onlar için kim ne derse desin, nasıl göstermeye çalışırsa çalışsın, kimliksiz ve tarihsiz değiller. Tarihiyle, diliyle, diniyle, kültürüyle, gelenek ve görenekleriyle anlı, şanlı görkemli bir geçmişleri var. Ya gelecekleleri....?

Her şeye rağmen karamsar olmak istemiyorum. Goralılar bu değerlere sahip çıktıkça güzel günler bekleyecek. Elbet doğudan esecek rüzgarlar karlı Gora tepelerinin serinliğiyle birlikte okşayacak bu acılı yürekleri... Çünkü onlar bunu hak ediyor.

Fotoğraflar: Alem&YeniDönem

Foto 1: (Gora'da Hidrellez kutlamaları halayı) Onlar son yüz yıl içerisinde ne merhamet nede acımasızlığın koynuna bırakıldılar.

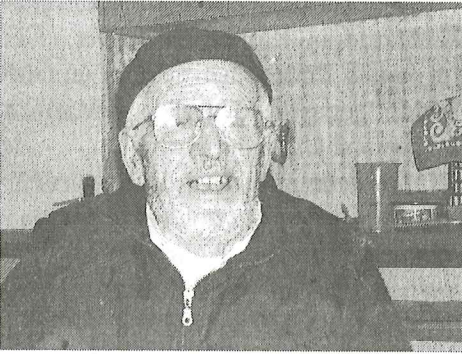

Foto 2: Seyfi Memiş

Foto 3: Ayşe Davut

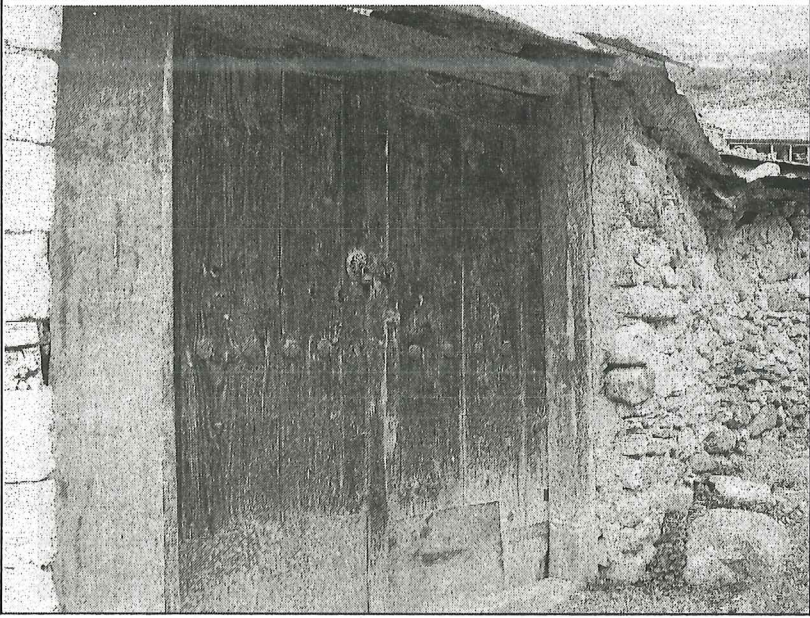
Fot 4: İsmet
Dırda ve Eşi

Fot 5: Anadolu'dan getirilen Kangal Köpekleri

Fot 6: Geleneksel kıyafetler içerisinde gora gelinleri ve günümüz modern giyim tarzını takip eden genç Goralı kızlar.

Fot 6: Gurbetteki Goralı ailelerin kilitli kapıları

Fot 7: Zlipotok köyü

BÜYÜK TÜRK BİLGİNİ VE DİPLOMATI

Cengiz HAKOV*

İçinde bulunduğumuz 2003 yılı büyük bilgin ve diplomat Bilal Şimşir için bir jubile yılı idi. O, Bulgaristan'san Türkiye'ye göç edip hayatında bilim ve diplomasi dallarında nadir büyük başarı kaydetmişlerden biridir. O, iki sorunla karşı karşıyadır. Bilim dalını mı, yoksa diplomatlığı mı yeğlesin. Kararı karardır. Her ikisini de yan yana götürmek. Seçiminde hata da etmiş olmuyor. Çünkü iki görevi birden başarıyor ve üstün başarı gösteriyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığında almış olduğu yüksek görevler, yabancı ülkelerde Türkiye'yi temsil etmeleri, onlarca bilimsel-belgesel makaleler kaleme alması, büyük bir kısmının dış ülkelerde çevrilmesi yayımlanması, sayısı tam bilinmeyen bilimsel araştırma ve inceleme: Bilal Şimşir'in çabaları Türkiye'deki seçkin dergi ve gazeteler sayfalarında geniş yer almıştır.

Bilal Şimşir Bulgaristan'ın Omurtag belediyesine bağlı Zmeyno (Yılan-cılar) köyünde 1933 yılında dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini doğduğu köyde, orta ve lise öğrenimini de Omurtag kasabasında yapar. Fakat ailesinin 1951 yılında Türkiye'ye göç etmesi yüzünden diplomasına Türk lisesinde nail olur. Sonra Ankara Üniversitesi'nin Siyasi (1957) Bilimler Fakültesine azılır, orada da ala başarıyla mezun olur.

* Prof. Dr., Balkanoloji Araştırmaları Enstitüsü, Sofya

Ala başarısından dolayı ona asistanlık teklif edilir ve yaklaşık üç bu görevde hizmet verir.

Bilal Şimşir 1960 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığında göreve atanır. Burada, ardıcıl bir surette her hangi bir şubeye bölüm sorumlusu, Şube Müdürü, Şube Genel Müdür Yardımcısı ve dahası da Şube Müdürü olarak görevde bulunur. Yüksek kalifiyeli uzman olan Bilal Şimşir Türkiye Cumhuriyeti diplomatik misyonları Türkiye ile başka devletler arasındaki 1968-1978 göç anlaşmasının imzalanmasında faal rol oynamıştır. Türkiye ve Bulgaristan Dışişleri İ. Sabri Çağlayangil ile İvan Başev tarafından imzalanan anlaşma töreninde çekilmiş bir fotoğraftan da açık olarak anlaşılmaktadır.

Bilal Şimşir Türkiye dışında Paris, Şam ve Haga Türkiye Büyükelçiliklerinde Katiplik ve danışmanlık görevlerinde bulunmuştur. Londra'da ise Başkonsolos görevinde bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Arnavutluk Çin, Avustralya ve Güney Pasifik devletlerinde diplomat olarak Büyükelçilik görevinde en yüksek mevkilerde bulunmasıdır.

Bilal Şimşir diplomat sıfatıyla dünyayı dolaşırken boş zamanlarında fırsat düştükçe, Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerde zengin arşiv ve kütüphanelerini kendine bol bol kaynak sağlama hususunda yararlanmayı unutmamıştır.

Osmanlı Türk arşivlerinden, özellikle Türkiye Dışişleri arşivinden bol bol yararlanmayı kendine hedef olarak belirlemiştir. Birçok yabancı dil bilmesi bu cümleden Bulgarca bilmesi, bilimsel araştırmalarında son derece yararlı olmaktadır. Kendilerinin belirttikleri gibi, zaman açısından resmi mesai saatleri belirliyse, iş saatlerinden sonra bilimsel araştırmalara hasredilen saatleri, sınırlı değildir. Bilal Şimşir fevkalade bir çalışma kabiliyetine sahiptir. Onun bu güne kadar yayımladığı çalışmaları 65 cilt kitaptan ve 190 bilimsel araştırma ve makaleden oluşmaktadır. Yakın meslektaşlarının nitelendirmelerince, Bilal farksız bir ekol oluşturmaktadır. Ben keza ona son derece şükranlığımı bildirmek isterim. Çünkü o, "Yirminci y.y Türkiye Tarihi" de büyük ve halledici rol oynadı.

Bu kadar kısıtlı bir yazıda büyük Türk bilgini Bilal Şimşir'in tüm yazdıklarını dile getirmek hiç de kolay bir iş değildir. Araştırma ve makalelerinden ise asla söz etme olanağına sahip değiliz. Ben ancak büyük tarihinin eserlerinden tematik yönde söz etme çabaları göstereceğim. Örneğin, Bulgaristan ile Balkanlara, hususen Türklerin Rumeli'den Türk Göçlerine hasredilen eserlerini bir gruba toplamak yerli olacaktır. I cilt (1877-1878), II cilt (1879), III cilt (1880-1885) göçlerine hasredilmiştir. Bunlardan başka Bulgaristan Türkleri (1878- 1985), Türk basınında Bulgaristan Türkleri, eserleri hacim ve içerik bakımından hayli önemli eserlerdir. Zorunlu isim değiştirme olayları, Bulgaristan Türkleri Uluslar arası Etkinliklerde başlıkları altında, da eserler vardır. 1985 ve 1986 yıllarında yayımladığı iki ciltlik Belgesel Derlemeleri vardır.

İkinci tür grup eserleri ise Türkiye Cumhuriyeti'nin yaratıcısı Mustafa Kemal Atatürk- İngiliz Belgelerinde Atatürk, Üstüne çalışmalarıdır. Söz konusu eserler altı ciltten oluşmaktadır ve sırasıyla şu dönemleri içermektedir: Birinci cilt (1919), İkinci cilt (1920), Üçüncü cilt (1921), Dördüncü cilt (1922), Beşinci cilt (1922-25), Altıncı cilt (1926-29). 1922-1924 Döneminde Yabancı Basında Atatürk ve Türk Devrimi, Atatürk ve Yabancı Devletler Yönetmenleri eserlerini de bu gruba dahil etmek gerekir. Sonuncu başlığın yapısı şöyledir: I. Cilt (Afganistan, Çin), II cilt (Danimarka, İran), III. Cilt (İspanya, Polonya), IV. Cilt (Romanya, Yunanistan). Grup şu eserlerle devam etmektedir: Atatürk- Doğunun Kahramanı, Atatürk'le Mektuplaşmalar (1920-1923), Atatürk'ün Büyük Demeci'ne İlişkin Belgeler, Atatürk ve Afganistan, Atatürk'ün Hastalığı başlıkları da keza bu gruba dahildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun haberleri üzerine kurulmuş olan Cumhuriyetine hasrolunan eser ise "Türkiye Belgelerinde Lozan Barış Antlaşması" başlığını taşımaktadır. I cilt (1922-1923, II cilt de 1923 yılını içermektedirler. Ankara, Ankara... Bir Başkentin Doğuşu, Türk Yazı Devrimi, Türk ve Türk Cumhuriyetleri Arasında 1990-1992 Döneminde İmzalanan anlaşmalar, I cilt (Azerbaycan, Kazakistan), II. Cilt (Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve çok önlü anlaşmalar), Türkiye- Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçinin Anıları- 1985-1988, Ege Sorunu, Belgeler- Birinci cilt 1912-1913, İkinci cilt 1913-1914.

Osmanlı İmparatorluğundaki Ermenilerin Talihine de birkaç cilt ayırmıştır. Osmanlı Diplomasi Belgelerinde Ermeni Sorunu sırasınca dört ciltten oluşmaktadır: I. Cilt (1886-1893), II. Cilt (1894-1895), III cilt (1895-1896), IV cilt (1896-1900). İngiliz Belgelerinde Osmanlı: Hakimiyetindeki Ermeniler, dört ciltten oluşmaktadır: I.cilt (1855-1880), II. cilt (1880-1890), III. cilt (1891-1895), IV cilt (1895). Bunlardan başka iki cilt de Osmanlı Hakimiyetindeki Ermeniler ve Şahit Diplomatlarımız, eserlerini kaleme almıştır.

Bilal Şimşir Avustralya'da Büyükelçi görevinde bulunduğu sürece bu uzak ülkede Türk edebiyatına ve Türkçe basını hasredilen iki ciltlik Avustralya'da Türk edebiyatı Antolojisi, Avustralya'da Türkçe Basın, Yüz Bir Gazete ve Dergi eserlerini, de yayımlamayı barışmış Bilal Şimşir'in bu muhteşem çalışmaları 1976 yılında Türk Tarih kurumu üyeliğine, daha sonra da Türk Dil Kurumu üyeliğine seçilmesi ile ilgili çevrelerin ve makamların takdirini kazanmıştır. Bilal Şimşir'in gerek diplomat, gerek bilgin olarak ulaştığı büyük başarılarında onun sadık eşi ve son derece bilgili ve nezaketli eşi Gülgül Şimşir'in büyük katkıları vardır. Gülgül hanım daima eşiyedir, Türkiye'de dış ülkelere de eşi Bilal Şimşir'i yalnız bırakmaz, daima ona destek olur, ona güç ve kuvvet verir. Bilim adamı olarak, diplomat olarak görevini almadan ala ifa edebilmesi için ona, en iyi, en gerekli koşulları sağlayabilmek için gayretlerini asla esirgememektedir. Eserlerini basımının hazırlığında keza halledici rol yine Gülgül Hanıma düşer.

Bilal Şimşir'i 70. jubile doğum yılı münasebetiyle kutlarken kendilerine sağlık ve esenlik, uzun ömürler ve daha nice nice yıllar seremereli çalışmalar, yeni yeni eserler kaleme alıp yayımlamasını temenni ederiz. Çünkü onun kaleme alıp bizlere bağışladığı eserler gerek Türkiye sınırları içersinde, gerekse yabancı ülkelerdeki alıştırımacılar ve bilim adamları için tükenmez kaynak oluşturmaktadır.

DR. BİLAL N. ŞİMŞİR'İN KİTAPLARI:

1. *Contribution a l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: 1966, 1986*
2. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt I (1877-1878), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ve Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1968,1989*
3. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II (1879), 1970,1989*
4. *Rumeli'den Türkün Göçleri, Cilt III (1880-1885), Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü ve Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1989*
5. *Fransız Belgelerine Göre Mithat Paşa'nın Sonu (1878-1881), Ankara: 1970*
6. *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e. 1921-1922. Milliyet Yayınları, İstanbul: 1972; Bilgi Yayınevi Ankara: 1989*
7. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt I (Nisan 1919- Mart 1920), Türk Tarih Yayını, Ankara 1973,1992*
8. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt II (Nisan-Aralık 1920), Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara: 1975,2000*
9. *İngiliz belgelerinde Atatürk, Cilt III (Ocak-Eylül 1921), Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara: 1979,2000*
10. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt IV (Ekim 1921-1922), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1984*
11. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt V (Ekim 1922-Aralık 1925), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 2001*
12. *Malta Sürgünleri, Milliyet Yayınları, İstanbul: 1976, Bilgi Yayın evi, Ankara: 1985*
13. *Ege Sorunu, Belgeler, Cilt I (1912-1913), Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1976, 1989*
14. *Ege Sorunu, Belgeler, Cilt II (1913-1914), Türk Tarih kurumu, Ankara: 1976, 1989*
15. *İngiliz Belgelerinde Türkiye'de "Kürt Sorunu", 1924-1938, Ankara: 1975, 1991 U. Atatürk İle Yazışmalar, 1920-1923, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara: 1981, 1983*
16. *Dış Basında Atatürk Ve Türk Devrimi. I (1922-1924): Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1981*
17. *Homage To Mustafa Kemal Atatürk, Hero of the East, Islamabad (Pakistan) 1981*
18. *Atatürk et les Pays Bas (Atatürk ve Hillanda), Reprinted from Anatolica No. VIII (1881), Leiden, Holland: 1981*

19. İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri / British Documents on Ottoman Armenians, Cilt / Volume I (1856-1880), Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara: 1982,1989
20. İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri / British Documents on Ottoman Armenians, Cilt / Volume II (1880-1890), Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara: 1983,1989
21. İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri / British Documents on Ottoman Armenians, Cilt / Volume III (1891-1895), Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara:1989
22. İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri / British Documents on Ottoman Armenians, Cilt / Volume IV(1895), Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara: 1989
23. The Genesis of the Armenian Quastion, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara; 1984
24. Apercu Historique sur la Question Armenienne, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1985
25. The Deportees of Malta and the Armenian Question , Foreign Policy Institute, Ankara 1984
26. Les Deportes de Malte et les Allegations Armeniennes, Ministere des Affaires Etrangeres, Ankara 1998
27. Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu / Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Armeniennes, Cilt/ Volume I (1886-1893), Türk Tarih Kurumu Ankara:1985,1993
28. Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu / Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Armeniennes, Cilt/ Volume II (1894-1895), Türk Tarih Kurumu Ankara:1989,1993
29. Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu / Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Armeniennes, Cilt/ Volume III (1895-1896), Türk Tarih Kurumu Ankara:1999
30. Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu / Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Armeniennes, Cilt/ Volume IV (1896-1900), Türk Tarih Kurumu Ankara:1999
31. Türk Basınında Bulgaristan Türkleri. Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Ocak-Nisan 1985, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara:1985
32. Bulgaristan Türkleri 1878-1985, Bilgi Yayın Evi, Ankara:1986
33. The Turks of Bulgaria (1878-1885), K. Rustem & Brother, London:1988
34. Glimpsis on the Turkish Minority in Bulgaria, Directorate General of Press and Information, Ankara.:1986
35. Turkish Minority Press in Bulgaria. Its History and Tragedy, 1865-1985, Ministry of Foreign Affairs, Ankara:1986
36. Turkish Minority Education and Literature in Bulgaria, Ministry of Foreign Affairs, Ankara:19
37. Bulgaristan Türkleri Uluslar arası Forumlarda. Belgeler/The Turks of Bulgaria in International Fora. Documents, Cilt/Volume I (1985), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara:1990

38. *Bulgaristan Türkleri Uluslar arası Forumlarda.Belgeler /The Turks of Bulgaria in International Fora.Documents,Cilt/Voluma II (1986), TTKY, Ankara:1990*
39. *Osmanlı Ermenileri,Bilgi Yayın evi,Ankara:1986*
40. *Ankara,Ankara...Bir Başkentin Doğuşu,Bilgi Yayınevi,Ankara:1988*
41. *Atatürk'ün Hastalığı, Türk Tarih Kurumu Yayını,Ankara:1989*
42. *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler, T.T.K.Yayını, Ankara:1991*
43. *Lozan Telgrafları. Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, Cilt I (Kasım 1922-Şubat 1923), T.T.K. Yayını, Ankara:1990*
44. *Lozan Telgrafları. Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, Cilt II (Şubat-Ağustos 1923), T.T.K. Yayını, Ankara:1994*
45. *Azerbaycan'da Türk Alfabesi. Tarihçe. Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara:1991*
46. *Türk Yazı Devrimi, T.T.K yayını, Ankara:1992*
47. *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Anlaşmalar (1990-1992), Cilt I: Azerbaycan, Kazakistan, T.O.B.B Yayını, Ankara:1993*
48. *Türkiye İleTürk Cumhuriyetleri Arasında Anlaşmalar (1990-1992), Cilt II: Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Çok Taraflı Anlaşmalar,TOBB Yayını, Ankara:1993*
49. *Bizim Diplomatlar, Bilgi Yayın evi, Ankara:1996*
50. *Avustralya Türk Edebiyat Antolojisi I, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara:1997*
51. *Avustralya Türk Edebiyat Antolojisi II, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara:1997*
52. *Avustralya Türk Basını. 101Gazete ve Dergi, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara:1997*
53. *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu, Bilgi Yayın Evi, Ankara:1999*
54. *Doğunun Kahramanı Atatürk Bilgi Yayın Evi Ankara:1999*
55. *Şehit Diplomatlarımız I, Bilgi Yayın Evi, Ankara:2000*
56. *Şehit Diplomatlarımız II, Bilgi Yayın Evi, Ankara 2000*
57. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt I: Afganistan-Çin, T.T.K, Ankara:1993*
58. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt II: Danimarka-İran, T.T.K, Ankara:2001*
59. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt III: İspanya-Polonya, T.T.K, Ankara:2001*
60. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt IV: Romanya-Yunanistan, (Basılıyor)*
61. *Ankara'nın Başkent Oluşu, Ankaralılar Vakfı Yayınları, Ankara:2001*
62. *Türk-Arnavut İlişkileri. Büyükelçilik Anıları (1985-1988), ASAM Yayınları, Ankara 2001*
63. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt V 1922-1925 T.T.K Yayını (Basılıyor)*
64. *Atatürk ve Afganistan, ASAM Yayınları, Ankara:2002*

D İ L

TÜRK DİLİNİN ÖZLEŞMESİ İÇİN BİR ÖNERİ

Mehmet AYDIN*

1.Türkçe'nin yaşamında karşılaşılan çelişkili durumlar epeyce kabarıktır. Bunlardan en göze çarpanları şunlardır:

1)Eski Türk Dil Kurumu, yazımda çok gerekli gördüğü herhangi bir değişikliği, bir kurultay kararına bağlı olarak yapardı. Bugünkü Dil Kurumu ise yazımda yapılan değişiklikleri, görevlilerin keyfine göre düzenlemektedir.

2)Osmanlıca olan "kadar" sözcüğünün Türkçe karşılıkları her yerde, karışık anlamlarda kullanılmaktadır. Oysa bu sözcüğün doğru karşılıkları şöyle olmalıdır:

a- Uzam anlamı, "dek"; örn.İzmir'e dek.

b- Zaman anlamı, "değin"; örn.akşama değin.

c- Oranlama, karşılaştırma ve benzetme anlamı, "denli"; örn. Orhan, Emre denli çalışkandır.

3)Değişik kaynaklarda dilbilgisi terimleri, farklı sözlerle karşılanmaktadır.

Dilbilgisi Terimleri Sözcüğü Türk Dili Dergisi (256-58, 59)

Prof. Dr. V. Hatiboğlu (Yard. Doç. Dr. Tahsin Aktaş)

1.Bitişkin diller 1.Eklemlı diller

2.Bükünlü diller 2.Çekimli diller

3.Dönüslü çatı 3.Dönüşümlü çatı

4.Şimdilerde, içinde bulunduğumuz zaman anlamında olan "bugün" sözcüğü, sık sık "böyle bir gün" anlamına gelen "bu gün"olduğu gibi kalır." (İmlâ Kılavuzu, TDKY, 525, s.11).

"İkilemeler içinde **bu gün** kullanılmayan kelimeler de yer alabilir." (agy.s.20)

5.Öteden beri, özel ya da tür adlarına getirilen yapım ekleri, kesme imiyle ayrılmayacağı bilindiği halde, kimi yerde bu kurala uyulmadığı görülmektedir.

Örn. 1 Meşe'li Türkiye için el ele." (1999 TEMA VAKFI duyurusu).

* Bilkent Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Ankara

6.Bir özel ada bağlı saygı sözcükleri, sanlar ve takma adlar büyük harfle başlayacağı yerde, akrabalık bildiren sözcükler genellemeden uzak olarak, küçük harfle yazılmaktadır.

Örn.”Ne güzel komşumuzdun sen, Fahriye **abla!**” “(İmlâ Kılavuzu, TDKTY, 525, s.17).

7.Arapça, Farsça kaynaklı sözcüklerde kalın ünlüler yanında, ince okunması gereken (k), (g) ünsüzlerinden sonra gelen (a) ve (u) ünlüleri üzerine düzeltme imi konması gerekirken, birçok yerde bu kurala uyulmamaktadır.

Örn. Yalan Rüzgarları (Tv.Show).

8.Özel adlar ve yer adları dışında Arapça, Farsça ve Batı kaynaklı sözcüklerde (l) ünsüzünden sonra gelen (a) ve (u) ünlüleri üzerine düzeltme imi konmayacağı bilindiği halde, yazımda buna uymayanlar görülmektedir.

Örn: “Kalbimde vardı Byron’u bedbahd eden melâl (Y.K.Beyatlı). Plâk, reklâm, plân, anlâyış, adilâne, lâzım, alelâde, üslûp, asimilâsyon...” gibi.

9.”Birçok”, “hiçbir” sözcükleri bitişik yazılacağı halde, kimi yerde ayrı yazılmaktadır.

Örn.Arkadaşının başından bir çok olaylar geçmiş.

Aradığını **hiç bir** mağazada bulamamış.

10.”Şey” sözcüğü, başka hiçbir sözcükle birleşmemesi gerekirken, yanlışlıkla başka bir sözcükle birleştirilme yoluna gidilmektedir.

Örn. Sizden **birşey** beklemiyorum.

Herşey olacağına varır... gibi.

11.Birçok yerde (v)sesi, (w) ile; (ks) sesleri, (x) sesiyle; (j) sesi, (c) biçiminde yazılmaktadır.

Örn. “Walkman, İngilizceden ödünçleme sözcük. “Türkiye’de Dil Planlaması; Türk Dil Devrimi, K.İmer,s.207). “Yeni gliserinli lux (lüks)”.

“Ankara’nın yolları asfalt/candarma.” (O. Murat Arıburnu).

12.Arapça önad eki (nispet eki) olan (i)’lerin üzerinde düzeltme imi kullanılmaz. Öyleyken, Türk Dili Kurumu’nun yayımladığı İmlâ Kılavuzu (1993)’nda, sürekli olarak kullanılmaktadır: Abadî, abanî, Abbasî, abidevî, ahdî, ahlakî, ailevî, aklî, Alavî, Alevîlik, amelî, ananevî, anî, anîden, Arabî, arızî, asabî, asgarî, askerî, aslî, asrî, asrîleşme, asrîlik, âsarî, aynî, azamî, Azerî... vb.gibi.

“Açık Radyuo adlı radyovî karakter” (Bayan Sabah, Sabah Gazetesi, 9 Kasım 1999).

13.Dilimizde **ünsüzlerin uyumu** konusunda sağlam bir kural varken, kimi basın organlarında buna aldırış edilmediği görülmektedir.

Örn. Okunmuş**dur**, yakında gelece**kdir**, dönmüş**dür**... gibi.

14.Sonunda 3. kişi iyelik eki bulunan bir sözcük, (ile) sözcüğüyle birleşirken, büyük ünlü uyumuna bağlı kalacağı yerde, bunun tersi yapılmaktadır.

Örn. Şapkasıyla, arkadaşıyla, arabasıyla... gibi.

15.Ortada herhangi bir anlam karşılıklığı söz konusu olmadığı halde, kimi kesimlerde özel adlar, geleneksel yazım anlayışına göre yazılmaktadır. Buna bir son verilmesi gerekir.

Örn.Ahmed, Mehmed, Hamid, Mahmud... gibi.

16.Bileşik sözcüklerin şu üç yolla oluştuğu bilinmektedir: 1. Anlam kayması yolu, 2. Ses değişmesi yolu, 3. Sözcük türü kayması yolu.

Buna karşın, Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı İmlâ Kılavuzu (1993)'nda, yukarıda belirtilen kurallara tümüyle uyan bileşik sözcükler, Kılavuz'un salt (a) maddesine onlarcası görüleceği üzere, bölünerek ayrı ayrı yazılmıştır: Acem aşiran, Acem buselik, Acem lâlesi, acı badem, aç gözlü, aç gözlülük, açık deniz, açık eksiltme, açık göz, açık liman, açık oturum, açık öğretim, açık Pazar, ada balığı, ada çayı, ada tavşanı, ad çekimi, ağaç biti, ağaç çileği, ağaç sansarı, ağır siklet, ağır su (bu bir terimdir), ağır dalası, ağ kurdu, ağustos böceği, ak ağaç, akar yakıt, ak asma, ak bakla, ak burçak, akça ağaç, akça kavak, ak darı, ak diken, ak levrek, ak söğüt, akşam yıldızı, ak yuvar (terimdir), ak zambak, açiortay (terimdir), asit ölçer (terimdir), astsubay (terimdir), ala balık, alaca sansar, ala karga, alan topu, alay beyi, alçak basınç (terimdir), alçak gönüllü (deyimdir), alçak gönüllülük, alçı taşı, alın teri, alın yazısı, alış veriş, alt bölüm, alt çene, alt damak, alt dudak, alt geçit, alt kat, alt kurul, alt yapı, alt yazı, amber balığı, amber çiçeği, Amerika bademi, Amerika elması, ana arı, ana bilim dalı, ana düşünce, ana erkil, ana fikir, ana kapı, ana kent, ana kara, ana mal, ana okulu, ana para, ana sav, ana sınıfı, ana yapı, ana yol, ana yön, ana yurt, anne anne, Antep fıstığı, Arabistan defnesi, Arap sabunu, Arap zamkı, ara seçim, ardıç kuşu, ardıç otu, Arnavut biberi, Arnavut ciğeri, Arnavut kaldırımı, arpa suyu, arpa şehriye, art düşünce, asma bahçe, asma biti, asma kabağı, asma kilit, asma köprü, asma yaprağı, aş ermek, aş evi, aş ocağı, aş yermek, ata erkil, atar damar (terimdir), ata sözü, ateş böceği, at kestanesi, atlı karınca, atom bombası, atom çekirdeği (terimdir), at sineği, ayak bağı (terimdir), ayak topu, ayak yolu, ay çiçeği, ay çöreği, ayı balığı, ayı gülü, ayı üzümü, ayırık otu, ay tutulması, azı dişi... vb.

II.Türlü alanlara deyin yazılarda görülen değişik kullanımlar ise şunlardır:

YANLIŞI

Atalar sözü, atasözleri,
Yonut
Gerekseme
Nedence
Esirme
Yönetmenlik
Dıştalamak

DOĞRUSU

atalarsözü, ata sözleri..... Atasözü
yontu
gereksinim
neden
esirme
yönetmelik
dışlamak

Batıcılışma

Tapınç

işevuruk

birleşik

direşkenlik

çokuşmak

çığırtı

tapışlamak

yetişke, yetişek

resm-i geçit

zanlı

uçun

Türkiye

çekinser

buluşum

paykırmak

örnekse, örnekçe

karşılımcı (muhalif)

ayrık, ayrılca (istisna)

kösnü (şehvet)

abartılı

arzetmek

anlık (zekâ)

söylenim (telaffuz)

bazen

asvalt

Batılılışma

tapını

kılgın (pratik)

bileşik

dayantı

okaşmak (üşüşmek)

çığılık

alkışlamak

öğretim izlencesi

geçit töreni (geçiş töreni)

sanık

için

Türkiye

çekimser

buluşma

paykırmak

örnek

karşıcı

ayrıkçı

kösnük

abartık

arz etmek

anlak

söyleyiş

bazan

asfalt

YANOVA TÜRK AĞZININ BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Enis KERVAN*

Yanova, Kosova'nın başkenti Priştine'nin güneydoğusunda, yaklaşık 20 km uzaklıktaki Lipyan belediyesi sınırları dahilinde bulunan bir yerleşim yeridir. Yüksek bayırlarla çevrili olan Yanova, bir çay üzerine yerleşmiştir. Bir yanında "Cüneşe Karşı Bayır"ın (Güneşe Karşı Bayır) bulunduğu, bir yandan da Batıda başlayan Kosova Ovası'nın son bulduğu Yanova, doğuya yükselen ve çok dik olmayan "Ak Toprak" dağına yanaşıktır.

Bugün Yanova'da; 3600 kişi yaşamaktadır. Bunlardan 2718 Arnavut, 431 Türk, 1999 yılı öncesi 5000 iken bugün 230 Hırvat, 200 Romen, 15 Goralı ve 6 Boşnak ve bu rakamlara dahil edilmeyen civar köylerdeki Sırlar yaşamaktadır. Yanova bölgesi Türklerinin, Kafkas'tan Ahıska ve Anadolu'daki Horos'tan 500 sene önce gelen Türk boyları olduğu rivayet edilmektedir. Nitekim Yanova Türklerinin ağız özelliklerini konu edindiğimiz bu çalışmada, bura Türklerin Ahıska ile Gagavuz Türkçeleriyle benzer özelliklerine de değinmiş oluyoruz. Bu sebeple çoğu Anadolu ağızlarında bulunmayan fakat Ahıska ağzında olduğu gibi bugün Yanova ağzında da kullanılan bir söz demetini, YTA özelliklerine geçmeden önce aşağıda takdim etmeyi uygun görüyoruz:

AA	YTA	TT
1. Aba	Aba	Anne
2. Abla	Abla	Yenge
3. Ana	Ana	Anne
4. Bed	Be(d)t	Çirkin
5. Tada	Tada	Ağabey, baba
6. Böbö	Bobo	Böcek
7. Koko	Koko	Küçük ekmek, yiyecek
8. Hoppa	Hoppa	Gezme, çocukların kucakta dışarıya çıkarılması

Yanova Ağızı, Türkiye Türkçesi, Türkmen, Ahıska ve Gagavuz Türkçeleriyle, Türkçenin Oğuz grubunu teşkil etmektedir. Bu çalışmada birinci derecede kaynak şahıslardan ve kimi diğer kaynaklardan yararlanılarak mülakat ve anket metotlarıyla çalışılmıştır.

* Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Priştine

Yanova Türk topluluğu eğitim dilinin Arnavutça olup, çok etnikli bir yerleşim bölge oluşu nedeniyle özellikle bölgeye ait Hırvat topluluğu ile ilişkileri göz önünde bulundurulur ise, Yanova Türk ağzının değişik ve kendilerine has ağız özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu özellik sadece Yanova Türkleri için geçerli olmayıp, Prizren, Priştine, Gilan, Mitroviça, Vuştri, Mamuşa, İpek v.s. gibi Kosova yerleşim bölgelerinde, Türklerin kendilerine has ağız özellikleri vardır.

Yanova ve Lipyan okullarında, Türklerin kullandıkları eğitim dillerinin Türkçe olmamasıyla birlikte Türkçe, günlük hayatta konuşma dili olarak ve Kosova Demokratik Türk Partisi ile Zübeyde Hanım Kosova Türk Kadınlar Derneği'nin Yanova Şubelerinin kurulmasıyla birlikte bazı resmi yazışmalarda yazı dili olarak da son zamanlarda kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Yanova Türk ağzı, konuşma dilinde Arnavutça'dan ve Sırpça-hırvatça'dan etkilenmiş olup bünyesinde bazı Arnavutça ve Sırpça-Hırvatça kelimeleri bulundurmaktadır. Bu yüzden Yanova ağzının, Türkiye Türkçesinden farklı ağız özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Yanova ağzında 8 ünlüden sadece 7 si kullanılmaktadır. "ö" sesi, YTA kullanılmayan tek ünlüdür. Bu yuvarlak ünlünün yerini genellikle dar ünlü olan "ü" almaktadır. Sayıları sınırlı olan birkaç sözcükteki yerini de kalın ve yuvarlak ünlü olan "o" ya bırakmaktadır.

Örn: *Cür<gör, obirisi<öbürü, çor<kör, ülüm<ölüm, üzüm<özüm, Ümer<Ömer, ün<ön, ürmek<örmek, üvmek<övmek, üli<ölü, çüli<köylü, vs.*

Ayrıca sayı sıfatı dört YTA ince ve geniş ünlü olan "e" ile değişmektedir
Dert<dört, on dert<on dört, eli dert<elli dört.

Ünlülerin çizelgesi

	Düz ünlüler		Yuvarlak ünlüler	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın ünlüler	a	ı	o	
Yarı ince ünlüler	a'		o'	u
İnce ünlüler	a'	i		u

Bazı sözcüklerde "a" ve "o" ünlülerinde hafif bir incelmanın olduğu göze batmaktadır.

Örn: *sila<silah, isla<iyi, ko<koy v.s.*

YTA'nda "e" ince ünlüsünün, özellikle birinci ve ikinci tekil şahısta kalın ünlü "a"ya, bazı kelimelerde "e" ince ünlüsünün kalın "o"ya dönüştüğü görülmektedir.

Örn: *banım<benim, sanın<senin, gibi.*

YTA'nda yumuşak “ğ” ünsüzü kullanılmaz. Bu ünsüzün yerini her zaman “g” ünsüzü alır.

Örn: *Bag<bağ, dag<dağ, dogdi<doğdu, agladi<ağladı, yag<yağ, sag<sağ vs.*

Ancak son yıllarda uydu aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti televizyon kanallarının Yanova evlerinde izlenmesi, özellikle çocuk ve genç kuşaklarda Türkçe'nin daha düzgün kullanılması yönünde etkili olmuştur. Böylece yumuşak “ğ” ünsüzü son yıllarda kullanılmaktadır: *Bağ<bağ, dag<dağ* gibi.

YTA'nda “g” ünsüzü yerini “c” ünsüzüne bırakırken, “k” ünsüzünün yerini “ç” ünsüzüne bıraktığı görülmektedir: *Coldi¹<geldi, çendi<kendi, gibi.*

Buna mukabil ise Türk alfabesinde yer almayan, yalnız YTA ve Kosova ile Makedonya'nın Türk ağızlarına Slav dillerinden girmiş olan ve Slav dillerinin çoğunda bu ünsüzün yazılışı Türkçe'nin “c”si gibi yazılan ve okunuşu “ts”ye yakın olan bir ses vardır. Örn: *cigare (tsigare)<sigara, kaca (katsa)<kasa v.s.*

YTA ünsüzlerini alfabetik sırasına göre şöyle sıralayabiliriz:

b, c, ç, d, g, g, h, j, k, l (ince),

l (kalın), m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z, c (ts).

Tümce kuruluşları bazen devrik olup yüklem tümcenin sonunda, ortasında ve bazı durumlarda başında bulunmakta olup ünlü uyumu kuralları dikkate alınmamaktadır.

Ayrıca tümleç ve zarf yüklemden sonra gelir. Bu çeşit yapı Bulgaristan ve Gagavuzların dilinde de mevcuttur. Devrik tümcelerin bu kadar yaygınlaşmasında Slav dillerin tümce yapısının Türkçenin ifade düzenini etkilemesi yanında Yanova Türkçesinin uzun yıllar bir konuşma dili olarak kalmasının ve konuşma üslubunun yazı diline taşınmamasının da etkileri bulunmaktadır.

Y.T.A'nda, ünsüzle biten bir kelimedenden sonra ünlüyle başlayan başka bir kelime geldiğinde okuma esnasında bu iki kelime birbirine bağlanarak okunur. Bu ses olayına ise dilbilgisi literatüründe “ulama” denildiğini bilmekteyiz. Örneğin: *Evardına<ev ardına... örneğinde görüldüğü gibi.*

YTA'nda “ileri” ve “ceri (geri)” kelimeleri, sadece yer ve yön değil “iki saat ileri” ve “dört saat geri” gibi örneklerde olduğu gibi zaman anlamı da taşıırken, “haçan” kelimesi “o zaman” ve “kimisi” anlamlarında belirsizlik zamiri olarak kullanılmaktadır.

¹ Araştırma zarfında Y.T.A'nda *coldi (geldi)* kelimesinin, kimi Yanova Türk ailelerinde özellikle Sipahi soyadlı ailelerde “caldi” şeklinde kullanıldığı, kelime içindeki “o” ünlüsü yerine “a” ünlüsünün kullanıldığı görülmüştür.

YTA Gagavuz Türkçesinde olduğu gibi ses değişimleri ile ortaya çıkan diftonglar ve triftonglar bulunmaktadır.

Gagavuz Türkçesinde: *saurarlar* < “*savururlar*, *yauz* < *yavuz*

Yanova Türkçesinde: *saururlar* < *savururlar*, *yauz* < *yavuz*

Y.T.A’ndaki özellikler arasında iki ünlü arasında –y ve –h ünsüzünün düşmesi görülmektedir. Kimi kelimelerde ünsüzlerin düşmesi ve diftongların ortaya çıkmasıyla ünlü yanında –y ünsüzünün düşmesiyle uzun ünlüler ortaya çıkmaktadır: *büük* < *büyük*, *ii* < *ei* < *iyi*, *uy* < *huy* gibi.

Soru eki, Yanova ağızında tek şekil olarak söylenir. Yani –mı, –mi, –mu, –mü soru eki yerine sadece –mi soru eki kullanılmaktadır.

Örn: *araba-mi* < *araba-mu*, *çocuk-mi* < *çocuk-mu*, *onon-mi* < *onun-mu*...vs.

YTA kullanılan iyelik ekleri Türkiye Türkçesinden farklıdır:

Tekil

1.baş-ı-m

2.baş-ı-n²

3.baş-i

1.süz-ü-m

2.süz-ü-n

3.süz-i

Çoğul

1.baş-ı-muz

2.baş-ı-nız

3.baş-i

1.süz-ü-müz

2.süz-ü-nüz

3.süz-i

Örneklerden görüldüğü gibi YTA iyelik ekleri şunlardır:

1. Şahıs tekil: –m

1.şahıs çoğul: –muz, –muz, –müz

2.şahıs tekil: –n

2.şahıs çoğul: –nız, –nuz, –nüz

3.şahıs tekil: –

3.şahıs çoğul: –

Faillere gelince YTA en büyük değişikliği şimdiki zamanda göstermektedir. YTA’nda “yor” eki hiç kullanılmaz, kimi çekimlerde yerini “i” yardımcı sesi veya “y” sesi alır:

Tekil

1.col-i-m

2.col-i-sın

Çoğul

1.col-i-sık

2.col-i-sınız

- 2 İyelik eklerinin tekil ikici şahısında, kimi Yanovalı Türk aileleri arasında farklılıklar gözlemledik. Gaş ve Sipahilere ait kaynak şahıslar yukarıda verdiğimiz şekilleri kullanırken, Bikliç ailesine ait kaynak şahıslarımızdan Sn. İskender Bikliç ve birkaç kaynak şahıs daha II. şahıs tekilde “baş-ı-n” yerine “baş-i” şeklini kullanılıyor. Veya bir diğer örnekle, “süz-ü-n” yerine “süz-i”, şekli kullanılıyor. Aynı bölge içinde, aynı kelimeler üzerindeki bu farklılıklar, aile kökenlerinin farklı bölgelere dayanışlarından kaynaklanır olabilir.

3.col-i	3.col-i-lar
1.cide-y-m	1.cide-y-sık
2.cide-y-sın	2.cide-y-sınız
3.cide-y	3.cide-y-lar

Kısaltmalar

AA- Ahıska Ağzı

TT- Türkiye Türkçesi

YTA-Yanova Türk Ağzı

Kaynak Kişiler

- BİKLİÇ Gaş Fatime. 1942 Yanova doğumlu.
 BİKLİÇ İskender. 1942 Yanova doğumlu.
 BİKLİÇ Magbule. 1943 Yanova doğumlu.
 BİKLİÇ Mehmet Nazmi. 1943 Yanova doğumlu.
 BİKLİÇ Şerife. 1945 Yanova doğumlu.
 BİKLİÇ Yusuf Nazmi. 1940 Yanova doğumlu.
 GAŞ Daut. 1949 Yanova doğumlu.
 GAŞ Haki. 1944 Yanova doğumlu.
 GAŞ Krasniçi Safete. 1952 Yanova doğumlu.
 GAŞ Nazmiye. 1948 Yanova doğumlu.

Kaynakça

Harun Güngör, "Gagavuz", Yeni Türkiye, yıl:3, şç16 Temmuz-Ağustos 1997, şç1599

L.A. Pokrovskaya, "Gagavuzkıy Yazık", Yaziki Naradov SSSRII. Tyurskie Yaziki Moskva 1966, s.136

www.ahiskalilar.org

ÖZET

Yanova, Kosova'nın başkenti Priştine'nin güneydoğusunda, yaklaşık 20 km uzaklıktaki Lipyan belediyesi sınırları dahilinde bulunan bir yerleşim yeridir.

Bugün Yanova'da; 3600 kişi yaşamaktadır. Yanova bölgesi Türklerinin, Kafkas'tan Ahıska ve Anadolu'daki Horos'tan 500 sene önce gelen Türk boy-ları olduğu rivayet edilmektedir. Nitekim Yanova Türklerinin ağız özelliklerini konu edindiğimiz bu çalışmada, bura Türklerin Ahıska ile Gagavuz Türkçe-leriyle benzer özelliklerine de değinmiş oluyoruz.

Yanova Ağzı, Türkiye Türkçesi, Türkmen, Ahıska ve Gagavuz Türkçe-leriyle, Türkçenin Oğuz grubunu teşkil etmektedir. Bu araştırmada birinci derecede kaynak şahıslardan ve kimi diğer kaynaklardan yararlanılarak mülakat ve anket metotlarıyla çalışılmıştır.

Yanova Türk topluluğu eğitim dilinin Arnavutça olup, çok etnikli bir yerleşim bölge oluşu nedeniyle özellikle bölgeye ait Hırvat topluluğu ile ilişkileri göz önünde bulundurulur ise, Yanova Türk ağzının değişik ve kendilerine has ağız özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Yanova ve Lipyan okullarında, Türklerin kullandıkları eğitim dillerinin Türkçe olmamasıyla birlikte Türkçe, günlük hayatta konuşma dili olarak ve Kosova Demokratik Türk Partisi ile Zübeyde Hanım Kosova Türk Kadınlar Derneği'nin Yanova Şubelerinin kurulmasıyla birlikte bazı resmi yazışmalarda yazı dili olarak da son zamanlarda kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Yanova Türk ağzı, konuşma dilinde Arnavutça'dan ve Sırpça-Hırvatça'dan etkilenmiş olup bünyesinde bazı Arnavutça ve Sırpça-Hırvatça kelimeleri bulundurmaktadır.

Bu yüzden Yanova ağzının, Türkiye Türkçesinden farklı ağız özelliklerini şöyle sıralayabilmek maksadıyla, "Yanova Türkçesi Ağız Özellikleri" adlı bu çalışma ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağzı, Ahıska, Arnavutça, Gagvuz, Kaynak kişiler, örnek, özellik, Sırpça-Hırvatça, tümce, Türkçesi, Türkiye Türkleri, ünlü, ünsüz, Yanova,

SUMMARY

Yanova is one of small town settled southeast to capital of Kosovo Pristina and it is 20km far from municipality of Lipjan. Today Turks Total inhabitants in Yanova are 3600 persons. Some sources says that origins of Turks form Yanova are from Ahıska Turks of Kafkas and also they move to Anatolia from Horos before 500 years.

In this research we try to show similarities of the dialect which used by Turks of Yanova Gagavuz and Turkish language which is used Turkey. Turkish language that is used in Yanova is one of the Oguz family language group, same as Turkish that is used in Turkey, Turkmen, Ahıska and Gagavus. In my work I used questionnaire method and made reprints and interviews with Yanova inhabitants.

In Yanova and Lipyan Turkish language education is not one of the languages that is used in education system but Turkish is one of the languages which is used in daily life. However nowadays with the opening of Kosovo Turkish Democratic Party and Zübeyde Hanım Women Association Branch of Yanova Turkish language start to be seen and in official correspondence.

Yanova Turkish dialect is affected from Albanian and Serbian languages and in structure it is possible to find words of mentioned languages.

"Characteristics of Yanova Turkish Dialect" research work had aim to show differences between Yanova Turkish dialect and Turkish which is used Turkey.

Keyword: Ahıska, Albanian, Characteristic, Consonant, dialect, Example, Gagvuz, Persons, Sentence, Serbo-Croat, Source, Turkey, Turkish language, Turks, Vocal, Yanova,

KOSOVA'DA TÜRK EĞİTİM KURULTAYLARI

Cem TOPSAKAL*

Giriş

Kurultay sözcük olarak ulusal toplantı, bir kuruluşun temel işlerini konuşmak için belli sürelerle ya da gerektiğinde yaptığı genel toplantı, kongre anlamına gelmektedir (TDK, 2000, 614). Buradan Kosova'da Türkçe eğitim kurultaylarının, Kosova'da Türk dilinde yapılan eğitimin temel işlerini, işleyişini, sorunlarını konuşmak ve çözüm önerileri getirmek için belirli aralıklarla yapılan kongreler olduğu belirtilebilir.

Kosova'da Türkçe eğitimin Osmanlı Devleti'nin Kosova'yı 1455 yılında tamamen fethi ve eğitim kurumlarının bu topraklarda kurulması ile başladığı ifade edilebilir. 1912 yılında Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan geri çekilmesi sonucu Türkçe eğitim yaklaşık 39 yıl kesintiye uğramış, yapılamamıştır. 1951 yılında Türkçe eğitime yeniden başlanmış ve bu eğitim günümüze kadar devam etmektedir.

1999 yılında NATO güçlerinin Kosova'ya müdahalesi sonucu Kosova, BM geçici yönetim ve yerel yönetim organları tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu dönemim en belirgin özelliği, Kosova'da çok uluslu toplum ve demokrasinin oluşturulması için sivil toplum örgütlerinin eğitim sorunları çözümünde daha etkin rol almasıdır.

1994 yılında kurulan Kosova Türk Öğretmenler Derneği, Türkçe eğitim sorunlarının ortaya konulması, çözüm yollarının bulunması ve eğitim stratejilerinin oluşturulması amacıyla eğitim kurultayları düzenlemiştir. 1999 yılından 2007 yılına kadar dört eğitim kurultayı 2002, 2003, 2004 ve 2006 yıllarında gerçekleşmiştir. 2005 yılında ise yuvarlak masa toplantısı yapılmıştır.

Günümüze kadar dört kez düzenlenen Kurultayların amaçlarına ulaşması ve Kurultay organizasyonların yapılış süreci incelemeye değer bir konu olarak görülmektedir. Bu çalışmada Kurultayların hangi Türkçe eğitim sorunlarını saptadığı ve Kurultayların organizasyon süreci ortaya konulmaya çalışılacaktır.

* Dr. Priştine Üniversitesi, Prizren Eğitim Fakültesi, Türkçe Sınıf Öğretmenliği Bölümü Misafir Öğretim Elemanı.

Bu araştırmanın amacı Kosova’da düzenlenen Türk (çe) Eğitim Kurultayları’nın süreç ve sonuç açısından incelemektir. Araştırma bu konuda yapılan ilk araştırmalardan olması açısından önemlidir. Araştırma dört eğitim kurultayı ile sınırlıdır. Araştırma tarama modeline dayalıdır. Araştırma sürecinde önce dört eğitim kurultayla ilgili veriler toplanmıştır. Eğitim Kurultayları’nın sonuç bildirgeleri ortaya konulmuş, tartışa bölümünde dört kurultay sürecinde Türkçe eğitimde yaşanan gelişmeler ve Kurultayların yapılış süreci tartışılmıştır. Araştırma sonuç ve öneriler ile sonlanmaktadır.

Kosova’da düzenlenen eğitim kurultayların incelemesine geçilebilir.

1. I. Kosova Türk Eğitim Kurultayı

Kosova Türk Öğretmenler Derneği (KTÖD), Kosova’da Türkçe eğitimle ilgili sorunları gündeme getirmek, tartışmak ve çözüm önerileri getirmek amacıyla 2002 yılında yapılan Kurultayın sonuç bildirgesi şu şekilde oluşturulmuştur (Tabak, 2002, 14-15; Muzbeg, 2002, 21-22):

1. Kosova’da Türk Eğitim ve Öğretim sisteminde mevcut olan kadro sorununu daha etkin bir biçimde çözüme kavuşturmak için, Prizren’de Türkçe Eğitim Fakültesi’nin açılması.

2. Acil olarak oluşturulması gereken Türkçe müfredatın Kosova Türk Öğretmenler Derneği, UNMIK, Kosova Eğitim Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı arasında işbirliği ile hazırlanması, daha sonraki yıllarda yapılacak muhtemel değişiklikler veya yeniden düzenlemeler konusunda ise Prizren’de açılacak olan Türkçe Eğitim Fakültesi’nde alt yapısının oluşturulması.

3. Kosova’daki Türk eğitim ve öğretim sisteminde kullanılacak olan ders kitaplarının tercüme edilerek değil de, Kosova’daki müfredata uygun olarak bizzat Türkçe yazılması, bu konuda Kosova Türk Öğretmenler Derneği’ne Kosova Eğitim Bakanlığı’na vazife verilmesi ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, UNMIK Eğitim Temsilcileri ile Kosova Eğitim Bakanlığı’nın koordineli çalışması.

4. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne gerektiği kadar derslik kütüphane ve hocalara gerektiği kadar yer verilmesi.

5. Türk Kültür Merkezi’nin açılması.

6. Eğitim Fakültesi’nin 2002-2003 eğitim yılında açılması.

7. Uluslararası ölçütler ve yeni dünya düzeni çerçevesinde devlet eğitiminin yanı sıra özel eğitimin de desteklenmesi ve ana okullarından başlayarak, üniversiteye kadar özel okulların açılmasının teşvik edilmesi; Kosova Türk Öğretmenler Derneği’nce bu konuda örnek bir proje geliştirilmesi.

8. Türkiye’de okuyan öğrencilerin Kosova’ya kazandırılması için çalışmaların yapılması ve genç kadroların Kosova Türk eğitimine kazandırılması.

9. Okullarda öğrencilerin ilgi alanlarının ve yeteneklerinin belirlenebilmesi ve sosyal veya fen alanlarına yönlendirilmesi için, danışmanlık-rehberlik kurumlarının oluşturulması veya işler hale getirilmesi.

10. Tüm eğitim belgeleri ve pedagoji dokümanlarının Türk dilinde yayınlanması.

11. Alfabe, öğretmen ve öğrenci yardımcı el kitapları, lektür (roman, öykü, şiir, masal v.b. okuma kitapları) sözlükler, tarih ve coğrafya atlasları, ansiklopediler, biyoloji dersi için plastik plakalar öğretim araç ve gereçlerini Türkiye Cumhuriyeti'nden temin edilmesi.

12. Türk toplumunun dağınık yerleşim yerlerinde yaşamaları dolayısıyla, kanunen okuması mecbur olan ilk ve lise eğitim okullarında sınıfların açılması, öğrenci sayısı ile sınırlandırılmaması.

13. Türkçe eğitim yapılan okullarda müdür ve müdür yardımcılarının atanması.

14. Eğitim Bakanlığı Azınlıklar Dairesi'nde, Türkçe Eğitim üzerine çalışacak eğitim memurlarımızın ve müfettişlerin tayin edilmesi.

15. Kosova ve T.C. Eğitim Bakanlıkları arasında işbirliği geliştirecek olan protokolün imzalanması.

16. Okullarımızda fazla ders sayısı olan öğretmenlerimize ek ücretlerin ödenmesi.

17. Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yeni müfredat ve ders kitapları hazırlanıncaya dek Kosova Türk Öğretmenlerinin oluşturduğu komisyonların hazırlamış olduğu Geçici Türk Eğitim Müfredatına uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti'nden kitapların sağlanması.

18. Kosova Eğitim Bakanlığı'nın resmi kitap yayın evlerinde, uzman Türk personelinin görevlendirilmeleri.

19. Birleşmiş Milletler denetiminde gerçekleşen Kosova toplumunun yani çok uluslu, çok kültürlü ve çok dinli bir toplumun yeniden yapılanmasında, Türkçe eğitimin temel ilkeleri ve kazanılmış hukuk yapısını, şimdiye kadar elde edilen Türkçe eğitim hakkına dair tüm incelikleri daha yüksek, daha uygar ve daha hoşgörülü bir düzeye çıkarmak için, anaokuldan fakülteye kadar Türkçe eğitimin olabilirliğini bu halka garanti edecek bir yasanın Kosova Meclisi tarafından çıkarılması.

Birincisinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra ikinci eğitim kurultayı yapılmıştır. İkinci Kurultayın incelemesine geçilebilir.

2. II. Kosova Türk Eğitim Kurultayı

Kosova Türk Öğretmenler Derneği Aralık 2003'te ikinci Türk Eğitim Kurultayı'nı düzenlemiş, sunulan tebliğler, yapılan değerlendirmeler ve tartışmalardan sonra şu sonuçlar ortaya çıkmıştır (Kosova Türk Öğretmenler Derneği, 2003):

1. Kosova Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı işbirliğinde, Türkçe,Tarih, Müzik, ve Resim kültürü dersleri için teşkil olunan müfredat hazırlayan Türkçe komisyon uzmanlarına, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uzmanlarla desteklenmesi veya uzmanlarımızın Türkiye’de seminer görmesi.

2. Kosova’daki Türk eğitim ve öğretim sisteminde kullanılacak olan ders kitaplarının tercüme edilerek değil de, Kosova’daki müfredata uygun olarak bizzat Türkçe yazılması, bu konuda Kosova Türk Öğretmenler Derneği’ne Kosova Eğitim Bakanlığı’nca vazife verilmesi ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, UNMİK Eğitim Temsilcileri ile Kosova Eğitim Bakanlığı’nın koordineli çalışılması.

3. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ve Öğretmenler Derneği heyeti ile koordinasyonun artırılması için periyodik şekilde toplantıların yapılması.

4. Kosova’da Türkçe eğitimde ortaya çıkan kadro sorunlarının aşılabilmesi için yurt dışında doktora öğrencisi gönderilmesi hususunda girişimlerde bulunulması.

5. Eğitimcilerin maddi durumlarının düzeltilmesi, yönünde ilgili makamlar nezdinde girişimlerde bulunulması.

6. Uluslararası ölçütler ve yeni dünya düzeni çerçevesinde devlet eğitiminin yanı sıra özel eğitimin de desteklenmesi ve ana okullardan tutup üniversiteye kadar özel okulların açılmasının teşvik edilmesi; Kosova Türk Öğretmenler Derneği’nce bu konuda örnek bir proje geliştirilmesi.

7. Öğretmenlerimizin bilgilerinin yenilenmesi yönünde yurt dışındaki faaliyetlere katılımının sağlanması.

8. Branş öğretmenlerimize branş üzerine seminerler düzenlenmesi.

9. Ebeveynlerin eğitime daha fazla ilgi göstermeleri için yöntemler üzerinde durulması, televizyon, radyo ve gazetelerde bilgilendirme programları hazırlanması.

10. Öğretmen kalitesinin artırılmasını için teşvik tedbirleri alınması.

11. Kosova Türk Öğretmenler Derneği’nce emekli öğretmenlerimize maddi destek sağlanması hususunda yöntemler geliştirilmesi.

12. Ana ilk ve orta okul (lise) öğrencilerimizin ihtiyaçları için yurtdışından yardımcı ders kitapları ile birlikte sözlükler, ansiklopediler, atlaslar ve diğer kitapların getirilmesi, ayrıca öğretmen el kitapları ve kılavuzlar, genel ve özel yöntem bilim kitapları, öğretmen dizisi, Atatürk dizisi kitapları getirilmesi.

13. Okullarımızın kadro sorunlarını çözmek için yurtdışındaki üniversitelere öğrenci gönderme siyasetinin uzun vadeli proje halinde devam ettirilmesi.

14. Prizren Belediyesi’ne Türk Öğretmen evi oluşturulması için kullanılmak üzere Kosova Türk Öğretmenler Derneği’nce yürütülecek olan uzun vadeli bir proje doğrultusunda arsa veya onarılmaya muhtaç bir eserin tahsisi için teklif götürülmesi.

15. Türkiye Cumhuriyeti Üniversiteleri'nde 2- 3 yıllık yüksek okullarından mezun olan öğretmenlerimize yaz aylarında yoğunlaştırılmış eğitimi düzenlenerek fakülte diplomaya sahip olmalarının sağlanması.

İkinci kurultaydan bir yıl sonra üçüncü kurultay düzenlenmiştir. Üçüncü eğitim kurultayının incelenmesine geçilebilir.

3. III. Kosova Türk Eğitim Kurultayı

Kosova Türk Öğretmenler Derneği 18.12.2004 tarihinde Türk Eğitim Kurultayları'nın üçüncüsünü düzenlemiştir. Bu Kurultayın sonuç bildirgesi şu şekilde ortaya konulabilir (Güçlütürk, 2004, 1 ve 10):

1. Kosova'daki Türk eğitim ve öğretim sisteminde kullanılacak olan ders kitaplarının tercüme edilerek değil de, Kosova'daki müfredata uygun olarak bizzat Türkçe yazılması, bu konuda Kosova Türk Öğretmenler Derneği'ne Kosova Eğitim Bakanlığı'na vazife verilmesi ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Kosova Eğitim Bakanlığı'nın koordineli çalışılması.

2. Kosova'nın ayrılmaz bir parçası olan Türklerin "Kosova için standartlar" çerçevesinde "özyönetim geçici kurumlarının" her düzeyde eksiksiz ve adil temsil edilmesi, bu çerçevede yurt dışındaki okullardan mezun gençlerimizin değerlendirilmesi.

3. T.C. okulları ile kardeş okullar ve kardeş aileler uygulaması başlatılması.

4. Eğitim çalışanların sosyal ve ekonomik imkânlarının iyileştirilmesi için önlemlerin alınması.

5. Hizmet içi eğitim seminerlerinin yurt içi ve yurt dışında devamının sağlanması.

6. Öğretmenlerimizi çeşitli şekillerde motive etmek amacıyla, grup şeklinde sosyal ve kültürel gezilerin düzenlenmesi.

7. Büyük öğrenci projesinin T.C. kurumları ve Kosova yerel kurumları koordinasyonu ile yeniden gözden geçirilip devamının sağlanması.

8. Balkan Bölgelerinde Türkçe eğitim yapılan okullarda Türkçe, Tarih, Müzik ve Resim müfredatlarının ortak olması.

9. Zümre öğretmenlerinin organize edilip sene başı, sene ortası ve sene sonlarında toplanarak eğitim ortak hedeflerinin belirlenerek değerlendirme yapılması.

10. Bölge ve yabancı dil kurslarının düzenlenmesi.

11. Prizren Eğitim Fakültesi bünyesinde plânlanacak ayrı bir programla lisans tamamlama eğitiminin başlatılması için T.C. ve Priştine Üniversitesi nezdinde girişimde bulunulması.

12. Kosova'da bulunan diğer sendikalarla eğitim konularında işbirliğinin geliştirilmesi.

13. Priştine Üniversitesi bünyesinde mevcut 2 bölüm dışında diğer fakültelerde de Türkçe eğitim öğretim yapan bölüm veya sınıfların açılması için girişimde bulunulması.

14. Okullarda Psikolojik Danışma ve Rehberlik birimlerinin kurulması için acil girişimde bulunulması.

15. Buna ilaveten Emekli öğretmenlerimizin maddî durumunu çözülmesi için bu Kurultay sonuç bildirgesine ek olarak Türkiye Cumhuriyeti kurumlarına açık mektubun Öğretmenler Derneği tarafından gönderilmesinin karara bağlanması.

Üçüncü Kurultay'dan yaklaşık iki yıl sonra dördüncü eğitim kurultayı düzenlenmiştir. Kurultayın sonuç bildirgesinin ortaya konulmasına geçilebilir.

4. IV. Kosova Türk Eğitim Kurultayı

Kosova Türk Öğretmenler Derneği tarafından 25-26 Aralık 2006 tarihlerinde düzenlenen kurultayda sunulan tebliğler, yapılan tartışmalar ve değerlendirmelerden sonra sonuç bildirgesi şu şekilde saptanmıştır (Yeni Dönem, 2006, 6-7):

1. Anasınıflar, ilk ve orta okul öğrencilerin ihtiyaçları için, ister özgün ister tercüme olarak ders kitapları Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (EBTB) yayımlaması. Bu konuda Kosova EBTB ilkokul I., II., VI. ve VII. sınıflar için ders kitapları (22 ders kitabı) yayınlamış, ancak, diğer ilköğretim ve lise sınıfları için ders kitapları yayımlamasına maddi kaynak sağlanması için daha fazla gayret sarf edilmesi.

2. Arnavut olmayan öğrenciler için (Türk ve Boşnak) Arnavutça dersi kitaplarının programa uygun yayımlanması.

3. Kosova EBTB'nde Milli Azınlıklar Dairesi'nde Türkçe eğitim-öğretim sorumlunun atanması.

4. Türkçe eğitim görülen okullarda Türkçe dilinin diğer dillerle eşit olarak kullanılmasına çaba harcanması.

5. Prizren'de mevcut olan ilk ve orta okullardan en az birinde Türk büyüğünün adı verilmesi.

6. Türkiye'de okuyan öğrencilerin Kosova'ya kazandırılması için çalışmaların yapılması ve genç kadroların Kosova Türk öğretimine kazandırılması.

7. Büyük Öğrenci Projesi Türkiye kurumları ve Kosova kurum ve kuruluşların koordinasyonu ile yeniden gözden geçirilip devamını sağlanması.

8. Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerinde öğrenim görmek için kontenjan tahsis etmekte Kosova Türkçe eğitimine gereken kadro ihtiyaçlarını giderilmesine dikkat edilmesi.

9. Prizren Eğitim Fakültesine Gilan, Dobırçan, Priştine öğrencilerinin kayıt yapmalarına özen gösterilmesi.

10. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ve Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı arasında –Türkçe eğitimin ihtiyaçları göz önünde bulundurarak- işbirliği geliştirecek olan protokolün imzalanması.

11. T. C. ve Kosova okulları arasında kardeş okul ve kardeş aileler uygulanmasının geliştirilmesi.

12. Öğretmen ve öğrencilere yönelik Türkiye’yi daha iyi tanımaları maksadıyla gezilerin düzenli yapılması.

13. Yardımcı öğrenci ve öğretmen ders çalışma kitapları, ders araç-gereçler Türkiye’den getirilmesi.

14. Yüksek okul öğretmenleri lisans programlarını bitirmek için programlar düzenlenmesi.

15. Priştine Üniversitesi çerçevesinde Türk Dili ve Edebiyatı ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinden başka bölümlerin açılması.

16. Türk Dili ve Edebiyatı ve Sınıf Öğretmenliği bölümü ihtiyaçları için kadro, kitap ve diğer katkılar sunulması.

17. Türkçe eğitimde çalışan öğretmenlere ister Türkiye ister Kosova’da Türk ve Kosova uzmanları tarafından seminerler düzenlenmesi.

18. Arnavutça anadili olmayan öğrencilere (Türk ve Boşnak) Arnavutça dersini veren öğretmenlere seminer düzenlenmesi.

19. Mamuşa’da anasınıfın açılması.

20. Branş öğretmenlere seminer düzenlenmesi.

21. Eğitimcilerin ve emekli öğretmenlerin maddi durumları düzeltilmesi için gayret sarf edilmesi.

22. Kosova EBTB, ders kitapları hazırlamak için açmış olduğu ihaleye, Türkçe eğitimde çalışan öğretmenler katılmasını sağlanması.

23. Türklerin yaşadığı ancak, Türkçe eğitim yapılmadığı yerleşim yerlerinde Vıçitrn, Mitroviça ve Yanova’da Türkçe sınıfların açılması ya da Arnavut dilinde öğrenim gören Türk öğrencileri için Türkçe dersi yapılması için bu yerdeki KDTP şubeleri ve Öğretmenler Derneği ve diğer sivil toplum örgütleri incelemeler yapıp, Türk öğrenci sayısının tespit edilmesi ve bunların Türkçe ders yapma istemlerinin tespit edilmesi.

24. Türk öğrenci sayılarında düşüş kaydedilen ilköğretim okullarında öğrenci sayılarındaki azalma nedenlerini derneğimizin tespit etmesi ve gereken önlemlerin alınması.

Kurultay’da okunan sonuç bildirisinin ilk hali bu şekildedir. Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yönetim Kurulu, Kurultay’da yapılan son tartışmalar sonucunda getirilen önerileri sonuç bildirgesine dahil etmiştir. Bu maddeler şöyledir (Kosova Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 2007):

25. Kosova’da Türkçe eğitimde ortaya çıkan kadro sorunlarının aşılabilmesi için yurt dışına (Türkiye’ye) doktora öğrencisi gönderilmesinin gerçekleştirilmesi.

26. Türk toplumunun dağınık yerleşim yerlerinde yaşamaları dolayısıyla, kanunen okunması mecburi olan ilk ve orta eğitim okullarında, Kosova Eğitim Teknoloji ve Bilim Bakanlığı tarafından sınıfların açılması, öğrenci sayısı ile sınırlandırılmaması, açılacak sınıfların birleştirilmiş sınıflarda çalıştırılmaması ve buna karşı koyulması.

27. Kosova'nın ayrılmaz bir parçası olan Türklerin "Kosova için standartlar" çerçevesinde "Özyönetim Geçici Kurumlarının" her düzeyde eksiksiz ve adil temsil edilmesi, bu çerçevede yurt dışındaki okullardan mezun gençlerimizin değerlendirilmesi.

28. Din ve ahlak eğitimin okullarımızda seçmeli ders olarak okutulması.

29. Prizren belediyesinde bir Türk Öğretmen Evinin oluşturulması için, Kosova Türk Öğretmenler Derneği'nce yürütülecek olan uzun vadeli bir proje doğrultusunda arsa veya onarılmaya muhtaç bir eserin tahsisi için Kosova yetkili makamlarına ve T.C. MEB'na teklifin sunulması.

30. Mamuşa Lisesi'nde resmi olarak müdür muavininin veya koordinatörün atanması ve bu Lisenin Mamuşa Belediyesi'ne devredilmesi.

31. Asya'da Ahmet Yesevi Üniversitesi gibi, Balkanlarda merkezi Kosova Prizren'de olmak üzere bir Türk Üniversitesi'nin açılması için Türkiye Cumhuriyeti tarafından zeminin yaratılması ve girişimlerde bulunulması.

32. Kosova Türk öğrencilerine Priştine Üniversitesi Fakülteleri'nde eğitim görmeleri için, kontenjanların ayrılması ve bir yıl Arnavutça hazırlık sınavların gerçekleşmesi.

33. Yönetici kadroların yetiştirilmesi için Priştine Üniversitesi Hukuk ve Ekonomi Fakülteleri'nde Türk öğrencilerine özel kontenjanların ayrılması.

34. Türkçe'nin ve Türk eğitiminin yanı sıra Türk eğitimindeki sorunların, Kosova ve Belediye Meclislerine seçilen milletvekillerinden, siyasi sahnede bu halkı temsil eden KTDP'den, devlet organlarında atanma yoluyla çalışan diğer yetkili kişilerimizden daha yüksek mercilere tanıtılması ve bildirilmesi.

35. Priştine'de, Türk dilinde yapılan okuldan uzak oturan (Türk) öğrenciler için bir öğrenci taşıtının temin edilmesi.

36. T.C. Üniversiteleri'nde Büyük Öğrenci projesinde kontenjanların devam etmesi ve Türkçe eğitim görmüş öğrencilerin dışında olanların bu kontenjana dahil olmaması.

37. Arnavut Kontenjanına Mitroviça, Vıçitrin, Gilan, İpek ve Yanova'lı Türk asıllı öğrencilerin alınması.

38. Avrupa ülkelerinde üniversiteye kayıt yapan Türk öğrencilerine bursun temin edilmesi.

39. Türk öğrencilerinin ders yaptığı sınıfların hayat ve pedagoji şartlarını uygun olarak sağlanması.

40. Türk öğrencilerin semtlere göre okullara kayıt yapmalarının sağlanması.

41. Prizren’de Türkçe eğitim gören bütün liseler için gereken öğrenci sayısını ve gereken meslek sahibini oluşturmak amacıyla, Fen ve Tıp liselerinde yeni sınıflara kayıt yapan öğrencilerin, tespit edilmiş sayıdan fazla alınmaması.

42. Prizren dışı eğitim gören öğrencilere Türkçe seminerlerin ve kursların yapılması.

43. Türkçe dilin sadece Prizren’de değil bütün Kosova’da resmi dil olması yönünde bu konunun yeniden Kosova Meclisinde görüşülmesi.

44. Priştine Üniversite yönetmeliğinin Türkçe basılması.

45. Kosova’da Türkçe eğitimin gelişmesi için, Türkiye’ye öğrenci gönderildiği gibi, Türkiye’den de öğrencilerin gelmesinin sağlanması.

46. Günlük politikalarla harekete geçilmemesi, geleceğe dönük Türkçe eğitimin vizyonunun ve misyonunun belirlenmesi.

47. Prizren’de Türkçe eğitim yapılan bir okula Türk müdürün atanması.

48. Türkçe eğitim verilen sınıflarda Arnavutça derslerin Türk öğretmenleri tarafından verilmesi için, Arnavut Dili ve Edebiyatı bölümlerine belli sayıda öğrencilerin gönderilmesi.

49. Öğretmenlerin lisanslarını tamamlayabilmeleri için, sadece Prizren Eğitim Fakültesinde değil Kosova Eğitim ve Teknoloji Bakanlığı yetkileriyle YÖK’ün görüşmesi sağlanarak Türkiye’de lisanslarını tamamlayabilmelerinin sağlanması.

50. Türkçe Sınıf Öğretmenliği ve Türk Dili Edebiyatı bölümüne kadro yetiştirilmesi için yüksek lisans ve doktora eğitim olanaklarının oluşturulması.

51. Kosova’da Türkçe öğrenim gören öğrenci sayısının en fazla olduğu Mamuşa’ya yeni bir ilköğretim okulunun yapılması.

52. Kariyer Oluşum Merkezinin gerçekleştirilmesi.

53. Kosova’da Türk Öğretmen ve Öğrencilerine T.C.’nin ilgili Kurum ve Kuruluşlarından Sağlık Sigortasının temin edilmesi.

Dördüncü Kurultayın sonuç bildirgesinin ortaya konulmasından sonra, araştırmanın tartışma bölümüne geçilebilir.

5. Tartışma

Bu başlık altında iki konu tartışılacaktır. İlk olarak birinci Kurultayın yapıldığı Haziran 2002’den, son Kurultayın yapıldığı Aralık 2006’ya geçen sürede, Kurultaylarda tartışılan Kosova Türkçe eğitiminde ne tür gelişmeler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sonra eğitim kurultaylarının organizasyonunda görülen uygulamalar üzerinde durulacaktır.

5. 1. 2002-2006 yılları arası gelişmeler: İlk kurultaydan son kurultaya kadar Türkçe eğitimde nelerin yapıldığı, nelerin yapılmakta olduğu ve nelerin yapılması gerektiği konusu bir problem olarak ele alınabilir. Burada öğrenci,

öğretmen/ kadro, plân-program, kitap, eğitimle ilgili çalışmalar ortaya konulacaktır.

2003/2004 öğretim yılında Kosova'da dört kent ve iki köyde; toplam altı yerleşim yerinde, Türkçe öğretim yapılmıştır. Türkçe anasınıflarda 123, ilköğretimde 2268, ortaokullarda (genel ve meslekî liselerde) 554 ve Priştine Üniversitesi'nde 105 toplam 3050 öğrenci Türkçe öğrenim görmüştür (Koro, 2004). 2006/07 öğretim yılında Kosova'da Türkçe anasınıflarda 110, dokuz yıllık zorunlu ilköğretimde 2263, ortaokullarda (genel ve meslekî liselerde) 663 ve Priştine Üniversitesi'nde 187 toplam 3223 öğrenci Türkçe öğrenim görmektedir (Koro, 2006).

Öğrenci sayıları açısından bakıldığında eğitim kademeleri arasında yakınlık bulunmakla birlikte, ortaokul ve üniversitede öğrenim gören öğrencilerin sayısında artış görülmektedir. Anasınıf verilerinde görülmesi de, anne-babaların Mamuşa'da anasınıflı talebi bulunmakta, anasınıflarının açılması konusunda çabalar sürmektedir. İlkokul birinci sınıflara kayıt olma açısından sınıf kaybetmeme düşüncesi bulunmakta, bu konuda anne-babalara ve ilgililere daha çok görev düşmektedir. Aynı şekilde on bir ilköğretim okulunda öğrencilerin eğitime devam etmesi konusunda ortak çalışma yürütülmelidir. Liselerde ihtiyaca göre sınıflar açılmakta, bu uygulama devam edilmelidir.

Yükseköğretim açısından Türkoloji Bölümü 4 yıllık eğitimden Bolonya Sistemi olan 3+2 (Üç yıl lisans, iki yıl yüksek lisans)'ye geçmiştir. Her yıl yaklaşık 15-20 öğrenci mezun vermektedir. Yaklaşık 25'in üzerinde master öğrencisi bulunmaktadır. 2007 yılının ilk yarısında ilk master mezunlarını verecektir.

Prizren Türkçe Sınıf Öğretmenliği Bölümü 2003/04 öğretim yılında 23 öğrenci ile açılmış, bugün 85 öğrenciye sahiptir ve ilk mezunlarını 2007 yılında verecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyük Öğrenci Projesi Kosova'da uygulanmaya devam etmektedir. 2002 yılından bugüne yaklaşık 300 öğrenci Türkiye'ye öğrenim görmeye gitmiştir. Bu öğrencilerin izlenmesi, problemlerinin çözümünde destek olunması, ihtiyaç duyulan alanlarda kontenjan belirlenmesi gerekmektedir.

Kosova'da eğitim reformu (5+4+3 ya da 4) 2002/ 2003 öğretim yılında uygulanmaya başlamıştır. 2004 yılının başlarına kadar 1, 6, 9 ve 10. sınıfların plân ve programı Türkçe basılmışken, günümüzde 2, 3, 4, 5, 7, 8, yeni 9,11, 12 ve 13. sınıfların yeni plân ve programı basılmıştır. Mesleki liselerin 5 branşında (Muhasebe, Yönetim, Elektroteknik, Oto Tamirciliği, Eczacılık/ Sağlık) 10-11 ve 12. sınıfların plân ve programı basılmıştır.13. sınıfların plân ve programı tercüme süreci devam etmektedir. Ayrıca yaygın eğitim alanında 1-9. sınıflar için plân ve program yayımlanmıştır.

Ders kitapları özgün ve tercüme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 2002 yılında basılmış özgün ve tercüme Türkçe kitapları bulunmazken, 2005 yılının sonunda ve 2006 yılının başlarında özgün Tarih 6 ve 7, Türkçe ilkokul 1 ve 2, Resim 1, 6 ve 7. sınıfların ders kitapları Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır. Resim 2 ve 10. sınıf kitapları yayımlanmıştır. 2006/07 öğretim yılında ise tercüme olarak Matematik 1, 2, 6 ve 7; El işi 1, 2; Biyoloji 6 ve 7; Yurttaşlık 6 ve 7. sınıfların ders kitapları basımdan çıkmıştır. Coğrafya 6 ve 7, Fizik 6 ve 7, Kimya 7, Teknoloji 6 ve 7. sınıf ders kitaplarının basılması ise son aşamaya gelmiştir. Türkçe 6 ve 10, Tarih 8 ve Resim 3, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının ihale süreci tamamlanmış ve basıma hazırdır. Bu konuda Bakanlık süreci hızlandırmalıdır.

Türkçe, Tarih, Resim ders kitapları özgün, diğer bir deyişle Türk öğretmenleri tarafından Türk dili, tarihi ve kültürüne uygun olarak hazırlanmıştır. Diğer ders kitapları ise Arnavutça'dan tercüme yapılmıştır.

Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı 2005 yılının başında Türkçe 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13, Tarih 8, 9, 10, 11, 12 ve 13, Resim 3, 4, 8 ve 9, Müzik 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 ve 10. sınıflar için ders kitaplarının hazırlanması amacıyla ihale yayınlamıştır. Türkçe 7, 8, 9, 11, 12 ve 13, Tarih 9, 10, 11, 12 ve 13, Müzik ders kitaplarından tamamına ihaleye katılan kimse olmamıştır (Topsakal-Koro, 2006). Aynı şekilde Bakanlık Birinci Sınıf İlkokuma, Müzik Eğitimi, İkinci Sınıf Müzik Eğitimi, Üçüncü Sınıf Müzik Eğitimi, Dördüncü Sınıf Müzik Eğitimi, Resim Eğitimi, Beşinci Sınıf Türk Dili, Tarih, Müzik Eğitimi, Resim Eğitimi, Altıncı Sınıf Müzik Eğitimi, Yedinci Sınıf Türk Dili, Müzik Eğitimi, Sekizinci Sınıf Türk Dili, Müzik Eğitimi, Dokuzuncu Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Müzik Eğitimi, Onuncu Sınıf Tarih, Müzik Eğitimi, On birinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Müzik Eğitimi, Resim Eğitimi, On ikinci Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Müzik Eğitimi, Resim Eğitimi ders kitapları için ihale açmıştır ve ihale 28.02.2007 tarihine kadar açıktır (Yeni Dönem, 2006). Türk öğretmenlerinin ihaleye ilgi göstermesi ve katılması eğitimde kaliteyi arttıracaktır.

Öğretmen/ kadro açısından, 2003 yılında % 22.1 fakülte, % 70.44 yüksek okul, % 7.55 lise mezunu öğretmen görev yapmıştır. Beden Eğitimi, Müzik, Resim, Matematik, Fizik, İngilizce, Bilgisayar branşlarında öğretmen ihtiyacı duyulmuştur. Bu dersleri branş dışı öğretmenler vermek zorunda kalmış, böylece kalifiye olmayan derslerin sayısı bir yekun teşkil etmiştir (Koro, 2004). Bugün Türkiye'de öğrenimlerini tamamlayan yaklaşık 12-13 öğrencinin Koso-va'ya dönmesi ve öğretmen olarak göreve başlamasıyla hem fakülte mezunu öğretmenlerin oranında artış meydana gelmiş, hem de kalifiye olmayan derslerin sayısı azalmıştır. (Türkiye'de öğrenimlerini tamamlayıp öğretmenliğe başlayanların sayısı 20'yi geçmiştir). 160 olan öğretmen sayısı 170'i bulmuştur. Öğretmenlerimiz "Öğrenci Merkezli Öğretim", "Çocuk Hakları" ve diğer

hizmet içi eğitim seminerlerine katılmışlardır. Bu seminerler plânlı bir biçimde devam etmelidir.

Kosova Türk Öğretmenler Derneği'nin girişimleriyle Türkiye'den yardımcı ders kitabı olarak yaklaşık 25 bin kitap getirilmiş, son olarak 100 Temel Eser'den seçme kitaplar ve 10 bini çocuk dergileri olmak üzere 17 bin okuma/lektür kitapları gelmiş ve ilgili yerlere dağıtılmıştır. Öğrenci sözlükleri, haritalar, yazım kılavuzu gibi ders araç gereçleri getirilmeye devam edilmelidir.

Kosova'da Türkçe eğitimde bu gelişmeler olurken, Eğitim Kurultaylarının sonuçlarında ileri sürülen sorunlar ve çözümleri Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan bir çalışmada ortaya konulmuştur (KTÖD, 2005). Bu çalışmada gerçekleşen ana sorunlar, gerçekleşmeyen sorunlar ve çözümleri saptanmıştır.

Buna göre; Prizren'de Sınıf Öğretmenliği Türkçe Bölümü'nün açılışı, Türk Toplumunun kültürüyle ilgili ders kitaplarının hazırlanmasında komisyonun kurulması ve bu komisyonun hizmetiçi eğitim almasında Kosova Türk Öğretmenler Derneği aktif rol alması, Türkoloji Bölümüne ek çalışma yeri tahsisi, Türkoloji kütüphanesine kitap desteği, tüm pedagojik evrakların Türkçe yayınlanması, üç Türk müdür yardımcısının okullara seçilmesi, Prizren Belediyesi'nde Türkçe eğitim koordinatörünün atanması, Priştine Üniversitesi'nde Türk öğrencilere kontenjan ayrılması, Türkiye okulları ve aileleri ile kardeş okul –kardeş aile uygulamaları gerçekleşmiştir (KTÖD, 2005, 13-14).

Bunun dışındaki sorunların gerçekleşmediği, bu sorunların çözüm önerileri tek tek sıralanmıştır (KTÖD, 2005, 14-19).

Kurultay sonuçlarına yönelik bir diğer çalışmada ise, gerçekleşen/ ulaşılan istemler, gerçekleşmekte/ ulaşılmakta yol alınan istemler, gerçekleşmeyen/ ulaşılamayan istemler ve gerçekleşmesinde/ ulaşılmada güçlük bulunan istemler olmak üzere dörtlü bir ayırım yapılmıştır (Topsakal-Koro, 2006).

Ders kitaplarının yayınlanması, Türkiye'de okuyan öğrencilerin Kosova'ya kazandırılması için çalışmaların yapılması ve genç kadroların Kosova Türk öğretimine kazandırılması gibi istemlere ulaşma yolunda mesafe alınmıştır.

Mamuşa'da anasınıfın açılması, Arnavut olmayan öğrenciler için (Türk ve Boşnak) Arnavutça dersi kitaplarının programa uygun olarak yayınlanması, okullarda psikolojik ve rehberlik birimleri kurulması gibi istemler henüz gerçekleşemeyen istemlerdir.

Balkan bölgelerinde Türkçe, Tarih, Müzik ve Resim Kültürü dersleri programlarının ortak olması, Okullarda yalnız Türkçe eğitim sorunlarını bakacak ve karar alacak Öğretmenler Konseyi'nin kurulması, Anaokullardan başlayarak üniversiteye kadar özel okulların açılmasına destek sunulması gibi istemlere ulaşılmada güçlükler bulunmaktadır.

5. 2. Eğitim Kurultaylarının Organizasyonu:

Eğitim kurultaylarının Kosova Türk Öğretmenler Derneği tarafından organize edilmesi olumludur. Eğitim kurultayları ile Türk Toplumunun geleceğini yakından ilgilendiren Türk Toplumunun eğitim sorunları ele alınmakta, tartışılmakta ve çözüm önerileri ileri sürülmektedir. Kurultayların belirli aralıklarla yapılması sonucu, önceki noktadan nereye gelindiği görülebilmektedir.

Ancak bu organizasyonun tebliğ ilanında, zamanında, adında, problemler bulunmaktadır. Örneğin son kurultayın kamuoyuna ilanı 14 Aralık 2006 tarihli Yeni Dönem Gazetesi'nde ilan edilmiş, tebliğ sunmak isteyenlerin 20 Aralık 2006 tarihine kadar Derneğe başvurarak tebliğleri teslim etmeleri istenmiştir (Yeni Dönem, 2006, 6). Kurultay gibi önemli sorunların ortaya konularak tartışılacağı, çözümler getirileceği bir organizasyonun tebliğlerinin bir hafta gibi kısa bir sürede hazırlanamayacağı herkesin malumudur. Aynı olay III. Eğitim Kurultayı'nda da yaşanmıştır. Bu şekilde tebliğlerden kalite beklenemez, kurultayın amacına ulaşması söz konusu olamaz. Bu sürenin en az 6 ve yukarısı ay önce ilan edilmesi yerinde olacaktır.

Tebliğler konusunda bir problemde, tebliğ başlıklarının Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yönetim Kurulu tarafından tebliğcilere sunulmasıdır. Bu son derece yanlış ve bilimsel olmayan bir uygulamadır. Her ne kadar son kurultayda belirlenen konular Kosova genelini kapsayan tebliğ başlıklarından oluşsa da, olması gereken Kurultay konularının çok önceden ilan edilmesi, tebliğ sunmak isteyenlerin ilan edilen konular çerçevesinde dilediği konuyu özgürce seçebilmesi ve hazırlamasıdır.

III. Kurultayda yaşanan ilginç bir durum da üniversite öğrencileri ve bir misafir dışında tebliğcilerin tamamının Türkiye'den gelen öğretim üyelerinden oluşturulmasıdır. Kosova'da Türkçe eğitimde yer alan eğitimcilerin tebliğ sunamamaları düşündürücüdür ve bu konu III. Kurultayda eleştiri almıştır.

Kurultayların adı "Kosova Türk Eğitim Kurultayı" dır. Başlık konusu son kurultayda bir katılımcı tarafından bir sorun olarak dile getirilmiştir. Kosova multi etnik toplumdur, bir diğer deyişle Kosova'da Arnavut, Sırp, Boşnak, Türk, Rom, Goran gibi bir çok toplum yaşamaktadır. Bu toplumlardan Arnavut, Sırp, Boşnak ve Türk Toplumlari ana dillerinde ilk ve orta öğrenimlerini görebilmektedirler. Yüksek öğrenimde ise özellikle Boşnak ve Türk Toplumlari için sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu toplumların dillerine göre eğitim adlandırılabilmektedir. Buna göre Türk Toplumui için "Türk dilinde eğitim, Türkçe eğitim" yapılmaktadır. Böylece kurultayın adı Türkçe eğitim kurultayı ya da Türk Toplumui eğitim kurultayı olmaktadır. Ayrıca I, II, III, IV. Kosova yerine Kosova I, II, III, IV. Türkçe Eğitim Kurultayı başlıkları dah uygun görölmektedir.

Kurultaylar zaman olarak, ilki Haziran ayında, diğeri ise Aralık ayında yapılmıştır. Aralık ayında öğretmenlerin yarı yıl tatilinde yapılması olumludur.

Ancak bu ayda Kosova'da kış hava koşulları hüküm sürmektedir. Hava koşulları yüzünden kurultayları yurt dışı ve yurt içinden katılımda zorluklar yaşanmaktadır. Örneğin son kurultaya Türkiye'den beklenen katılımcılar gelememiş, Mitroviça ve Vıçitırn'dan katılım olmamış, Gilan'dan bir gün gecikmeli olarak asıl tebliğcinin yerine başka bir tebliğci sunum yapmıştır. Türkiye'den katılımcının konusu olan "Büyük Öğrenci Projesi" Kurultayda eksik kalmıştır. Bu nedenle zaman olarak ilkbahar ayları ya da yazın başlangıcı kurultaylar için daha uygun görülmektedir.

Kurultayların ulusal olmaktan çok uluslararası olması daha etkili olacaktır. Kosova dışından Balkanlardan, Türkiye'den ve diğer ülkelerden gelecek tebliğciler, davetliler; Kurultaylara renk katacaklardır. Son Kurultayda Türkiye'den sendika misafirlerinin gelmesi olumludur.

Kurultaylara davetli gelinmesi, davetiye dağıtılması, davetlilere yemek verilmesi ve Kurultayın şehrin uzak yerlerinde yapılması sonucu Kurultayın halka açık olmadığı izlenimini vermektedir. Bu durum özellikle III. ve IV. Kurultayda görülmüştür. Özellikle son Kurultayda lise ve yükseköğrenim öğrencilerinin ve velilerin olmaması ya da çok az olması bir problemdir. Oysa Türkçe eğitim yalnızca öğretmenlerin-eğitimcilerin değil, tüm Türk Toplumu üyelerini, ayrıca Kosova Eğitim Sistemi'nde görev yapan yetkilileri ilgilendirmektedir. Bu nedenle Kurultaylara katılımın geniş açılımlı ve Türk Toplumu üyelerinin rahat takip edebileceği mekanlarda örneğin ilk kurultaydaki gibi Cemali Berişa Kültürevinde yapılması yerinde olacaktır (Aralık 2006'da Kültürevinde bakım çalışmaları vardı. Başka uygun yerler de bulunması mümkündür).

Kosova'da Türkçe eğitim Kosova Eğitim Sistemi'nin dışında değildir. Bu nedenle Kurultaylara Kosova Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, ilgililer ve tüm medya katılmalıdır. Bu konu son Kurultayda özellikle ileri sürülmüştür. Son Kurultayda Bakanlık ve eğitim temsilcileri yer almış, açılıştan sonraki oturumlarda yer almamışlardır. Sorun dil problemi ise, bu konu tercüman temin edilerek çözülebilecektir.

Kurultayların oturum sayıları, oturum divanlarının seçimi ve tartışma için ayrılan süre üzerinde durulması gereken konulardandır. Örneğin son Kurultayda bir günde dört oturum ve 16 tebliğci vardır. İkinci gün ise 5 tebliğ görülmektedir. Bu program çok dengeli görülmemektedir. En azından ilk gün üç, ikinci gün iki oturumun daha verimli olacağı belirtilebilir.

Kurultaylarda divan seçimine özel ihtimam gösterilmediği görülmektedir. Örneğin son Kurultayda oturum başkanlarının tamamı Türkiye'den gelen öğretim üyelerinden, oturum üyeleri ise genel olarak Kosovalı eğitimcilerden oluşturulmuştur. İster bilinçli, ister gözden kaçmış olsun bu konuda da denge sağlanması yerinde olacaktır.

Sunulan tebliğlerde tekrarlar görülmektedir. Örneğin III. Kurultayda “Öğretmen Niteliği ve Hizmetiçi Eğitimin Önemi” başlıklı tebliğ sunulmuşken, IV. Kurultayda “Yapılan Hizmet İçi Eğitim Seminerlerinin Önemi” sunulmuştur. Aynı şekilde III. Kurultayda “Eğitimde Kalitenin Yakalanması İçin Atılacak Adımlar” iki tebliğci tarafından sunulmuşken IV. Kurultayda “Kosova’daki Türkçe Eğitimde Kalite Sorunu” sunulmuştur. Buradaki problem son Kurultayda sunum yapanların önceki Kurultayda sunulan bildirileri ya bilmemeleri ya da kullanmamalarıdır. Bilimsel araştırmalarda bir konu bir çok araştırmacı tarafından araştırılabilir. Ancak literatür taramasının yapılması, önceki yapılanların ortaya konulması ve mevcut durumdan daha ileriye gidilmesi bilimin, bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin bir gereğidir.

Kurultaylarda tebliğlerin tekrarının bir nedeni Kurultayların kitaplaştırılmamış olmasıdır. Bunu yalnızca maddi imkanlarla açıklamak yetersiz kalmaktadır. Özellikle III. Kurultayın ve öncekilerin kitaplaşması ilgililere önerilmiş, olumlu cevaplar alınmış, ancak bu güne kadar bu konu gerçekleşmemiştir. Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yönetim Kurulu tarafından Temmuz 2005’te yapılan yuvarlak masa toplantısının kitaba dönüştürülmesi son derece olumludur (KTÖD, 2005). IV. Kurultayın kitaplaşacağının ilgililerce söylenmesi ümit vericidir ve takip edilerek mutlaka yayımlanmalıdır.

Kurultaylarda hararetli tartışmaların olması doğaldır. Ancak bu hiçbir zaman karşılıklı münakaşaya dönüştürülmemeli, tatsızlık oluşturulmamalıdır. Örneğin son Kurultayda her oturumun sonunda yarım saatlik tartışma süresi ayrılmıştır. Tartışma konuları normal olarak oturumla ilgili olmalıdır. Bunun dışında ayrı bir tartışma süresinin verilmesi yerinde olacakken, böyle bir süre programa konulmamıştır. Bu nedenle oturum tartışmalarında oturumla ilgili olmayan, kimi zaman bireysel konular ortaya atılmıştır.

Kurultayda tartışmalarda görülen ilginç bir durumda tartışmaya genelde aynı kişilerin katılmasıdır. Herkes düşüncelerini özgürce açıklama hakkına sahiptir. Farklı düşünceler tartışmalara çeşitlilik ve zenginlik katmaktadır. Söz hakkı almayanların da mutlaka fikirleri bulunmaktadır. Kurultaya katılan eğitimcilerin bu konuya dikkat etmeleri yerinde olacaktır. Çünkü aynı kişiler aynı konuşmaları tekrarlayabilmekte, fotoğrafın bütünü görülememekte, tartışmalar amacından uzaklaşmaktadır. Ayrıca Kurultaylar kimsenin gösteri yeri değildir, olmamalıdır, buna hiçbir şekilde izin verilmemelidir.

Eğitim Kurultaylarının sonuç bildirgelerinin önceden hazırlanmış olduğu görüşü davetliler tarafından ileri sürülmektedir. Bilindiği gibi sonuç bildirgesi tebliğ önerilerinden, tartışmalardan ortaya çıkan sonuçların Kurultayı düzenleyen yetkililer tarafından Kurultayın sonunda oluşturulmalıdır. Son Kurultayda resmi olmayan bildirgenin ilk hali 24 maddeden oluşurken, son tartışmalardaki öneriler ile 53 maddeye çıkmıştır. Bu rakam diğer Kurultaylardaki sonuç bildirgelerinin iki, üç katıdır. Tartışmalar sonucu kabul edilen maddelerin bildir-

gede yer alması doğru bir harekettir. Ancak her önerinin gerekli değerlendirme yapılmadan sonuç bildirgesine alınması doğru görünmemektedir. Burada titiz bir çalışma gerektiği ifade edilebilir.

Bütün bunlara rağmen Kurultayların organizasyonu büyük emek gerektirmektedir. Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yönetim Kurulu'nun çabaları yadsınamaz. Örneğin son Kurultayda fotoğraf sergisi, eğitim yazıları sergisi, sine vizyon gösterisi, müzik konserleri, folklor gösterileri, emekli öğretmenlere teşekkür belgelerinin verilmesi, onların unutulmaması takdire değer çalışmalardır.

6. Sonuç

- Eğitim Kurultayları Kosova'da Türkçe eğitim sorunlarını gündeme getirmede, ortaya koymada ve çözüm önerileri getirmede katkı sağlamaktadır.
- Kurultayların genel olarak kış ayı olan Aralık içinde yapılması, olumsuz hava koşulları yüzünden yurt içi ve yurt dışından katılımda sorunlar yaşanmaktadır.
- Özellikle son iki Kurultay göz önüne alındığında, Kurultaylara katılım sınırlı olmakta, Türk Toplumu üyelerinin tamamı Kurultaylara katılamamaktadır.
- Kurultaylara Bakanlık yetkilileri ve ilgililerin katılımı sınırlı olmakta, Kurultaylar yalnızca Türk Toplumu üyelerinin katıldığı toplantılara dönüşmektedir.
- Kurultaylarda gün sayısı, oturum sayısı, tebliğci sayılarında bir dengesizlik görülmektedir.
- Kurultaylar günümüze kadar kitaplaşmamış, ilgililerin önceki yapılanlardan fikir edinmeleri zorlaşmıştır.
- Kurultaylarda oturum tartışmaları süre olarak yetmemekte, başka genel tartışma sürelerine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Kurultaylarda eksiklikler olmakla birlikte, Kurultay organizasyonlarında Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yönetim Kurulu'nun çabaları takdire değerdir.

7. Öneriler

- Eğitim kurultaylarının organizasyonu daha geniş zamana yayılarak düzenlenmelidir. Kurultaylar en az 6 ay ve yukarısı tarih öncesinde duyurulmalı, konu başlıkları belirtilmelidir.
- Kurultayların adı "Türkçe Eğitim Kurultayı" ya da "Türk Toplumu Eğitim Kurultayı" olarak değiştirilmelidir.
- Kurultaylara geniş katılımın sağlanması, hava muhalefeti engelinin aşılması için, Kurultayların ilkbahar aylarında yapılması yerinde olacaktır.

- Kurultaylara katılımın Türk Toplumunun bütün üyelerini kapsayabilmesi için, Kurultaylara katılımın serbest olduğu ilan edilmeli, katılımın rahat olabilmesi için Kurultaylar şehrin merkezinde yapılmalıdır.
- Kurultaylara Türk Toplumu dışında Bakanlık yetkilileri, diğer Toplamların ilgililerinin katılımı sağlanmalı, tercüman gerekiyorsa temin edilmelidir.
- Kurultayların gün, oturum sayısı, divan seçimi, oturum tartışması ve genel tartışma zamanı çok dengeli şekilde programlanmalıdır.
- Kurultay tartışmalarına tüm eğitimcilerin katılmasına çalışılmalıdır.
- Mümkünse Kurultayların tamamı, değilse son Kurultay kitaplaştırılmalı, yayınlanmalıdır.
- Kurultaylarda oturum tartışmaları dışında genel tartışma süreleri verilmelidir.
- Kurultayların sonuç bildirgeleri Kurultaylarda tartışılan, önerilen konulardan oluşturularak hazırlanmalıdır.
- Kurultayların sonuç bildirgeleri Kosova Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu, Dış Türklere Sorumlu Devlet Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı ve ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlara gönderilmeli, bu bildirgeler onların politika oluşturmalarına kaynaklık teşkil etmelidir.
- Kurultay sonuç bildirgeleri Türkçe dışında Arnavutça, Boşnakça, İngilizce'ye çevrilmelidir.

KAYNAKÇA

- Güçlütürk, T. "Üçüncü Türk Eğitim Kurultayı Düzenlendi". **Yeni Dönem**, Sayı: 252, Yıl: 6, 23 Aralık 2004, ss.1 ve 10.
- Karasar, N. (1994). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. Ankara.
- Koro, B. (2004). Kosova'da Türk Eğitim-Öğretiminde Öğrenci, Kadro ve Ders Kitapları Sorunları I, **Derya**, 10, Kasım-Aralık, s.10-11.
- Koro, B. (2006). Kosova'da Türkçe İlk ve Orta Öğretimde Kadro Durumu ve Öğretmen Yetiştirmenin Önemi. **Yeni Dönem**, Yıl: 8, Sayı: 318, 30 Mart, s. 12.
- Kosova Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği. (2007). IV. Kosova Türk Eğitim Kurultayı'nın Sonuç Bildirgesi. www.prizrenliler.org web adresinden 11.01.2007 tarihinde alınmıştır.
- Kosova Türk Öğretmenler Derneği (2003). II. Kosova Türk Eğitim Kurultayı'nın Sonuçları. Kosova Türk Öğretmenler Derneği Arşivi. Prizren/ Kosova.
- Kosova Türk Öğretmenler Derneği (2005). **Kosova'da Türkçe Eğitim, Sorunları ve Çözümleri**. Kitap Yayınları, Prizren- Kosova.
- Muzbeg, İ. (2002). "Kosova Birinci Türk Eğitim Kurultayı". **Gerçek Kültür Sanat ve Spor Derneği Dergisi**. Yıl: 2, Sayı: 3, Haziran 2002, ss.21-22, Priştine.
- Tabak, E. (2002). "I. Kosova Türk Eğitim Kurultayı Düzenlendi". **Derya Kültür Sanat Edebiyat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, Temmuz-Ağustos 2002, ss.14-15, Mamuşa/ Kosova.

Topsakal, C. (2006). "Kosova'da Türkçe Eğitim-Öğretimde Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitimi". **Bay Aktüel Kültür Sanat Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 132, 2006, ss. 31-33. Prizren/ Kosova.

Topsakal, C- Koro, B. (2006). Kosova Türk Toplumı Kurum, Kuruluş ve Üyelerinin Türkçe Eğitim Sorunlarına Yaklaşımı ve Çözüm Önerileri. Yayımlanmamış Çalışma.

Türk Dil Kurumu (2000). **Okul Sözlüğü**. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yeni Dönem, (2006). Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın Ders Kitapları İhalesi. Yıl: 8, Sayı: 350, 09 Kasım, s. 16.

Yeni Dönem Gazetesi (2006). Kosova Türk Öğretmenler Derneği'nden Duyuru. Yıl: 8, Sayı: 355, 14 Aralık 2006, s. 6.

Yeni Dönem Gazetesi (2006). Kosova Türk Öğretmenler Derneği'nin Düzenlemiş Olduğu IV. Türk Eğitim Kurultayı'nın Sonuç Bildirgesi. Yıl: 8, Sayı: 357, 28 Aralık 2006, s. 6-7.

ÖZET:

Kosova'da Türkçe eğitim sorunlarının ortaya konulması, çözüm yollarının bulunması ve eğitim stratejilerinin oluşturulması amacıyla 1999 yılından 2007 yılına kadar dört eğitim kurultayı düzenlemiştir. Bu çalışmada Kurultayların hangi Türkçe eğitim sorunlarını ortaya koyduğu ve Kurultayların organizasyon süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada önce dört eğitim kurultayla ilgili sonuç bildirgeleri ortaya konulmuş, tartışma bölümünde dört kurultay sürecinde Türkçe eğitimde yaşanan gelişmeler ve Kurultayların yapılış süreci tartışılmıştır. Araştırma sonuç ve öneriler ile sonlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kosova'da Türkçe Eğitim, Eğitim Kurultayları, Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri, Eğitim Gelişmeleri, Kurultay Organizasyonu.

Turkish Education General Meetings in Kosovo

Abstract: There have been organized four education general meeting from 1999 till 2007 in order to find out the problems of Turkish education in Kosovo, to suggest the solutions and develop educational strategies. In this study, it has been worked on what kind of Turkish education problems had been determined so far and the organizational prosses of congresses. First of all it has been focused on conclusions of general meetings, then it has been discussed on developments in Turkish edeucation throughout the four general meetings and on organizational process of general meetings. Study ends with conclusion and recommendations,

Key Words: Turkish Education in Kosovo, Education General Meeting, Education Problems, Solutions and Recommendations,

SOFYA ÜNİVERSİTESİ VE AÇILIŞININ 50. YILDÖNÜMÜNDE TÜRK FİLOLOJİSİ

Hayriye Memoğlu-SÜLEYMANOĞLU*

*Zamansız Aramızdan Ayrılmış
Sofya Üniversitesi
Türk Filolojisinden Sınıf
Arkadaşlarımızın Aziz
Hatırasına...*

Bulgaristan'ın en eski, en büyük ve prestijli yüksek öğretim kurumu olan "Kliment Ohridski" Sofya Üniversitesi 1 Ekim 1888 tarihinde Sofya Erkek Lisesine bağlı bir YÜKSEK EĞİTİM KURSU olarak açılmış ve üç ay sonra çıkarılan bir kararname ile YÜKSEK OKUL olmuştur. 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu kurulan Bulgar Prensiğinin onuncu yılında bu ilk Yüksek Okul öğretime kapılarını açar ve böylelikle Bulgaristan'da yüksek öğretimin temelleri atılmış olur(1).

Yeni açılan Yüksek Eğitim Okulunun amacı her şeyden önce sayıları gide-
rek artmakta olan laik Bulgar liselerine öğretmen yetiştirmektir. Yeni Okulun
tek bir Tarih-Filoloji Şubesi vardır ve öğretim süresinin iki sömestr olması
öngörülmektedir. İlk öğretim yılının sonuna doğru bu süre 3 yıla çıkarılır. Ders-
ler, Avrupa'da okumuş ve doktora yapmış 7 öğretim elemanı ve 49 erkek öğren-
ciyle başlar. 1894'te yeni şubeler oluşturulur ve bunlara fakülte denir: Tarih-
Filoloji Fakültesi (tarih, coğrafya, Slav dilleri ve pedagoji), Fizik-Matematik
Fakültesi (doğa ve matematik bilimleri) ve Hukuk Fakültesi (hukuk ve siyasal
bilgiler). Her fakülteye dekan seçilir, Aleksandır Teodorov (Balan) da ilk rektör
seçilir. Fakültelerde öğretim süresi 3-4 yıl olarak belirlenir.

1890'lı yılların ortalarında kız öğrencilerin de Yüksek Okulda öğrenim gör-
meleri gündeme gelir, yüksek çevrelerde ve basında bu konu büyük tartışmalara
yol açar. Nihayet 1901 yılında kız öğrenciler için de Yüksek Okulun kapıları
açılır.

* * Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Bulgar Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara

1904 tarihinde özel bir yasayla Yüksek Okula özerklik verilerek Üniversite ilan edilir. Yeni Üniversitenin bundan böyle Hristo ve Evlogi Georgiev kardeşlerin adını taşıması kararı alınmışsa da kısa bir süre sonra bundan vazgeçilir ve Kliment Ohridski'nin adı daha uygun görülür. Kl. Ohridski'nin doğum günü olan 8 Aralık tarihi de Üniversitenin günü olarak kutlanmaya başlar. Günümüzde ise 8 Aralık tüm Bulgaristan akademik gençliğinin bir bayramı olarak büyük coşkuyla kutlanmaktadır.

Sofya Üniversitesi önemli bir eğitim kurumu olmakla birlikte bilimsel araştırmalar merkezi olarak da gelişir ve 1905 yılından itibaren "Sofya Üniversitesi Yıllığı" başlığıyla yeni Üniversitenin yayın organı da çıkmaya başlar.

Birinci Dünya Savaşından sonra Üniversitede fakültelerin sayısı artar: 1918'de Tıp Fakültesi, 1921'de Ziraat İlahiyat, ve Veterinerlik Fakülteleri açılır (2).

1938'de kuruluşunun 50. yılında Sofya Üniversitesinde 7 fakülte ve 72 enstitü, klinik ve seminer vardır. 1938/39 öğretim yılında öğretim elemanlarının (profesör, doçent, öğretim görevlisi, asistan) sayısı 306'ya, öğrencilerin sayısı da 5 184'e çıkmıştır. Bu yarım yüzyıllık dönemde Üniversitede 42 503 öğrenci okumuş, bunlardan 3094'ü kız olmak üzere 14 826 kişi mezun olmuştur. Bu dönemde kütüphanenin de kitap fonu bir hayli zenginleşmiştir.

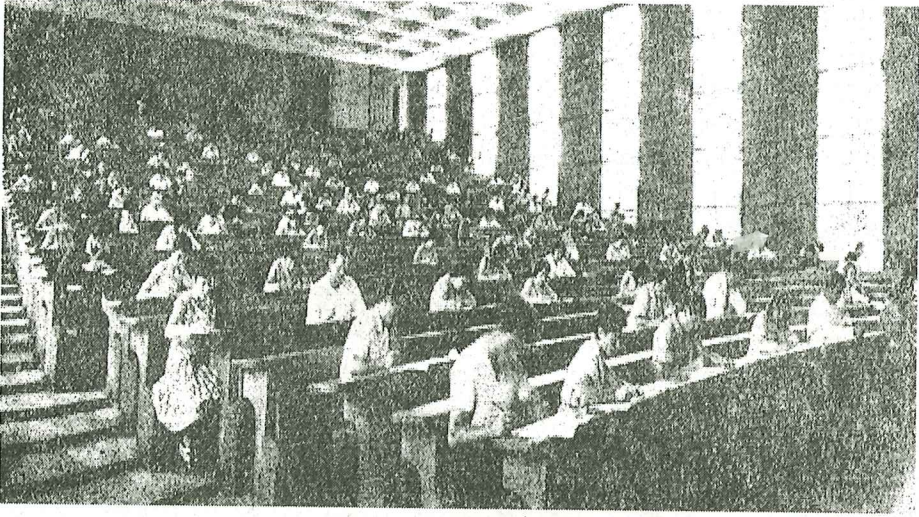
Bilimsel araştırmalar alanında da gelişerek Balkanlar'da önemli bilim araştırma merkezlerinden biri olmuştur. Dünyaca ünlü bilim adamlarından: tarihçilerden-V. Zlatarski, G. Katsarov, P. Mutaşçıyev; filologlardan-A. Teodorov-Balan, İv. Şişmanov, B. Tsonev, B. Penev, M. Arnaudov; hukukçulardan- S.S. Bobçev, P. Staynov; matematikçilerden-N. Obreşkov, L. Çakalov; doğa bilimcilerinden-İv. Bureş; jeolojiden-G. Zlatarski gibi daha birçokları Sofya Üniversitesinde uzun yıllar öğretim üyesi olarak çalışmışlardır. Bulgar bilim adamlarıyla birlikte yabancı bilim adamları da burada çalışmış ve özellikle Rusya'da gerçekleştirilen Ekim İhtilalinden (1917) sonra Bulgaristan'a sığınan Rus ve Ukraynalı bilim adamlarının Bulgar bilim ve kültürünün gelişmesine büyük katkıları olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra ve özellikle 1948'de yeni Yüksek Öğretim Yasasının yürürlüğe girmesinden sonra Üniversitede birçok yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. 1948-1952 yılları arası dönemde Tıp, Ziraat, Veterinerlik Fakülteleri Sofya Üniversitesinden ayrılarak birer müstakil yüksek öğretim kurumu durumuna gelmiştir. Enstitüler Bulgar Bilimler Akademisine, İlahiyat Fakültesi de Kilisenin yönetimine geçmiştir. 1947 yılında Hukuk Fakültesinden çıkarılarak müstakil bir fakülteye dönüştürülmüş olan İktisat ve Sosyal Bilimler Fakültesi de 1951 yılında Üniversiteden ayrılır ve "Karl Marks" Yüksek Ekonomi Enstitüsü adıyla varlığını sürdürür. Üniversitede kalan fakültelerde de bazı değişikliklere gidilir. 1949'da bazı fakültelerde örgün eğitimin yanısıra uzaktan (gıyabi) eğitime de başlanır.

Böylece Sofya Üniversitesinin yeni yapılanmasının birinci dönemi tamam-

lanmış olur ve Üniversitede şu 5 fakülte kalır: Felsefe-Tarih Fakültesi, Filoloji Fakültesi, Fizik-Matematik Fakültesi, Biyoloji-Coğrafya-Jeoloji Fakültesi ve Hukuk Fakültesi. Sofya Üniversitesi bundan böyle de ülkenin en büyük eğitim ve bilim araştırmaları merkezi olmaya devam eder.

Yeni yapısal reformlarla birlikte Üniversitede öğretim elemanları ve öğrencilerin sosyal kökeni ve siyasi görüşleri bakımından da köklü değişimler yapılır ve büyük sayıda öğretim elemanı ve öğrenci Üniversite dışında bırakılır, yeni ideolojiye sadık, çoğunlukla da işçi ve köylü kökenli öğretim elemanı ve öğrenciler bunların yerini alır. Ders plan ve programlarında da Marksist ideolojisi derslerine ağırlık verilir.

272 Numaralı dersane Sofya Üniversitesinin en büyük dersanelerinden biridir.

52'den sonra gerçekleştirilen yapısal reformlar, yeniden yapılanmalar Bulgaristan yüksek öğretim tarihinde ikinci bir değişim dönemi olarak nitelendirilir.

Sadece 5 fakültesiyle kalan Sofya Üniversitesinde de zamanla bazı değişimler yapılır, fakültelerin sayısı artarak 11'e çıkar:

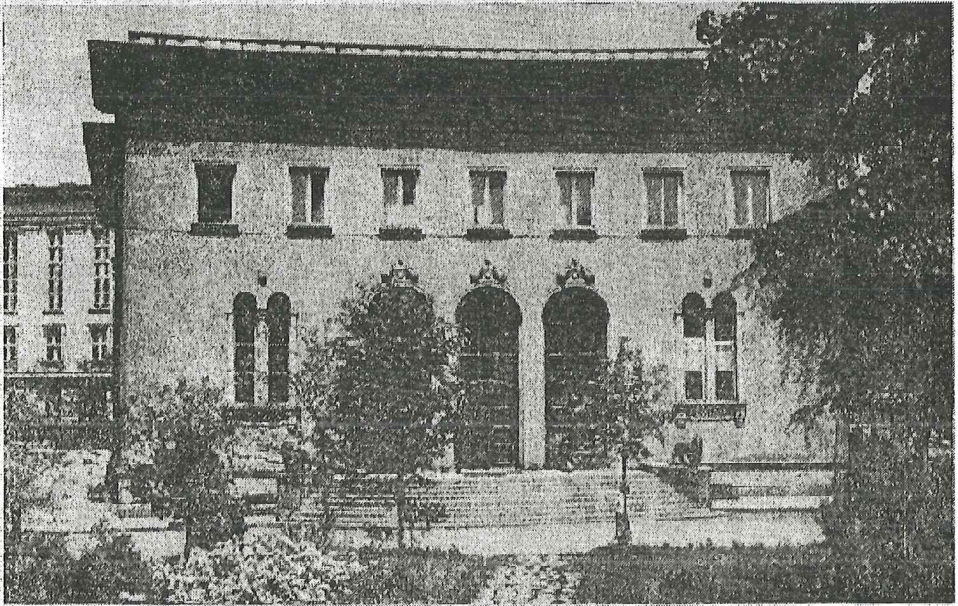
1. Felsefe Fakültesi
2. Tarih Fakültesi
3. Slav Filolojileri Fakültesi
4. Batı Filolojileri Fakültesi
5. Matematik ve Mekanik Fakültesi
6. Fizik Fakültesi
7. Kimya Fakültesi

8. Biyoloji Fakültesi
9. Jeoloji-Coğrafya Fakültesi
10. Hukuk Fakültesi
11. İletişim Fakültesi

Fakülteler dışında kalan Siyasi Ekonomi, Sivil Savunma, Beden Eğitimi, Yüksek Öğretimin Didaktik Laboratuvarı ise Üniversitenin direkt yönetiminde bulunur.

Bazı fakültelerde yeni bölümler de açılır. Bunlar arasında 1952 tarihinde Bulgaristan Türk gençlerine açılan Türk Filolojisi, Türk Tarihi ve Fizik-Matematik bölümleri de bulunmaktadır.

Sofya Üniversitesinin 100. yıldönümünde (1988) öğrencilerin sayısı 14 649'a yükselmiş, öğretim elemanlarının sayısı da 1 352'ye ulaşmıştır. (3). Bu dönemde Üniversite Merkez Kütüphanesinin kitap fonu da kat kat artar ve ülkenin en zengin kütüphanelerinden biri olur.

Üniversite Kütüphanesi

Komünist rejim iktidarına son verildikten sonra, 1990 tarihinden bu yana Sofya Üniversitesinde köklü değişikliklere gidilmektedir. Ders plan ve programlarının

Marksist ideolojisi derslerinden arındırılması, bilim araştırmalarının, özellikle sosyal bilimlerde, gerçek bilim yöntemlerine önem verilerek yapılması, serbest pazar ekonomisinin gerektirdiği duruma ayak uydurabilmek için

yeni fakülte, bölüm ve bilim dallarının açılması vb. alanlarda yenilikler yapılmaktadır.

2002/2003 akademik yılı belgelerine baktığımızda Sofya Üniversitesindeki fakülteler sayısının 15'e çıktığını görüyoruz:

¹Türkoloji de Fakülte Bölümleri arasındadır.

1. Felsefe Fakültesi
2. Tarih Fakültesi
3. Pedagoji Fakültesi
4. Slav Filolojileri Fakültesi
5. Klasik ve Yeni Filolojiler Fakültesi¹
6. Matematik ve Bilişim Fakültesi
7. Fizik Fakültesi
8. Kimya Fakültesi
9. Biyoloji Fakültesi
10. Jeoloji-Coğrafya Fakültesi
11. Hukuk Fakültesi
12. İletişim Fakültesi
13. İktisat Fakültesi
14. İlahiyat Fakültesi
15. İlk ve Okulöncesi eğitimi (Pedagojisi) Fakültesi.

Söz konusu fakültelerde 72 bölüm vardır. Bunlar arasında Balkanlar ile ilgili bölüm ve bilim dalları dikkati çekmektedir. Her Balkan ülkesinin dili, edebiyatı ve kültürüne ilişkin bölümlerin (sadece Arnavutça bir bilim dalı durumundadır) yanısıra bir de yeni açılmış Balkanistik bölümü vardır. Sofya Üniversitesinde Balkanlar bölgesine ilişkin bu kadar bilim ve bölüm dalının var olması, Bulgaristan'da günümüzde de Balkanlar'a büyük önem verildiğinin bir göstergesidir.

Sofya Üniversitesi 1990'dan bu yana dışarıya açılarak daha birçok yabancı üniversiteyle ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye üniversiteleri arasında da giderek artmakta olan ilişkilerde Sofya Üniversitesiyle Ankara Üniversitesi öncülük etmektedirler. Kardeş üniversiteler olarak her iki ülke arasındaki yüksek öğretim, bilim ve kültür alanında başlatılan yoğun işbirliğine bu iki üniversite büyük katkılarda bulunmaktadır.

Sofya Üniversitesinde Türklerin Yeri. Kuruluşundan günümüze kadar Sofya Üniversitesinde Bulgar, Yahudi, Ermeni ve öteki etnik gruplar arasında belirli yıllarda, belirli sayıda Türk gençlerinin de bulunduğu bir gerçektir. Bu konuda ayrıntılı bilgileri, yıllar önce yayımlanmış ""Kliment Ohridski" Sofya Üniversitesinde yüksek öğrenim görmüş olanların Almanak'ı, 1888-1974" başlıklı kitapta buluyoruz (4). Almanak'ın sayfalarında üniversiteden mezun olmuş şu Türk ve Müslüman adlarına rastlanmaktadır:

**1888 - 1944 YILLARI ARASI DÖNEMDE
SOFYA ÜNİVERSİTESİNDEN MEZUN OLMUŞ, BUGÜNKÜ
BULGARİSTAN SINIRLARI İÇERİSİNDE DOĞMUŞ TÜRK VE
MÜSLÜMANLAR:**

Diploma Numarası	Adı Soyadı	Baba Adı,	Doğum Tarihi ve Yeri	Mezun Olduğu Yıl	Bölüm
182	İsmail Celilov		15.05.1868 Hacıoğlu-pazarcık (Dobriç)	1893	Tabiat Tarihi
251	Mustafa Dospatski	28.09.1861	Dospat (Filibe İli)	1894	Hukuk Bilimleri
615	Hafız S. Mehmedov	15.05.1871	Filibe (Plovdiv)	1900	Hukuk Bilimleri
810	Halil Hasanov	1894	Ruşuk (Ruse)	1914	Hukuk ve Devlet Bilimleri
6533	Hatice İbrahimova	1902	Orhaniye (Botevgrad)	1927	Tıp
6620	Zeliha İbişeva	1900	Sofya	1927	Felsefe
6633	Basri Sabriev	1899 Provadı (Provadiya)		1927	Tıp
6998	Süleyman Sabriev	1905 Provadı (Provadiya)		1928	Hukuk ve Devlet Bilimleri
8633	Safiye Mehmedova	1904 Kapitanova Ruşuk (Ruse)		1931	Tıp
10044-108-36	İbrahim Abdullov Aliev	1902 Varna		1934	Kimya
17793	Sait Halilov	13.10.1916		1942	Ziraat
17986	Mustafov İzzet Şükriev Mustafov	Dorfil köyü (?) 05.01.1918 Sofya			Hukuk ve Devlet
20519	Bilimleri Hüseyin Kadirov Yakubov	23.08.1916 Smolan (Paşmaklı)		1944	Tıp
20924	Nermin Ahmedova Abbazova	15.10.1921 Vidin		1944	Tabiat Bilimleri

Açılışından (1888) 1944 yılına kadar olan dönemde Sofya Üniversitesinden mezun olmuş Türk ve Müslümanların toplam sayısı 14'tür. Bunlar arasında Türk kızlarının da bulunması çok sevindiricidir.

Aynı dönemde 202 Yahudi ve 24 Ermeni de Üniversiteden mezun olmuştur. Söz konusu üç etnik gruptan da mezun olanlar (sadece bir kişi hariç) büyük şehirlerdendirler. Yahudi ve Ermenilerin soyadlarının sonunda Bulgarca -ov, -ev ekleri bulunmazken, Almanak'ta Türk ve Müslümanların soyadlarının bu eklerle verilmiş olması dikkati çekmektedir.

İkinci Dünya Savaşından, 1945'ten sonra Bulgaristan Türklerinden az sayıda bir grup gencin Sofya Üniversitesinin farklı fakültelerine alındıkları bilinmektedir.

1945'ten - 1956 YILININ BAŞINA KADAR SOFYA ÜNİVERSİTESİNDEN MEZUN OLMUŞ TÜRK VE MÜSLÜMANLAR

Diploma Numarası	Adı Soyadı	Baba Adı,	Doğum Tarihi ve Yeri	Mezun Olduğu Yıl	Bölüm
28315	Mehmet Hasanov	Usov	12.01.1921 Golama Jelazna	1949	Diş Hekimliği
28315	Mehmet Tahirov	Ahmedov	25.07.1921 Kırcaail	1949	İktisat Bilimleri
30342	Arslan Aliev	Ahmedov	25.010.1927 Rahva (Oahovo)	1950	İstatistik
30454	Halil Mehmedov	Hocov	13.04.1924 Bara Köyü	1950	İktisat Bilimleri
31633	Saniye Mustafafova	Muradova	31.05.1926 Bała Slatina	1951	Felsefe
32401	Ömer Mehmedov	Çavuşev	16.11.1922 Suhindol Köyü Lovça (Loveç) ili	1951	İktisat
35275	Süeyhme Atıfova	Raimova	07.10.1928 İstanbul	1952	Coğrafya
36713	Kemaliddin Salimov Mehmedov		11.12.1923 Boil Köyü Silistre ili	1953	Pedagoji
36714	Hüseyin Mahmudov	Ahmedov	20.06.1927 Yonkovo köyü Razgrad ili	1953	Pedagoji
37416	İsmail İsmailov Saliev (Cambazov)		15.05.1928 Halaç Köyü Kiraali ili	1953	Hukuk

37622	Rıza Mustafov	Mollov	04.07.1920	1953	Bulgar Filolojisi
			Provadi (Provadiya)		
37870	Usayın Yaşarov	Usayinov	23.11.1929	1953	Hukuk
			Niva köyü İvraca		
			(Vratsa) ili		
38212	Fahreddin Mehmedov Aliev		09.06.1925	1954	İktisat Bilimleri
			Plevne (Pleven)		
38333	Hüseyin Kamberov	Gaziev	02.10.1929	1954	Matematik
			Gorsko Slivovo köyü		
			Lofça (Loveç ili)		
	İbrahim Tosun	Tatarlı*	25.02.1925	1954	Hukuk
			Nikopol (Niğbolu)		
39227	Mehmet Mehmedov	Milaşev	11.01.1926	1954	Kimya
			Karova		
40948	Demir Aliev	Saliev	03.12.1930	1954	Rus Filolojisi
			Sofya		
41779	Mefkûre Rıza	Mollova	22.07.1927	1956	Fransız Filolojisi
			Pazarcık (Dobriç)		

*Almanak'ta adına rastlanmamıştır. Bilgiler Sayın İ. Tatarlı'dan alınmıştır. Almanak'ta başka boşlukların da olması ihtimali vardır.

Böylece 1940'ların ikinci yarısından 1956'nın Ocak ayına kadar Üniversiteden mezun olan Türk ve Müslümanların sayısı toplam 18'dir.

1956 Haziran ayı devlet sınavları döneminde ve daha sonraki yıllarda mezun olanların sayısı oldukça artıyor. Çünkü 1952/53 öğretim yılında açılan Üniversitenin Türklere ait Türk Filolojisi, Türk Tarihi, Fizik-Matematik bölümlerinden ilk mezunlar çıkmaya başlamıştır. Ayrıca da Üniversitenin öteki fakültelerinden tek tük mezun olan Türk, Müslümanlar da vardır. Böylelikle Sofya Üniversitesi tarihinde önceki yıllara kıyasla çok sayıda Türk ve Müslüman gençlerin mezun olduğu yıllar başlamış oluyor. Yıllara göre mezunların sayısı şöyledir:

HAZİRAN 1956 - 1974 YILLARI ARASINDA SOFYA ÜNİVERSİTESİNDEN MEZUN OLAN TÜRK VE MÜSLÜMANLARIN YILLARA GÖRE SAYILARI

Mezun Oldukları Yıl	Mezun Olanların Sayısı
1956	36
1957	67
1958	33
1959	27

1960	32
1961	26
1962	30
1963	12
1964	12
1965	15
1966	13
1967	13
1968	16
1969	18
1970	18
1971	22
1972	27
1973	37
1974	36

Toplam: 490

Bu sayıya Türk Filolojisinden mezun olup da daha sonraki yıllarda Slav Filolojileri Fakültesi Bulgar Filolojisi Bölümünden de mezun olan 3 Türkün adı iki kez girmiştir (Adile Ömerova Mirkova, Hayriye Memova-Süleymanova, Hakkı İsmailov Osmanov). Şu halde Sofya Üniversitesi mezunlarının toplam sayısı söz konusu dönemde 487'dir. (4). Bir genelleştirme yapıldığında şu tablo ortaya çıkıyor:

1888-1944 döneminde mezun olanlar:	14
1945-Ocak 1956 döneminde mezun olanlar:	18
Haziran 1956-1974 döneminde mezun olanlar:	487

Sofya Üniversitesinden tüm bölümlerden
mezun olanların toplam sayısı: 519

Türkoloji Çalışmaları. Bulgaristan'da bilimsel anlamda Türkoloji çalışmalarına XX. yüzyılın başlarında başlanmıştır. Bu çalışmaların önceki bir dönemi de olduğunu belirtmek önemlidir. XIX. yüzyılın ortalarında, Osmanlılar döneminde Bulgarların Türkçeyi öğrenmeleri için daha düzenli bir biçimde çalışmalar yapıldığını görüyoruz. Bazı ders kitapları, sözlükler yayımlanıyor (5). Pratik amaçla hazırlanmış ilk "Türkçe-Bulgarca Sözlük ve Konuşma Kitabı" 1851 tarihini taşımaktadır, müellifi de Karlovalı Penço Radov'tur. 1856'da Jeravnalı Stefan Vilkov'un "Türkçeyi Öğrenmek İsteyen Bulgar Gençlerine Bir Alfabe Kitabı" basılıyor. Daha sonraki yıllarda Yoakim Gruev'in Osmanlıcaya ait kitabı, İvan Çorapçiev'in "Türkçe-Bulgarca Alfabe Kitabı" vb. yayımlanıyor. Aynı yıllarda Stefan İliev ile V. Hranov da bir sözlük hazırlıyorlar. Bazı ders

kitaplarının sonuna sözlük bölümleri de eklenmiştir.

1877/78 Türk-Rus Savaşından önceki dönemde iki dilbilgisi kitabı da yayımlanmıştır. Ders kitapları ve dilbilgisi kitaplarının birkaç baskısı yapılmıştır. Aynı dönemde tarih kitapları, masallar ve devlet belgelerinin de Bulgarcaya çevirileri yapılmıştır.

Türk-Rus Savaşından (1877/78) sonra da bu alanda çalışmalar sürdürülmüştür. Stoyan Tilkov'un 1895 yılında yayımladığı bir kitabı ile 1896'da yayımladığı bir sözlüğü oldukça ciddi çalışmalardır.

XX. yüzyılın ilk yarısında da bu tür kitap ve sözlüklüğün yayımlanması sürüyor. 1930'larda ders kitapları ve sözlükler yeni Türk alfabesiyle yazılmıştır. 1933 yılında yeni Türk alfabesiyle basılan ilk Türkçe kitap S. Stırşenov tarafından hazırlanmış ve bunu 1938'de basılan Blagoy Mavrov'un kitabı izlemiştir. Savaş yıllarında sözlükler de hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra, yeni koşullarda daha bir sıra kitap ve sözlükler devlet yayın evlerince yayımlanır.

Günümüzde Türkçeyi öğrenmek isteyen Bulgarların sayısı artmaktadır. Sofya'da Balkanlar Lisesinde Balkan dilleri, esas dersleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında Türkçeye de büyük önem verilmektedir. Yine Sofya'da Yabancı Dilde Eğitim Veren Lisede Türk dili de öğretilmektedir. Türk dili, tercih edilen bir dil olarak Balkan dillerinin başında bulunmaktadır. Sofya ve Varna'da son yıllarda açılan bazı özel üniversitelerde pratik amaçlarla Türk dili öğretilmektedir.

Daha XIX. yüzyılın ortalarında pratik amaçla yürütülen çalışmalar arasında bilim niteliği taşıyan ilk araştırmalar da beliriyor. Örneğin Türkçenin Bulgarcaya etkisi konusu Bulgarların Uyanış dönemi aydınlarından bazılarını ilgilendirmeye başlar. Plevneli Al. T. Jivkov "Bulgarcada Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü"nü hazırlar ve bunu 1855'te Bükreş'te yayımlar. Bu sözlüğü P. R. Slaveykov'un "Bulgarcada Türkçe .Kelimeler Sözlüğü" takip eder. Literatürde bulabildiğimiz bilgilere göre, P. Slaveykov Bulgarcada kullanılan 10 000 Türkçe kelimenin sözlüğünü hazırlayarak basılması için 1882'de yetkili Bulgar makamlarına başvurur. Ne yazık ki bundan sonra eserin izlerine rastlanmamıştır. Sözlüğün yayımlanıp yayımlanmadığı hakkında da bilgi bulunmamaktadır.

XX. yüzyılın başlarında Türkoloji alanında bilimsel araştırmalara da başlanmıştır. Sofya Üniversitesinden ünlü Bulgar bilginleri bu çalışmalara öncülük etmişlerdir. İvan Şişmanov Protobulgarların Kökeni, Stefan Mladenov çağdaş Bulgarcada Asparuh Bulgarlarından Kalma Türkçe Kelimeler gibi başlıklar altında değerli eserler yazmışlardır. Benü Tsonev, 1911 yılında Sofya Üniversitesi akademi üyeleri önünde yaptığı tarihi konuşmasında: "Kültür geçmişimizi öğrenebilmemiz için her şeyden önce Türkçeyi, Türk kültür tarihini öğrenmeliyiz" (6) demiş ve Türkçenin leksik ve gramer sisteminin Bulgarcayı etkilediğine dair örnekler vermiştir. Bulgar dili tarihi alanında en

büyük bilim adamı olan B. Tsonev, yıllar sonra "Bulgar Dilinin Tarihi" başlıklı 3 ciltlik eserini hazırlar ve ikinci ciltte Türkçe kökenli kelimelere de özel bir bölüm hasreder.

İkinci Dünya Savaşından sonra bir yandan Osmanistik alanında araştırmalar başarıyla sürdürülürken, bir yandan da Türkçenin Bulgarcaya etkisi konusu güncellik kazanır. 1950'lerden sonra leksikolojinin ayrı bir bilim olarak gelişmesi de dil ilişkileri konusunun önemini arttırmıştır. Bu durum, Bulgar dilciliğinde de yankısını bulur ve Bulgar dilinin başka dillerle ilişkisi konusunda çalışmalar hızlandırılır. Araştırmaların bir bölümü Türk-Bulgar dil ilişkileri üzerinde yapılır. Kiril Mirçev Bulgarcadaki Türkçe Alıntıların Kaderi, Miroslav Yanakiev Bulgarcada Türk dili fiil sisteminin Bulgar dili fiil sistemini etkilemesi ve Bulgarcada duyulan, şahitsizlik (preizkazno naklonenie) fiil kipinin belirmesi ve biçimlenmesi gibi konularda yaptıkları çalışmalarıyla Türkolojinin de gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Vladimir Georgiev, İvan Duridanov, Mosko Moskov gibi dilbilimcilerin de bu alandaki etimolojik araştırmaları çok ilginçtir.

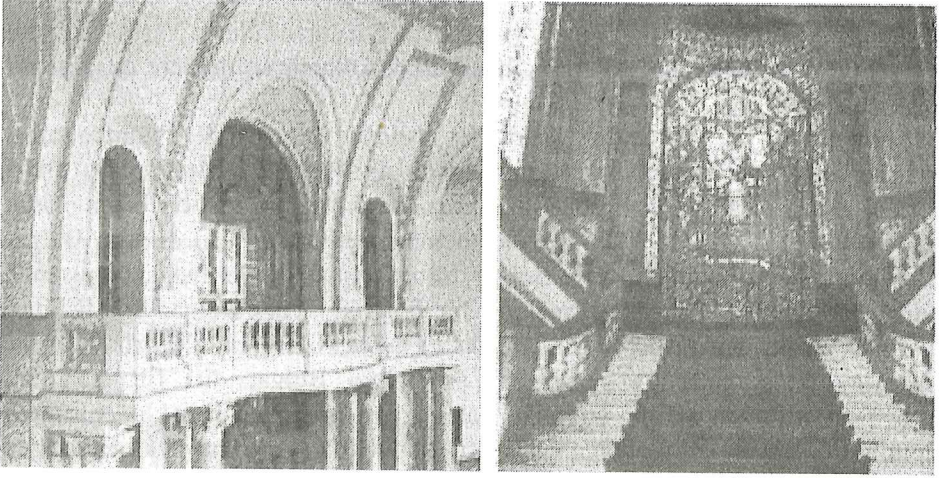
Bulgar tarihi için önemli Osmanlı belgeleri üzerinde Petır Miyatov, Nikolay Todorov, Bistra Tsvetkova, Vera Mutaçıyeva ve başkaları ciddi araştırmalar yapmışlardır.

Sofya Üniversitesinde Türk Gençlerine Ait Bölümlerin Kuruluşu. 1952 yılı, Sofya Üniversitesinde Türkolojinin gelişmesine yeni ufukların açılması için önemli bir yıl olduğu gibi, Bulgaristan Türklerinin eğitiminde de önemli bir yıl olmuştur. 5 Ağustos 1952'de Bakanlar Kurulu, Türk okullarının durumunu incelemiş, Türkler arasından da aydınların yetiştirilmesi için bir dizi kararlar almıştır. Yüksek öğretim için de şu gibi noktalar karara bağlanmıştır:

Sofya Üniversitesinin Filoloji, Felsefe-Tarih ve Fizik-Matematik Fakültelerinde Türk Filolojisi, Türk Tarihi ve Fizik-Matematik bölümleri açılacaktır. Yeni bölümlere her yıl 30 (otuzar) Türk genci alınacak ve bu gençler Türk öğretmen okullarına (Türk Pedagoji Mekteplerine), açılacak olan Türk liselerine, önlisans (yarıyüksek) öğretmen enstitülerine yüksek nitelikli öğretmenler olarak yetiştirileceklerdir. Türk dili ve Türk edebiyatı, tarih, fizik ve matematik bölümleri dersleri Türkçe olarak okutulacaktır. Öteki üniversite öğrencilerine verilen devlet bursu, Türk kız ve erkek öğrencilere de verilecek ve hepsine yurt sağlanacaktır.

Alınan kararlar, Bulgaristan'ın ALMA MATER'inde Türk gençlerine de gereken yerin verileceğini müjdeliyordu. Bu gerçek, Bulgaristan'ın eğitim, bilim ve kültür tarihi açısından da önemli bir olaydı.

10 Ekim 1952 tarihinde Sofya Üniversitesinin AULA adıyla bilinen Tören Salonunda Türk gençlerine ait sözü geçen üç bölümün açılış töreninde Eğitim Bakanı Demir Yanev bir konuşma yaparak Türk halkı arasından yetiştirilecek üniversite mezunu aydınlar, bu halkın eğitim ve kültürel gelişmesinde birer ışık olacaklarını vurgulamıştır.

*Sofya Üniversitesi Tören Salonu (AULA) ve Tören Salonuna AULA' ya
götüren merdiven*

Bu coşkulu törenden sonra Türk üniversite öğrencilerine de 1952/53 öğretim yılı başlamış olur. Bulgarca okutulacak dersler için herhangi bir sorun yoktur. Bunları ünlü Bulgar öğretim üyeleri okutacaklardı. Ancak Türkçe okutulması öngörülen dersleri kim okutacaktı? Bulgaristan Türkleri arasında deneyimli öğretim elemanları var mıydı? Durum değerlendirelek Türklerden-Türk Filolojisine: Rıza Mollov, Türk Tarih Bölümüne: Kemal Pınarcı, Fizik-Matematik Bölümüne de matematikten: Hüseyin Gaziev, fizikten de Mehmet Milaşev asistan atanmışlardır. İlk ders yılı bu muhterem asistanlarımız için yoğun bir çalışma yılı olmuştur. Gereken bilimsel düzeyde Türk dilinde, Türkçe bilim terminolojisini kullanarak derslerini hazırlayabilmişler ve başarılı olmuşlardır.

*Türk Filolojisi, Türk Tarihi ve Fizik-Matematik
Bölgümleri öğrencilerinin korusu*

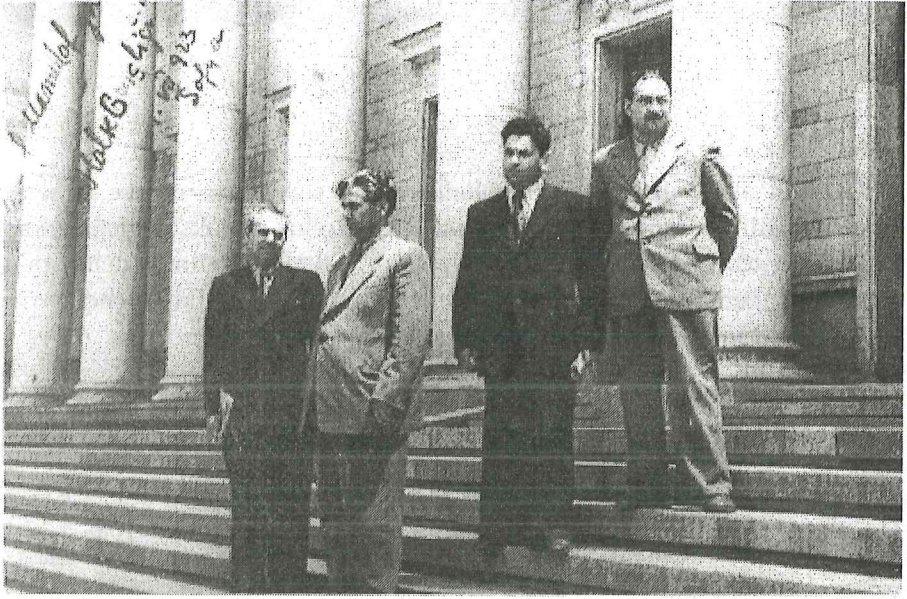
Öğretim elemanları, Türkçe bölümlerin ilk sınıflarını tecrübe bahçesine benzetiyorlardı. Merhum değerli hocamız Rıza Mollov sık sık: "Kolegalar, sizin sınıfınızı bir tecrübe bahçesine benzetiyorum. Yüksek öğretimde deneyimimiz yoktur. Bu uğurda geleneklerimizin temelini atmalıyız ve bu gelenekleri hep birlikte geliştirmeliyiz, zorluklar bizleri yılmamalıdır" diyordu.

1952/53 öğretim yılında üstün başarı gösteren Türk öğrenciler.

Sofya Üniversitesinde Türkçe bölümlerin açılması, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin en kötü durumda olduğu bir döneme rastlamıştı. Türkiye'den öğretim üyeleri davet etmek şöyle dursun, öğretim ihtiyaçları için esas ders kitaplarının, literatürün sağlanması dahi olanaksızdı.

Ertesi yıl, 1953/54 öğretim yılı başında Azerbaycan'dan bir öğretim üyeleri ekibi Bulgaristan'a gelerek Sofya Üniversitesinde Türklere ait yeni açılmış bölümlerde ders okutmaya başlamışlardır. Türk Filolojisinde Prof. M. Şiraliyev ve Doç. M. Mirzazade ders okutmuş, Bulgaristan'da Türkolojinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. M. Şiraliyev Türk diyalektolojisinden ders okutmaktan başka, Bulgaristan Türk ağızları üzerinde de araştırmalar yapmıştır. Doç. M. Mirzazade de çağdaş Türk dili dersleri okutmuştur. Türk Tarihi Bölümünde Doç. Gafarlı, Fizik-Matematik bölümünde fizikçi Doç. Y. Mamedov ve matematikçi Doç. H. Agaev ders okutmuşlardır. Dersler Türk dilinde verilmiş, bilim dalları ile ilgili terimler öğrencilere Türkçe olarak öğretilmeye özen gösterilmiştir.

Sofya Üniversitesi önünde çekilmiş fotoğraf.

Sağdan sola:

1. Doç. Y. Mamedov-fizikçi
2. Doç. H. Agayev-matematikçi
3. Doç. Gafarlı-tarihçi
4. Prof. M. Şiraliyev-dilci

Sofya Üniversitesi önünde çekilmiş fotoğraf. Üniversitenin Türk Bölümlerinden bir grup öğrenci Doç. Y. Mamedov ve Doç. H. Agayev ile bir arada

Azeri üniversite hocaları Sofya Üniversitesinde kaldıkları kısa sürece her türlü zorlukları aşarak Türk öğrencilerin hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmesi için canla başla çalıştıkları, okudukları derslerle, yönettikleri derneklerle sevindirici başarılar elde edildiği, Sofya Üniversitesi Rektörü Akademi Üyesi Vladimir Georgiev ve Fakülte Dekanları tarafından kendilerine verilen şükran Belgelerinde de belirtilmiştir (7).

Asistan Riza Mollov ile bir grup öğrenci Azeri öğretim üyelerini vatanlarına uğurlamaya giderken

Türk Filolojisinin Tarihçesi. Bulgaristan'ın en eski eğitim ve bilim ocağı olan Sofya Üniversitesinde Türk Dilinin (Osmanlıca-Türkçenin) okutulmasına oldukça erken başlanmıştır. Üniversitenin o zamanki Tarih-Filoloji Fakültesinde serbest seçmeli bir ders olarak başlayan Türk dili dersleri, Türkçeyi çok iyi bilen Bulgar araştırmacılar tarafından okutulmuştur. İlk okutman Stoyan Tilkov olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, St. Tilkov, Bulgarlara ait Türkçe kitap, bir de sözlük yazmıştır. Ondan sonra 26 yıl sürece Dimitir Gacanov bu dersleri okutmuştur. D. Gacanov, Bulgaristan'ın Deliorman Türk ağızları üzerine ilk araştırmalar yapan bir Bulgar bilginidir. Önemli Osmanlı kaynaklarını da Bulgarcaya çevirmiştir. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sinden Balkanlar ile ilgili bölümlerinin de Bulgarcaya çevirisini yapmıştır. Daha sonraları D. Gacanov'un yerine Gılib Gılibov geçmiş ve 1965'te Türk Filolojisinden emekliye ayrılınca kadar burada Türkçe ve Osmanlıca dersleri okutmuştur. Edirne doğumlu G. Gılibov ilk kez Bulgarca olarak Türkçenin gramerini yazmıştır. Bulgar Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmış "Türkçe-Bulgarca Sözlük"ü hazırlayanlardan biridir. Ayrıca da Osmanlıca ile İslam Hukuku ve Osmanlı kaynaklarına ilişkin araştırmaları vardır. G. Gılibov, Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi öğrencilerinin ihtiyaçları için "Osmanlı Tekstolojisi" başlıklı bir de ders kitabı hazırlamıştır.

Türkçe derslere Bulgarlar devam etmişlerdir. Bunlar: üniversite hocaları ve özellikle filologlar, tarihçiler ve hukukçular; başka bilim adamları, sanatçılar ve Türkçeyi öğrenmek isteyen hevesliler olmuştur. Baştan eski yazı kullanılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni yazıya geçilince Üniversitede de hemen yeni yazıya geçilmiştir.

1. Sınıf Türk Filolojisi Öğrencileri Derste

10 Ekim 1952 tarihinde Sofya Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde Türk Filolojisinin bir bölüm olarak açılmasıyla Türk dili ve edebiyatı öğretimi bilimsel raylara oturtulmuştur.

G. Gılibov 1952/53 öğretim yılında "Boris Parkı" nda Türk Filolojisi I. Sınıf öğrencileriyle bir arada

Hayriye Memova, asistan Riza Mollov ve öğretim görevlisi Gılib Gılibov tarafından "Edebiyat Teorisi"nden imtihan edilirken

Öğretim süresi baştan 4 yıl olarak belirlenmiş ve Türk Filolojisinin temelini oluşturan uygulamalı (pratik) Türk dili, çağdaş Türk dili, Türk diyalektolojisi, dilbilime giriş, edebiyat teorisi, Türk edebiyatı, Türk folkloru, Osmanlı tekstolo-

jisi vb. derslere öğretim planının başında yer verilmiştir².

Türk Filolojisinden mezun olanlar, lise ve lise düzeyli okullarda Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yapmaya hak kazanıyorlardı.

Daha sonraki yıllarda Üniversitede öğretim süresi 5 yıla çıkarılır ve yeni öğretim planları hazırlanır. Türk Filoloisi Bölümünün de öğretim planı oldukça değiştirilir ve genişletilir. Örneğin, Türk dili ses bilgisi ve leksikoloji ayrı bir teorik ders olur, Türk lehçeleri mukayeseli grameri, Türk dilinin tarihi grameri, Osmanlı diplomasisi ve paleografisi gibi derslerin okutulmasına başlanır. Eski (klasik) Türk, yeni Türk edebiyatı olarak Türk edebiyatı tarihi daha ayrıntılı okutulmaya başlar vb.

Türk Filolojisinden bir grup öğrenci

Türk Filolojisi, açılışından 1956 yılına kadar Filoloji Fakültesinin Genel Dilbilim Bölümüne bağlıydı ve Bölüm Başkanı ünlü Bulgar dilbilimci Akademi Üyesi Prof. Dr. Vladimir Georgiev idi. Uzun yıllar Sofya Üniversitesi Rektörü görevinde bulunmuş, Bulgar Bilimler Akademisinin Başkan Yardımcılığı ve Bulgar Dili Enstitüsünün Başkanlığını yapmış Prof. Dr. Vladimir Geogiev, Türk öğrencilere dilbilime giriş dersleri okutmuş ve bir Rektör olarak öğrencilerin her türlü sorunlarına en uygun bir biçimde çözüm bulmuştur. Ünlü Bulgar bilim adamı Prof. Miroslav Yanakiev, öğrencilere Bulgar dili dersleri okutmuş ve uzun zaman Türk Filolojisi sınıflarının danışmanlığını yapmıştır. Daha sonraları

bazı öğrencileri bilimsel araştırma yapmaya sevketmiş ve bu alanda yardımını esirgememiştir. Dilbilimcilerden İvan Duridanov, Mosko Moskov, Bulgar edebiyatı tarihi profesörü Jelü Avciev, Rus ve Sovyet edebiyatı doçenti Vasil Tsonev; tarihçilerden Prof. Aleksandır Burmov ve başkaları, Türk öğrencilere ders okutmuşlardır.

Türk öğrenciler bir yılbaşı gecesinde

1956 yılından itibaren Türk Filolojisi, başlı başına bir kürsü durumuna getirilmiştir. Bölümün temelini oluşturan bazı dersleri Kürsüde kadrolu olarak çalışan şu Bulgar öğretim elemanları okutmuşlardır.

Gılıb Gılıbov: Uygulamalı Türk dili, Osmanlıca.

Boris Nedkov: Osmanlı diplomasisi ve paleografisi, çağdaş Türk dilinden: morfoloji ve sentaks bölümleri.

Emil Boev: Türk diyalektolojisi, Türk lehçeleri mukayeseli grameri.

Vera Samarcieva: Uygulamalı Türk dili, Çeviri teorisi.

Yuliya Kirilova: Morfoloji ve sentaks.

Belirli yıllarda birçok Bulgar da dış lektör olarak dışarıdan ders okutmuşlardır.

Bulgaristan Türklerinden Kürsüde kadrolu olarak şu öğretim elemanları çalışmıştır: Riza Mollov, Mefküre Mollova, Hüseyin Mahmudov, İbrahim Tatarlı ve Hayriye Memova-Süleymanova (Yenisoy). Okuttukları dersler de şunlardır:

Rıza Mollov: Türk edebiyat teorisi, Türk folkloru, Türk edebiyat tarihi.

Mefküre Mollova: çağdaş Türk dili, Türk diyalektolojisi.

Hüseyin Mahmudov: dil ve edebiyat yöntem bilgisi (metodik), Osmanlıca.

İbrahim Tatarlı: eski (klasik) Türk edebiyatı, yeni Türk edebiyatı.

Hayriye Memova-Süleymanova: çağdaş Türk dili, Türk dili ses bilgisi, leksikoloji.

Türkçeden dışarıdan ders okutan Türkler de olmuştur.

Türk Filolojisi bölümünde yabancı bilim adamları da ders okutmuşlardır. Yukarıda adları geçen Azeri öğretim üyelerinden M. Şiraliyev ve M. Mirzazade vatanlarına döndükten sonra, tanınmış Macar Türkologlardan J. Nemeth ve G. Hazai de Kürsüde bulunmuşlardır. Prof. J. Nemeth 1954-1956'larda Türk dili tarihi ve Türk diyalektolojisinden, özellikle Vidin ve Ada Kale Türk ağızları üzerine konferanslar vermiştir. G. Hazai de 1957-1959 yıllarında Türkolojiye giriş ve Türk lehçeleri tarihi dersleri okutmuştur. Her iki bilim adamı da Bulgaristan Türk ağızlarını araştırmış, çok değerli eserler yazmışlardır.

G. Hazai bir grup Türk öğrenciyle bir arada (sağdan elinde çantası olandır).

Başka ülkelerden de bilim adamları, uzmanlar Kürsüyü ziyaret etmiş, konferanslar vermişlerdir. Bunların arasında Türkiye'den Prof. Ahmet Caferoğlu, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, Orhan Şayık Gökyay; Leningrat (St. Petersburg) Üniversitesinden Akademi Üyesi Prof. Dr. A. N. Kononov, Viyana

Üniversitesinden Prof. A. Tietze, Polonya'dan Edward Trijarski, Wl. Zajackowski vb. bulunmuşlardır.

1960'ların ikinci yarısında Kazakistan Cumhuriyeti Alma-Ata Üniversitesi Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Sofya Üniversitesi Oryantalistik (bu yıllarda Türk Filolojisi değil, Bölüm artık Oryantalistik/Şarkiyat/ olarak adlandırılmıştı) Bölümü arasında işbirliği kurulmuş, öğretim elemanlarıyla birlikte birkaç yıl öğrenciler yaz tatilinde birer ay karşılıklı ziyarette bulunmuşlar ve bunlara Türk dili ve Kazak dilinden kurslar düzenlenmiştir. Her iki Bölüm arasındaki bu işbirliği, bundan sonraki yıllarda da Prof. Dr. Azize Nurmanova, Prof. Dr. Dovletova gibi öğretim üyeleriyle bilimsel konularda karşılıklı yardımlaşma sürdürülmüştür.

Berlin Üniversitesinden de Türk dili hocası Svoboda Germanova'nın başkanlığında bir grup Alman öğrenci Kürsüde bir süre kalmış, bunlara Türk dilinden ders okutulmuştur.

1956 yılı, Türk Filolojisi öğrencileri için mutlu bir yıldır. İlk mezunlara, coşkulu öğrencilik yılları geride kalıyor, diplomalarını almış, öğretmenlik mesleklerinde ilk adımı atmak için atanmalarını bekliyorlardı. İkinci Dünya Savaşı öncesine kıyasla, kızların sayısı oldukça kabarıktı. Reşat Nuri'nin Çalı Kuşu gibi, bu kızlar da öğretmenlik mesleğine gönül vermişlerdi. İlk mezunlar, yine aynı coşku, yine aynı heyecanla Türk liselerinde, lise düzeyli okullarda ve (önlisans) öğretmen enstitülerinde eğitim, kültür alanında ışık saçacaklardı.

1956 yılı Bulgaristan'ın siyasi tarihine de önemli bir yıl olarak geçti. Aynı yılın Nisan ayında Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesinin Geniş Oturumunda (Plenumunda) bir dizi kararlar alınmıştı. Alınan bu kararların ülkenin sosyal-politik, kültürel hayatında bir dönüm noktası oluşturacağı bildiriliyordu. Ancak bu kararların içeriği gizli kaldı. Çok geçmeden, bu "dönüm noktası" Bulgaristan Türklerine izlenen politikada belirmeye başladı. Komünist Partisi Plenumunun çizdiği yeni yön, önce Türklerin eğitimine damgasını vurdu. Sofya Üniversitesinin üç Türk Bölümünden ilk mezunlar³, Türk okullarında henüz bir öğretim yılı geçirmişlerdi ve ders yılının sonunda Sofya'dan kötü haberler gelmeye başladı: 1957/58 öğretim yılından itibaren Türk lise ve öğretmen okullarında sadece Türk dili ve edebiyatı Türkçe okutulacak, kalan tüm dersler Bulgar dilinde gerçekleştirilecekti. Türk Tarihi ve Fizik-Matematik Bölümleri Bulgarlara ait sınıflarla birleştirilerek asistanlardan Kemal Bunarciev (K. Pınarcı) ve Hüseyin Gaziev'in Üniversitede çalışmalarına son verildi. 1958'de Türk liseleri Bulgar liseleriyle "birleştirildi", yani kapatıldı. Bu "reformların"şoku henüz geçmemişken 1959'da daha bir şok geldi - Türk ilk ve ortaokulları da kapatılıyor, Türk dilinde eğitime son veriliyordu. Türk öğrenciler bundan böyle Bulgar okullarında okuyacaklardı, Türkçe ise sadece ayrı bir ders olarak kalacaktı.

Altmışlı yıllara Türk halkı böyle şoklarla girdi. Türkçe öğretim konusunda

tepkiler, Türkiye'ye göç etmek için yüzbinlerce (360 000 üzerinde) Türkün T.C. Büyükelçiliğine ve Başkonsolosluklarına yazılı başvuruda bulunmaları, bazı dış ülkelerde de Türk okullarının kapatılmasının yankıları ve bazı başka olaylar, Komünist yöneticilerin biraz yumuşama politikası izlemelerine neden olmuştur. 1960'ların ortalarında Türk Filolojisi (adı artık Oryantalistik olmuştu) Bölümünde uzaktan (gıyabi) öğretim sınıfları açıldı ve sadece ilköğretim sınıflarında haftada dört saat okutulacak Türkçe için öğretmen hazırlanacaktı. Buna paralel olarak da Sofya Üniversitesinin bir kolu olan Şumnu Yüksek Pedagoji Enstitüsünde Türkçe ve Coğrafya Şubesi açıldı. Buradan mezun olanlar ortaokul sınıflarında Türkçe ve coğrafyadan öğretmenlik yapma hakkına sahip olacaklardı. İsteyenler Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi ve Coğrafya Bölümlerinin uzaktan öğretim sınıflarında öğrenimlerini sürdürebileceklerdi.

Ancak örgün öğretim sınıflarında Türk öğrencilerin yerini giderek Bulgar öğrenciler almaya başlamıştı.

1970'te Komünist Partisinin aldığı yeni kararlarla Türklere izlenen yumuşama politikasına son verilmiştir. 1970'lerin ortalarında Sofya Üniversitesinde Türk Filolojisine de öğrenci alınmasına son verilmiştir. Yedi yıllık bir süreden sonra 1982'de Türk Filolojisine Türkoloji adı verilmiş, yeniden öğrenci alınmaya başlanmış, ancak bunlar arasında tek bir Türk genci bulunmamıştır. O günden bu yana Türkolojiye Türk öğrenci alınmamaktadır.

İzlenen politika Türk Filoloji Bölümü Türk öğrencileriyle birlikte hocalarını da sarsmıştı. 1950'lerin ikinci yarısında Türk folkloru, Türk edebiyat teorisi dersleri, Bölümün öğretim planından çıkarılmıştı. Bu dersleri okutan asistan Mollov'a saldırılar başlamıştı. Kürsüde giderek artan gerginlik sonucu asistan Rıza Mollov ve eşi asistan Mefküre Mollova 1959/60 öğretim yılında Üniversite dışında bırakılırlar. Türkçeden dışarıdan ders okutan Türklere Yakup İsmailov, Fuat Saliev, İsmail Çavuşev, Etem Hamzov, Salahiddin Osmanov ve daha birkaç Türkün ders okutmasına son verilir.

Türklere karşı güdülen ırkçılık politikası 1981'de Bulgar devletinin 1300 kuruluş yıldönümünde en yüksek zirvesine ulaşmış ve bu ırkçılık, Üniversitenin Türk Filoloji bölümünde en güzel ifadesini bulmuştur. Tarihçiler başta olmakla beraber, şoven gruplar Üniversite idaresini ele geçirmiş, Türk Filolojisi Bölümünü de Türklere arındırmayı hedef almışlardır. Dönemin Rektörü tarihçi Prof. İlço Dimitrov, Üniversitede ırkçı politikayı uygulayanların başında bulunmuştur. Aynı yıl Temmuz ayında Hayriye Memova-Süleymanova'nın henüz Üniversite Matbaasında bulunan yeni çıkmış iki ciltlik "Bulgarca-Türkçe Tematik Sözlük"ünün yakılması için Rektörlükten bir emir çıkmış, Matbaada bulunan ikinci sözlüğü'ne de ("Türkçe-Bulgarca Sözyük"üne de) el konmuştur. Birkaç ay sonra da Rıza ve Mefküre Mollov ailesinin kaderi Hayriye Memova-Süleymanova'yı da, İbrahim Tatarlı'yı da bulmuştur.

İşlerin buraya varacağı çoktan belliydi. Rıza Mollov hocayla Bulgar

Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesinde ara sıra görüştüğümüzde "Sen hala Bölümde misin? Seni de daha kovmadılar mı? Ama üzülme, senin de günlerin sayılıdır" diye şakalaşıyordu. Üniversiteden kovulması R. Mollov'u çok sarsmıştı, devamlı dert yanıyordu: "Bize kötülük yapanlardan bazılarını belki de gün gelir affedebilirim" diyordu. "Ancak Hüseyin Mahmudov'u asla affetmem. Sovyet yanlısı Rektör yardımcısı gibileriyle birlik olarak Sofya Üniversitesinden Mollovlar ailesinin kovulması için hazırlanmış tutanakları H. Mahmudov da imzalamıştır. Kürsüde yaşanan gergin durumlarda Mahmudov'un bizi savunmasını beklemiyorduk, ama hiç olmazsa tarafsız kalabilirdi...", diye anlatarak derdini döküyordu.

1980'lerde gerginlik giderek artmış, tırmanışını giderek sürdürmüştür. Riza Mollov, Hayriye Memova-Süleymanova, İbrahim Tatarlı takibe alınmışlar, aileleri devamlı rahatsız ediliyordu. Bu rahatsızlık 11 Ağustos 1983'te üç ailenin de aynı saatlerde devlet güvenlik organları tarafından evleri basılarak ev kitaplıklarının boşaltılıp müsadere edilmesiyle ifadesini bulmuştur. Rejimin gerçekleştirdiği bu olay, Bulgaristan Türklerine daha da karanlık günlerin yaklaştığının bir işaretiydi. Çok geçmedi, 1984'te "Soya dönüş süreci"-Türklerin adlarını Bulgar adlarıyla zorla değiştirilmesi olayları başladı. "Soya dönüş süreci" yıllarında "Doğu Dilleri ve Kültürleri" bünyesinde bulunan Türkoloji (Türk Filolojisi) birimi özel organların bir yuvası durumuna getirilmiştir. Valeri Stoyanov. Bundan birkaç yıl önce yayımladığı kitabında (8) "Soya dönüş süreci" yıllarında Emil Boev, Esen Haciev (Hüseyin Mahmudov), Vera Samarcieva ve Yuliya Kirilova'larla birlikte Türk Filolojisi biriminde yeni yeni kişilerin de bulunduğu ve: V. Popov-"Türkiye Tarihi", Paunka Goçeva-"Türkiye'nin Devlet ve Siyasi Yapısı", Boris Avramov-"Soya Dönüş" vb. dersleri okuttuklarını bildiriyor (8). Bu kişilerin kimlikleri hakkında her Bulgaristan Türk aydınının yeterince bilgisi vardır. Bunlar arasında dışarıdan ders okutan Türklerden sadece Mihail Yançev'in (Muhiddin Mehmedov'un) de bulunması çok düşündürücüdür. Görüldüğü gibi, okutulan dersler de artık başka bir mahiyettir. "Türk diyalektolojisi" derslerine son verilmiş, "Bulgaristan Türk Ağzıları Atlası"'nın hazırlanması projesi de çoktan çoktan unutulmuştur.

Evet, Türk Filolojisi Bölümünden Türkler de geçmişti. Kadrolu olarak veya dışarıdan ders okutmakla burada kalmışlar, güçleri yettiği kadar katkıda bulunmaya çalışmışlar, süreleri dolmadan da kürsüden ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Emekliye ayrılınca kadar Türk Filolojisinde çalışmak ve buradan emekliye ayrılmak mutluluğunu yaşamak sadece Hüseyin Mahmudov'a nasip olmuştur.

Yıllar sonra "Ümit" dergisi sayfalarında Prof. Dr. İbrahim Tatarlı şunları yazacaktır: "Ne yazık ki Türkoloji Bölümünden bazı okutmanlar politik amaçlara alet olmuş ve totaliter rejimin etnik, etnokültür, etnolengüistik ve din jenositine aktif olarak katılmışlardır" (9).

Bu yazımı hazırlarken Sofya Üniversitesinin 100. yıldönümü (1888-1988) münasebetiyle yazılmış "Kliment Ohridski" Sofya Üniversitesi Tarihi, başlıklı kitaptan da yararlandım. Türk Filolojisi Bölümü hakkında da bir şeyler bulabilirim umuduyla kitabın sayfalarını tekrar tekrar okudum. Ne yazık ki hiç bir şey bulamadım, hatta "Türk", "Türkçe" gibi kelimelere dahi rastlamadım. Sadece sayfa 286'da: "(1952/53'te...) Yeni Oryantalistik Kürsüsü de çalışmalarına başlar" cümlesini bulabildim. Oysa açıldığı yıllarda Bölümün adı Türk Filolojisiydi. Kitapta Bölümün gerçek adını kullanmayıp da Oryantalistik diyen müelliflere anlayış göstermek gerekir. Çünkü bu eserin yazıldığı yıllarda ürpertici olaylarla dolu-"Soya dönüş süreci" döneminde Türk Filolojisi Türk dili, Türkler gibi kavramlar tabu idi. Kitapta, 1959-1971 yılları arası döneminde fakültelerde yapılan çalışmalar ele alınıyor. Türk Filolojisi Bölümünden bahsederken Türk öğretim elemanlarının adları dahi geçmiyor.

Her şeye rağmen, Türk Filolojisi Bölümünün açılması, Sofya Üniversitesi tarihinde ve Bulgaristan'ın bilim ve kültür tarihinde önemli bir olay olarak kalacaktır.

Umarım, Sofya Üniversitesinin 150. kuruluş yıldönümü münasebetiyle hazırlanacak olan T a r i h kitabında Türk Filoloji için de gereken yer verilir. Çünkü bu T a r i h i, Üniversitenin yeni nesil temsilcileri hazırlayacaktır ve yeni bir dünya düzeni insanları olarak geçmişî değerlendirecekler ve Türk Filolojisi Bölümünde tüm olup bitenlere neden olanları belki de lanetleyeceklerdir.

Yazarlarımızdan biri: "Ben elbette bu dünyaya sadece kötü şeylerden bahsetmek için gelmedim. İçim neşeli...güzel şeyler yazmak için yanıyor", demişti bir hikayesinde. Ben de kötü şeyler yazmak istemiyorum. Ömrümün büyük bir bölümünü geçirdiğim Sofya Üniversitesi hakkında da kötü şeyler yazmak düşüncesinden uzakım ve geçmişin bilançosunu da yapmak istemiyorum. Üniversitede kaldığım yıllarda, hayatımın sonuna kadar bir daha tekrarlanmayan çok güzel şeyler de olmuştur. Eğitim ve bilim alanında da eğer birazcık da olsun, başarılı olabilmişsem, bunu Sofya Üniversitesine borçluyum; Türk Filolojisi Bölümünden muhterem hocalarıma borçluyum; İkinci fakülte öğrenimime devam ettiğim Bulgar Filolojisi Bölümünden değerli hocalarıma borçluyum.

Sofya Üniversitesinden sadece ben değil, yüzlerce Türk genci, bizim çocuklarımız da geçmiş, böyle bir ünlü öğretim ve bilim ocağında öğrenci olmanın mutluluğunu yaşamışlardır. Bulgaristan'a yararlı birer vatandaş olarak yetişmişler ve ülkenin kültürel kalkınması için çalışmışlardır.

ALMA MATER'in bundan sonraki tarihinde sadece güzelliklerin, saygının, eşitliğin yaşanmasını candan dilerim.

Türk Filolojisinin 50. kuruluş yıldönümünde Bulgaristan'da Türkoloji alanında araştırmalar yapacak yeni nesil temsilcilerine de başarılar dilerim.

**TÜRK FİLOLOJİSİ (ORYANTALİSTİK) BÖLÜMÜNDEN İLK
YILLARDA (1956-1960) MEZUN OLAN TÜRKLER**

(Adlar, yıllara ve diploma numarasına göre sıralanmış, Almanak'ta yazılmış
biçimleriyle verilmektedir)

Diploma Numarası	Adı, Baba Adı, Soyadı	Doğum Tarihi ve Yeri
42429	Hayriye Mehmedova Memova (<i>Hayriye Süleymanoğlu Yeniso</i>) * <i>Slav Filolojileri Fakültesi Bulgar Dili ve Edebiyatından da mezun olmuştur</i>	10.03.1934 Kriçim
42510	Ruziye Ahmedova Yakubova	10.11.1932 Gagovo köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli
42541	Rahmi Abbazov Mehmedov	06.10.1933 Ostrets köyü, Lofça (Loveç) İli
42542	Hilmi Hamdiev Embiev	30.06.1933 Tervel
42543	Ahmet Efraimov Saidov	18.06.1930 Kiçenitsa köyü, Razgrat İli
42544	Etem Abdullov Hamzov	24.11.1930 Dolno Rahovo köyü, Silistre İli
42545	Hasan Mehmedov Aliev	18.03.1930 Gorna Hubavka köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli
42546	Hasan Osmanov Yusufov	08.02.1929 Kozitsa köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli

42547	Gülten Rüstemova Alieva	30.07.1935 Plevne (Pleven)
42548	İbrahim Hasanov Hüseyinov	29.08.1930 Kozitsa köyü, Eskicuma (Tirgovişte) İli
42549	Şevket Feyzullov Karasüleymanov	25.06.1934 Glocevo köyü, Razgrat İli
42635	Hilmiye Hüseyinova Merdanova	16.02.1931 Sevar köyü, Razgrat İli
	1957	
42828	Sabri Mehmedov Mustafafov	11.01.1931 Mleçino köyü, Kırcaali İli
42856	Etem Mustafafov Halilov	05.11.1928 Veselets köyü, Razgrat İli ^a
42875	Adile Ömerova Mirkova <i>Slav Filoloileri Fakültesi Bulgar Dili ve Edebiyatından da mezun olmuştur</i>	19.03.1930 İvraca (Vratsa)
42880	Halit Yakubov Şeyhov	18.03.1932 Nova Mahala köyü, Pazarcık İli
42909	Ahmet Mehmedov Mustafafov	05.10.1927 Tserovnişte köyü, Eskicuma (Tirgovişte) İli
43020	Fuat Saliev Hüseyinov	08.03.1933 Şumnu (Şumen)
43045	İshak Raşidov Şabanov	17.06.1931 General Kiselovo köyü, Varna İli

43078	Hıvziye Mehmedova Etemova	18.06.1934
Plevne (Pleven)
43082	Niyazi Mustafafov Hüseyinov	17.02.1927
Tırnovtsa köyü,
Eskicuma
(Tırgovişte)
İli
43121
*	Hakkı İsmailov Osmanov
<i>Slav Dilleri Fakültesi</i>
<i>Bulgar Dili ve Edebiyatından</i>
<i>da mezun olmuştur</i>	12.03.1928
Stoyan
Mihaylovski
köyü, Şumnu
(Şumen) İli
43130	Halil Mustafafov Kulov	25.11.1931
Ostrovo köyü,
Razgrat İli
43781	Hüseyin Halil Karasan	10.02.1925
Sevar köyü,
Razgrat İli
43782	Hafize Hüseyinova Recebova	02.04.1934
Prolaz köyü,
Eskicuma
(Tırgovişte)
İli
43787	İsmail Ruşidov Pirov	24.11.1933
Bisertsı köyü,
Razgrat İli
43788	Mustafa Ahmedov Çerkezov	21.10.1935
Ziştevi
(Sviştov)
43799	Yusuf Nuriev Sadeddinov	20.12.1929
Dankovo köyü,
Razgrat İli
43831	Haşim Mehmedov Osmanov	11.12.1925
Razgrat
43856	Hanife Alieva Manafova	17.04.1934
Mıdrevo köyü,
Razgrat İli
44004	Ahmet Necibov Veliev	04.06.1926
Ostrovo köyü,
Razgrat İli

44105	Şakir Hüseyinov Saliev	10.05.1933 Studenitsa köyü, Şumnu (Şumen) İli
44225	Ali Lütfev Pirov	23.06.1936 Bisertsı köyü, Razgrat İli
44307	Salim Halilov Rahimov	08.10.1934 Studenitsa köyü, Şumnu (Şumen) İli
44362	Vildan İbrahimova Mustafafova	28.07.1935 Peştere
44363	Muhiddin Mehmedeminov Mehmedov	21.03.1933 Razvigorovo köyü, Şumnu (Şumen) İli
44364	Faik Halidov Aliev	18.05.1930 Çernolik köyü, Silistre İli
44393	Ahmet Hasanov Mehmedov	25.12.1928 Kaolinovo
44394	Zülkar Azizov Aliev	25.04.1934 Pomen köyü, Ruşuk (Ruse) İli
44395	Ömer Mehmedov Hacımehmedov	18.08.1935 Yonkovo köyü, Razgrat İli
44466	Yusuf Ahmedov Salimov	27.06.1935 Yonkovo köyü, Razgrat İli
44526	Mehmet Ahmedov Çavuşev	02.04.1933 Tırnovtsa köyü, Eskicuma (Tırgovişte) ^c İli
44527	İsmet Muradov Mollahasanov	13.08.1929 Dıbrava köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli

44528	Recep Halilov Ahmedov	15.12.1929 Poroyno köyü, Silistre İli
44529	Ali Şakirov Mehmedov	07.11.1932 Bisertsı köyü ^d , Razgrat İli
44625	Mehmet Mümünov Aliev	02.04.1933 Kuptsite köyü, Kırcaali İli
44743	Hikmet Abdurrahmanov Şerifov	06.06.1930 Bırdokva köyü, Razgrat İli
44939	İsa Süleymanov Hamzov	10.03.1928 Kıçenitsa köyü, Razgrat İli
44963	Kaşif Sabriev Mehmedov	01.03.1934 Duraç köyü, Razgrat İli
45527	1959 Mehmet Saidov Kadirov	14.01.1932 İzgreve köyü, Şumnu (Şumen) İli
45690	Emine Rasimova Davudova	21.01.1935 Ezerçe köyü ^e , Razgrat İli
45790	Sali Osmanov Bozukov	23.02.1935 Ostrovo köyü, Razgrat İli
45827	İbrahim Rıza Abdullah	01.04. 1934 Hacıoğlu- pazarcık (Tolbuhin)
45860	Ziya İsinov Hacıev	25.11.1934 Bejanovo köyü, Lofça (Loveç) İli
45881	Hasan Hüseyinov Osmanov	16.07.1934 Duraç köyü, Razgrat İli

45882	Selim Ahmedov Mehmedov ^f	18.02.1933 Tırnovtsa köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli
45883	Kazım Memişev Mehmedov	24.09.1933 Buynovo köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli
45964	Davut Ademov Hasanov	18.12.1930 Prelez köyü, Razgrat İli
45980	Yahya Mehmedov İbrahimov	06.11.1934 Strelets köyü, Tırnovo İli
46712	1960 Hayri Sabriev Hasanov	25.12.1934 Minzuhar köyü, Kırcaali İli
46880	Mehmet Ahmedov Hasanov	16.06.1934 Tırnovtsa köyü, Eskicuma (Tırgovişte) İli
47180	Şaban Tahirov Keçiciev	17.12.1935 Yasenkovovo köyü, Şumnu (Şumen) İli

^aAlmanak'ta Eskicuma olarak yazılmıştır.

^bAlmanak'ta 1958 yılı yerine 1959 yılı yazılmış, ancak bu hata müellifler tarafından düzeltilerek 1958 yazılmıştır.

^cAlmanak'ta sadece Tırgovişte olarak yazılmıştır.

^dAlmanak'ta Tolbuhin yazılı.

^eAlmanak'ta Ezerets yazılı.

^fAlmanak'ta Silim olarak yazılmıştır.

KISA NOTLAR VE BAŞLICA KAYNAKLAR

1. 1830'ların ortalarında ilk laik Bulgar okulları açılmaya başlar. Kırım Savaşından sonra, İslahat döneminde bunların sayısı hızlı artar: temel eğitim Bulgar okulları 1876'da-1500'e, klasni uç ilışta denilen yarı lise düzeyli okulların sayısı - 50'ye, kız okulları - 20'ye ulaşır. Gabrovo ve benzeri şehirlerde liseler açılır. Osmanlı devletinde gerçekleştirilen reformlar, Türk halkının da

hoşgörüsü, Bulgarların eğitim ve kültürel kalkınmasında önemli rol oynar. Bulgar aydınları bir Bulgar yüksek okulunun da açılması girişiminde bulunurlar, hatta böyle bir öğretim kurumunun İstanbul'da açılmasını önerenler olur. Ancak İstanbul Patrikhanesi böyle bir okulun açılmasına karşı çıkar.

2. Tarihlerinin Uyanış Devrinde Bulgarlar, Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak için mücadele ettikleri kadar, Yunanlıların kültür hakimiyetinden de kurtulmak için ve kendi kültür özgürlüklerine kavuşabilmek için mücadelelerini sürdürdükleri bir gerçektir. Rus bilgini G. K. Venediktov'un yazdığı gibi, Bulgarların kültürel gelişmesini engelleyenler Osmanlılar değil, Yunanlılar olmuştur. Yüzyıllar boyunca Bulgarların din, dil, eğitim ve kültürlerinin gelişmesine Helenistik yön vermek için Yunanlılar büyük çaba harcamışlardır

KAYNAKÇA

1. 1830'ların ortalarında ilk laik Bulgar okulları açılmaya başlar. Kırım Savaşı'ndan sonra, İslahat döneminde bunların sayısı hızla artar: temel eğitim bulgar okulları 1876'da-1500'e, *klasni uçilišta* denilen yarı lise düzeyli okulların sayısı-50'ye, kız okulları 20'ye ulaşır. Gabrovo ve benzeri şehirlerde liseler açılır. Osmanlı devletinde gerçekleştirilen reformlar Türk halkının da hoşgörüsü, Bulgarların eğitim kültürel kalkınmasında önemli rol oynar. Bulgar aydınları bir Bulgar yüksek okulunun da açılması girişiminde bulunurlar, hatta böyle bir öğretim kurumunun İstanbul'da açılmasını önerenler olur. Ancak *İstanbul Patrikhanesi* böyle bir okulun açılmasına karşı çıkar.

Tarihlerinin *Uyanış Devrinde* Bulgarlar Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak için mücadele ettikleri kadar, Yunanlıların kültür hakimiyetinden de kurtulmak için ve kendi kültür özgürlüklerine kavuşabilmek için mücadelelerini sürdürdükleri bir gerçektir. Rus bilgini G. K. Venediktov'un yazdığı gibi, Bulgarların kültürel gelişmesini engelleyenler Osmanlılar değil, Yunanlılar olmuştur. Yüzyıllar boyunca Bulgarların din, dil, eğitim ve kültürlerinin gelişmesine Helenistik yön vermek için Yunanlılar büyük çaba harcamışlardır. (Bk. G. K. Venediktov, *Bolgarskij Literaturnij jazik epoi bozrozdzenia*, Moskva, 1990, sf. 6-12)

2. Razpis na lekcite – Ucebna 1976/77 i 1977/78 godina. Sofia 1977, sf. 5

3. Istorija na Sofiskija Univerzitet "Kliment Ohridski". Sofija – 1988, sf. 375

4. Almanah na završilite višše obrazovanie v Sofijskija Universitet "Kl. Ohridski" 1988 – 1974. Sofia, 1979.

5. Daha ayrıntılı bilgi için Bk: Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu. Türkoloji Bulgaristan'da gelişmesine katkıda bulunan Bulgar bilginleri. *Balkanlar'da Türk Kültürü*, 11, 1994, sf. 2-4.

6. Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu. Bulgar Folklorunda Türk Folklor Etkileri. V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*. Genel konular. Seksiyon bildirileri. Kültür Bakanlığı, 1997. sf. 235-247.

7. Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu. Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmetleri Geçen Azerbaycan Aydınları. *Bilig*, 3, 1996, sf. 13-19.

8. Stoyanov, Valeri, Turskoto naselenie v Blgaria mezdu poljosite na etniceskata politika. Sofia 1998. sf. 150-151, 197.

9. Tatarlı, İbrahim, Önemli Bilimsel Öğretim ve Araştırma Merkezi. *Ümit*, 15, 1997, sf. 25-28.

ARNAVUT DİLİNDE TÜRKÇE'NİN ETKİSİ

Selim SELİM*

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en önemli araçlardan biridir. Dil aynı zamanda eğitim, öğretim ve bilimin vazgeçilmez aracıdır. Gelişmiş bir dil her türlü duygu ve düşüncenin anlatımını sağlar. Diller zaman zaman kültür dilleriyle alışverişe girmiş, sözcükler alıp vermişlerdir.

Her dilde başka dillerden alınan sözcüklerin bulunduğu, başka toplumlarının var olduğu görülür. Çünkü başka dillerle hiç ilişkisi olmamak demek, bir toplumun başka toplumlarla hiç ilişkisi bulunmaması demektir. Böyle bir durum olanaksız olduğunu söyleyebiliriz.

Diller arasındaki etkileşimler yalnız toplumsal ve siyasal ilişkilerle gerçekleşmez. Birçok dilin değişik nedenlerle ve değişik koşullar altında karşılaşmaları, başka bir deyişle, bir arada yaşar yada kullanılır oluşları, bunlar arasında geçişme ve etkileşmelere, kimi kuralların ötekine yansımalarına, aktarılmasına yol açar.

Diller arasındaki ilişkilerde en çok alınan öğeler, sözcüklerdir. Başta dinsel yakınlaşmalar, edebiyat etkilenmeleri olmak üzere birlikte yaşama, ticaret ilişkileri, işgaller, siyasi ilişkiler nedeniyle, bu ilişkilerin sayesinde dilden dile aktarılmaktadır.

Arnavutluk veya daha doğrusu, Balkanlar 500 yıl Osmanlı Devletine bağlı kalmış. Böyle bir durumda, diğer bütün Balkan ülkelerinden ziyade, burada Türk kültürünün etkili olması kaçınılmazdır. Bu etki sadece dil, din, mimari kültür sahasında değil, Arnavutların edebi eserler ortaya koymalarında da kendilerini göstermiş ve hakikaten zengin bir Arnavut Edebiyatı meydana getirmiştir.

Türk hakimiyetinin Arnavut dil ve edebiyatındaki etkisi, xv. yüzyıllarda görülmüş. Priştineli Mesihi Türkçe bir divan hazırlamıştır; xvı. yüzyılda Dukacınli Yahya Bey divanında, Arnavut asılı olmasıyla övünmekteydi. yıllar boyunca sırasıyla Nesimi Frakula (1770), Süleyman Nabi (1772), Muhamet Çami Küçük (1784), Hfız Ali Ulçinaku (1880), ve Fraşri kardeşler Arnavutça yanında Türkçe de eserler vermişlerdir.

Arnavutça dilindeki doğu (Arapça, Farsça, Türkçe) tesirleri hakkındaki ilk eser çalışmalarına Tahir Dizdari "Orjentalizmat né Gjühén Shqipe" (Arnavutçadaki Şark Kelimeler) başlamış ve Arnavut dilindeki kelimelerin sayısı hayli kalabalık olduğunu göstermiştir. Bu kelimelerin sayısı 4000 üzerindedir.

* Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Priştine.

Türkçe kökenli kelimeleri Müslüman Arnavut yazarların eserlerinde olduğu gibi, Hristiyan Arnavut yazarların eserlerinde de bunu rahatlıkla görebilmekteyiz . Kuzey Arnavutluk yazarlarından Gjergj Fishta'nın "Lahuta e Malsis" adlı eserinde 364 Türkçe kelime mevcuttur.

Arnavutça'da Türkçe kelimeler diğer Balkan dillerinden daha fazla etkilen-diği kaçınılmaz bir gerçektir. Bu gerçeği, masallarda, öykülerde, atasözlerde, türkülerde ve bu gibi halk edebiyatı ürünlerinde ve halkın günlük konuşma-larında görmek mümkün.

Şimdi vereceği örneklerde rahatlıkla görebilmekteyiz : "Guré guré béhet kalaja , fjal fjal béhet belaja" (Taş üstüne taş koyarsan kale olur, laf üstüne laf edersen bela olur). Kala ve bela yerine arnavutça kelime kulanırsak, halk edebiyatı türü olarak kafiye düzenini kaybetmiş olur .

Türkçe mevlidini Arnavutça'ya tercüme eden Hoca Tahir Popova'nın mevlidinde , Türkçe kelimelerinin etkisi çokça görülür.

Örneğin :

" Ej xhemaat kam vasiyet dhe rican

Kéti fakiri ju ti béni hajér dua

Tha Eminja pasi koha u bé tamam

Pér té lind hajerlija e gjithsa insan

Bu beyitlerde kelimeler Arnavutça harf grafiğiyle gösterdik, Türkçe olan kelimeleri fark edebiliyoruz. (Ey cemaat, vasiyet, rica, fakir, hayr, dua, tamam, hayırlı, insan)

Bu tür örnekleri , adlarda , sıfatlarda da görmek mümkün:

a) Baba (baba), hala (hallé), teyze (teze), pazar (pazar), bahçe (baçe) , fasulye (pasul) , günah (gjyna), çeşme (çeshme) , vb.

b) Mavi (e mavit), yeşil (e jeshilt) , pembe (e pempbét) vb.

Verdiğimiz örneklerden, bazılarının aslı, kökeni Arapça olsa bile, onlar Türkçeleşmiş ve Türklerin sayesinde Arnavut dilinde bugün de bile hala konuşma ve yazı dilinde kullanılmaktadırlar.

Osmanlıların Balkanlardan gitmesiyle, burada yaşayan milletler kendi dillerindeki Türkçe kelimeleri atma kampanyasına giriştiler. Arnavut aydınların bir bölümü Türkçe kelimelerin tamamını dillerinden atılmasından yanaydılar. Bunlardan; Anton Krajani ve Androkl Kostajalari gibileridir. Ama Arnavut dilinin etimolojisiyle çok uğraşan değerli bilim adamı Eçrem Çabey," Türkçe kelimelerin Arnavut diline bir zevk ve tad verdiğini " savunanlardan biridir .

Diller arasındaki ilişkiler sonucunda, sözcüklerin yanı sıra, birtakım sözdizimi kurallarının aktarılmasına, yeni kavramların çeviri yoluyla da aktarıldığını görmek mümkündür.

Diller arasındak alış veriş ve etkilemeler , özellikle , değişik toplumların bir arada, iç içe yaşadıkları yerlerde, bir arada konuşulan birçok dil birbirlerinden sözcükler ve kurallar, bu dillerin ses dizgeleri ve anlatım yolları arasında da yakınlaşmalar olur.

Kaynakça

Mevludet Në Gjuhën Shqipe , Faik Luli, Islam Dizdari, Shkodër , 2002.

Mevludi i Tahir Popovës me alfabetin e sotëm , Prishtinë, 1994.

E D E B İ Y A T

“TÜRK EDEBİYATINDA DEDE KORKUT
HİKAYELERİ”

İ. NURMAGAMBETOVA *

Destan

Bir boy, ulus veya millet hayatında tam estetik huviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Destanlar bir tarihî eser değildir. Ancak destanları tarihten olaylar teşekkül ettirir. Milletlerin tarihleri yanında ideallerini de taşırlar. Türk Destanlarında özellikle kahramanlık destanlarda tarihî konular anlatılır. Kısacası destanlar milletleri efsanevi tarihleridir. Sadece geçmişe değil, gelecekle ilgili idealleri de nakleder.

Türk Destanların Teşekkül Devri

Türk kahramanlık destanı üzerine çalışan araştırmacılar söz konusu destanların milattan önceki devirlerde teşekkül ettiğini ifade ederler.

Andronova devri kültür döneminde destanlara ait ilgi bilgilerin ve anlatımların ortaya çıktığı görüşü araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir.

Anav kültürü, Son kazılardan sonra ortaya çıkan bilgilere göre Anav kültürü milattan önce 1000-4000, bu Ahşabad yakınlarındadır.

Tagar Taştık milattan önce 3000-1700.

Orta Asya'nın Abakan bölgesinde ortaya çıkan bu kültür oldukça büyük bir alana yayılmıştır. Sınırları Voga ırmağı ile Altay Dağları arasında uzanmaktadır.

Andronova milattan önce 1700-1200. Tanrı Dağları, Balkaş Gölü ve Yayık Nehri arasında kalan bölgelerde görülmektedir. Kültürün mensupları beyaz ırktan atlı ve savaşçı biar kavimdir.

Karasuk, milattan önce 1200-700. Orta Asya Yenisey'in etrafında doğmuştur. Andronova'nın devamıdır.

Türk kültürünün çıkış noktası Aral gölünün doğusu ile Tanrı ve Altay dağlarıdır. Güney Sibiry, Altay Dağları eteklerindeki Pazırık Kurganı. Pazırık Kurganı'ndaki buluntular, Türk geçmişinin geliştiğini belirtiyorlar. Pazırık Kurganı'nda milattan önce 4 ve 3 yy'dan kalma mezarlar içinde bozulmamış

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yüksek Lisans Bölümü
Türk Dili Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkistan

insan ve hayvan cesetleri bulunmuştur. Hun Halısı da buradandır. 4 ve 5 yy'da genç bir Türk Beyinin altın levhalardan yapılmış zırh içindeki cesedi bulunmuştur. Kahramanlar adına o bölgede yapılan kazılarda elde edilen malzemeler arasında efsane kahramanlara ait bazı izler bulunmuştur. Meselâ bir kemer, tokası üzerindeki savaşçının tasviri oku, yayı ve ona tabii olan budunların resimleri bu dönem hakkında bize bir fikir vermektedir. Nitekim Saka Türklerine ait olan Alper Tunga Destanı milattan önce yedinci, sekizinci yüzyıla (ait) tekamül etmektedir. Türk Destanlarının teşekkül konusunda Sirmunski, Potanin başlangıçta kahramanların ortaya çıkışını Bozkurt kültüründe aynı dilde konuşan ve soyu bir olan boylar ile bunların arasında kalan diğer kabileler arasında otlak bulma, topraklara sahip olma mücadelelerin esnasında kahramanların ortaya çıktığını anlaşılmakta diye değerlendirmekte. Söz konusu mücadeleler arasında yararlılıklar gösteren kahramanlar boylar içerisinde it ibar kazanmışlar, idareci tabakalar içinde söz sahibi olmuşlar.

Aklı ve gücünü birleştiren bu kahramanlardan lider olanların maceraları dilden dile dolaşmış ve destanın ilk çekirdeğini oluşturmuştu. daha sonraki devirlerde bu özelliklere sahip kahramanların özellikleri halk şairler tarafından zenginleştirilmiştir. Temel yapıda bu tür olaylar yer almaktadırlar.

Türk Destanlarının en büyük problemlerinden biri tasnif konusudur. Çok geniş coğrafyalarda yaşayan farklı devirlerde devletler kuran Türklerin kahraman Destanların da sayıca fazla olmasını icap eder.

Ancak Türkler Destanı Hayat yaşamaklaberaber Destanları yazıya geçirmiş bir millettir. Bunun sebebi türün hususiyetinden kaynaklanmaktadır.

Destanlar sözlü olarak yaratılırve yaşatılırdı. Bu gelenek XIX yy'da kısmen değişmişti. Türk Destanları'nın tesbit edilmemesinin bir sebebi de türün bu hususiyetidir. Ancak XIX ve XX.yy'da Türk Destanlarıyla ilgili derleme çalışmalarının artmış olması Türk Destanları'nın zengin bir hazine olduğunu ortaya koymuştur. Bilhassa Türkistan, Altay, Yenisey, Doğu ve Güney Sibirya ile İdil Kral, Kırım ve Kafkasya sahasında yaşayan Türk boylarının Destanları üzerinden destan araştırmalarına giderek ağırlık kazanması destanların sınıflandırma tecrübelerini az da olsa ışık tutmuştur. Türk Destanlarını değişik bakımlardan sınıflandırmak mümkündür.

1. Kronolojik ve klasik sınıflandırma denemesi
2. Anlatım tekniklerine göre Türk Destanı
3. Temalarına göre Türk Destanı
4. Yayılma alanları ve coğrafyasına göre Türk Destanı
5. İcra edenler ve icra hususiyetlerine göre Türk Destanı

DEDE KORKUT KİTABI

Türk Dilinin en güzel ve en dikkate değer eserlerinden biri olan Dede Korkut kitabı bir buçuk asra yakın bir zamandan bveri bilinmektedir. Eserin varlığı Dresden mishasının geçen asrın başında ortaya çıkarılması ile anlaşılmış,

asrın sonlarından itibaren de bu destanî Oğuz hikayeleri mecmuası devamlı bir inceleme ve araştırma konusu ola gelmiştir.

Biri Dresden’de, öteki Vatikan’da olmak üzere iki nüshası bulunan bu eserin Dede Korkut adı ile anılmasına sebep, Dede Korkut adındaki ozanlar Pirînin eserin bir nevi müellifi durumunda bulunması, eserde toplanmış olan Oğuz destanlarının onun tarafından düzenlenmiş gösterilmesidir.

Dede Korkut Kitabının Dresden nüshası bir giriş ile on iki destanî hikayeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında ise girişten başka hikayelerin yalnız altı tanesi vardır. Bu altı hikayenin de ancak beşi tamamdır. Nishanın sondan bir önceki yaprağı kopmuş olduğu için altıncı hikayenin iki shaifelik bir kısmı eksiktir.

Kahramanımızın adı tarihi kaynaklarda şu şekillerde geçmektedir:

1. Reşidüddin’in Câm’ü’t-tevarihinde Korkut
2. Nevaî’nin Nesaimül muhabesinde Korkut Ata,
3. Şecere-i Terâkime’de Korkut, Korkut Ata
4. Tarih-i Dost Sultan’da Korkut
5. Topkapı Sarayı Oğuznâmesi Dede Korkut
6. Yazıcıoğlu Selçuknâme Korkut Ata,
7. Cam-ı Cem-âyin Korkut Ata, Dede Korkut
8. Atalarsözü Dede Korkut
9. Bayburtlu Osman’ın tarihinde Dede Korkut
10. Edirneli Ruhî ve Münecimbaşı, Korkut Ata

1. Dirse Han Oğlu Buğaç Han Destanı

1. Kam Gan Oğlu Han Bayındır’ın ziyafeti
2. Dirse Han’ın gelmesi
3. Oğlu Buğaç’a isim konması

2. Sahır Kazan’ın evinin yağmalanması destanı

1. Birgün Ulaşoğlu, Uruz’un babası ve Bayındır Han’ın güveyisi (damadı) Sahır Kazan’ın ziyafeti

2. Aruz Kocanın yurdunun üstüne kimi koyacağını sorması
3. Üç yüz yiğit ile Oğlu Uruz’u bırakması
4. Atlanıp çıkmaları
5. Kâfir şönlü Meliğin haber alması; 7000 atlı ile Kazan Beyin yrduna baskın yapması, evini yağmalaması. Uruz’u 300 yigidi ile, annesi 40 ince belli kızı tutsak eder.

6. Bununla kalmayan kafirlerin 10000 koyunu almaları Karaçuk çobanın onları kaçırmaması

7. Kazan’ın rüya görmesi
8. Tehlikede olan yurduna koşması
9. Kazan’ın kaçacak çobanla görüşmesi, yolu öğrenmesi

10. Öte yandan Şönli Melik'in şenlik yapması
11. Annesi Burla Hatun'u sâki olması için Uruz'un etini yedirmek istemedi
12. Kazan ile Karaçuk çobak, oğuz beylerin yetişmesi
13. Savaşı yenmeleri

3. *Kam Büre Oğlu Bamsi Beyrek Destanı*

1. Han Bayındır'ın İçoğuz ve Taş Oğuz Beylerine ziyafet vermesi.
2. Pay Büre'ni oğul için, Pay Bican'ın kız için dua etmelerini ister.
3. Beşikkertme olmaları (çocukların)
4. Bezirganların İstanbul'a göndermesi (at, yay, gürz)
5. Dönerken Evnük kalesi kafirlerine rastlamaları ve bir bezirgenin kaçıp önünde çıkan yiğitten yardım istemesi.
6. Bu yiğidi Dede Korkut tarafından Bamsi Beyrek isminin konulması
7. Ava çıkınca Banu Çiçekle karşılaşması, yüzük takması, nişanlanması, o gün gece Bamsi Beyreğin kaçırılması. Ondan önce Delü Korçar kardeşinden ablasını istemesi. Bu işte de Dede Korkut'un yardımcı olması
8. 16 yıl boyunca haber alamaması
9. Yalancı oğlu Yaltacuk'un yalan söylemesi
10. bAbasının Beyreği aramaya bezirganları göndermesi
11. Beyreği bulmaları
12. Bayburt Bey'in kızının yardımıyla kaçması
13. Banu Çiçek'i kurtarmak istemesi
14. Belini oynatması
15. Onu tanımaları
16. Otuz dokuz yiğidiyle iki bezirganın kurtarması
17. Düğün yapması

4. *Kazan Bey'in oğlu Kr... Bey'in esir düştüğü destan*

1. Kazan Bey'in ziyafeti
2. Oğlu Uruz'a bakarak ağlaması
3. Oğlunun sebebi öğrenerek ava çıkması
4. Kafirin tuzak kurup Uruz'u tutsak etmeleri
5. Babasının eve gidip oğlunun tutsak olduğunu anlaması ve kurtarmaya çalışması. Hatunun kırk ince belli kızlarıyla oğlunu kurtarmaya yola çıkmaları.
6. Beyrekin gelmesiyle savaşın sona ermesi şenlik, dua, dünyanın geçiciliğini anlatan manzumeler.

5. *Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Destanı*

1. Köprüden geçenlerden para alması
2. Vermeyen birisiyle dövüşerek ününü Rum'a, Şam'a gitmesini istemesi
3. Azraili görmek istemesi
4. Annesi ve babasından canını istemesi
5. Onların canını alması
6. 140 yıl eşiyle yaşaması

6. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı

1. Kanlı Kocaoglu Kan Turalı'nın evlenmek istemesi
2. Trabzon'da bu kızın (Selcan Hatun) bulunması
3. Üç canavarı öldürmesi, kâfirlerle savaşları
4. Selcan'ın Turalı'yı kurtarması
5. Birbirlerini denemeleri
6. Evlenmeleri

7. Kazılık Koca Oğlu Yigirek Destanı

1. Han Bayındır ziyafetinde Kazılık Koca şarabın etkisiyle akın (savaş) ister

2. Sonra tutsak edilir
3. Bir yaşındaki oğlu 16 yaşına gelir, babasını kurtarır

8. Basat'ın Depegözü Öldürdüğü Destanı

1. Oğuz kavminin üzerine düşman gelmesi
2. Araz Koca'nın küçük oğlunu düşürmesi
3. Aslanın beslemesi
4. Oğuz kavminin geri dönmesi
5. Dedem Korkut'un ona insan olduğunu söylemesi
6. Kıyan Şelçük'un kardeşi olduğunu belirtmesi
7. Aruz'un Konur Karı Sarı Çboan adlı çobanın yaylaya çıktığındaperi ile münasebette bulunması

8. Ertesi sene tek gözlü çocuğun dünyaya gelmesi
9. Araz Koca'nın beslenmesi
10. Perinin parmağına yüzük takması
11. Basat'ın onu öldürmesi

9. Begil Oğlu Emre'nin Destanı

1. Kamganoğlu Han Bayındır Çadır kurar.
2. Tümen Gürcistan'ın harıcı çok az hediye getirir. Hepsini birden Begil adında bir yiğide verir. Onun Tümen Gürcistanın ağzına karakol vazifesini getirir.

3. Bayındır Han Begili Divana çağırır, herkes bir şeyini över (at, ok, kılıç). Salur Kaan ise, sadece Begilin hünerini över.

4. Kazan onu hünerini atına bağlar
5. Begül üzülür eve döner, karısı onun ava çıkmasını söyler. Uyluk kemiği kırılık. Bunu duyan kafirler savaşır. Begil'in yerine oğlu Emre savaşır, yenerler.

10. Uşun Kocaoglu Segrek'in Destanı

1. Uşun Koca adındaki birisinin iki oğlu olması büyüğünün istediği zaman divana gelip, istediği yerde oturması
2. Ters Uzamış'ın ikazı
3. Akında esir olması

4. Segreğin bunu öğrenmesi

5. Ağabeyini kurtarması

11. *Sahir Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı destan*

1. Han Kazan'ın ava çıkması

2. Uykuya dalması

3. Tekür onu tutsak eder

4. Tekür'ün karısını, ona nasıl olduğunu sorar.

5. O da ölülerin yemeğini, kızının üzerinde binip gezdiğini söyler

6. Onu çıkarırlar, ancak onları övmeyince tekrar hapse atarlar

7. Oğlu Uruz büyür. Babasını kurtarmak için kaleye gider. Kafir onun karşısına babasını çıkartır. Babasına kendini tanıtır ve birlikte düşmanla savaşır ve onları yenerler.

12. *İç Oğuz Taş Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü destan*

1. Kazan yılda bir defa evini yağmalatır

2. Son yağmaya Taş Oğuz katılmaz

3. Buna kızan Taş Oğuz beyleri Kazan ile ilgilerini keserler.

4. Taş Oğuzun büyüğü Aruz Koca'dan yardım ister, Kazan'ın adamı Kelbaş konuşur

5. Aruz Koca Kazan'a düşman olur.

6. Beyrek'i Aruz Koca öldürür. Beyrek Aruz'a kanının bırakılmamasını ister.

7. Kazan ölümü alır , Aruz Kocayı öldürür.

Yukarıda, başlıca olayları ve önemli noktaları belirtmek için ana çizgilerini verdiğimiz Dede Korkut hikayelerinin, görülüyor ki, her biri tek başına bağımsız ve tamam bir hikaye olarak karşımıza çıkmakta, fakat hepsi birden ayrıca büyük bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünün konusu maceraları, yaşayışı, hayat görüşleriyle geniş Oğuz topluluğudur. Hikayeleri bir bütün teşkil edecek şekilde birbirine bağlayan asıl nesne, hikayelere dağıtılmak suretiyle bütün esere yerleştirilmiş olan içtimai tablodur.

İçindekiler bakımından böyle bir bütünlük gösteren Dede Korkut kitabında, hikayelerin kompozisyonu bakımından bu bütünlüğe çok özentî gösterilmemiştir. Hikayeleri elimizdeki şekli ile tesbiteden meçhul sanatkâr aksine her hikayeyi ayrı olarak işlemeye önem vermiş, her hikayeyi düzenlerken yalnız onu düşünmüş ve her hikayeye en büyük etki kuvveti verebilmek için elindeki malzemeyi istediği şekilde kullanmaktan çekinmemiş. Onun içindir ki hikayelere toptan bakınca bir çok anlatış, tip ve vaka tekrarları ve benzerlikleri göze çarpar. Fakat her hikaye çok iyi bir şekilde tertip edildiği ve bağımsız bir bünyeye büründüğü için bu tekrar ve benzerlikler insanı rahatsız etmemekte, aksine eserin çok sıcak atmosferi içinde insanı tanıdık bir hava gibi karşılamaktadır.

Dede Korkut akıl hocalarıdır. Oğuz kavminin bütün meselesini o çözer. Dede Korkut aynı zamanda ozandır ve hikayelerde anlatılan her mücadelenin sonunda yapılan şenliklerde kop.... çalıp destanlar söyler. Bütün hikayeler mücadelelerin sonunda onun tarafından düzenlenerek sahiplerine ithaf edilmiştir.

Ahlak çok kuvvetlidir. Yalan söz nedir bilmezler. Aralarında bir tek yalan söyleyen vardır. Onun adı da Yalancıoğlu kalmıştır. Namus için can verilir. Dede Korkuttaki insan tigi alp tipidir. İnsanda aranılan vasıf kahramanlıktır. Kahramanların hayatı daha çok göçebe hayatının gereği olarak dışa dönüktür. Kuvvet ve cesarete önem verilir. Kuvvetli bir aşk mevcut değildir. Buna karşılık ana, baba ve kardeş sevgisi çok kuvvetlidir. Göçebe psikolojisi ile tabiat unsurları birer canlı gibi sayılmışlardır. Gerekince doğa beddua edilir, sudan haber sorulur. Önemli olan unsurlardan biri ava da aşağı yukarı bir akın kadar önem verilir.

Bu manzumeler gerek içindekiler, gerek içindekiler, gerek şekil bakımında destanî Türk şiirinin çok güzel ve orijinal örneklerini teşkil etmektedir. Taşındıkları kahramanlık unsurları göçebe hayatı ile yakından ilgili tabiat ve hayvanlara dayanan geniş ve canlı tasvir ve benzetmeler, akıp giden bir coşkunluk ve yiğitçe edası bakımından canlı bir destan havası taşıyan bu parçalar şekil bakımından çok dikkate değer bir durumdadırlar. Kafiyeleli bakımından genel olarak hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeleli olan, bir çok defa da, ahengi tekrarlarla elde eden bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçüsüz bir mısra yapısı içinde bir iş ahengi meydana getirebilmiş ve meçhul sanatkar bu parçaların taşıdığı ilçilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nasımın çok başarılı örneklerini vermiştir.

Dede Korkut hikayelerinin teşekkülü ve tesbit tarihleri arasında bir hayli zaman vardır. Bu hikayelerin esası Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki hayatları ile ilgilidir.

1. Oğuzlar hikayedeki coğrafi alana Selçuklularla birlikte gelmeğe başlamışlardır. Demek ki; Oğuzların bu bölgeye gelişleri XII. İle XIV yüzyıllar arasındadır.

2. Hikayelerde kavmin adı hep Oğuz olarak geçmektedir. Oysa o dönemde bu boyun adı Türkmen idi.

3. bu boyların esası Oğuzların kuzeyinde Türkler oturduğu zaman ortaya çıkan mücadelelere dayanmaktadır.

4. Şecere-i Terâkime'de Kazan Beyin Sırderya Kuzeyindeki yerlerde, yani eski Oğuz ülkesinin kuzeyinde Peçeneklerle mücadelelerinin yankıları vardır.

5. Farsça ve Türkçe Oğuznamelerde Korkut eski Oğuz yurdunda yaşamış gösterilmiş.

6. Residuddin ve İbn Aybek'ten açıkça anlaşılıyor ki, bu hikayeler XIII. Asırda teşekkül etmiş bulunuyor.

Kaynakça:

1. Dizdaroglu Hikmet, Halk Şiirinde Türler, Ankara, 1969/71 Destan maddesi
2. Elçin Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Destan Maddesi, Ankara, 1993
3. Özel Bahattin, Türk Mitolojisi, 1971
4. Ergin Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1994
5. Kabaklı Ahmet, Türk Edebiyatı, I.Cilt. Dede Korkut Kitabı Maddesi
6. İnönü Abdülkadir, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Destanları, Ankara, 1992

AHMET YESEVİ'DEN RABGUZİ'YE YUSUF KISSASI

Gönül AYAN*

Kuran-ı Kerim’de kıssaların en güzeli olarak nitelendirilen Yusuf kıssasının tefsirinden hareketle ele alınan konular, Türk-İslam düşünce dünyasının şekillenmesinde rol oynamış önemli etkenlerdir. Yusuf kıssasındaki; ana-baba-sütana, baba-oğul, oğul-baba, hala-yeğen, üvey ana-öz oğul, üvey ana-üvey oğul, kadın-erkek ve kardeşler arasındaki ilişkiler, özellikle Türk-İslam dünyasında aile birliğinin düzenlenip korunmasında yardımcı olmuştur. İslamiyet’ten önceki beşeri şekil, İslamiyet ile Yusuf’taki peygamberlik, Züleyha’daki beşerilik; tasavvuf akımları içerisinde, Yusuf’taki mutlak güzellik emareleri, Züleyha’nın mahlukun halika yükselmesi için sarf ettiği gayretin sembolü oluşları birbirleriyle imtizaç edememişlerdir. Fakat bu kıssa, İslam alemindeki ehemmiyetini hiç kaybetmemiştir. Kıssa ile ilgili ayet ve hadisler de kıssanın önemini artıran başlıca etkenlerdir. Yusuf suresinin 7. ayeti (mealen) “Yusuf ve kardeşlerinin kıssalarında, onu soranlar için bir takım ibretler vardır”.¹ Tefsirlerde bu ayet; “mahzunlara ferahlık, gafillere nasihat, müminlere şadlık ve sevinç verir. Bunun okunması, Allah’a tevekkülü artırır, kaza ve kadere olan imanı kuvvetlendirir, sadakati tavsiye eder, kötülüklere insani davranışı emreder...” şeklinde açıklanmaktadır.

Yusuf Kıssası, her dönem ve her ortamda, düşünce dünyasının temsilcileri olan yazarların, şairlerin başvurdıkları bir konudur. Sadece Anadolu sahasında anonim, anonim olmayan ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan 100 ü aşkın Yusuf ve Züleyha isimli eser yazılmıştır.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi., Türkçe Eğitimi Bölümü Başkanı, Konya

1 Gönül Ayan, Ahmet Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 1997, s. 32.

Büyük bir mutasavvıf olan ve İslam'a yeni ısınan Türk boylarını, Allah ve Peygamber yoluna sevk etmeye çalışan Hoca Ahmet Yesevi, İslami manada bir manevi cihangirdir. Tekke yoluyla Müslümanlığı en geniş şekilde, Türkler arasında yayan, Divan ü Lugati't-Türk geleneğinden geldiği ve Yunus Emre'ye ulaştığı bilinen Orta Asya Türklüğünü Anadolu'ya, destânî hikayelerle aktaran Ahmet Yesevi, Yusuf kıssasını "Hikmet"lerinde bir mazmun olarak kullanmış ve fikirlerini, duygularını bu kıssanın mana gücüyle güçlendirmiştir. Cenab-ı Hakk'a ulaşmada; Bugünkü Türkçe ile,

Yunus gibi deniz içinde balık olsam
Yusuf gibi kuyu içinde vatan tutsam
Yakup gibi Yusuf için çok ağlasam
Bu iş için Ya Rab seni bulur muyum?

diye seslenirken, gurur konusunda da Yusuf'un hayat hikayesinin bir motifi O'na önderlik eder;

İnsan odur fakir olup yolda yatsa
Toprak gibi alem halkı basıp geçse
Yusuf gibi kardeşi köle diye satsa
Kulun kulu, o kul neye gururlansın²

Yusuf kıssası, şu ana kadar ortaya konulan bilgilere göre, ilk defa Türk Edebiyatında bir manzume olarak Kul Ali adlı Harezmi'li bir Yesevi dervişi tarafından M.1233 yılında Kuran-ı Kerim haberlerine uygun bir şekilde kaleme alınır. Hece vezni ve dörtlüklerle yazılmıştır. Kul Ali, Slav öncesi Bulgar şehzadelerinin soyundan gelmektedir. Abdullah Han'ın torunu ve Minhaci'nin oğludur. Zey şehrinde dünyaya gelir. Eğitimi Harezmi'de tamamlar. Moğol Hanlarının Harezmi'e düzenledikleri seferlerden dolayı Ürgenç'e kaçıp, bir müddet burada kalan Kul Ali, daha sonra memleketi Zey'e döner. Burada vefat eder.³ Eser dil bakımından hem Hakaniyye Türkçe'sine, hem de Oğuz-Kıpçak lehçelerine ait hususiyetleri ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu eseri Moğol istilasından evvelki Harezmi Edebiyatı mahsullerinden saymak daha doğru olur.⁴

2 Kemal Eraslan, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara 1983, s.20.

3 Mustafa Aça, Oğuz namecilik Geleneği ve Andelip, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2003, s.89.

4 Saadet Çağatay, Türk Lehçeleri Örnekleri, Ankara 1977.

Hece vezni ve dörtlüklerle yazılan ikinci Yusuf Kıssası, Kırımlı Mahmut'a aittir. Eser, "Kırım Manzumisinin Eski Osmanlıca Tercümesi"⁵ adıyla tanıtılmıştır. Kırımlı Mahmut'a ait eser orijinal olarak elimize geçmediği gibi ancak Halil oğlu Ali tarafından XIII-XIV yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçe'sine çeviri olarak ulaşır. Kırımlı Mahmut'un eserini "Türki Dile" çeviren Halil oğlu Ali, çok kabiliyetli, eli yedi divan yazabilecek derecede güçlü kalem sahibidir. Esası elde bulunmayan Kırımlı Mahmut'un Yusuf u Züleyha isimli eserinden başka, Halil oğlu Ali'nin tercümesini de ayrı bir manzume olarak değerlendirmek gerekir. Zira, bu asırlardaki eser tercümesi, günümüzdeki anlamından öte orijinallik arz eden eserler olarak tezahür eder.⁶ Halil oğlu Ali, Kırımlı Mahmut ve Kul Ali, Yusuf Kıssasını hece ve dörtlüklerle kaleme alan 3 halk hikayecisi kimliğiyle İslami Türk Edebiyatı Tarihinde ayrı bir silsilenin başlangıcı veya devamı olarak değerlendirilmeleri gerekir. Divan edebiyatında aruz vezni ve beyitlerle yazılan Yusuf kıssasını, konu eden Yusuf u Züleyha mesnevilerinin ise ayrı bir silsile içinde mülâhaza edilmeleri daha uygundur.

Orta Asya Türk dünyasında I. silsilenin devamı olarak , XIV. yy' da Rabguzi tarafından kaleme alınan Kısasü'l-Enbiya⁷ isimli eser içerisinde bulunan Yusuf Kıssasını göstermek mümkündür. Rabguzi, kıssayı peygamberler tarihi silsilesinde ele alır. Mensur anlatım içerisine yer yer manzum parçalar sıkıştırır. Mensur anlatım secili bir anlatımdır. Burada eski rivayetlere yer verilir. Kıssaya, Ahsenü'l-Kasas denilmesinin sebepleriyle ilgili olarak çok çeşitli yorumlarda bulunulur. Kıssadaki diğer olaylara da yine, Rabguzi tarafından değişik yorumlar yapılır. Yusuf'un kardeşlerinden daha üstün olduğunu gösterme gayreti diğer Yusuf kıssalarında görüldüğü gibi Rabguzi'nin kıssasında da görülür. Yusuf'un üstünlüğü rüyalarında bile ortaya çıkarılır. Örneğin, Yusuf rüyasında, kardeşleri ile beraber ağaç diker. Bütün ağaçlar yeşillenir. Fakat sadece Yusuf'un diktiği fidan hem çiçeklenir, hem de göğe kadar uzanıp diğer ağaçlara gölge yapar. Kul Ali'nin, Kırımlı Mahmut tercümesi Halil oğlu Ali'nin kıssalarında bu özellik bulunmaz. Rabguzi'nin, Yusuf'un kabiliyetlerine dair yorumları da çok ilginçtir. Yusuf rüya tabirini, Allah tarafından gönderilen Cebrail'in namaz sırasında, onun parmakları arasına bir üzüm tanesi koyması ve üzüme benzer meyve tanesinin eriyip damarlarına karışmasıyla öğrenmiştir. Üzümün değerli özellikler içeren bir besin olduğu, Kuran-ı Kerim ayetlerinde haber verilir. Fakat ondan elde edilen şarap insan bünyesine olan zararından dolayı

5 İsmail Hikmet Ertaylan, Yusuf ile Züleyha, İstanbul 1960.

6 Lami'i Vamık u Azra, İnceleme-Metin, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1999

7 Nasirü'ddin Bin Burhanü'ddin Rabguzi, Kısasü'l-Enbiya, Haz. Dr. Aysun Ata, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1997, s.85-155

yasaklanmıştır. Bu rivayet ile üzümlün, bazı özellikleri ortaya çıkarma hassası da göz ardı edilmemiş oluyor.

Yusuf'un kardeşleri, giysilerini çıkarıp kendisini kuyuya attıklarında, çıplaklığından dolayı rahatsızlık duyar. Allah cennetten bir melek vasıtasıyla gömlek gönderir. Yusuf, Mısır'a getirildiğinde deniz kenarında yıkanır. Örtünme isteği üzerine, Cebrail a.s., nurdan yaratılmış cennet gömleğini ona giydirir. Bu iki gömlek giydirmeye, çıplak dolaşmanın rahatsızlık doğurma, ayıplanma düşüncesini günümüze taşıması yönünden değerlendirilebilir. Yusuf'un kul olarak satılma sebebi yine Anadolu sahasında anlatılan⁸ ve yazılan bazı kıssalarda olduğu gibi Yusuf'un aynaya bakıp güzelliği karşısında gururlanmasına bağlanmaktadır. Hz Yakup'un evlat hasretine düşmesinin sebebi, Anadolu sahasındaki bazı Yusuf u Züleyha'lar⁹ da görüldüğü gibi, Yusuf'un dadısının çocuğunu satıp dadıyı evlat hasretine düşürmesi gösterilir. Dadının çocuğunun satılma sebebi ise, Rabguzi'de, dadının Yusuf'a tokat vurma, Anadolu sahasındakilerde ise dadının Yusuf'a az süt emzirmesini engellemek içindir.

Yusuf'a Züleyha'nın iftirasında dört aylık bebeğin dile gelip şahitlikte bulunması yine Anadolu sahasında yazılmış kıssalarda görülen bir motiftir.

Rabguzi'nin olaylarla ilgili yorumları hayli kapsamlıdır. Bu, XIV. yy da kerametleri, olağan üstülükleri gerçeklere dayandırma gayreti olarak izah edilebilir. Rabguzi, Kuran-ı Kerim'deki kıssaya ana hatlarıyla bağlı kalmağa çalışır. Fakat başka kaynaklardan aldığı ayrıntıları da "Hikâyet" başlığı altında ilave eder. Bu hikayelerin hadislere de dayandırıldığı olur. O zaman rivayet tabirini kullanır. Zünnunı Mısri'ye istinaden: Bir gün Hz. Yakup'a bir adam gelir. Gözünün kör olmasının, belinin bükülmesinin, yüzünün acıya gark olmasının sebebini sorar. Hz. Yakup, Yusuf'un ayrılığından dolayı kör olduğunu, Bünyamin'in kaygusundan dolayı belinin büküldüğünü, Yehuda'nın endişesinden dolayı acıya gark olduğunu söyler. Soru soran adam bütün bunların sebebini, yine Hz. Yakup'a sorduğu sorularla cevaplandırır. Bu sorular, seni Yusuf mu yarattı, sana Yehuda mı rızık veriyor, seni bu sıkıntılardan Bünyamin mi koruyacak? şeklinde cevabı da içinde olan sorulardır. Gerçek, böylece Hz. Yakup'un gözleri önüne sergilenir. Hz. Yakup tevbe edip Hakk'dan gelen sıkıntılara Hakk'ın desteğiyle sabretmesi gerektiğini anlar. Bu gelen adam Cebrail'dir. Bu şekilde bir açıklama, bir canlandırma, anlaşıldığı üzere, Hz. Yakup'un kimliğinde bütün sıkıntı, acı çeken insanlara bir önerme niteliğindedir.

Rabguzi'nin Kıssasında, Zeliha kadın olarak Yusuf ile birleşmek için her şeyi göze alır. Fakat Yusuf iki şeyden korktuğunu söyler. Birincisi Allah,

8 "Taib'in Yusuf u Züleyhası, Osmanlı Araştırmaları XXVI, İstanbul 2005.

9 a.g.e.

İkincisi kendisini satın alan sahibidir. Züleyha'nın ise, sevgisi uğruna yapamayacağı şey yoktur. Zira, Allah'ı, zenginliğini fakir fukaraya dağıtarak razı edeceğini, eşini ise zehirleyip ortadan kaldırabileceğini ve daha sonra tevbe edip Allah'a kendisini bağışlatacağını söyler. Fakat yine de Yusuf razı olmaz. Bu durumu, Rabguzi bir ayetle neticelendirip, Yusuf suresinin 28. ayetini delil olarak iktibas eder. "Şübhesiz bu sizin tuzağımızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür." Devamla, Rabguzi bu ayete, Nisa suresinin 76. ayetini de ilave eder. "Şeytanın tuzağı sizin tuzağınız karşısında zayıf kalır."

Yusuf kıssasında, Klasik Türk Edebiyatının nazım şekil ve nazım türlerinden mesnevilerdeki olayların ortaya konulmasında etkili ve yetkili olan astroloji unsurlarına da yer verilir. Örneğin Hz. Yakup'un 12 oğlu gökteki 12 burcu temsil eder. Hz. Yakup ile 6 hanımı da 7 yıldızın temsilcileri sayılırlar. Kıssadaki 6 eşin ve 12 oğulun isimleri tek tek verilir. Hz. Yusuf'a verilen mucize yetenekleri ayrı ayrı sıralanır.

Rabguzi'nin Yusuf Kıssası'nın, bütün Türk dünyasında hayli etkili olduğu düşünülürse, bu konuda pek çok eserin yazılmış olması gerekir. Yine bu eser ve onu okuyup talim edenlerin ortaya çıkardıkları anonim anlatıcıların da, bu zengin düşünce dünyasının güzelliklerini; ahlak, adet, anane, iman, inanç, gelenek çerçevesinde pek çok anonim ve ferdi Yusuf kıssalarının oluşmasını sağlamış olmaları söz konusudur. Yusuf Kıssasını, Türk dünyasında düşünce, inanç, adet, anane birliğini temin eden bir bütünleştirici değer olarak görmek gerekir.

ÖZET

Kuran-ı Kerim'de Ahsenü'l-Kasas olarak nitelendirilen Yusuf kıssasının tefsirinden hareketle ele alınan konular, Türk-İslam düşünce dünyasının şekillenmesinde rol almış önemli etkenlerdir. Yusuf kıssasındaki ana-baba-sütana, baba-oğul, oğul-baba, hala-yeğen, üvey ana-öz oğul, üvey ana-üvey oğul, kadın-erkek ve kardeşler arasındaki ilişkiler, özellikle Türk-İslam dünyasının her düzeyinde aile birliğinin korunmasında, geliştirilmesinde etkili olmuştur.

ABSTRACT**ANECDOTE YUSUF FROM AHMET YESEVİ TO RABGUZİ**

The subjects which are considered by the help of the explanation of anecdote "Yusuf" which is described as "ahsenül anecdode" in Koran are important factors that have a part in the formation of Turkish-Islam idea world. The relationship between mother-father-wet nurse, father-son, aunt-nephew, step mother- full son, step mother-step son, woman-man, and siblings in anecdote "Yusuf" has especially been effective in the improvement and protection of family unity at the every stage of Turkish-Islam world

ESKİ YUGOSLAVYA'DA MEVLÂNA VE MEVLEVİLİK

Nimetullah HAFIZ*

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethetmesiyle bu yerlerde İslamiyet de gittikçe yayılmaya başlamış ve böylece tüm İslam mimarisinden sonra, ilkönce kent, ondan sonra köylerde bile İslam tarikatleri de genişlemekle tekkeler, dergâhlar ve bunların etraflarında bir sürü türbeler de inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra tüm Balkan memleketlerinde, tüm İslam eserleri gibi, bu tekkelerin, dergâhların ve türbelerin çoğu yerle bir edilmiş, bir kısmı harabe durumuna uğramış, çok az bir kısmı ise günümüze dek bütünlüğünü koruyabilmiştir.

Eski Yugoslavya bölgelerinde de tarikatlerle ilgili durum pek farklı değildir. Bu nedenle tarikat objeleri hakkında gerektiği kadar bilgilere sahip değiliz. Fakat buna rağmen, bir yandan günümüzde yaşayan yaşlı tarikat müritlerinin bilgileriyle, diğer bir yandan ise kimi aydınların özel kütüphanelerinde korunabilen eski yazma ve basma eserler aracılığıyla azçok bilgi elde edilmektedir. Bu bilgiler sayesinde Yugoslavya'da İslam tarikatleri ve onların mimari eserleriyle ilgili, çok az olsa bile, kimi yazılar da yayımlanmıştır. (1) Şimdiye dek yapılan araştırmalara dayanarak Eski Yugoslavya bölgelerinde Nakşibendî, Mevlevî, Sinanî, Sadî, Bektaşî, Rifaî, Şazeli, Kadirî, Melâmî tarikatlerinin genişlediği hakkında bilgilerimiz vardır, yalnız konumuz Mevlevî tarikatiyle ilgili olduğu nedeniyle bu kez tek Mevlâna ve Mevlevîlik hakkında günümüze dek elde edebildiğimiz bilgileri aydınlatmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi Mevlâna Celâleddin Rumî, bir tarikat kurma düşünmediği halde, ölümünden sonra, müridleri onun adıyla Mevlevî tarikatini kurmuşlardır. Böylece zamanla, merkezi Konya olmak üzere, ilk olarak Anadolu'da (Amasya, Kırşehir, Erzincan) ondan sonra Divane Mehmet Çelebi zamanında (ö. 1545) Anadolu dışında (Suriye, Irak, İran, Mısır, Cezair gibi bölgelerde) Mevlevî zaviyeleri kurulmuştur. Bu girişimler sonucunda XII. ilâ XV. yy. ilk yarısında adet, prensip, teori, pratik ve ayin halamından, bildiğimiz Mevlevî tarikati kendi

* Prof. Dr., Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Üyesi, Priştine

son şeklini almıştır. Konya'da halifenin de tayin edilmesiyle tüm Osmanlı İmparatorluğu bölgelerinde Mevlvî tekkeleri ve zaviyeleri inşa edilmeye başlamıştır. İşte Mevlvîlik bu şekliyle Balkan memleketlerine de yerleşmiştir. XV. - XVI. yy. Eski Yugoslavya bölgelerinde (Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, ve Makedonya Cumhuriyetlerinde), Osmanlı devletinin tamamiyle yerleşme süresinde, Mevlvî tarikatı bilinen şekilde kurulmaya başlamıştır. Günümüze dek derleyebildiğimiz malzemelere dayanarak Eski Yugoslavya bölgelerinde umumiyetle dört mevlevî tekkesinin zamanında çalıştığını öğrenebildik. Bunları aşağıda sıralamaya çalışacağız.

SIRBİSTAN'DA:

- İpek'te:

Yugoslavya'nın Sırbistan Cumhuriyeti'nin güneyinde bulunan Kosova'nın İpek şehrinde bir evin Mevlvî tekkesi olarak çalıştığını, son şeyhi İsmail Efendi olduğunu, onun Krallık Yugoslavya döneminde Konya'ya göçettiğini ve orada öldüğünü bu tekkenin son şeyhi olan İpekli Süleyman Efendi'den öğrendik. Fakat ne hayır ki bundan başka bu Mevlvî tekkesi hakkında başka bir bilgi edinemedik.

BOSNA-HERSEK'TE:

- Mostar'da:

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bu şehrinde iki tekkenin bulunduğu, fakat bu iki tekkenin hangi tarikatin oldukları uzun süre bilinmiyordu. Fakat, Mostar'da Hersek Arşivi'nde çalışan şarkiyatçı Hıvziya Hasandediç, yayınladığı "Mostar Müftüleri" başlıklı yazısında, elde etmiş olduğu evraklara dayanarak, 1670-1677 yılları arasında Blagay'da doğan Şeyh Fevzi Efendi'nin ilk ve orta öğrenimini Blagay ve Mostar'da, yüksek öğretimini ise İstanbul'da bitirdikten sonra Mostar'a dönüşünde Derviş Paşa Medresesi'nde müderris olduğunu ve ayrıca Mevlvî tekkesinde Mevlvî şeyhi olarak çalıştığını ve burada büyük İslam düşünürü Mevlâna Celâluddin Rumî'nin ün kazanmış tasavvufî "Mesnevî" eserinin üzerinde incelemeler ve açıklamalar yaptığını göstermekle bu iki tekkenin birisinin Halveti, değerinin ise Mevlvî tekkesi olduğunu belgelemiştir. (2) Maalesef bu tekke hakkında henüz başka bir eser bulunamamıştır.

- Sarayevo'da:

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin başşehri Sarayevo'da da ad yapmış bir Mevlvî tekkesi bulunmakta idi. Bu tekke hakkında günümüze dek birkaç yazı da yayınlanmıştır. (3) Tekkenin vakıfnamesine dayanarak Sarayevo'da inşa edilen tüm tekkeler arasında bu Mevlvî tekkesinin en eski tekke olduğu ileri sürülmektedir. XV. yy. ikinci yarısında Bosna Sancakbeyi İsa Bey'in bir zaviye ve bir misafirhane inşa ettiğini, üç binadan oluştuğunu ve bunların Mevlvî tekkesi

olarak çalıştığını ve Müslüman misafirlere, öğrencilere, Osmanlı savaşçılarına ve yolculara konak olarak kullanıldıklarını ve orada her gelen yolcuya ve tekke her çalışana ödeneksiz yemek verildiğini, kalan yeyintiler ise oradaki yoksullara dağıtıldığını öğrenmekteyiz.

Tekkenin inşa edilışinden Evliya Çelebi'nin Sarayevo'yu ziyaret edilışine dek bu obje hakkında hiç bilgimiz yok. Fakat (XVTL yy) Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" eseri sayesinde(3) Sarayevo'da, Milyatska nehrinin kıyısında, 70-80 müride sahip olan odalarının semahanesiyle birlikte cennet gibi güzel bir tekkenin bulunduğunu aydın ve neyzenbaşı Derviş Mustafa'nın güzel hattat olduğu bilgilerine sahip olduk.

Bu tekke hakkında Boşnak yazarı Mula Mustafa Başeski de yazmış olduğu iki eserinde şu bilgileri kaydetmektedir: Birinci eserinin 341. sayfasında Mevlî şeyhi Osman Dede'nin on yıl hanımıyla bir ömür geçirdikten sonra eşinin süt kardeşı olduğunu anlayınca ondan ayrılmış.(4) İkinci eserinin 16. sayfasında ise bu tekkenin şeyhi Şeyh Nasır'ın Bosna'ya geldiğini, ordu imamı olarak tüm Osmanlı bölgelerini gezmiş olduğunu ve Boşnakçadan başka Türkçe, Arapça ve Farsça çok iyi bildiğini, annesinin ölümünden sonra ise Bembası'daki Mevlî tekkesinde şeyh olduğunu ve orada evlenmiş.(5)

1984 yılında ise Mehmet Muezinoviç de "Bosna Hersek'te İslam Epigrafi" adlı eserinin I. Cilt'inde bu Mevlî tekkesi hakkında söz ederken tekkenin hicrî 1196 (1781/82) yılında bir onarım geçirdiğini de göstermektedir. (6)

MAKEDONYA'DA:

- Üsküp'te:

Makedonya Cumhuriyeti'nin Üsküp şehrinin Bitpazar semtinde bir Mevlî tekkesinin bulunduğu hakkında oldukça bilgilere sahibiz. İyi ama Bitpazar'dan Çayır semtine giden "yeni yol" planı yüzünden Üsküp'te en eski tekkelerden biri olan bu Mevlî tekkesinin yıkılıp yerle bir olduğu bir gerçektir.

Bu tekke için ilk bilgileri Evliya Çelebi 1660 yılında akrabası Melek Ahmet Paşa ile Üsküp'ü ziyaret ettiğinde burada yirmi tekke arasında bu bir paşanın konağı olduğu ve paşa daha geç bu konağını Mevlî tekkesine çevirdiğini kaydetmektedir.

Ağustos 1977 tarihinde Hisar Dergisinin 164. sayısında Abdullah Uçman Bey'in Şeyh Hakkı Efendi'den naklen Münevver Ayaslı'nın konuşmaları yayınlandı. Bu yazıda Üsküp Mevlîhanesinin Balkanlarda, en büyük bir Mevlî dergâhı olduğunu, on iki hektar arazisinde pek çok hayvan beslendiğini öğrenmekteyiz. Fakat 54'de çıkan bir kanunla tekkeler kapandıktan sonra Şeyh Hakkı Efendi, beraberinde alamyacağı büyük levhaları, yazma kitapları ve bir sürü güzel ve değerli eşyaları mezarlığa gömdükten sonra İstanbul'a göçetmiştir.(7)

1988 yılında Cemal Çehayic "Yugoslavya Bölgelerinde Tarikatlar" adlı kitabında Üsküp'teki Mevlevî tekkesinin "Zincirli Tekkesi" adıyla anıldığı hakkında da bilgi vermektedir. Bununla ilgili söylenen söylentiye ilk olarak o kaydetmiştir. Çehayic'e göre tekkenin ilk şeyhi Adem Baba fakir imiş. Bir Kurban Bayramı'nda kurban kesme durumunda olmadığından tam bayram arifesinde tekke avlusunda bir geyik belirivermiş. Adem Baba da bunu görünce bir zincirle boynuzlarını bağlar ve geyiği kurban olarak keser. Bu, Tanrı'nın bir hikmeti olarak bilinmektedir. Bu söylenti yüzünden tekke "Zincirli Tekkesi" adını alır.

Çehayic bu kitabında Mevlevî tarikatına mensup olan Sultan Mehmet Reşat'ın (1909-1918) Üsküp ziyaretinde onun emriyle eski Mevlevî tekkesi yeniden çalışmaya başlamış, onarılmış ve yeni semahane inşaa edilmiştir. (8)

Fakat Prof. Dr. Lilyana Çoliç, Gliša Elezović'in çalışmalarıyla ilgili yaptığı araştırmaları sonucu Üsküp'teki Mevlevî tekkesi hakkında hazırlanmış, fakat günümüze dek yayınlanmamış Üsküp Meşayih Meclisi Azası'ndan kaydedilen bilgileri olduğu şekilde sergilemiştir. Bu yazma esere dayanarak Abdul Ehad Dede teklifiyle Zeynel Abidin Beg konağını Mevlevî tekkesine çevirdiği, ondan soma Abdül Ehad Dede tarafından Konya'da Mevlevî tekkesinde türbedar olan Hüseyin Dede getirilerek postnişini olmuş, ama kısa bir süre sonra öldüğünü ve sonra yerine aynen Konya'dan Mustafa Dede ile Abdülbaki Dede gönderildiklerini, 1267 (1850/51) yılında tekkenin postnişini olan Abdül Fetah Efendi'nin de ölümünden üç yıl soma yerine Elbasanlı Niyazi Efendi tekkenin postnişini olduktan sonra bu görevde kırk yıl kadar kaldığını ve onun da 1307 (1889/90) yılında ölümünden sonra bu göreve oğlu Ali Efendi'nin atandığı yeni bilgileri ortaya atmıştır.

Bu yazıda tekkenin Doğancık köyünde 3500 dönümlük arazi, Üsküp'te kale arkasında üç taşlı değirmen, Köse Kadı camisi civarında ise bir dükkân ve tekkede çalışanlara bir ev, İpek kadılığında sekiz dükkân, Bodur mahalesinde iki taşlı değirmen, Tropoyiça ve Bulağa köylerinde birer çiftlik var olduğu da gösterilmektedir.

Yazıda, bu Mevlevî tekkesinin ilk kuruluşundan Üsküp şehrinin Bulgarların ellerine geçinceye dek her Cuma ayin edilmişti; Bulgar istilâsı zamanından sonra tekke bir harabe duruma gelmiş, müritleri ise dağılmış ve bu yüzden burada artık ayin yapılmadığı kayıtlı bulunmaktadır.

Bununla birlikte Bulgar istilâsı zamanında Müftülük tarafından henüz adı bilinmeyen bir imam ve Hamdi Efendi adında bir müezzin tayin edildiği, fakat imam tekkeye asla uğramadığından postnişin Hamdi Efendi olduğunu ve postnişin tarafından oğlu Hakkı Efendi'nin türbedarlığa tayin edildiği; Prizren ve Üsküp'te Rifai tekkelerinin şeyhleri olan Şeyh Cemali ve rahmetli Şeyh Haydar'ın ise anlattıklarına göre türbedar Hakkı'nın 1954 yılında İstanbul'a göçettiği ve 1978 yılında Türkiye Cumhuriyetinde öldüğü de, bilinmektedir. (9)

Eski Yugoslavya'da Mevlevî müritleri arasında Fars edebiyatına büyük ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bunu Eski Yugoslavya'daki tüm devlet ve kişisel

kütüphanelerindeki Celâluddîn Rûmî'nin "Mesnevî", Fârûddîn Arttar'ın "Pend-name", "Mantık'ut-Tayr", Sadî'nin "Bustan", "Gülîstan", Hafız Şîrazî'nin "Divan", Abdurrahman Camî'nin "Baharistan" ve diğer klasik Fars yazarlarının yazma eserlerin yeterince bulunmaları belgelenebilir. Tekkelerin inşa edilmesiyle Mevlâna Celâluddîn Rûmî'nin "Mesnevî" eseri de ün kazanmaya ve müritleri arasında çevrilip incelenmeye başlanmıştır. Böylece onun bu eserinin bir sürü yazma kopyeleri de Yugoslavya'nın hemen hemen her kütüphanesinde bulunmaktadır. Hemen her tekkenin çalıştığı dönemlerinde mesnevi incelemeleri de yapıldı. Fakat tekkelerin çalışmaları yasaklandıktan sonra bu tür açıklamaların camilerde ve kişilerin evlerinde sürdürüldüğünden bilgilerimiz vardır. Sarayevo'daki Mevlevî tekkesinin avlusunda gömülü olan dervişin Mesnevî'yi akılda bildikleri hakkında bir söylenti de vardır. Fakat işte bu Mesnevî'nin Fars dilinde yazıldığından ve Farsçayı pek bilen bulunmadığından bu eser Osmanlı döneminden sonra öteki eserler gibi gerektiği kadar genişlememiştir.

Bunun dışında Eski Yugoslavya bölgelerindeki Mevlevî tekkeleri çevrelerinde beş yüzyıl içinde Türkçe ve Farsça eserler veren kimi yazarlar da yetişmiştir. Mevlevî tarikatine mensup olan ve Türkçe ve Farsça eserler yazan en önemlileri şunlardır: Habîbî Dede Bosnevî (ö. 1640), Kâtîbî Mustafa Bosnevî (ö. 1667/68), Dervîş Süleyman Mezâkî (ö. 1676/77), Muhammed Muhteşim (öl. 1692), Hasan Nazmî Dede (ö. 1713), Husam Bosnevî, Fevzi Mostarî (ö. 1747), Fadîl Paşa Bosnevî (ö. 1882)...

Eski Yugoslavya'da Mevlâna ve Mevlevî tekkeleriyle ilgili yazılan ve hatta bu tarikata mensup olan Mevlevî yazarları hakkında şu bilgileri elde edebildik. Kuşkusuz bu durum burda kalmayacaktır, zaman geçtikçe bunlar hakkında daha kimi bilgilere sahip olacağız ve böylece bu konudaki yazımız genişleyecektir. Fakat bildiğimiz kadarıyla hemen değil, daha uzun süre sürdüreceğimiz araştırmalarımıza ve çalışmalarımıza bağlıdır.

Kaynakça

- 1) Bkz. Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Bektaşî Tekkeleri", Hacı Veli Bektaş Veli, Bildiriler-Denemeler-Açıkturum, Ankara 1977, s. 30-40; "Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri", Mevlâna ve Yaşama Sevinci (Haz. Feyzi Halıcı), Ankara 1978, s. 173-178; Dzermal Cehajic, "Dzelaluddin Rumi i mevlvizam u Bosni i Hercegovini, Izraz XVII, broj 10, Sarajevo, okrobar 1973, s. 356-365.
- 2) Hivzija Hasandedic, "Mostarske muftije", Glasnik Vjerske islamske zajednice, b. 9-10/1975, Sarajevo, 1975, s. 8-9.
- 3) Bkz. Dipnot 1, N. H. "Yugoslavya'da Mev...", Dzermal Cehajic, *Derviski redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1988; M. Mujezinović, "Musafirhana i tekija Isa-bega Isakovica u Sarajevu", Naše starine, IH, Sarajevo, 1956 s. 246,247,250.

- 4) Bkz. Mula Mustafa Sefki Baseski, *Ljetopis (1746-1804)* (Haz. ve Çev. Mehmet Mujezinovic), Sarajevo, 1968, s. 311.
- 5) Bkz. Resad Kadic, *Baseskijın posiljedni zapis*, Sarajevo, 1975, s. 16.
- 6) Bkz. Mehmet Mujezinovic, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1974.
- 7) Abdullah Uçman, "Münevver Ayaşlı ile Bir Konuşma" *Hisar*, sayı 164, İstanbul, Ağustos 1977, s. 22-23.
- 8) Bkz. Dzermal Cehajic, *Derviski redovi u Jug...*
- 9) Bkz. Prof. Dr. Liljana Colic, *Derviski redovi u Skoplju*, Beograd, 1994.

KIRGIZ EDEBİYATINDA BİR ŞAHESER: “KIRILAN KILIÇ” ROMANI

Saadettin KOÇ*

Kırgız Yazar Tölögön Kasımbek'in "**Kırılan Kılıç**" romanı bir çok bakımdan dikkate alınması ve incelenmesi gereken bir romandır. Gerçek anlamda, "**Kırılan Kılıç**" romanı, Kırgız edebiyatının ve dolayısıyla da Kırgız nesrinin, eşine az rastlanabilecek en güzel örneklerinden biridir. Bir edebî eser, çağını en iyi şekilde temsil edebilmiş ve geniş kitlelerin takdiri ile ünlenmişse, o eser "**şaheser**" unvanını almaya hak kazanmıştır. "**Kırılan Kılıç**" romanı, gerek ele aldığı konusuyla, gerek kahramanlarının gerçekçiliğiyle, gerek geçmiş ile bugünü aynı zaman tüneline buluşturmasındaki başarısıyla, gerekse ustaca işlenen dil ve üslûbu ile gerçek anlamda bir "**şaheser**"dir.

Ünlü yazar Tölögön Kasımbek "**Kırılan Kılıç**" romanını on bir yılda tamamlamıştır. Romanın birinci bölümü 1966 yılında, tamamı ise 1971 yılında yayımlanmıştır. Romanın genişletilmiş beşinci baskısı ise 1998 yılında yayımlanmıştır. Roman dört defa Rus dilinde, üç defa Kazak dilinde, birer defa da Türkmen, Özbek, Ukrayna, Tacik, Uygur ve İngiliz dilinde yayımlanmıştır.

Romanın konusu; 19. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusyası'nın Türkistan'ı işgal edişi ve Hokant Hanlığı'ndaki iktidar mücadeleleridir. "*Romanda önce Hokant Hanlığı'nda Rus generallerinin el altından yürüttükleri entrikalar ile taht kavgalarının çıkması gözler önüne serilmektedir. Romanda esas kahraman olarak kendi vatanını seven ve bu uğurda yıllarca Rus ordularına karşı savaşan; hattâ Von Kaufman'ın kurdurmuş olduğu darağacında canını veren İshak konu edilmektedir. Kırgız Türk boyundan olan İshak, Türkistan tarihinde bir devre damgasını basan kahramandır. Romanda ayrıca, Rus çarlarının XIX. Asırdaki sömürgecilik siyasetleri, barbarlıkları ve Türkistan'a niçin geldiği acı şekilde akıcı bir üslûpla anlatılıyor.*"¹ Aynı zamanda Türkistan'ın Güney Kırgızistan bölümünün kendi isteği ile Rusya'ya katılmadığı, aksine Rus ordularının kuvvet yönünden daha üstün olmaları ve bu üstünlüklerini kullanarak yaptıkları çok kanlı savaşlar sonucunda Rusya'ya katıldıkları açık bir şekilde ispatlanmaktadır.

* Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi, Konya

1 Mehmet İsa Aral, "Sıngan Kılıç" (Kırılan Kılıç) Romanının Tenkide Uğraması ve Romanda Türkistan ile İlgili Gerçekler, Türk Kültürü, Sayı 247, Kasım 1983, Ankara, S.71

Bu roman tarihin trajedisi ile başlıyor, hayatın trajedisiyle bitiyor. Roman, 1865 yılında Türkistan'ı işgal için gelen General Çernyaev komutasındaki Rus askerleriyle, Alımkul Han komutasındaki Hokant askerleri arasında yapılan savaşla başlıyor. General Çernyaev, elindeki silâhlarının üstünlüğüne çok fazla güvenmekte, bunun için de Alımkul komutasındaki Hokant ordusunu küçümsemektedir. İki ordunun çarpışmaya başlamasıyla General Çernyaev yanıldığını anlar ve paniğe kapılır. Hokant askerleri Rus ordularının çok gelişmiş silâhlarına karşı ellerindeki eğri kılıçlarla savaşmaktadırlar. Rus ordusunun silâh üstünlüğüne karşın, Hokant ordusu sayıca üstündür. Hokant askerleri, vatanlarını korumak için, gelişmiş Rus tüfeklerinin üzerine korkusuzca atılırlar. Rus general bu durumu hiç hesap etmemiştir ve bunun için de savaşın ilerleyen saatleri içinde büyük bir panik içindedir. İşte ne olduysa, o anda olur. Hokant ordularının komutanı Alımkul Han yanında bulunan koruması tarafından, arkadan vurularak öldürülür: *"Alımkul Han; -Deh! Deh! Deh! Diyerek haykırdı. Muhafızı çevresine dikkatli dikkâtlı bakındı. Bu da ne böyle? Atından atladı. Onu kimse bu gürültüde, kalabalıkta fark etmedi. Kara atın ardına kara vücudunu gizleyip tüfeğini eline aldı. Acele davrandı. Ağzını açıp yine sağa sola çabuk çabuk bakındı. İçinde tuhaf duygular oluşuyordu. Bir an tüfeğin sesi "pat" diye duyuldu. Komutan irkildi. Muhafızın elleri titriyordu. Komutan yarı baygındı. Usulca arkasına baktı. Ağzından kan akıyor, sesi çıkmıyordu. El hareketi ile muhafızını yardıma çağırırdı. Muhafızı sesini çıkarmadan atına binip oradan hızla uzaklaştı"*² Yazar, okuyucuya romanın konusunu iyi anlatmak için, oldukça önemli bir tarihi trajedi ile giriş yapmıştır. Trajedinin temelinde ihânet var! Alımkul Han, bir ihanet sonucu muhafızı tarafından arkadan vurularak öldürülmeseydi, savaşın sonucu Hokantlıların zaferi ile bitebilirdi. Belki tarihin akışı da değişebilirdi. Bazen küçük bir olay, küçük bir ayrıntı tarihe ve dolayısıyla milletlere mal olan çok büyük olayların da kaderini tayin edebilmektedir. Bu olay, Hokant Hanlığını elinde tutanların; şan, şöret hırsının, vatan sevgisinden daha önde tutulduğunun önemli bir ispatıdır. Başka bir anlamda, Hokantlı vatanseverler, bir taraftan Rus işgaline karşı mücadele verirken, diğer yandan da içte başlayan fitne, fesat ve ihânet hareketleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Romandaki en önemli trajedi sahnelerinden biri de, Şerali'nin Hokant Hanı yapılması töreninde görülmektedir. Hokantlıların törelerine göre, yeni Han'ın tahta oturması töreninde insan kurban edilmektedir. Olageldiği gibi yine bir Hanlık kavgası ve Han soyundan gelen Şerali'nin, Nüzüp tarafından Hanlık koltuğuna oturtulduğu törende; *"-Başlayın... diye alçak bir ses duyuldu. Bütün çalgılar, davullar hepsi birden sustular. İnsanların hepsi yere oturdular. İhtiyar âlimler Kur'an'dan ayetler okumaya başladılar. Halk nefes almadan dinliyordu. Kur'an bitince çalgılar, davullar yine çalmaya başladı. -Allahüekber! Allahüekber!... diye bağırırdı âlimler. Allahüekber!... Allahüekber!... Tüfekli*

2 Tölögön Kasımbek, Singan Kılıç (Kırılan Kılıç) Mektep Basması, 1990, Frunze, s.182

adamlar birden genci elinden tuttular. –Korkma!.. Korkma!.. diye avutarak ileriye doğru getirdiler. Beyaz keçeye doğru yaklaştılar. Korkma! Hiç bir şey olmaz... Etraftakiler kaskatı oldular. Herkes sapsarı olmuş çocuğa bakıyorlar. Korkma! Bir şey olmaz... Bu yumuşak sesler kulağına ‘kelime-i tevhit’ gibi geliyordu. Yiğit yavaşça gözlerini yumdu. Ölüm!.. Ölüm!... Korkma!...hiçbir şey olmaz. Ümitleniyordu. Belki bu bir efsundur. Yalnızca vücudumun bir yerinden kan akıtıp efsunlarlar diye ümitleniyordu. Güçlü eller onun iki elini arkadan bağladı. Biri yanına geldi ve bir anda boynuna soğuk, keskin bir metal değdi. – Anneee!... Kurtulmak için çalıştı. Faydasızdı. Keskin, soğuk pala onun boynunu çoktan kesmişti.”³ Tülyer ürperten bu trajedi sahnesini yazar, oldukça canlı bir tasvirle okuyucunun gözleri önüne serebilmektedir: “Olayların verilmesi, bir şeyin güzelce tasvir edilmesi, herkesin dikkatini çekiyor. Özellikle kurban edilmeye hazır olan genci tasvir etmede yazar özel bir ustalık gösteriyor. İşte bu küçük olayı okurken, nefes almadan tüm bedenini titriyor. O olay göz önünden canlı bir şekilde geçtiği gibi hissediliyor. Olaya kendin de katılmaya başlıyorsun. Korku, zulüm, kara yüzlü barbarlık, okuyucunun bedenini titretiyor.”⁴ Romanda geçen bu sahne gerçekten de bir vahşet örneğidir. Yazarın, böyle tarihî bir gerçeği okuyucuya aktarması tarafsızlığın ve cesaretin güzel bir örneğidir.

“**Kırılan Kılıç**” romanında yazarın büyük bir ustalıkla canlandığı olaylardan birisi de, Doğancıbaşı Sarıbay’ın dramıdır. Doğancıbaşı Sarıbay’ın dramı da hemen okuyucunun dikkatini çekmektedir: “Halk açlık içinde. Herkes kendi başının çaresine bakıyor. Ama Doğancıbaşı Sarıbay karakuşuyla tazısını hiç unutmadı. ‘Onlara bakarım’ diyerek ‘kör sıçanın omuzunu tırmalayıp’, ‘tırnakları kırıldı.’ Bundan hiçbir netice çıkaramayınca, çok sevdiği tazısını öldürdü. Umuttan daha büyük bir şey var mı? O, özlüyordu ama yaşıyordu. Neticede bir şeyi görerek havada uçan karakuş Doğancıbaşı’yı sevindirdi. Krakuş’un gözüne sahibi Doğancıbaşı Sarıbay geyik yavrusu gibi gözüküyorsa ne yapsın? Dilsiz mahluk bile olsa, evdeki en büyük aile üyesi sayılan karakuşu neticede kendisine saldırdı. Onlar birbirlerini merhametsiz bir şekilde perişan ettiler.”⁵ Doğancıbaşı Sarıbay hayatını avcılıkla sürdürmektedir. Onun avcılıkta en büyük yardımcısı ‘karakuş’ adındaki avcı doğanıdır. Bunun için Sarıbay halk arasında ‘Doğancıbaşı’ adıyla da ünlenmiştir. Doğanlarla, şahinlerle avcılık Kırgız kültürünün çok önemli bir gelenegidir. Günümüzde de bu gelenek yaşatılmaktadır. Sarıbay, Doğancıbaşı adıyla ünlendiği ve en büyük yardımcısı, başka bir anlamda hayatının bir parçası karakuşunun kendisine yanlışlıkla saldırmaması sonucu gözlerini kaybetmiştir. Yazar, o günlerin sosyal yaşantısını yine böyle bir olayla, çok canlı bir şekilde okuyucusuna aktarmaktadır.

3 Tölögön Kasımbek, a.g.e. s.57

4 T. Nazaraliev “Tarihin Gerçeği ve Sanat Eserinin Dili” Ruhu Yükselten Büyük Söz s.180, Şam Baskısı, Bişkek 2000

5 Tölögön Kasımbek, a.g.e. s.186

Tölögön Kasımbek'in "**Kırılan Kılıç**" romanında dikkati çeken en önemli konulardan biri de, yazarın insana bakış açısıdır. Romanda, yazar insanı bir bütün olarak ele almaktadır. Kahramanlarını iyi ve kötü yönleriyle okuyucuya takdim ediyor. Ona göre romanda yer verdiği karakterler, ne sürekli kötü, ne de sürekli iyidir. Yazar, iyi karakterleri de, kötü karakterleri de önce insan olarak değerlendiriyor: "*Kırılan Kılıç veya Tölögön Kasımbek'in bugüne kadar hiç kimsenin önem vermediği ilk ve esas yeniliği, kendinin temel konusu, insana olan davranışından başlar. Yazar, kendisiyle beraber çalışan Kırgız yazarlarıyla, tarihî insanlar gerçek hayatta nasıldılar ve onlar nasıl yazılmalı? İşte bunlar hakkında canlı örnekler vererek birkaç yazarın dikkatini çekti. Yazar, bu eserinde kötü insanların ve halk düşmanlarının insanî yönlerini inceleyip, onlara insan olarak davranıp, onlarda da bütün insanlarda olduğu gibi iyi yönlerin bulunduğunu derinden açıp gösterebildi.*"⁶

Yazar Tölögön Kasımbek, "**Kırılan Kılıç**" romanındaki tarihî kişileri âdetâ günümüze taşımaktadır. Günümüzden yaklaşık 150 yıl önce yaşamış olmalarına rağmen, roman kahramanları sanki günümüzde yaşayan bildik simalar gibi okuyucuya tanıtılıyor. Bir fotoğraf bile üzerinden yıllar geçtikten sonra sararıp solmaktayken, Tölögön Kasımbek'in roman kahramanları dokunabilecek kadar bize yakın ve canlı bir şekilde karşımızda duruyor gibidir. Okuyucu, derhal kafasında bir resim çizebilmekte, hatta o anda ölçülerini belirlediği bir çerçevenin içine o resmi hiç zorlanmadan oturtabilmektedir: "*Hangi devirde olursa olsun, tarihin akışı içindeki meşhur insanların seçtiği yolu, kullandığı hileleri akıl yoluyla kazandığı zaferlerinin ölçüsü veya bütün çetin mücadelelerinin nereden başlayıp nerede sona erdiği, neyle değerlendirileceği belli bir saha sınırında oluşuyor. Bu, yazarın üstatlığıyla ve esas manayı teorik anlama geçirebilmesiyle oluyor.*" G.V.Plehanov'un 'kişiliğin tarihteki rolü' isimli meşhur klasik çalışmasında belirttiği iki tanımı, sanki Kırılan Kılıç romanından yararlanmış gibi, veya tam tersine bu eser o düşüncelerden meydana gelmiş gibi, birbirine uyuyor. Bilginin söyledikleri: a)... İnsan kendi istidadını ancak toplumda belli bir yer aldıktan sonra gösterebilir. b)Etkili insanlar kendi akıl ve karakterlerinin özellikleri sayesinde olayları değiştirebilirler, fakat onların başka güçlerle belirlenebilen genel yönünü değiştiremezler."⁷ Yazar, zengin bir dil hazinesi ve akıcı bir üslûpla okuyucuya tanıttığı kahramanlarının bir kısmı buradaki tanıma çok fazlasıyla uymaktadır.

Her milletin tarihinde belli başlı dönüm noktaları vardır. Bu dönüm noktalarının bir kısmı, milletin sevincine sebep olan ve o milletin dünya tarihine adının en güzel şekilde geçmesine vesile olan maddî ve mânevî zaferlerdir. Maddî ve manevî zaferlerin temelinde millî şahlanışlar vardır. Millet hayatın-

6 Kadir Kul Dautov, 'Zaman Münakaşalarından Geçen Roman' Sıngan Kılıç romanında ön söz, Bişkek, 1998

7 Kadir Kul Dautov, Zaman Münakaşasında Geçen Roman, Ruhu Yükselten Ulu Söz, Şam Basması, Bişkek 2000 s.386

daki dönüm noktalarından bir kısmı ise, o milletin millî hüznüne sebep olan maddî ve manevî alandaki millî felâketlerdir.

Bir millet, maddî ve manevî zaferlerini bayram olarak kutlarken, millî felâketlerini de unutmamak için “matem günü” adıyla aynı şekilde anmalı, yaşanan felâketin tekrar etmemesi için gerekli dersleri çıkarmalıdır.

Milletlerin tarihte kendisinden en iyi şekilde söz ettirebilmesi için, başka bir deyişle dünya milletleri arasındaki yerini en iyi şekilde alabilmesi için, o milletin savaş meydanlarında kazanmış olduğu zaferler asla yeterli değildir. Milletler, cephelerde gerektiği zaman savaşabilecek ordusunun yanında, diliyle, kültürüyle, sanatıyla, sosyo-ekonomik hayatıyla ve en önemlisi de edebiyatıyla bir bütündür. Eğer bir millet dünya konjonktüründe en iyi şekilde temsil edilmek istiyorsa; sağlam bir ordunun yanında, sağlam bir dile, kültüre, sağlam bir sosyo-ekonomik yapıya ve hepsinden de önemlisi çok sağlam bir sanat ve edebiyata sahip olması şarttır.

Sanatı ve edebiyatı içinde yaşadıkları ve mensubu bulundukları halk yaratır. Sanatçıya ve edebiyatçıya, içinde yaşadıkları halk yön verirken, edebiyatçı ve sanatçı da aynı zamanda içinde yaşadıkları topluma yön verir, hedef gösterir. Toplumdaki her türlü sosyo-kültürel gelişme ve değişim, edebiyatın ve sanatın etkisiyle varlık bulur. Aynı şekilde bir milletin hayatındaki sevinçli ve hüznünlü olayların hepsi de sanat ve edebiyatın ham maddesini oluşturur.

Kırgızların yakın tarihinde de iki önemli dönüm noktası vardır. Bunlardan birincisi, 19.Yüzyılın ikinci yarısında Rus işgali ile başlayan siyasî istilâ, ikincisi de, 1917 yılındaki Bolşevik ihtilaliyle başlayan kültür istilâsıdır. Kırgız millî tarihinde yaşanan bu her iki olay aynı zamanda var olma, yok olma mücadelesinin de adıdır. Her iki olayın yansımaları bugün en acı ve en somut şekilde Kırgız halkının hafızalarında ve gözleri önündedir. 19.Yüzyılın ikinci yarısında başlayan istilâ hareketinin uzantısı olan 1916 yılındaki olaylar, Kırgız milletin millî felâket günleri içinde “**Kanlı yıllar**” adıyla anması gereken günler olmalıdır. O günü yaşayanların acı hatıralarından okuduğumuza göre, Rus ordularının istiklâl mücadelesi veren Kırgız halkına karşı yaptıkları baskınlar sonucunda, şehit olanların sıcak bedenlerinin arka arkaya dizilmesi sonucu, onlarca kilometrelik mesafe oluşmuştur. 1917 yılında gelen Bolşevik ihtilâliyle de, âdetâ millete ait ne varsa yok edilmeye ve millet, Cengiz Aytmatov’un deyişi ile “**Mankurt**”laştırılmaya başlanmıştır. Buna karşı duranlar da, özellikle Stalin döneminde, acımasız bir şekilde yok edilmiştir. Bunun da yine, binlerce acı örneklerinden biri, 140 kişinin yakılarak öldürüldüğü ve bugün anıtlaştırılan Çontaş mevkiindeki “**Atabeyit**” anıtıdır. Edindiğimiz bilgilere göre, 1937 yılında, içlerinde ünlü yazar Cengiz Aytmatov’un babası ve daha bir çok ünlü yazar ve şairin de bulunduğu 140 kişi fırında canlı canlı yakılarak öldürülmüştür. Bugün 140 kişinin yakılarak öldürüldüğü Çontaş mevkiindeki alana, Yazar Tölögön KŞİMBEK’in teşvikiyle, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev’in emriyle “**ATABEYİT**” adında çok güzel bir anıt yaptırılmıştır. Günümüz Kırgız gençlerinin “ibret” almalarını sağlamak için, Kırgız halkının yakın tarihindeki bu vahşet tablosunu anıtlaştırmak oldukça isabetli bir

karardır. Bu anlamlı ve duyarlı davranışından dolayı Cumhurbaşkanı Sayın Askar AKAYEV’i milyonlarca defa kutlamak gerekir ve kutluyoruz.

Kırgız milletinin yakın tarihindeki bu iki önemli dönüm noktası, yine Kırgız edebiyatının yetiştirdiği tarihçi yazar Tölögön Kasımbek tarafından ele alınmaktadır. Tölögön Kasımbek, Kırılan Kılıç isimli tarihi romanında milletin yaşadığı bu iki dönüm noktasını zamana ve şartlara meydan okurcasına ele almıştır. Yazar, ikinci buhranlı yıllardan birinci buhranlı yılları değerlendirirken, aslında ikinci buhranlı yıllara da bir baş kaldırı örneği vermiştir. Diğer Orta Asya toplumları gibi Mankurtlaştırılmaya çalışılan Kırgız halkı, Tölögön Kasımbek’in **Kırılan Kılıç** romanı ile yeniden millî şahsiyetini bulmaya başlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus; yazarın Kırgız milletinin dilinin, kültürünün, tarihinin, inancının, kısaca benliğinin ve belleğinin yok edilmeye çalışıldığı dönemde, Kırgız dilinin estetiği ve zenginliğinden faydalanarak bir şaheser değerindeki **Kırılan Kılıç** romanını ortaya çıkarmasıdır. Yazar, bu romanıyla, o yıllarda benliği yok edilerek mankurtlaştırılmaya çalışılan Kırgız gençlerine; “İşte senin dilin! İşte senin kültürün!.. İşte senin gerçek tarihin ve işte senin millî benliğin!... İnanmayın!..Aldanmayın!.. Ve mankurt olmayın!...” mesajını vermiştir. Yazarın bu mesajlarla romanı yazdığı yıllar fırtınalı yıllardır. Belki de günümüz Kırgızistan’ında bir çok şair ve yazar eserlerinde bu mesajları vermektedir, ya da vereceklerdir. Lâkin, fırtına geçtikten sonra denizin sakin suları arasında gemiye yol aldirmek oldukça kolay bir iştir. Her hangi bir maharet ve cesaret gerektirmez. Asıl önemli olan, şiddetli fırtınalarda, dev dalgalar arasında gemiyi denizde yüzdürmektir. Bu, hem maharet, hem de cesaret gerektirir. İşte, Tölögön Kasımbek hem maharetiyle, hem de cesaretiyle Kırgız Sovyet edebiyatında usta ve cesur bir sestir. Tölögön Kasımbek değerlendirilirken bu husus asla göz önünden uzakta tutulmamalıdır.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, gerek konusuyla, gerek konuyu ele alış biçimiyle, gerek yer-mekan tasvirlerindeki canlılığı ile, gerek kahramanlarının gerçek hayattan alınması ve ete kemiğe büründürülerek okuyucuya canlı bir şekilde takdim edilmesiyle, gerek roman tekniğindeki ustalığı ile, hepsinden de önemlisi, bütün bu üstünlükleri ortaya koymak için, ustaca işlenmiş zengin ve estetik bir dil ve üslûbu ile Tölögön Kasımbek’in “**Kırılan Kılıç**” romanı, gerçek anlamda bir “**şaheserdir**”.

Kaynaklar

- 1) Tölögön Kasımbek, Kırılan Kılıç, 1998 Kırgızistan-Bişkek
- 2) Mehmet İsa. Aral, “Kırılan Kılıç Romanının Tenkite Uğraması ve Romanda Türkistan ile ilgili Gerçekler.” Türk Kültürü, Kasım 1983, Ankara
- 3) Anaş Sooronbayev, “Kırılan Kılıç” Yeni Hayat, 5 Eylül 1976, Frunze
- 4) Kadırcul Davutov, “Zaman Münakaşasında Geçen Roman” Bişkek, 2000
- 5) T.Nazaralyev, “Tarihin Gerçeği Sanat Eserlerinin Dili” Bikek, 2000

BENİM ADIM KIRMIZI'NIN KORE'DEKİ YANKILARI

Nana LEE*

“Çeviri ihanettir”. Alman filozofu Schelgel’in deyimleşmiş bu sözü çeviri işinin zorluğunu açıkça ortaya koymakta. Çünkü çeviri salt dilin değil, aynı zamanda esere sinmiş olan kültür, düşünce ve tecrübelerin de aktarılması anlamına geliyor. Özellikle öznel ve çok katmanlı yazılmış olan edebi eserlerin çevirisinde daha da titiz olmak zorunluluğu hissediyorsunuz.

Gramer ve dil anlamı açısından birbirinden farklı olan iki dil, tarih ve gelenekler bakımından da farklılıklar gösterir. Bu yüzden esas metnin anlamını doğru ve kesin olarak çevirmek yüksek seviyeli edebi teknik gerektirir. O ülkenin tarih ve adetlerinin iyi anlaşılması şarttır. Ayrıca direk ve dolaylı aktarımların uyumunu sağlayabilmek de profesyonel anlayışa dayanır.

Bu nedenle çeviri ‘ikinci bir yaratma işi’ne yakındır diyebiliriz. Yani edebi eserlerin çevirisini yapmak, doğrudan doğruya edebiyat ürünlerini ortaya koymak şeklinde algılanabilir.

Benim Adım Kırmızı’yı çevirmek bir gül bahçesinde dans etmekle aynıydı benim için. Kokular ve bahçenin güzelliğiyle mest olursunuz ancak bir o kadar da canınızı acıtan dikenler vardır. Daha önce de O.Pamuk’un romanını Korece’ye çevirmiş olmama rağmen *Benim Adım Kırmızı*’nın hem hacim hem de içerik açısından beni epey korkuttuğunu söyleyebilirim. Bu tanıdığım, çeviri işinin her yeni yazar ve yeni eseriyle karşılaşmanın tanımadığınız bir düşmana rastlayıp, düşmanın kendi seçtiği silahla yapılan bir düello olduğunu söylemişti. Bu eser benim için aynen bu tanımlamadaki gibiydi. Bize yabancı gelen bir tarihte yaşayan bir çok karakter, tarihi gerçekler terimler... Korece’de kadın, erkek, yaşlı ve çocukların konuşma tarzlarındaki farklılıklar nedeniyle kakra-

* Dr., G. Kore’de Seul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı

manların kişiliklerine, statülerine uygun bir konuşma tarzı yakalamak da başlı başına bir işti.

Benim Adım Kırmızı, ülkemizde dünyanın önde gelen yazarlarının eserlerini Koreli okurlara sunan özgün, okuyucuların güven duyduğu, Kore'nin en prestijli yayınevi olarak kabul edilen Minumsa Yavınevi'nden çıktı.

Benim Adım Kırmızı'yı piyasaya çıktıktan bir süre sonra yani 1999 yılında okudum. Türkiye'de öğrenim gördüğüm sıralarda Orhan Pamuk'un diğer eserlerini de okumuş ve *Yeni Hayat* (Bu romanlar da aynı yayınevi tarafından basıldı) romanını Korece'ye çevirdiğim için, günün birinde *Benim Adım Kırmızı*'yı da çevirme fırsatımın olabileceğini düşünmüştüm. Çünkü romanı okumayı bitirdiğimde bu eserin Korece'yle de basıldığı takdirde oldukça olumlu bir yankı uyandıracığını tahmin etmem zor değildi. Nihayetinde tahminlerimin beni yanıltmadığını da gördüm.

2002 Haziran Dünya Kupası. Tüm ülkenin kırmızı dalgalarla süslendiği sırada (bütün Koreli'lerin kırmızı tişörtlerle sokaklara döküldüğünü sizler de biliyor olmalısınız) Kore'nin önemli gazetelerinden birinde Dünya Kupası'na katılan ve aynı zamanda Kore Savaşı'nda savaşmış olan Türkiye hakkında haftada bir gün köşe yazısı yazıyordum. O sıralarda *Benim Adım Kırmızı*'yı tekrar okuma fırsatı elde ettim. Romanı bir kere daha okuyup bitirdiğimde, Kore ve Türkiye arasındaki 3.lük maçından etkilendiğim kadar büyük bir etki altındaydım ve o anki duygularımı hala unutamamaktayım. Minumsa Yayınevi'nden romanın çevirisi için teklif aldığım da bir an tereddüt etmekten kendimi alamadım. Çünkü esas metnin etkileyici, eğlenceli ve düşünsel yanlarını olduğu gibi aktarabilir miyim şüphesini taşıyordum. Söz konusu roman bu konularda kendimden kuşku duyacağım kadar büyük bir şaheserdi benim için.

Romanın son sayfasının çevirisini de bitirip o an küçük bir tabut gibi hissettiğim çalışma odamın bir köşesine yıkılıp kaldım. Üç gün boyunca bir ölüden farksızdım.

"Şimdi bir ölüyüm ben, bir ceset, bir kıyımın dibinde. Son nefesimi vereli çok oldu. Kalbim çoktandır durdu, ama alçak katilim hariç kimse başıma gelenleri bilmiyor..."

Çeviriye devam ettiğim sıralarda eser Avrupa'da önemli ödüller almaktaydı. Bu habeleri duydukça Koreli okurlar tarafından da Avrupa'da aldığı tepkilere eş değer tepkiler alabilecek bir çeviri olmalı düşüncesiyle kendimi hem sorumlu, hem de sırtında ağır bir yük taşıyormuş gibi hissediyordum. Durumumu yakından gören bir çevirmen arkadaşım "Çeviriye ne kadar iyi yaparsan yap, aslından üstün olamaz, hatta zarara girmezsen kardır" demişti. Bu gerçeği bildiğim halde bu sözü beni oldukça rahatsız etmişti.

Yayınevi romanın Kore'de iyi bir yankı uyandıracığını düşünmüş olmalı ki, kitap piyasaya sürülmeden önce Kore'nin önde gelen gazetelerine yollandı. Romanı okuyan bir edebiyat sayfası yazar O. Pamuk'la röportaj yapmak üzere iki günlüğüne gittiği İstanbul'da oldukça verimli bir sonuçla dönerek, gazetenin kitap ekinde baş sayfa'yı bütünüyle bu esere ayırdı.

İki cilt halinde yayımlanan kitabın kapağında kırmızı ve tonlarının ağırlıkta olduğu Behzat'ın bir minyatürü kullanıldı. Aktif bir tanıtımla iki haftada ikinci baskısı tükenen kitabın şu an 14. baskısı satışta. Satışlar üzerinde neden bu kadar durduğumu merak ediyordunuz.

Kore edebiyatı Türk okurlarına ne kadar yabancıysa, aynı şekilde Türk romanı da Koreli'ler için henüz tanıdık ve alışılmış değil. Tabii ki üniversitede Türk Edebiyatı üzerine ders verdiğim Türkoloji Bölümü öğrencileri birçok Türk yazarı hakkında bilgi sahibiler. Ancak yoğun bir edebiyat merakı söz konusu olmadıkça Türk yazarlarının eserlerini bulup okuyan kişiler olduğunu hayal etmek pek de mümkün sayılmaz. Bu başka tüm ülkeler için de sanırım geçerli. Üstelik çeşitli nedenlerle, sadece Kore'de değil dünya genelinde edebi eser okuyucularının sayısının giderek azalmakta olduğu bir gerçek. Bu durumu göz önümüzde tutarsak *Benim Adım Kırmızı*'nın kısa sürede yakaladığı bu başarı küçümsenemeyecek bir rakamdır.

Bugünlerde Kore okurlarının büyük çoğunluğu, kitap alışverişlerini internet satış siteleri üzerinden yapmakta. Çok sayıda satış şirketi sayesinde okurlar okudukları kitaplar hakkındaki izlenimlerini hem diğer okurlara yardımcı olmak, hem de fikirlerini paylaşmak amacıyla yazmaktalar. Böylelikle herkes çeşitli kitaplar hakkında kitabı kendinden önce okuyanların düşünceleri konusunda fikir edinebilmekte. Bugünlerde Kore'de oldukça yaygın bir fenomen haline gelmiş bir durum. Çünkü kitap piyasasına her gün o kadar çok sayıda yeni kitap ekleniyor ki ne okunması gerektiğine karar vermek hiç de kolay değil.

Bu yazımda *Benim Adım Kırmızı*'yı okuyup düşüncelerini internet sayfalarında paylaşan okurların yazılarından bir kısmını değerlendirmek istiyorum. Bu çalışma yönteminin, izlenimlerini paylaşan okurların kimlikleri gizli olduğu için belki de en objektif anket olabileceği kanısındayım. Bu yazılardan oldukça önemli sonuçlar elde ettim kendime göre. Bir yazarın romanı nasıl bir ülkede nasıl bir etki bırakabilir konusu üzerinde durmak istiyorum. Yazımın amacına ulaşmak için bazı bölümlerde kısaltmalar yaptığımı da ayrıca açıklamak istiyorum.

I.

Site adı: www.aladdin.co.kr

Başlık: Yavaş okuyup derin düşünmeyi gerektiren...

(Rumuz: Kimji)

Yazılış Tarihi : 1 Mayıs 2004

Kitabı çok uzun sürede okudum. Ancak bu önceden planlanmış bir sonuç da olabilir. Çünkü sadece otobüs ve metro yolculuklarım sırasında, rahat bir sandalye üzeri ya da masa başı yerine sarsıntılı ve kalabalık ortamlarda okumayı tercih ettim. Bunun özel bir nedeni yoktu. Sadece, bu kitabın kolay okunmayacak bir roman olduğunu bildiğimden ve kasten rahatsız ortamlarda okumam gerektiğine dair tuhaf bir dürtüye kapılmamdandı. Buna rağmen kitap okundu. Her seferinde bıraktığım yerleri hatırlayıp konuya tekrar yoğunlaşmak epey zamanımı alıyordu. Bazı günler oldu ki, iki sayfa bile okuyamadan otobüsten ya

da metrodan indim. Ancak gün geçtikçe okumam ivme kazanmaya başladı. Sanırım bu da konuşmacı olarak figürlerin, objelerin katili bulmaya yönelik çabaları ve bu sırada yüzeysel olarak ortaya çıkan aşk hikayesi sayesindeydi. (...) Normalde bu tür yazılara pek ilgi duymazdım. Ancak bu roman için aynı şey söz konusu değildi. Romanda işlenenler bana yabancı gelen konulardı. Romanı okumadan önce gazete ve kitap satış sitelerinden ön bilgi edinmiştim, bu bana çok yardımcı oldu. Tanıtım yazılarını okumasaydım nakkaşların tasvir ettikleri minyatür üzerine konuşmalar, alışılmamış mesel ve efsaneler sıkıcı gelebilirdi ve romanın bütünsel anlamını bulamayabilirdim. (...)

** "Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998. s.9

Yabancı gelen bir yer, İstanbul Türkiye, yabancı gelen bir tarih 1591 yılı. O eski tarihte yaşamış olan kahramanların, 2004 yılında Kore toprağında yaşayan çağdaş insanlara verdikleri mesaj oldukça ağır ve zor. Bütün ruhlarını bu işe adayıp amaçlarını kaybeden nakkaşlar, bu nedenle kimliklerini bulma çabasındaki kahramanlar, sanat ve ustalık ruhu, kendi inançlarına bağlı kalan insanların kararlılıkları ve kıskançlıkları, kendilerine duyulan aşk, iktidar meselesi, buna rağmen şüpheye düşmekten başka çaresi olmayan insanoğlu psikolojisi... Yazarın direk olarak konuşmaması ise sadece edebiyatın hedeflediği alegori yüzünden değil. Kahramanların kendi sesleri aracılığıyla sıkıntılarını, buhranlarını, karmaşalarının nasıl bir derinliğe sahip olduğunu ve ne kadar hayati bir meseleyle boğuştuklarını göstermek amacıyla yapılmış. Bu nedenle bu romanı uzun sürede ve rahatsız ortamlarda okumakla iyi etmişim diye kendi kendimle övünmeye karar verdim. Bir solukta okunması mümkün olan bir roman değil. Çünkü her cümlede tasvir edilen objeleri canlandırıp çizerek hayal etmek, ses çıkaran her kahramana absorbe olup onunla bütünleştikten sonra nihayet okunan cümle ve yapıların, ancak bu şekilde anlaşılıp görülebildiği durum ve kurgular... Bu yüzden kolay okumamakla iyi etmişim.

2.

Sile atlı: www.aladdin.co.kr

Başlık: Bir islam minyatürü

Rumuz : Murmandu

Yazılış Tarihi : 9 Mayıs 2004

Bu eser bir kitap değil. Bir resim. Resim yazı olup satırlara çizilmiş. Bu yüzden okunması kolay değil. Ayrıca bizim İslam dünyasından ne kadar uzak mesafede olduğumuzu hissettirdiğim zorluğu bir kat daha artırmakta (...)

Bir resim var. O resim bir dönemin peyzajı. Resimde insan, köpek ve ağaç var. Üstelik tüm bunlara ressamın nefesi de eklenmiş. Bunların ayrıntılarına baktığımızı düşünelim, bir adama bir yanındaki kadına, oturan köpeğe, koşmakta olan ata ve ağaca bakalım. Resmi çizen ressamı tüm bunları bütünleştirerek değerlendirelim. İşle *Benim Adım Kırmızı* böyle bir eser.(...) Dikkatle okunmadığı takdirde çok yorucu bir o kadar da bitirdiğinizde sizi tatmin edecek ve okuduğumuz için kendinizi iyi hissetmenizi sağlayacak bir eser. Gayret ve

titizlikte okunursa karşılığını alabilirsiniz, yoksa başka bir seferde tekrar okuma mecburiyetinle karşı karşıyınız demektir. Bir kitabı hiç bu kadar uzun sürede okumamış ve bir kitap yüzünden hiç böylesine ümitsizliğe düşmemiştim. Eseri okuduğum sıralarda olduğu kadar hüznünlendiğim ve kitabın son sayfasını kapatırken geriye dönüp baştan tekrar okuma isteğim de daha önce hiç hissettiğim olmamıştı. Bir eserin değerini sadece okuyan anlayabilir. Yazılarla anlatılacak bir kitap değil. Keşke kitap yerine bir resim olsaydı da sizlere onu gösterebilseydim...

3.

Site adı: www.kyobobook.co.kr

Başlık :Türkiye'den gelen bir gizem romanı

Rumuz: İrondrum

Yazılış Tarihi: 28 Mayıs 2004

4.

Site adı: www.morning365.com

Başlık: Gerçekten çekici bir eser

Rumuz: Tomato

Yazılış Tarih: 20 Mayıs 2004

Benim Adım Kırmızı.... Ben bir ölüyüm... Eser bir cinayetle başlayıp bir kadının hayat hikayesiyle biter. Değişik insanlar sahneye çıkıp kendilerine göre hikayeler anlatırlar. Onlardan biri katildir. Öldürülen de konuşur. Bunlar nakkaşlardır. Osmanlı dönemi minyatür sanatçıların günlük hayatı hakkında fikir edinebileceğimiz bir eser. Bir de bilmediğimiz İslam gelenekleri hakkında da bilgi edinebiliriz. Düşündüğümüz kadar sıkıcı ve tutucu değiller. Sadece dine bağlı kalmıyorlar. Kadınları hareme kapatıp baskı da yapmıyorlar. Belki de çok erken medenileştikleri için daha fazla gelişme göstermiyor olabilirler. Çok önde olduğu için daha fazla koşamaz duruma gelmiş bir at görüyorum bu romanda. Akıllarımızda yer kaplayan İslam kültürünün Batı tarafından çarpıtılmış olduğunu öğreniyorum. Yazar bir Türk olduğu için bu konuda adil olacağını tahmin ediyorum. Bir güzel resim, sıradışı bir gizemli roman, kendine özgü yapısıyla kurulmuş tarihsel bir roman... Değerlendirmemi bu şekilde yapmak istiyorum. Ancak roman ne mutlu ne de mutsuz bir sonla bitiyor. Sadece insanlık tarihini sakince çizmekte. Bu bir yandan zalimce gözükebilir, ancak bir yandan da adildir. Benim Adım Kırmızı... Gerçekten çekici bir roman...

5.

Kişisel Websitesi: <http://www.goclassic.co.kr>

Vizelerden sonra bir ara fırsat bulup romanı okudum. Bir Türk yazarı Orhan Pamuk 'un 2004 Nisan ayı sonu fırından yeni çıkmış "Benim Adım Kırmızı" sı. 16yy. Osmanlı İmparatorluğu dönemi nakkaşlarının hikayesi, sanki Umberto Eco'nun "Gülün Adı" romanında olduğu gibi, cinayetin kendisinden çok onun etrafında gelişen olayların daha çok ilgi çektiği bir roman.

Doğruyu söylemem gerekirse, lisedeki tarih dersinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun adını ilk defa okudum.(...) Özellikle geleneksel resim tarzı

devam ettirilecek mi yoksa perspektifi temel alan Venedik resim tarzı mı kabul edilecek şeklindeki sanat görüşleri üzerine çıkan çatışmalar, yapılan tartışmalar son derece ilginçti. Tartışmalar sırasında anlatılan mesel ve efsaneleri öğrenmekten çok hoşlandım. (...)

Bu romanı okuduktan sonra henüz yazı nedir bilmediğim çocukluğumda annemin bana okuduğu masal kitapları aklıma geldi. Annem kitap okurken kahramanların konuşmalarını onların seslerini taklit ederek okurdu. (...) Kitabı okurken kendimi gerçekten iyi bir meddahtan masal dinliyormuş gibi hissettim.(...)

Kitabı bitirdikten sonra minyatürün ne olduğunu çok merak ettiğim için kütüphaneye gidip araştırdım. Orada ve internette bulduğum resimlerden bazılarını düzenleyerek ilgilenenler için aşağıda yayınlıyorum.

6.

Site adı:www.bandibook.com

Başlık: Kimlik meselesi üzerine bir resim

Rumuz: Rossini

Yazılış Tarihi: 9 Mayıs 2004

Eser kimlik meselesi üzerine yazılmış bir resim. İslam kültürünün merkezi olup aynı zamanda Doğu ve Batı arasında yer alan Osmanlı İmparatorluğu döneminde kendi kültürünü devam ettirmek mi yoksa başka kültürleri de kabul ederek globalleşmenin gerçekleşmesi için adım atmak mı sorusu ele alınarak çizilmiş bir eser. Bu eser daha önce bilmediğim İslam kültürü hakkında çok şey verdi bana. Söz gelimi İslam kadınlarının hiçbir özgürlüğe sahip olmadan erkeklerin yedek parçası konumunda olduklarını düşünüyordum. Ancak onların da düşünme özgürlükleri, haklı bir neden söz konusuysa boşanıp tekrar evlenme olanakları var. Ayrıca kocalarını seçmeleri de mümkün. Tersine Kara, düşündüğüm İslam erkeği görünüşünde olmadığı için de şaşırdığımı eklemeliyim. (...)

Bir nakkaşın ölümüyle başlayan bu eser katilin bulunmasıyla bitmekte ancak bu romanın sona erdiği anlamına gelmiyor. Çünkü İslam kültürünün muhteşemliğine son perde indirilmiş gibi hüznü bir ukte bırakıyor içinizde. (...) Güzel bir resim aynı zamanda da garip şekilde hüznü bir resim görmüş gibiyim.

7.

<http://rosebird.egloos.com/461676/> adlı websitesi sahibinin yazdıklarından alıntı:

Türk yazarı Orhan Pamuk'un romanı Benim Adım Kırmızı Korece'yle yayımlandı. Kalbim atıyor ve çok heyecanlıyım. Bu heyecanı en son Christophe Bataille'nin "Yaşasın Cehennem" i Korece'ye çevrildiğinde hissetmişim. Dünya yazarlarından en çok Orhan Pamuk ve Christophe Bataille'yi seviyorum. Güzel Sanatlar Üniversitesi Yazarlık Bölümü giriş sınavı mülakatında en çok sevdiğiniz yazar kimdir sorusuna karşılık bu iki yazarın adını vermişim. (...) Bu çeviri eseri sayesinde Orhan Pamuk adının Kore 'de daha çok duyulmasını arzu ediyorum.

8.

www.cafe.daum.net/kn41

(...) Eniştenin kızı aynı zamanda da iki çocuk annesi olan Şeküre ile eski sevgilisi Kara'nın evlilik seremonisi gözlerimin önüne yeni ve değişik bir kültür manzarası serdi. Bir Türk yazarı olarak dünyaca ün kazanmak kolay olmasa gerek. Bu roman hem özgün bir atmosfere sahip, hem de insanların ortak duygularını çizebilmiş esrarengiz bir peyzaj.

9.

www.book.interpark.com

(...) Minyatür ve İslam konularında yardımcı bir kitap.

Yukarıda alıntı yaptığım okuyucu yazılarından da anlaşılacağı gibi Kore okurlarının büyük çoğunluğu için İslam gelenekleri, İslam kültürü ve minyatür alışılmışın dışında olgulardır. Ancak Benim Adım Kırmızı'dan sonra bu konulara ilgi duyanların sayısının arttığını söylemem mümkün. Bu gerçekten yola çıkarak, bir romanın sadece edebi eser olarak kalmayıp bir ülkenin tarih kültür ve geleneklerini de tanıtan bir köprü rolü oynadığını görebiliriz.

Çeviri zaman ve mesafe açısından konumu birbirine uzak kültürleri birbirlerine bağlamak gibi önemli bir işlev üstlenir. Eski dillerden çağdaş dillere, bir ülkenin dilinden başka ülkenin dillerine. Gerçek anlamda çevirinin mümkün olamayacağına dair kötümser olan bilim adamlarının iddialarına rağmen çeviri faaliyetleri devam edegelmiştir. Bu asıl metnin anlam ve amaçlarının büyük bir değişikliğe uğramadan hedef dile çevrilebileceğine dair inanç temel alındığındadır. Bu kitabı çevirmekteki asıl amacım hedef dile karşılaştırıldığında değişik güzellikte bir konuya sahip sanatsal bir çeviri metni yaratmaktır. Bir de sürekli olarak okurları düşündüm. İki ülke halkının birçok konuda birbirleri hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığını hep aklımda tuttum. Ancak yazarın nefesi, niyeti ve amacını da hiçbir zaman unutmadım.

Nikos Kazantzakis ve Boris Pasternak gibi dünyaca meşhur yazarların kendi romanlarını yazmanın yanında, hayatları boyunca edebi eser çevirisiyle uğraştıkları da bilinen bir gerçektir. Yazarlığı meslek edinmiş biri olmadığım için onlar kadar güzel çeviri yapamasam da bir kelime ya da bir cümle için sabahladığım zamanlar olduğunu açıklıkla itiraf etmek istiyorum. Benim Adım Kırmızı, benim için, emeklerimin fazlasıyla değerli bir sonucu oldu.

Dünyanın her neresi olursa olsun okuyucunun ruhuna hitap edip etki bırakabilmişse bu, eserin evrensel yolunda başarılı olduğu anlamına gelir.

Çeviri yaparken karşılaştığım sorunları çözmek için hem telefon hem faksla Orhan Bey'i sık sık rahatsız etmişim. Oldukça meşgul olmasına rağmen iyi bir çeviri için bu sorunları aşmama her zaman yardımcı olduğu için kendisine buradan içtenlikle teşekkür etmek istiyorum.

Pamuk romanında "Kırmızı olmaktan ne de mutluyum! İçim yanıyor; kuvvetliyim; tarkedildiğimi biliyorum; bana karşı koyamadığınızı da." der. Bu dediği gerçekleşti. Kore okurlarının O'nu farkettileri ve O'na karşı koyamadıkları kanısındayım.

Kaynaklar

www.aladdin.co.kr

www.bandibook.com

www.book.interpark.com

www.morning365.com

<http://www.goclassic.co.kr>

www.cafe.daum.net/kn41

www.kyobobook.co.kr

<http://rosebird.egloos.com/461676/>

Pamuk, Orhan, Benim Adım Kırmızı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

28 Benim Adım Kırmızı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998. s. 215

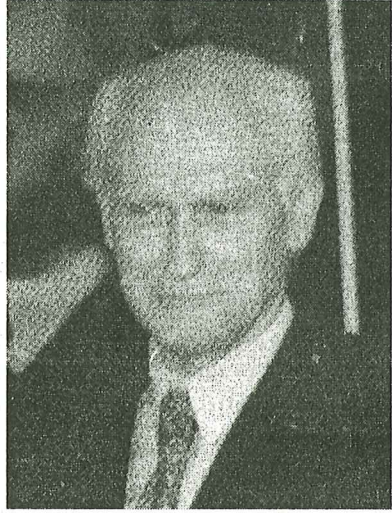
MAKEDONYA TÜRK KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA FAHRİ KAYA

Numan Yusuf ARUÇ*

A. HAYATI:

Şair, yazar, kültür ve devlet adamı Fahri Kaya 1930 yılında Makedonya'nın Üsküp'ten sonra en büyük kentlerinden biri olan Kumanova'da doğdu. Aydın bir baba ve ümmi bir annenin dört erkek çocuğundan biri olarak dünyaya geldi.

İlk okulunu doğduğu yerde bitirdi, Lise'ye devam ederken 1946 yılında Koçana'ya bağlı Türk köyü olan Yakınova'ya öğretmen olarak atanarak böylece kendisine çok genç yaşta eğitimde hizmet görevi verildi. O dönemin zorunlu ve reel şartları sebebi ve neticesi olarak dört yıl bu köyde hem öğretmen hem de okul yönetmeni görevinde bulundu. Bu dönemde öğretmenlik yaparken

dıştan İştip'teki öğretmen okulunu Makedonca bitirdi. 1950 yılında Yanıkova'daki görevinden ayrılarak yüksek öğrenime gitmeye karar verir ve Üsküp Filoloji Fakültesinin edebiyat bölümüne yazılır. Ancak yakın dostu Süreyye Yusuf'un tavsiyeleri doğrultusunda, Üsküp Üniversitesi yerine Belgrad Üniversitesi Edebiyat Bölümü Şarkiyat bölümüne yazılmayı karar verir. Belgrad'a gitmesinin en büyük sebebi Türk Dili ve Edebiyatı'nın o bölümde okutulmasıdır.

Ancak kendisi Türkçe dili ve edebiyatı konusunda beklediğini bulamadı ve bu konuda hayal kırıklığına uğradı. Şarkiyat bölümünde Türkçe'den çok Farsça ve Arapça okutulduğundan dolayı istediği başarıyı elde edemedi.

Fahri Kaya fakultedeki bu boşluğu ve eksikliği diğer bölüm ve fakülte faaliyetleriyle tamamlamış, Yugoslavya edebiyatı ve düşüncesi konusunda yapılan bütün müesseseleri ve de sosyal faaliyetlerde aktif olarak yer almıştır. Bu şekilde dönemin önemli yazarları olan İvo Andrić, Branko Ćopić, Oskar

* Doç. Dr., Türkolog, Üsküp

Daviço, Desanka Maksimoviç, Mira Alečkoviç, Dušan Kostić, ve Dobrica Ćosić gibi yazarların yaygın eğitime dayalı faaliyetlerine katılarak onlardan istifade etme fırsatı buldu.

Özellikle kendisine gelecekte kaynaklık edecek ve dünya görüşünü oluşturacak olan Felsefe fakultesinin 45 numaralı odasında siyasi ve devrimci konulu konferansların daimi takipçisiydi. Burada o dönemde yazılamayan ve yazılmayan o dönemin günlük, siyasi ve uluslararası konularının Yugoslavya'nın önemli şahsiyetleri tarafından tartışılıp geleceğin yöneticileri yetiştiriliyordu.

Fahri Kaya hayatının önemli ayağını oluşturan Belgrad günlerine noktayı koyup 1954 yılında Üsküp'e dönmeye karar verir. O dönem Makedonya'dan Türkiye'ye göçün en yoğun olduğu bir döneme rasladığı için bir türlü kendi geleceğini kestiremiyordu. Sebebi, üç kardeşi ve iki yıl sabrettikten sonra ebeveynleri de göç ettiler. Göç olgusu kendisinin işini temin etmesinde de etkili oldu, aylesi göç etti bu da göç eder düşüncesi iki yıl geç işe başlamasına sebep olmuş. Birlik gazetesine verdiği dilekçe ancak iki yıl sonra kabul edilmiş ve 1956 yılında Birlik'te çalışmaya başlamış.

Birlik gazetesine ayak atıncaya kadar, bu arada Üsküp radyosunda Türkçe çocuk ve kültür yayınlarını hazırlıyordu. Çok geçmeden Necati Zekeriya ile birlikte Sevinç'te çalışmaya başladı. Ancak iki kişinin Sevinç'te olması çok görüldüğü için kendisi Sevinç'i bırakıp Birlik'e devam etti. Gazetecilikte deneyim sahibi olduktan sonra gazetenin sorumlu işlerini Şükrü Ramo ile paylaştı. 1963 yılında Birlik Gazetesinin baş ve sorumlu yazarı oldu, bu görevde 1969 yılına kadar bulundu.

Bu dönemde Birlik gazetesi kültür, eğitim ve sağlık ağırlıklı başlıklarla kendine bir çeki düzen vererek okurlar için daha kaliteli ve ilgi çekici oldu. Yerli ve türk edebiyatı edebiyattan örnekler ve bu edebiyatın yazarlarıyla ilgili metinlerle gazetede yer almaya başladı. Yarın Sesler'e kaynaklık edecek edebi, kültür ve sanat eki Özel İlave'yi de çıkarmaya başladı.

Gazetenin başında bulunduğu yıllar uzun dönem boşluğunu hissettiği bir edebiyat-sanat dergisinin çıkması için çok çaba gösterdi ve 1965 yılında Birlik çatısı altında Sesler'in çıkmasını sağladı.

1969 yılında Birlik'ten ayrılarak siyasete geçti, Milletvekili oldu, bakanlık yaptı, Komünist Partisinin İcra komitesi ile Başkanlık üyesi oldu, ve emekliliğine kadar Cumhurbaşkanlığı komite üyesi olarak görevde bulundu.

Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından Türk Dünyası Türk Dili Şeref Ödülü'nü 1999 yılında İstanbul'da aldı.

Emekliliğini Üsküp'te geçirerek hayatına Üsküp'te devam etmektedir.

B. ESERLERİ:

I. Çocuklar İçin Şiir Kitapları:

1. İLK ADIMLAR, 1952, Üsküp.

2. KÖYDEN SESLER, 1958, Üsküp.
3. HOŞÇA KALIN, 1965, Üsküp.
4. ÇOCUK RÜYALARI, 1991, Üsküp.

II. Hikaye Kşapları:

5. GÜLE GÜLE, 1978, Üsküp.
6. KÜÇÜK HANIM, 1997, Üsküp.
7. İKİNDİ GÜNEŞİ, 1998, Üsküp.

III. Deneme Kitapları:

8. SEÇME YAZILAR 1994, Üsküp.

IV. Antolojiler ve Derlemeler:

9. ÇAĞDAŞ TÜRK ŞİİR ANTOLOJİSİ, 1985, Üsküp.
10. ÇAĞDAŞ BOŞNAK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ, 1992, İstanbul.
11. ÇAĞDAŞ MAKEDON ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİ, 1993, Ankara.
12. ESKİ YUGOSLAVYA'DA ÇAĞDAŞ TÜRK ŞİİRİ ANTOLOJİSİ, 1992, İstanbul.
13. YUGOSLAVYA TÜRK HİKAYESİ ANTOLOJİSİ, 1994, Üsküp.
14. GÖKKUŞAĞI, Yugoslavya Türk Yazarlarının Çocuklar için Yazılan Hikayeleri, 1985, Üsküp.
15. NAZİM HİKMET'ten ŞİİRLER, 1983, Üsküp.
16. TÜRK MASALLARI, 1966, Üsküp.
17. MAKEDONYA YAZARLARDAN SEÇME ÇOCUK HİKAYELERİ, 1996, Üsküp.

V. Türkçe'den Yaptığı Çeviriler:

18. TURSKE BAJKE, 1953, Belgrad.
19. KOPNENİ RAZDELBI-NAZİM HİKMET, 1981, Üsküp.
20. NOVO VO STARO, 1984, Üsküp.
21. EDEN NOV SVET, 1989, Üsküp.
22. SOVREMENA TURSKA POEZİJA, 1985, Üsküp.

VI. Okul Kitapları:

23. OKUMA KİTABI V. SINIF, 1998, Üsküp.
24. OKUMA KİTABI VI. SINIF, 1998, Üsküp.
25. TÜRKÇE ALIŞTIRMA DEFTERİ V. SINIF, 1993, Üsküp.
26. TÜRKÇE ALIŞTIRMA DEFTERİ VI. SINIF, 1993, Üsküp.
27. EDEBİYAT LİSE IV, 1985, Üsküp.
28. EDEBİYATA PENCERE, VIII. SINIF LEKTÜR, 1967, Üsküp.
29. ALFABE ABC, 1986, BELGRAD.

C. ETKİ ve KATKILARI:

Makedonya Türk Kültürü ve Edebiyatı'nın çağdaş simalarından Fahri Kaya, çağdaş Makedonya Türk Kültürü ve Edebiyatının en önemlilerinden biridir. Rumelide yeni dönem türk kültürü ve edebiyatın kurucularından birdir desek hiç abartmış olmayız. Bu konu incelendiği zaman şair, yazar, kültür ve devlet adamı yazarımız Fahri Kaya'yı inkar etmek ve gözardı etmek mümkün değildir. Çünkü bizzat kendisi bu alanın hem teorisiyeni hem de bu alanı bizzat pratikte yaşamış, uygulamış ve de faliyetini sağlamıştır.

Lisede iken çok küçük yaşta türk öğretmeni olarak atanmasıyla türk eğitimi içine çekilmiştir. Türk dili, kültürü ve medeniyetini bir taraftan öğrenirken öbür tarafta ise öğretme mecburiyeti ile karşı karşıya kalmıştır. Hem öğrenmiş hem de öğretmiştir. Rumelinin kalbi Makedonya'da türk kültürü ve medeniyetini yaşamak ve yaşatmak için taa 16 yaşından itibaren kollarını sıvamış, türk eğitimi ve öğretimini tanımış ve tanıtmıştır. Bu dönemdeki faliyetlerine ve de katkılarına gözettığımız zaman Fahri Kaya Türk kültürü ve Edebiyatı'nın pioneriydi ifadesi ile ifade etsek kendisini en gerçekçi tarif etmiş oluruz. Böylece Fahri Kaya hayati ve mesleki kariyerini başta Türk kültürü ve Edebiyatı'nın eğitimi ve öğretimi ile başlatmasıyla gelecekte bu alanda atacağı adımların temeli ve kaynağını oluştururken bir bakımda yazarımız geleceğine işaret etmiş ve de geleceğini bilinçli bir şekilde oluşturmuştur.

Fahri Kaya'nın Türk Diline, kültürüne ve medeniyetine aşkını Üsküp Filoloji Fakültesini bırakıp Belgrad Şarkiyat Bölümüne geçmesinde en bariz bir şekilde görebiliriz. O dönemde yani ikinci dünya savaşından hemen sonra, ilk yıllarında sadece Belgrad Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı okutuluyordu. Türk Dili ve Edebiyatı'nı okumak için Belgrad'a gitti. Bölümdeki talebe sayısının bir elin beş parmağını geçmeyen talebe sayısından biriydi. Böylece bölümdeki talebe sayının artmasını talebeliği ile sağlamakla bölümün kapanmamasında katkıda bulunarak Türk Kültürü ve Edebiyatına hizmet etmiştir.

Belgrad talebelik günlerinde yazarımız, bizzat sadece türk dilini, kültürünü ve medeniyetini daha seviyeli, örgün eğitim sayesinde ve de yüksek eğitim ve öğretim metodlarıyla öğrenmek isteyen bir nefer değildi aynı zamanda türkçenin o dönemin hakim dillerinde de tanınması için çalışan ve çaba veren türk dilinin emekçisiydi. İşte bu doğrultuda fakülte döneminde türk dilinden tercümeler yaptı, özellikle bölümün asistanı olan Marija Cukanoviç'le birlikte Turske Bajke(Türk Masalları) kitabını çıkardı.

Birinci dünya savaşı ve sonrası özellikle resmi olarak Osmanlı hakimiyetinin Rumelide sona ermesiyle birlikte Osmanlı ayrılırken Türkler de bu topraklardan ayrılmaya başlayınca Türk kültürü ve medeniyeti büyük bir darbe aldı. Asırlarca Türk-İslam medeniyetinin bu diyarlardaki hakim gücü olan Osmanlının yöneticisi, hakimi, askeri, öğretmeni ve hocası olan Türk aydınları en büyük tehdit, tehlike ve suç unsuru kabuledildiği için Türk aydınına en büyük baskılar yapılyordu. Bir zamanların hakim gücü olduğu için sonra da

yenilen unsur olduğundan dolayı Türk kültürü ve medeniyeti kendi aydınıyla birlikte istenilmeyen, horlanan ve en baş tehlike kabuledilmeye başlayınca ve de devlet ve sosyal mekanizmalarda kabul edilmeyince Türk aydını olmak hiçbir değer ifade etmesi şöyle dursun Türk aydınını nasıl geldiği yere götürebiliriz ve de Rumeliden uzak tutabiliriz mekanizmaları işlemeye başladı.

Osmanlının yıkılışından sonra Anadolunun toparlanması ve de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Rumeliden Türkiye'ye çok büyük, sistematik ve toplu halde Türk kültürü ve medeniyeti aydınının beyin göçü gerçekleşti. En sıkıntılı ve en çok baskı yapılan kesim aydınlar olduğu için ilk onlar balkanlardan göç etmeye başladı. Bu göç hassaten aydın kıyımı ve baskısı Şubat 1947 yılında rumelideki Türk İslam kültürü ve medeniyetinin temsilcisi Yücel hareketine ve temsilcilerine yapılan kıyımdan sonra hukuki, siyasi ve de tarihi bir realite olarak tescillendi. Yücel Hareketinin üst düzey dört yöneticisinin idam edilmesi ve çok sayıdaki aydın yöneticinin yüzlerce yıl hapse mahkum edilmesinden sonra başta aydınlar ve türk halkı bu toprakları tamamen boşaltı. Bu son darbe ile istenilen hedefe ulaşıldı türk kültürü ve medeniyeti gücünü kaybetti ve azınlık durumuna düştü, istenilen de buydu, türk aydınını azınlığa düşürmekti.

İşte bu inkar edilemeyecek realite ile karşı karşıya kalındı. 20. yüzyılın başından ellinci yıllara kadar türk kültürü ve medeniyeti fetret dönemini yaşadı, bırakın kendini toparlayıp çeki düzen versin kıyımla karşı karşıyaydı, hep zayıfladı o hale geldi ki tamamen dibe vurdu, türk aydını bulmak nadirattandı. İkinci dünya savaşından sonra balkanlar bir nevi istikrara kavuşmaya başlayınca ellili yıllarda türk kültürü ve medeniyeti de toparlanmaya başlayarak kendine çeki düzen vermeye başladı ve ben de varım diye haykırmaya başladı. İşte bu haykırışın ve yeni dönemin baş mimarlarından biri hiç tereddütsüz yazarımız, şair, yazar, devlet adamı ve türk kültürü ve medeniyetinin çağdaş yüzü Fahri Kaya'dır.

Türk kültürü ve medeniyetinin canlanması için çok büyük emek ve katkı vermeye başladı. Türk dilinin öğretmeni oldu, güzel türkçemizi öğretmeye başladı. Yeni neslin türkçeyi öğrenecekleri kitapları alfabesinden başlayarak okuma kitapları, hikaye ve şiir kitapları ile birlikte romanlarına kadar türkçeyi içeren eserleri yazmaya başladı. Biz yeni nesil babalarımız dahil ve hala bugün bizim çocuklarımız güzel türkçeyi ve türk kültürü ve medeniyetini Fahri Kaya'nın eserlerinden, kaleminden ve dilinden öğrendik ve de öğreniyoruz.

Yazarımız, Makedonya Türk halkının sesi olan Birlik gazetesinde uzun yıllar yöneticilik yapmakla türk dili ve kültürüne böylece daha yaygın hizmet etme fırsatı buldu. Yücel Harekeri tarafından kurulan Birlik gazetesini tekrar yeni dönemin sesi olmasını sağladı. Var gücüyle bu gazeteye hizmet etti, kapanmasını önledi ve diğer medya güçleri ile rekabet edecek seviyeye getirdi. Yeni dönemde o dönemin ruhuna uygun bir anlayışla ve siyasetle Birlik gazetesi vasıtasıyla türk kültürü ve medeniyetini konu edindiler, tanıttılar ve türk insanının davasını takip edip savunmaya kendilerini adadılar.

Birlik sayesinde biz türklerin makedonyada varlığımızı ispat etmeye çalıştı, türk dilini canlı ve bu diyarlarda yaşayan bir dil olduğunu ortaya koydu. Özellikle Birlik yayınları tarafından çıkan Sevinç, Tomurcuk ve diğer çocuk dergilerinin çıkmasını sağlayarak Fahri Kaya, çocukların dünyasına inerek onların hayallerini türkçe ile süsledi ve oluşturdu. Biz çocuklar o türkçe ile okullarımızda okumaya, yazmaya, hayal etmeye ve de düşünmeye başladık.

Türk dilinin aşığı, türk kültürü ve medeniyetinin hizmetkârı ve de bekçisi olan yazarımız, kaderin cilvesi ve de mahkumiyeti olarak çok küçük yaşlardan itibaren yılların geçmesiyle sanki tabiatın gereği olarak hep tekamüle eriyordu, türkçeyi hep yükseklerle kaldırmayı çalışıyordu, türk kültürü ve medeniyetinin kendisine yakışan yerede yerini alması için hep çaba gösterdi ve güzelim türkçeyi hep yükseklerde görmeyi hayal ediyordu ve de bunu hedefliyordu. Bu hedef ve gayretin en büyük delili türk dilini daha bilimsel ve ilmi olarak ele alacak Türk dili ve edebiyat dergisi Sesleri kurması ve ilk yayın yönetmeni olmasıdır. Sesler sayesinde rumelide Türk dili ve edebiyatı marjinal bir halden daha saygın, seviyeli ve ilmi bir hal ve de karakter kazanmış oldu.

Fahri Kaya türk kültürü ve medeniyeti ile ilgilenirken kader türk halkının davası ile ilgilenmesini sağladı. Gerçekten türk davası konusunda kendi hayatında sanki gerçek tekamülü görüyormuşuz gibiyiz. Kader türk davası konusunda Makedonya'nın ucu köylerindeki öğretmenlikten Makedonya'nın en üst siyasi ve karar mekanizmaları mercilerine kadar yükseltti. Birlikten ayrıldıktan sonra siyasete geçti, siyasetin gücü ve vasıtalarıyla türk kültürü ve medeniyeti ve de türk halkı davasına hizmet etmeye başladı. Bu konuda yaptığı hizmete ve katkılara baktığımız zaman ve objektif bir şekilde değerlendirmeye kalktığımızda rahatlıkla şunu söyleyebiliriz, Fahri Kaya siyasetten de bu davaya hizmet etti. Kıvrak zekası, engin siyasi tecrübesi ve de akıllı ve hikmetli davranış ve tutumlarıyla Türk kültürü ve medeniyetini canlı bir şekilde bugüne taşıdığını kimse inkar edemez. O dönemin şartlarına ve dönemine baktığımız zaman özellikle civar ülkelerle kıyasladığımız zaman onlara göre biz Makedonya türkleri en rahat ve refah içinde yaşayan türklerdik. Dilimizi, dinimizi, kültürümüzü ve de medeniyetimizi rahatça yaşayan ve yaşatan türk milletiydik. Okullarımızda türkçe, camilerimizde ezan durmadı.

Siyasete veda etmekle emeklilik hayatına başladı. Ancak türkçenin hayranı, türk kültürü ve medeniyetinin asırlık emektarı bu konuda katkılarını sunmaktan kendini alıkoymadı. Üsküp'te hayatını mütevazı bir şekilde geçirirken Türk davasında verdiği gayretleri ve katkıları mütevazinin ötesindedir. Yeni eserler verdi, yeni eserlerin çıkması için de hazırlıklarına devam etmektedir.

Rahatlıkla şunu söyleyebiliriz Fahri Kaya tanınmadan, anlaşılmadan ve de incelenmeden Makedonya ve rumelide yeni dönem ve çağdaş Türk Kültürü ve Medeniyetini anlamak mümkün değildir.

H A L K B İ L İ M İ

TAHİR ALANGU'NUN
BALKAN FOLKLORU ÇALIŞMALARI

İsmail GÖRKEM*

1.Giriş

'Balkan' terimi "ormanlık dağ" anlamına gelir ve kuşkuyla yer bırakmayacak bir biçimde Türkçe kökenli bir kelimedir. Kowalski, dilbilim, tarih ve etnoloji ile ilgili verilerden hareketle Deliorman Türkleri ile Gagavuzların kökenlerinin Anadolu'dan gelen Türklere bağlanamayacağını ileri sürmektedir. Kowalski, gerek Deliorman Türkleri ve gerekse Gagavuzların "üst üste üç tabakadan müteşekkil bir maden filizi imiş gibi" kabul edilebileceğini söyler. En eski tabaka kuzeyli bir Türk topluluğunun kalıntısı, ikincisi Osmanlı devri öncesinde güneyli bir Türk topluluğundan, üçüncü tabakanın da Osmanlı devri "Türk kolon[i]llerinden ve Türkleşmiş unsurlarından" oluştuğunu ileri sürer (Kowalski 1949: 499-500).

Hafızalarımızı tazelemek bakımından, Osmanlı devletinin Balkanlardaki varlığına bir göz atmak yararlı olacaktır: Osmanlı devleti Arnavutluk'ta 1468-1912 arasında 444 yıl, Bosna'da 1463-1878 arasında 396 yıl, Bulgaristan'da 1396-1878 arasında 483 yıl, Hırvatistan'da 1526-1699 yılları arasında 173 yıl, Yunanistan'da 1456-1830 yılları arasında 374 yıl, Hersek'te 1482-1878 yılları arasında 396 yıl, Macaristan'da 1526-1699 yılları arasında 173 yıl, Makedonya'da 1371- 1913 yılları arasında 542 yıl, Romanya'da 1476-1829 yılları arasında 353 yıl, Eflak'ta 1504-1829 yılları arasında 353 yıl, Moldavya'da 1504-1829 yılları arasında 325 yıl ve Sırbistan'da 1389-1829 yılları arasında 440 yıl hükümran olmuşlardır (bk. Brown 2000: 9-12).

Göç, "insanın coğrafi hareketliliği, bu hareketliliğin yol açtığı nüfus dinamiği" şeklinde tanımlanmaktadır (Aydın 2003: 341). Balkanlarda farklı kültürlerle mensup farklı milletler hep var olmuşlardır. Gerek Balkanlar ve gerekse Anadolu yarım adası sürekli iç ve dış göçlere sahne olmuştur. "Göçün kültürel

* Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Kayseri.

sonuçları, kültür göçü, kültürel yayılma, kültür şoku, kültürleşme, kültürlenme ve kültürel uyarlanma süreçlerinde ortaya çıkar. Göç, karşılaşan kültürlerin ‘benzeşme’ eğilimini güçlendirdiği gibi, dışlanma veya azınlık haline gelmek gibi nedenlerle, ‘ayrışma’ ve kültürle kimliğin vurgulanması sonucunu da doğurabilir.” (Aydın 2003: 342). Kültür göçü, “‘kültürel yayılma’nın etnik yayılma ile birlikte yürüdüğünü öne süren yaklaşım”, kültürel yayılma ise, “kültür öğelerinin bir kültür alanından diğerine geçip benimsenmesi” (Aydın 2003: 534) olarak tanımlanmaktadır.

2. Tahir Alangu

1915 yılında İstanbul’da doğan M. Tahir Alangu’nun bilimsel anlamda ‘folklor’la ilk yüz yüze geldiği tarih 1938 yılıdır. O yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğrenci olarak kaydolmuştur. Fakülte hayatı 1938-1943 yılları arasında kapsamaktadır. Fakültede folklor ve halk edebiyatı derslerini Ord. Prof. M. Fuad Köprülü ve --asında Psikoloji profesörü olan- Sabri Esat Siyavuşgil’den almaktadır. Bu esnada İstanbul-Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi’nde arkadaşı Behçet Gönül [Necatigil] ile birlikte görev alır ve folklor çalışmalarına bilimsel anlamda burada devam eder. Henüz üniversite öğrencisi iken 1941-1943 yılları arasında dergilerde, folklor konulu makale ve çevirilerinin yayınladığı bilinmektedir.

Alangu’nun Balkan folkloruna ilgisi 1943 yılında başlamıştır. Üniversite mezuniyet tezinde ‘masal’ türünü işleyen Alangu, Balkan milletlerinin masalları konusunda ilgi çekici tespitlerde bulunmuştur. Bu tarihten 1969-70 yıllarına kadar Balkan folkloru konusuna tekrar dön/e/memiştir. 1970 yılından itibaren Balkanlarda düzenlenen festivalde komite üyesi olarak görev alması sebebiyle, bu konuyla ilgili görüş ve düşüncelerini çeşitli vesilelerle açıklamıştır. 1969-1973 yılları arasında Robert Kolej’de -şimdiki Boğaziçi Üniversitesi- ‘Türkiye Folkloru’ dersleri vermiştir. Çok arzu etmesine rağmen, üniversitede folklor bilimiyle ilgili akademik çalışmalar yapamaz. 19 Haziran 1973 tarihinde, henüz 57 yaşında iken vefat etmiştir.

Alangu, ‘folklor’ bilimine ‘dinamik’ bir açıdan bakar ve ‘statik’ görüş sahiplerini kıyasıya eleştirir.¹ Onun folklorla ilgili kitap hacmindeki çalışmaları şunlardır: *Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kahramanları Üzerine Bir Deneme* (Basılmamış mezuniyet tezi, İstanbul 1943); *Çalgılı Kahvelerde Külhanbey Edebiyatı ve Nümuneleri* (İstanbul 1943); *Kalavela/Finlerin Kahramanlık Destanı* (İstanbul 1945); *Süleyman Çelebi, Vesiletü’n-Necât, Mevlût (Mevlid)* (İstanbul 1958);

1 Tahir Alangu’nun ‘folklor’ olgusunu bakışının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bk. Görkem 2005.

Keloğlan Masalları, (İstanbul 1967); *Billûr Köşk Masalları*, (İstanbul 1961); “Türkiye Folkloru Elkitabı Notları” (İstanbul 1969. Ayrıca bk. *Alangu* 1983, s. 23-153) ve ölümünden sonra bir kısım folklor yazılarının bir araya getirildiği *Türkiye Folkloru Elkitabı* (İstanbul 1983). (Ayrıntılı bilgi için bk. TBEA 2001, Necatigil 1972, B. Alangu 1983).

3. Göçmen Folkloru Kavramı

Burada, Türkiye’de yaşanan ‘iç göç’ olgusundan ziyade, ‘dış göç’ üzerinde durulacaktır. Dış göç olgusu ile birlikte gelenlerin taşıdıkları unsurlar, ‘folklorik metinler’ ve ‘sözel tarih’ anlatıları niteliğindedir. Sözel tarih anlatısı niteliğindeki ‘metin’lerin, ‘birey’in ve ‘aile’sinin hayatındaki işlevlerini Özkul Çobanoğlu şöyle anlatmaktadır:

“...Türk halk kültüründe göç hikâyeleri, bireyin veya ailenin geçmişini veya tarihini yeni kuşaklara aktararak onlara kim olduklarını ve nereden geldiklerini anlatıp eğitmek, ailenin kökeni ve geçmişinde yaşanan acı ve sıkıntılı günlere dair hatıraları anlatarak aile birliğini ve beraberliğini sağlamaya yönelik birleştiricilik ve yönlendiricilik; ailenin veya ailenin bir bireyinin başından geçmiş bir anıyı, şaka veya espriyi hatırlayıp yâd ederek eğlendirip hoşça vakit geçirmek, ailenin karşılaştığı sıkıntıları aşmaya yönelik olarak geçmişte yaşanan daha kötü veya sıkıntılı günleri naklederek bireylere moral vermek yahut yeni mücadeleler için yüreklendirmek, kolaylıkla görülüp gözlenebilen yaygın, açık ve gizli işlevleri oluşturmaktadır.” (Çobanoğlu 2001: 248)

Edebî ve sanatsal niteliği olan Halk Edebiyatı ürünlerinin ‘dış göç’ü yaşamış olan bireylerin oluşturduğu ‘toplum’ hayatında gördüğü işlevler ise, yaygınlığı, etkisi ve gücü bakımından daha önemlidir. Konumuzla ilgisi bakımından bunu, Balkanlardan XX. yüzyıl başlarından itibaren dalga dalga Türkiye Cumhuriyeti’ne göçen “Evlâd-ı Fatihân”ın yaşatmaya devam ettiği sözlü kültür ürünlerinde görmemiz mümkündür.

Bu ürünleri sistematik bir şekilde inceleyip değerlendirmeyi üniversite öğrencisi olduğu yıllarda planlayan Alangu, ‘göçmen folkloru’ bağlamında ‘masal’ metinlerinin halihazır durumları ile bunların istikballerini 1943 yılında hazırladığı basılmamış mezuniyet tezinin “Türk Halk Masallarını Toplama ve Tanzim Prensipleri” bölümünde şöyle değerlendirmektedir:

“Çalışmamızın bibliyografya kısmındaki levhalardan [tablolardan] görüleceği üzere, Türk masallarının en ziyade toplandığı saha İstanbul ve Avrupa Türkiyesidir. Bu vâkıa, bundan sonra yapılacak çalışmalarda göz önünde bulundurulacak hedefleri açıkça gösteriyor: Anadolu sahasının derlenmesi ön plâna alınacaktır. Fakat şimdiye kadar İstanbul ve Avrupa Türkiyesi (geniş mânâda Rumeli) çevresinde toplanılan masalların, bu sahada yapılacak iş bırakmayacak şekilde sistematik olarak yürütüldüğü zehâbı [kanaati] hasıl olmasın. Ignacz Kunos’un çalışmaları müstesna olmak üzere, geriye kalan

çalışmaların hiç biri maksada uygun bir mahiyet arz etmiyorlar. Medenî çehresi süratle değişen, eski Türk varlığının ana merkezlerinden biri olan İstanbul, halk bilgisi [folklor] bakımından taşıdığı ehemmiyeti yavaş yavaş kaybediyor. Bu sebepten, toplanmaya [derlenmeye] ihtiyaç gösterecek halk menkulâtı [rivayetleri] uzun çalışmaları işgal etmeyecek olan *İstanbul ve Rumeli sahasının masallarını toplamak işi, bu saha ile meşgul olacaklar için bir ön çalışma mahiyetinde olacaktır.*

Diğer bir mesele de, mühim olarak önümüzde duruyor: Dış Türklerin masalları. *Bunlardan bilhassa Rumeli muhacereti sahasında bulunan Deliorman halk kültürü süratle ortadan silinmek vaziyetinde bulunmaktadır. Anadolu'ya muhaceret eden bu mıntika ahâlisi, orijinal eşyalarını kaybettikten başka kostüm, dil ve halk kültürü bakımından göç ettikleri muhite pek çabuk intibak [uyum] karakteri gösteriyorlar. Bu suretle bize kıymetli mukayese imkânları verecek bilgilerin toplanması ihtimalleri ebediyen ortadan kayboluyor. Rumeli'deki bu muhaceret mıntıkları araştıracının nazar-ı dikkatini dikkatle üzerine tevcih edeceği [yönelteceği] sahalar olmalıdır"* (Alangu 1943: 127, *abç.*).

Alangu'nun, Rumeli'den Türkiye'ye göç eden Türklere ait masalların - geniş anlamda düşünülecek olursa bütün folklorik ürünlerin- yeniden ve bilimsel usûllerle derlenmesi düşüncesi dikkat çekicidir. Çünkü Alangu, Türkiye'ye Deliorman mıntikasıdan gelen Türklerin 93 Harbi'nden[1877/78] tezin yazıldığı 1943'e kadarki dönem içerisinde, getirdikleri 'halk kültürü değerleri'nin zaman içerisinde yerleşik kültür unsurlarıyla hızla karıştığı ve o kültürün içinde eridiği kanısındadır.

Alangu'nun 'göçmen folkloru' hakkındaki düşünceleri, genellikle 'Balkan folkloru' merkezlidir. Durumun bu şekilde olmasında, kaleme aldığı 'metin'lerin Balkan Festivali'nde sunulmuş olması da etkili olmuştur. O, 1970 yılından vefatına kadar (1973), Yugoslavya'nın -şimdi Makedonya- Ohri şehrinde tertiplenen Balkan Halk Dansları ve Şarkıları Festivalinin koordinasyon komitesi üyeliğini yapmıştır (B. Alangu 1983: 14).

1970 yılı Ekim ayında Ohri'de düzenlenen Balkan Festivali'nde sunduğu "Balkan Ulusları ve Türkiye Arasında Karşılıklı ve Sürekli Folklor İlişkileri, Ortak Unsurlar. Göçmen Folkloru Sorunları Üzerine Bir Deneme" isimli tebliği ile (Alangu 1970c) diğer makale ve röportajlarında, genel olarak 'göçmen folkloru', özel olarak da 'Balkan folkloru' konusunda ilgi çekici tespitlerde bulunduğu görülmektedir.² Bu konudaki görüş ve kanaatlerini ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

2 Ayrıca bk. Alangu 1974. Tahir Alangu'nun ölümünden sonra İngilizce'ye çevrilip yayımlanan makalenin 13. sayfadan sonuna kadar olan kısmı, Alangu 1970c'deki makalenin çevirisi, yazının 9-13. sayfalar arası ise Alangu 1983'ün 27-37. sayfalar arasının özeti mahiyetindedir.

Göçmenler herhangi bir yere iskân edildiklerinde, bu yerleşme bölgelerinde yerli unsurlarla aralarında önce bir “gerilim ve çatışma” doğar. Yerli unsurlar yeni gelenlere karşı bir “direnme ve kapanma” gösterirler ve gelenleri “dışlar” lar. Bu aşama “yeni birleşimler getirecek halk kültürü oluşumuna dönüşmeden önceki bir sosyal psikoloji aşaması” olarak adlandırılabilir. Yerli cemaatle göçmen topluluğu arasındaki oluşan bu sosyal psikoloji aşaması zaman içerisinde bir “folklor sorunu”na dönüşür ve folklorik anlamda şöyle bir tablo ortaya çıkar:

1. “Göç olayını yansıtan, eski yurtlarını özlemle tasvir eden türküler, eski yurt manzaralarını ve hayatını yücelten hikâyeler”. Bu unsurlar göçmenlerin yeni toplum çevresine uyumu engelleyici ve geciktirici bir “direnme hali”ni ifade eder.

2. Göçmenler “eski yurtlarından birlikte getirdikleri kültür unsurlarına dört elle sarıl[ırlar]” ve “bu unsurları, kendileri için bir manevî kalkan olarak kullan[ırlar].” Daha sonra ise göçmenlerle yerleşik halk arasında “*bir yenileşme bir birleşme evrimi*” başlayacaktır. Göçmenler arasında, “kopup geldikleri yurtlarına duydukları özlem[i] ifade eden [yeni] ürünler yayılmaya başlar. Göçmenler ve yerleşik ahali arasında artık “direnme, çatışma ve gerilimlerin gücü azalır”. En sonunda ise göçmenlere ait folklorik unsurlar yayılmaya başlar. Son zamanlarda Türkiye’de hızla yayılmaya başlayan ‘*Rumeli türkülleri*’, bu bağlamda değerlendirilebilir (Alangu 1970c: 25-27. *abç.*).

Farklı millet ve dinlerden olan göçmen ve yerli unsurlar arasında ‘gerilim ve çatışma’ daha şiddetli olacaktır. Alangu, göçmen yerleşme bölgelerine Balkanlardan getirilen Türk ve Müslümanlara ait halk kültürü unsurları ile, Türkiye’de iskân edilen bölgelerde “töreleşmiş yaşamla birlikte yürüyen yerli - Türk ve Müslüman- unsurlar arasında bir gerilim ve çatışmanın yaşandığını haklı olarak söylemektedir. Bu gerilim ve çatışma, ‘Mübadele’de (1927), Anadolu’dan Yunanistan’a gönderilen ‘Rum’, ‘Karamanlı’ fakat dinleri Hristiyan olan unsurlar Yunanistan’a iskân edildikleri zaman da yaşanmıştır.³

Alangu ‘göçmen folkloru’ kapsamında şu konuların araştırılmasını gerekli görmektedir:

- 3 Alangu, “Rumeli’den Türkiye’ye doğru sürüp gelen bu göç akımı karşısında, bizden de Balkanlara doğru akan bazı göç akımları olmuştur. Bunlardan en büyüğü, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Anadolu’dan Yunanistan’a doğru yönelen ‘mübadele göçü’ oldu. Bu yerleşme olayının ortaya çıkardığı sorunların, kendi bölgelerindeki halk kültürü karışımlarının da araştırılması gerekmektedir” demektedir. (Alangu 1970c: 26). Bu göçmenlerle ilgili yapılan bir çalışma, Yunanlı yerli ahali ile göçmenler arasında birbirlerini karşılıklı anlama ve anladıklarını ‘söz’le ifade etme bakımından bir hayli ilgi çekici bulgu ve tespitleri içermektedir. (bk. Papailias 2001).

“1.Eski yerleşme bölgelerinden taşıyıp getirdikleri, aslında o bölgelerde yeni karışımlar ve birleşimlere uğramış halk kültürü,

2.Yeni göç olayını, eski yerleşme bölgelerine duydukları özlemleri, göç acılarını tasvir eden, intibaksızlıklarını ifade eden yeni oluşum.” (Alangu 1970c: 27).

4. Balkan Folkloru Nasıl İncelenmelidir?

Alangu 1943 yılında henüz üniversite talebesi iken, Balkan yarımadasında etnik kimlikler ve bunların masal türü ile ilişkilerini özetle şöyle değerlendirmektedir (Alangu 1943: 92-93):

Balkan yarımadasında yaşayan milletlerin kavmî yayılmaları birbirine karışmış vaziyette olduğundan onların masalları -ve diğer folklor unsurları- da birbirine karışmış durumdadır. Makedonya’da Bulgar, Sırp, Arnavut, Aronum, Rum ve Türkler yan yana ve iç içe yaşıyor; halkın arasında iki veya daha fazla dili konuşan kişiler bir hayli fazladır. Bunlar bildikleri bir masalı -ve diğer folklor unsurlarını- böylece bir dil ve kültürden diğerine aktarmış oluyorlar. Bunlara ayrıca Sırp, Bulgar ve Arnavutlar arasında, Müslüman unsurların kendi dindaşları arasında sıkı münasebette bulunmaları ve “Türkler gibi İslâmlaştırıcı bir milletin 500 sene müddetle Balkan yarımadasında hükümrân olduğu” mutlaka eklenmelidir.⁴ Doğu masalları Türkler ve Türk dili aracılığı ile bu coğrafyaya taşınmıştır. Türklerin ve Türkçe’nin etkileri, çeşitli Balkan milletlerinin dillerinde Türkçe kelimeleri korumaları ile türlü gelenekler ve “hayat görüşleri”nde “göze çarpan izler şeklinde” yeterli derecede görülmektedir. Balkan coğrafyasında ‘masal’ merkezli olarak diğer etkiler de görülmektedir. Yunanistan’dan Dalmaçya’nın Adriyatik sahillerine doğru İtalyanca ve Hırvatça ile taşınan bir masal geleneği de mevcuttur.

Balkan masalları -ve diğer folklor unsurları- arasında “bu çapraz tesirlerin baskısı altında”, “harikulâde bir halita [karışım] meydana gelmiş” olur. Alangu, çeşitli Balkan dillerinde anlatılan masalların sadece o milletlere ait oldukları şeklindeki bir görüşü kabul etmez.

Alangu’ya göre Balkan folkloru ancak ‘dinamik folklor anlayışı’ ile incelenebilir. Çünkü “Anadolu köprü ve Balkan[lar ise] *kavşak noktası*”dır (Alangu 1970c:26). Anadolu’nun tarih içerisinde, çeşitli kültürlerle ‘köprü’ olması,

4 Balkan coğrafyasında Osmanlı öncesi Türk yerleşmeleri ve etkileri de önemlidir. (bk. Kowalski 1949, Eckman 1950). Orta Asya bozkırlarından Urum’un Eline [Bosna topraklarına] kadar Türk sözlü şiir sanatının ne şekilde yayıldığı, Milman Parry ve Albert Bates Lord’un ‘Sözlü Kompozisyon Teorisi’ merkezli olarak Prof. Dr. Dursun Yıldırım tarafından değerlendirilmiştir (bk.Yıldırım 1998). Balkanlar-daki Osmanlı mirası hakkında ayrıca bk. Todorova 2000.

Balkan coğrafyasının ise çeşitli kültürlerin ‘kavşak’, yani kesişme noktasında bulunduğu doğrudur. O, “eski Osmanlı Birliğinden gelen Balkan ulusları için, dinamik folklor anlayışı ve yönteminin sürekli oluşumları araştırmada nasıl zorunlu bir görüş olduğu”na inanmaktadır (Alangu 1970c: 27. abç.).

5. Türkiye’nin Batı Bölgeleri ve Büyük Şehirler Çevresinde Folklor

Türkiye’nin Ege, Marmara ve Trakya bölgeleri ile bu bölgelerdeki büyük şehirlerin varoşlarına, “şematik olarak bir ‘köylü-halk’ topluluğu ve ‘töresel-kapalı bir cemaat’ olarak bakma[k]” yanlıştır. Çünkü bu yerlere 93 Harbi’nden bu güne kadar sürekli Balkanlardan göçmenler iskân edilmiştir.

Alangu, Balkanlardan Türkiye’ye doğru akan göç hadisesini şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Balkanlardan Türkiye’ye göç olayı aslında altı yüz yıllık bir imparatorluğun tasfiyesi, büyük bir askerî, iktisadî ve kültürel taşkın hareketinin eski yataklarına çekilmesi olayıdır ki, 1877 Balkan Savaşından başlamakta, daha sonraları da başka nedenler ve şartlar altında, günümüze kadar sürüp gelmektedir: Savaş zorlamaları, iktisadî ve siyasî baskılar, akraba ve soydaşlarından ayrı düşme gibi psikolojik nedenler, cemaat desteğinden yoksun kalma, yeni ve daha uygun yerleşme olanaklarının çekiciliğine kapılma, karşılıklı anlaşmalar gibi çeşitli motiflerle Türkiye’ye doğru sürekli bir göç akımı sürüp gelmiştir.” (Alangu 1970c: 26. abç.).

Dolayısıyla buraları araştıran kişilerin önlerinde duran en önemli sorun, “göçmen tabakalaşması ve buna bağlı kültür karışımları” olmaktadır. Çünkü Alangu, XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu’dan Balkanlara akan Türk nüfusunun Balkan coğrafyasında altı yüz yıllık bir zaman diliminde farklı kültürlerle karşılaşarak birbirleriyle etkileşim içine girdiğini, bu unsurlar gerisin geri Anadolu coğrafyasına dönerlerken de “yalnız götürdükleri[ni] değil, oralandaki –Balkanlardaki– çeşitli halk kültürleriyle yaptıkları karışımların ürünlerini de geriye, Türkiye’deki iskân bölgelerine” getirdiklerini kaydeder (Alangu 1970c: 25). Bu duruma örnek olarak, İstanbul-Türk Folklor Derleme Kolu’nda görevli Bilge Türk Eliçin’in derlemelerini örnek olarak verir. İstanbul-Küçükköy-Makedonya, Türk asıllı Üsküp göçmenleri arasında yapılan bu derlemede, “vaktiyle Makedonya’da söylenip yayılmış destan kalıntısı epik türkülerin nasıl Türkçe’ye çevrilip yeniden biçimlenip anlatıldığı” üzerinde durulmakta ve Halil ile Muyo, Tale Liçanne ve Culiç İbrahime adlı dört bölüm (epizot) halindeki Arnavut türkülü-hikâyelerinin Türkçe olarak yeniden nasıl üretildiği anlatılmaktadır. Alangu derlenen bu örnekleri, “*yerleşme halindeki bir cemaatin yeni evriminin folklorla yansımış ilk basamağı*” olarak kabul etmektedir. (Alangu 1970c: 27-28. abç.).

6. Lokal [Mahallî] Folklor Çalışmaları ve Statik Anlayış

Alangu'nun en çok eleştirdiği görüş, 'statik folklor' anlayışıdır. Balkan coğrafyasında "bozulmamış, dış etkiler karışmamış *kapalı cemaat* bölgelerindeki *durgun folklor*" mntıklarını, geçmişte olduğu gibi bugün de bulmamız mümkün değildir. "Yeni yollar, telekomünikasyon [iletişim], savaşlar, göçler, ticarî hareketler, büyük endüstri iskânları, halk kültürünü de etkilemekte, tarihte olduğu gibi bugün de, yeni şartlara bağlanarak eski motifler ve elementler *yeni kompozisyonlara doğru* gelişmektedir" (Alangu 1983b:230. *abç.*).

Sosyalist -eski- Balkan ülkelerinde var olan folklor anlayışının "*eski düşünceler ve millî kurtuluşa bağlı anlayışların* peşinde sürüklenip gittiği" inancındadır. "Kapalı bölgeler halinde millî bilincin temelini teşkil eden, yabancı etki ve katkıları kabul etmeyen ya da önemsemeyen bir eski anlayış"ın Balkan milletlerinde hâlâ devam ettiğini söyler (Alangu 1970b: 235.*abç.*). "Halbuki, Türkiye gibi, Balkanlar da tarih boyunca bir çok ulusların ve uygarlıkların *geçit yeri, köprüsü* olmak niteliğini sürdürmüştür. Bu nitelik bugün bile sürüp gidiyor. Dünyanın başka bölgelerinde belki bir iki tane *kapalı bölge* kalmıştır. Ama bu köprü üzerinde tarihin hiçbir çağında *kapalı bölgeler* olmamıştır. Bu sorunları konuşmaya davranınca, [Balkan milletlerine mensup] bir hayli yaşlı folklorcunun gerçekten üzüldüklerini gördüm. Halbuki *halk kültüründen gelen ürünler, bir paranın iki yüzü gibi[dir]. Bir yanında ortak motifler ve unsurlar, öteki yanında da o unsurları yerli ve millî kılan formlar, yaşamaya uygulayış vardı[r]*" (Alangu 1970b: 235.*abç.*).

Alangu, 1970'li yıllarda Ohri Festivaline katılan Balkan folklorcuları ile "kaynak sorunu" hususunda bir türlü anlaşılamadıklarını kaydeder. Onun bu konudaki görüşleri 'dinamik folklor' anlayışı doğrultusundadır: "Benim kanımca, bir oyun hem doğduğu ulusun malıdır, hem de dünyanın bu bölümünde yaşayan her ulus ve halkın malıdır. Önemlisi bunu halka yararlı kılmaktır." (Alangu 1970a: 232) Dinamik folklor anlayışı doğrultusunda, "folklor kadar ulus ve halkları yakınlatacak daha güçlü bir etken düşünemiyorum ben" demektedir (Alangu 1970a: 232).

7.Karşılaştırmalı [Mukayeseli] Folklor Yöntemi

Dinamik folklor anlayışı ve karşılaştırmalı metodun uygulamasında, Finliler ve Almanlar bir hayli ileri gitmişlerdir. Alangu, 'dinamik folklor anlayışı'na sahip ve folklorlarda 'mukayeseli yöntem'in uygulanmasını gerekli gören bir bilim adamıdır. Şu cümleler, onun bu yöntemden ne anladığını bize anlatmaktadır:

"Meselâ bir masal Hindistan'dan kalkıp Finlandiya'ya kadar gidiyor. Her ülkede başka motifler öne geçiyor, bazı motifler düşüyor. Hindistan'da başka motiflere önem verilmişti, bizde başka, Balkanlarda başka. Bunların varyant-

larını karşı karşıya getiriyorlar, aradaki farkları tespit ediyorlar, bu farkların neden meydana geldiğini araştırıyorlar. ‘Mukayeseli folklor’ bu işle uğraşiyor şimdi.” (Görür 1971: 55-56).

Bu ifadeler, folklorun ‘millî’ olmaktan öte ‘evrensel’ bir yanının da olduğunu, farklı kültürlerle ait ‘ortak/benzer’ ürünlerin karşılaştırılmasının ‘mukayeseli folklor’un işi olduğunu belirtmektedir.

Folklorik ürünlerin karşılıklı etkileşimini ‘Balkanlar’ ölçeğinde değerlendiren Alangu, Balkan milletlerinin folklorcuları için de yararlı olacak şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Folklor araştırmacıları uzun süre ‘*Karşılaştırmalı Araştırma*’ yolundan uzak kalmış, kapalı bölgelerde derinliğine ve çok değerli malzemeyi derlemiştir. Şimdi artık bu değerli malzemeyi *karşılaştırmalı sentezlere* götürmenin zamanı gelmiştir. Balkan ulusları ve halklarının bu yeni yola girmelerinde, karşılıklı yararları olduğuna inanıyorum. (...) Halk bilgisi [folklor] elementleri yalnız Balkan ülkelerinde değil, çok daha geniş alanlarda, kıtalar arasında, sınırları, kültür ve dil engellerini aşıyor. Bazı öncü ülkelerin araştırmacıları bu gerçeği ortaya koyan çok değerli örnek eserler ortaya koydukları gibi, bu amaca yönelik metotlar geliştirilmiş, kitap serileri hazırlanmış, seminerler düzenlenmiştir. Bu amaçlara ve metotlara bağlanan dünya folklorcuları daha geniş alanlara yönelirlerken, Balkan folklorcularının da artık *Balkan Halk Kültürü ortaklığını araştıran* bir yola girmekte geç kalmamaları temenni edilir” (Alangu 1983b:230).

Statik ve dinamik folklor anlayışları doğrultusunda, Balkan milletleri folkloru ile ilgili birkaç örnek üzerinde durmak, söz konusu kavramların anlaşılması bakımından yararlı olacaktır:

Hristo Tomov Vakarelski’nin *Bulgaristan Etnografyası* (Sofya 1965) kitabı, temel tezleri bakımından ele alacağımız ilk örnek olacaktır. Kitabın Bulgarca baskısından sonra 1969’da Almanca’ya çevrilip yayınlandığı bilinmektedir. En sonunda da söz konusu eser 1977 yılında gözden geçirilmiş, tamamlanmış, bir çok bölümü yeniden yazılmış olarak Sofya’da *Nauka i İzkustvo* yayınevi tarafından tekrar neşredilmiştir. Kitabın temel ‘tez’i özgün bir Bulgar etnografyasının mevcut olduğu iddiasıdır. M. Türker Acaroğlu “‘Bulgaristan Etnografyası’ mı Yoksa ‘Türk Etnografyası’ mı?’” isimli bildirisinde Vakarelski’nin eserini değerlendirmiş, Bulgar etnografyasındaki Türk tesirlerine işaret etmiş ve ısrarla bir Bulgar etnolojisinin mevcudiyetini ileri sürmenin yanlışlığını göstermiştir. (bk. Acaroğlu 1999b). Bu örnek, Balkanlarda dış etkilere kapalı, bir millete ait, saf, bozulmamış folklor ürünlerinin mevcudiyetinin zorluğunu göstermektedir.

Ohri’deki festivalde seyrettiği bir Bulgar halk oyununu Alangu şöyle yorumlar:

“Balkan Festivalinde Bulgaristan’dan bir ekip geldi, Varna tarafından. Bu ekip maskeli oyunlar oynadı, bellerinde çanlar asılmış, ellerinde birtakım sopalar ve korkunç maskelerle bir oyun oynadılar. *Bu oyun Proto-Bulgar’dı. Yani Bulgarların Slavlaşmaları ve Hristiyanlaşmalarından önce, Türk aslından olan Bulgarların oyunlarından biriydi. Çok enteresan bir oyundu. (...) O Bulgarların ‘kukuri’leri tamamıyla şaman aslından gelen oyunlardı.*” (Görür 1971: 58. abç.).

Bu tespit bize ‘saf’ ve diğer kültür unsurlarıyla ‘karışmamış’ bir folklor ürünü olamayacağı gerçeğini ifade etmektedir. Bir mülâkatta Alangu’ya “*Türk halk edebiyatının önemli tiplerinden olan Keloğlan’ın Balkanlarda ve diğer Avrupa ülkelerinde bir benzerini görebiliyor musunuz?*” sorusu sorulur. O da cevaben, Keloğlan ile ilgili şu ilgi çekici tespitlerde bulunur:

“Vardır. Biri *Kelli Keloğlan*, diğeri *Düzmece Keloğlan*. *Düzmece Keloğlan*, padişahın küçük oğlu şehzadedir. *Asıl Keloğlan bu değildir.* Başına bir iş gelmiştir, saraydan dışarıya düşmüştür. Günün birinde tekrar gelecek eski mevkiini elde edecektir. *Bu tip Keloğlan bütün yabancı memleketlerde var.* Fakat asıl başı kel olan Keloğlan vardır ki, bunu ötekenden ayırmak için *Kelli Oğlan* diyorlar. Bu tip, erkek topluluklarına mahsustur, kadın topluluklarında söylenmez. Müstehcen, açık saçık tarafları da olduğu gibi, kavgacı, âsi, baş kaldıran bir tiptir. Romantik bir tip değildir. Kimseden yardım dilenmez, toplumda yükselirken daima dövüşken, kavgacı karakteriyle, zekâsıyla elde eder. Sosyal mevkiyle elde etmez. *Balkan memleketlerinin bazılarında Kel ismiyle de vardır. Oralara yürümüş bu. Buna karşılık Almanlarda, Ruslarda Kelli Keloğlan yok. Ancak bizim kültür alanımıza giren yerlerde var*” (Görür 1971: 60. abç.).⁵

Aynı görüşmede Arnavutlar tarafından bilinen Nasrettin Hoca hakkındaki yorumu ise, benimsemiş olduğu ‘dinamik folklor anlayışının doğruluk ve haklılığını göstermektedir:

“Meselâ Arnavutlar Fatih’ten sonra Nasrettin Hoca’nın Arnavutluk’a gitmesine inanıyorlar. Çeşitli meslek gruplarının temsilcileriyle karşılıklı konuşmaları, nükteleri var. Hattâ bir de yayınlanmış kitap var, *Nasrettin Hoca Arnavutluk’ta* diye. Yani folklor katiyen sınır tanımıyor. Her yerde de değişiyor.” (Görür 1971: 55-56).⁶

5 Keloğlan tipinin eski Türk kökenleri hakkında bk. Ögel 1976. Ayrıca bk. Tahir Alangu, “Keloğlan Masalları (Mitostan Kurtuluş-Gerçeğe Yöneliş)”, *Alangu* 1983, s.330-343.[Makale 1968 yılında yayımlanmıştır.]

6 Balkan halkbiliminde Türk etkilerini toplu bir biçimde görebilmek için bk. Acaroğlu 1999a. Bu yazıda ‘Türk’ diliyle yaratılmış folklor ürünlerinin farklı Balkan milletlerindeki tesirleri incelenmiştir.

Katıldığı Balkan festivallerinde Alangu, çeşitli Balkan milletlerine mensup bazı halkbilimcilerini de etkilemiştir. Onunla görüştüktan sonra; Dr. Srebrina Knejeviç [Belgrad], Balkan milletlerindeki türkü ve efsanelerin karşılaştırılmasını; Nicolae Dunare [Cluj], Balkan milletlerindeki kostüm, işleme, başlık ve halı-kilim motiflerinin karşılaştırılmasını; Baki Kangali [Tiran], Türk ve Arnavut halk türkülerinin karşılaştırılmasını ve *Bulgar Bilmeceleri* adlı kitabın yazarı, Sofya Etnoloji Müzesi müdiresi de Türk ve Bulgar bilmecelerini karşılaştırmalı incelemeye karar verdiklerini söyler. Alangu da, onların yapacakları bu tarz çalışmaları teşvik eder ve onlara yol gösterir (Alangu 1983b: 231).

Bu tarz çalışmalar halen günümüzde çeşitli milletlere mensup Balkan folklorcuları tarafından yapılmaya devam etmektedir. 1966 yılından bugüne kadar T.C. Kültür Bakanlığının düzenlediği bilimsel toplantılarda bu konularla ilgili bazı bildiriler sunulmuştur. (1966-1991 tarihleri arasındakiler için bk. Nahya 1992). Kültür Bakanlığından başka bazı resmî ve özel kuruluşların düzenledikleri bilimsel toplantılarda ve Türkiye’de yayımlanan birtakım folklor dergilerinde de bu çeşit bildiri ve makaleleri görmemiz mümkündür.

8.Balkan İzlenimleri

Alangu 1970 yılında katıldığı Balkan Festivali sırasında Makedonya ve Bulgaristan’ı gezip inceleme fırsatı bulduğunu belirtir ve bu ülkelerdeki “aydınların yoğun bir düşünce ve sanat havası içinde olmadıkları izlenimi” edindiğini söyler. Balkan ülkelerinin “kalkınmayla düşünceyi birlikte yürütmedikleri anlaşılıyor” der. “Bu da genç kuşakları düşünceden çok moda doğru kaydırıyor. Kültürün hemen her alanında gençler arasında yeteri kadar ilgi görmedim. Bu belki de bilinçli bir plânlamanın, kendilerince bilinen bir ertelemenin sonucudur... Pek tabii ki kalkınmada sosyalist aşamaya ulaşmışlar. Ama *eski kavgalardan ve millî kurtuluş akımlarından kalan mutaassıp saplantıların bir çoğunu henüz sosyalist ahlâka dönüştürememişler*. Bu durum kenardan kıyıdan kendini gösteriyor. Gençlik bütün bu sorunların hepsinin üstünden atlamış geçmiş” (Alangu 1970b: 234. abç.).

Alangu’nun bu tespitleri, Balkan coğrafyasında yakın zamanlarda yaşanan ‘soykırım’ hâdiselerinin âdeta bir habercisi gibidir. O Balkan Festivalinin asıl görevinin, “*Balkan halk kültürü ortaklığını karşılaştırmalı bir yoldan göstermek*” olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu gerçekleşecek olursa, festival “sağlam bir bilimsel temel’e oturtulmuş olacaktır (Alangu 1983b:229. abç.).

9.Balkan Folkloru Konulu Projeleri

Alangu 1941 yılında henüz üniversite talebesi iken Ignacz Kunos’un Almanca kaleme aldığı atasözleri ile ilgili bir makaleyi Türkçe’ye tercüme ederek neşretmiştir (bk. Kunos 1941). Kunos, 1904 senesinde Tuna Tatarları ile Bulgaristan Türklerinden derlediği atasözlerini 1906 yılında bu makalede bir

araya getirir. Alangu “atasözleri kitabiyatı vadisindeki ehemmiyetine binaen ileride tertip etmek fikrinde olduğu bir serinin mukaddimesi olarak” düşündüğü için, çeşitli düzeltme ve eklemelerle makaleyi neşretmiştir (Kunos 1941). Ancak söz konusu projeyi, nedendir bilinmez ömrünün son yıllarına kadar hayata geçirememiştir.

1970 yılında benzer bir projeyi hayata geçirmeyi tasarlayan Alangu, İstanbul’un varoşlarında yaşayan Balkan Türklerinin folklor ürünlerini derleyecek “bir araştırma hareketi” plânlanmış ve bu faaliyeti ileride genişletmeyi düşünmüştür. Proje kapsamında ilk derlemelerin *İstanbul-Türk Folklor Kurumu Derleme Kolu* tarafından yapıldığı bilinmektedir (Alangu 1970c: 27-28). Üzülerek belirtmeliyiz ki, Alangu’nun vakitsiz ölümü, bu projenin de tamamlanmasına imkân vermemiştir.

1973 yılında, ölümünden bir hafta evvel Ömer Faruk Toprak ile görüşmesinde, Romanya’ya gitmek istediğini, orayı da görürse Balkan folkloru ile ilgili olarak hazırlamakta olduğu bir eserini tamamlamış olacağını söyler (Toprak 1973: 12). Serhat Kestel de Alangu’nun ölümünün ardından kaleme aldığı bir yazıda, onun resimli bir “millî kostüm katalogu” hazırlamakta olduğunu, ayrıca Balkan milletlerinin geleneksel giysilerini taşıyan bebekler topladığını kaydeder (Kestel 1973: 9-10). Toprak ve Kestel’in iki farklı eserden mi yoksa aynı eserden mi söz ettiklerini bilemiyoruz. Şayet bu eser mevcut ise, Alangu ailesinin Türk halkbilimi dünyasına bu eseri kazandırmasını temenni ediyoruz.

10. Sonuç ve Değerlendirme

Alangu, Balkan milletlerine mensup folklorcuların ‘statik’ ve ‘millî kurtuluş aşaması’ anlayışını terk ile, ‘dinamik’ folklor anlayışına sahip ve ‘karşılaştırmalı’ yöntemi benimseyen bir donanıma sahip olmalarını gerekli görür. O, Balkan milletlerinin folklor ürünlerinin o millete mensup insanlara, ‘düşmanlık’ yerine ‘dostluk’ duygularını aşılması gerektiğinin altını önemli çizer. Balkanlardaki özellikle geçmiş ‘Komünist/Marksist’ yönetimler folklor olgusuna ısrarla ‘statik’ bir gözle bakmışlar ve mensup oldukları milletlerin “millî kurtuluş”ları için ondan [folklor] yararlanmaya kalkışmışlardır.

Bu bakışın yanlışlığını, üzülerek belirtmeliyiz ki Balkanlarda yakın zamanda yaşanan katliam ve olaylar ortaya koymuş vaziyettedir. Tahir Alangu, folklor ürünlerinin ‘saf’ ve yüzde yüz ‘millî’ olanının olamayacağını, bu anlayışın sakatlığını 1970’li yıllarda belirtmiştir. Alangu’ya göre bu dünya coğrafyasında folklor bakımından Türkiye, bir “köprü”, Balkan yarımadası ise “kavşak” konumundadır. Kanaatimizce Alangu’nun bu tespitleri doğrudur.

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı, Alangu’nun eleştirmenliği ile ilgili yazdığı bir makalede, onun folklor üzerine kaleme aldığı metinlerin hiç ilgi çekmediği kaydeder. Bunun iki nedeni olduğunu, bunlardan birincisinin Alangu’nun

folklor sorunlarına “kültür eksenli bakması” ve “tarih okuması” diğerinin ise “Alman metinlerine âşına olması” gerçeği olduğunun altını çizerek (Kayalı 2003: 630. abç.).⁷ Kayalı’nın bu tespitleri kanaatimizce doğrudur.

Alangu’nun folklor çalışmaları, gerek sağlığında ve gerekse öldükten sonra -üzülerek belirtmeliyiz ki- anlaşıl/a/mamıştır. Onun ‘folklor’ olgusuna bakışı, Balkan folkloru hakkındaki görüşleri ve gerekse diğer folklor çalışmaları, pek ilgi çekmemiş ve değerlendirilmemiş; onun folklor çalışmalarının kaderi, ölümünün üzerinden henüz otuz yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, maalesef görmezden gelinmek ve unutturulmak olmuştur. Tahir Alangu’nun folklor hakkındaki teorik düşüncelerine ve uygulamalı çalışmalarına, günümüz Türk halkbilimcilerinin yeniden eğilmeleri gerektiği inancındayız.

İnancımız odur ki, başta Türkiye’de halkbilimi ile uğraşan bilim adamları olmak üzere Türkiye ve Balkan ilim âlemi, ölümünün üzerinden otuz yılı aşkın bir süre geçmiş olsa bile, Tahir Alangu’nun bir ‘kültür bilimcisi’ kimliğiyle yaptığı çalışmaları daha fazla görmezden gelemeyecek; gerek kendisini ve gerekse çalışmalarını artık daha fazla ‘yok’ sayamayacaktır.

Kaynakça

ACAROĞLU, M. Türker (1999a). “Balkan Halkbiliminde Türk Etkileri”, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 297-317.

ACAROĞLU, M. Türker (1999b). “‘Bulgaristan Etnografyası’ mı Yoksa ‘Türk Etnografyası’ mı?”, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 637-648.

ALANGU, Başak (1983). “Tahir Alangu (1915-1973)”, *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 13-16.

ALANGU, Tahir (1943). “Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kahramanları Üzerine Bir Deneme”, (Basılmamış Bitirme Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. [İ. Ü. Merkez Kütüphanesi’nin ‘Tezler’ bölümündeki kayıt numarası ‘754’ olan nüshadan yararlanılmıştır.]

ALANGU, Tahir (1970a). “Folklor dur Halkları Yakınlaştıran”, [Birlik Gazetesi S.1144, 20 Temmuz 1970] *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 232-233.

ALANGU, Tahir (1970b). “Gezi İzlenimleri”, [Yeni Gazete (İstanbul), 25 Ağustos 1970 S.1144], *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 234-236.

ALANGU, Tahir (1970c). “Balkan Ulusları ve Türkiye Arasında Karşılıklı ve Sürekli Folklor İlişkileri, Ortak Unsurlar. Göçmen Folkloru Sorunları Üzerine Bir Deneme”, *Folklor Doğru* [İstanbul], S. 9, s. 25-28. [bk. *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s.237-240.]

7 Alangu’nun bir “kültür bilimcisi” olarak ele alınıp, bu açıdan ‘100 Ünlü Türk Eseri’ adlı kitabının tanıtıldığı kısa bir makale için bk. Gökem 2004.

ALANGU, Tahir (1974). "Conituous Folkloric Relations and Mutual Elements Between Turkey and The Balkan Nations: Some Problems of Emigrant Folklor", (Çeviren: Eser Erguvanlı), *Boğaziçi Üniversitesi Halk Bilimi Yıllığı-1974* [İstanbul], s. 9-17.

ALANGU, Tahir (1983a). *Türkiye Folkloru El Kitabı*, İstanbul: Adam Yayıncılık.

ALANGU, Tahir (1983b). "Balkan Ulusları ve Halkları Halk Kültürü Ortaklığı", *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 229-231.

AYDIN, Süavi (2003). "Göç" Maddesi, *Antropoloji Sözlüğü* (Hz. Kudret Emiroğlu- Suavi Aydın), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 341-342.

BROWN, L. Carl [Derl.] (2000). *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, (Çeviren: Gül Çağalı Güven; Redaksiyon ve Yayına Hazırlayan: Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.

BÜTFK (1970). "Açık Oturum: Ulusal Folklorumuz ve Folklor Eğitimi-1, 2, 3", *Folklor Doğru*, S. 9, s. 29-35; S. 10, s. 24-29; S. 11, s. 22-27.[BÜTFK: *Boğaziçi Üniversitesi Türk Folklor Kulübü*].

BÜTFK (1973). "Tahir Alangu'yu Kaybettik", *Folklor Doğru*, S. 28, s. 3-4.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2001). "Aile ve Göçmen Folkloru Bağlamında Türk Halk Kültüründe Göç Hikâyeleri", *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001)*, *Bildiriler, 1. cilt (A-K)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.245-249.

ECKMANN, J. (1950). "Razgrad Türk Ağzı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1950*[Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını], s.1-25.

GÖRKEM, İsmail (2004). "Bir Kültür Bilimcisi: Tahir Alangu ve '100 Ünlü Türk Eseri'", *Satırarası/Dünya Kitapları Yayın Bülteni* [İstanbul], 7 (Temmuz-Ağustos Eylül 2004), s. 31-33.

GÖRKEM, İsmail (2005). "Tahir Alangu'nun Folklor Anlayışı", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, s. 293-402.

GÖRÜR, Hüseyin (1971). "Görüş: Röportaj" [Tahir Alangu ile], *Folklor* [İstanbul], c. II, S. 19-22 (1970-1971), s. 50-61.

KAYALI, Kurtuluş (2003). "Farklı Bir Sesle Konuşan Bir Eleştirmen: Tahir Alangu", *Hece/ Eleştiri Özel Sayısı* [Ankara], c. VII, S. 77-78-79, s. 630-636.

KESTEL, Serhat (1973). "Tahir Alangu", *Yeditepe* [İstanbul], c. XXIV, S. 204 (Ekim 1973), s. 9-10.

KOWALSKI, Tadeusz (19492). "Dobruca'da Türk Etnik Unsurlar", Çev.: Ferit Devellioğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. (*Rocznik Orjentalistyczny*, c. XIV, s. 66-80'den ayrı basım).

KOWALSKI, Tadeusz (1949). "Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili", (Çeviren: Ömer Faruk Akün), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.III (30 Kasım 1948), S.1-2, s.478-500.

KÖPRÜLÜZADE, M. Fuad (1934). "Şimalî Bulgaristan'da Türkler ve Türk Dili", *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, s. 292-310.

KUNOS, Ignacz (1941). "Rumeli Türkçesine Ait Atasözleri", (Çeviren: M. Tahir Alangu), *Yurd/Aylık Üniversiteliler Mecmuası* [İstanbul], c. I, S. 4, s. 18-21.

NAHYA, Zümrüt [hz.] (1991). *Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları Bibliyografyası (1966-1991)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

NECATİGİL, Behçet (1972). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, (Yeniden Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş Yedinci Baskı), İstanbul: Varlık Yayınları.

PAPAILIAS, Penelope (2001). Mülteci Belleği veya Bir Yunan Kurumu Üzerine Notlar", (Çeviren: Tülay Evler), *Hatırladıkları ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, (Derleyen: Esra Özyürek), İstanbul: İletişim Yayınları, s.267-295.

SEYDA, Mehmet (1970). *Edebiyat Dostları*, İstanbul: Kitap Yayınları.

SEYDA, Mehmet (1974). "Alangu'yu Anmak", *Varlık*, c.42, S. 803, s. 11-12.

ŞAUL, Mahir (1970). "Halkbilimi Üzerine Bir Açık Oturum", *Folklor*, c. II, S. 13-14-15, s. 5-18.

ŞAUL, Mahir (1972). "Halk Kültürü Konusunda", *Yeni Dergi* [İstanbul], S. 90, s. 131-141. ["Halk Kültürünün Çağdaş Sanat Eserlerine Kaynaklık Etmesi" konulu açık oturum].

TODOROVA, Maria (2000). "Balkanlar'da Osmanlı Mirası", *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Mirası*, (Derleyen: L. Carl Brown), (Çeviren: Gül Çağalı Güven), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 70-112.

TBEA (2001). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul: YKY.

TOPRAK, Ömer Faruk (1973). "Günlük", *Yeditepe*, c. XXIV, S. 204 (Ekim 1973), s.12.

YILDIRIM, Dursun (1998). "Orta Asya Bozkırlarından Urum'un Eline (Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine)", *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları, s.180-195.

ÖZET

Tahir Alangu (1915-1973) folkloru "statik" açıdan değil, "dinamik" bir gözle bakmış ve folklor metinlerinin dinamik açıdan incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Alangu'ya göre özellikle kültürler arası geçiş bölgesi olma özelliği taşıyan Balkanlarda, statik folklor yaklaşımıyla araştırma yapılması sağlıklı sonuç vermeyebilir. Mukayeseli folklor yönteminin tercih edilmesi araştırmacılar için daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Alangu, metinlere "kültür eksensli bakması"ndan dolayı bu görüşü savunmuş ve bu yöntemi kullanan araştırmacıları teşvik etmiştir. Alangu bu özellikleriyle Türk folkloru için oldukça önemli bir bilim adamı özelliği göstermektedir.

Anahtar Kelimeler:

1. Tahir Alangu
2. Balkan folkloru
3. Göçmen folkloru
4. Dinamik folklor anlayışı
5. Mukayeseli folklor yöntemi

ABSTRACT

Tahir Alangu (1915-1973) studied on folklore by dynamic theory and in his opinion folkloric texts have to be studied by dynamic theory. Especially in Balkans, studying by static theory may cause wrong results because of Balkans' intercultural characteristic. Using the method of comparative folklore will be a better approach for folklorists. Alangu looked folklore texts from their "cultural" points. In addition to this he exhorted the folklorists who use this method. By these properties Alangu is one of the most important folklorist for Turkish Folklore.

Key Words:

1. Tahir Alangu
2. Balkan folklore
3. Folklore of emigrants
4. Theory of dynamic folklore
5. Method of comparative folklore

MÜASİR TÜRK BƏDİİ NƏSRİNDƏ AT KULTU

Ayten AYDINKIZI*

Tarixən insanlar kainatın sirrini öyrənməyə səy göstərmiş, həyat hadisələrini, təbiət şıltaqlığını, göy cisimlərini və s. izah etmək üçün əsrlər boyu müxtəlif üsullar axtarmışlar. Dünyanın qədim sakinlərinin bir hissəsi müxtəlif heyvanları, bir qismi təbiət qüvvələrini və s. ilahiləşdirərək kainatın sirlərini aydınlaşdırmağa çalışmışlar. Zaman-zaman bu düşüncələr dəyişmiş, qaynayıb qarışmış və yeniləri ilə əvəz olunmuşdur. Bu yolla qədim insanların mifik-bədii təfəkkürü formalaşmış, mifologiya yaranmışdır. Türk xalqının mifologiyası qədim və zəngindir.

Mifologiyanın əsasını təşkil edən nağıllarda, əfsanələrdə, bayatılarda, laylalarda, dastanlarda və s. müxtəlif heyvanlarla bağlı zəngin mifik nümunələrə (ördək, at, əjdaha, öküz, canavar, balıq və s.) rast gəlirik.

Türk və ümumiyyətlə dünya mifologiyasında heyvanlarla bağlı zəngin nümunələr vardır. Buna səbəb qədim dünya xalqlarının əksəriyyətinin mifik inan və inanclarının heyvan simalarında təqdim olması və qədim insanların öz əcdadlarını, kökünü müxtəlif heyvanlarda axtarmasıdır. Məsələn, öz əcdadları kimi Kaliforniyalı Koyot hinduları canavara, Sibir xalqlarından olan – Ov Xantları, Ural Mansiləri, Narım Selkupları ayıya, dovşana, durnaya, balığa, qurbağaya sitayiş edirdilər. Xeyirxah allahlar kimi eskimoslarında dişi morj, İlahə Sednasu, Labrador eskimoslarında ağ ayı – kişi allahları göstərə bilərik. Qədim Yunanıstanda müqəddəs qəbul etdikləri Zevs öküz, qartal, qu quşu simasında, Qədim Misirdə Allah ata – öküz, Oziris isə qırğı başında təsvir olunduğu və s. söylədiklərimizə misaldır. Etiqadlara görə bu heyvanları öldürmək, ətinə yemək olmaz. Bəzi mənbələrdə bu qanuna əməl etməyən insanlara ölüm cəzası verildiyi göstərilir. Türklərin ata, quşa, qurda inamı məlumdur.

* f.e.n., dos.

Türk mifologiyasında qədim türkün xilaskarı, hamisi kimi bozqurda (Oğuz kağan dastanı, Gök-Türk dastanları, Boz kurt və Ergenokon dastanı) və s. inam vardır.

Zaman keçdikcə heyvanlarla bağlı mifik inamlar zəngin mifoloji nümunələrə – kultlara çevrilmişdir. Bunlardan biri də at kultudur. At kultu ilə bağlı dini təsəvvürlər türk və ümumiyyətlə dünyanın inkişaf etmiş əksər xalqlarında mövcuddur. Əsrlər boyu türk xalqlarının at kultu ilə bağlı yaradılan miflərdə at qəhrəmanlıq, dəyanət, cəsarət, namus, qeyrət, var dövlət, sədaqətli dost və s. mənalarda işlənmişdir. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, at qədim türklərin həyatının tərkib hissəsi olmuşdur. Vuruşlar, qələbələr atla bağlı olduğundan, türklər onu bəsləmiş, sevmişlər. Türk boylarına nəzər salsaq, at təsvirinə – şəkillərinə, hətta at heykəllərinə rast gəlirik. Qədim türkün at kultu ilə bağlı inamları, inancları maraqlı faktlardır.

Ümumiyyətlə, qədim türkün islamdan öncə müxtəlif heyvanlara bir totem və ya inanc kimi tapınmaları, inanmaları tədqiqatçılar arasında mübahisəli məsələlərdəndir. Lakin dünyanın qədim sakinlərinin də müxtəlif xarakterli olduğunu nəzərə alsaq, dünya xalqlarında bu məsələ fərqli şəkildə özünü göstərir. Çünki, dünyada inamsız heç bir xalq və ya millət yoxdur. Lakin, bu inamlar fərqli şəkildədir. Qədim dünya xalqlarının mifologiyasına nəzər salsaq, fikrimiz aydınlaşır. Yəni, bəzi xalqlar totemçi olub, daşdan, ağacdən, gildən süni inam əlaməti – ilahilər hazırlamış, əsrlər boyu ona sitayiş etmişlər və etməkdədirlər.

Tarixən atı bir totem kimi qəbul edən dünya xalqları vardır. Ata totem olaraq fiziki qüvvə, mənəvi enerji, nəsil artımı, çoxlu var-dövlət inancı kimi tapınmışlar. Dünya mifologiyasında at toteminin iki növünə rast gəlirik. (Bütünlükdə atın özü və yalnız atın baş hissəsi müxtəlif totemlər olub).

Biz qədim türkün totemçi olmadığı fikrinin tərəfdarıyıq. Mövzudan kənara çıxmamaq üçün son olaraq onu qeyd etmək olar ki, tarixən at kəsib, ətinə yeyən türk tayfalarının olduğu faktlar bizə məlumdur. Bu da, qədim türkün totemçilikdən uzaq olduğunu göstərir.

Türk və ümumiyyətlə dünya mifologiyasında "at obrazı" at təsvirinə aid zəngin mifik materiallara rast gəlirik. Məsələn, qədim Hind mifologiyasına görə, kainatın yeganə zoomorf obrazı at olmuşdur. Bizim e.ə. III-II minillikdə Qədim Hind-İran xalqlarının mifologiyasında at obrazı mühüm yer tutmuşdur.

Qədim İssık mağarasındakı əkiz atların təsviri, bu dövrdə yaşamış əhalinin, kainatın zoomorf obrazının mifik təəcəssümüdür. "Qızıl paltarlı" döyüşçünün papağındakı at fiqurunu misal göstərə bilərik. Qədim türk tayfalarından olan sakaların yaşadığı ərazidən arxeoloji qazıntılar

nəticəsində əldə edilmiş bıçaq üzərindəki at başının təsviri də söyləyənlərə nümunədir. Qədim türk (uyğur) incəsənət nümunələrindən olan Karahoço – qəbir daşında at rəsmləri təsvir olunmuşdur. Qədim türklər öz atları ilə dəfn olunduğuna görə 3.000 ildən çox yaşı olan Mingəçevir kurqanlarında at sahibi ilə birlikdə basdırılması bir daha türkün totemçi olmadığına sübutdur.

Türk mifologiyasında qanadlı at, sudan doğulmuş at, tanrı və əjdahadan törəmiş at və yarıat (hətta Günəşin oğlu bilinib, dünyanın başlanğıcından Yerə ilkin gələnlərdən sayılıb) və s. ("Koroğlu", "Madyan Qara" dastanları, "Yaqut" əfsanəsi və s.) görülməkdədir. Hətta atların rəngi ilə bağlı zəngin mifik təfəkkür mövcuddur. Türkün ata olan sevgisi qonşuluqda yaşayan digər dövlətlərə də təsir etmişdir.

Məsələn, qədim türkün qonşusu Çində ata xüsusi hörmətlə yanaşmaqla bərabər onu müqəddəsliyinə inam yaranmışdır. Çində at kultunun inkişafına türklər səbəb olmuşdur. Çin mifologiyasında əsasən at əjdahanın qohumu, ecəzkar qabiliyyətli, ilahi inam kimi göstərilir. Tədqiqatlarda hündür boylu atları çinlilər əjdaha adlandırdığı, hətta Hindistandan buddizmə aid kitablar həmin atla gətirildiyi göstərilir. Çinlilər qədim dövrdə ən məşhur atlardan Munun Səma oğlunun 8 qaçağan atı hesab edir və yaxşı cinsdən olan atları Szyun adlandırırdılar. Qədim Çin incəsənət nümunələrində qanadlı atlar təsvirinə rast gəlinir. Çin mifologiyasında qanadlı atlar şahları – hökmdarları müqəddəs Kulun səhrasında müşayiət edən kimi göstərilmişdir.

Hətta bu inam e.ə II əsrdə Çin imperatoru U-di, ölməzliyini sübut etmək üçün cadukarların köməyi ilə səma atlarının köməyi ilə səmaya qalxacağına inanırmış. Mənbələrdə, U-dinin dövründə ilahi atlar "qan tərleyən" atlan Midiyada ancaq şahlar üçün yetişdirildiyi və qanadlı atlar yaranandan sonra guya Çində imperator tərəfindən "Əjdaha əsrinin" başlanacağı qeyd olunur.

Qədim türk atdan diplomatik, ticarət əlaqələrində də istifadə etmişdir. Dövlətlər arasında at ən qiymətli hədiyyə sayılmışdır. Tarixi faktlardan aydın olur ki, 731–732-ci ildə məşhur türk hökmdarı Bilgə xaqan Tan dövlətinin paytaxtına 500 at göndərmiş və bu, çox yüksək qiymətləndirilmişdir.

Diplomatik məqsədlə qohumluq əlaqələri qədim dövrdən mövcud olmuşdur. 642-ci ildə sirtardus türkləri çin şahzadəsi ilə nigah üçün imperator ailəsinə sazişi bağlamaq üçün bahalı hədiyyələrlə birgə (dəvə, öküz və s.) 5 min seçmə at göndərmişlər. 647-ci ildə isə türklər Çin imperatoru Tay-czuna bir sürü at göndərildiyi qeyd olunur. İmperator Tay-szunun hətta hədiyyədən çox xoş olduğu, onlardan onunu seçərək müxtəlif

adlar verdiyi məlumdur (Ağ dəhşətli Şaxta, Boz donmuş damcı, Boz dağılmış işıq və s.).

Türk mifologiyasında aparılan tədqiqatlara istinadən söyləyə bilərik ki, atın rəngini bildirən qırxa yaxın ifadə vardır. Atın hər bir rəngi özünə məxsus mifik təfəkkürə bağlıdır.

Mifologiyada ağ, boz (alaca) rəngli at kultu daha qədimdi. Bu atlar xeyirli, düşümlü sayılır (xeyir tanrısı Ülgenin rəngidir). Faktlara nəzər salaq: "Oğuz xaqan" dastanında: "Oğuz Xaqan bir **alaca aygır** ata binərdi. O, bu aygır atı pek çox severdi" cümləsinə rast gəlirik.

Göy-Türk kitabələrində Gül Tigin və Bilgə Kağan adlı qəhrəmanların elinə və millətinə görə yorulmadan mübarizə apardığı bildirilir. "İlkin Tadıkın Gor'un **boz atına** binip hücum etti", "İkinci İşbara Yamalar'ın **boz atına** binip hücum etti", "Kül Tigin, Bayırku'nun **ak ay qırına** binip hücum etti", "Kül Tigin, Basgu adlı boz ata binip hücum etti", "Alp Salçı adlı **ak atına** binərək atın etmiş". Bu nümunələrdə atların rəngi və adı xüsusi qeyd olunmuşdur. Gül Tigin kitabəsinin əsas qəhrəmanı Alp Salçı, Azman, Az Yağız, Oksüz adlı atlara mindiyi də göstərilir. Bu atlara adlar, onların müharibədə qazandıqları roluna və uğuruna görə verilirdi.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında Ağboz at, Boz at, Al aygır, Bədəy at, Qonur at, Qazlıq at, Yelisi qara qazlıq at, Qara aygır, Duru aygır, Toğlu bağı Duru aygır, Ərəbi at, Təpəl qaşqa aygır, Ağ bədöysün at, Göy bədöysün at. Bunlardan bəziləri konkret qəhrəmanların atı olub, başqaları mindiyini görmürük, bu da xüsusi mənaya malikdir. Boz at Beyrəyin, Al aygır Bəkilik, Qonur at Qazanın, Göy bədöysün at Qaradünənin, Ağ bədöysün at Şirsəmsəddininidir. Xızırın da boz at minməsinə "Kitabi-Dədə Qorqud"da rast gəlirik.

"Kitabi-Dədə Qorqud" da adı keçən uzun ayaqları ilə seçilən Şahbaz atı, xüsusi qeyd etmək olar. Məsələn, Şahbaz at ümumi minik atı olsa da, həm Beyrəyin qazamatdan qayıdanda bacısından məhz bu atı xəbər alması (Tovla-tovla şahbaz atları, Sorar olsam, binət kimin?), həm Oğuz tayfalarının adəti üzrə, ölən kimsə əsasən, şahbaz at üstündə dəfn olunması və s. maraqlı faktlardır. "Kitabi-Dədə Qorqud"da atla bağlı çoxlu atalar sözü və məsəllər işlənmişdir. "At yeriməklə, insan bilməklə", "At yerışıylə, insan biliyyəylə tanınar", "At ayağı kölük, ozan dili çevik olar", "At ölər meydan qalar, igid ölər ad-san qalar" və s. Hətta qarğış nümunəsinə də rast gəlirik. "At yeyən acı otları bitincə bitməsə yey".

"Mete" dastanında konkret at adları işlənməsə də, atın rənginin mahiyyətinə, xarakterinə diqqət çəkən faktlar vardır. Dastanın qəhrəmanı Mete öz ordusunu atların rənginə görə nizamladığını, şərqdə çal, cənubda

qırmızı, qərbdə ağ və şimalda qara rəngli atlara minmiş süvarilərin yerləşdiyini görürük.

“Ural-Batır” (Başqırd xalq qəhrəmanlıq dastanında aydın olur ki, göylər quşunun padşahı Sampaunun Ağboz atını Əzrəkə oğurlayıb gətirmək üçün 7 div göndərir) dastanındakı Ağboz at oddan, sudan, küləkdən güclü olan mifik at obrazıdır.

“Qoblandı Batır” (Qazax dastanı) dastanındakı Goyala madyan mifik süjetlərlə zəngindir.

“Maday Qara” dastanında (XVI–XVIII əsrlər) də mifik at obrazı vardır.

“Manas” (XIV əsr) dastanında əsərin qəhrəmanı Manasın atı AğBoz, Er Yolayın atı Aç Budan adlı atlar qəhrəman atlardandır. “Manas” dastanının birinci kitabındakı üç yuxu və onun yozulmasında da atla bağlı mifik süjetlər vardır. Məsələn, Dastanda Baybiçə xatunun yuxuda minib səyirttdiyi atı babaların ruhu kimi yozulması mifik təfəkkürlə bağlıdır.

Ümumiyyətlə at kultu ilə bağlı yuxugörmə və yuxuyoxmaya həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatda tez-tez rast gəlirik. Məsələn KDQ. Yeynəyin yuxuda Ağboz atlar minmiş alplarla babasını qurtarmağa getdiyini görməsi, atın rəngindən asılı olaraq, uğur rəmzi kimi yozulur. (mifologiyada rənglər başqa bir mövzudur). Folklorumuzda sınınmalarımızda “Yuxuda at görsən murada çatarsan”, “Atın göşədiyini görən kimsə həmin anda nə arzu etmə yerinə yetər”, “Qapısına at nalı vurduran arzusuna qovuşar”, “Atın göz yaşları uğursuzluq gətirər” və s.

“Koroğlu” dastanındakı Qırat, Dürat Alı kişinin dili ilə desək: “Bunlar elə-belə atlar deyil. Bunlar derya atından əmələ gəlirlər”.

Bütün bunlarla belə, qeyd etmək istərdik ki, türk folklorunda at kultu ilə bağlı (tezis, məqalə, monoqrafiya) müxtəlif tədqiqatlar aparılmışdır. Bizim məqsədimiz, söyləmələri təkrar etmədən müasir türk bədii nəsrində at kultunun təsirini araşdırmaqdır. Bu məqsədlə, türk dünyasının üç nəhəngin yaradıcılığına müraciət etmişik. Tədqiqat obyektimiz Çingiz Aytmatovun “Əlvida, Gülsarı”, İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” və Yaşar Kamalın “Ağrı Dağı Əfsanəsi” əsərləridir.

Ç.Aytmatovda Gülsarı adını daşıyan at əsərin qəhrəmanı, İ.Şıxlıda Qəmər adlı at Cahandar ağa xarakterini tamamlayan obraz, Y.Kamalda isə at əsərin bədii konfliktinin əsasını təşkil edən əsas obrazlardan biri olub Əhməd ilə Gülbahar (əsas qəhrəmanlar) arasındakı məhəbbət bağlarının və xalqın qədim və mifik inanc və ənənələrinə bağlılığının bariz nümunəsidir.

“Əlvida, Gülsarı!”da əsərin qəhrəmanı Tanabayın dili ilə atın Gülsarı adlandırılmasının səbəbini, onun qaymaqçıçəyi kimi açıq-sarı, qızılı rəngində olması ilə açıqlanır (ilxıçı qoca Torqayın nəvəsi bu adı qoyub).

Gülsarının rəngi açıq-sarı, qızılı olması qədim mifik təfəkkürlə səsləşir. Qədim Türkdə belə bir inam varmış ki, igidlərin atları göydən, günəşdən enmişdi. E.ə. IV yüzillikdə yaranmış tarixi əfsanələrə görə, Sıraç (Şıraç) “ışığı buraxan”, “ışığı” (Günəş) ona məxsus atları qoruyarmış. “Qol bandı Batır” dastanında Qızılbaş elinin hökmdar qızı Kurtda sevgilisinin vətəninə yola düşəndə, əmisinin ilxısındakı Köyala madyanı görərkən, ona əyan olur ki, Köyala madyanın bətnində “Göy burul qulan var”, Gəlinin madyanın bədənində gün işığının (açıq-sarı rəng) düşməsi, işıqdan törəyəni öz zatına – Günəşə oxşatması zəngin mifik süjet at kultu ilə bağlıdır. Türk mifologiyasında qəhrəmanların analarının müqəddəs işıqdan doğulduğunu göstərən faktlar vardır. “Yaradılış” dastanında Ağ Ana, işıqdan yaranan mifik qadın obrazıdır. “Uyğur” dastanında Uygurlara xaqan seçilən Buguxan və dörd qardaşı, Tuğla və Selenge çayları arasındakı bir ağac və ya torpaq üstünə düşən bir işıqdan yarandığını görürük. Gülsarı oddan qorxardı, lakin yolda can verəndə – ömrünün son anlarında Tanabayın qaladığı atəşdən sanki ram olduğu və işıqları seyr etdiyi və s.-də də işığın mifoloji səciyyəsinə işarədir. Məsələn, “Qoca kürkünü çiyinə salıb oturmuşdu. Daha Gülsarıya kürk lazım deyildi. İndi o, başqa aləmdə idi, göylərdə, səma ilxılarının içində...” (1-260)

“Dəli Kür”də əsərin qəhrəmanı Cahandar ağanın atının adı Qəmərdir. Bu məqamda diqqəti iki məsələyə çəkmək istədik. Qəmə – ərəb sözü olub ay deməkdir. Ay isə gecə qaranlığında işıq verir, yol göstəricisidir. Azərbaycanda çox atların rəngindən asılı olmayaraq Qəmə adlandırıldığı görülməkdədir. Eyni zamanda qadın adı – Qəmə də vardır. Qadınların da dünyanın ən gözəl, müqəddəs məxluqları olduğunu nəzərə alsaq, atlara verilən Qəmə – adının mənası müqəddəs işıq mifik təfəkkürünə uyğun olduğunu söyləmək olar.

“Ağrı Dağı Əfsanəsi”ndəki at adsızdır. Lakin qır atdır. O, başdan başa mifik süjetlərlə zəngindir. Əsərdə deyilir: “Kır bir at Ahmedin evinin kapısında dün akşamdan beri duruyordu” (3-11). Əsərdə göstərilir ki, at birinci dəfə Əhmədin qapısına gələndə onu görən məhz el arasında müqəddəs sayılan Sofidir. Sofinin diqqətini atın belindəki yəhərdəki damğa çəkir.

“Keçə bellemenin üzərində eski zamanlardan kalma bir günəş surəti işləmişdi. Çox turuncu. Günəşin ardından da uzun bir hayat ağacı yemyeşil yükseliyordu. Atın sol yanında da böyle bir günəş, böyle bir ağac vardı” (3-11).

Sofi qavalda Ağrıdağı türküsünü çalanda atın damğası gözündə dəyişir. “Atın keçə bellemesindeki günəş canlandı. Hayat ağacı yaprak dökdü, çiçək açtı” – cümlələri sırf at kultu ilə bağlıdır (3-14).

Türk folklorunda qapıya gələn at ilahidən göndərilən pay mənasındadır. Bu atların vasitəsi ilə qəhrəmanların uğura, xoşbəxtliyə və s. qovuşduğuna dair zəngin mifik nümunələr vardır.

“Qırx Qönçə xanım” adlı nağılda qəhrəman yuxuda görür ki, “bir at dayanıb qapıda, buna deyir ki, gəl mənən gedək axırın xoşbəxtlikdir. Oğlan yuxudan ayılıb... eşiyə çıxanda görür ki, doğrudan da eşikdə bir at dayanıb. At dilə gəlib dedi: – Ay oğlan, min belimə, bərabər gedək, səni elə bir yerə aparacağam ki, orada xoşbəxt olacaqsan”.

“Ay Manas” adlı Altay nağılında da at istəyi ilə yuxuya gedən qəhrəman yuxudan ayılınca qapıda bir atın dayandığını görür. Burada da at dilə gəlir: “Oğlan, gəl belimə min” – deyir. Oğlan ata minib yola çıxır və uğur qazanır.

At kultu ilə bağlı faktlardan biri də qəhrəmanın ata müraciət etməsi, onunla məsləhətləşməsi, atın igidlə danışması, ona yol göstərməsi, yardım etməsidir (təhlükə hiss edəndə ayağını yerə vurmağı, şahə qalxması və s.). Məsələn, “Koroğlu” dastanında Koroğlu Qırata dəfələrlə müraciət edir, “Durna teli” qolunda Qırat yatmış dəliləri tutmağa gələn düşmənləri görüncə, ayaqlarını yerə döyüb kişnəməyə başlayır (s. 145) və ya qulaqlarını dikləyib saxə qalxır (s. 163). “Maaday Qara” dastanında Kögüdey – merqen də atı ilə məsləhətləşir, “Manas” dastanında Manas da atı ilə danışır, nağıllarımızda – “Məlik – Düçar”, “Bəxtiyar”, “Şah oğlu Bəhramın nağılı” və s. atlar igidlə danışır, “Kitabi Dədə Qorqud”, “Qulağı sarı Qaraqoç” at Səkrəki yuxudan oyadaraq, kafirlərin qəldiyini bildirir (s. 148). “Dəli Kür” və “Əlvida Gülsarı” əsərlərində at kultunun bu təsirini görürük. Məsələn, “Gülsarı noxtasını qırıb qaçmışdı, yəhəri belində idi.

–Gülsarı, salam, Gülsarı! – deyə-deyə Tanabay atın yanına qaçdı” (1-109).

“Qoca at və qoca insan” Tanabay asta-asta addımlayırdı, atla bağlı olan illəri xatırlayırdı...” Hamımız beləyik: Bir-birimizin yadına ömür qurtaranda düşürük. Gözləyirik ki, birisi bərk naxoşlasın, ya da ki, yıxılıb ölsün. Onda adamın qədrini bilirik... Səni kimlər minməyib, Gülsarı?... İndi qocalmısan, hamının yadından çıxmısan... Axı, sən belə deyildin, Gülsarı. Bir at idin ki, dünyalara dəyərdin!..” (1-43)

“İnstinkt Gülsarını ortaya çağırırdı və dəhşətə gəlmiş at yüyəninin, dəhnənin, onu burada dayanmağa məcbur eləyən nə vardısı hamısının əleyhinə qiyam qaldırmışdı” (1-86).

Cahandar ağa tufəngini dizinin üstünə qoyub donmuşdu... “İndi mən nə edirəm, Qəmər? Axı, sən mənim sirdaşım, dar günəmdə haraycım idin. Sən məni çox dardan çıxartmısan... Çox qaranlıq gecələrdə, məndən qabaq, yolda təhlükə olduğunu sən başa düşübsən. Qulağımı yapıxdırıb sakitcə

dayanmısan və məni başa salmısan ki, irəli getmək olmaz... Neçə dəfə mən sənin yalına yatıb, "gözlərinə qurban, Qəmər, əlac sənə qalıb demişəm"... (2-335) və s.

"Ağrı Dağı Əfsanəsi"ndə at əsərin bədii konfliktinin əsasını təşkil edir. "Koroğlu" dastanında da Alı kişi ilə Həsən xan arasından ziddiyyət dayçalardan başlanır. Tədqiqatçılar "Koroğlu" dastanındakı bu ziddiyyəti, at onqonu üzərində qurulmuş mifoloji ziddiyyət olduğu qeyd olunur.

"Ködügey" əski Altay dastanındakı konflikt də at kultu ilə bağlıdır. "Ağrı Dağ Efsanesi"ndə Beyazıt Paşası Mahmud Xan Əhmədi tutmaq istəyəndə, Əhmədin özü, atı və eli dağlarda gizlənir.

"Koroğlu" dastanında da Koroğlunun məskəni dağın təpəsindəki Çənlibeldi. Son müqayisədə dağ kultunun da təsiri görünür. "Ağrı Dağı Efsanesi"njəki at at kultu olub, Koroğlunun Qıratı kimi mifik səciyyəlidir.

"Əlvida, Gülsarı!" və "Ağrı Dağı Əfsanəsi" də at kultunun təqdimində müqəddəs sayların işləndiyini görürük. Dünya xalqlarının, o cümlədən Qədim Türkün müqəddəs sayları vardır. Bunlardan biri də, müqəddəs tək sayı 3-dür. Mifologiyada üç ayaqlı qanadlı atlara da rast gəlirik.

"Məlik Məmməd" nağılında üç müqəddəs rəqəmlərdəndir (padşahın üç oğlu, dirilik almasına, üç gecə keşik çəkilməsi, Məlik Məmmədin III oğlu olması və s).

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanına nəzər salaq. Dirsə xan oğlu Bağıcan yarasına boz atlı, yaşıl geyimli Xızır 3 kərə sığal çəkib. Qaraca Çoban isə iki qardaşı ilə (Dəmirgücü, Qabangücü) birlikdə 3 nəfər kafirlərlə vuruşda özü üç yerdən yaralanır. Qaraca çobanın sapandı 3 yaşar dana dərisindən, qolları 3 yaşar keçi qəziləndəndir. Bayandır xan Bəkili 3 gün qonaq saxlayır, ona 3 adda hədiyyə bağışlayır və s.

Digər folklor nümunələrimizdə də üç müqəddəs rəqəm iştirak edir. "Göydən üç alma düşdü", "Atalar üçcən deyib" və s.

"Ağrı Dağı Əfsanəsi"ndə at gəlib Əhmədin qapısında dayanır. Sofi Əhmədə atı burax, bunu üç dəfə edəcəksən, əgər gəlib qapıda dayansa, onda bu at sənə ilahinin hədiyyəsi olduğunu bildirir. Zindanda da ata görə üç nəfərin dustaq olması və s. söyləmələrə nümunə ola bilər.

Gülbaharın atası Əhmədə Ağrıdağının başına çıxarsa gənclərin nığahına razı olacağını deyəndə, Əhməd 3 gün dağa baxın və buludsuz bir gün dağın başının parıldayacağını bildirir. Digər nümunə Ağrı Dağında qeybə çıxan Əhmədin, Gülbahar 3 dəfə adını çağırır ("Ahmet, Ahmet, Ahmet, gel gitme... Ahmet, Ahmet, Ahmet. (3-143.).

"Əlvida, Gülsarı!" əsərində Gülsarını kolxoz sədri üçün götürüb aparandan sonra, Gülsarı bütün çətinliklərə baxmayaraq, üç dəfə ayaqları qandallı belə Tanabayın yanına ilxıya qaçır.

"Dəli Kür"də də Cahandar ağa atının təhqir olunduğunu biləndə: "Kişinin namusu üç şeydir: at, arvad, bir də papaq" deyir. (2-333)

Qədim türk mifologiyasında atın qəhrəmanın namusu kimi müqəddəs olduğunu qeyd etmişdik.

"Dəli Kür"də Cahandar ağa Mələyi (ikinci arvadını) qaçıranda, evinə atın belində gətirmişdi. Lakin, namusunun tapdandığını – bacısı Şahnigarın meyxaşaya getdiyini biləndə, bacısını Molla Sadığın evindən Kürə qədər Qəmər atın qabağında aparmışdı.

"Əlvida, Gülsarı!"da da gecənin qaranlığına, qorxusuna baxmayaraq Tanabay can verən Gülsarını yolda buraxmır.

Türk mifologiyasında at quyruğunun kəsilməsi iki mənada izah olunur. Əvvəla, öncə dediyimiz kimi at qəhrəman üçün namus, qeyrət olduğundan, bu vəziyyət qəhrəmanı təhqir, alçaltmaq mənasını verir. Digər mənada, ölümə şəhidliklə bağlı atın quyruğu kəsilir. Ölümə gedən türk atının quyruğunu kəsib, nizəsindən asırdı. Bu da atın "dul" mənasını bildirirdi. "Dəli Kür"də atın quyruğunun kəsilməsi birinci mənada başa düşülməlidir.

Düşmənləri Cahandar ağanın atının yalını, quyruğunu kəsirlər. Qəmər at hər dəfə sahibinin ayaq tappılısını eşidəndə bərkdən kişnədiyi, şahə qalxdığı halda, bu hadisədən sonra o dinməz dayanır. Burada atın öz sahibini başa düşməsi, onun dərdinə şərik olması və s. at kultu ilə bağlı motivlərdir. Cahandar ağa rüsvayçılıqdan qurtarmaq, namusunu təmizləmək üçün, hətta ailəsi xəbər tutmadan, sevimli sirdaşı Qəmər atı öldürür və onu Kür çayına axıdır.

"Ağrı Dağı Əfsanəsi"ndə sonda qəhrəmanların (Əhməd və Gülsarının) atla birlikdə qeybə çıxması, sonra quş ruhunda gözə görünməsi də at kultu ilə bağlıdır (ümumiyyətlə, ruhların quş cildində görünməsi mifologiyada başqa mövzudur). Gülsarı can verdikdən sonra, Tanabay yüyəni götürüb geriye baxmadan, yaşlı gözlərlə yola düzələrkən, yolda tərənin üstündə bir vəhşi qazın uçduğunu və ona baxaraq "Əlvida, Gülsarı!" deməsi ("Tanabay yaşlı gözləri ilə çöllərə baxırdı... Tərənin üstündən bir vəhşi qaz uçdu. Qaz tələsirdi, özünükülərə çatmaq istəyirdi.

Tanabay ayaq saxladı:

– Uç, uç! – dedi... – Hələ ki, qanadın yorulmayıb, uç get özünükülərə yetiş. – Sonra ah çəkib əlavə elədi: – Əlvida, Gülsarı"! (1-261)

Hər üç nəsr əsərində digər kult nümunələrinə (dağ, ağac və s.) və folklor motivlərinə (alqış, qarğış, yuxugörmə və s.) də rast gəlirik. Cahandar ağanın bacısını yuxuda görməsi, Sofinin Paşaya qarğıışı (Ağrının laneti başına olsun), Hüsonun Əhmədə alqışına (bundan sonra pirlər seninle olsun"), Əhmədi zindandan qurtarmaq üçün Gülsarı Memoya saçından bir neçə tel verməsi (Saçından bir neçə tel isterim. (3-82)) və s. rast gəlirik.

Beləliklə, türk dünyasının üç korifeyinin – adı çəkilən əsərlərinin müqayisəli təhlili imkan verir deyək ki, qədim köklərə və ənənələrə malik at kultu müasir türk bədii nəsrində də yaşamaqda, son dərəcə maraqlı ədəbi-bədii priyomların əsasını təşkil etməkdədir.

Kaynakça

1. Ç.Aytmatov. "Əlvida, Gülsarı!" Bakı, 1969.
2. İ.Şıxlı. "Dəli Kür", Bakı, 1982.
3. Y.Kemal. "Ağrı Dağı Efsanesi". İstanbul, 1972.
4. M.Seyidov. "Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən". Bakı, 1989.
5. M.Seyidov. "Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları". Bakı, 1983.
6. B.Abdulla. "Kitabi-Dədə Qorqud"un poetikası. Bakı, 1999 və s.

ANADOLUDA GELENEKSEL ABA GÜREŞİ

Hayrettin İVGİN*

Giriş:

Güreşin kökü ve geçmişi dinsel ve kozmografiktir. Eski inançların izlerini güreşte görmek mümkündür ve önemli yer tutmaktadır.

Savaşçı ruhun egemen olduğu göçebe toplumlarda ve nomad kültüründe güreş, öncelikle ritüel amaçlarla düzenlenen ayin, ibadet ve eğlence niteliği bulunan hareketlerden ortaya çıktığını düşünmekteyim.

Dövüşmek, dalaşmak, boğuşmak gibi hareketler, hayvanlara ait içgüdüsel faaliyetlerdir. Güreşmek ise bu hareketlerin bir sonrası olan uygar bir aşamadır.

Boğa, at, deve, kaplan, pars, aslan, horoz, tilki, atmaca vb. hayvanların içgüdüsel hareketlerine dayanan dövüşmeleri ve boğuşmalarını insanlar, öncelikle kendilerine bir seyir aracı olarak düşünmüşlerdir. Hayvanlardaki bu hareketler, güreşin ortaya çıkmasının ilham kaynağı olduğu görüşündeyim. İnsanlar daha sonra bu hareketleri taklit etmiş, maske takarak ve posta girerek, yani hayvanın kılığına bürünerek, onların gücüne ve becerisine kavuşmayı dilemişlerdir.

Bu hayvanların içgüdüsel hareketlerini taklit yoluyla ortaya koyan insanoğlu (göçebe totemist kabileler, nomadlar) onlar gibi dövüşmeye, boğuşmaya ve dalaşmaya başlamış, daha sonra bu hareketleri yarışma haline getirmiştir. Bugün bile güreş ve dövüş sporları tekniğinde kullanılan “**dana bağı**”, “**tilki kuyruğu**”, “**kaz kanadı**”, “**kurt kapanı**” vb. oyun teknikleri tamamen hayvan hareketlerinin taklidinden ibarettir. Başlangıçta bu teknikler, yenmeyilmeden ziyade, canlandırma isteğinden ortaya çıkmıştır. Taklitler böylece teknik haline getirilmiştir.

Zaman ve gelişim süreci içinde, dövüş ve güreşler içindeki hayvan taklitleri, oyunlaşmış ve spor branşı haline ve de kural durumuna getirilmiştir.

Eski dönemlerde şaman inancı çerçevesinde değerlendirebildiğimiz bu *mücadele-boğuşma-dövüşme* ve *dalaşmaların* kaynağının hayvanlar arasındaki içgüdüsel hareketlerden doğduğunu yinelemek isterim.

a) *İki hayvan*, b) *bir hayvan-bir insan*, c) *iki insan* arasındaki bu mücadelelerin, modern spor anlayışına kavuşması yüzyılların eseridir.

* (Prof. Dr. h.c.) Halk Bilimi Araştırmacısı-Yazar, Ankara

İnsanlar önceki iki hayvan arasındaki mücadeleyi uzaktan seyrediyorlardı. Daha sonra gücünün yeteceğine inandığı hayvanlarla onların kılığına girerek, maske takarak mücadele etmeye başladı. Bu aslında ölümüne mücadeleydi. Giderek kendinin gücüne güvendi. Bir süre sonra, hayvanlarla; maskeyi atarak ve hayvan kılığını çıkararak dövüşmeyi yeğlemiştir. Artık insanoglu bu mücadelelerde kendine güvenmektedir. Üstelik pek çok güçlü hayvanı da evcilleştirmiş, kendine bağımlı hale getirmiştir. Yendiği güçlü hayvanların adlarını da almıştır. Bunun örneklerini Dede Korkut Hikâyelerinde görmekteyiz. **Boğaç** bir kocaman boğayı yendiği için bu adı almıştır. **Kan Turalı**'nın, hikâyelerde hem boğa ve hem de deve ile güreşi tasvir edilmiştir.

Prototürkler, günlerce ve hatta aylarca süren totemist ritüel törenlerde, dövüş ve güreşleri zorunlu hale getirmişlerdir.

İnsanın insanla dövüşmesi ve giderek güreş haline gelmesinde bu dinî totemist törenlerin payı büyüktür.

Bugün bile; **deve** güreşlerinin, **boğa** güreşlerinin ve **horoz** güreşlerinin mevcudiyeti, ta o nomad kültüründen kalan izlerdir. İlkel çağlarda **at** güreşlerinin de olduğu ama zamanla unutulduğunu biliyoruz.

Hayvanların evcilleştirilmesi ve yetiştirilmesi göçebelere has bir uğraşı idi. Elbette bu kültürde boğuşma ve güreş, sadece boğa ile sınırlı değildi. Evcilleştirilen, ancak saldırganlığını koruyan totemik hayvanlardan olan **kaplan**, **aslan**, **at**, **deve** ile **kurt**, **sırtlan**, **ayı** vb. hayvanlar insanlarla mücadelede rakip idiler. Bu mücadelenin altında **korkma** ve **korkutma** varken daha sonra bu **güç gösterme**, **gücünü ispata** yönelmiştir.

Güreş eskiden beri müzik eşliğinde, belirli figürlerle ve uygulanan, kimi tekniklerle dans biçiminde yapılmaktadır. Dinsel, büyüsel danslarda hayvan postu giyilmekte ve hayvan maskesi takılmaktaydı.

Maske ve post insan şahsiyetini değiştirmektedir. Giydiği post ve taktığı maske ile taklit ettiği hayvanın gücüne eriştiğine inanılmaktaydı.

Bunda hayal gücü önem kazanmaktadır. Temsil edilen hayvanın hareket serisine uygun olarak tasvir ve tutum sergilenmekte, karakteristik ve vurgulayıcı hareketlerle taklitler ortaya konmakta, böylece kendisini o hayvanın benzeri veya aynısı gibi karaktere büründürmekte idi. Bu da mücadeleyi ve güreşmeyi ortaya çıkarmaktadır.

İnsanın insanla mücadelesi hayvanları evcilleştirdikten nice sonra ortaya konmuştur. Önceleri maske takmış ve post giyilmiş halde yapılırken, maske ve postlar daha sonra atılmıştır. Ancak, maske ve postun yerine daha sonra sembol giysiler, yüze ve vücuda yapılan boyalar ve şekiller ortaya çıkmıştır.

Maske ve postların cezbe haline getirmede önemli işlevi vardır. Karakterine girilen hayvanın gücünün elde edildiği ve o hayvanın kendisini koruduğu duygusuna kapılırdı. Ayrıca da karşı tarafı korkutma, moralini çökertme imkânı sağlamaktaydı.

Güreş; vahşi ve ilkel bir dönem yaşayarak, şiddet unsurlarından arınarak daha uygar bir hale gelmiş ve sportif oyun niteliğine kavuşmuştur. Önceleri var olan **ölme-öldürmeden, yenme-yenilme** noktasına indirgenmiştir.

Aba güreşinde; giyilen yelek, muhtemelen ilkel dönemlerdeki hayvan postundan kalan güreş giysileri olup yine bunların hayvan ürünlerinden yapıldığı gözönünde tutulmalıdır.

Güreşlerin en önemli unsurlarından biri de müziktir. Müzik, güreşin tempo-sunu artırmakta, güreşçilere bir motivasyon sağlamaktadır.

İlkel dönemlerdeki mücadelelerde güreşçiler önce birlikte ayin niteliğindeki dinsel dansın içinde birlikte olur, daha sonra güreşirlerdi. Bugün bazı güreşlerde “peşrev” çekme ‘ hareketini, sözünü ettiğimiz dansların günümüze kalan izleri olarak değerlendirilebiliriz.

Boğuşmalar çoğu zaman, şaman inancının en önemli ritüel malzemelerden olan maske takılarak ve posta girilerek yapıldı. Bu malzemeler (post, maske, kuşak vs.) hayvanın gücüne sahip olmanın tek yolu idi. Uygulanan bu yöntem sadece güreş sporu ile ilgili olmayıp savaşta ve barışta mücadeleye ve boğuşmaya dayanan her uğraşıda kullanılmaktaydı. Kökeninde şamanist bir inancın olduğu bu yöntem, her alanda yaygın olarak görülmektedir.

Güreşin Geçmişi

Türklerin avcılık, okçuluk ve binicilikten sonra yaptıkları en yaygın sporun güreş olduğu kesindir. Eskiden yiğitler, güçlerini ve yiğitliklerini göstermek, boy ölçüşmek için ya kılıç-kalkanla dövüşür, ya da güreş tutarlardı. Evlenme toylarında, zafer şölenlerinde, hattâ aş-yuğ (ölü gömme) törenlerinde güreşler yapıldı. Hakanlar da yanlarında bulundurdıkları “Kırk Yiğit”i birbiriyle veya başka ulusların güreşçileriyle karşılaştırırlardı. Dede Korkut hikâyelerinde kızların da güreş yaptığı, evleneceği yiğidin kendini güreşte yenmesini şart koşan kızların bulunduğu görülür. O zamanlar yapılan güreş kıyafetle yapılan **karakucak** güreşidir.

Daha sonraki dönemlerde Anadolu’da güreşler devam eder, zamanla Kırkpınar efsanesi doğar, düğünler yurdun her yöresinde güreşçilere er meydanı yaratır. Hatta güreş toplumu o kadar sarar ki, gün gelir padişah bile kisbet giyer.

Aba Güreşi Nedir?

Aba güreşinin başlangıç dönemi konusunda kesin bilimiz yoktur. Ama köklü gelenekleri olduğuna göre bir hayli eskiye dayanması gerekir. En azından, aba güreşinde rakibi tutmada güreş giysisinden yararlanıldığına göre eski devirlerde yapılan güreşlerin aba güreşinin benzeri olduğu söylenebilir.

Ecdadımızdan günümüze kadar süregelen geleneklerimizden birisi de bugünkü aba güreşimizdir. Bugün bile Anadolu köylerinde yaşayıp aba güreşini görüp de sevmeyen köylü hemen hemen yok gibidir.

Bugüne kadar büyük bir kitlenin yapageldiği, heyecan duyup sevdiği aba güreşi geleneği son yıllarda büyük ihmale uğramıştır. Her bayramda, özel gün ve kurtuluş bayramlarında düzenlenen çeşitli etkinliklerin başında gelen aba güreşimiz ne yazık ki unutulmaya yüz tutmuştur. Anadolu'ya has bir spor dalı olan aba güreşiyle ilgili bugüne kadar hazırlanmış herhangi bir yazılı kaynak da bulunmamaktadır.

Anadoluda bugün bile geleneksel olarak halk arasında şu güreşler yapılmaktadır:

- a) Karakucak güreşi
- b) Yağlı güreş
- c) Şalvar güreşi
- d) Aba güreşi

Aba güreşi Anadolu'nun güney illerinde oldukça yaygındır. Adını pehlivanların (güreşçilerin) giydiği aba adlı elbiseden almaktadır.

Aba Nedir?

Aba; keçi (teke) kılından, deve tüyünden veya dövme yünden yapılır. Bazı yörelerde yapılan aba, çoğunlukla kart keçi veya teke kılının temizlenerek el tezgahlarında dokunmuş kumaşlardan dikilmektedir. Aba; yakasız, kaban uzunluğunda, yarım kollu, koltuk altı bölümü kol ucundan koltuk altına kadar kesik (yırtmaçlı) ve keçeye benzemektedir. Kısa kollu olan güreş abalarının mersah (alan)da güreşçiler tarafından yırtılmaması için bazı bölümlerine kalın deri dikilmektedir.

Abalar köy halkının ortak malıdır. Aba güreşlerinin yapıldığı yörelerde her köyün en az iki adet abası vardır. Pehlivan abayı giydikten sonra, beline ayrıca bir kuşak da bağlar.

Aba Güreşinin Geçmişi

Millî kültürümüzün en belirgin özelliğini taşıyan yöresel ata sporumuz aba güreşleri, Anadolu'da folklorik özellik taşıyan kültür değerlerinin başında gelir.

Yüzyıllardan beri yapılagelen aba güreşleri, her devirde düğünlerde, bayramlarda ve diğer özel günlerde düzenlenen en renkli, en heyecanlı, en coşkulu ve en çok ilgi gören etkinliklerin başında gelirdi.

Anadoluda yapılan aba güreşi, toplumumuzu aynı amaç etrafında toplayıp, millî duygularımızı tazeleyerek, birlik beraberlik, sevgi, barış, dostluk ve yardımseverlik duygularını güçlendirir.

Özgün bir yapı gösteren aba güreşleri, tarihî Kırkpınar, Çan, Elmalı'da düzenlenen karakucak ve yağlı güreşleri gibi kendine has değişik kurallara dayalı olarak yapılır.

Çok eski tarihlere dayanan aba güreşleri, juda sporuyla benzerlik gösterir. Hatta Judo'nun aba güreşinin formüle edilmiş bir şekli olduğunu söylemek bile

mümkündür. Eskiden Hazreti Muhammed döneminde aba güreşine benzer güreşlerin yapıldığı söylenir. Bu dönemde güçlü ve ünlü bir pehlivan olan Hz. Hamza'ya "*Pehlivanların Piri*" lâkabı takılmıştır. Hz. Ali de güreş yapmış ve ona da çok güçlü bir yapıya sahip olduğu için "*Allah'ın Arslanı*" lâkabı verilmiştir.

Artık Anadolu'da aba güreşleri pek fazla yapılmamaktadır. Oysaki Anadolu büyük bir güreş potansiyeline sahiptir. Aba güreşini bilen pek az sayıda insan kalmıştır.

Bu dövüş sporunun gün yüzüne çıkarılıp uluslar arası düzeye ve bir seyir sporu haline getirilmesi aslında zor bir iş değildir.

Aba Güreşinde Gruplandırma

Aba güreşlerinde boy ayrımı tamamen kaldırılmıştır. 50 kiloluk bir sporcu 100 kiloluk sporcu ile güreşebilir. Aba güreşi toprak, çim veya düz alanlarda yapılır. Güreş müsabakalarını tek hakem (Çarkçı) yönetir. Ortalama güreş 5 ile 7 dakika arasında tamamlanır. Rakibinin iki omzunu yere getiren güreşçi, mersahtan galip ayrılır. Beraberlik durumunda eş değiştirilir. Yıkılan güreşçi bir daha o güreş organizesinde güreşemez. Son yıllarda hafif kilodaki güreşçilerin ezilmemesi, güreşe olan sevgilerini arttırmak ve bu güreşe özendirmek amacıyla aba güreşleri de 5 sıklere çıkarılmıştır. 50-60-70-80 kilolarda ve ağırdaki güreşçiler mücadele eder.

Müsabakalar bir yan, bir orta ve bir de sayı hakemi tarafından yönetilir. Güreş süresi 5 veya 7 dakikadır. Bu süre içerisinde güreşçiler, tuş yaparak veya rakibine puanla üstünlük sağlayarak galip gelir. Beraberlik anında uzatmaya gidilir ve ilk teknik puanı alan galip sayılır. Güreş yerde 2 dakikadan fazla süremez.

Aba Güreşinin Düzenlemesi

Aba güreşleri çoğu zaman düğün sahibi ve yiğitbaşı tarafından organize edilir. Düğün sahibi isterse komşu köylere davetiye çıkardığı gibi, isterse yalnız kendi köyünün gençleri arasında aba güreşi düzenleyebilir.

Bugün Hatay ilimiz çevresinde düğünler dışında bayramlarda, festival ve diğer özel günlerde güreşleri, belediye veya bazı dernekler düzenlemektedir. Son yıllarda bu düzenlemelerin de yapılmadığını üzülmektedir.

Aba Güreşlerinde Müzik

Mersahta güreşçileri heyecanlandırmak ve aba güreşlerini daha cazip bir hale getirmek için aba güreşlerine zamanla davul-zurna da eklenmiş ve günümüzde davul-zurna aba güreşinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

Düğünlerde, bayramlarda, törenlerde ve diğer özel günlerde çalınan davul-zurna millî duyguları ve heyecanı arttıran bir etken olmuştur.

Davul-zurna, güreş havasını çaldığını duyan her güreşçi heyecanlanır. Hareketlerini; davul-zurnanın ritmine uydurur. Mersah kenarında güreşçileri bekleyenler de en az güreşçiler kadar heyecanlanır ve onlarda davul-zurnanın sesini yüreğinde hissederek.

Davul-zurnanın çaldığı ritimli cenk havası mersahta mücadele eden güreşçilere heyecanla birlikte mücadele isteği de verir.

Davul-zurnanın ritmi değişikçe güreş daha büyük heyecanlara ulaşır.

Bazı düğün sahipleri güreşlerin daha ilgi çekici ve hareketli olması için davul-zurna çalan sanatçıları birden fazla kiralar. Bu aynı zamanda düğün sahibine de çok onur verir.

Aba Güreşinde Kaldırmaç

Diğer yağlı, karakucak ve şalvar güreşlerinde olduğu gibi aba güreşinde de peşrev vardır. Makaban (kaldırmaç) güreşten önce pehlivanların mersaha çıkarak güreş yapar gibi birbirini sınavarak ısınmasıdır. Güreş yapmadan önce yine davul-zurna eşliğinde gruplar arasında güreşecek olan pehlivanlar çiftler çiftler mersaha inerek, mersah içerisinde hoplar ve daha sonra da birbirlerini omuzlarından tutarak yine sağa sola gidip gelirler. Isınma sonunda güreşçiler birbirlerini elleri veya omuzları üzerine kaldırarak ısınma hareketlerini tamamlarlar. Bu kaldırmaç, aynı zamanda o günkü güreşlerde hangi pehlivanların güreşeceğini veya hangi pehlivanların güreşlere geldiğini bildirme özelliğini de taşır.

Aba Güreşlerinde Hakem

Mersahta aba güreşini yönetecek olan hakeme “Çarkacı” veya “Çarkçı” denilir. Seçilen çarkçıların köyün veya yörenin en yaşlı ve bilgili pehlivanlarından olmasına özen gösterilir. Bunlar mersahta güreşçilerin hareketlerini yakından takip ederken, aynı zamanda da ° mersah kenarında bulunan seyircilerin mersaha inmelerini de engeller. Çarkçılar gruplar arasında yapılacak olan güreşlerde kimin kiminle güreşeceklerini bilirler. Bu seçimi yaparken güreşçilerin birbirlerine denk kuvvette olmalarına dikkat eder. Mersahta yenilen güreşçi aynı zamanda çarkçı tarafında teselli edilir ve nasihatte bulunulur.

Aba Güreşinde Eşleştirme:

Çok eskilerde eşleştirmeyi çarkçılar yaparken bugün bu eleştirme şöyle yapılmaktadır: 50-60-70-80 ve ağır ağır boylarda güreşe katılmak isteyenlerin adları bir liste halinde kağıt üzerine geçirilir. Kilolar ayrı ayrı listeler şeklinde hazırlanır. Mesela 50 kilo boyunda güreşmek isteyenlerin sayısı 20 kişidir. Bu güreşçilere 1’den 20’ye kadar numara verilir. Bu numaralar aynı zamanda küçük kağıt parçalarına yazılır ve bir torba içerisine konur. Her güreşçi kendi kurasını torbadan çeker. Mesela 1. sırada bulunan güreşçi 6. sırada bulunan güreşçiyi

çektğinde o güreşçi mersahta 6 numaranın karşısında bulunan adı yazılı güreşçi ile güreşecek demektir. Bu arada boş numara çeken güreşçi tur atlamış olur. Bu şekilde kura çekimi güreşin finaline kadar böyle devam eder. Kura çekiminde kardeş kardeşe de düşebilir. Kura çekimi hakemlere veya yaşlı kişilere de yaptırılabilir.

Aba Güreşine Hazırlık

Çarkacı, köylerden gelen gruplar arasında denk gelen güreşçileri seçerek kimin kiminle güreşeceklerini tespit eder ve onları mersaha davet eder. Öncelikle genç ve tecrübesiz güreşçiler güreştirilir. Davet edilen güreşçiler bulundukları grup arasında soyunurlar. Her güreşçi ayağında paçası geniş ve uzun könçek (don) la kalır. Her köy güreşlere gelirken beraberinde getirdikleri köyün ortak malı olan kıldan yapılmış abaları giyerler. Kuşağı da abanın üzerinden sıkıca bellerine bağlarlar. Abanın ön uçlarını da arka taraftan kuşağın altına geçirirler. Böylece güreşçiler güreşe hazır duruma gelmiş olurlar. Son yıllarda bazı güreşçilerin yaralanma ve sakatlanmalarına karşı tedbir olarak aldıkları dizlik, bileklik, eşofman, mayo gibi giysilere müsaade edilmektedir. Bazı güreşçiler bunların dışında kendilerine uğur getirmesi bakımından pazı-larının üst bölümüne veya boyunlarına hamaylı (muska) takabilirler. El veya boyunlarında madenî herhangi bir takıya müsaade edilmez.

Aba Güreşinin Yapılması

Güreşçiler güreşe başlamak üzere hazırlıklarını bitirdikten sonra mersaha inerler. Bazıları mersahın bir kenarında çömelerek dua eder. Güreşi idare edecek olan çarkacı güreşçileri mersahın ortasına davet eder. Kollarını bileklerinden havaya kaldırır ve güreşçileri seyircilere tanıtır. Takdim faslı bittikten sonra davul-zurnaya işaret ederek güreş havasını çalmasını söyler. Güreşçileri de sırtlarından mersaha iterek güreşi başlatır.

Güreşçiler birbirlerinin ellerini sıkarak şans dilerler ve güreş için tutuşurlar. Artık 5 veya 7 dakikalık güreş için aba güreşi başlamıştır. Aba güreşi sadece kuvvetle yapılmaz, güreşçi kuvvetinin yanında kabiliyetini ve güreş oyunlarını da yerinde ve zamanında kullanmak üzere fırsat kollar. Bu şekilde güreşen güreşçi 50 kiloda bile olsa, 100 kilodaki bir rakibini yenebilir.

Çarkacı mersahda mücadele eden güreşçileri belirlenen süre içerisinde yine belirlenen kurallara göre yönetir. Rakibinin iki omzunu yere getiren güreşçi galip sayılır. Güreş sonunda yenen güreşçi yenilenden küçükse onun ellerinden, büyükse yüzünden öperek onun gönlünü alır. Önce galip gelen güreşçi havaya kaldırılır daha sonrada mağlup olan havaya kaldırılarak güreş centilmenlik ve kardeşlik içerisinde sona erer.

Çarkacının Güreşi Aralaması

Aba güreşlerinde çarkçı belirlenen kurallar çerçevesi içerisinde güreşleri idare ederken bazı hallerde güreşçileri aralar. Bu durumlar şöyle sıralanabilir:

- Güreşçilerin birinin veya ikisinin mersah veya minder dışına çıkması,
- Güreşçilerin kuşaklarının çözülmesi, abalarını gevşemesi veya tehlikeli pozisyon arz etmesi,
- Güreşçilerin herhangi birinin sakatlanması,
- Yerde güreş süresinin dolması,
- Güreşçilerin herhangi birinin yıkılması veya güreş süresinin dolması.

Aba Güreşinde Yaralı Kalma

Mersahta mücadele eden güreşçiler belirlenen 5 veya 7 dakika içinde birbirlerine üstünlük sağlayamadığı takdirde güreşçiler “yaralı kalır”. Yaralı kalan güreşçiler o grubun güreşçilerinin sonunda bir kez daha güreşirler. Bu güreşte de yenilemedikleri takdirde yaralı kalan diğer güreşçilerle eş değiştirerek güreşirler.

Minderde yapılan aba güreşlerinde iki kez yaralı kalan güreşçilerin ikisi de ölmüş (yenik) sayılır. Yenilen veya ölen (yenik sayılan) güreşçiler o gün yapılan güreş organizesinde bir daha güreşmezler.

Aba Güreşinde Mersah Alma

Turlardan galip ayrılan güreşçi en sonunda abasını giyer ve mersahın bir kenarına çömelerek kendisiyle güreşmek isteyen rakip bekler. Eğer kendisiyle güreşecek kimse bulamazsa o günkü güreşin galibi o olur ve onun için “mersahı aldı” denir.

Çok zaman büyük ve ünlü güreşçiler, güreşlere gelen gruplar arasında kendini gizleyerek, mersahın sonunda ortaya çıkarlar. Bu çıkış hem mersahta bekleyen güreşçi için hem de seyirci için sürpriz olur. Yapılacak olan güreş için daha büyük heyecan havası eser ve bu güreş büyük bir zevkle izlenir. Tabii ki bu güreş sonunda rakibini yikan güreşçi mersahı alır ve ortaya konulan ödülün de sahibi olur. Bugün bu gelenek unutulmuştur.

Aba Güreşinde Ödül

Düğün sahibi veya güreşi organize edenler güreşlere davet edilen köylerdeki güreşçilere davetiye gönderirken, güreşin nerede ve kim tarafından tertip edildiği belirtilir. Ortaya konulan ödülün cins ve miktarını da belirler. Yapılan güreşlerin sonunda mersahı alan, güreşte ortaya konulan ödülün sahibi olur.

Son yıllarda köylerde ve kapalı spor salonlarında düzenlenen güreş müsabakalarında ödüller her boyda dereceye giren ilk 3 güreşçi arasında pay edilmektedir. Ödülün en büyük pay birinciye verilir.

Aba Güreşinde Uygulanan Oyunlar:

Aba güreşinde oyunların kolayca tatbik edilebilmesi için güreşçinin abadan iyi tutması gerekmektedir. Güreşçi en iyi pozisyon yaratacak tutuşu yapmak için iyi fırsat kollaması gerekir. Yapılan oyunlardan bazıları şöyledir:

Çangal (Karağı): Rakibini ayağının arka bölümüne, ayağının bilek kısmı ile vurup iterek veya takarak rakibi yere yatırmaya çalışmak.

Yanbaş (Çifte Dönme): Rakibin vücudunun ön bölümüne doğru ayağı uzatarak vücudun da yardımıyla rakibe üstünlük sağlamak.

Yandönme: Rakibin sadece yan bölümüne doğru ayağı uzatarak vücudun da yardımıyla rakibini yere yatırmaya çalışmak.

Tırpan (Çomça): Ayağın topuk bölümüyle rakibin ayaklarına veya kalçasına vurarak üstünlük sağlamaya çalışmak.

Çift Dalma (Ayaktan Kapma): Rakibin tek veya çift ayağı hedef alınarak, eğilip ayaklarına doğru hamle yapmak ve yere yatırmak.

Çırpma: Rakibin iki omzundan tutarak ön veya yanlara doğru savurarak üstünlük sağlamaya çalışmak.

Havalandırmak: Rakibini mersah içinde hızlı güreşe zorlamak için mersahın bir başından diğer başına doğru yürümek.

Sarma: Rakibin ayağını ayakla sararak yere atmaya çalışmak.

Tekkol (Omuzdan Aşıрма): Rakibinin önüne yatarak vücut ve kol kuvvetiyle rakibini omuzlarının üzerinden yere atmak.

Koltuklamak: Rakibinin koltuk altına girerek sırtına doğru kolu uzatıp kavramak ve ayağının da yardımıyla yere atmaya çalışmak.

Bele Geçmek: Öne doğru eğilerek bir hamlede rakibin beline geçmek ve iki kolla belini kavrayarak üstünlük sağlamaya çalışmak.

Aşıрма: Ellerini ayak gibi kullanarak ayaklarını da el gibi kullanarak rakibi ellerin üzerinden yere atmak.

Sonuç

Aba güreşi eski yıllardan günümüze kadar gelen geleneksel bir dövüş ve mücadele sporudur. Anadolu'da unutulmaya yüz tutmuştur. Uzak doğu sporu olan judo ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Aba güreşi uluslar arası bir kültür mirasıdır. Bu mirasa bütün dünya ülkeleri sahip çıkmalıdır.

Kaynaklar

- 1) Hasan Basri ÖNGEL, **Türk Kültür Tarihinde Spor**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2564, Ankara 2001
- 2) Cem ATABEYOĞLU, "Orta Asya Türklerinin Ulusal Sporları", Yıllar Boyu Tarih Dergisi, Cilt XII, Sayı 3, Mart 1984, s. 68-71
- 3) Dr. Özbay GÜVEN, **Türklerde Spor Kültürü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 57, Ankara 1992

- 4) Prof. Dr. Muharrem ERGİN, **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul 1986
- 5) Wolfram EBERHARD, “**Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor**”, Ülkü Halkevi Mecmuası, Cilt: 15, No: 87, 1940, s. 210-211
- 6) Zafer SARI, **Hatay’da Aba Güreşi**, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayın No: 2, Antakya 1992
- 7) Orhan Saik GÖKYAY, **Dede Korkut Hikâyeleri**, İstanbul 1976
- 8) Atıf KAHRAMAN, **Cumhuriyet Kadar Türk Güreşi**, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1029, Ankara 1989
- 9) Atıf KAHRAMAN, **Cumhuriyet Kadar Türk Güreşi**, Cilt: II, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1029, Ankara 1989
- 10) Atıf KAHRAMAN, **Osmanlı Devletinde Spor**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2097, Ankara 1995

OSMANLI DÖNEMİ HALK EĞLENCELERİ

Nail TAN*

Kuruluştan XVI. yüzyılına kadar Osmanlı halk eğlenceleri hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak, sultanların tahta çıkışlarında (cülûs), evlenmelerinde, şehzadelerin doğumlarında, sünnet düğünlerinde, ordunun zafer kazanması hâlinde şenlikler düzenlendiğini, bu şenlikleri halkın da seyredip eğlendiğini biliyoruz. Bunun yanında, halk Ramazan ve Kurban Bayramlarında, Nevruz ve Hıdırellez günlerinde, düğünlerde, sünnet düğünlerinde eğlenmeyi âdet edinmişti. Uzun kış gecelerinde ve hasat zamanı da çeşitli eğlenceler düzenleniyordu. Eğlence, güzel yiyecekler yenilerek, bazen içki içilerek, halk oyunları-seyirlik oyunlar oynanarak, yüzük-zarf oyunu gibi oyunlar düzenlenerek, halk şairleri dinlenerek, türküler çağrılarak, masal-halk hikâyesi-destan-fıkra anlatılarak, bilmece sorularak sağlanıyordu.

XVI. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin her alanında en parlak dönemini yaşadığı yıllarda, başkent İstanbul'un eğlence hayatı da şekillenmişti. Buna göre: padişahların tahta çıkış, şehzade ve kadın sultanların doğduğu günlerinde ve düğünlerinde, şehzadelerin sünnetlerinde, ordu sefere çıkarken, bir zafer kazanıldığında "donanma" denilen şenlikler düzenleniyor; Devlet binaları kandillerle, bayraklarla donatılıyor, yollara taklar dikiliyor, minarelere mahyalar asılıyordu. Şenlikler genellikle üç gün üç gece sürüyordu. Cülûs, doğum ve düğün şenliklerinde bütün dükkânlar kapatılıyor, zafer şenliklerinde ise gece-gündüz açık tutuluyordu. Bu şenliklerde, müzik eşliğinde köçekler-çengiler oynatılıyor, sokaklarda eğitilmiş arslanlar, kaplanlar dolaştırılıyordu. 7 Kasım 1554 şenliğinde kayık yarışları da düzenlenmişti.

Bu yüzyılda İstanbul'da Ramazan ve Kurban Bayramlarında çocuklar için dönme dolaplar, salıncaklar kuruluyor, jonglörler, cambazlar gösteri yapıyorlardı. 6 Mayıs Hıdırellez de aynı şekilde eğlenilerek kutlanıyor, kırlardan sekiz gün boyunca çiçek toplanıyordu. Belirli zamanlarda düzenlenen bu eğlencelerin yanında At Meydanı ve Tahtakale'de her gün hikâyeciler, gözbağcılar, cambazlar, hayvan oynatıcıları, akrobatlar, zorbâzlar, güreşçiler, hokkabazlar halkı eğlendiriyorlardı. Cuma günleri de AT Meydanı'nda mutlaka cirit oynanıyordu. Ok Meydanı'nda ise okçuların gösterileri vardı. Halk ve eşraf düğünlerinde

* (Prof. Dr. h.c.) Halk Bilimi Araştırmacısı, Ankara

kadınlar çengi, erkekler köçek oynatıyordu. Kadın, erkek ayrı ayrı eğleniliyordu. Kadınlar ellerinde mendil, mendillerden tutarak, birbirlerine değmeden halk oyunu oynuyorlardı.

XVII.yüzyılda eğlenmeyi sağlayanların sayısı ve eğlenme mekânları artmıştı. Başkentteki şenliklerde İstanbul esnafı, hünerlerini göstererek padişahın önünden geçiyor, halk da seyrediyordu. Evliyâ Çelebi, ünlü seyahatnamesinde 1638 Bağdat Seferi öncesi düzenlenen Esnaf Alayı'nı anlatmış 57 kümede 1109 esnaf dalını saymıştır. Bunlar içinde sarayın ve halkın eğlenmesini sağlayan esnaf dallarından bir bölümü şunlardır: Mehterciler, davulcular, zurnacılar, çöğürçüler, kopuzcular, kavalcılar, düdükçüler, deblekçiler, daireciler, hânendeler, meddahlar, pîşekârlar, gölge oyuncular (şebbâzlar) kuklabâzlar, mukallidler, ciritçiler, matrakçılar, okçular, çengiler, köçekler, curcunabâzlar, pehlivanlar, zorbâzlar, gürzbâzlar, şemşirbâzlar, kûzebâzlar, hokkabâzlar, sihirbâzlar, ateşbâzlar, perendebâzlar, cambâzlar, nahlıcular, ayıcılar, kuşbâzlar, koltuk meyhanecileri. Evliyâ Çelebi, bir düğün veya şenlikte eğlenmeyi sağlamak üzere çoğu Ermeni, Rum, Yahudi ve Romanlardan oluşan 12 eğlençe kolunun da adlarını vermiş, özelliklerini anlatmıştır. İstanbul'un eğlence hayatı, taşraya da dalga dalga yayılıyordu. (Köçek ve çengi oyunları gibi.)

XVIII. yüzyıl başlarında Lale Devri'nde (1718-1730) İstanbul'da eğlence doruğa çıktı. Kâğıthane deresi, Haliç kıyıları ve Boğaziçi'nde bahçeler, köşkler yapıldı. Buralarda müzikli, oyunlu ziyafetler verildi. Çok güzel laleler yetiştirilirdi. İstanbul'da Lale Devri'yle birlikte mesire yerlerine gidip eğlenme geleneği başladı. En büyük sünnet düğünü de 1720 yılında III. Ahmet'in oğulları için yapıldı.

XIX. yüzyılda Avrupa'nın etkisiyle İstanbul'da eğlence hayatı renklendi. Eğlencelerin sayısı ve eğlence türleri arttı. Kahvehane, meyhane, koltuk meyhanesi, ve barların sayısı çoğaldı. 1839 Tanzimat'tan sonra iki sirk ve tiyatro binaları yapıldı. Erkekler ve kadınlar ayrı ayrı deniz hamamlarından denize girmeye başladılar. 1875 yılında deniz hamamlarının sayısı 62'ye ulaştı. Mesire yerlerinde de kadın ve erkekler ayrı ayrı eğlenmekteydi. Kâğıthane, Gökusu, Küçüksu, Beykoz, Büyükdere, Beşiktaş, Sarıyer, Çamlıca, Haydarpaşa, Çırpıcı Çayırı, Kuşdili, en gözde mesirelerdi. Buralara çadırlar kuruluyor, orta oyunu, tulûat temsilleri veriliyordu. Nihayet 1897 yılında İstanbul halkı sinemayla tanıştı. XX yüzyıl başlarında İstanbul'da birçok sinema açıldı, diğer illere yayılmaya başladı.

Osmanlı döneminde çoğunlukla oluşturan Türklerin halk eğlencelerini yaratan önemli olayları şöyle açıklayabiliriz:

1. Bayramlar, şenlikler:

Ramazan ve Kurban Bayramlarında dinî uygulamaların yanında eğlenceye de yer veriliyordu. Köylerde "oyun çıkarma" adı altında seyirlik oyunlar

oylanır, halaylar çekilir, güreş tutulurken, şehirlerde meydanlarda, mesirelerde eğleniliyordu. XVI. yüzyılda dönme dolaplar, salıncaklar şehir meydanlarında görülmeye başladılar. Bu meydanlara “Bayram Yeri” deniliyordu. Bayram yerlerine çocuklar neşe içinde götürülür; salıncak, dönme dolap ve atlı karıncalara bindirilir, ayrıca cambaz ve hokkabazların gösterileri seyredilirdi. Zamanla onlara gölge oyuncular, kuklacılar da katılırdı. Saz şairleri, meddahlar daha çok kahvehaneleri tercih ediyorlardı. Bayram yerlerinde büyükler için de çadırlar kuruluyor, içinde onları eğlendiren esnaf bulunuyordu. Çok sayıda seyyar satıcı da bayram yerlerinin dekorunu tamamlıyordu.

Osmanlı Devleti’nin tek resmî bayramı, padişahların tahta çıkış yıl dönümleriydi. Padişahların tahta çıkışları (cülûs), evlenmeleri, oğul ve kızlarının doğumları ve evlenmeleri, oğullarının sünnet düğünleri, fetihler, zaferler özellikle İstanbul’da bir bayram havası içinde şenlik düzenlenerek kutlanıyordu. İstanbul’da ilk cülûs, 1481’de II. Bayezid’in tahta oturmasıdır. Cülûs günü toplar atılıyor, tellallar bağırıyor, halk alkışa davet ediliyordu. “Donanma” da denilen, günlerce-haftalarca süren Osmanlı şenliklerinde şehir baştan başa süslenir, yollara taklar dikilir, minareler arasına mahyalar asılır, meydanlarda fişek patlatılırdı. Saray ileri gelenlerinin ve halkın huzurunda esnaf loncaları geçit yaparlardı. Halk, esnaf alayı içindeki hünerlerini göstererek yürüyen meddahları, gölge oyuncularını, kuklacıları, hayvan oynatıcılarını, zorbâzları, pehlivanları, cambazları, güreşçileri neşe içinde seyrederdi. Geceleri de fener alayları düzenlenirdi. Şenliklerde halka açık büyük ziyafet sofraları hazırlanıyor, Dede Korkut destanlarında görüldüğü gibi “Çanak Yağması” yapılıyordu. Lagari Hasan Çelebi, IV. Murat’ın kızı Kaya Sultan’ın doğum şenliğinde roket benzeri büyük fişeklerle kendisini göğe fırlattırması ve denize inmeyi başarmıştı.

Osmanlı tarihinde en eski şenlik, 1298 yılında Orhan Bey’in Nilüfer (Holophira) Hatun’la evlenmesi dolayısıyla düzenlenmiş ve 1899 yılında II. Abdülhamit’in şehzadesinin sünnet düğününe kadar 48 büyük şenlik, tarihî kayıtlara geçmiştir. Bunlar içinde; 1457’de Edirne’de, 1524, 1530, 1539 ve 1582’de İstanbul’da, 1657’de Edirne’de ve 1720 yılında İstanbul’da düzenlenen şenlikler en önemlileridir. Saray kaynaklı şenlikleri anlatan çoğu minyatürlerle desteklenmiş şiirlere “Surnâme-Sûriyye” denir. III. Murat’ın oğlu şehzade Mehmet’in (III. Mehmet) 1582 yılında İstanbul At Meydanı’ndaki sünnet düğünü dolayısıyla düzenlenen şenlik tam 53 gün sürmüştür. Bu şenlik Surnâme-yi Hümayun’da 111 minyatürle anlatılmıştır. Bu şenlikten sonra 1720 yılında III. Ahmet’in oğullarının sünnet düğünü çok görkemli geçmiş ve Levnî tarafından minyatürleri yapılmıştır.

Anadolu’da Söğüt’te her yıl Yörükler Ertuğrul Gazi’nin türbesini ziyaret edip şenlik düzenleyerek bir nevi Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu kutlamaktır. I. Abdülhamit’e kadar bu Yörük Bayramı Nevruz’da idi. Sonra 19 Ağustos’a alındı.

İstanbul dışında taşrada, özellikle köylerde sonbaharda “Koçkatımı”, ocak-şubat ayında da “Saya” adlı şenlik-bayram yapılıyordu. Koçkatımı ve saya şenliklerinde ziyafet veriliyor, halay çekiliyor, türküler oynanıyordu. Böylece koyunların döl verme hazırlığı kutlanıyordu. Anadolu’nun bir bayramı da “Hacet” adlı türbe ve eren bayramıdır. Bolu, Sakarya, Antalya, Isparta gibi illerimizde eren ve evliyanın türbeleri çevresinde yılda bir kere toplanıp, kurban kesilir, etli pilav-lokma yenir, ilahiler söylenir, mevlid okutulur. Dinî kökenli bu olay halkı mutlu ettiğinden “Hacet veya Türbe Bayramı” sayılmıştır. Hereke’de Osmanlı döneminde 600 yıla yakın her yıl kiraz mevsimi öncesi yapılan Hacet Bayramı’nda sadece erkekler Yayla mevkiine gider, etli pilav yenir, dua edilir, güreş tutulur, atlar yarıştırılır, oyunlar oynanırdı. Kadınlar ise Hereke’de eğlenip akşam erkeklerini beklerlerdi.

2. Ramazan:

Ramazan ayı boyunca özellikle şehirlerde Teravih Namazı’ndan çıkan erkekler kahvehanelerde, odalarda, toplanıyor, meddahları, saz şairlerini dinliyorlardı. Sahura kadar süren bu eğlenceye bazen gölge oyuncularının da katıldığı oluyordu. İstanbul’da Direklerarası’nda XIX. ve XX. yüzyıl başlarında bir ay boyunca Karagözcüler, kuklacılar, orta oyuncular, meddahlar, kantocular, düettocular, sihirbazlar, çengiler hünerlerini gösteriyorlardı. Çengiler ve kantocular genellikle Ermeni ve Rum kadınlardı. Geceleri mahalle bekçilerinin davul çalarak halkı sahura kaldırırken söyledikleri mâni katarlarından oluşan destanlar, Ramazan fasılları halkı eğlendirirdi. Çocuklardan oluşan “Helesacılar” da İstanbul, Sinop gibi şehirlerimizde kapı kapı dolaşarak, ezgilerle halkı sahura kaldırır, bahşiş toplarlardı.

3. Nevruz:

Eski Türklerde 21/22 Mart Nevruz “yengi kün-yeni gün” adıyla Türklerin Ergenekon’dan çıktıkları günün yıl dönümü ve 12 hayvanlı Türk takvimini göre de yılın ilk günü, yani yılbaşı olarak kutlanmaktaydı. Dinî inanışlarla bu güne; dünyanın yaratıldığı gün, Hz. Ali’nin doğum günü ve halife olduğu gün inancı da eklenmişti. Halk, Nevruz’da ateş yakıp üzerinden atlayarak, çevresinde halk oyunları oynayarak, kırlarda yemek yiyerek eğleniyordu. Yumurta boyama, buğday göğertme, Nevruz ziyafeti verme de yaygın geleneklerdendi. Manisa’da “mesir macunu” adıyla tanınan şekerleme, eskiden Nevruz’da hazırlanıp dağıtılan “Nevruziye” adlı yiyecektir. Osmanlı Sarayı da Nevruz kutlamalarına çok önem vermiştir. Nevruz dolayısıyla yazılan şiirlere de Nevruziye denmiştir.

4. Hıdırellez:

Osmanlı döneminde 6 Mayıs Hıdırellez, yaz mevsiminin başlangıcı, bahar bayramı olarak şenlikler düzenlenerek kutlanıyordu. İslamî hak inanışına göre

bu gün, aynı zamanda Hızır ile İlyas peygamberin buluştuğu gündür. Halk, Hıdırellez’de bir gece önce niyet tutar, gül dibine bırakır, sabahleyin akar suda yıkanır, kırlara çıkıp yiyecekler yer, halk oyunları oynar, türküler çağırır, küp içinden niyet mânileri çekerek eğlenirdi. Gece de ateş üzerinden atlanırdı. Eskiden İstanbul’da 6 Mayıs gününden itibaren 8 gün kırlardan çiçek toplanıyordu.

5. Hasat Şenlikleri:

Bağbozumu, bostan bozumu, fındık-zeytin-tütün-pamuk- toplama gibi tarım ürünlerinin hasatı sırasında imece düzenlenir, bir yandan çalışılır bir yandan da türküler söylenir, halk oyunları oynanırdı. Delikanlıların genç kızlara mâni-türkü attıkları, aynı şekilde mâni ve türkülerle karşılık verildiği görülürdü. Tütün dizme, fındık-mısır ayıklama, bulgur ekme gibi olaylarda da kadınlar kendi aralarında eğlenerek işlerini yaparlardı.

Balıkçılarda av mevsiminin başlangıcında, ilk denizden geldiklerinde sezonun bereketli olması dileğiyle çalgılı, oyunlu, içkili eğlence düzenlerlerdi.

6. Yayla Şenlikleri:

Doğu Karadeniz bölgesindeki yaylalarda sırasıyla düzenlenen yaz şenliklerinde (Kafkasör, Kadirga gibi), günler öncesinden hazırlanan yiyecekler yeniliyor, içkiler içiliyor, horon ve barlar oynanıyor, boğalar güreştiriliyordu. Hava-ya tabanca ve tüfekte ateş edilmesi eğlenceye coşku veriyordu. Trabzon ve Rize’de yazın yaylada yapılan içkili, oyunlu eğlencelere “Ternek veya Verte-
tevor” denilmekteydi. Trabzon’da Hızır dibi, Karaptal, Honefter, Ayeser, Sultan Murat, İzmiks, Rize’de Çamlıhemşin Ternekleri ünlüydü.

Akdeniz bölgesinde Yörüklerin yaylaya çıkış ve inişleri bir düğün alayı gibi yapılmaktaydı. Doğu Anadolu Bölgesi’nin konar göçerleri de yaylada sık sık halay çekerek eğleniyorlardı.

7. Kış Eğlenceleri:

Kırsal kesimde tarım ve hayvancılık işlerinin azaldığı, evlere kapanıldığı kış mevsiminde eğlence ağırlık kazanmaktaydı. Uzun kış gecelerinde aile fertleri kendi aralarında masal, halk hikâyesi, fıkralar anlatarak, bilmece sorarak, türkü söyleyerek, yüzük oyunu, halk oyunu oynayarak eğleniyorlardı. N. Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş, Bektaşî ve mahallî fıkra tipleri ilgi görüyordu. Zaman zaman da gençler, yetişkin erkekler, kadınlar kendi aralarında önceden hazırlıklı eğlenceler düzenliyorlardı. Bu eğlenceler erkekler arasında yemekli, içkili, müzikli, oyunculu, seyirlik oyunlu veya içkisiz olabiliyordu. Yemekli, içkisiz, müzikli, kadın oyuncusuz ancak erkeklerin oynadığı kış eğlencelerine Çankırı ve Gerede’de “sohbet, yâran”, İzmir’de “sopet”, Balıkesir ve Manisa’da

“barana”, Bursa’da “uçurtma”, Sivas’ta herfene”, Ankara’da “ferfene” ve “muhabbet”, Erzurum’da “oturtma”, Afyon’da, Konya’da ve Isparta’da “gezek” denilmekteydi. Çankırı ve Gerede’de sohbet, yâran, Balıkesir Dursunbey’de barana ve Afyon’da Isparta’da gezek Ahîliğ’in doğurduğu geleneklerdir. Şanlıurfa ve çevresinde kışın yemekli, içkili ve kadın oynatmadan yapılan eğlencelere “sıra gecesi” denir. Sıra geceleri, Ankara ve Tokat’ta ve bir çok ilimizde kışın yapılmaktaydı. Siirt’te şubat ayında açık havada davul zurna eşliğinde “cigör” adlı eğlence düzenleniyordu.

Esnaf teşkilatından 8-10 kişi kış geceleri bir araya gelip seyirlik oyunlar oynayarak, türküler söyleyerek sabaha kadar eğleniyordu. Helva yendiğinden “helva sohbeti” denilen bu toplantılarda menkıbeler, destanlar da anlatılıyor, masraflar ya sıraya konuluyor ya da ârifhâne (eşit) paylaşılıyordu. Horoz ve kaz döğüşleriyle deve güreşleri de kış mevsiminin eğlenceleri arasındaydı.

8. Mesirelerdeki Eğlenceler:

Şehir ve ilçelerde halk, işlerinin olmadığı zamanlarda ailece veya dost grupları olarak (erkekler ayrı, kadınlar ayrı) mesirelere gidip yemek yer, bazen içer, türküler söyler, oyunlar oynardı. Söz gelimi; Çankırı’da kadınlar ilkbaharda Kale, Taşmescit, Feslikan, sonbaharda da Karaköprü gezmeleri, erkekler ise ilkbaharda Çullama veya Menekşe Pilavı gezmesi düzenleyerek eğlenmekteydiler. İstanbullular Küçüksu, Kâğıthane, Çırpıcı Çayırı, Kuşdili, Beykoz ve Boğaziçi kıyılarındaki mesirelerde, Ankaralıları Hatip Çayı kenarında ve Keçiören Bağları’nda, Konyalıları Meram Bağları’nda eğlenmeyi tercih ediyorlardı. Bursa’da “kuzu bahçede, oğlak bahçede” adlarıyla kiraz ve üzüm zamanında iki ayrı barana düzenlenmekteydi. Tokat ve Çorum’da çiğdem zamanı kırlara çıkılarak eğleniliyordu. Siirt’te mayıs ayında “yumurta şenliği” yapılarak renkli yumurtalar döğüştürülüyordu. Şanlıurfa’da nisan ayında güneydeki dağlara çıkılarak 7-30 gün arasında grup hâlinde içkili, yemekli, çalgılı “yatı” denilen eğlence yapılmaktaydı. Isparta’da kadınlar ilkbaharda Sidre, Öküzbatı, Ayazmana, Ahî Pınarı, Bezirgân Pınarı mesirelerinde türkü söylenip, yemek yiyip, oyunlar oynarak eğlenirler, kirazlar olunca da kiraz bayramı yaparlardı.

İstanbul’da esnaf loncaları yılda bir defa bir mesirede mensuplarını toplar, bir-iki gece burada yatılarak eğlenilir, bu arada peştamal kuşanma törenleri de yapılırdı.

9. Kahvehane Eğlenceleri:

Kahvehaneler, kahvenin Osmanlı Devleti’ne gelmesiyle birlikte XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren açılmaya başlandı. İstanbul’da ilk kahvehane 1554’te açıldı ve diğer illere de buradan yayıldı. Siyaset konuşuluyor gerekçesiyle 1583’te III. Murat kahvehaneleri kapattı. III. Mehmet, I. Ahmet, IV. Murat dönemlerinde de kahve ve tütün içmek yasaklandı. IV. Mehmet, kahvehaneleri

serbest bıraktı. Yeniçeriler, kabadayılar kahvehane işletmeye başladı. II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıncı kahvehaneleri de 1830 yılına kadar kapattı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'da tulumacıların işlettiği çalgılı semâî kahveleri açıldı. Semâî kahvelerinde saz şairleri semâî, koşma, destan söyleyip karşılaşma yapmaktaydı. Buralarda halk kitapları da okunmaktaydı.

Osmanlı döneminde kahvehaneler domino, tavla, dama, kâğıt oyunları, taş oyunları oynanan, kahve-nargile içilen yer olmanın yanında bir kültür evi hizmeti de yapmışlardı. Saz şairleri, meddahlar, gölge oyuncular, kuklacılar sanatlarını burada icra ediyor, bahşış topluyorlardı.

10. Panayırlar:

Bir alışveriş merkezi olarak kurulan ve günümüzdeki fuarların yerini tutan panayırlar, aynı zamanda bir eğlence mekânıydı. Meddahlar, saz şairleri, gölge oyuncular, kuklacılar, cambazlar, hokkabazlar buralarda hünerlerini gösterirlerdi. Panayırlarda güreş de yapıldı. Son dönem panayırlarında dönme dolaplar, atlı karıncalar, salıncıklar da kuruluyordu. Çankırı-Yapraklı, Bolu, Düzce, Yozgat, Edirne, Lüleburgaz, Silivri, Akhisar panayırları ünlüydü. Çadır tiyatrolarındaki orta oyunu, tulûhat temsilleri, sahte deniz kızı gösterileri de panayıra renk katmaktaydı.

11. Düğünler:

Hayatın geçiş dönemlerinden düğünler, en çok eğlenilen olaylardır. Bir yuvanın kurulması kız ve oğlan ailelerini, akrabalarını çok memnun ederdi. Bu memnuniyet komşuların da katılmasıyla eğlenceye dönüşürdü. Eski köy ve şehir düğünleri 3-10 gün arasında sürmekteydi. Sultanların, şehzadelerin, kadın sultanların, büyük ağaların düğünlerinin 40 gün, 40 gece sürdüğü görülmüştür.

Düğünlerde nişan gecesı, gelin ve güvey hamamları, damat tıraşı, kına geceleri ve gelin göçürme günü, eğlencenin yoğunlaştığı zamanlardır. Düğünlerde davul-zurna, bağlama, kemane, gırnata, def, darbuka, kemençe gibi çalgılar eşliğinde türküler söyleniyor, halk oyunları oynanıyordu. Kadınların çengi, erkeklerin köçek oynatması geleneği yaygındı. Doğu Anadolu ve İç Anadolu düğünlerinde saz şairleri de görev alırlardı. Özellikle Doğu Anadolu düğünlerinde halk hikâyeleri anlatılıyordu. Halk oyunları sırasında havaya tüfekte, tabancayla ateş edilerek coşku ifade ediliyordu. Cirit oynamak, güreş tutmak, uzağa dikilen yumurtayı tüfekte vurmak düğünlerde sıkça görülen olaylardandı. Düğünlerin neşesi, ziyafet ve içkiyle artardı. Safranbolu ve çevresinde düğün alayını oluşturan seçmenlerin oyunları büyük ilgi görüyordu.

Evliliği sağlayan düğünlerin yanında sünnet düğünleri de eğlenceye vesile oluyordu. Varlıklı aileler sünnet düğünlerinde çengi-köçek tutuyorlar, kuklacı, karagözcü, hokkabaz getiriyorlardı. Halk oyunları ve halk müziği eğlencenin özünü oluşturunuyordu. Her eğlencede olduğu gibi ziyafet de veriliyordu.

12. Özel Eğlenceler:

Bir mevsim veya olaya bağlanmaksızın, gizlilik havası içinde düzenlenen eğlencelerdir. İç Anadolu ve çevresinde “Cümbüş, Oturak, Sohbet, Muhabbet, Ferfene” adıyla düzenlenen bu eğlencelerin içkili-oyuncu kadınsız, içkili-oyuncu kadınlı, içkisiz-oyuncu kadınsız olanları vardır. Sık sık cinayete, kavgalara yol açan bu tür gizli eğlenceler Cumhuriyet döneminde terk edilmiştir.

Erkeklerin kendi aralarında düzenledikleri bu gizli eğlencenin yanı sıra kadınların da seyrek de olsa çengi oynatarak, ancak içki bulunmaksızın eğlendikleri de görülmekteydi. Kadınların kendi aralarındaki eğlencelerinden biri de hamam eğlenceleriydi. Hamamların kadınlara tahsis edildiği günlerde, sabahtan akşama kadar hamamda kalan kadınlar, yiyeceklerini yanlarında götürür, hamam taslarını tef gibi kullanarak türkü çağırıp halk oyunları oynarlardı.

Osmanlı döneminde halkın eğlenmesini sağlayan kültür unsurları ve bu unsurlar vasıtasıyla halkı eğlendirenleri de şöyle açıklayabiliriz: Halk müziği (kırık havalar, oyun havaları), halk edebiyatı (saz şairlerinin karşılaşmaları, muamma çözmeleri, halk hikâyesi anlatmaları), halk oyunları (bar, halay, horon, hora, zeybek, yallı, karşılama vb.), halk tiyatrosu (meddahlık, gölge oyunu, kukla, orta oyunu, köy seyirlik oyunları), halk sporları (aba-karakucak-yağlı güreş, okçuluk, cirit, at yarışları), hayvan oynatma, döğüşürme, güreştirme (horoz-kaz döğüşü, boğa-deve güreşleri, ayı-yılan-maymun-köpek oynatma, güvercinlere takla attırma, ötücü kuşları yarışdırma), sihirbaz- hokkabaz-cambaz ve zorbazların gösterileri çadır tiyatrosu temsilleri, film gösterileri (XX. yüzyıl).

Halkın eğlenmesini sağlayanların başında hânende ve sâzendeler gelmektedir. Halk arasında şarkıcı-türkücü, çalgıcı da denilmektedir. Osmanlı döneminde müzisyenlere, köçeklere-çengilere iyi gözle bakılmıyor, hatta eğlence günah sayılıyordu. Bu sebeple İstanbul’da müzisyenlerin çoğu Ermeni, Rum, Yahudi ve Roman’dı. Saz şairlerine halk daha hoşgörülle bakıyordu. Alevî-Bektaşî toplumu çalgı ve oyun konusunda hoşgörülüydü. Diğer yandan günah sayılan müzik, tarikat âyinlerine girmişti. Davul-zurna, gırnata gibi çalgılar daha çok kendilerine “abdal” denilen kişilerce çalınıyordu. Batı Anadolu zeybekleri ise bağlamaya önem vermişlerdi. XIX. yüzyılda halk müziği keman, ud, gırnata, bağlama, def gibi çalgılarla da icra edilir duruma gelmişti. Davul-zurna eğlencenin vazgeçilmez çalgılarıydı. Safranbolu ve bazı illerimizde davul-zurna, akımına “meyter” deniliyordu.

Osmanlı döneminde saz şairlerinin halkı eğlendirmelerindeki rolleri büyüktü. Çoğu gezgin olan bu şairler, köylerde köy odalarında veya ağa konaklarında, şehir ve kasabalarda hanlarda ağırlanıyor, sanatlarını icra edip bahşış topluyorlardı. Saz şairleri halk hikâyeleri anlatarak, birbirleriyle karşılaşma yaparak, muamma asarak, türküler-destanlar söyleyerek halkı eğlendiriyorlardı. Kahveler, panayır çadırları onların uğrak yerleriydi. Halk türkülerimizin birçoğu da saz şairleri tarafından yapılmıştır. Semahların müziğini çalıp söyleyenler de onlardır.

Halk oyunları, halk müziğiyle bütünleşerek halkın başlıca eğlence kaynağı idi. Her Türk, yöresinin halk oyunlarını öğrenip düğünlerde, bayramlarda oynamaya çalışırdı. Bugün Türkiye’de oynanan halk oyunlarının tamamına yakını Osmanlı döneminde intikâl eden oyunlardır. Osmanlı döneminde Doğu ve Batı Rumeli’de, Balkanlar’da karşılama, hora, zeybek, semah, Marmara Bölgesi’nde zeybek, karşılama, karşılıklı oyun, Karadeniz kıyılarında horon, bar, İç Anadolu’da halay, zeybek, düz oyun, karşılıklı oyun, semah, Batı Anadolu’da ve adalarda zeybek, karşılama, semah, Akdeniz kıyılarında zeybek, karşılıklı oyun, semah, Doğu Anadolu’da halay, bar, semah, yallı, nanay, Güneydoğu Anadolu, Suriye, Irak’ta halay, harkuşta hâkim halk oyunu türleriydi. Ayrıca en eski Türk halk oyunu sinsin, kılıç-kalkan oyunları geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Halk oyunları Alevî-Bektaşî toplumları dışında genellikle kadın-erkek ayrı ayrı oynanmaktaydı. Kadınların erkek önünde oynaması Sünnîlerce günah sayıldığından “köçek” denilen kadın kıyafetinde erkek oyuncular türemişti. Kadınların eğlencelerinde ve erkeklerin gizli toplantılarında çengiler oynatılmaktaydı. Köçek ve çengiler, İstanbul’dan taşraya yayılmıştı ve Arabistan kökenli çiftetelli türünde halk oyunları oynarlardı. İstanbul’da Ramazan geceleri Direkterarası’nda halkı eğlendiren çengiler, kantocular Ermeni, Rum kadınlarıydı.

İstanbul’da erkek oyuncuların (rakkasların) iki çeşidi vardı: Köçekler, tavşan oğlanları. Bunların yanında maske takarak, çeşitli oyunların abartılı taklitletini yaparak halkı eğlendiren curcunabazlar (soytarı, zirzop da denir) görülürdü. Çengi ve köçeklerin İstanbul’da “kol” denilen teşkilatları vardı. Bir çengi kolu; kol başı, yardımcısı, 12 çengi ve 4 sıracıdan (1 kemancı, 1 çifte nâracı, 2 daireci) oluşmaktaydı. Ayrıca İstanbul’da eğlenceyi sağlayan kiralık sanatkârlardan oluşan 12 kolun varlığını Evliyâ Çelebi’den öğreniyoruz. Bu kollardaki çengi ve çalgıcıların çoğu Ermeni, Rum, Yahudi ve Roman’dı. 1857 yılında İstanbul’da köçeklik yasaklandı ancak Anadolu’da uzantısı devam etti.

Halk tiyatrosu temsilleri, gösterileri ve halk sporları, hokkabaz-sihirbaz-zorbâz – perendebâz – cambâz – gürbâz – kûzebâz – şemşirbâz vb. Sanatkârları gösterileri halkı daima eğlendirmiştir.

Halkı eğlendiren unsurlardan biri de hayvan oyunları, güreşleri ve döğüşleridir. Deve güreşleri kış, horoz ve kaz döğüşleri kış ve ilkbahar, boğa güreşleri ise yaz mevsiminin eğlenceleri arasındadır. Diğer taraftan ayı-maymun-yılan-köpek-keçi oynatma, güvercinlere takla attırma da İstanbul halkının eğlencele-rindendi. Ayı oynatma, İstanbul’dan çevre illere de yayılmıştı.

Salıncağa, tahterevallie, dönme dolaplara, atlı karıncalara binmek, uzun eşek, saklambaç, çelik-çomak, aşık-taş oyunları oynamak çocukların, gençlerin rağbet ettikleri eğlencelerdendi. Çocukların ayrıca Yağ Satarım Bal Satarım, Üşüdüm Üşüdüm, Aç Kapıyı Bezirgân Baş, Mendil Kapmaca, Esir Almaca gibi müzikli ya da müziksiz birçok oyunu vardı. Uzun kış gecelerinde yetişkinlerin çok rağbet ettikleri bir oyun da yüzük oyunuydu. Kahvehanelerde, erkekler kâğıt (XIX-XX. yüzyıl), dama, domino, tavla oynuyorlardı.

Türkiye’de halka açık ilk film gösterileri İstanbul’da 1897 yılında S. Weinberg tarafından başlatıldı. 1908 yılından itibaren çeşitli şehirlerde yabancıların ve azınlıkların işlettiği sinemalar açıldı. 1914’te ise ilk kez Türklerin işlettiği Millî Sinema ve Ali Efendi Sineması İstanbul’da faaliyete geçti. Halkın sinemaya ilgisi büyük oldu. 1917 yılından itibaren ise öykülü, uzun metrajlı Türk filmleri çevrilerek gösterime sunuldu.

KAYNAKÇA

- And, Metin: *16. Yüzyılda İstanbul*, Tayf Mat., İst. 1994, 326 s.
- And, Metin: *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*, Baha Mat., İst. 1962, 78 s.
- And, Metin: *Kırk Gün Kırk Gece*, Doğuş Mat., Ank. 1959, 207 s.
- And, Metin: *Türk Köylü Dansları*, Sırlar Bsm., İst. 1964, 124 s.
- And, Metin: *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, H. Ü. Bsm., Ank. 1982, 412 s.
- And, Metin: Osmanlı’da Soyтары ve Önemi, *Kültür ve Sanat*, S. 37, 3/1998, s. 2-7
- Ataman, Sadi Yaver: *Türk İstanbul*, (Hızl. Süleyman Şenel), İst. 1977, 512 s.
- Ataman, Sadi Yaver: *Eski Türk Düğünleri*, TTK Bsm., Ank. 1992, 151 s.
- Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey: *Bir Zamanlar İstanbul*, (Hızl. N. Ahmet Banoğlu), Kervan Yay. İst. 1973, 309 s.
- Baykurt, Şerif: *Anadolu Kültürleri ve Türk Halk Dansları*, Yeni Doğuş Mat., Ank. 1995, 238 s.
- Bayrı, M. Halit: *İstanbul Folkloru*, Baha Mat., İst. 1972, 256 s.
- Çalışlar, Aziz: *Tiyatro Ansiklopedisi*, TTK Bsm., Ank. 1995, 708s.
- Demirsipahi, Cemil: *Türk Halk Oyunları*, TTK Bsm. Ank. 1975, s. 61-70
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*: (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Kültür Bakanlığı ortak yayını)
- Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*: (Türkçeleştiren Zuhuri Danışman), Kardeş Mat., İst. 1969, C. II, ss. 208-234
- Gelibolulu Mustafa Ali: *Görgü ve Toplum Kuralları Üzerine Ziyafet Sofraları*, (Hızl. O. Şaik Gökyay), Kervan Yay., İst. 1978, 2 cilt, 300+310 s.
- İstanbul Ansiklopedisi* (Reşat Ekrem Koçu)
- Kayaoğlu, İ. Gündag: *Eski İstanbul’da Gündelik Hayat*, Altan Mat., İst. 1998, 167 s.
- Koz, M. Sabri: *Ramazan Fasılları-Bekçi Baba*, Bayrak Mat., İst. 1998, 198 s.
- Musahipzade Celâl: *Eski İstanbul Yaşayışı*, Türkiye, Bsm., İst. 1946, 184 s.
- Özgüç, Ağâh: *80. Yılında Türk Sineması*, Ünal Ofset, Ank. 1994, 303 s.
- Pakalın, M. Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt, M. E.Bsm., İst. 1946-1954, 870-784-670 s.
- Sevengil, Refik Ahmet: *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?* Ahmet Kâmil Mat., İst. 1927, 140 s.
- Tansuğ Sezer: *Şenliknâme Düzeni*, Mataş, İst. 1993, 72 s.
- Üçok, Hacı Şeyh Oğlu Hasan: *Çankırı’da Ahîlikten Kalma Sohbet Teşkilâtı*, Çankırı Vilâyet Mat., Çankırı 1932, 346 s.
- Yönetken, Halil Bedi: *Derleme Notları I*, Çeltüt Mat., İst. 1966, 159s. *Derleme Notları II*, Yenilik Bsm., İst. 1991, 85 s.

[Türk Kültürüne Hizmet Vakfının yayımlandığı *Türk Dünyası Kültür Atlası*’nın Osmanlı dönemi için sipariş edilmiş, ancak henüz yayımlanmamıştır.]

ÖZBEKLER'DE YEMEK KÜLTÜRÜ

Elmira EDİLBAKOVA*

“Özbekler, üç Türk kavmi olan Karluk, Oğuz ve Kıpçak Türkleri'nin birleşmesinden meydana gelmişlerdir. Bugünkü Özbekistan, 1860-1880 yıllarında Rus işgaline maruz kalan ve Çarlık Rusyası'nda “Türkistan Umumî Valiliği” adı ile idare edilen Batı Türkistanın bir parçasıdır. Türkistan umumî valiliğinin fergana, Semerkand, Sir Derya vilayetlerinin birer parçasıyla Hîve, Buhara Hanlıklarını Özbeklerle meskün olan kısımları bugün Özbekistan Cumhuriyeti'dir. Merkezi (başkenti) Taşkenttir. 1989 Rus istatistiklerine göre sayıları 20 milyon civarındadır.”¹

“Benzing'e göre; Afganistan, Tacikistan ve Kazakistan'da yaşayanların sayısı 1 milyon civarındadır.”²

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 20 Haziran 1991'de bağımsızlığına kavuşmuştur.

“Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ortasında yer alır. Kuzeyinde Aral Denizi ile Kazakistan, doğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, güneyinde Afganistan ve Türkmenistan ve batısında da yine Türkmenistan yer alır.”³

“Tipik bir kara iklimine sahip Özbekistan'da yazlar oldukça sıcak geçer. Kışın ise ısı oldukça düşüktür.

Özbekistan yer üstü olduğu kadar yer altı zenginliklerine de sahiptir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda Özbekistan'da bol miktarda petrol ve doğalgaz olduğu tespit edilmiş ve çıkarılmaya başlanmıştır.

Sovyet döneminden önce Özbek Türkleri'nin eğitim müesseselerini, diğer Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi, mektepler ve medreseler oluşturuyordu. Bu mektep ve medreseler Gaspıralı İsmail Bey'in başlattığı usûl-i cedid hareketi ile yeni bir eğitim ve öğretim şekline girerek Özbek

* Kazak Türk Ahmet Yesevi Üniversitesi Dil Dili ve Edebiyatı Öğrencisi, Türkistan

1 M.Akar – Türk Dünyası Çadaş Edb., İst., 1994 s.143-153

2 Johannes Benzing – Özbek ve Yeni Uygur Edb. Türk Dünyası Edb. İst. 1991, s. 85-109

3 Mehmet Saray – Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, TTK, Ank. 1999

Türkleri'nin ihtiyacını karşılayacak bir seviyede kavuşturulmuştur. 20.asrın ilk çeyreği sonuna kadar bu mektep ve medreselerden yetişen Özbek gençleri, millî benliğin muhafazasında uzun yıllar atesirli olmuşlardır. Fakat, Bolşevik ihtilâlinde sonra kruulan eğitim müesseseleri bilhassa 1924-25'den itibaren, Özbekleri tamamen Sovyetleştirmeye yönelik bir program uygulamaya başlamışlardır. Eğitim ve ilim dili olarak Özbek Türkçesi yetersiz görülmüş ve Rusça zorunlu hale getirilmiştir. Günümüzde ise Özbek Türkçesi eğitim ve ilim dili olarak zorunlu tutulmuştur.”⁴

SONUÇ

İnsanlar yerleşik hayata geçmeden önce avcılık ve toplayıcılıkla karınlarını doyurmuşlardır. Yerleşik hayata geçtikten sonra ise topraktan kaplar yapmış ve elde ettiği ürünleri ateşte pişirmeye başlamıştır. Yemekler halk arasında ortaya çıkmış ve anane şeklinde günümüze kadar gelmiştir.

Her millette olduğu gibi Özbek Türkleri'nin de kendine has yemekleri vardır. Yemeklerde et, pirinç ve hamurdan fazla miktarda faydalanılmıştır. Öyle yemekler vardır ki bunlar her gün hazırlanmaz. Özel günlerde, düğün ve bayramlarda hazırlanır. Özbek Türklerine ait yemeklerden pilavın, kebabın ve sulu yemeklerin çok fazla çeşidi vardır. Bu çalışmada Özbek Türklerine ait yemeklerin bazılarını yer verilmiştir. Çünkü bir millete ait yemeklerin hepsini araştırmak ve onları bir arada toplamak hem zor hem de çok zahmetli bir iştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Özbek Türkleri'nin yemeklerinde et, hamur, pirinç ve sebzelerden çok fazla yararlanılır. Her millette olduğu gibi Özbek Türkleri'nin de kendine has yemekleri vardır. Ayrıca malzemelerden yararlanma ve yemek hazırlama şekilleri de farklıdır. Bu sebeptendir ki Özbek Türkleri'ne ait yemekler kendine has bir özellik gösterir. Bu kendine haslık malzemeden yararlanma ve yemek hazırlama şeklidir. Ayrıca yemeklerde çoğunlukla hayvanın iç yağından faydalanılır.

Bu çalışmada yer alan yemekler dört kişilik olarak hazırlanmış olup tarifler de ona göre verilmiştir.

4 Mehmet Saray – Yeni Türk Cumhuriyeti Tarihi, T.T.K. Ank.1999

ÖZBEK YEMEKLERİ

a – Sulu yemek ve çorbalar

- Kaynatma şorva (Kaynatma çorba)
- Nohatli şorva (Nohutlu çorba)
- Kelle şorva (Kelle çorbası)
- Tavuk şorva (Tavuk çorbası)
- Dolmalı şorva (Dolmalı çorba)
- Kiymali şorva (Kıymalı çorba)
- Dumbulli şorva (Mısırlı çorba)
- Tanga aş
- Şirrhorda
- Şirkavak
- Katikli Horda (Katıklı Horda)
- Kaymakli Şorva
- Mastova – I
- Mastova – II
- Maşhorda
- Maşkavak
- Höpleme
- Mançiza

b-Etli yemekler

- Kelle – paça
- Yahna Göşt (Haşlanmış et)
- Yahna – til (Haşlanmış dil yemeği)
- Dumba –ciger (Ciğer kebabı)
- Lik – lik
- Dimlama (Dimlama)
- Kiyma Dimlama (kıyma dımlama)
- Ajabsanda
- Göştñut
- Göştli Bötka (Etli Bötka)
- Kürdük
- Barra Göşt
- Kazan Kebab

c-Pilavlar

- Özbek Pilavı
- Semerkand Pilavı
- Şadıbek Pilavı
- Kavurma şavla
- Kavatak Pilavı (Tok aşı)
- İlvasın Pilavı

d-Börekler

- Lazzat Samsa (Lezzet Böreği)
- Aşkavak Samsa (Kabaklı Börek)
- Zangra

e-Yemekle ilgili atasözleri

f- Sonuç

g- Kaynak Kişiler

h-Bibliografya

DERLEME - TARAMA

BROD – GORA AĞZINDA TÜRKÇE SÖZCÜKLER

Zemun MANDAK*

Gora halkının, özellikle Brod köyünde yaşayanların geçmişten günümüze kadar en önemli işleri gurbete gidip çalışmaktır.

Goralılar Osmanlı İmparatorluğunun yayıldığı hemen hemen tüm yerlere, Balkanlara, Küçük Asya'ya, hatta Mısır'a kadar gitmişlerdir. Gittikleri yerlerin çoğu Türk ahalisiyle yerleşik olduğu için kendileri de Türkçe konuşmasını bilirlermiş.

Memleketlerine geri döndüklerinde ise beraberlerinde Türk kültürünü, gelenek göreneklerini, görgülerini, Türkçe sözcükleri de getirmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Brod (Gora) ağzında Türkçe sözcüklerin sayısı epeyce çoktur.

Gora ağzına Türkçe sözcükler değişik dönemlerde, farklı yollarla ve bu bölgenin değişik yerlerine girmiştir. Dolayısıyla bu sözcüklerin Gora ağzına yerleşmesi farklı şekillerde olmuştur. Bu sözcükleri yazarken, özellikle Brodluların kullandıkları biçimde olmalarına dikkat ettim. Gereksiz karışıklıklara yol açabilir düşüncesiyle, bir de bu sözcüklerin yöremizde telafuz edilirken uğradığı değişiklikleri göz önünde bulundurarak, asıl şekillerinin transkripsiyonunu vermeyi uygun görmedim. Herkes anadildeki sözcüklerin anlamını öğrenmesi merakından mada, yerel ağzımızda ne kadar çok Türkçe sözcüğün de bulunduğu farkına varmalıdır. Dilimize yerleşen bu sözler bütün Gora ve çevresinde, özellikle de Brod köyü ağzında yüksek sayıda görülmektedir. Hemen vurgulayalım ki bu yazıdaki sözcükler Türklerden geçtiği için öyle yazılmıştır. Çünkü bazı sözcükler Türkçe değil Arapça veya Farsçadır. Fakat bu yörelerde Osmanlılar hüküm sürdükleri için onlar bu sözcükleri de Gora ve Brod'a getirmişlerdir. Türkçe kökenli sözcüklere ayrı önem verilmiştir.

Daha kolay anlaşılmaları için bazı sözcüklerin tercümeleri daha geniş yapılmıştır.

Amacım Brod (Gora) yerel ağzındaki bu Türkçe sözcüklerin unutulmaması ve de gelecek nesillere bir kültür hazinesi olarak miras kalmasıdır. Zaten bu yazının asıl amacı da budur.

* Öğretmen Brod-Prizren

TURSKO – OSMANLISKE REČI U BRODSKO – GORANSKOM LOKALNOM GOVORU

Predgovor

Osnovna delatnost stanovnika Gore a naročito sela Brod bilo je a danas je pečalbarstvo – gurbethluk.

Pečalbarili su po celom Balkanu, Maloj Aziji, pa čak u daleki Egipat, dakle po ondašnjem celom Turskom (Osmanliskom) Carstvu. Pečalbarili su u mestima i gradovima koji su većinom bili nastanjeni turskim stanovništvom. I svi su znali da govore turski jezik.

Vraćali se u svoj memleket, u svoj Brod, Goru, noseći sa sobom tursku kulturu, običaje, terbije pa i turske reči. Zato ih i toliko mnogo ima u lokalnom brodskom (goranskom) jeziku.

Turske reči su nam ulazile u jezik (govor) u različita vremena, različitim putevima i narazličitim mestima našeg govornog teritorija.

Razumljivo je da su primane i u različitim oblicima. Stao sam na stavište, da kod pisanja reči, donosim onaj oblik koji je kod nas brođana uobičajan. Smatram da bi davanjem transkripcije izvornog oblika dovodilo samo do nepotrebne zabune, jer i devijacije koje su nastale u našoj interpretaciji nisu takve i tolike da menjaju značenje reči i izraza. Osim radoznalosti da upozna smisao reči u svom maternjem jeziku, svaki čovek trebalo je da je svestan da u našem lokalnom govoru ima jako puno reči i izraza (turcizmi), reči koje su nam prenesene u govor čitave Gore i šire a naročito sela Brod. Osmah da napomenem da sve reči naznačenje u ovom prilogu su prenete od Turaka Osmanlija, i kao takve ih zapisujem, mada neke reči nisu samo iz turskog jezika, već zasigurno i iz arapskog i persiskog jezika. Zajedničko svim rečima u prilogu je da su ih Turci preneli u krajevima gde su dugo vladali, te tako i u naš kraj Goru a naročito u naselju Brod. Osobita pažnja posvećena je turcizmima, toj lepoj baštini naše prošlosti.

Tumačenja a osobito prevodi pojedinih reči mnogo su obilatiji, a to radi lakšeg shvaćanja smisla reči.

Namera mi je bila da se ove reči u našem Brodskom (goranskom) jeziku ne zaborave, već da se, kao kulturno blago sačuva za buduće generacije. Ovaj rad upravo to ima za cilje.

A

Aar (ahır) – prostorija za stoku
 aardžija (ahırcı) – sluga u aru, govedar, konjar
 abadžija (abacı) – krojač grubog suknja
 abenjača (abadan yapılmış takke) – kapa od abe
 abdesšana (abdesthane) – prostorija za uzimanje abdesta
 aber (haber) – glas, vest, poruka
 Abisinija (Etiyopya) – Etiopija, Habeš
 abraš (abraş) – pjegav, lisast konj
 ebu (baba) – otac, deda, predak
 abuzemzem (âbu – zemzem) – voda iz izvora u Meki
 ač (aptal) – budala, glupan
 ačik (açık) – otvoreno, jasno
 ače (tay) – ždrebe, konjče
 ada (ada) – ostrvo, poluostrvo
 adam (adam) – čovek
 adam boj (çok uzun boylu adam) – vrlo visok čovek
 adaš (adaş) – čovek istoga imena
 adet (adet) – običaj, navika, tradicija
 adetosum (adet olsun) – reda radi, običaja radi
 adile – sadile (adıyla sanıyla) – sve po redu, od početka do kraja
 admiral (amiral) – najviši čin u ratnoj mornarici
 adžaip (acayip) – čudo, divota
 adžamija (acemi) – neiskusan, mlad, početnik
 adžamiluk (acemilik) – neiskustvo
 adžo (amca) – starac, stric, amidža
 adžaba (acaba) – da li? Tko zna?
 adžele (acele) – žurba, hitnja
 adžija (hacı) – koji je bio na hadž, posetio Meku
 adžiz (aciz) – nemoćan
 adžuzija (ihtiyar kadın) – starica
 adara – budara (eğri büğrü) – iskrivljeno i pokvareno, otpad
 af učiniti (affetmek) – oprostiti
 afare (gudubet) – nakaza, rugoba
 aferim (aferin) – bravo! Tako je!
 afedersan (affedersiniz) – izvinite
 afat (öncülük vermek) – dati prednost
 afitira (olur olmaz konuşan) – priča koješta
 afion (afyon) – sirovi opijum
 aga (ağa) – zemljoposjednik, gazda
 agalari (birinciler, büyükler) – prvaci, velikaši
 agaluk (ağalık) – titula i vlast age
 agda (ağda) – kuvani šećer
 agr (onurlu) – ponosan, ohol, umišljan (čovek)
 agrluk (gelinin damattan aldığı hediyeler) – oprema što mlada dobiva od mladoženje
 ahabab (apap) (ahbab) – prijatelj, drug

ahdnama (ahdname)– povelja, politički ugovor
 ahiret (ahiret)– budući svet
 ahlak (ahlak)– dobro vladanje, moralnost
 ahmak (ahmak)– glup, budala, organičen čovek
 ahmedija (ahmediye)– čalma, platneni ovoj oko fesa
 ahval (ahval)– prilike, okolnosti, stanje
 aip (ajp) (ayıp) – sramota
 airli (hayırlı kişi)– sretan, čestit
 ajakolija (ayakyolu)– nužnik, wc, zahod
 ajalet (eyalet)– oblast, pokrajina
 ajan (âyan)– starešina nekog mesta, prvak
 ajdamak (sopa)– batina, toljaga, malj
 ajdar(eşek) – magarac
 ajet (ayet)– rečenica, redak iz Časnog Kurana
 ajgar(aygır) – pastuv, ždrebac
 ajin (hain)–prepredenjak, lukavac
 ajkuna(sevgili kadın) – draga, ljubavnica
 ajlaz (haylaz)– lenčina, skitnica, danguba
 ajlak (işsiz)– bezposlen, nerad
 ajlik (aylık)– dohodak, stalna mesečna plata
 ajna (ayna)– ogledalo
 ajni (aynı)– isti, pravi
 ajran (ayran)– jogurt
 ajvan (hayvan)– domaća životinja, stoka
 ajvar (biber ezmesi)– vrsta salate od povrća
 ajvaz (ayvaz)– sluga
 ak (hak)– plata, zasluga; pravda
 akaid (akait)– islamski vjerski propisi
 akar (arsa, ev ve avlusu)– zemljište, kuća i okućje
 akaret (malûl)– invalid, nesposobnik
 akastile(kasıtlı) – hotimice, kastile, namerno
 akik (akik)– narukvica s dragim kamenom
 akikate(güzel yapmak) – lepo uraditi
 akal (akıl)– pamet, um, razum
 aklija (haklı)– u pravu je
 akmak (ahmak)– glup, budala, ograničen čovek
 akran (akran)– vršnjak, slični, jednaki
 akraba (akraba)– rodbina, rođak, srođnik
 akrep (akrep)– škorpion
 aksi (aksi)– protivno, kontra, suprotno
 akşam(akşam) – sumrak, četvrti dnevni namaz muslimana
 akşam hair olsun (akşamınız hayırlı olsun)– večernji pozdrav
 akşam hajrola (akşam hayrola)– dobra večer
 akşamluk (akşamlik)– večerni razgovor
 al (hal) – stanje prilika
 alajka (kadın hizmetçi)– služavka, pomoćnica
 alno (al)– rumeno, crveno, jasnocrveno
 ala (ejderha)– aždaja, zmaj

a la turka (alaturka)– na turski način
 alađerim (Allah kerim)– kako bog da
 aladžke (alaca kumaş)– pamučna tkanina s šarama
 aladžak (alacak) – potraživanje od dužnika
 a la franga (alafranga)– na evropski način
 alaka (alâka)– interesovanje
 Allah emanet (Allah’a emanet ol) – zbogom
 Allah razı olsun (Allah razı olsun)– bog odobrio
 Allah selamet (allah selamet) – bog ti bio spas
 Allah rahmetile (Allah rahmet eylesin)– bog mu se smilovao
 Allah versun (Allah versin)– da bi bog dao!
 Allahu ekber (Allah u ekber)– bog je najveći
 alankazani (kazandan almak) – uzeti iz kupa
 alaša (at sürüsü)– čopor konja
 alat (alet)– oruđe, sprava
 al at (al at)– konj ride (crvene) boje
 alav – isto što i alapljiv
 al bašča (gül bahçesi)– cvetnja, ružičnjak
 al biber (al biber)– crvena paprika
 alben (özellikler)– lepe znaci, osobine svojstva
 alçak (alçak)– nevaljalac, neotesan
 alçija (alçı)– gips
 alcereçe (al hereke)– crveni ogrtač
 alejhilane (aleyhilane)– proklet bio šejtan
 alejhiselam (aleyhiselam)– neka je blagosloven
 alejkum selam (aleykümselam)– mir svima
 alam (alem)1 – znak, nešto što se ističe, zastava
 alem (âlem)2 – svet, dunjaluk
 alev(alev) – žar, (jasno crven)
 aladžija (alıcı) – mušterija, prosac
 alim (alim)– učenjak, teolog, mudrac
 alis (halis) – prav, tačan, istinit
 alişma (alışma) – prikrivanje u nečemu
 alaş veriş (alış veriş)– trgovina, pazar
 alamet (alamet)– simptom, znak
 alkatmer (karanfil)– karanfil
 alkohol (alkol)– opojni sastav žestokih pića
 almanah (almanak)– godišnjak, zbornik dela
 almas (elmaz)– dragulj
 alosan (elleri, ayakları felçli)– ukočen u udovima
 altan (altın)– zlato, zlatni novac
 alti (altı)– šest
 altıparmak (altıparmak) – čovek sa šest prstiju na ruci
 altıpatlak (altıpatlar) – revolver sa šest metaka
 altmış (altmış)– šezdeset
 alva (halva) (helva) – poslastica od brašna, šećera, meda i dodataka (oraha)
 amajlija (hamaylı) – predmet koji ljudi nose uza se da ih brani od zla
 amal (hamal)– nosač

aman (aman)– pomoć! Milost!
 amandžik (hamamcık)– malo kupatilo
 amanet(emanet) – povereno dobro kome se nekom daje za čuvanje
 ambar(ambar) – skladište žita
 amber (amber)– specijalni miris, masna tvar
 amel (amel)– posao, rad, postupak, način
 amelija (amelijat)– operacija, hiruški zahvat
 amin(amin) – u dovama (molitvama) «Pristajem» na sve
 amidža (amca)– stric
 amidžić (yeğen)– brat po stricu, bratić
 amidžinica (yenge)– strina
 amir (amir)– zapovjednik, starešina
 ana (anne)– majka
 andisati (anmak)– govoriti, spomenuti
 andžak (ancak)– upravo
 angarija (ağır işlerde yardımcı olmak)– ispomoć u teškom poslu
 ankakuš (tembel)– lenjština, vlečko
 anladumiti (anlamak)– razumeti, shvatiti
 anlajisati (anlamak)– isto što i anladumiti
 anterija (gömlek altına giyilen bir çeşit eşya)– deo odeće, oblaći se iznad košulje
 anzrlak (hınzırlık)– smutnja, inat
 ačik (açık)– sasvim jasno
 aru (âr)– stid, sramota
 araba (araba)– obična zaprežna kola
 arabadžija (arabacı)– vozač arabe
 arabatija (harabatı)– rasipnik, nemarnik
 arabica (Arap alfabesi)– arapsko pismo
 arada (arada)– između, posredi
 arap(Arap atı) – konj jako crne dlake
 Arapin (Arap) – stanovnik Arabije
 araisati (yaramak)– goditi, prijati
 aralak(aralık) – međuprostor, mali hodnik
 aramija (harami) – razbojnik, kradljivac
 aramzade (haramzade)– kopile, nitkov, hulja
 ardija (ardiye)– sobica iza dućana
 ardžoval (yoğurt ve bir miktar su karışımı)– pomešano malo vode i kiselog mleka
 argaç (hayvanlar için otlak yerli ahır)– nastamba za stoku sa pašnjakom
 argat (kale duvarlarında tüfek atmak için kullanılan delik)– rupa u zidu tvrđave, tj. puškarnica
 argatin (ırgat)– radnik nadničar
 arka (arka)– leđa, zaleđe, protekcija
 arkadaš (arkadaş) – drug, kolega
 arkalija(arkalı) – podupret, učvršćen s leđa
 arli (terbiyeli ve çalışkan)– dobro vaspitan, vredan
 armagan (armağan)– dar, poklon
 arman (harman)– gumno

Arnaut (Arnavut)– Albanac
 arno (güzel, iyi)– dobro, lepo
 arpa (arpa)– ječam
 arpadžik (arpacık)– sitan luk za sađenje
 arpakaša (arpa aşı)– kaša od ječma (arpaš)
 arsa (arsa)– gradilište
 arslan (arslan)– lav
 arsu (ursuz) (arsız) – bezobraznik, bestidnik
 aršin (arşın)– mera za dužinu
 arterisati (arttırmak) – povisiti cenu, nadmetati se
 arzi odaja (yapılmış oda)– grağena soba, (odaja)
 arziti (ağlaşmak)– tužiti se na nekoga
 asaba (asabe)– srodnici po muškoj lozi
 asaki (veliaht anneleri)– majke prestolonaslednika
 asar (izler, işaretler)– tragovi, znakovi
 ashab (ashap)– drug, kolega
 asi (asi)– grešnik, silnik, odmetnik
 aserisati (asıleştirmek) – pobesnet, naljutiti se
 asiluk (asilik)– drskost, naduvenost
 asker (asker) – vojnik
 askije (kemer, kayış)– tregeri, preramke, naramenice
 asli (aslı)– temeljit, potpun
 aspralija (kırmızı mendil) – crvena marama
 astar (astar)– platno za postavu
 astaluk (hastalık)– bolest
 astahana (hastane)– bolnica
 aščija (aşçı)– kuvar
 aščiluk (aşçılık)– kuvarska veština
 aščinica (yemekhane)– javna kuhinja
 ašićare (aşikare)– namerno, javno, otvoreno
 ašk (aşk)– ljubav, ljubavni zanos
 ašik (aşık) – ljubavnik, dragi momak koj ide devojci na ašikovanje
 učiniti se ašik (aşık olmak)– zaljubiti se
 ašikluk (aşıklık)– gledanje između momka i devojke
 aškosum (aşk olsun)– bravo! Sjajno!
 aškuna (sağlığına, şerefe)– zdrav bio, nazdravlje
 ašlama (aşılama)– kalemljenje trešanja
 ašlamuša (kiraz böreği)– pita od trešanja
 arčlak (harçlık)– trošak, džeparac
 at (at)– konj, ždrebac
 atkina (kısırak) – kobila, ždrebica
 atar (attar)– travar
 ater (hatır)– ukazati mu pažnju
 atlija (atlı) – konjanik
 atmadža (atmaca) – ptica grablivica, kobac
 atmejdan (at meydanı, hipodrom)– mesto za konjske trke
 atula (natı)– greda u zidu na koje stoje druge grede
 ava (hava) – vazduh

avajlija (ayva) – dunja
 avellelija (konforlü) – prostran, komotan
 avale (utanmak, gizlemek) – sramotiti se, kriti se
 avan (havan) – vrsta posude za tucanje rasutih materija
 avanica (alçak, kötü kişi) – zlikovac, nitkov
 avaz (avaz) – zvuk, povik, glas
 avdžija (avcı) – lovac
 avlija (avlu) – dvorište
 avret (avret) – stidna mesta koja treba pokriti odećom
 azab (azap) – muka, patnja
 azade (azat) – slobodan od obaveza
 azap (azap) – pešak, vojnik
 azbašča (park) – park, perivoj
 azdisati (yüreklenmek, güçlenmek) – posiliti se, pomamiti se
 azgan' (kızgın, kızmış) – divlji, besni, ljut, razdražen
 azman (azman) – veoma krupan
 azur (lacivert) – nebesko plavetnilo, modrina
 aždaja (ejderha) – zmaj
 ažder (ejderha) – halapliv kao aždaja

B

babo (baba) – otac
 bač (yayladaki sığirtmaç) – stočar u planini, rad u bačilo
 bačilo (yayla ahır) – katun, nastamba u planini
 badava (bedava) – besplatno, bezrazložno
 badža (baca) – otvor za izlaženj dima
 badžak (bacak) – noga, krak
 badžanak (bacanak) – muževi dveju sestara – jedan drugome su badžanaci
 badžomet (ocakçı) – odžačar, dimničar
 bag (bağ) – vinograd, vrt
 bagana (bağan) – jagnječa kožica
 bagija (isyancı) – buntovnik
 baglama (bağlama) – šarka na vratima
 baht (bahtlı) – sretan
 baksuz (bahtsız) – nesretan čovek
 baildisati (bayılmak) – pasti u nesvest
 bailma (bayılma) – nesvestica
 bajagi (sanki) – tobože
 bajat (bayat) – star, pokvaren od dugog stajanja
 bajer (bayır) – strmina, uzbrdica, breg
 bajrak (bayrak) – zastava
 bajram (bayram) – naziv za dva muslimanska praznika
 bajramovati (bayram etmek) – slaviti bajram
 bak (bak) – gledaj, vidi! Pazi!
 bakal (bakkal) – trgovac na malo
 bakalnica (bakkaliye) – prodavnica na malo
 bakalam (bakalım) – da vidimo!

bakam(ruj) – šminka, ruž
 bakamiti se (sürmelenmek) – šminkati se
 bakija (baki) – ostatak
 baklava(baklava) – pita sa orasima nalivena šerbetom i isečena na kriške
 bakrač(bakraç) – kotao
 bakardžija (bakırcı) – zanatlija koji radi sa bakrom
 bakšiš (bahşış) – dar, poklon
 bal(bal) – med
 balaban (balaban) – golem čovek ili životinja
 balčak (balçak) – drška sablje ili mača
 balduza(baldız) – ženina sestra
 Balkan (Balkan) – lanac šumovitih planina, poluostrvo u Južnoj Evropi
 balta (balta) – sekira
 balugdžija(balıkçı) – ribar
 balakija (balık yağı) – riblje ulje
 balvan (direk) – greda, trupac
 bambadava (besbedava) – baš nizašto
 bambačka (kendi başına) – na svoju ruku, sasvim poseban
 bamja (bamyä) – biljka slez
 barabar (beraber) – zajedno, jednako
 barak (barak) – kosmat pas, veliki grivati konj
 barem (bari) – makar
 bardak (bardak) – krčag, čaša
 bardaklija(bardak eriği) – vrsta šljive
 barjaktar (bayraktar) – zastavnik
 barut(barut) – puščani prah
 basamak (basamak) – stepenice
 baskija (çivi) – ekser
 basma (basma) – šareno platno, cic, tkanina
 basmadžija (basmacı) – trgovac basmom
 bastisati (basmak) – navaliti, udariti, pojaviti se
 baš(baş) – «glava», nešto glavno
 bašaga (baş ağa) – glavni aga
 bašća (bahçe) – vrt
 bač čauš (başçavuş) – podoficirski čin u vojsci
 bašibozuk (hırsız) – okrutni pljačkaš
 baška(başka) – posebno, po strani odvojeno
 bašlija(başlı) – što ima glavu, čioda
 baštovan (bahçıvan) – vrtljar, povrtar
 bašuna (kuzu başı) – jagnjeća glava
 bašunsagolsun (başınız sağ olsun) – neka je tvoja glava zdrava (daje se kao izraz
 saučešća povodom smrtnog slučaja; odgovara se sa «dostum sagolsun» – zdrav
 mi bio ti prijatelju)
 batagdžija (batakçı) – raspikuća, rasiptnik
 batal (battal) – pokvaren, zapušten
 bataliti (battal etmek) – zapustiti, ostaviti
 baterisati (batmak, iflas etmek) – propasti, izgubiti imetak
 batil (ahlaksız) – pokvarenjak, nevaljalac, neistina

batlija (bahtlı)– čovek sretne ruke
 batisa(batmak, yuvarlanmak) – propasti, stropoštati se
 batun (bataklık)– mlaka, močvarno mesto
 bazan(bazen) – nekad, katkad, ponekad
 bazar (pazar) – orijentalni robni sajam
 bazardžan (bezircan)– trgovac
 baždar (terazileri kontrol eden memur)– službenik koji kontrolira mere i tegove
 bečar (bekâr)– neoženjen čovek, momak
 bed – dova(beddua) – kletva, prokletstvo
 bedava (bedava)– besplatno
 bedelja (bedel)– zamenik, čovek koji mesto drugog ide na hadž
 bedem (bedem)– zid, nasip oko tvrđave
 bedevija (büyük beden)– ogroman teretni konj
 beduin (beduin)– stanovnik pustinje
 beg (bey)– gospodin, plemićka titula
 begenisati (beğenmek) – poželeti, zavoleti
 begovati (beylik)– vladati kao beg
 begzade (beyzade)– begovo dete
 behar (bahar)– miris, prolećni cvet na voćkama
 bejan (beyan)– iskaz, svedočanstvo, izjava
 bejaz (beyaz)– belo, videlo, beo
 begir (beygir)– konj
 bekčija(bekçi) – čuvar polja
 bekija (bakiye)– ostatak (od plaćanja)
 bekrija (bekri)– pijanica, lola, kicoš
 bela (bela)– nevolja, nesreća, zlo
 belćim (belki) – možda, verovatno, valjda
 beledija(belediye) – opština, gratska uprava
 belegija (bileği)– brus, oštrilo, glodalica
 ben – sin; (benu – Adem) (Adem oğulları) – sinovi Ademovi
 benam (seçilmiş)– odabran, na dobrom glasu
 benebrek (bir çeşit pantolon)– vrsta pantalona
 bent (bend) – brana, nasip, jaz
 benzejsati (benzemiş)– sličan, nalikovati
 berbat (berbat)– prljav, umazan, upropašćen
 berber(berber) – brijač, brico, berberin
 berde (devamlı, dayanıklı)– stalan, izdržljiv
 beržuzar (bergüzar)– dar, nagrada, uspomena
 beriket (bereket)– sreća, blagoslov
 berija(buraya) – ovamo!
 besa (söz vermek)– zadana reč, obećanje, časna reč
 besleme (beslemek)– izdržavanje, hraniti
 be sofra (sofra bezi)– platno što se stavlja pod sofru
 bespares (mutfak bezi) – kuhinjska krpa
 bestilj (pekmez)– gust šljivov pekmez
 beš (beş)– pet
 bešika(beşik) – kolevka
 bešluk (beşlik)– srebren novac od pet groša

beter (beter)– sve gore i gore
 bevab (bev vap)– vratar, portir
 bez (bez)– platno prošarano svilenim nitima
 bezbeli (besbelli) – naravno, dabome, tako je, zaista
 bezistan(kapalı çarşı) – pokriveno tržište gde se prodaje
 biber (biber)– dodatak jelima
 biçak (biçak)– nož
 biçakdžija (biçakçı)– koji pravi i prodaje noževe
 biçimli(biçimli) – dobro skrojen, lepo građen
 bidat (bidat)– novatorija, moda
 budur (bücür,bodur)– malen, kepec, patuljak
 bihuzurluk (huzursuz)– nemir, patnja, uznemirenost
 bilan (at eşyasının bir bölümü)– deo konjske opreme
 bilet (bilet)– karta, ulaznica
 bilesi (bile)– čak, štoviše
 bilmez (bilmez)– glupan, neznalica
 biljur (billür)– kristal
 bimbaša (binbaşı)– komandant hiljadu vojnika
 bin (bin)– hiljada
 bina (bina)– zgrada
 biler jaša (binler yaşı)– živeo hiljadu godina
 binluk (binlik)– novac hiljadarka
 binjek (binek at)– jahači konj
 binjekdžija (binekçi,jokey)– dobar jahač
 binjektaš (binektaşı)– kamen s koga se uzjahuje
 binjiš (çuhadan yapılmış bir çeşit eşya)– ogrtač od čoh (s krznom)
 bir (bir)– jedan
 biraz (biraz)– malo
 burazer (birader)– brat
 birden (birden)– odmah, odjednom
 birim (biri)– neko, jedan među više njih
 birindži (birinci)– prvi
 birluk (birlik)– jedinstvo, zajednica
 bir vaktile (bir vakit)– jednom, nekad, u stara vremena
 bir zaman (eski,geçmiş zaman)– staro doba, prošlost
 biterisati (bitirmek)– svršiti, dokrajčiti
 bitevija (bütün)– sveukupno, toptan
 bogaza (boğaz)– neprohodan put, tesnac
 bogda (buğday)– vrlo sitno zrno pšenice, troha
 boj (boy)– stas, uzrast, visina
 boja (boya)– farba
 bojalija (boyalı)– obojen, u boji, bojadisan
 bojlja (uzun boylu) – čovek visokog rasta
 bokluk (bokluk)– nečist, ljudski izmet
 bol (bol)– veoma prstran, širok, obilan
 boluk (bolluk)– izobilje, «puna kuća»
 bolvan (ahmak,aptal)– glupan, budala
 bondžuci (boncuk)– prošupljena zrnca nanizana na konac služe kao ukras

borčlija (borçlu)– dužnik, obveznik
 borija (boru, borazan)– truba
 borozan (borazancı)– trubač
 bostan (bostan)– dinje i lubenice
 boš (boş)– prazan, pust
 boš (boş laf)– lakrdija – prazna reč
 bošča (bohça) – omot, svežanje u marami darovi
 bošluk (boşluk)– praznina
 boza (boza)– gusto kiselkasto piće od žita
 bozadžija (bozacı)– prodavač boze
 bozdisati (bozmak)– pokvariti, oštetiti
 bozgun (bozgun)– razbijen, pokvaren, trošan
 božur (bir çiçek çeşidi)– biljka s velikim vrlo lepim cvetovima
 brak (bırak)– ostavi! Pusti! Ne diraj!
 bre(be) – uzvik negodovanja, odricanja
 brebelj (çok ama ufak – mnogo a sitno
 bučuk (buçuk)– polovina, polučak
 bučma(bükme) – nešto usukano, ispredeno, konac
 budža (sopa)– batina, toljaga
 budžak(bucak) – ugao, ćošak
 budžur (parasız, fakir)– bez novaca, siromašan
 buđelar (cüzdan)– novčanik, kesa
 bugu (buğu)– vruća para, dim
 bujuk (büyük)– velik, star
 bujrum (buyrun)– izvolite
 bukaar(çok, fazla) – mnogo, puno
 bukagije (bukağı)– okovi, lanci
 bula (fereceli kadın)– žena obučena u dimije i feredžu
 bulbul(bülbül) – slavuj
 buluk (bulûğ)– punoletnost, zrelost
 bulanik (bulanık)– mutan
 bulandisa (bulandır)– zbuni, pomuti
 buljuk (bölük, sürü)– čopor, stado (ovaca)
 bumbareće (mübarek)– čestitka
 bumbašir (mübaşir)– glasonoša, izaslanik
 bunar (pınar)– studenac, kladenac
 bungur(bulgur) – kukuruzna ili pšenična jarma
 boranija (bezelye)– zeleni grah, mahune
 burda (yün atkı)– ogrtač od vune
 burek(börek) – pita od tankih lisnatih kora obložena sirom, mesom i dr.
 buregdžija (börekçi)– onaj koji pravi i prodaje burek
 burgija(burgu) – svrdlo, bušilica
 burma (alyans, nişan yüzüğü)– zaručni, venčani prsten
 burnus (bornos)– veliki vuneni ogrtač od zemlje s kapuljačom
 bururet (anlaşmazlık, kavga)– nesporazum, spor, svağa
 busija (pusu)– zaseda
 but (but)– natkolenica, bedro
 butina (but)– isto kao but

butun (bütün)– čitav, sav
 buzdovan (bozdoğan)– hladno oružje sa železnim šiljcima

C

cicija (cimri) – tvrdica, škrtac
 cifra (sayı)– broja zapisana arapskim ili rimskim znakovima
 ckrli merdžan(ölü mercan) – merdžan u kome su čari
 čabuk(çabuk) – brzo
 čador (çadır)– šator
 čagalj (donmuş çamur)– smrznuto blato
 čair (çayır)– livada, poljana, ledina, pašnjak
 čakar (çakır)– plavook, zelenook
 čakija (çakı)– džepni nožić
 čakmak (çakmak)– kresivo, kremen
 čakšire (çakşır)– pantalone
 čala (çal)– udri! Lupaj! Sviraj!
 čalam (çalım)– naduvenost, uzdignutost, nadmenost
 čalgija(çalgi) – muzički instrument
 čalija (çalı)– grm, trn, žbun
 čališkan (çalışkan)– radan, marljiv, trudeljubiv
 čalma (çalma)– platneni ovoj oko fesa
 čaluk (korkak)– plašljivac
 čam (çam)– jela, bor, smreka
 čamašir (çamaşır)– rublje, veš
 čapa (çapa)– motika
 čamulja (yün takke)– vrsta vunene kape
 čanak (çanak)– posuda
 čangaraci (çingirak)– zvono, klepetalo
 čanta(çanta) – kožna torba
 čapra (deri)– koža
 čapraz (çapraz)– levo – desno, unakrsno
 čaprašik (karmaşık)– zamršen, ispreturan
 čaptija(ipek mendil) – svilena marama
 čark (çark)– točak, kotur, kolo, kotač
 čarapa (çorap)– odevni predmet koji se navlači na noge
 čardak(çardak) – gornji sprat u zgrade
 čardaklija (çardaklı – bir çeşit çiçek)– loza koja se penje uza stup i kuće
 čare(çare) – pomoć, spas, izlaz iz neugodne situacije
 čarka (çarka)– zadirkivanje, početak svade
 čaršav (çarşaf)– prostirka po postelji, stolnjak
 čaršija (çarşı)– ulica ili trg s dućanima i radionicama
 čarug (çarık)– opanak
 čatal (çatal)– viljuška, račve
 čatija (çatkı)– prekrivač, veo, marama
 čatik (çatik)– spojen, sastavljen
 čatlaisati(çatlamak) – crknuti, puknuti (od jada)

Č

- čatma (çatma)– pletena ograda
 čatmalı (çatmalı)– sastavljen, spojen
 çatrlja (küçük ev)– kućerak, koliba
 čatmosan (çatık)– natmuren, naduren
 čauš (çavuş)– podoficirski čin u turskoj vojsci
 čejiz (çeyiz)– nevestinska oprema
 čere (çehre)– lice, izgleda lica
 čekić (çekiç)– bat, malj
 çekmek (pencerenin dikey açılan bölümü)– deo prozora što se otvara vertikalno
 çekmedže (çekmece)– fioka za novac u dućanima
 çekmek – çuprija (halkalı köprü)– most lančanik
 çekrk (çıkırık)– kolo, točak, vitlo, uređaj za dizanje
 çektisati (ızdırıp çekmek)– patiti, trpeti, podnositi
 čelebija(celebi) – mladi gospodin, plemić
 čeenka (takkelere takılan hediye altın)– nakit u obliku perjanice pričvršćen za čalnu (kapu)
 čelik (çelik)– kovano železo
 čengel(çengel) – železna kuka
 čepken (çepken)– rukav na džamadanu
 čerečar (çeyrekçi)– ko plaća samo četvrtinu
 čerek (çeyrek)– četvrtina nečega
 čerleve (çerçeve)– krilo prozora
 čerez (çerez)– slatkiši, poslastice
 čerga (çerge)– mali šator; prostirka sa šarama
 červiš (çerviş)– sok iz mesa; vrsta guste kokoške supe
 česma(çeşme) – izvor iz koga voda teče na cev
 češagija (kaşığı)– četka za timaranje konja i krave
 češit (çeşit) – vrsta, sorta
 çevre (çevre)– koncima izvezana marama, venčani dar
 çevrtija (çevirmek, döndürmek)– okretati, vrteti
 čiba (çiban)– bubulica
 čibuk (çubuk)– lula, kamiš
 čiček (çiçek)– cvet
 čift (çift)– dvoje, par
 čiftek(çift – tek oyun çeşidi) – igra „par – nepar“
 čifut (çifit)– židov, jehudija
 čiflik(çiftlik) – imanje, zemljište
 čik ! (çık) – iziđi; „hajde ako smeš“
 čikarma (aşağılamak, dalga geçmek)– poruga, ruganje
 čiri – çıplak (çırıl çıplak)– gol, golcat; bez igde ičega
 čingrija (çingirak)– zvonice, praporac
 činija (çini)– vrsta posude
 čiplak(çıplak) – gol, nema ništa
 čirak (çırak)– sluga, šegrt, kalfa
 čit (çit)– pareno pamučno platno, basma
 čitluk (çiftlik) – imanje, zemljište u posed

čitma (çitar)– čipka
 čivija (çivi)– klin, ekser za zavijanje
 čiviluk (eşya askısı)– vješalica
 čivit (çivit)– modriilo, indigo
 čiza (sınır çizgisi)– granična linija, međa
 çizma (çizme)– visoka obuća do kolena
 čovan (çoban)– pastir, ovčar
 čoček(bir çeşit dans – çiftetelli) – istočnjačka plesna igra
 čoha (çuha)– vrsta fabričkog čvrsto valjanog suknja
 çok (çok)– mnogo
 çok jaša(çok yaşa) – živeo mnogo godina
 čokanj (rakı için kullanılan bir çeşit şişe)– staklenka za rakiju od manje zapremine
 çokluk (kalabalık)– mnoštvo, masa (sveta)
 çokot (kütük)– trs vinove loze (kočan)
 čolak (çolak)– jednoruk, sakat čovek, invalid
 čorba (çorba)– supa
 čorbadžija (zengin, patron)– gazda, bogataš
 čortan (genç)– mlad, šaren
 čučuk (çocuk)– dečak, momčić
 čukur (çukur)– rupa, jama, udubina
 čul(çul) – pokrivač za konje
 čuma (veba)– kuga
 čurek (çörek)– beli hleb, kolačić
 čuruk (çürük)– mana, nedostatak, nezdrav
 čust (çust)– hitar, okretan
 čuvalduz (çuvaldız)– velika i jaka igla za šivene vreća i samara

Ć

Ćaba(Kaba) (Kâbe) – Islamsko svetilište u Meki
 ćablast (sevimli)– čaknut, luckast
 ćafir (kâfir)– nevernik, ateist
 ćaga (kâğıt)– papir, pismo, omot
 ćagat (belge)– crno na belo; potvrda
 ćaija (kâhi)– vrsta slanog kolača
 ćaja (kâhya)– vlasnik mnogo stoke
 ćama (kadın entarisi)– gornja ženska haljina
 ćar (kâr)– zarada, dobitak u trgovine
 ćardžija(tüccar) – trgovac
 ćasa (âse)– duboka porcelanska ili bakarna zdela
 ćata (kâtip)– pisar
 ćebe (yün örtü)– pokrivač od vune
 ćef (keyif)– volja, raspoloženje
 ćefil(kefil) – svedok
 ćefini (kefin)– belo platno u koje se uvijaju umrli muslimani
 ćeiflija(keyiflilik) – veseo, dobro raspoloženje
 ćela(kel) – glava bez kose

celepir(vurgun, kelepir) – pljačka, plen
 ceman(e keman)– violina
 cemer(kemer)– muški pojas od kože s pregradama za novac
 cekar(kenar) – kraj, granica, međa
 cenef(kenef)– nužnik, zahod
 cepenak(kepenk)– vratanica od dućana
 ceremida(kiremit)– crep za krov
 çerčeve(çerçeve)– prozorski okvir
 cereće(çevre)– platno potkano svilenim nitima
 cereste(kereste)– građa, materijal za gradnju
 cehana(kârhane)– radionica, fabrika
 cerpić(kerpiç)– nepečena cigla sušena na suncu
 cerviš(çerviş)– sok, umak, sos
 cese(kese)– kesa
 ceser(keser)– otpadak, parče, troha
 ceskin(keskin)– ljut, oštar, žestok
 cesma(kesme)– sećanje, isečak
 ceten(keten)– lan
 cevap(kebab) – meso u komade pečeno na žaru
 cezap(kezzap)– jaka voda (azotna kiselina)
 cibrit(kibrit)– šibica
 cibar(kibar)– čist, pažljiv, elegantan
 cibur(kibir)– oholost, gordost, nadutost
 cilibar(kehribar)– vrsta smole, jantar
 ilim(kilim)– tepih, prostirač
 ilit(kilit) – katanac, brava, ključaonica
 inter(deri)– kožuh
 iriš(kiriş)– lepilo stolarsko
 itab(din kitabı) – vjerska knjiga
 olija(köylü)– seljak
 oј(köy)– selo
 opav(çolpan)– hrom, šepav
 opek(köpek)– pas
 or(kör)– slep na jedno oko
 orsokak(kör, çıkmaz sokak) – slepa ulica
 ortapa(kapak) – štopna, zatvarač
 orda(kılıç)– sablja
 orfišek(kör fişek) – slepi metak (corac)
 orka(hapishane)– tamnica, zatvor
 erata(kerata) kašika za obuvane cipela
 orpazar(kör pazar)– trgovanje na slepo
 osli(gülünç) – smešan
 oso(cosa) (köse) – čovek kome ne raste brada
 ošak(köşe)– ugao, kut
 utek(kötek)– udarac, batina
 ufta(köfte)– jelo od mljevenog mesa u sosu
 ufur(küfür)– otpad, izdajstvo, bezvjerstvo
 ula(külâh)– vunena kapa

çulum (küçük topuz) – mali topuz
 çumez (küçük kahvehane) – mala neugledna gostionica
 çumur (kömür) – ugalj
 çup (küp) – zemljani lonac za mleko, med i sl.
 Çuprija (köprü) – most
 Çupurlija (Köprülülü, Makedonya'da bir şehir) – turski naziv za Veles
 çurak (kürk) – kožuh, ogrtač od kože
 çurçija (kürkçü) – krznar
 çurs (kürsü) – govornica u džamiji
 çuskoja (küskü) – poluga, gvozdena motka
 çustek (köstek) – vrsa nakita od zlata ili srebra
 çutuk (kütük) – panj, trupac
 çuvik (kûh) – brežuljak, (kuh – brdo)
 çuza (hapishane) – zatvor, apsana

D

dadilja (dada) (dadı) – dojlja, devojka što čuva decu
 dag (dağ) – planina, breg (karadag)
 dagara (dağar) – mangal
 dagma (damga) – pečat, žig, beljeg, znak
 dahija (dahi) – uzurpator, nasilnik
 dadža (dayı) – ujak
 daire (dayre, def) – udarački instrument, def
 dajak (dayak) – podupirač (za zid)
 dalak (dalak hastalığı) – bolest slezine
 dalavera (dalavere) – podvala, prevara, smicalica
 daldisati (düşüncelere dalmak) – zadubiti se u misli
 dalga (dalga) – talasi na vodi
 dalgin (dalgın) – zanesen, zamišljen
 dama (dama) – šahovska igra
 damad (damat) – zet
 damar (damar) – žila, krvni sud „vodena žila“
 damla (damla) – paraliza, kap, šlog
 dangalak (dangalak) – glup čovek, glupan
 dargin (dargın) – ljut, žestok
 darmar (târ – mar) – zbrka, metež, nered, varka
 dava (dava) – tužba, proces, traženje
 davet (davet) – gozba, veselje
 davranisati (davranmak) – osloboditi se, otresti se
 davudžija (davacı) – tužitelj
 dedo (ihtiyar müslüman) – stariji musliman uopšte
 def (def) – vidi pod daire
 deftevdar (defterdar) – knjigovođa
 degdisati (değmek) – pripasti, dopasti
 degenek (değenek) – batina
 degermendžija (değirmenci) – vodeničar, mlinar
 delendžija (konuşkan) – govornik, zabavljač

deli (yiğit)– hrabar, neustrašiv
 delija (kahraman)– junak
 delikanlija (delikanlı)– mladić, vredan, živahan momak
 delile (delil)– vodič, putovođa
 deliluk(delilik) – oholost, ponositost
 dembel (tembel)– len čovek, lenština, dembelana
 demeče (demek)– snop, naramak, bala
 demir(demir) – gvožđe, železo
 demirdžija(demirci) – železar, gvožđar
 demirli pendžer (parmaklı pencere)– prozor s rešetkama
 denk (denk)– naprsen, nabosit
 denkdeke(dengi dengine) – potpuno jednaki, isti
 denizi (denizi renk)– plavozelene (kao morska voda)
 denjak(denk) – svežanj, vreća, zavežljaj
 deniz (deniz)– more
 denizhrsuz (korsan)– gusari
 deredžža (derece)– stepen, položaj, stanje
 derman(derman) – lek, pomoć
 dernek (dernek)– sajam, vašar, skup
 ders(ders) – predavanje, poučavanje
 dert (dert)– briga, tuga, žalost
 derviš (derviş)– pripadnik derviških redova
 desluk (terbiyesizlik)– drskost
 destur (destur)– dopuštanje, sloboda, način
 deva (deve)– kamila
 dever (devir)– krug, obrat, vreme, doba
 devlet(devlet) – vlada, gospodstvo, moć, sreća
 devletlija(devletli) – časni, sretni (naziv za Muhammeda a.s.)
 dešmek (şışman)– podebeo, zdepast
 dība (dība)– zlatom protkana svileni tkanina
 dībek (dībek)– avan od izdubena kamena (za tucanje kave)
 dībiduz (tamamiyle)– sasvim, dokraja, potpuno
 dīkat (dīkkat)– pažnja, mir, pažljivo zauzimanje
 dīkiš(dīkiş) – šav, rub
 dīkli (dik)– prav, uspravan
 dilaver(koruma) – lični pratilac
 dilber (dilber) – lep, krasan, mio, ljubak, dragi
 dilendžija (dilenci)– prosjak
 dimije(dimī) – šaljare, vrlo široke pantalone istočnjačkog tipa
 din (din)– vjera (islam)
 dindušmanin(din düşmanı) – neprijatelj vjere Islam
 dinleisati(dinlemek) – slušati
 dinsuz (dinsiz)– bezvjernik, ateist
 dip (dip)– dno
 direk (direk)– greda, stub, oslonac
 dirhem (dirhem)– srebrni novac različite vrednosti
 dirindžiti (ağır işler işlemek)– raditi teške poslove
 dišer (dışarı)– napolje! Van!

divan (divan)– vrsta kauča bez naslona
 divane (divâne)– lud čovek, glupan, idiot
 divaniti (konuşmak)– govoriti, razgovarati
 divit (divit)– kutija s mastilom i perom
 diz (dizi) – red, niz, poredak
 dizgin(dizgin) – uzda, povodac
 dogan (doğan)–ptica sokol
 dogramadžija(doğramacı) – stolar, drvodeljja
 doksat (bir çeşit balkon)– neka vrsta balkona
 dolama (dolama)– haljina s rukavima, preko koje se stavlja pojas
 dolap (dolap) – ormar u zidu
 dondurma (dondurma)– sladoled
 dolma (dolma – yemek çeşidi)– punena paprika mlevenim mesom
 domatiz (domates)– patlidžan
 domak(don bağı) – ućkur
 domuz(domuz) – svinja, prasac
 donluk (don)– duge gaće
 dorat (dorat)– konj mrke boje
 dosluk (dostluk)– prijateljstvo, ljubaznost
 dost (dost)– prijatelj
 dova (dua)– molitva
 dram (dirhem)– mera za težinu, teg od 3 – 25 grama
 drangulija (küçük altın)– sitan nakit
 dubara (aldatmak, ihanet)– varka, prevara, podvala
 dubeş (dübeş)– u igri dvostruka petica
 dućan (dükkan)– prodavnica, trgovina
 duđuk (ahmak)– glupan
 dugun (düğün)– svadba, venčanje
 dugme(düğme) – spona, puca, peklja
 duhan (tütün)– vrsta biljke čiji osušeni listovi služe za pušenje
 dujisati se(anımsamak) – setiti se, prisetiti se
 dulek(kabak) – tikva, bundeva
 duman(duman) – magla, prašina, dim
 dunder (sürü)– gomila, četa, stado, čopor
 duđer (dülger)– drvodeljja, tesar
 dunjaluk (dünya)– ovaj svijet
 dur (dur)– stoj! Miran!
 duralim (öğretmen)– učitelj, profesor, nastavnik
 dur bak (dur bak)–stani pa pogledaj
 durbin(dürbün) – teleskop
 durmadan (durmadan)– neprekidno, bez zasatoja
 dustaban(düztaban) – ravno stopalo, madrac, uzglavlje, jastuk
 duşman (düşman)– neprijatelj
 duşeme (döşeme, taban)– pod, patos
 duvar(duvar) – zid
 duzdisati(düzmek) – doterivati, ulepšavati
 dužen (süs, altın)– ukrasi, nakiti, oprema

Dž

džaba (caba)– na poklon, na dar, badava
 džade (cadde)– put, drum
 džadija (cadı)– vještica, čarobnica
 džagara(yaygara) – galama
 džahil (cahil)– neznalica, nedoučen čovek
 džaiž (caiz)– slobodno, dopušteno
 džak (çuval)– vreća
 džaltara (ahlaksız kadın)– bludnica, nemoralna žena
 džam (cam)– staklo, okno, prozor
 džamdžija (camcı)– staklorezač
 džamadan (camadan)–vrsta prsluka vezanog svilom
 džambas (cambaz)– trgovac konjima, mešetar
 džamija (cami)– muslimanska bogomolja
 džamlak (camekân)– staklena vitrina, stakleni izlog
 džan (can)– duša, život
 džan džin(can cin) – nema nikog ni žive duše
 dženabet (lanetli)– nesretan, prokletnik
 džank (cenk)– boj, bitka
 džanarika (can eriği)– vrsta šljive (divlja)
 džandar (iskambilde vale)– žandar „u kartama“
 džandrljiv(gürültü) – galama, vika, buka
 džanfez (canfez)– vrsta svilene tkanine koja se preliiva
 džanteslim (ölmek)– predao dušu „Allahu“, umro je
 džanum (canım)– dušo moja! Živote moj!
 džara (toprak tencere)– zemljani lonac za maslo, ulje
 džebana(cephane) – municija
 džefa (kavga)– svađa, prepiranje
 džeferdar (bir çeşit tüfek)– vrsta puške
 džehalet (cehalet)– neznanje, neprosvećenost
 džehenem (cehennem)– pakao
 dželat (cellat)– krvnik, zlotvor, bezdušnik
 džele šanuhu (celle şanuhu) – Uzvišeno biće
 džemaet (cemat)– zbor muslimana koji idu u jednu džamiju
 džematlija (cematlı)– član demata
 džeme (kalabalık)– mnoštvo, skupina
 džemre(değişiklik) – promena
 dženaza(cenaze) – pogreb, spovod, ukop
 dženaze namaz (cenaze namaz)– molitva mrtvome pred pogreb
 džennet(cennet) – raj, vrt, bapča
 dženetlija(cennetli) – stanovnik dženneta, (raja)
 džep (cep)– porez na odeći šiven za nošenje sitnih stvari
 džeriz (geriz)– kanal, odvodna cev
 dževa(bağrı) – galama, vika, dreka
 dževahir(cevahir) – dragi kamen, dijamant
 dževap (cevap)– odgovor
 džeza(ceza) – kazna

džezva (cezve)– posuda za kuvanje kafe
 džida (ok)– kople, motka gvozdена
 džidnau(ok, taş atmak) – baci koplje, kamen i sl.
 džigerica (ciğer)–jetra (crna i bela – pluča)
 džidža (çocuk oyuncağı)– zvečka, dečja igračka
 džihad (cihad)– sveti rat
 džin (cin)– div
 džins (cins)– vrsta, soj, rod
 džomba (yolda küçük çukur)– jaruga na putu
 džube (cübbe)– dugačak tanak kaput bez rukava
 džukela (sokak köpeği)– gadan, otrcan pas
 džuma (cuma)– petak
 džuma namaz(cuma namazı) – muslimanska molitva petkom
 džuaп(tartışma, sorumluluk) – rasprava, odgovornost
 džumbus (cümbüş)– zabava, veselje
 džumhur(cumhur) – narod
 džumle(cümle) – skupa, svi zajedno
 džuzdan (cüzdan) – kesa, novčanik
 džuzden(at eşyası) – oprema konjska

Đ

daur (gâvur)– vidi isto što i kaurin
 devrek (gevrek)– proizvod od hleba, okruglog oblika
 debert (gebermek)– umreti, uginuti, lipsati
 del (gel) – do di! Hajde!
 dela maşallah(hoş geldin) – dobro došao ! zdravo! (ispravno _ hoşgeldum)
 demija (gemi) – lađa, brod
 dene dene (az çok)– koliko toliko
 deram (pınardan su çekme aleti)– poluga za izvlačenje vode iz bunara
 derček (gerçek)– zaista ! zbilja! Zapravo!
 Đerdan (gerdanlık)– ogrlica, lanac oko vrata
 Đerdap (girdap)– vrtlog, opasno mesto
 derdef(gergef) – ram u kome se napinje platno za vezanje
 derz (delikanlı)– kicoš, mladić, momak
 đevdir (kevgir)– cedilo
 dezme (gezmek)– šetnja
 did (git)– stoj! Natrag! Marš!
 dizija (bir çeşit ipek kumaş) – vrsta svilene tkanine
 dogat (kırat) – konj belac
 dol (göl)– jezero, blato kaljuga
 don (gön)– koža za cipele
 dor (değiştirmek)– zameniti, menjati
 dotluk (pantolonların art kısmı)– zadnja strana pantalona, gača
 doz(göz) – oko
 dozluci(gözlük) – naočare
 dubre (gübre)– smeće, gnojivo
 đul (gül)– ruža

dula(bir çeşit elma) –vrsta jabuke
 dule (gülle)– metak, kugla, zrno, projektil
 dulistan (gülistan)– vrt sa ružama
 đumiš (gümüş)– srebro
 dumruk (gümrük)– carina
 dun (gün)– dan
 dunah (günah)– grijeh, krivica
 dundelik (gündelik) – nadnica, dnevnica
 dunup (cünüp)– nečist, neokupan
 durultija (gürültü)– graja, galama
 dustek(deri yastık) – kožni jastučić
 đuture (götürü)– paušalno, odjednom, sve skupa
 duveč (güveç)– tava, tepsija
 duvegija (güveyi)– mladožena
 duvendija (dansçı, metres)– plesačica, ljubavnica
 duvez (güvez)– rumen, ljubičast
 duzelj (güzel)–lep, krasan
 duzleme (gözleme)– vrsta kolača, uštipak

E

ebejka(ebe) – babica, akušerka
 etba (izleme, eşlik etmek)– pratnja
 edep (edep)– vaspitanje, odgoj
 edepsuz (edepsiz)– nevaspitan, neuljudan
 edželj (ecel)– sudbina, smrtni čas, smrt
 efendi (efendi)– gospodin, titula učenih ljudi
 efzalj (efdal)– bolje, urednije
 ege(eğе) – turpija, pila
 eglendže (eğlence)– zabava, razonoda
 eglenmek (eğlenmek)– razgovarati, zabavljati se
 ehali(ahali) –stanovništvo, meštani
 ehil (ehil)– sposoban, vredan, dostojan
 ehven(ehven) – lakši, povoljniji
 ejluk (iyilik)– dobro delo, dobročinstvo
 ejsadile (iyi sıhhatle)– pozdrav, srećan put!
 ejvala (eyvallah)– zbogom, do viđenja
 ekmek (ekmek)– hleb
 eksik (eksik)– neprav, nepotpun, manjkav
 eksikluk (talıhsizlik) – nesreća, kob
 eksi (ekşi)– kiseo
 eksencija(asit) – kiselina (sirćetna)
 elbet (elbet)– sigurno, svakako
 elemek (el emeği)– plata za izradu („za ruke“)
 elmas (elmaz)– dijamant
 elverisati (elverişli)– ići u prilog, podesno biti
 emer (emir)– zapovjest, naredba
 emin (emin)– sigurno, pouzdano, poverljivo

emir(emir) – vladarski naziv u Arapskim zemljama
 emsal(emsal) – prilika, primer
 endžije (indžije) (inci) – biseri
 erček(erkek) – muškarac
 ergen(ergen) – momak, neoženjen
 ergela(hergele) – stado konja
 erište (bir çeşit makarna)– vrsta makarone
 esap (hesap)– račun
 esapcar (cimri)– cicija, tvrdica
 eser (eser)–beljeg, trag, znak
 eski (eski)– star
 esmer (esmer)– crnomanjast
 esnaf (esnaf)– udruženje zanatlija
 ešak (aşk) (aşk) – uzbudjenje, zanos
 ešek(eşek) – magarac
 ešraf(eşraf) – prvaci, plemstvo, odličnici
 etek(etek) – skut, krilo
 evet (evet)– tako je, da!
 evlad(evlat) – potomstvo, deca
 evlija (evliya)– jako pobožan čovek, dobar čovek
 evza(kibrit, çakmak) – upaljač, šibica
 ezan (ezan)– poziv s minareta na namaz
 ezbere (ezber)– napamet
 ezijet(eziyet) – mučenje, vređanje, muka, jad

F

fahrija(fahriyye) – pohvalna pesma
 fahiša (fahişe)– prostitutka, bludnica
 fadilet (fazilet) – vrlina, vrednost
 fais(faiz) – procent, kamata, dobitak, interes
 fajda (fayda) – korist, dobitak
 fakir (fakir)– siromah, prosjak
 falake (falaka)– klade za vezivanje nogu pri šibanju
 faraon(firavun) – naziv starih egipatskih vladar
 fars (farz) – obaveza, strogi propis islamske vere
 felaćet (felaket)– nesreća, propast
 fentom (kurnazlık)– tobože, lukavost
 fener (fener)– svetilja, lampaš
 feredža (ferece)– svačana odeća muslimanskih žena
 ferman (ferman)– nalog, zapovjed vladara
 fermati (saygı saymak)– poštovati, ceniti, uvažavati
 fermene(fermene) – muški odevni predmet bez rukava
 fes (fes)– kapa osobitog oblika obično crvena
 fesad (fesat)– svađa, zavada, smutnja
 feslidan (fesleğen)– bosiljek
 fetva (fetva) – rešenje muftije o pravnom verskom pitanju
 fikir (isteklilik)– raspoloženje, volja za nečim

fidan (fidan)– grm, sadnic, žbunj
 fil (fil)– slon
 fildişi (fildişi)– slonova kost, slonovača
 fildžan (fincan)– polica za kafu bez ručke
 fira(fire) – škart, kalo
 fistan (fustan) (fistan)– vrsta suknje
 fišek(fišek) – metak; i papirni omot
 fišeklija (fišeklik)– spremica za fiške
 fitilj (fitil)– žižak
 fitnaluk (fitnelik)– spletko, smutlivac
 fučija (fuçı)– bure, kaca, bačva
 fukara (fikara)– siromah, bednik
 funduk (fındık)– lešnik
 funjara (karaktersiz)– ništarija
 fursat (firsat)– pravi čas, zgoda, prilika
 furuna(fırın-soba) – peć
 furundžija(fırıncı) – pekar (furnadžija)
 furna (fırın)– pekara
 fustek (fystyk) (fistık) – vrsta badema

G

gafilj(gafil) – nemaran, nebrizan čovek
 gaflet (gaflet)– nemar, nehaj, indolencija
 gajb (gayib)– nevidljiv, nepoznat, skriven
 gajet (gayet)– odviše, suviše, vrlo
 gajle (gayle)– briga, zabrinutost, nevolja
 gajret (gayret)– trud, pomoć, srčanost
 gajtan (gaytan)– predena vrpca služi za ukras
 galama (ağlama)– plač, vika, buka, dreka
 galamdžija (bağır, gürültücü)– vikač, drekač
 gamsas (gamsız)– lenjivac, nevaljalac, nerazumnik
 garaz (garaz)– svađa, prepirka, zlopamćenje
 garet (garet)– nanošenje štete, pustošenje
 garib (garip)– sirotan bez igde ičega i ikoga
 gasal¹ (gusulj) (gasil) – kupanje mrtvaca
 gasal² (gasal) – čovek koji kupa mrtvaca po muslimanskim propisima
 gasulhana (gasilhane)– prostorija za kupanje mrtvaca
 gazab (gazap)– ljutnja, svađa, bes
 gazela (gazal)– vrsta antilope
 gazi (gazi)– junak, heroj, pobednik (gazija)
 gečme (geçme)– šlic na daski za patos
 gezme (gezme)– šetnja
 gibet (gıybet)– ogovaranje, potvora
 goč (bir çeşit davul)– vrsta bubnja
 gondžosana (süslenmiş)– načičkana
 gulanfer (serseri)– uličar, baraba, apaš
 gungula(gulgule) – metež, vreva, galama

gurabija (kurabiye)– kolačići od brašna, masla, badema koji mogu dugo stajati
 gurbet (gurbet)– putovanje u strane zemlje, tuđin
 gurbetlak (gurbetlik)– pečalbarenje

H

haber(haber) – glas, vest, poruka, obavijest
 haberdžija (haberci)– glasnik
 habib (habip)– miljenik, voljeni
 hadis(hadis) – praksa, govor, izreke poslanika Muhammeda a.s.
 hadž (hac)– poeta islamska dužnost, hodočastiti Meku
 hadžarul esvud (hacer-i esved)– „crni kamen“ u Kabi
 hadžet (hacet)– potreba, nužda
 hadžija (hacı)– hodočasnik koji je obavio hadž
 hafaf (haffâf)– trgovac obućom, kundurdžija
 hafif (hafif)– lak, lagan, beznačajan
 hafiz (hafız)– onaj koji Kur – an uči i zna napamet
 hain (hain)– neprijatelj, izdajica
 hair (hayır)– dobro, korist, sreća
 hair dova (hayır dua)– molitva za napredak
 hairlija (hayırlı)– sretan, čestit
 hajnak (şakalaşmak)– igrati se, šaliti se
 hajran (hayran)– izvan sebe, zapanjen, začaran
 hajvan (hayvan)– domaća životinja, stoka
 hajvar (ajvar) (biber ezmesi)– vrsta salate od mljevene crvene paprike
 hajz (hayız) – menstruacija
 hak (hak)– račun, plata, zasluga; istina, pravda
 hakikat (hakikat)– istinitost; sreća, bit, srž
 hakim (sofu)– učenjak, filozof, kadija
 haklija (haklı)– pravedan (hakli)
 halav (kirli)– prljav, gnusan
 hali (boş, viran)– prazan, pust
 halal (helal)– dozvoljeno, opraštanje u cilju izmirenja
 halis (halis)– čist, pravi, bez primese
 halka (halka)– prsten, kolut, krug, obruč
 halva (helva) – poslastica od brašna, meda, šećera i dodatka oraha ili drugo sl.
 hanuma (hanım)– gospođa, majka, svekrva, baka
 hamal (hamal)– nosač, (amalin)
 hamam (hamam)– javno kupatilo
 hamandžik (hamamcık)– kupatilo u kući
 hamli (hamlı)– bez kondicije, dugo nije radio, neupućen
 han (han)– prenočište za putnike i karavane
 handžar (hançer)– dvosekli nož za borbu, kama
 handžija (hancı)– gostioničar, vlasnik hana
 harač (haraç)– glavarina (porez od muške glave)
 haram (haram)– nedopušten, zabranjeno sve u vjeri
 harambaša (haram başı)– poglavica hajduka
 haramiti (haram etmek)– prokleti

haramija (harami)– hajduk, bandit
 haranija (haranı) – veliki kotao od bakra
 harar (harar) – velika vreća od kostreti
 harem (harem)– ženski deo kuće
 harman (harman) – vršidba žita
 harmandžija(harmancı) – onaj ko radi na vršidbi žita
 harun (harın)– tvrdoglav, divlji, ljut, otporan
 hasna (kâr)– korist, dobit
 hasret(hasret) – čežnja za nečim, žudnja
 hasaana (hastehana) (hastane) – bolnica
 hasura (hasır)– rogožina, prostirka
 haša (haşa)– ne daj bože! Nipošto ne! Poricanje
 hašiš (haşhaş)– opojna biljka
 hater (hâtır)– biti pristrastan, ići nekome na ruku
 hatib (hatip)– govornik, predavač, imam, vjeroučitelj
 hatişerif (hattı şerif –ferman, hatime)– sultanov ukaz
 hatma (hatim)– dova koja se uči nakon što se ceo Kuran izučio
 hava (hava)– vazduh, klima, podneblje
 havadis (havadis)– novost, novina
 hazna (hazine)– blagajna, riznica
 haznadar (haznedar)– blagajnik
 hazreti (hazret)– veličanstveni, uzvišeni
 hazar (hazır)– spreman, pripravan, gotov
 hekim (hekim) – lekar, doktor
 hediye (hediye)– dar, poklon
 hidžra(hicret) – seoba
 hejber (heybetli)– krupan, golem, ogroman
 helak (helak)– propast, nesreća, uništenje
 hemşerija (hemşeri)– zemljak, sugrağanin
 hiç (hiç)– ništa, nikako
 hijanet (hıyanet)– izdaja, nevjera
 hikaje(hikâye) – priča, pripovetka, kazivanje
 hikmet (hikmet)– mudrost, pametnost
 hilat (hilat) – odelo
 hir (kalın kafalı)– mušica, tvrdoglavost
 hise (hisse)– deo, udeo, kvota
 hodža (hoca)– vjerski obrazovana osoba, imam
 hordija (örgütlenmemiş düzensiz topluluk)– čopor, rulja, neorganizovana skupina
 hoşaf (hoşaf)– kompot od suhog voća (šljive, jabuke)
 hoşgeldim (hoş geldin) – dobrodošao
 hoşbuldum (hoş buldum) – bolje našao
 hrs (hırs) – muškost, žudnja, silna želja
 hrsuz (arsız)– bezstramnik, bestidnik
 hućum (hüküm)– presuda, suđenje, osuda
 hućumat (hükümet)– državna vlast, režim
 hudba (hutbe) – molitva muslimana petkom
 hudut (hudut)– međa, granica,kraj

hudžum (hücum)– navala, juriš, napadaj
 huja (kızgınlık)– ljutina, bes
 huriya (huri) – rajaska djevice, džennetska lepoticica
 hurijet (hürriyet) – sloboda
 hurma (hurma)– datula
 hurmašica (hurmali tatlı)– poslastica sa hurmama
 hurmet (hürmet)– poštovanje, uvažavanje, respekt

I

Ibadet (ibadet) – obožavanje boga, molitva
 iblis (iblis)– šejtan, đavo, sotona, vrat
 ibn (ibn)– sin
 ibret (ibret)– primer, vredan pažnje, uzor
 ibretiti se (ibret almak) – ugleati se
 ibrik (ibrik)– bakren sud prema vrhu sužen s kljunom i drškom
 ibrišim (ibrišim)– svilen konac
 idadija (idadiye)– srednja škola, gimnazija
 idare (idare)– izdržavanje, egzistencija
 idžare (icar)– stanarina, kirija, zakup
 iftar (iftar) –večera o ramazanskom postu
 iftira (iftira)– lažna optužba, kleveta
 iftiz (iktiza)– potreba, nevolja
 igbal (ikbal)– sreća
 igbalija (ikballi)– sretan
 ihtijar (ihtiyar)– svetac, glavar
 ikindija (ikindi)– vreme popodnevnog namaza
 ikram (ikram)– počast, čast, poštovanje
 ilač (ilaç)– lek, medicina
 ilidža (ılıca)– lekovito kupalište, banja
 ilm (ilim) – nauka, znanost
 imam (imam)– vođa, prvak, muslimanski hodža
 iman (iman) – vera, zakon, islam
 imaret (imaret)– ustanova gde se besplatno deli hrana
 inat (inat)– prkos, prepirka, tvrdoglavnost
 inćar (inkâr)– odbijanje, poricanje, negiranje
 imdi (o halde, öyleyse)– dakle, stoga
 indžil (İncil)– evanđelje, božja knjiga
 insan (insan) – čovek; ljudi
 insanijet (insaniyet)– ljudstvo, čovečnost
 inćallah (inşallah)– da bi bog dao! Nadajmo se!
 İslam (İslam)– monoteistička religija, muslimanstvo
 ispat (ispat)– dokazivanje, svedočenje, dokaz
 išaret (işaret) – mig, gest, znak, signal
 iščija (işçi)– radnik
 itmač (yirtmaç)– otvor, rupica za učkur
 izin (izin)– dopuštenje, dozvola, odobrenje
 izinlija (izinli)– slobodan, ima odobrenje
 izmećar (hizmetçi)– sluga

J

- jabana (yaban)– tuđina, strana
 jabandžija (yabancı)– stranac, tuđinac
 jabanija (yabanı)– stransko, tuđinsko, nepoznato
 jacija (yatsı)– vreme petog dnevnog namaza
 jafta (yafta)– oglas, etiketa
 jag(yağ) – ulje
 jaglaisati (yağlamak)– podmazati uljem ili maslom
 jagma (yağma) – plen , grabljenje, pljačka, otimanje
 Jahudija (Yahudi)– Židov, Jevrej, Izraelac
 jakija (yakı)– melem, flaster
 jala!jallah! (yallah) – o bože! Bože pomozi!
 jalak (yalak)– korito
 jalan (yalan)– laž, prevara
 jalandžija (yalancı)– lažljivac
 jalduz (yıldız)– pozlaćenje, posrebrene
 jamak (yamak)– pomoćnik
 jan (yan)– ukoso, strmo
 jandal (yandan)– po strani, odvojeno, na stranu
 jandžik (deri torba)– kožna torba
 jangan (yangın)– požar, vatgra
 janija 1 (yahni)– vrsta kuanog jela
 janija 2 (bedava)– džabalak
 janlaš (yanlış)– pogrešan , netačan, kriv
 janjičar (yeniçeri)– pripadnik pešadije u Osmanskoj Turskoj
 japija (yapı)– građa, konstrukcija od građe
 japrak (yaprak)– list
 jarabi (yarabbi)– o bože moj
 jarak (ark)– kanal, prokop
 jaramaz (yaramaz) – nevaljalac, nepoštenja, zločinac
 jaran (yârân) – drug, prijatelj
 jardam (yardım)– pomoć
 jari jarija (eşit)– istovetni, jednaki
 jarma (yarma)– prekrupa, krupnije samljeveno žito
 jaruga (yarık)– jaz, jarak
 jasak (yasak) – zabrana, braniti
 jasmin (yasemin)– vrsta biljke iz porodice maslina
 jastak(yastık) – posteljni predmet za pod glavu
 jaša(yaşa) – živeo; çok – jaša – živeo mnogo
 jatağan (yatağan)– velik, malo zakrivljen nož
 jatak (yatak)– postelja, ležaj
 javaš(yavaş) – polagan , lenj, nemaran
 javaša (yavaş)– sprava kojom se konji zavrću nozdrve da bi bio miran
 javru (yavru)– životinjsko mladunče
 jazija (yazı) – pismo, rukopis
 jazak (yazık)– šteta! Greh! Kvar!
 jekten (yekten) – sasvim, potpuno

jelek (yelek)– prsluk , haljina bezrukava
 jemek (yemek)– jelo, hrana
 jemenija (yemeni) – vrsta marame, po poreklu iz Jemena
 jemin (yemin)– zakletva
 jemiš (yemiş)– voće i povrće
 jemiščiija(yemişçi) – prodavac voća i povrća
 jendek (hendek)– prokop, kanal
 jendisati (yenmek)– nadvladati, nadjačati, nadigrati
 jeni (yeni)– nov
 jerile(kesin) – sigurno
 jerlija (yerli)– urođenik, starosedelac
 jogunast (dik kafalı) – tvrdoglav
 jogurt (yoğurt)– ukiseljeno mleko
 jok(yok) – ne, bože sačuvaj!
 joktur (yoktur)– nema ništa
 jokluk (yokluk)– nemaština, siromaštvo
 joldaş (yoldaş)– drug na putu, saputnik
 joldžiija (yolcu)– putnik
 jondže (yonca)– detelina
 jordam (yordam)– sposobnost, vještina u poslu
 jordamdžiija (yordamlı)– ponosan, ohol
 jorgan (yorgan)– pokrivač (vatirani) za krevet
 jorgandžiija (yorgancı)– izrađivač jorgana
 jorgovan (erguvan)– ukrasni grm s mirisnim grozdanim cvetovima
 jufka (yufka) – listnato, razvaljeno testo
 jumak (makara)– klupko, cevka za usukavanje niti
 juriš (saldırı)– navala, napadaj
 juruk(yörük) – poturica koji govori turski i bugarski; nomad, skitnica
 juzbaša (yüzbaşı)– zapovednik nad stotinu vojnika
 juzuk (yüzük)– prsten

K

kaba, kabasto (kaba)– velik, glomazan ali lak
 kabadahija (kabadayı)– nasilnik, siledija
 kabarisati (kabarmak)– naduti se, naburiti, narasti
 kabast (kabaca)– krupan, debeo, glomazan
 kabajet (kabahat)– krivica, zločin
 kabil (kabiliyetli)– sposoban, kadar
 kabile (kabile)– pleme, rod
 kabur (kabr)– grob, mezar
 kaburistan (kabristan)– groblje
 kabul (kabul)– pristanak, prihvatanje
 kaps (kabız)– tvrde , zatvorene, neuredne stolice
 kačak (kaçak)– begunac, odmetnik
 kačamak (kaçamak)– kaša od kukuruznog brašna
 kačerisati (kaçmak)– pobeći
 kadaif (kadayıf)– vrsta orijentalnog slatkiša

kadar (kadir)– sposoban , u snazi
 kader (kader)– sudbina, božje određenje
 kadifa (kadife)– vrsta tkanine, pliš, baršun
 kadija (kadı)– sudija
 kaduna (kadın)– dama, gospođa
 kaar, kahar (kahır)– žalost, tuga, briga
 kaarlja (kahırlı)– ožalošćen, zabrinut
 kahrman (kahraman)– junak , heroj
 kaik (kayık)– mali čamac
 kail (hazır)– gotov, spreman
 kainče, kajyn (kayınço)– šurak, ženin brat
 kaiš (kayış)– remen pojas
 kajda, gajda (melodi)– melodija
 kajdisati (kaymak)– okliznuti se
 kajgana (kaygana)– jelo od jaja
 kajmak (kaymak)– pavlaka od mleka, skorup
 kajmaklija (köpüklü kahve)– crna kava sa puno pene
 kajnak(kaynak) – izvor, vrelo
 kajsija (kayısı)– vrsta voća
 kalabalak (kalabalık)– mnoštvo
 kaljdžija (kalaycı)– zanatlija koji izrađuje posude od kalaja
 kalauz (bir çeşit anahtar)– ključ za nasilno otvaranje vrata
 kaldırma (kaldırım)– pločnik od neravnog kamenan
 kaldırdžija (kaldırımıcı)– radnik kome je struda da popločava puteve
 kale (kale)–tvrđava, utvrda
 kaleš (esmer)– crnomanjast, crnoputi
 kalfa (kalfa)– pomoćnik
 kalkan (kalkan)– zaštita, odbrana, zaklon
 kalpazan, kalp (kalpazan)– nevoljan, mrzovoljen, lažac
 kalpak (kalpak)– kapa od krzna
 kalup (kalıp)– oblik, obrazac, forma, vrsta
 kakavan (ahmak)– neotesanko, glupak
 kama (kama)– dvosekli nož, bodež
 kamfor (kokulu madde)– aromatična tvar biljnog porekla
 kanaet (kanaat)– zadovoljstvo
 kanderisati (kandırma)– privoliti nekog za nešto, nagovoriti
 kandža (kanca)– pandža, kuka, čaklja
 kandžija (kamçı)– bič, korbač
 kanija (kın)–fotrola, korica mača, sablje
 kan (kan)– krv;
 kanli (kanlı)– krvav
 kapak (kapak)– poklopac na prozoru, zaklopac
 kapija (kapı)– velika vrata
 kaplama (kaplama)– drveni materijal za pokrivanje krovova
 kaplan (kaplan)– tigar
 kara (kara)– crn
 karabaš (karabaş)– pas crne glave
 karaboja (kara boya)– crna boja

Karadag (Kara Dağ)– Crna Gora
 karataş (kara taş)– Crn kamen
 karadžoz (karagöz)– crnooki čovek, ciganin
 karakašli (kara kaş)– crne obrve
 karakondža (kara koncolos)– veštica, strašilo, avet
 karaman (esmer adam)– crnoputi čovek, (pas)
 karamanka (armut çeşidi)– vrsta kruške
 karanfil (karanfil)– mirisna, ukrasna biljka
 karapandža (cadı)– sa crnim pandžama; veštica
 karar (karar)– stepen – mera, prava mera nečemu
 karavana (kervan)– red natovarenih životinja s teretom
 kardaş (kardeş)– brat, roğak; veliki prijatelj
 kaarlija, karli (kahırlı)– zabrinut
 karşija (karşı)– suprotna, naspramna
 kasaba (kasaba)– varošica, gradić
 kasapin (kasap)– mesar
 kasatura (kasatura)– vrsta sablje
 kasida (kaside)– muslimanska pesma nekome u pohvalu
 kastile (kasıt)– namera, nauma, nakana
 kaşagija (kaşağı)– železna četka za timarenje konja, krave
 kaşık (kaşık)– žlica, ložica
 kat (kat)– sprat
 katak (katık)– oskudno jelo, malo meze
 katil (katil)– ubica, krvnik
 katun (yayla)– čobansko naselje, pašnjak na koji se preko leta napasa stoka
 kaur (kaurin) (gavur)– nevernik, bezbožnik
 kavurma (kavurma)– drob, unutražnica, jelo od droba
 kava (kahve)– semenka drveta, služi kao piće za osvežavanje
 kaval (kaval)– svirala
 kavana (kahvehane)– lokal gde se toči i prodaje kava
 kaveodžak (kahve ocağı)– soba u kojoj se przi kava
 kaverenge (kahverengi)– kafeno
 kavez (kafes)– rešetka za ptice, krletka
 kavraisati (çivi yi tahtanın diğer tarafında çevirme)– zaglaviti ekser, zavrnuti ekser s druge strane daske
 kazan (kazan)– kotao
 kazandžija (kancı)– koji pravi kazane
 kazma (kazma)– notika, kopač, kramp
 kelam (kalem)– govor, beseda
 kepçe (kepçe)– sudić za vodu
 kepec (cüce)– patuljak
 keramet (keramet)– nadprirodno svojstvo, čudo
 kese (kese)– torbica
 kesedžija (kesici)– koji seče, junak
 keser (keser)– tesla, teslica
 kibar (kibar)– ponosit čovek, elegantan, otmen, lep, čist
 kibrit (kibrit)– šibica
 kibla (kible)– strana na kojoj se nalazi Kaba u Meki

kidisati (kıymak)– nasrnuti , učiniti silu sebi
 kijafet (görünüş şekil)– izgled, oblik, fizionomija
 kijamet (kıyamet)– oluja, strađno nevreme
 kimet (kıymet)– vrednost, cena
 kimetlija (kıymetli)– vredan, skupocen, cenjen
 kiosk (küçük dükkân)– prodavnica robe na ulici (mala)
 kiradžija (kıracı)– stanar, podstanar
 kirija (kira)– stanarina, najamnina, zakupnina
 kismet (kısmet)– neizbežna moć sudbije
 kšla (kişlak) (kışlık)– zimovaliste, zimska paša
 ktr (kitir) (kıtır)– kokice od kukuruznog zrna, pucke
 kodžamiti (değerli, en iyi yaşlarda bulunanlar)– vredan, odličan, u najboljim godinama
 kofa (kova)– vedro, posuda za vodu
 kokija (koku) – miris, aroma; smrad
 kolaj (kolay)– lako, bez napora
 kolađere (kolay gelsin)– s lakoćom
 kolajlak (kolaylık)– lakoća, lesnoća
 kolan (kolan)– pojas koji se stavlja konju oko trbuha
 kopek (köpek)– pas
 koltuk (koltuk)– fotelja
 komar 1(kumar)– hazardna (kockarska) igra u novcu
 komar 2 (saç örgüsü)– pletenica kose, kika
 komšija (komşu)– sused
 komšiluk (komşuluk)– susedstvo
 kondžolos (koncolos)– strašilo, vampir
 konuşma (sohbet)– razgovor, prijateljsko dogovaranje
 kopča (kopça)– spojka, spona
 korbaç (kırbaç)– biç od ispletenog kožnog remenja
 koşija (koşu)– trka, utrka
 krdžalija (eşkıya)– razbojnik
 kreç (kireç)– var za krećenje, zidanje i malterisanje
 krtija (değersiz atılmış eski eşya)– starudija, odbačen i bezvredne stvari
 krmzi (kırmızı)– crven
 kube (kubbe)– kupola
 kubura (kubur)– mala puška, pištolj
 kudret (kudret)– Božja moć
 Kudus (Kudüs)– Jerusalem
 kujundžija (kuyumcu)– zlatar, izrađivač umetničkih filigranskih predmeta
 kula – (kule)tvrdava, visoka građevina
 kulandisati (kullanmak)– koristiti se, upotrebljavati
 kulaş (kula at)– konj pepeljaste boje
 kumbara (kumbara)– kasica za štenju novca
 kumrija (kumru)– gugutka, grlica
 kundak (kundak)– drveni deo puške
 kundura (kundura)– cokula, teška obuća
 kurban (kurban)– žrtva
 kurnaz (kurnaz)– lukav, prpreden

kurşum (kurşun)– metak, olobo
 kurt (kurt)– vuk, kurjak
 kurtalisa (kurtlar)– spasi, oslobodi
 kuskun (kuskun)– kaiš (remen) konju ispod repa
 kusur (para üstü-alışverište)– ostatak novaca koji se vraća
 kuşak (bir çeşit mendil)– vrsta veće marame
 kuş (kuş)– ptica
 kuzum (kuzum)– jagnje moje!
 kzdisan (kızgın)– naljuten, razljuten

L

laf (laf)– govor, reč
 lafiti (laflamak)– govoriti
 lagab (lakap)– prezime
 lakrdija (lakırdı)– reč; razgovor, rečenica
 lala (lale)– tulipan, cvet
 lazam (ilgili)– tiče mi se
 lani (geçen yıl)– prošle godine
 leblebija (leblebi)– seme biljke, prži se i gricka
 legan (leğen)– umivaonik, lavor
 lejlek (leylek)– roda (ptica selica)
 lepe (lebbeyk)– Izvolite! Molim!
 lepeza (yelpaze)– sprava kojom se mašući ispred sebe nastojimo ohladiti
 lezet (lezzet)– slast, apetit, užitak
 libade (libade)– deo ženske narodne nošnje
 logat (lügat)– rečnik
 lokum (lokum)– vrsta slatkiša od brašna, šećera i lešnjika

M

magaza (mağaza)– skladište, dućan, spremište
 magbul (makbul)– ugodan, prijatan, drag
 magbul (makbul dua)– dova – bogu ugodna, od bega primljena dova
 magfıret (mağfıret)– božji blagoslov, oprost greha
 magrib (mağrip)– zapadna strana sveta
 mahala (mahalle)– ulica, predeo grada (sela)
 mahdum (mahadum)– sin
 mahluk (mahluk)– stvorenje, živo biće
 mahmudija (mahmudiye)– zlatan novac
 maja (maya)– kvasac, sirište
 majasil (mayasıl)– bolest pucanja kože na dlanovima
 majdan (maden)– rudnik, kamenolom
 majdonos (maydanoz)– peršun
 majfuş (mayhoş)– kiselo, nakiselo, kiselkasto
 makara (makara)– kolut, kotač
 makaze (makaz)– nožice
 maksaat (maksat)– namera, cilj, želja

maksum (masum)– beba, malo dete
 maksuy (mahsus)– lično, naročito, posebno
 makul (makul)– pametan, zamišljen, razuman
 mal (mal)– imetak, blago, gotovina
 malum (malum)– poznat
 mamurluk (mahmurluk)– neugodno raspoloženje posle neprespavanje noći
 mamuza (mahmuz)– gvozdeni deo sedla za ubadanje konja
 maana (mahana) (hata)– pogreška, nedostatak
 mandala (mandal)– naprava za osiguranje vrata, reza
 mandra (mandıra)– mlekar
 mandradžija (mandıracı)– prerađivač mleka
 mangal (mangal)– služi umesto peći za grejanje
 mangup (kötü kişi)– nevaljao čovek, vragolan
 marama (havlu)– rubac, ubrus
 marva (sığır)– stoka
 maraz (maraz)– bolest, bolestan (marazlija)
 marufet (marifet)– veština, majstorija
 masap (masat) (bilek)– brus, ostrilo
 maskara (mskaraluk) (maskara)– ismevanje, ruglo
 masraf (masraf)– izdatak, trošak
 maša (maşa)– hvataljka za žar, ožeg
 mašala(h) (maşallah)– sjajno! Bravo! Kakva lepota! Govori se protiv uroka
 maşrik (maşrik)– istok, strana sveta
 maştrba (maşrapa)– posuda, limena zdelica
 maf (viranlık, yıkmak)– pustoš, uništenje
 mafaza (muhafaza)– na sigurnom, zbrinuto
 matara (matara)– čutura, limena posuda
 mavi (mavi)– plav, azuran, modar
 mazala (maazallah)– ne, nikako, nikada
 mazgal (mazgal)– puškarnica sa malim otvorom
 medres (medrese)– srednja vjerska škola
 medžidija (mecidiye)– zlatna lira (turska)
 medžbur (mecbur)– nema izlaz, bezizlazan
 medžlis (meclis)– skup, društvo; prostorija za klanjanje
 mehana (meyhane)– gostionica, krčma
 mejit (meyyit)– mrtvac, pokojnik
 mekam (modern giyim)– način lepog odevanje, govorena
 mekteb (mekteb)– islamska osnovna škola
 melek (meleć) (melek)– anđeo
 melem (merhem)– lekovita mast, pomada
 melez (melez)– mešanac, polutan
 memla (nemli)– vlaga, trulina, mokrina
 memlećet (memleket)– rodni kraj, zavičaj, država
 mengele (mengele)– alat za stezanje, presa
 menteše (mentеше)– šarka na vratima
 merak (merak)– volja za nečim; želja, strast
 meraklija (meraklı)– ljubitelj neke stvari
 merkez (merkez)– središte, centar

merdevine (merdiven)– stepenice, lestve
 merdžan (değerli taş)– koralj, dragocen kamen
 merhaba (mehaba)– zdravo! Pozdravljam te!
 merhamet (merhametli)– milost, sažaljenje
 merhum (merhum)– pokojni, umrli
 mermer (mermer)– mramorne ploče
 mesela (mesele)– problem, pitanje
 mestve (mest)– vrsta obuće od tanke kože
 mešin (meşin)– obrađena koža
 mevlud (mevlid)– rođenje, rođendan
 mezar (mezar)– grob, kabur
 mezarluk (mezarlık)– groblje, kaburistan
 meze (meze)– zakuska
 migde (mide) – stomak, želudac
 mihrab (mihrap)– deo u džamiji gde imam predvodi namaz
 minlet (millet) – čovek; ljudsko biće, narod, nacija
 mimber (minber)– govornica u džamiji
 minare (minare)– toranj džamije s koga se oglašava početak namaza
 mincüm (imkan)– mogućnost
 minder (minder)– divan, sedalo za odmor
 minduşa (menguş)– naušnica, ušnice
 mintan (bir çeşit palto)– kratki kaput s dugim uskim rukavima
 miraz (miras)– nasledstvo
 Misir (Mısır)– naziv za Egipat
 miskin (miskin)– siromah, nevoljnik
 misko, misk (mis)– parfem, miris
 miva (meyva)– plod, voće
 mzdruk (myzrak) (mızrak)– koplje
 mualim (mualim)– učitelj, nastavnik u mektebu
 mubarek (mübarek)– sretan, blagosloven
 muderiz (müderris)– profesor u medresi; veliki stručnak
 muflis (müflis)– propao čovek
 mufta (müf)– besplatno, badava
 muftija (müftü)– učenik pravnik, poznavalac zakona
 muhabet (muhabbet)– razgovor, drugarstvo
 muhadžir (madžir) (muhacir)– iseljenik, preseljenik
 muarebe (muarebe)– rat, bitka, boj
 muhareme (muharrem)– prvi mesec Hidžretske godine
 muhtadž (muhtaç)– kome treba pomoć, koji je u oskudici
 muejzin (muezzin)– onaj ko s minareta poziva namazu
 mukajet (mukayyet)– biti pažljiv, zainteresiran
 muhtar (muhtar)– starešin mesta, predsednik
 mulazim (yardımcı)– zamenik, pomoćnik
 mimcün (mümkün)– koji može biti, moguće je
 mskara (maskara)– jako obrukan
 mumin (mümin)– vjernik, čovek koji vjeruje
 munadija (münadi)– oglašivač, telal
 munafik (münafık)– licemer, sijač nesloge

munasib (münasip)– zgodan, povoljan, prikladan
 murdar (murdar)– nečist, prljavac, bitanga
 musaf (Mushaf)– isto što i Kur – an
 musafir (misafir)– gost, putnik
 musafirhana (misafirhane)– prenoćište
 musala (musalla)– mesto na otvorenom gde se vrši namaz
 musandra (musandıra)– veliki ormar za posteljinu
 musanif (musannif)– pisac, autor
 musaka (müsakka)– jelo od isečenog mesa i krompira
 muslim (müslim)– častan, pobožan; musliman
 mušama (muşamba)– voštano platno; kišna kabanica
 muşrik (müşrik)– mnogobožac, idolopoklonik
 muşterija (müşteri)– kupac, klijent, pacijent
 muştiluk (muştuluk)– nagrada donosiocu dobrih vesti
 mutevelija (mütevelli)– upravitelj vakufa
 mutvak (mutfak)– kuhinja
 muzevir (müzevir)– spletkar, smutlivac, zlobnik, varalica

N

nadžak (nacak)– sekira sa jedne a čekić sa druge strana na dugoj dršci
 nafaka (nafaka)– potrebština za hranu, ono što'mu allah odredi
 nahaberiti (haber vermek)– najaviti
 nahija (nahiye)– upravna teritorijalna jedinica
 nakarada (çirkinleştirmek)– učiniti ružnim, (od hakaret sramot, bruka)
 nalbatin (nalban)– potkivač konja
 nalet (lanetli)– nesrećnik, đavo, prokletnik
 namaz (namaz)– molitva muslimana
 namćor (nankör)– licemer, podmukao, nezahvalnik
 nar (nar)– vrsta voća
 nargila (nargile)– staklena posuda napunjena vodom kroz koju prolazi čibuk
 nasib (nasip)– suđeni, namenjeni
 nasihat (nasihat)– savet, opomena, pouka
 naut (nohut)– leblebija
 nazir (nazır)– nadglednik, kontrolor, nadzornik
 nefrit (nefret)– gađenje, odvratnost
 ne var, ne jok (ne var, ne yok)– šta ima novo
 nefis (nefis)– strast, požuda, prohtev
 nelazam (birinin işine karışmama)– nemešanje u posao
 neimar (mimar)– graditelj, arhitekta
 nejse (tam zamanında)– u pravi čas, bilo kako bilo
 neşter (neşter)– skalpel, tanki oštar nož
 nikaf (nikjah) (nikah)– venčanje, ženidbeni ugovor
 nihajet (nihayet)– kraj, svršetak
 nijet (niyet)– namera, odluka, usmena izjava
 nimet (nimet)– hrana, hleb, dar od boga
 nişan (nişan)– beljeg, znak; kameni nişan na grobu
 nişeste (nişasta)– skrob

nizam (nizam)– red, pravilo
 noksan (noksan)– nepotpun, bez nekog dela
 nokta (nokta)– tačka
 nukuti (kabul etmemek)– neprihvatanje
 nufuz (nüfus)– žitelj, stanovništvo, lica
 nur (nur)– svetlo, sjaj
 nurli (nurlu)– sjajni, svetnosni

O

odadžija (odacı)– poslužitelj
 odaja (oda)– soba, prostorija za stanovanje
 odunluk (odunluk)– mesto za smeštaj drva pored peći
 odzamande (vakti ezelden)– oduvek, od pamtiveka
 odžak (ocak)– dimnjak, ognjište, ložište
 oglu (oğul)– sin
 ograjisati (büyüye tutulma)– nagaziti na zlo, stradati
 ograma (büyü)– nesreća na koju čovek nagazi
 oka (okka)– mera za težinu iznosi 1 – 282 kg
 okabuliti (kabullenmek)– odobriti, pristati na nešto
 okabaz (tembel)– lenjština, neradnik
 o kadar (çok)– mnogo
 okaariti (kahretmek, üzme)– ožalostiti, rastužiti
 oklamuš (beceriksiz)– nesposobnjak, flegmatičan
 oklagija (oklava)– razvijač (oblo drvo za razvlačenje testa)
 okujisati (ezan)– poziv mujezina s minareta na namaz
 olmaz (olmaz)– ne može biti; nemoguće je
 olsun (olsun)– neka bude! Makar!
 oluk (oluk)– žljeb za vodu
 on (on)– dest
 oranija (harmanı)– veliki kotao
 ordija (ordu)– tabor, vojska, horda
 orman (orman)– šuma
 oroz (horoz)– petao
 orta (orta)– sredina
 ortak (ortak)– poslovni drug
 osanma (usanma)– dosada
 osunetiti (sünnet etmek)– izvršiti sunet, obrezati
 otur (otur)– sedi!
 ošuna (lezzet)– nadražaj, slast, užitak
 ovataniti se (kendi evine yerleşmek)– nastaniti se u svoju kuću
 oğgeldum (hoş geldin)– dobro došao!

P

pačariz (zarar)– neprimlik, šteta, nezgoda
 pačavra (paçavra)– krpa
 pać (paćiti) (pak)– čist, čistiti

paçlak (paklık)– čistoća
 padişah (padişah)– titula vladara, sultan, car
 pajtak (paytak)– pion, pešak u šahu
 pajvan (payvant)– uže za vezivanje konju noge
 palamar (kalın demir çivi)– debeo gvozden klin
 palanka (kasaba)– gradić, varošica
 palavra (palavra)– hvalisavac; nitkov, hulja, brbljivac; varka, laž
 pamuk (pamuk)– industriska biljka i materija što se dobiva od njenog ploda
 pandža (pençe) – nokat ptice grabljivice, šapa
 papaz (papazp, sveštenik
 papazjaniya (papaz yahnisi) – jelo od mesa i povrća
 papuča (pabuç) – vrasta lagane i udobne obuće
 para (para)– sitan nova, novčić
 paradžik (pare)– komad, deo
 parajlija (paralı)– bogataš, imućan čovek
 paramparče (paramparça)– komadići, sitni delovi
 parče (parça)– deo, komad
 parlak (parlak deri)– komad; sjajna koža
 parmak (parmak)– prst
 pazvan (pâs-bân)– noćni čuvar, stražar
 pastrma (pastırma)– usolena i osušena ovčetina
 paša (paşa)– visoki vojni i civilni čin
 patika (pabuç)– isto što i papuča
 patlidžan (domates)– paradaiz
 pazar (pazar) – trgovački posao; tržište
 peygamber (peygamber) – božji poslanik, verovesnik
 peke (peki)– dobro! Vrlo dobro! Pristajem!
 pekmez (pekmez)– gosto kuvano slatko voće
 pelivan (pehlivan)– rvač, borac u rvanju
 pembe (pembe)– ružičast, crvenkast
 penče (ayakkabıdaki yama)– blokeja na cipeli, podkrpa, don
 pendžer (pencere)– prozor
 perčin (perçem)– deo kose, pletenica
 perde (perde)– zavesa, zastor
 perdašiti (perdahlamak)– glancati, omazniti, polirati
 perušan–(perişan) , neuredan, razbacan
 pervaz (pervaz)– ivica, rub, okrajak; okvir
 peškeš (bahşiş)– dar, poklon
 peşkir (peşkir)– ručnik, ubrus
 peštemalj (peştemal)– veliki peşkir za ogrtanje posle kupanja
 pezevenk (pezevenk)– svodnik, makro
 pilav (pilav)– jelo od pirinča s mesom
 pirinač (pirinç)– oriz, riža
 pis (pis)– prljav, nečist
 pislak (pislik)– nečistoća, prljavština
 pişman (pişman)– onaj koji se kaje; koji se predomislio
 pita (pide)– vrsta jela od testa i dodatka
 postećija (pösteki)– neostrižena bravlja koža i štavljena

porta (merkez yönetim)– centralna vlast; glavna vrata u kući
 priteslimiti (teslim etmek)– predati
 prnar ()– nisko šumsko rastinje, šikara
 prolafiti (laflamak)– popričati, progovoriti
 pusula – (pusula)cedulja, pisamce

R

Rab (Rab) – bog, gospod
 rabadžija (arabacı) – vozar arabe, kočijaš
 raf (raf)– polica, stalaža, pregrada
 ragbet (rağbet)– želja, žudnja, sklonost
 rahat (rahat)– miran, bezbrižan, zadovoljan
 Allahrahmetolsun (Allah rahmet eylesin) – neka mu Allah bude milostiv (pokoju mu duše)
 raja (reaya)– masa ljudi, podanici, kmetovi
 rakija (rakı)– alkoholno piće
 raki – sapun (rahiya sabunu)– blag, mekan i mirisav sapun
 ramazan (ramadan) (ramazan)– mesec posta muslimana
 raman (rahvan) – vrsta konjskog hoda (ravan)
 razija (razı)– zadovoljan
 razgele (rastgele)– slučajno
 rekat (rekât)– deo namaza
 reim, rehim (rehin) – zalog, hipoteka, talac
 reimdžija (rehine)– hipotekar, založac
 reis (reis)– vrhovni starešina Islamske zajednice
 rende (rende)– strug
 resul (resul)– «božji poslanik» peygamber
 reza (reze) – zatvarač, šarka na vratima i prozorima
 reziluk (rezil) – sramotan, posramljen, obrukan
 ridža (rica)– molim ponizno
 risk (rızık)– hrana, nafaka
 rizaluk (razılık)– zadovoljstvo, volja
 rospija (orospu)– bludnica, kurva, zla žena
 rsz (hırsız) – zlotvor, pokvarenjak
 rubija (rub'iyye) – vrsta malog dukata
 rufet (hırfet)– yanat
 ruh (ruh) – duša
 rusvaj (kalabalık, karışıklık) – krš, lom; velika gužva, metež
 rušvet (rüşvet) – bakšiš; mito

S

sabah(sabah) – jutro, zora, osvit
 sabah namaz(sabah namazı) – jutarnja molitva
 sabah hajrola (hayırlı sabahlar)– dobro jutro
 sabaale(sabahleyin) – rano ujutro, u zoru
 sabija (sabi)– malo dete

sabur (sabır)– strpljivost
 saburiti (sabretmek)– trpeti, strpljivo podnositi
 sabur selamet(sabırlı, kurtulmuş) – strpljiv, spašen
 sač(sac) – plitak kovni sud pod kojim se peče hleb
 sadžak(sac ayağı) – raskovano železo na tri noge
 sačak (saçak)– streha, nastrešnica, dimnjak
 sačma (saçma)– sitne olovne kuglice za pušku
 sačin (sakin)– miran, tih
 sadaka (sadaka)– milostinja
 sadakatul fitr(fitre) – milostinja udeljena u poslednjim danima ramazana
 saf (saff)– red
 safer (sefer)– drugi mesec Hidžretske godine
 safra(bulantı) – muka, zlo (kad čoveku pozli)
 saglam(sağlam) – u dobrom stanju, zdrav, čitav, čvrst
 sahan (sahan)– veliki sud od bakra na kojoj se donosi jelo na sto, poslužavnik
 sahat (saat)– sat, čas
 sahat kula (saat kule)– oranj sa ugrađenim časovnikom
 sahib (sahip)– gospodin, vlasnik, domaćin
 sajbija (sahip)– gospodar, vlasnik, zaštitnik
 sajdžija (saatçi)– časovničar
 sakagija(sakağı) – vrsta životinjske bolesti, slinavka
 sakat (sakat)– nagrđen, bez ruke, noge i sl.
 salep (salep) – kuvani napitak u vodi i daje omiljeno piće u zimi
 salebdžija (salepçi) – prodavac salebe
 saltanat (saltanat)– sjaj, raskoš, luksuz
 saman (saman)– slama
 samar (semer) – drveno sedlo za konja
 sanćim (sanki)– tobože, kao da ... bajagi
 sandak (sandık) – kovčeg, ormar
 sandžak (sancak) – pokrajina, upravna teritorijalna jedinica
 santrač (bıçak, bilemek için metal çubuk) – metalno duguljasto oštrilo za oštrenje noževa
 sapa (sapa)– skriveno, neugledno mesto
 saraç (saraç)– sedlar, remenar, kožar
 saraj (saray)– dvorište, dvor gospodarski
 saat (saat)– sprava za merenje vremena
 sarfuş(sarhoş) – pijanac, bekrija, veseljak
 sarija (sarı tüylü köpek)– pas žute dlake
 sarma (sarma)– mleveno meso uvijeno u kupusovo ili lozovo lišće
 satara(satır) – mesarska sekira sa dužim sečivom
 saum (savm) – post
 saz (saz)– vrsta istočnjačke mandoline
 sećija (seki)– poširoka uza zid postavljena klupa prostrta ćilimima (za sedenje)
 sedžada (secade)– mali tepih za klanjanje namaza
 sefte (siftah)– prvi primljeni novac u radnom danu
 seir (seyir)– gledanje, zabava, razonoda
 suhur (sahur) – rani doručak u ramazanu
 sejsana (yük hayvanı)– teretna, tegleća životinja

sejmeni (piyade)– vojniki pešak
 sel (sel)– nanos
 selam (selam)– pozdrav, mir božji
 selamet (selamet)– uspeh, sreća, spas, sigurnost
 sepet (sepet)– koš, košara, pleten pruten koš
 serbes (serbest)– slobodan, bez straha, bezbrižan
 sergen (sandalye)– stolica
 sergija (seyyar dükkân)– privremena prodavnica na otvorenom
 sermija (sermaye)– imanje, blago, stoka, imovina
 sersem (sersem)– bez straha
 sert (sert)– ljut, oštar, jak, žestok
 sevap (sevap)– dobročinstvo; nagrada od boga za dobro delo
 sevdah (sevda)– ljubav, ljubavna čežnja, zanos
 sevep (sebe) – uzrok, razlog, povod
 susam (susam)– orijentalna biljka s žutim semenom
 sindžim (sicim)– vrpca, uzica, konopac
 sıfat (sıfat)– čovekova narav, moralni kvaliteti, svojstvo
 sıhat (sıhhat)– zdravlje
 sıhir (sıhir)– čaranje, magija, vračanje
 sıhırbaz (sıhırbaz)– čarobnja, vrač, gitar
 sıjaret (seyahat, haç yolculuğu)– putovanje, hodočašće
 sıjaset (ceza) – beda, kazna, neprimlik, smaknuće
 sıkter (defol)– odlazi, nestani, napolje marš
 simit (simit)– beli hleb
 sindžir (zincir)– lanac, okovi
 siniya (sini)– niski stol za posluživanje
 sırat(sırat) – put, ulica, hodanje
 sirče (sirke)– ocat, kvasina
 skela 1(iskele) – mesto na vodi gde se vrši prelaz
 skela 2(iskele) – drveno stajalište oko novogradje na koje stoje zidari, alat i materijal
 skemle (iskemle)– drvena stolica
 skerlet (kırmızı çuhadan bir çeşit elbise)– odeća od čuho u crvenoj boji
 sıkntıya(sıkıntı) – poteškoća
 sofa(sofa) – vrsta počivališta, minder na sredini sobe
 sofra (sofra)– trpeza, stol, sinija
 sojtariya (soytarı)– komičar, šalivac, lakrdijaš
 sokak (sokak)– ulica, put
 soluk (soluk)– dah, disanje, vazduh
 somun(somun) – beli okrugli hleb
 son (son)– kraj, svršetak
 spahija (ağa, zengin)– zemljoposjednik, bogat čovek
 srča (sırça)– staklo
 sklet (sıklet)– tegoba, muka
 srma(sırma) – srebrni novac za vez
 sırt (sırt)– hrbet, planina, leğa
 subaša (subaşı)– nadzornik imanja, (poljoprivrednik)
 sudžuk (sucuk)– kobasica od govedeg ili ovčeg mesa

sufara (supara)– početnica, bukvar, prva čitanka
 sfr (sıfır)– nula, ništica
 suhuf (Allah'ın emri)– božja zapovest
 sultan (sultan)– titula vladara, car
 sumustrak (amaçsız)– bez pravca, bez cilja
 sunder (sünger)– spužva, krpa za brisanje
 sunet(sünnet) – obred obrezivanje muške dece
 surat (surat)– lik, izgled
 surla (somal)– njuška, rilo u slona
 surma (sürme)– crnilo za obrve i trepavice
 suruntija (eskimiş)– nešto staro, pohabano, zastareno
 sutlijaş (sütlaç)– pirinač kuhan s mlekom
 suval(sual) – pitanje, ispitivanje

Š

şaban (şaban)– osmi mesec Hidžretske godine
 şadrvan (şadrvan)– vodoskok, gejzer
 şah (şah)– monah, kralj
 şafran (safran)– biljka žutog izgleda
 şait (şahit) (şahit)– svedok, očitodac
 şajak (şayak)– vrsta grubog sukna, čoha
 şalabaziti (başı boş gezmek)– lutati
 şalvare (şalvar)– široke suknene dimije
 şaka (şaka)– šala
 şakadžija (şakacı)– šaljivdžija, humorista
 Şam (Şam)– Sirija, Damask
 şamar (şamar)– pljuska
 şamija (şame)– marama ovijena oko glave
 şan (şan)– slava, dobar glas, ugled
 şap (şap)– stipsa
 şapka (şapka)– vrsta kape, ravnača
 şarkija (iki telli enstruman)– muzički instrument s dve žice
 şart (şart)– uslov, uvjet
 şaşav (şapşal)– budalast, luckast
 şaşerisati (şaşırmak)– zbuniti se, zapanjiti se
 şaşkin (şaşkın)– nevaljalac, lakoumnik, glupan
 şaştisati (korkudan donakalmak)– izbezumiti se od straha
 şator (çadır)– nastamba od čvrste tkanine posebnog oblika, služi za stanovanje na otvorenom
 şafak (şafak)– svitanje, svanuće
 şebek (şebek)– vrsta majmuna
 şećer (şeker)– poznati slatki proizvod iz šećerne repe ili trske
 toz şećer (toz şeker)– šećer u prahu
 şećerlema (şekerleme)– bombona
 şefija (satın almakta öncülüğü olan kişi)– pravo da prvi kupi
 şeftelija (şeftali)– breskva
 şega (şakalaşmak)– terati šalu, šegačiti se

šegrt (şakirt)– učenik, đak, početnik
 šehadet (şehadet)– očitovanje, svedočanstvo, dokaz
 šehir(şehir) – grad, varoš
 šehid (şehit)– poginuli u boju na božjem putu
 şehzada (şehzade)– princeza, careva kći
 šejh (şeyh)– starešina plemena, sela
 šejtan (şeytan)– vrag, đavo, satana
 šemsija (şemsiye)– kišobran, suncobran
 šen (şen)– veseo, radostan, nasmejan
 šenluk (şenlik)– veselje, zabava
 šer (şer)– opak, pakostan, zao
 šerbet (şerbet)– osvežavajuće slatko piće
 šerefe (şerefe)– veranda na minaretu
 šeret (şirret)– prepredan, lukav, podmukao
 šerijat (şeriat) – skup islamskih vjerskih zakona zasnovana na Kuranu
 šeš beš (şes-beş)– igra sa kockicama
 ševal (şevval)– deseti mesec Hidžretske godine
 šicar (kazanç, kâr)– dobit, korist
 šicardžija (her şeyden kazanç isteyen)– ko u svemu traži zaradu
 šicaet (his)– oset, predosećaj
 šidet (şiddet)– žestina, jakost
 šifaluk (şifa)– ozdravljenje
 šilte (şilte)– dušek punen vunom
 šimšir (şimşir)– vrsta zimzelene biljke
 šimšek (şimşek) – grom, munja
 šira (şira)– slatko piće od grožđa
 širit (şerit)– traka, vrpca, gajtan
 širk (şirk)– mnogoboštvo, politeizam
 šiš (şiş) – gvozdeno koplje za bodenje mesa za ražanj
 šišćevap(şiş kebab) – naredani komadići mesa na šišu
 šişe (şişe)– boca, staklenka
 šišman (şişman)– debeljko, trbušast čovek
 škembe (işkembe)– želudac, trbušina
 šućur (şükür)– hvala, neka je hvala
 šućur Alahu (Allah'a şükür) – hvala bogu
 šuga (uyuz)– ćelavost, svrab
 šuhret (şöhret)– popularnost
 šukadar (şu kadar, çok) – mnogo, puno
 šura (şûra)– skupština
 šurup (şurup)– slatki voćni sok
 šuval (kaba, geçici dikiş)– krupni privremeni šav

T

tabak (tabak)– poslužavnik, tanjir
 taban (taban)– stopalo, donji deo noge
 tabandža (tabanca)– kratka puška, pištolj
 tabijet (tabiat)– karakter, narav

tabijetlija(tabiati)– ćudljiv, sitničar, pedantan
 tabir (tabir)– tumačenje, razlaganje
 tabuk (tabut)– nosila na kome muslimani nose mrtve
 tadž (tac)– kruna (vladarska)
 tahan (tahin) – gusta tekućina dobivena preradom sezamova sjemena
 tahan halva (tahin helva)– halva sa tahanom
 tahrirat (ofis, yazihane)– ured, kancelarija
 tajfa (grup, topluluk)– grupa, skupina
 takat (takat)– moć, sposobnost, telesna snaga
 taklid (taklit)– oponašanje, imitacija
 taksirat (taksirat)– nesreća, nezgoda, nevolja
 takum (at eşyası) – konjska oprema
 takvim (takvim) – kalendar
 talak (talâk) – razvod braka
 talagan (erkek köylülerin yağmurluğu) – seljačka muška kabanica
 talambas (bir çeşit davul) – vrsta bubnja
 talaş (talaş) – strugotina
 taleb (talep) – traženje, zahtev, obrazac
 talib (talebe) – učenik, školarac, đak
 talija (talih) – sreća, sudbina
 talpa (kalinca büyük tahta) – debela velika daska
 taman (tamam) – upravo baš tako, jednako, potpuno, sasvim
 tamaçar (tamahkâr) – cicija, pohlepnik, tvrdica
 tambura (tambur) – žičani muzički instrument
 tamir (tamir) – popravak, obnova
 tandara (tandır) – pećnica, pekarnica
 tanrı (tanrı) – gospod, bog
 tane (dâne) – topovsko zrno, đule, metak
 tane tane (tane tane) – komad po komad
 tapija (tapu) – sudski overena isprava o vlasništvu imanja
 taptisati (tapmak)– obožavati, odati se
 taraba (taraba) – ograda od dasaka ili letva
 taraf (taraf) – strana, kraj, pravac, smer
 taraf taraf (taraf taraf) – jedno ovamo, jedno onamo
 tarak (tarak) – češalj, brdo, greben
 tarla (tarla) – njiva, oranica
 tarana (tarhana) – suho testo zrnasta oblika (jelo)
 tarapana (darphane) – kovanica novca
 taratur (cacık) – umak od kiselog mleka i belog luka
 tarif (tarif) – opis, napis, objašnjenje
 tardžuk (deri torba)– kožna torba
 tapa (tıpa) – zatvarač
 tas (tas) – plitica, poslužavnik, (dubok)
 taslaisati se (taslamak, övünmek) – hvalisati se, šepuritisе
 taş (taş) – kamen
 taşak (taşak)– jaje, mudo
 taščija (taşçı) – kamenorezac, klesar
 tašli (taşlı) – kamenit, kuća od kamena

tatarin (tatar) – glasnik, kurir
 tatli (tatlı) – sladak, ukusan, ugodan
 tatlija (bir çeşit tatlı börek) – jelo od brašna, maslaca, kisela mleka i jaja sa šećerom
 tava (tava) – tiganj, bakarna osuda za pečenje i prženje
 tavaf (tavaf) – obilaženje hadžije oko Kabe
 tavan (tavan) – podkrovlje, plafon
 tavla 1 (tahta) – daska
 tavla 2 (tavla) – štala, staja
 tavlisanje (tavlamak) – opuštanje neke materije
 tavli (tavlı) – vlažan (papir, duhan)
 taze (taze) – svež, nov, mlad
 tazija (taziye) – saučešće
 tebešir (tebeşir) – kreda
 tek (tek) – nepar
 tedaruĉ (tedarik) – opskrba, gazdovanje
 tedžrube (tecrübe) – iskustvo, praksa
 teferiĉ (teferiç) – zabava, odmor, izlet
 tefter (kütük, hesap kitabı) – registar, računska knjiga
 teftid (teftiş) – traženje, ispitivanje
 tegetlija (teğelti) – neko ćebe što se stavlja konju ispod sedla
 terir (tehir) – odugovlačenje, otezanje
 tekavud (tekaüt) – penzija, mirovanje
 tekija (tekke) – derviški medžlis
 teknil (teknil) – dopuna, dovršenje
 tekne (tekne) – korito
 tekra (ikinci defa) – drugi put
 tekrar (tekrar) – ponavljanje
 tel (tel) – tanka žica
 telaš (ziyafet) – gozba, gošćenje
 telal (tellal) – glasnik, objavljivač
 telef (telef) – propast, nestanak
 temerutin (temerrüt) – tvrdoglavac, glupak
 temin (temin) – misliti, biti siguran u nešto
 tembel (tembel) – lenj, neradnik
 temiz (temiz) – čist
 temre (ok) – koplje
 temelj (temel) – osnova
 tendžere (tencere) – posuda za kuhanje (duboka)
 teneće (teneke) – pleh, lim
 tenećedžija (tenekeci) – limar
 teneĉ (ip) – konopac, vrpca, uzica
 tenešir (teneşir) – drven sto na kome se kupu mrtvac
 teuba (tövbe) – pokajanje
 tepe (tepe) – vrh, brežuljak
 tepsija (tepsi) – plitka posuda za pečenje pite (hleba)
 terak (kalip) – kalup, šablon, model
 teravija (teravi) – namaz što se klanja u ramazan skim noćima

terazije (terazi) – vaga, kantar
 terbiye (terbiye) – obrazovanje, vaspitanja
 terdžuman (tercüman) – tumač, prevodilac
 terevenka (gürültülü eğlence) – bučna zabava, pijanka
 terk (terk) – napuštanje, odricanje
 terkija (kuşak, kays, ata bağlanan torba) – pojas, kaiš, torba što se vješa o konju
 terlik (kadınlara ait seten palto) – vrsta ženskog kaputa od santine
 terlema (ateş) – temperatura, vrućica
 tersene (ters) – suprotan protivni, naopak
 tertib (tertip) – red, raspored, način
 terzija (terzi) – krojač
 tesir (tesir) – muka, briga; djelovanje, uticaj
 teslim (teslim) – predaja, uručenje
 tespije (tespih) – brojanice
 testera (testere) – pila
 testija (testi) – glineni vrč za vodu
 teşekjur (teşekkür) – hvala, zahvalnost
 tetik (zayıf, sıska) – slabašan, mlitav
 tevabija (vatandaş) – državljani, pristalice
 teza (teyze) – tetka, materina sestra
 tezga (tezgâh) – trgovački (dućanski) stol ili klupa, pult
 tezgere (teskere) – nosiljka
 tidžaret (ticaret) – trgovanje, zarada
 tiftik 1 (tiftik) – čisto pamučno platno
 tiftik 2 (harap etmek) – lom učiniti, opustošiti
 tiganj (tava) – tava, šerpa
 timar (timar) – briga, nastojanje oko konja
 timurdžija (demirci) – železar, gvožđar
 tirjačija (tiryaki) – strast za duhanom, kavom, alkoholom
 toka (halk eşyalarında süs düğmesi) – metalno dugme na narodnoj nošnji
 tokmak 1 (tokmak) – malj, veliki čekić
 tokmak 2 (ahmak, aptal) – budala, glupan
 tomruk (tomruk) – trupac, panj, klada
 top 1 (top) – teško artiljerijsko oružje
 top 2 (top) – veći smotak tkanine
 topal (topal) – hrom, ćopav čovek
 toprak (toprak) – krajolik, predeo, rodni kraj
 toptan (toptan) – sve skupa, zajedno sve
 topuk (topuk) – peta, potpetica
 topuz (ucu sivri olan demir çubuk) – željezna motka sa šiljcima
 torlak (övünen kişi) – hvališa, razmetljivac
 toz šećer (toz şeker) – sitan šećer (u prahu)
 tozluci (tozluk) – dokolenice
 trampa (trampa) – zamena, promeniti
 trapuzan (tırabzan) – gilenderi
 trpeznik (ekmek hamurunu sarmak için kullanılan bez) – platno za zavijanje
 testa hleba
 tren (tren) – voz

trlo (avlusu olan ahır) – obor za stoku sa štalom
 tunč (tunç) – bronza
 tudžar (tüccar) – trgovac
 tufahiye (şekerde kaynatılmış elma) – jabuke kuvane u šećeru
 tufan (kıyamet) – potop, smak
 tufek (tüfek) – puška
 tulum (tulum) – meh za vino (vodu), mešina
 tulumba 1 (tulum) – pumpa, šmrk bunara
 tulumba 2 (tulumba) – vrsta slatkiša u vidu krastavca namoćenog u šerbetu
 tumba (bayır) – oblo brdo
 tumbe (ters, ters çevrili) – obrnuto, naopako, izvrnuto
 tupan (bir çeşit davul) – vrsta bubnja
 tura (paranın tura yüzü) – monogram na novcu
 turban (türban) – čalma, pokrivalo za glavu
 turbe (türbe) – mauzolej, grobnica
 turcijat (Türkler'in yaşadığı şekil) – turski način života
 turli (türli) – različito
 turlija (et ve sebzeden yapılan yemek) – jelo od više vrsta povrća s mesom
 turpija (türpü) – čelični štap za oštrenje i struganje
 turšija (turşu) – nakiseleno povrće (zimnica)
 turundža (turuncu) – naranča
 tutkalo (tutkal) – lepilo
 tutmak (tutmak) – držati, uhvatiti
 tutkun (aptal, beceriksiz) – glupan, nespretan, nesnalažljiv
 tutun (tütün) – duhan
 tuz (tuz) – sol
 tuzla (tuzla) – solana

U

učkat (üç katlı) – trospratan, troredan
 učkur (uçkur) – uzica za vezivanje
 učkurluk (uçkurluk) – porub kroz koji je provučen učkur
 učurusati (saklamak, çalmak) – sakriti, ukrasti
 uçurum (uçurum) – provalija, ponor strmina
 uçariti (kâr etmek) – zaraditi
 ućumat (hükümet) – vlast, državna uprava
 ugič (önde giden koç) – ovan predvodnik
 ugur (uğur) – sreća, dobro, blagoslov
 ugursuz (uğursuz) – nevaljalac, lopov, bezobraznik
 ujdurma (uydurma) – lažan, smicalica, izmišljen
 uĵgun (uygun) – prikladan, koji odgovara nečemu
 ukubet (kötü talih, kaza) – nesreća
 ulama 1 (bir çeşit bağ) – vrsta veza
 ulama 2 (çok yiyen kişi) – proždrljiv, nema mere
 ular (yular) – povodac, uzda
 ulema (ulema) – muslimanski prvaci, pravnici
 umet (ümmet) – narod, sledbenici, vjernici

umot (ümit) – nadanje, pouzdanje
 ureziliti (rezil etmek) – osramotiti, obrukati
 urija (örü) – pašnjak, livada
 urnek (örnek) – uzorak, rpimerak, obrazac
 urup (urup) – osmina aršina (mera)
 ust (üst) – gornja strana
 usta (usta) – majstor, umetnik
 usul (usul) – pravilo, metoda, način
 ususi (hususî) – lično, specijalno
 uşur (değirmenciye verilen un) – ujam, deo brašna koji se daje vodeničaru
 utija (ütü) – pegla
 uvakufiti (vakfetmek) – dati nešto za opšte dobro
 uvarisati (bir şeyi başarmak) – pogoditi, postići što
 uzengija (üzengi) – u što jahač stavlja noge
 uzun (uzun) – velik, visok, dugačak
 uzur 1 (tatil) – odmor, počinak
 uzur 2 (özür) – smetnja, nedostatak, mana

V

vakat (vakit) – vreme, doba
 vaiz (vaiz) – predavač, opominjač
 vaz (vaaz) – predavanje, govor
 vajat (hayat) – hodnik, predvorje
 vajda (fayda) – dobitak, korist
 vakuf (vakfeden) – zavještač, darodavac, humanist
 vallahi (vallahi) – tako mi boga! Boga mi!
 valija (vali) – upravitelj, namjesnik
 vampir (vampir) – zao duh pokojnika
 vapor (vapur) – brod, parobrod
 var 1 (var) – ima, poseduje
 var 2 (kireç) – kreč
 varak (varak) – list biljke
 vasiyet (vasiyet) – oporuka, testament, poslednja volja
 vistan (erkeklerin giydiği bir çeşit gömlek) – vrsta muške košulje do kolena
 vaša (vücuttan koparılan deri parçası) – komad kože što se odere s tijela
 vata (temizlenmiş pamuk) – očišćen i pročešljan pamuk
 vatan (vatan) – rodni kraj, domovina, zavičaj
 vazife (vazife) – dužnost, služba
 velija (veli) – zakonski zastupnik, prijatelj
 verem (verem) – tuberkuloza, sušica
 veresije (veresiye) – pozajmljivanje, dati robu «na veru»
 vergija (vergi) – porez, dažbina, namet, danak
 vesvesa (vesvese) – sumnja, nesigurnost; zazirljiv
 vezir (vezir) – ministar, visoki dostojanstvenik
 vidždan (vicdan) – savjest
 vilajet (vilâyet) – pokrajina, provincija, zemlja
 vudžud (vücut) – telo, biće, život, postojanje

vukajet (kabahat) – krivica
 vaktija (namaz zamanlarını gösteren günlük takvim) – dnevni kalendar sa
 određenim vremenom za namaze

Z

zabataliti (haraplaşmasını bırakmak) – zapustiti, pustiti da propadne
 zabit (zabit) – oficir
 zade (zade) – dete
 zado (evlere yakın otlaklar) – imanja i pašnjaci bliže naselju
 zamet (zahmet) – trud, napor
 zaif (zayıf) – slab, mršav, nemoćan
 zaman (zaman) – vreme
 zairje (besin) – hrana, namirnice
 zakuskuniti (atı kuskunlamak) – staviti kuskun konju ispod repa
 zalim (zalim) – tiranin, zulumćar
 zamandaliti (mandallamak) – staviti mandlo, zatvoriti
 zanat (zanaat) – vještina, umetnost, sposobnost
 zanatlja (zanaatlı) – čija je delatnost u zanatu
 zapt (disiplin) – disciplina, stega
 zaptija (zaptiye) – stražar, žandarm
 zaptisano (zaptedilen) – silom uzeto, oteto
 zar (zar) – zastor, odeća za pokrivanje žena
 zerafet (zerafet) – finoća, uljudnost
 zarf (zarf) – koverta za pismo, spremnica
 zarzavat (zerzevat) – povrće, zelen
 zat (zat) – osoba, ličnost
 zatarabiti (tarabalamak) – ograditi tarabom
 zaval (zeval) – odgovornost, krivnja, šteta
 zebanija (zehirli yılan) – ljuta guja, zmija otrovnica
 zećat (zekât) – vrsta davanja za siromašne
 zefir (meltem) – topli blagi vjetar, lahor
 zehir (zehir) – otrov, gorčina, jad
 zejbek (zeybek) – vojnik, ratnik
 zejtin (zeytin yağı) – ulje
 zenzele (zelzele) – zemljotres, potres
 zaman (zaman) – epoha, doba, vrijeme
 zembelek (zemberek) – opruga, feder
 zembilj (zembil) – torba za nošenje namirnica
 zengin (zengin) – bogat, imućan
 zegilak (zenginlik) – bogatstvo
 zera (zerre) – atom, molekul, sitna stvarčica, trunka
 zero (sıfır) – nula
 zevzek (zevzek) – brvljivac, šaljivdžija
 zift (zift) – smola, bitumen
 ziin (zihin) – pamćenje, memorija
 zijafet (ziyafet) – banket, gozba, častenje
 zijan (ziyan) – šteta, gubitak

ziyaret (ziyaret) – poseta, vizita, obilazak
ziyaretiti (ziyaret etmek) – posetiti, obiçi
zil (zil) – zvonca
zinaluk (zina) – blud, prostitucija
zindan (zindan) – zatvor, tamnica
ziraet (ziraat) – poljoprivreda, agrar
zuban (uzun yün palto) – vrsta dugog vunenog kaputa, ogrtač
zor (zor) – jakost, snaga; nasilje, prinuda
zptija (korkutmak, zulümlük) – prestrašivanje, nasilnost, strogost
zrt (dayanılmayacak kadar kötü) – nešto što se ne trpi, odvratno
zuhur (zuhur) – pojava, događaj
zulhidže (zilhicce) – dvanaesti mesec Hidžretske godine
zulkade (zilkade) – jedanaesti mesec Hidžretske godine
zulufi (zülf) – uvojci sa svake strane lica
zulum (zulüm) – nasilje, nepravda, nezakonje
zulumcar (zulümcü) – nasilnik, siledija, tiranin
zumba (zimba) – oruđe kojem se buše rupe
zumbul (sümbül) – vrsta cveća
zurna (zurna) – muzički duvački instrument
Željka (kaplumbağa) – kornjača

Kaynakça - Literatura

Bratoljub Klaić – Veliki Rječnik Stranih riječi izraza i kratica, Zora, Zagreb 1966

OLAYLAR - YAYINLAR

BULGARİSTAN KATILIMLI SEMPOZYUM

İrfan Ünver NASRATTİNOĞLU*

Rasim Çakır ve **Edirne Valisi Fahri Yücel**'in konuşmalarıyla devam etti.

CHP Milletvekili Nejat Gencan Edirne hakkında çeşitli bilgiler vermekle beraber, Balkan ilkelerindeki iktidarda bulunan tüm yönetimlerin demokratik yollarla seçilmesi konusuna da değindi. Demokrasi koşullarında o Balkan ilkelerindeki Türklerin de bundan böyle devlet yönetiminde ve toplumda daha büyük rol oynayabileceklerini de anımsattı.

Açılışım son konuşmasını yapan Vali Fahri Yücel: "Türkiye Avrupa ve dünya tarihindeki yarı ile Balkanların ayrılmaz bir parçasıdır" diyerek Türkiye'nin dış politikalar içerisinde özel bir yeri olduğunu da unutmadı. Konferanslara geçmezden önce de sempozyuma gönderilen mesajlar da okundu.

Sempozyumun ilk konferansı yürütmek için sahneye **Prof. Dr. Refet Yinanç** çıktı. "Balkanların Son Durumu ve Türkiye'nin Balkanlar Politikası" konusu üstüne konuşmacı Ortadoğu ve Balkan incelemeleri Vakfı Müdürü Emekli Büyükelçi **Güner Öztekin** konuşmasını: "Balkanlar, tarihte daha çok savaşlar, etnik çatışmalar ve politik karmaşa ile anılmış, bölgenin stratejik konumu dolayısıyla başta Akdeniz ve Ortadoğu'da etkili olmak ve ticaret ile ulaşım yollarını kontrol altına almak arzusu olmak üzere bölge dışı ülkelerin kendi çıkarları için çeşitli siyasi ve askeri mülahazalarla istismarına sahne olmuştur." diyerek başladı. Balkanlardaki durumu İkinci Cihan Savaşından bu yana özetleme gayretleri gösteren sayın Öztekin, Türkiye için Balkanların çeşitli yönlerden büyük önem taşıdığını da vurguladı. Öztekin konuşmasında dikkat çekici bir başka an da şu idi: "Balkan ilkelerin AB ile entegrasyonun şüphesiz özel sektörümüzün bakışını değiştireceği gibi, Türkiye'nin de AB ile ilişkilerinde katedeceği mesafenin de Balkanlarda ki konumumuzu doğrudan etkileyeceğinden, ülkemizin her sahada ki ağırlığını aktaracağına şüphe bulunmamaktadır." Demsidir.

* Dr., Türk Folklor Araştırmaları Kurumu Başkanı, Ankara

Sempozyumun ikinci konferansında konuşmacı Türk Tarih Kurumu asil üyesi emekli **Büyükelçi Bilal Şimşir**'di. Oturum başkanlığı ise Bulgaristan ekibi yönetmenlerinden **Prof. Dr. Cengiz Hakov**'a geçti. Dünyaca ad yapmış bilim adamımızı, adamımız diyoruz, çünkü Bulgaristan doğumludur. Bilal Şimşir'in konusu "RUMELİDEN TÜRK GÖÇLERİ"ydi. Konuşmacı Rumeli'den Türk Göçlerinin Yunan ihtilaliyle başladığını belirtirken, 1877-1878 yıllarında ki Osmanlı- Rus Savaşı(Doksan Üç Savaşı) neticesi baş gösteren göçlerin ayrıntılarına indi. Daha sonra Balkan Savaşlarıyla ilgili göçlere, 1923-1938 yılları dönemlerindeki Romanya, Yugoslavya göçlerini dile getirdi. Son elli yıl içerisindeki 1950-1951,1968-1978 göçleri 1989 yılı zorunlu göçünü de detaylarla dinleyiciler çnüne sergilemeden büyük gerçekçilik ve ustalık gösterdi. Özellikle 1877-1878 Rumeli bozgunun Keşan'ı da etkilediğine dikkati çekti. Çünkü Rumeli göçmenlerinin ge.iş yolu ancak Keşan'dı muvakkat yerleşim yeri idi.

Trakya Üniversitesi Rektörü Osman İnci'nin konferansı" **Trakya Alt Bölge Planında Aşağı Meriç, Saros ve Ganoslar**" dı. Bu konferans lisenin bahçesinde bir panoda sunuldu.

Sempozyum çalışmalarını Şapçı Ağadayı Tesisleri'ndeki öğle yemeğinden sonra Keşan Meslek Yüksek Okulu'nda sürdürdü. Oturumlar üç bölümde gerçekleştirildi- ABC salonlarda. Burada düzenlenen Meslek Yüksek Okulu Görsel ve Sahne Sanatları Topluluğunu resim sergisi moralimizi bir kat daha güçlendirdi, neşemize neşe kattı, yarınlara inancımızın sağlam temeller üzerinde olduğuna kanaat getirmeye sevketti bizi.

Sempozyumun ilk günü Anadolu Teknik Lisesi, Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi Konferans salonunda " TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ "ve" SINIR ÖTESİ İŞBİRLİĞİ" konferansları da verildi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslar arası İlişkiler Bölüm Başkanı **Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı** Türk-Yunan ilişkilerinin ayrıntılarına indi, sorunlar üzerine de dikkati çekmeyi unutmadı. Yine konuyla ilgili Kıbrıs konusunu da dile getirerek, en önemlisi " Türkiye, Yunanistan'la İlişkilerde akılcı davranmalı"dır diye vurguladı. Aynı zamanda sorunlarda "AB'nin çözüm dikte etmesine imkan verilmemeli"dir düşüncesini de savundu. Günün ikinci konferansı oturumunu **Prof. Dr. Mehmet İhsan Soysal**'ın yürüttüğü "SINIRÖTESİ İŞBİRLİĞİ" başlığı altında Trakya Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi **Prof. Dr. Sabahat Avşar** tarafından verildi. Berlin Duvarının yıkılmasından ve SSCB'nin çökmesinden sonra Avrupa'da yeni bir dengenin belirlenmesi gereksinimi ortaya çıkmasından söz ederken konuşmasını sürdürerek" Aaaaaab ile ilişkileri düzenlemek üzere, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Eski Yugoslavya, Makedonya Cumhuriyeti, Romanya, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı ile Güneydoğu Avrupa İşbirliği girişimi oluşturulmuştur."Dedi.Sabahat Avşar konuşmasında Türkiye'nin taraf

olduğu sınır ötesi projeleri de kapsamlı bir şekilde ele aldı.İkinci gün öğle yemeği Subay Orduevi'nin gönülleri ferahlandırıcı bahçesinde yendi. Keşan Sempozyumuna Bulgaristan bilim adamları da yoğun bir katılım kaydettiler. Kuşkusuz önde Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsü'nden **Prof. Dr. Cengiz Hakov** geliyordu. Hakov "1913Yılında İstanbul'da imzalanan Bulgar-Türk Anlaşması ve Bulgaristan -Türkiye Arasındaki Hudut Sorunu"konusunu dile getirdi.Konuşmacı Birinci Balkan Savaşını Olduğu gibi İkinci Balkan Savaşı sonuçlarını dile getirerek bazı tartışmalar sorunlara belgesel açıklık getirmiş oldu. Gururla belirtebiliriz ki gerçekten Cengiz Hakov Balkanlar konularında saygılı değer bir bilimci olduğunu kanıtlamaktadır. Bulgaristan Birinci Balkan Savaşında kazandığı toprakları İkinci Balkan Savaşı neticesi kaybederken Türkiye kaybettiklerini özellikle Edirne dahil, Doğu Trakya topraklarını tekrar geri aldığına da değinmedi kendine boyun borcu bilmıştır. Nihayet İstanbul'da imzalanan anlaşma neticesinde iki ülke arasında yeni hudut belirlenmiştir.

Yine seçkin asker ve bilim adamlarımızdan bir başkası da Keşan Sempozyumun da belirli bir varlık gösterdi. Bu da **General Prof. Dr. Stoyan Andreev**, o, "ABD ile İngiltere'nin Irak Savaşının Uluslar arası İlişkilere Etkisi" konusyla dinleyicilerin ilgisini ve alkışlarını topladı. Tebliği Irak savaşı konusunda Türkiye'yi övgüye layık görmekte ve diğer Balkan ülkelerini, bu cümleden Bulgaristan'ı da eleştirmektedir.Konuşmacının başlıca savunması Balkan ülkelerinin mümkün olduğu kadar bazı konularda bari tek vücut olup kendi çıkarlarını savunmalarıdır.

Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsü Müdürü **Doç. Dr. Agop Garabedyan**" Keşan'da 1967 Görüşmesi Kıbrıs Konusunu Çözmek İçin Doğrudan Türk-Yunan Diyalogu'nun Finali" üzerinde durdu. Konunun esası Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs sorununa çözüm aramalarıdır. **Doç. Dr. Yordanka Bibina** dinleyicilere Keşan'ın tarihini, kültürünü ve ekonomisini internet vasıtasıyla dünyaya nasıl sunulduğunu göstermek amacı güdüyordu.

Prof. Dr. Slavka Draganova Sempozyum dinleyicilerine Bulgaristan'ın başkenti Sofya " Kiril ve Metodiy" Milli Kütüphanesi evrakları arasında Keşan'la ilgili Şer'i mahkeme sicillerinin, tapu tarihi ve timar defterlerini ve daha başka belgelerin bulunduğunu beyan etti. Balkanlardaki Türkleri son derece ilgilendiren konulardan biri de şair ve araştırmacı yazar **Sabri Alagöz'ün** "Bulgaristan Türkleri Folklorunda Göç." Konusudur. Konu otantik belgesel halk eserleriyle, hem de tarihsel açıdan ele alınarak gerçek araştırma olduğunu kanıtlamıştır. Konuşmacıya göre Balkanlar'dan göçler Rusların Balkan ülkeleri topraklarına sızma arzularının uyanmaya başlamasıyla başlamaktadır, yani 1828-1829 savaşlarıyla göç sahneleri ecdadımızı rahatsız etmeye başlamıştır.

Lilana Simeonova, Kalina Peeva, Penka Danova da Keşan üstüne somut konularla sahneye çıktılar. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslar arası İlişkiler Bölümünden **Doç. Dr. Sibel Turan**'ın tebliğine de değinmeden olamayız. Sibel Hanımın düzenleme işlerindeki hizmet ve katkılarına da diyecek yok. Hep böyle gayretli olsunlar. Sibel Turan'ın konusu "Keşan'da bürokratların AB ve Türk -Yuna İlişkilerine Bakışı, Karşılaştırmalı bir inceleme" idi

Diğer bir ciddi girişimci ve araştırmacı da yine T. Ü'nin aynı fakülte ve bölümünden **Emre Aykoç**. "9-10 Eylül 1967 Keşan-Dedeoğlu Görüşmeleri" konusu üzerinde fikir yürüttü. **Anahtar kelimeleri üzerine dikkat çekmek isteriz: Keşan, Dedeoğlu, Kıbrıs, Demirel, Kollıas.**

Keşan Sempozyumu'na Nilüfer Gökçe, Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hüseyin Salman, Prof. Dr. Mustafa Kaymakçı, Doç. Dr. Turgay Taşkın, Doç. Dr. Nevin Ateş, Kılavuzlu köyünden Refik Engin, Doç. Dr. Alaeddin Yalçınkaya, Yrd. Doç. Dr. Süheyla Akova, prof. Dr. Haydar Özpınar, Doç. Dr. Neşe Atik, Prof. Dr. Özcan Mert ve daha bir çok kimseler katılarak bilime saygılı olduklarını ve gelişip zenginleşmesi uğrunda elden geleni yapmaya hedef edindiklerini kanıtlama çabaları gösterdiler. Kapakta hele de Ali Özyıldırım'ın "Keçeci- zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ında Keşan ve Çevresi" incelemesi güç bir konu oluşturmasına rağmen araştırmacının ciddi çalışmaları sayesinde gayet yararlı bir biçimde ele alınmıştır.

Sempozyum, Keşan Kaymakamı İbrahim Avcı, Prof. Dr. Sabaht Avcı, Doç. Dr. Yordanka Bibina, Prof. Dr. Agop Garabedian, Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı, Prof. Dr. Rona Aybay ve Prof. Dr. Refet Yinanç'ın katıldıkları bir değerlendirme toplantısı ile sona erdi. Gerçekten yararlı etkinlikler! İmkân olsa da her ülkenin her kent ve şehrinde gerçekleştirilebilseler.

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNE HİZMET ÖDÜLLERİ TÖRENLE SAHIPLERİNE VERİLDİ

Arda AKIN*

Halk Kültürü (Folklor) Araştırmaları Kurumu'nun geleneksel Türk Halk Kültürüne Hizmet Ödülleri, geçtiğimiz günlerde Ankara'da düzenlenen törenle sahiplerini buldu.

Anılan Kurumun 1981 yılından bu yana vermekte olduğu ve tarafsız gözlemciler tarafından "Folklor Oscarı" olarak nitelendirilen ödüller; **Hamit Çine, Doç.Dr.Dilaver Düzgün, Aydın Kuran, İsa Oğuz, Behçet Saatçı, Doç.Dr.Sultan Tulu** ve **Celal Necati Üçyıldız**'a verildi.

Kurum Yönetim Kurulu Üyesi Salih Ünver'in yönettiği Ödül Töreninin açış konuşmasını yapan, Genel Başkan İrfan Ünver Nasrattınoğlu, özetle şunları söyledi:

"1955 yılında, *Ord.Prof.Dr. Mehmed Fuad KÖPRÜLÜ* ve o dönemin *Üniversite Hocaları* tarafından kurulmuş olan *Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu*, kurulduğu günden bu yana; son derece zengin olan *Türk Halk Kültürü*nün derlenmesi, belgelenmesi ve değerlendirmesi konusunda etkili çalışmalar yapmıştır.

Bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz önemli etkinliklerden bazılarını, ana başlıklar halinde belirtmek isteriz:

Türkiye'de;

1. *Ahilik Devlet ve Atatürkçülük Sempozyumu*
2. *Eskişehir- .Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Seminerleri,*
3. *Eskişehir- Sevgi Yılı Sempozyumu*
4. *Eskişehir-Seyyit Battal Gazi Sempozyumları*
5. *Eskişehir- Nasreddin Hoca Sempozyumları*
6. *Kırıkkale-U.A.Türk Dünyası ve Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu*
7. *Adana-Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumları, (1990-1991)*
8. *Niğde-Uluslar arası Niğde Festivalleri, (1984,85,86,87)*
9. *İznik-Uluslar arası Turizm ve Çevre Festivali ve Sempozyumları, (3 kez)*
10. *Anamur-Uluslar arası Turizm ve Çevre Festivali ve Sempozyum,1983*
11. *Niksar- Festival, Panel, Aşıklar Şöleni vb.*
12. *A.K.-Bayat-Şenlik,Sempozyum vb.*
13. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu(7 kez)*

Ayrıca; *Uluslar arası Silifke Folklor ve Müzik Festivali ile; Akçaabat, Eşme, Sındırgı, Rize, Mut, Şanlıurfa, Van, Gaziantep, Eskişehir* gibi kentlerde düzenlenen çok yönlü festivallere sürekli katkı sağlanmaktadır.

* Araştırmacı-Gazeteci, Ankara

Türkiye Dışında;

1. KKTC-Ahmet Yesevi ve T.Halk Edebiyatı Sempozyumu

2. KKTC-Folklor ve Küreselleşme Paneli

3. Komrat Devlet Üniversitesi ile 6 Kez Uluslar arası Gagauz Kültürü

Sempozyumu

4. Kırım'da müteaddit etkinlikler

5. Makedonya HID-BAH-ŞEN FEST. V.b.

6. Romanya'daki etkinlikler

Zaman zaman yayımladığımız süreli ve süresiz yayınlardan başka, 30'un üzerinde kitap yayınıımız olmuştur.

Bütün bunların dışında, Türk Halk Kültürü ile Türkiye içinde ve dışında yapılan çalışmalar, imkânlar ölçüsünde takip edilmiş ve 1981 yılında başlayarak, halk kültürümüze önemli katkılarda bulunan kişi ve kuruluşlar ödüllendirilmiştir."

Nasrattınoğlu, konuşmasında şu görüşlere de de yer verdi:

Değerli konuklarımız; halk kültürü, bütün kültürlerin ana kaynağıdır. Başka bir deyişle folklor; başlıbaşına bir bilim dalı olduğu gibi, öteki bütün bilimlerle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilidir. Bu bilimin önemini, bizden önce yabancılar anlamışlar ve yaptıkları araştırmalar sonunda, Türk Halk Kültürünün, çok önemli ve değerli özelliklere sahip olduğunu, yaptıkları yayınlarla ortaya koymuşlardır.

Örneğin; Türk Halk Musikisi, son derece zengindir...Böyle olduğu içindir ki, dünyaca ünlü Macar Etnomüzikolog Bela Bartók, A.Adnan Saygun'la birlikte Anadolu'yu adım adım dolaşmış; Toros Dağlarında, konak-göçer Türkmenlerden yaptığı derlemelerle, ün büyük bestelerini yapmıştır. Yani bu büyük müzik ustasının en önemli bestelerinin ilham kaynağı, Türk Halk Musikisidir. Bunun böyle olduğunu başka yabancı uzmanlar da itiraf etmişlerdir.

Türk Mutfağı, dünyanın en zengin mutfağıdır...Türk Halk Oyunlarının, kostüm ve figür zenginliği dünyanın başını döndürmektedir...Gelenek ve göreneklerimiz; el sanatlarımız ve zenaatlerimiz, başlıbaşına ilgi kaynağı olmaktadır. Dolayısıyla, büyük Türk Milletinin, halk kültürü de çok büyüktür.

Ne var ki; Ülkemizi yönetenler, kültürü, turizmin kuyruğuna bağladıkları gibi, yok edilen Kültür Bakanlığı içerisindeki Halk Kültürü ile ilgili Genel Müdürlüğü de, Şube seviyesine indirmişlerdir! Yıllardır, oluşumunda bizim de katkımız bulunan, Folklor İhtisas Kütüphanesi, lağvedilip, buradaki nadide eserler, Milli Kütüphane'deki öteki kitapların arasına karıştırılmıştır. Artık, Folklor Arşivinden yararlanabilme olanağı da imkânsız haldedir! Oysa, bütün çağdaş sanatların ana kaynağı folklordur. Folklerden esinlenmeyen bir sanatın değeri yoktur. Bugün eğer, Azerbaycan'da bir opera varsa, kaynağını Azerbaycan-Türk folklorundan almaktadır. Örneğin, Üzeyir Hacıbekov'un dünyaca ünlü ve Türkiye'de de yıllardır sahnelenmekte olan "Arşın Mal Alan Opereti" bütünüyle folklordur.

O halde, Türkiye'yi yönetenler, ne yapmak istemektedirler?...

Biz, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu olarak, Millî Kültür Bakanlığı kurulmasını ve bu Bakanlık içerisinde de bir "Halk kültürü Araştırmaları Genel Müdürlüğü"nin oluşturulmasını istiyoruz."

Ödül alanların kısa özgeçmişleri ise şöyledir:

HAMİT ÇİNE

1926 Yılında Burdur'da doğdu. İlköğrenimini Burdur'da yaptı. İstanbul Haydarpaşa Lisesi mezunudur. Bir süre okuduğu hukuk öğrenimini sürdürmedi.

Aile büyüklerinin bağlamayı ustalıklı çalması nedeniyle, Hamit Çine de bu yolda ilerledi. 14 yaşında bağlama çalmaya başladı. Halk Musikisinin büyük ustası Muzaffer Sarısözen ve Öğretmen-Şair Zeki Ömer Defne ile tanıştıktan sonra sanat alanında gelişme kaydetti. 1950'de İstanbul Radyosu'na girdi. Katıldığı programlarda Burdur teke Yöresi türkü ve oyunlarını tanıttı. Daha sonra Ankara radyosunda programlar yaptı.

1959'İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Sanayi İşletmeciliği Bölümünden mezun oldu ve aynı yıl İzmir radyosu'nda bağlama sanatçısı olarak göreve başladı. Daha sonra koro şefliğine yükseldi ve emekliye ayrıldığı 1982 yılına kadar bu görevini sürdürdü.

Burdur yöresi halk musikisinin birçok eserini TRT repertuarına, dolayısıyla Türk Halk Kültürüne kazandırdı.

1985-1990 yılları arasında Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarında öğretim görevlisi olarak, bağlama öğretimi ve genel folklor dersleri verdi.

1990 yılında İngiltere Cleveland'da düzenlenen uluslar arası Halk sazları Yarışması'nda, üç telli bağlama ile dünya ikinciliğini elde etti. Üç telli bağlama üzerine yaptığı araştırma ve çalışmalarıyla, bu alanda takdir topladı.

Hemşehrileri O'nun adını ölümsüzleştirmek için Burdur'daki bir caddeye O'nun adını verdiler. Ayrıca, "Hamit Çine Şenlikleri" düzenlediler.

Hamit Çine'nin birçok makalesinin yanı sıra, Burdur'dan Damlalar-Folklor, Zeybek Oyunlarımız, Halk Müziğimizde Boğaz Havaları, Teke Zortlamaları, Gurbet Havaları, Üç Telli Bağlama Metodu, Her Yaş İçin En Kolay Bağlama Öğrenimi adlı kitapları yayımlandı.

DOÇ.DR. DİLAVER DÜZGÜN

1961 Yılında Erzurum'un Tortum ilçesinde doğdu. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 1988'de aynı fakültede Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. "Erzurum Köy Seyirlik Oyunları" adlı doktora çalışmasını 1994'de tamamladı. 1995'de görev yaptığı bölümün Halkbilim Anabilim Dalında Yrd.Doç. olarak görevlendirildi.

Halk Kültürü ile ilgili çok sayıda derleme yaptı ve araştırma projelerinde görev aldı. Ulusal ve uluslar arası birçok bilimsel toplantıya bildirileriyle iştirak etti. Çalışmalarını geleneksel Türk Tiyatrosu ve Âşık Edebiyatı üzerine yoğunlaştırdı ve bu konuda çeşitli yayımorganlarında makaleler yayımladı. Bu arada Ortak kitap çalışmalarının bazı bölümlerini ve Ansiklopedi maddelerini yazdı.

Kitap bütünlüğünde yayımlanan eserleri şunlardır:

1. Âşık Mevlüt İhsani-Hayatı, Sanatı ve Eserlerinden Seçmeler, Erzurum 1997

2. Âşık Yaşar Reyhani-Hayatı, Sanatı ve Eserlerinden Seçmeler, Erzurum 1997

3. Âşık Mustafa Ruhani-Hayatı, Sanatı ve Eserlerinden Seçmeler, Erzurum 1997
4. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile ilgili çalışmaları, Ankara, 19997
5. Erzurum Köy Seyirlik Oyunları, Ankara 1999
6. Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği, Ankara 2005
7. Köy Hikâye ve Romanlarımızda Halk Kültürü Unsurları (1876-1932), Ankara 2005

AYDIN KURAN

1936 Yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden mezun olduktan sonra çeşitli kentlerde öğretmen ve kütüphaneci olarak çalıştı. Ankara ve İzmir İl Halk Kütüphanelerinde Müdür olarak görev yaptı.

1961-1970 yıllarında Irak'ın Bağdat ve Kerkük kentlerinde bulunan Türk Kültür Merkezlerinin kütüphanelerini tanzim etmekle görevlendirildi. Bu ülkedeki soydaşlarımızın okuma-yazma ve Türk kurslarında öğretmenlik yaptı.

Halkbilimle meşguliyeti fakülte yıllarında başladı. Recai Özdil yönetimindeki Ankara Türkocağı Halk Müziği korosunda yer aldı ve üç yıl süreyle, Türk Halk Musikisi ile meşgul oldu.

Daha sonra Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi'ne atandı. Bu dairenin düzenlediği uluslar arası etkinliklerde, Türkiye dışından gelen halkbilim uzmanlarıyla ilgilenme görevi verildi.

Çeşitli dergi ve gazetelerde, halkbilim içerikle makaleler yayımladı ve bilimsel toplantılarda bildiriler sundu. Nejat Sefercioğlu ile birlikte, "Âşık Veysel'in hayatını ve eserlerini" konu alan bir kitap yayımladı.

Folklor Araştırmaları (Halk Kültürü Araştırmaları) Kurumu'nun eski üyelerinden olup, uzun yıllar Yönetim Kurullarında, Genel Başkan İrfan Ünver Nasrattinoğlu ile birlikte görev yapmış olup, Kurumumuzun, uluslar arası boyuttaki başarılarına ortak olmuştur.

İSA OĞUZ

1955 yılında Karaman'ın Taşkale Kasabasında doğdu. İlköğrenimini Taşkale'de tamamladıktan sonra, önce Konya İvriz, sonra da Kars Kazımkarabekir Öğretmen Okullarında okudu. Karaman ve Manisa'da sekiz yıl öğretmenlik yaptı. Sanata, kültüre ve özellikle Âşıklık Geleneğine olan tutkusu nedeniyle öğretmenlik görevinden istifa ederek ayrıldı. Karaman'da Müzik Evi ve Yunus Emre Âşıklar Kahvesi açtı; burada notalı bağlama kursları verdi ve 23 yıl içerisinde altı bin dolayında öğrenciye saz öğretmenliği yaptı; birçok halk ozanı ve bağlamacı yetiştirdi. Bir Türk sazı olan bağlamayı, Karaman'da, en çok sevilen enstrüman haline getirdi. Özenle yetiştirdiği, beş yaşında iken "Dünyanın en küçük âşığı" ünvanını alan kızı Birsan Oğuz'la birlikte, İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Eskişehir, Adana, Mersin, Kocaeli, Malatya vb. gibi büyük kentlerde düzenlenen âşık şöenlerine ve yarışmalara iştirak etti; sayısız ödüller kazandı. Kızı Birsan'den sonra, eşi Hatunî Bacı, oğulları Ozanoğlu, Ali Oğuz ve Ozan Oğuz da sazları ve deyişleriyle, zincirin ayrılmaz halkaları oldular.

Karaman'da düzenlenmekte olan geleneksel Yunus Emre ve Türk Dili Haftalarında etkin görevler alan Oğuz, Karamanlı Aşık Kenzî ve Âşık Gufranî ile ilgili anma toplantılarını başlattı ve geleneksel hale getirdi; Mader-i Mevlana törenlerini başlattı. Yunus Emre ve Aşık Gufranî'nin kimi şiirlerini besteledi. Yerel televizyon ve radyolarda aşıklık geleneğiyle ilgili programlar yaptı.

Derlediği çok sayıda halk türküsünü Kültür Bakanlığı arşivine kazandırdı. Çalışmaları Türkiye'den başka, özellikle Avrupa ülkelerinde değerlendirildi.

1993'de yeniden öğretmenlik görevine başladı. Karaman'daki çeşitli okullarda ve Halk Eğitimi Merkezi'nde müzik ve saz dersleri verdi; Türk Halk Müziği korolarını çalıştırdı.

Son görev yeri olan Karaman Cumhuriyet İlköğretim Okulundan emekliye ayrıldı.

BEHÇET SAATCI

Behçet Saatcı, Belediye Başkanı seçildikten sonra, turistik Fethiye ilçemizin çehresi, hızla değişmeye ve daha da güzelleşmeye başladı. Ayrıca, kültür, sanat ve folklor faaliyetlerinde yoğunluk gözlendi. Daha önce kimsenin yüz vermediği şairler, yazarlar ve halkbilim uzmanları kendilerine gerçek bir hami buldular. Başkan, peşpeşe şu kitapların yayınına sağladı:

1. Cahit Beğenç: Sedef Kız
2. Ünal Şöhret Dirlik: Ey Fethiye Fethiye
3. 50.Sanat Yılında Ünal Şöhret Dirlik
4. Turizmin Yükselen Işığı Fethiye
5. Cahit Özkanlı: Yayla Çiçeği
6. Fethiye Değişiyor

Fethiye Evi'nin açılışı, temeli atılıp da yarım bırakılan Kültür Merkezi inşaatının tamamlanması ve Fethiye'nin, mükemmel bir Kültür Merkezi'ne kavuşturulması, Huzur Evi açılışı, Milli Mücadele şehidi Pilot Fethi Bey'in heykelinin dikilmesi Saatcı'yı hemşehrilerinin gözündeki daha da yüceltmıştır. Bu nedenledir ki, geçtiğimiz yıllarda Başkan Saatcı'ya Muğla'da "Yılın Belediye Başkanı Ödülü", İzmir'de "Şehir ve Başkan Ödülü", Egeli Yazarlar Birliği'nin "Halk Kültürüne Hizmet Ödülü", Gözcü Gazetesi'nin "Ege'nin En Başarılı Başkanı Ödülü", Türk Dil Kurumu ve TİSAV Elazığ Şubesinin "Türk Dilinin Gelişimi ve Korunması Ödülleri" verilmiştir.

Geçtiğimiz kasım ayının başında, Egeli Yazarlar Birliği ile işbirliği yaparak, Fethiye'de, Uluslar arası Halkbilim Sempozyumunun gerçekleştirilmesini sağlayan Behçet Saatcı, daha önceki düzenlemelerle birlikte, Türk Halk Kültürünün yaşatılması ve tanıtılması konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

DOÇ.DR. SULTAN TULU

Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. Yüksek öğrenime 1980-1983 yılları arasında Almanya'nın Frankfurt kentinde Johann Wolfgang von Goethe Üniversitesi'nde Oryantalistik Anabilim Dalı, Türkoloji Bilim Dalı'nda başladı. Ünlü Şarkiyatçılardan Türkoloji ve Arabistik dersleri aldı. Bu arada öğrenim için gerekli görülen Farsça ve Rusça derslerine girdi. 1983-1985 yılları arasında Göttingen, Georg Augusta Üniversitesi'nde Türkoloji ve Altaistik Anabilim dalı, Türkoloji ve Mongolistik Bilim Dallarında ve Arabistik Yan Bilim Dalında yüksek öğrenimini tamamladı.

1985-1989 yılları arasında aynı üniversitede, Prof. Dr. G. Doerfer yönetiminde, Horasan Türkçesi ile ilgili doktora çalışmasını başarıyla bitirdi.

1992-1994 yılları arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi; 1995-2001 yılları arasında Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde Yrd.Doç.Dr. olarak çalıştı. Haziran 2001 tarihinden bu yana da Muğla Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. Muğla'da Bölüm Başkanı olarak görev yaptığı sırada Özbekistan'ın Semerkand Üniversitesi ile Muğla Üniversitesi arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasını ve iki üniversite arasında bir işbirliği protokolünün imzalanmasını sağladı. Halen Muğla Üniversitesi'nde Eski Türk Lehçeleri derslerinin yanı sıra Doğu Türkçesi ve Oğuz Grubundan Çağdaş Türk Lehçeleri derslerini vermektedir.

Profesörlük kadrosuna atanmayı bekleyen Sultan Tulu'nun çok sayıda özgün makalesi, çeviri ve tanıtma yazıları çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmış olup; Türkiye içinde ve dışında düzenlenen bilimsel toplantılarda sunulmuş olan pek çok bildirisi bulunmaktadır. Ayrıca Horasan Türkleri ilme ilgili belgesel bir film çalışması da vardır.

Kitap bütünlüğünde yayımlanan eserleri şunlardır:

1. Aslı-Kerem Hikâyesinin Türkmen Varyantı, Ankara 2005
2. Horasan'da Masallar ve Halk Hikâyeleri, Ankara 2005
3. Bocnurd'dan Folklor Derlemeleri, Ankara 2005
4. Chorasantürkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen, Berlin 1989

Baskıya Hazır Eserleri:

1. Dede Korkud Kitabının Günümüz Türkçesine Uyarlanması
2. Özbek Türkçesi Metinleri
3. Horasan Türkçesinin Sözlüğü

CELAL NECATİ ÜÇYILDIZ

1952 yılında Silifke'nin Kırtıl Köyünde doğdu. Silifke Lisesi ve Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi'nden mezun oldu.

Lise yıllarında halkbilim araştırmalarına ve gazeteciliğe başladı. Çeşitli gazetelerde ve dergilerde yazılarını yayımladı.

1970-1989 yılları arasında Kırtıl Köyü Mengi ve Semah Ekibini yönetti. Silifke'de düzenlenen Türkmen Şenliği ve Uluslar arası Silifke Festivali'nde zaman zaman Düzenleme Kurulu üyeliklerinde bulundu.

1977'de SEKA Akdeniz Müessesesi Muhasebe Müdürlüğünde göreve başladı ve emekliye ayrıldığı 2000 yılına kadar burada çalıştı. O arada Vakıf ve Sendikanın yöneticiliğini yaptı. Çeşitli kooperatiflerin kuruluşunda ve yönetiminde görev aldı. Emekliye ayrılınca siyasete atıldı ve CHP'ye üye oldu. 2001 yılında Silifke - Taşucu Belde Başkanlığına seçildi ise de 2004'de görevden alındı!...

Halk Kültürü (Folklor) Araştırmaları Kurumu üyesi olan Üçyıldız, Türkmen kültürü ile ilgili çalışmalarını yoğun bir biçimde sürdürmekte olup; çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarıyla, bu çalışmalarını değerlendirmektedir.

Şah Hatai Divanı, Toroslar'daki Tahtacılar'da Gelenekler, Semahlarımız, Yatırlar, Efsaneler, Karacaoğlan-Karacakız (Müzikal Oyun) gibi çalışmaları ile, 40 kadar, halkbilimsel öykü, kitap bütünlüğünde yayımlanmak için yayıncısını beklemektedir.

UNIMA TÜRKİYE MİLLİ MERKEZİ'NİN KARAGÖZ KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALARI

Mevlüt ÖZHAN*

Union International de la Marionette (UNIMA) -Uluslararası Kukla Birliği 1929 yılında Çekoslovakya'nın başkenti Prag'da bir araya gelen kuklacılar tarafından kurulmuştur. Kukla sanatını araştırmak, yaşatmak, geliştirmek, kukla ve gölge sanatıyla ilgilenen sanatçı, tasarımcı, oyun yazarı, tanıtımcı, kukla ve tasvir yapımcılarını bir araya getirmek, birbirleriyle tanışmalarını sağlamak, bu sanatlar yoluyla dünya barışına hizmet etmek amacıyla kurulan UNIMA ikinci Dünya Savaşı yıllarında çok zor koşullarda yaşamını sürdürmüş, savaşın bir an önce sona ermesi için kendi alanında çaba göstermiştir. UNESCO'ya bağlı bir sivil organizasyon olan UNIMA bu gün Dünyanın pek çok ülkesinde örgütlenmiş olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Merkezi Fransa'nın Charlaville Meziérès kentinde olan UNIMA her dört yılda bir değişik ülkede yaptığı kongrede yeni yönetim organlarını seçmekte, kukla ve gölge sanatıyla ilgili gelişmeleri değerlendirerek daha iyiye ve güzele ulaşmak için yapılması gerekenleri belirlemektedir.

Milletler Arası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği (UNIMA) Türkiye Milli Merkezi Derneği 1990 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla uluslar arası dernek statüsünde kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren ülkemizdeki kukla ve Karagöz sanatıyla ilgilenen kişi, kurum ve kuruluşları üye yaparak sıkı bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Başta Kültür Bakanlığı olmak üzere kukla ve gölge sanatıyla ilgili çalışmaları olan kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde pek çok ulusal ve uluslararası düzeyde festivaller, bilimsel toplantılar, kurs ve seminer çalışmaları gerçekleştirmiştir.

Çalışmalarımızı; **Eğitim, Tanıtım, Yayın ve Arşiv** çalışmalarımız olmak üzere dört başlık altında toplayabiliriz.

Eğitim Çalışmaları

Eğitim çalışmalarımız mevcut sanatçıların eğitimi ve yeni sanatçılar yetiştirmek amacıyla kurslar şeklinde olmaktadır. Sanatçıların eğitimiyle ilgili çalışmalardaki amacımız sanatçıların bir birlerini daha yakından tanımalarını, sanatsal açıdan gelişmelerini ve bilgi alışverişinde bulunmalarını sağlamaktır. Bu çerçevede;

* UNIMA Türkiye Milli Merkezi Başkanı

- a) Karagöz ve Kukla Sanatçılarının Eğitim Semineri, 1994/İstanbul,
 - b) Karagöz Eğitim Semineri, 13 Mart – 12 Nisan 2000, Bursa,
 - c) Karagöz Eğitim Semineri, 6-8 Şubat 2006, Ankara,
- Gerçekleştirildi.

Bilindiği gibi ülkemizde Karagöz ve kukla sanatçıları önceleri usta – çırak eğitimi ile yetişirken son yıllarda açılan kurslarda yetişmeye başladılar. Merkezimiz de ikisi Kültür Bakanlığı ile işbirliğinde olmak üzere değişik tarihlerde Karagöz Oynatım seminerleri ve kursları açtı.

- a) Karagöz Çıraklık Eğitim Semineri, 1994/Bursa,
- b) Karagöz Oynatım Semineri, 1996/Bursa,
- c) Karagöz Oynatım Semineri, 1997/Bursa,
- ç) Karagöz Oynatım Kursu 19 Mart – 15 Mayıs 2006, Ankara.

Bu kurslarda yetişen kişiler usta sanatçılardan da yardım alarak sanatlarını geliştirmeye çalışıyorlar.

Kurslarla sanatçı yetiştirmenin iyi bir yöntem olmadığını elbette biliyoruz. Ülkemizde akademik düzeyde kukla ve gölge tiyatrosu eğitimi veren okul bulunmadığı için bu kursları düzenlemek zorunda kalıyoruz. Oysa kukla ve gölge tiyatrolarının gelişmiş olduğu Polonya, Rusya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde kukla ve gölge tiyatrosu eğitimi veren bölümler, akademiler ve enstitüler bulunmaktadır. Buralarda kukla tasarımı, yapımı, oynatımı, gölge tekniği, müzik, ses eğitimi, kukla tarihi, sanat sosyolojisi, psikoloji, yazarlık ve benzeri konularda çok yönlü eğitim alarak yetişen sanatçılar kukla ve gölge sanatını sevilerek, ilgiyle izlenen bir tiyatro haline getirmektedirler. Üniversitelerimizin birinde kukla ve gölge tiyatrosu bölümünün açılması, en azından Tiyatro bölümlerinden birinde kukla ve gölge tiyatrosu eğitiminin verildiği branş oluşturulmasını birkaç kez Yüksek Öğretim Kurulu'ndan istedik ama olumlu bir sonuç alamadık. En son birkaç gün önce isteğimizi yine bildirdik, umarım bu kez sevindirici bir sonuç alırız.

Tanıtım Çalışmaları

Tanıtım çalışmalarımız yurtiçi ve yurtdışı tanıtım olarak iki yönlü gerçekleşmektedir. Yurtiçi ve yurtdışı tanıtım çalışmalarımız; 1- Söyleşi, Konferans, Açıkoturum, Panel ve Sempozyum gibi bilimsel toplantılar, 2-Gösteriler, 3-Festivaller ana başlıkları altında gerçekleştirilmektedir.

Geleneksel Türk Tiyatrosunu yurtiçi ve yurtdışında tanıtmak amacıyla pek çok konferanslar verilmiş, söyleşiler yapılmıştır. Görsel materyaller kullanılarak verilen konferans ve söyleşiler büyük ilgiyle dinlenmiştir. Tanıtım çalışmaları çerçevesinde yaptığımız açıkoturum, panel ve sempozyumları şöyle sıralayabiliriz;

- a) Dünyada ve Bizde Gölge ve Kukla Tiyatrosu , (Panel) 1993/Adana,
- b) Karagöz ve Bursa Sempozyumu, 1994 Bursa ,
- c) Karagöz ve Bursa Sempozyumu, 1995 Bursa,

d) Karagöz ve Dünyada Kukla ve Gölge Oyunları Sempozyumu, 1997/Bursa,

e) Geleneksel Tiyatronun Bugünü ve Geleceği Paneli, 1997, Ankara,

f) Geleneksel Tiyatronun Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu, 16-28 Kasım 1998 Bolu, (Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü işbirliği ile),

g) Anma Panelleri, 26 Aralık 2001 Ankara, 27 Aralık 2001 İstanbul. (Karagöz ve kukla sanatımıza emeği geçen ve vefat eden sanatçılarımızdan Hayali Küçük Ali, Hadi Poyrazoğlu, Hayali Torun Çelebi, Ragıp Tuğtekin, Nevzat Açıkgöz, Nejat Öznaçar ve

h) İhsan Dizdar'ın sanat anlayışları ve bu sanatlarımızın yaşatılmasına olan katkıları anlatıldı)

ı) Bizde ve Dünyada Kukla ve Gölge Oyunu Sempozyumu, 2002/Bursa,

i) Karagöz ve Kukla Tiyatromuzun Gelişimi ve Bu günkü Durumu Konulu Panel, 2004 İstanbul (Yapı Kredi Bankası Kültür Sanat Yayın A.Ş. Genel Müdürlüğü işbirliği ile).

Merkezimizin yaptığı bilimsel toplantıların dışında başka kuruluşların yaptığı toplantılarda Karagöz ve kukla sanatının ve sanatçılarımızın sorunları dile getirilmiştir. Kültür Bakanlığı ile TOBAV' ın birlikte düzenledikleri Tiyatro Kurultaylarına (1991 de İstanbul'da, 1997 de Mersinde) katılmıştır.

Gösteriler; Karagöz ve kukla tiyatrosunu çocuklara ve gençlere tanıtmak amacıyla yapılmaktadır. Yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak düzenledikleri şenlik ve festivallerde gösteriler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca her yıl Aralık ayı içerisinde Ankara'da gerçekleştirdiğimiz Karagöz Günleri etkinlikleri çerçevesinde özellikle bakımevlerindeki çocuklara, huzurevlerindeki yaşlılara ve gecekondularda yaşayan ömründe hiç tiyatro görmemiş çocuklara gösteriler yapılmaktadır.

Bu konudaki en iyi tanıtımımız Kültür Bakanlığı ile işbirliğinde gerçekleştirdiğimiz "Karagöz ve Kukla Sanatını Destekleme Projesi" çerçevesinde yapılan gösteriler olmuştur. İlki 20 Aralık 1997 – 28 Şubat 1998 tarihleri arasında Ankara, Adana, Balıkesir, Çankırı, İçel, İstanbul, Sinop illeri ile İçel –Tarsus ve Tekirdağ Malkara ilçelerinde yapılan etkinliğin ikincisi 1998 yılı içerisinde Cumhuriyetimizin Kuruluşunun 75. Yılı Kutlamaları çerçevesinde Afyon, Bilecik, Bolu, Çanakkale, Diyarbakır, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Hatay, İçel, Kastamonu, Ordu, Samsun ve Şanlıurfa illerinde, Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri çerçevesinde 15 Ekim-10 Aralık 1999 tarihleri arasında Amasya, Ankara, Aydın, Eskişehir, İstanbul, Kayseri, Konya, Manisa, Muğla, Siirt, Tokat ve Trabzon illerinde yapılmıştır. Toplam 120 ye yakın gösterinin gerçekleştirildiği bu etkinliklerde kır beş bine yakın seyirciye ulaşılmıştır. Bütün gösteriler ücretsiz olarak gerçekleştirilmiştir.

Bursa Şubemiz ise haftanın belirli günlerinde Bursa Karagöz Evi'nde yıllardır aksatmadan Karagöz gösterileri düzenlemektedir. Yine Karagöz Evi'nde oluşturduğu daimi Karagöz Tasvirleri ve Kukla sergisini ilgililerin hizmetine sunmaktadır. Hem gösterileri hem de sergiyi Bursa'ya gelen yabancı turistler de ilgiyle izlemektedir.

Festivaller ulusal ve uluslar arası olarak gerçekleştirilmektedir. Ulusal Festivaller gezici olarak değişik illerde yapılmakta, Karagöz, kuklanın yanı sıra ortaoyunu, meddahlık gibi geleneksel Türk tiyatrosunun diğer dalları da tanıtılmaya çalışılmaktadır. Bu güne kadar gerçekleştirdiğimiz ulusal festivaller;

1-5.Geleneksel Türk Tiyatrosu Festivali, 10-15 Ekim 1991, Antalya (Kültür Bakanlığı, Anadolu Folklor Vakfı, Antalya Valiliğinin işbirliği ile),

2-Bursa Mili Karagöz Festivali, 1993 (Bursa Büyükşehir Belediyesinin işbirliği ile),

3-Geleneksel Tiyatro Festivali, 19-21 Kasım 2000/Eskişehir (Kültür Bakanlığı ve Eskişehir

Valiliğinin işbirliği ile),

4-Geleneksel Tiyatro Festivali, 18-20 Aralık 2002, Samsun, Amasya, Sinop (Kültür Bakanlığı, Samsun, Amasya ve Sinop Valiliklerinin işbirliği ile).

Uluslar arası Festivaller kendi kukla ve gölge oyunumuzun yanı sıra başka ülkelerin kukla ve gölge oyunlarını ülkemizde tanıtmak, kukla ve gölge sanatımızla birlikte ülkemizin kültürel zenginliğini ve doğal güzelliklerini başka ülkelere tanıtmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. 1993 yılından itibaren aktsatılmadan gerçekleştirilen bu festivaller Avrupa Sanat Birliği PAYE, UNIMA Merkezi ve Amerika Birleşik Devletleri UNIMA Merkezinin yayınladığı Uluslar Arası Kukla Festivalleri Takviminde yer almaktadır. Özellikle İzmir'de iki yılda bir gerçekleştirilen Uluslar Arası Kukla ve Gölge Oyunları Festivaline çok sayıda grup katılmak istemektedir. Ancak gerekli finansı zamanında ve yeterli miktarda bulamadığımız için organizasyonda büyük zorluklar yaşıyoruz. Gerçekleştirdiğimiz uluslar arası festivalleri şöyle sıralayabiliriz;

1- 1.Uluslar Arası Geleneksel Tiyatro Festivali, 10-15 Ekim 1993, Aksaray, Kırşehir (Kültür Bakanlığı, Aksaray, Kırşehir Belediye Başkanlıkları ve TOBAV 'ın işbirliği ile),

2- 1.Uluslar Arası Bursa Karagöz Festivali, 27-30 Kasım 1994 (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile),

3- 2.Uluslar Arası Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 23-26 Ekim 1993, Adana (Kültür Bakanlığı ve Adana Valiliği'nin işbirliği ile),

4- 3.Uluslar Arası Bursa Karagöz Festivali, 27-30 Kasım 1995 (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın iş birliği ile),

5- 3.Uluslar Arası Geleneksel Tiyatro Festivali, 8-11 Ekim 1997, İzmir (Kültür Bakanlığı, İzmir Valiliği, Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı işbirliği ile),

6- 4.Uluslar Arası Bursa Karagöz Festivali, 27-30 Kasım 1997 ((Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile),

7- 5.Uluslar Arası Bursa Karagöz Festivali, 16-20 Kasım 1998 ((Bursa Büyükşehir

Belediyesinin Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfının işbirliği ile),

8- 4.Uluslar Arası Geleneksel Tiyatro Festivali, 21-25 Kasım 1999/İzmir (Kültür Bakanlığı, Ege Üniversitesi Rektörlüğü, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir, Bornova, Karşıyaka ve Gaziemir Belediyelerinin işbirliği ile),

9- 6.Uluslar Arası Bursa Karagöz Festivali, 13-17 Kasım 200, Bursa (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile).

10- 5.Uluslar Arası Geleneksel Tiyatro Festivali, 10-15 Ekim 2001, İzmir (Kültür Bakanlığı, Ege Üniversitesi Rektörlüğü, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir, Bornova, Karşıyaka ve Gaziemir Belediyelerinin işbirliği ile),

11- Uluslar Arası 7.Bursa Karagöz Festivali, 12-16 Kasım 2001, Bursa (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile),

12- Uluslar Arası 8.Bursa Karagöz, Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 10-14 Aralık 2002, Bursa (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile),

13- 6.Uluslar arası Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 15-19 Aralık 2003, İzmir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir, Balçova, Bornova, Karşıyaka, Gaziemir, Narlıdere Belediyeleri, Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı'nın işbirliği ile),

14- Uluslar arası 9. Bursa Karagöz, Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 8-13 Aralık 2003, Bursa (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile)

15- Uluslar arası 11. Bursa Karagöz, Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 22-27 Kasım 2004, Bursa (Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile).

16- 7.Uluslararası Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 10-15 Ekim 2005, İzmir (Başbakanlık Tanıtma Fonu, İzmir Büyükşehir, Bornova ve Karşıyaka Belediyelerinin katkılarıyla).

17- Uluslar arası 12. Bursa Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, 29 Kasım-3 Aralık 2005, Bursa (Bursa Belediye Başkanlığı, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın işbirliği ile).

Festivallerde gösterilerin yanı sıra sergi, söyleşi, atölye çalışmaları, tarihi ve turistik yerlere geziler gibi değişik etkinlikler yapılmaktadır. Yurtdışından gelen gruplara karagöz ve kukla sanatımızı, ülkemizi tanıtan kitap ve broşürler verilmektedir.

Tanıtım çalışmalarından biriside sanatçılarımızı yurt dışında yapılan önemli kukla ve gölge oyunları festivaline göndermek. Daha önceki yıllarda bu fes-

tivallere Kültür Bakanlığı' nın görevlendirmesiyle sanatçılarımız gönderilerek Karagöz sanatımızın tanıtılması sağlanıyordu. Ancak son yıllarda bu uygulama gerçekleştirilememektedir. Dışişleri Bakanlığı kanalıyla gelen davetiyeler Kültür Bakanlığına iletilmekte ve duyurusu yapılmamaktadır. UNIMA Merkezlerinden Merkezimize gelen davetiyeler sanatçılara iletilmekte ancak sanatçılar finansör bulamadıkları, kendi olanakları da yeterli olmadığı için festivallere katılmamaktadır. Dolayısıyla bu yolla yapmış olduğumuz tanıtım gerçekleştirilememektedir. Bu boşluk sanatçıların kişisel dostlukları ile yurt dışındaki dernek ve vakıf türü kuruluşlarla kurdukları irtibat sonucu davet edilmeleriyle gideriliyor gibi görülse de sanatçıların ve yapılan gösterilerin niteliği bu tanıtımı tartışılır hale getirmektedir. Bu şekilde yurtdışına giden sanatçıların gösterilerini izleyen yabancı dostlarımızdan aldığımız izlenimler ne yazık ki Karagöz sanatımızın tanıtımına olumsuz etki yaptığı yönündedir.

Bir diğer tanıtım çalışmamızda 1996 yılından bu yana her yıl verdiğimiz Geleneksel Türk Tiyatrosuna Hizmet Ödülleridir. Yıl içerisinde Geleneksel Türk Tiyatrosunun araştırılması, yaşatılması, tanıtılması, geliştirilmesi için başarılı çalışmalar yapan kişi, kurum ve kuruluşlar belirlenerek ödüller veriliyor. Manevi değeri olan bu ödülle çalışmalar teşvik edildiği gibi düzenlenen tören ve etkinliklerle konu gündemde tutulmuş oluyor.

Bunların dışında Merkezimiz tanıtım çalışmaları çerçevesinde Prof. Dr. Metin And ve Tuncay Tanboğa'yı UNIMA Şeref Üyeliliğine seçtirerek iki önemli olayı gerçekleştirmeyi başardı. UNIMA Genel Kongrelerinde, kukla ve gölge sanatı konusundaki başarılı çalışmalarıyla tanınan kişiler Milli Merkezlerin teklifi, kongre üyelerinin oylarıyla UNIMA Şeref Üyesi seçilirler. Merkezimiz 1996 yılında Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de yapılan kongrede Karagöz Sanatçısı Tuncay Tanboğa (Hayali Torun Çelebi) yı, 2000 yılında da Almanya'nın Magdeburg kentinde yapılan kongrede Prof. Dr. Metin And'ı şeref üyeliği için aday göstererek seçilmelerini sağladı.

Festivallerin dışında olanaklarımız ölçüsünde Ankara' da gerçekleştirdiğimiz Karagöz Günleri de gösteriler, konferanslar, söyleşiler ve sergiler düzenleyerek Karagöz'ü tanıtmaya çalıştığımız etkinliklerimiz arasındadır. Bu güne kadar düzenlediğimiz Karagöz Günlerini şöyle sıralayabiliriz;

- 1- Karagöz Haftası, 20-24 Aralık 1997, Ankara,
- 2- Karagöz Günleri, 6-7 Aralık 1999, Ankara,
- 3- Karagöz Günleri, 26-28 Aralık 2001, Ankara – İstanbul,
- 4- Karagöz Günleri, 26-28 Aralık 2002, Ankara,
- 5- Karagöz Günleri, 8-11 Aralık 2004, Ankara,

Yayın Çalışmaları

UNIMA Türkiye Milli Merkezi, Temmuz 1995 yılında “**Karagöz**” adlı haber bülteniyle yayın çalışmalarına başlamıştır. Türkiye’de Karagöz ve kukla alanında çalışan kişi, kurum ve kuruluşların birbirlerini daha yakından tanı-

malarına, bilgi alışverişinde bulunmalarına, kukla ve gölge oyunu sanatını estetik ve teknik yönden daha ilerilere götürecek çözümler üretmelerine, çalışmalarını duyurmalarına, başka ülkelerdeki kukla ve gölge sanatıyla ilgili çalışmalar konusunda bilgilenmelerine katkıda bulunmak amacıyla yayın hayatına başlayan bülten üç ayda bir çıkartılmaya başlanmıştır. Sahipliğini şahsımın, yayın yönetmenliğini Hayrettin İvgin'in yaptığı bültenin en son 24. sayısı yayınlanmıştır. Bültenin, ilk dört sayısı dörder, 18 ve 21. sayıları 16, 22. sayı 24, 23. sayı 12, 24. sayı 32 diğer sayıları 8 sayfa olarak yayınlanmıştır. Maddi kaynak sıkıntısından dolayı bültenin yayını hedeflendiği gibi üç ayda bir gerçekleştirilememiştir. Bülten de kukla ve gölge oyunu sanatıyla ilgili yazılar, UNIMA Genel Merkezinin, Milli Merkezimizin, sanatçıların, kurum ve kuruluşların yaptıkları çalışmalarla ilgili haberler, yayın tanıtımları, uluslar arası festivallerle ilgili duyurular ve haberler yer almaktadır. Ücretsiz olarak dağıtımı yapılan bülten, üyelerimize, İl Kültür Müdürlüklerine, ilgili kurum, kuruluş ve kişilere gönderilmektedir. Elimizde olan sayıları isteyenlere posta giderlerini karşılamaları koşuluyla ücretsiz gönderilebilir.

Merkezimiz kukla ve Karagöz sanatımızı daha geniş kitlelere tanıtmak amacıyla kitap yayınlarına da başladı. İlk yayınıımız **"Karagöz Boyama Kitabı"** oldu. Türk gölge tiyatrosu Karagöz'ü çocuklara tanıtmak amacıyla hazırlanan boyama kitabı 1999 yılında yayınlanmıştır. 16 sayfadan oluşan kitabın ilk sayfasında Karagöz hakkında kısaca bilgi verilmekte, diğer sayfalarda da Karagöz, Hacivat Bebe Ruhi, Anadolu tipleriyle, tulumbacılar, faytonla gezinti yapan kişiler ve limon ağacının göstermeliklerinden oluşan toplam yedi adet renkli resim, karşı sayfalarında bu resimlerin çizimleri bulunmaktadır. 20x27,5 santimetre ebatlarındaki kitabın ön ve arka kapağında Karagöz'ün başı ve şapkasını gösteren çizimler bulunmaktadır. Kitabın içindeki resimler ve çizimler Sanatçı Orhan Kurt'un koleksiyonundan alınmıştır.

İkinci yayınıımız **Karagöz ve Kukla Sanatımız** adlı kitap oldu. Yönetim Kurulu Üyemiz Hayrettin İvgin tarafından hazırlanan Karagöz ve Kukla Sanatımız adlı kitap amatör olarak kukla ve Karagöz oynatmak isteyenlere yardımcı olmak amacıyla yayınlanmıştır. Kitap Kültür Bakanlığı'nın maddi desteği, Merkezimiz, Anadolu Kültürünü Koruma ve Araştırma Vakfı (AKKAV) nın işbirliğiyle 2000 yılında yayınlanmıştır. Kitapta; Karagöz'ün tarihçesi ve oynatım tekniği hakkında bilgi verildikten sonra Karagöz ve kukla oyun metinlerine yer verilmiştir. Kitabın sonuna geleneksel Türk tiyatrosu Karagöz ve kukla ile ilgili seçme kaynakça, Uluslararası Kukla Birliği UNIMA'nın Anlamı, Tarihi, Amacı, Milli Merkezimizin çalışmalarıyla ilgili yazılar ile 7 adet Karagöz Oyunu tipi ve göstermeliğinin renkli resmiyle kalıp çizimlerine yer verilmiştir. Kitap 112 sayfadan oluşmuştur. Karagöz Boyama Kitabı ile Karagöz ve Kukla Sanatımız adlı kitaplar Merkezimizin "Konur Sokak, 66/12, 06640 Kızılay- ANKARA" adresinden istenebileceği gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın DÖSİM Satış Mağazalarından da alınabilir.

Madalyalı Kuklacımız Talat Dumanlı: Tanınmış Kukla sanatçımız Talat Dumanlı hakkında bilgi veren kitap üyemiz Ünver Oral tarafından hazırlanıp, baskı giderleri kendisi tarafından karşılanarak Merkezimizce yayınlanmıştır. 80 sayfadan oluşan kitapta, yazarın Ön söz ve giriş yazısından sonra Talat Dumanlı'nın sanatı ve sanatçı kişiliği hakkında yazarın kendi görüşleri ile Nail Tan, Otto Spies, Metin Özlen, Ahmet Borcaklı, C. Kolukisa, Yavuz Donat, Nezih Orbay, Sevgi Özal gibi araştırmacı, sanatçı ve gazetecilerin Talat Dumanlı'yla ilgili görüşlerinin yer aldığı yazılar ile gazetelerde çıkan haberlere yer verilmiştir. Yazarın Talat Dumanlı'dan derlediği "Lades" adlı oyun ve kuklayla ilgili kaynakların verildiği "İlgili Yayınlar Listesi"yle kitap sona ermektedir. Kitap; Fransa'da katıldığı festivalde yaptığı başarılı gösterilerden dolayı madalya alan ancak hakkında çok az bilgi olan kukla ve Karagöz sanatçısı Talat Dumanlı hakkındaki bilgileri toplu olarak verip gelecek nesillere aktarması açısından önem taşımaktadır. Kitap Merkezimizden temin edilebilir.

Arşivleme çalışmalarımız ise Karagöz ve kukla konusunda yaptığımız her çalışmanın geleceğe kalması için fotoğraf,slayt ve video filmlerle tesbiti, etkinliklerle ilgili her türlü yazılı ve basılı dokümanın korunarak saklanması şeklinde olmaktadır. Arşivleme ve belgeleme konusundaki önemli çalışmalarımızı şöyle sıralayabiliriz.

Arşiv Çalışmaları

1- Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Anadolu Kültürlerini Koruma ve Araştırma Vakfı işbirliği ile Yaşayan Karagöz Sanatçılarının video ile Tesbiti Projesi çerçevesinde 2000 yılı içerisinde sanatçılardan Orhan Kurt, Tacettin Diker, İhsan Dizdar, Metin Özlen, Ünver Oral, Nejat Öznaçar ve Sellim Başegmez in repertuarındaki bazı oyunların video kayıtları yapılmış, hem Bakanlığın arşivine hemde Merkezimiz arşivine kazandırılmıştır.

2- Festivallere katılan gruplardan bazılarının oyunlarının video çekimleri yapılmıştır. Yaptığımız uluslar arası festivallere katılan yabancı gruplardan gelen oyunların tanıtımıyla ilgili onlarca video kaset arşivlenmiştir. 2006 yılı içerisinde bütün kasetlerin CD ye aktarılması yapılacaktır.

3- Sanatçılarımızın sanat yaşamı ve yaptıkları çalışmalarla ilgili dosyalar oluşturularak arşivde korunmaktadır.

4- Değişik sanatçılar tarafından yapılan tasvir ve kuklalar toplanarak tasvir ve kukla koleksiyonları oluşturulmaktadır. Hayali Torun Çelebi, Orhan Kurt, Metin Özlen, Mustafa Mutlu, Güneri Acar yapımı tasvirlerin yanı sıra, Mahmut Hazım Kısakürek, Alpay Ekler, Duygu Tansı, Hakan Arısoy, Vural Arısoy gibi sanatçılarımızın yaptığı kuklalar ile yabancı grupların hediye ettiği kuklalar Merkezimizde sürekli sergilenerek ilgililerin hizmetine sunulmaktadır.

5- Ayrıca kukla ve gölge sanatıyla ilgili gazete ve dergilerde çıkan yazılar, haberler kesilerek arşivlenmektedir.

6- Kukla ve Karagözle ilgili kitapların yanı sıra konuyla ilgili yurtdışından gelen kitap ve dergilerden küçük bir kitaplık oluşturulmuştur.

Diğer Çalışmalar

Bu çalışmaların dışında Karagöz ve kukla sanatımızı yaşatmak için yaptığımız bazı çalışmaları şöyle sıralayabiliriz;

Karagöz ve kukla sanatçıları daha önceki yıllarda Kültür Bakanlığı'nın özel tiyatrolara yaptığı yardımlardan yararlanamıyorlardı. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa yaptığımız girişimler sonucu 1995 yılından itibaren sanatçılarımızın yardımdan yararlanmaları sağlandı. Yönetmelik gereği yardım için başvuruda bulunan Karagöz ve kukla toplulukları konusunda görüşümüz alınarak yardım yapıyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2003 yılında yönetmelik değişikliği yapacağını bildirerek görüşlerimizi sordu, görüşlerimizi bildirdik ancak o tarihten itibaren başvuruda bulunan Karagöz ve kukla gruplarıyla ilgili görüş sorulmadığı gibi kimlere ne kadar yardım verildiği konusunda da bilgilendirilmedik. Günümüzde Karagöz ve kukla oynatan gruplar o kadar çoğaldı ki birçoğunu Merkez olarak biz bile tanımıyoruz. Yardımın ciddi ve sağlıklı iş yapan Karagöz ve kukla tiyatrolarına verilmesi için Bakanlık ve Merkezimizin eskiden olduğu gibi işbirliği yapması gerekir. Aksi taktirde yardımlar Karagöz ve kukla sanatımızı gelişmesine değil gerilemesine yardımcı olur.

Yaptığımız çok önemli bir başka çalışmadan söz etmek istiyorum. Çünkü konu bu sempozyumla da yakından ilgili. 1998 yılında gerçekleştirdiğimiz Karagöz gösterileri sırasında seyircilerle yaptığımız anket çalışması. Anket 7 – 30 yaşları arasındaki 260 kişiye uygulandı. Büyük çoğunluğu (214 kişi) 7 – 12 yaş grubunda olan anketörlere sordumuz soruların sonuçlarına göre;

- 1- 260 kişiden 92 si hiç Karagöz izlememiş.
- 2- 260 kişiden 256 sı oyunları beğendiğini, bir kişi beğenmediğini söylemiş, üç kişi yanıt vermemiş.
- 3- Oyundaki tiplerden Karagöz'ü beğenenlerin sayısı 152, Hacivat'ı beğenenlerinki 60, diğer tipleri beğenenlerin sayısı 28.
- 4- Oyundaki tiplerden hangisinin yerinde olmak istersiniz sorusuna 138 i Karagöz'ün, 85 i Hacivat'ın 25 i diğer tiplerin, 11 i de hiç birinin yerinde olmak istemem diye yanıt vermiş.

Oyunların yaşatılması ve geliştirilmesiyle ilgili ne gibi önerileri olduğu sorusuna şu yanıtlar verilmiş.

- Çocuklara Karagöz ve Hacivat Tasvirlerine benzer karikatür ve çizimler yaptırılabilir.
- Oyunlar bütün okullarda ve televizyonlarda sık sık gösterilsin.
- Oyunlar canlı olarak ta oynatılsın.
- Karagöz'le ilgili kitap ve dergiler yayınlansın.
- Perde daha büyütülsün.

- Daha değişik tipler kullanılsın,
- Daha güzel müzikler seçilsin.
- Dekor zenginleştirilsin.
- Komiklikler daha çok olsun.
- Sanatçılar oyunlara iyi hazırlansın.
- Tasvirler daha büyük olsun.
- Sesler net olsun, konuşmalar anlaşılsın.
- Oyun başlamadan önce Karagöz hakkında bilgi verilsin.
- Oyun daha akıcı ve canlı oynansın.
- Oyunların konuları ve tipleri yenileştirilsin.
- Oyun içindeki kavgalar azaltılsın.
- Yeni sanatçılar yetiştirilsin ve oyun Türkiye'nin her tarafında sı sık oynatılsın.

- Oyunlarda doğa sevgisi ve çevre temizliği işlensin.
- Her okulda Karagöz Tiyatrosu oluşturulsun.

Görüldüğü gibi bu öneriler Karagöz'ün yaşatılması için nelere yapılması gerektiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aynı yılın Kasım ayında Kültür Bakanlığı ile işbirliğinde Bolu'da yaptığımız "Geleneksel Tiyatronun Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu"nın sonunda hazırlanan sonuç bildirisinde buna benzer görüşler de dile getirilmiştir. Geleneksel Türk Tiyatrosunun araştırılması, yaşatılması, tanıtılması ve geliştirilmesi konusunda görüş ve önerilerin yer aldığı bildiri, görev alanlarına giren konularda çalışma yapmaları için ilgili kurumlara gönderildi ancak olumlu sonuçlar alınmadı.

Hedefler ve Öneriler

Karagöz ve kukla sanatımızı yaşatmak için UNIMA Türkiye Milli Merkezi olarak önemli hedeflerimizden biri Üniversitelerimizden birinde Kukla ve Gölge Tiyatrosu Bölümünün açılmasıdır. Bu konuda Yüksek Öğretim Kurulu veya üniversite Rektörlükleriyle gerekli görüşmeler yapılacaktır. İkinci hedefimiz İstanbul veya Ankara'da bir Geleneksel Türk Tiyatrosu Müzesi açmaktır. Birçok ülkede açılan bu müzeler kukla ve gölge sanatını geçmişten geleceğe taşımaktadırlar. Müze kurmak Merkezimizin gücünü çok çok aşmakta, ancak başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere ilgili kurum ve kişilerin işbirliği ile Müzenin kurulabileceğine inanıyorum. Bu konuda özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığının konuyu bir görev olarak üzerine alması ve gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Merkezimiz üye aidatları ve bağışlarla edindiği kaynaklarla bu çalışmalarını yapmış ve yapmaya da devam edecektir. Karagöz ve kukla sanatımızın tanıtılması ve yaşatılması için yaptığımız çalışmalara ilgili kurum ve kuruluşların bundan sonra daha çok destek vermelerini bekliyoruz.

“BAL-TAM DERGİSİ”*

Nevin BALTA**

2000 yılında Prizren’de Balkan Türkoloji Araştırmalar Merkezi (BAL-TAM) kuruldu. Yıllardır önce Yugoslavya’da, daha sonra Kosova’da Türklük bilimi çalışmaları yapan öğrenciler yetiştiren, Türkçeyi yaşatan bilim adamlarının başında gelen Prof..Dr.Nimetullah Hafız ve eşi Prof.Dr Tacida Zupçeviç Hafız tarafından kurulan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) bu ilkeler doğrultusunda çalışmalar yapmakta ve kitap, dergi gibi yayımlara da imza atmaktadırlar.

Prof.Dr Nimetullah Hafız ve eşi Prof.Dr Tacida Zupçeviç Hafız, Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) bünyesinde; ilki 2001 yılında Prizren’de, ikincisi Moostar’da, üçüncüsü de Karadağ’da olmak üzere üç uluslararası sempozyum (bilgi şöleni) düzenlediler. Bu arada 1973-1991 yılları arasında Priştine’de yayımlanan ve 91.sayıdan sonra yayımına ara veren Çevren dergisini canlandırmak istemişler. 2001 yılında 92. daha sonra da 93-94-95-96. sayılarını yayımladılar. Yeni sayılar için yazı topladılar. 100. sayının yayımını görkemli bir şekilde kutlamaya hazırlanıyorlardı. Ancak, 2004 yılı başında Tan gazetesini yayımlamaya hazırlanan kuruluştan bir mektup aldılar. Bu mektupta, 1999’da kapanan Tan gazetesinin tekrar çıkacağı, Çevren’in ise 92. sayısından itibaren yayımlanacağı bildiriliyor, Prof Hafızlar’ın Çevren’le ilişkilerinin kalmadığı hatırlatılıyordu.

Balkan Türkleri, ne yazık ki hiç bir Balkan ülkesinde birlik beraberlik içinde olmadılar. Onların parçalanmaları, birbiriyle didişmeleri hakim güçlerin işine galdi. Prof.Dr Nimetullah Hafız, Tan gazetesinin Çevren’i yönettiği dönemde derginin yöneticileri ve makale yazarları arasındaydı. Dergiyi yaşattığı için kendisine teşekkür edilmeliydi. Ne yazık ki, bu yapılmadığı gibi dergiyle ilişkileri kesilmek isteniyordu.

Prof.Dr Nimetullah Hafız ve eşi bu kez kuruluşlarına süreli, blimsel bir dergi kazandırdılar. BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisinin 1. sayısı Eylül 2004 yılında Prizren’de yayımlandı. Türkiye Cumhuriyeti’nin 80’ci Yıl Dönümüne Armağan adilen bu sayının sahibi BAL-TAM adına Prof.Dr. Tacida Zupçeviç Hafız, sorumlu başyazarı ise Prof.Dr Nimetullah Hafız’dır.

BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisinin bu ilk sayısında yer alan makale ve yazılar üç bölümde toplanmıştır: “I.Bilim”; “II.Derlemeler”; “III. Olaylar-Yayınlar.”

* *Türklük Bilgisi I (Eylül-2004)Dergisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) Yayını, Prizren 2004.

** Türk Dil Kurumu Uzmanı

Bilimsel makalelerinin yer aldığı birinci bölümde, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ni konu alan yazılar sıralanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve Balkan ülkeleri bilim adamı ve uzmanlarının bazı makalelerinden örnekler vermek suretiyle, dergide yer alan diğer yazıların adlarına yer vereceğiz.

Birinci bölümün ilk yazısında, Prof.Dr Reşat Genç, "Atatürkçü Düşüncede Laiklik ve Din Anlayışı" adlı makalesinde Türkiye'de laikleşme ihtiyacını Halifelik döneminde başlayarak her dönemde hissedildiğini, teokratik devlet ve hukuk yapısının dar kalıpları içine hapsolmanın imkansızlığını gördüğünü şu sözleriyle vurguluyordu:

"Gerçekten de; çağın, dünyanın ve ülkenin şartlarına uygun akılcı bir devlet yapısına geçmek ihtiyacı doğmuştur. Kendisini Allah'ın yer yüzündeki gölgesi olarak göstermeye çalışan bir hükümdarın yetkilerini millete devretmek; Millet iadesine, millet egemenliğine dayalı demokratik ve çağdaş bir Cumhuriyeti korumak ve yaşatmak sorunu ile karşılaşmış; donmuş ve çağın gerisinde kalmış bir hukuk düzeninden çağdaş hukuka, medrese eğitiminde çağdaş eğitime geçmek gerekmiştir. Laiklik, statik hale gelmiş bir yapıya hapsolup boğulmaktan, hızla ilerleyen uygarlığın gerisinde kalıp yok olmaktan kurtulmanın kaçınılmaz şartı haline gelmiştir. Türkiye'de laikleşme işte böylesine önemli, böylesine hayati ihtiyaçlardan doğmuştur".

Prof.Dr Ahmet Biçan Ercilasun ise "Tarihi Akışı içinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili "onulu yazısında; Türk dilinin yazılı metinlerini en az 1300 yıldan beri izleyebildiğimizi, Türkçe'nin bilinen en eski yazılı metinlerini 8.y.y birinci yarısına ait olduğunu belirtmektedir. Ercilasun Türk dilinin tarihi süreç içinde çeşitli dillerden etkilendiğini ancak varlığını sürdürerek Cumhuriyet dönemine kadar edebiyat, sanat, yazı ve konuşma dili olarak çok zengin ürünler verdiğini vurgulamaktadır."11.y.y.ikinci yarısında Kaşgarlı Mahmud tarafından Divanü Lugatı't Türk adlı ilk büyük türk sözlüğü yazıldı"diyen Ercilasun, Divani Lugatı't Türk'ün Türklerin dilleri, ağızları, boyları, adetleri, yaşayış tarzları, efsaneleri hakkında verdiği bşlgşlerle aniklopedik bir sözlük özelliği taşıdığını yazar. Ercilasun yazısına Cumhuriyet döneminde dilde yapılan büyük atılımları, harf inkılabını, edebiyat ve gazete dilinin sadeleştirilerek, halkın anlayacağı bir okuma ve yama dilinin yerleştirildiğinden söz ederek devam eder ve "Ama hukuk dilinde, bazı bilim terimlerinde ve resmi yazışmalarda Osmanlı Türkçesi büyük ölçüde devam ediyordu. Dolayısıyla bu alanlarda sadeleşme gerekiyordu." Sözleriyle bu konuda yapılan dil çalışmalarını ve Türk Dil Kurumunun kuruluşunu ve ilk dil çalışmalarını, ayrıntıları ile anlatarak okuyucuya bu konudaki temel bilgileri verir.

Prof.Dr.Bayram Bayraktar da "Kuruluşunun 80.Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeri ve Değeri"adlı yazısında Türkiye Cumhuriyeti'ni "genel tarihin bütüncüllüğü içerisinde düşünülmesi gereken,milletimiz ve gençliğimiz için üzerinde her zaman araştırmaların yapılması zorunlu,millî ve evrensel boyutlarda bir olay" biçiminde nitelemektedir." Cumhuriyetimizin kuruluşu, Türk toplumu için bir diriliş ve Ergenekon'dan çıkıştır" diyen Bayraktar, bu büyük olayı "Türk Rönesansı" olarak tanımlamaktadır.

Prof.Dr Şükrü Haluk Akalın, "Atatürk'ün Dil Politikası" başlıklı yazısında Cumhuriyetin kültür temelleri üzerinde kurulduğunu söyleyen Atatürk'ün kültrün

en önemli ögesi olan dile de layık olduğu değeri her zaman verdiğini vurgulamakta ve bu konuda yapılan çalışmalara yer vermektedir.

“Atatürk’ün Türk dili. Türk tarihi ve Türk kültürü konularında araştırma ve çalışma yapmak üzere kurduğu ilk kurum Türkiyat Enstitüsüdür“ diyen Akalın, Fuat Köprülü’nün Atatürk’ten aldığı talimatla çalışmalara başladığını ve enstitüyü kurduğunu anlatmaktadır. **Atatürk’ün dil ve kültür alanında gerçekleştirdiği ilk büyük atılım ise yazı devrimidir. Yıllardır tartışılan ve bir türlü çözülemeyen yazı sorunu, bir kaç aylık çalışma sonucunda yapılan, yazı devrimi’ ile çözülmüştür. Osmanlı devletinde 19. y.y da tartışılmaya başlanan ve çeşitli girişimlere rağmen bir türlü sonuç alınamayan yazı konusu Atatürk’ün kararlı ve isabetli uygulamasıyla sonuca ulaşmıştır. Yazı devrimi müjdesini verirken söylediği şu sözler yazının yanı sıra Türkçeye bakışı ve Türkçeye verdiği değeri göstermesi bakımından son derece önemlidir.**

“Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim ahenktar. Zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.”

Akalın, yeni Türk yazısını halka öğretilmesinde Atatürk’ün bir öğretmen gibi, yazı tahtasının önünde, elinde tebeşirle yeni yazıyı tanıtmaya gayretini vurgulayarak, dil ve tarih konusundaki duyarlılığı her zaman dile getiren Atatürk’ün Birinci Türk Tarih Kurultayının son günü, dil konusunda çalışmalar yapmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması için talimat verdiğini belirtmektedir. Akalın, sözlerini şöyle tamamlamıştır: **«Son 72 yılda dilimizde yaşanan gelişme, zenginleşme ve özleşme, ulu önder Atatürk’in Türkçeye verdiği önem, gösterdiği ilgi sayesinde. Türkçenin kullanılmasından kaynaklanan bir takım güncel sorunlara karşılık Türkçe, bugün gelişmiş, zengin bir edebiyat, kültür, sanat ve bilim dilidir. Türkçenin sorunlarının aşılmasında izlenecek yol da, Atatürk’ün Türkçe ile ilgili sözlerinde açıkça belirtilmektedir. Türk Dil Kurumu, Atatürk’ün dilimiz konusundaki sözlerini kendisine ilke edinmiştir.»**

Prof.Dr Şakir İbrayev: “Atatürk ve Kazakistan’daki Devlet Dili Meselesi”

- Prof.Dr Cengiz Hakov: “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”

- Prof.G.P Panev: “M.Kemal Atatürk ve Yeni Türkiye”

- Mücahit Mümin: “Gelişen Dünya Olayları ve Atatürkçülük”

- Rahmi Ali: “Atatürkçü Düşünce Nedir? ”

- Prof.Dr Enver Mahmut: “Atatürk’ün Özdeyişleri ve Düşüncelerinde Boyut ve Derinlik”

- Numan Kartal: “Atatürk ve Kocacık”

- Doç. Dr Necip Hablemşoğlu: “Kemal’in Öğretmenleri”

- Dr. Ali Nejat Ölçenli: “Prof. Dr.Hirsch’in Anılarında Kemalizmin Türkiye”

- Prof. Dr Gazmen Shpuza: “Türk Milli İhtilalinin ve Kemalist Refrfların Arnavutluk’taki Yankıları”

- Doç. Dr Ziyeti Barlas : “Atatürk ve Bulgaristan Türklerinin Milli Şuuru”

- Prof.Dr Valentin Çorbea : “Romen Gözüyle Atatürk ”

- Prof.Dr Mihai Maxim : “Bir Romen Diplomatının Gözleriyle Büyük Önder Atatürk ”

- Doç. Dr Tamilla Aliyeva: “Azerbaycan Bazı Halk Yazısında Atatürk”

- Dr.N.Ahmet Asrar: “İki Halk Kahramanı-M. Kemal Atatürk ve M. Ali Cinnah”

- Dr. Yaşar Kalafat: “Atatürk-Halk Kültürü-Milli Kimlik”

- Nail Tan: Atatürk ve Balkan Folkloru”
- Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu: Halk Ozanları ve Atatürk”
- Prof.Dr Nimetullah Hafız: Balkan Şiirinde Atatürk”
- Sabri Alagöz: “Bulgaristan Türk Şiirinde Atatürk”
- Prof.Dr Tacıda Zubçeviç. Hafız: “Eski Yugoslavya’da Türkiye ve Atatürk’e Dair Yayınlanan Kitaplar”
- Deniz Ünver: “Atatürk ve Spor”
- Dr. Hayrettin İvin: “Azatam’ın Çalışmaları ve Yayınları”

Halk kültürü (folklor) derlemelerine yer verilen ikinci bölümde, Priştine Ü. Türkoloji Bölümü öğretim görevlilerinden Ferhat Aşık Ferki’nin “Prizren Masallarından Derlem” başlığı altında topladığı “Balıkçı”, “Koca Kurt”, “Hasan Skaçkaylen Haydutlar”, “Kovk Topoz, Vur Topoz” adlı dört masal yayımlanmıştır.

“Olaylar-Yayınlar” ana başlığını taşıyan üçüncü bölümünde ise şu haber ve yayın tanıtma yazıları bulunmaktadır:

-Doç. Dr Boyko Marinkov, “Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1913-1938) adlı tanıtma yazısında belgelerden oluşan 960 sayfalık Türkçe ve Bulgarca olarak yayımlanan derleme bir ser konu edilmiştir. Türkiye ve Bulgaristan’ın çağdaş arşivcilik ve tarih bilimine verdikleri önemi gösteren bu esrin ön sözünde her iki ülkenin devlet başkanları Bülent Ecevit ve Smeon Saksokoburgotski’nin mesajlarının yer aldığından bahseden Marinkov,” Bu belgesel derlemenin yayımlanması fikri Bulgaristan Arşivler Genel Müdürlüğü’nün 1998 yılında Sofya’da Atatürk ve Bulgaristan- Türkiye ilişkileri üstüne düzenlediği Arşiv Belgeler Sergisi esnasında doğdu.” Demektedir. Söz konusu kitabın Türkiye ve Bulgaristan arşivlerinde bulunan orijinal belgeler ve beş bölümden oluşan basın kaynaklarını ihtiva ettiğini, altıncı bölümde isimler kılavuzu, yedincide ise belgelerin fotokopilerinin yer aldığı, Marinkov’un ifadelerinde anlıyoruz.

Prof.Dr Şükrü Haluk Akalın, “Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) ve Etkinlikler” adlı haber yazısında söz konusu merkezin çalışmalarında söz etmektedir.

Dr.Maliç Osi, “Mostar’da Gerçekleşen Bilimsel Sempozyumundan Etkilenmiş Birkaç Duygu”adlı haber yazısında bu sempozyumla Türkoloji konusundaki en önemli uluslar arası olaylardan birinin Mostar’da gerçekleştirilerek “Mostarlılar için gerçek bir kültür ve bilimsel gösteri sunulduğunu, en büyük bilim adamlarının, en büyük uzmanların mükemmel bir organizasyon, çaba ve becerikliliğin muhteşem yeteneğiyle bir araya getirildiğini” belirtmekte ve bu konudaki coşku ve duygularını kaleme almaktadır.

“Olaylar-Yayınlar” bölümünde yer alan diğer yazılar sırasıyla:

- Sabri Alagöz: “Bilim İnsana Hizmet Etmelidir.-II Uluslar arası Balkan Türkolojisi Sempozyumu”

- Doç. Dr Miryana Marinkoviç: “Felsefe Fakültesi Etnoloji Bölümünün Değerli Üyesi Prof. Dr Djurdjice Petroviç Öldü”

Yazı listesinden anlaşıldığı üzere, dergi bir bilim kurumuna yaraşan bir nitelik ve nicelikte yayımlanmıştır. BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisine uzun bir ömür diliyor, yayımlayan Hafız ailesine Türk dünyasının teşekkürlerini, saygılarını sunuyoruz .

BALTAM'DAN İKİ ÖNEMLİ YAYIN

Hüseyin AYAN*

“ÖMER LÜTFİ”

Ömer Lütfi, Hayatı Ve Eserlerinden Seçmeler, Hazırlayan Prof. Dr. Tacida Zubçeviç HAFİZ, Prizren 2004, 208 s. (Balkan Türkoloji Merkezi Yayınlarından No: 4, Edebiyat Dergisi)

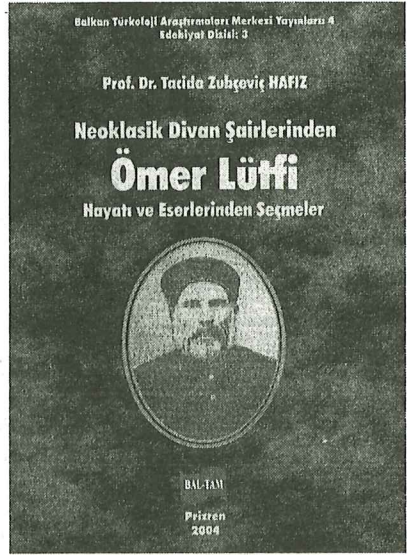
Ömer Lütfi, 1870 yılında Prizren’de doğmuştur. Anadili boşnakça olan bir ailenin çocuğudur. Osmanlı Türk kültürü içinde yetişmiş. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Prizren’de ilk öğrenimini yaptıktan sonra İstanbul’a gelerek, askeri idadiye yazılırsa da ilâhiyatı seçer. Mezuniyetten sonra Mısır’a giderek El-Ezher Üniversitesinde okumaya devam eder.

Hactan sonra memleketine döner. Seçilerek Meclise girer. Devletin güvenli adamlarındandır. Yemen ayaklanmasında Sudan’daki ve Rodas’taki karışıklıklarda önemli hizmetlerde bulunur. “Beni Tekke avlusuna gömmeyin” diyerek 1928 yılında ölür.

Ömer Lütfi Bey, 58 yıllık bir ömüre 61 eser sığdırmıştır. İçlerinde Arapça ve Farsça olanlar da vardır. Son devrin sayılı âlimlerinden ve siyasilerindendir. Melâmîliğe intisap eder.

Seçmeler arasında 12 muraabâ, 5. muhammes, 1 tahmis, 2 müseddes, 40 tarih kıt’ası, 8 gazel, 1 kaside ve küçük mesnevi vardır.

Seçmeler özellikle, tarih kıtaları bakımından çok zengindir. Ömer Lütfi, zamanında açılan okullara, tarihimizce ad bırakmış kişilerin ölümlerine, siyasî

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı, Isparta

olayların vukûuna, hemen hemen bütün büyük tarikatlerin şeyhlerine tarihler yazmıştır.

Ömer Lütfi Bey, samîmî bir mümindir. Haccı için azddığı murabbâ 75 bendliktir. Beytü'llaha yazdığı gazel 36 beyittir.

Ömer Lütfi Bey, kendisinden sonra 5 yaşında vefat eden kızı Şükriyenin doğumuna 4 tarih kıt'ası ve tatlı uykuları için de birisi 14 bendlik murabbâ olmak üzere iki "Ninni" yazmıştır. Gâyet sade bir dille, gönülden yazılmış bu şiir okul kitaplarına alınmalıdır.

Yanıp yakılmak anlamına gelen "Telehhüf" adlı ve 35 bendlik muhammesi, Rumelinin geleceğini görerek sızlanışını dile getirmektedir. Onun "Beyân" adlı şiir kitabından "Seçmeler"ın başına 3 bend alınmıştır. Ömer Lütfi beyan dünya görüşü bu üç bendde ifadesini bulmaktadır. Divanını 1912 yılında düzenlemiştir. İşte o "Beyan" dan üç bend:

Bize bu 'âlem-i imkân içinde,
Safâ yoktur bekâ yoktur belâ çok!
Bakın bu gam-fezâ zından içinde,
Şekâ çoktur, ezâ çoktur, rehâ yok!

(Bize bu oluşum dünyası içinde, rahat
lık yoktur. Kalıcılık yoktur, belâ
çoktur! Bakınız bu keder arttıran
zından içinde, bahtsızlık çoktur,
eziyyet çoktur, kurtuluş yoktur!)

Konmuş gam, keder tab'ı beşerde,
Hedefdir kalb-i âdem tîr-i derde,
Adâvetler, hasedler var bu yerde,
Hevâ çoktur, cezâ çoktur, likâ yok!

(İnsan yaradılışına gam, keder
konulmuştur. İnsan yüreği,
dert okuna hedefdir. Bu yerde
düşmanlıklar, hasetlikler var,
Heves çoktur, cezâ çoktur, yüz
Yoktur!)

Cefâ çok zümre-i nâdân içinde,
Safâ meclis-i irfan içinde,
Hudâdan gülşen-I rıdvan içinde,
Rızâ çoktur, gınâ çoktur, fenâ yok!

(Cahiller arasında çok cefâ var
Bilenler arasında rahatlıkvar
Tanrının razılığı bahçesinde;
razılık çok, zenginlik çok,
Yokluk yoktur!)

Ömer Lütfi Bey, yukarıda ifadesi bulan bir dünya görüşüne sahiptir. Arûzâ hâkimdir. Bazı şiirlerinde hece veznini kullanmıştır.

Prof. Dr. Tacida HAFİZ hanımefendi, Seçmeler'in başına bir ÖNSÖZ (s.7) Ömer Lütfi'nin Hayatı (s.9-13) dört resim: Şâir ve âlim olan Ömer Lütfi Bey sekiz sahife tutan eserlerinin listesi (14-27)ni koymuştur. Çeşitli konularda yazılmış şiirlerinden örnekleri de (s.23-185) sayfeler arasına almıştır. Eserin sonuna küçük bir sözlük (s.189-205) eklemiştir. Ayrıca bir içindikiler (s.206-208) de koyarak, eserden istifadeyi kolaylaştırmıştır.

Prof. Dr. Tacida Zubçeviç HAFİZ hanımefendi, Ömer Lütfi Bey hakkında, kendilerinin ve diğer araştırmacıların çalışmalarının küçük bir listesini (s.187-188) de "seçmeler"e ilâve etmiştir.

Ömer Lütfi merhumu, genç araştırmacılara duyurur, yazarının başarılarının devamını dilerim.

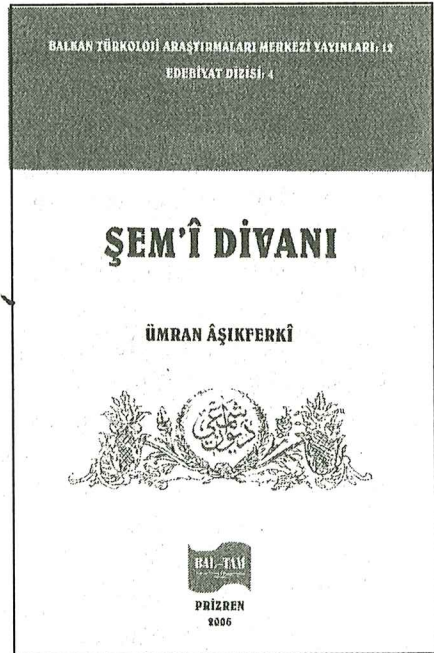
"ŞEM'İ DİVANI"

Ümrân Âşıkferkî tarafından hazırlanan Şem'î Divanı, Ankaradaki (BRC Basım Matbaacılık tesislerinde basılmış olup Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınlarının 12.dir

Eseri hazırlayan Ümrân Âşıkferkî, Prizrenli Şem'inin Hayatı Hakkında Birkaç Söz (3-7.s.) başlığı altında, şairin hayatını incelemiştir.

Divanda 158 şiir bulunmaktadır. Bunlardan 1. şiir, Şem'inin bir hasbi hâlidir. Her ne kadar Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâsında Şem'inin: Hazret-i Şeyh Vefâ devişlerinden, fânî-sîret kimesne olduğunu (1) söylerse de Şum'û, bu şiirin 9. beytinde:

Mevlevîyem Mevlevîyem, pîrimiz Monla-yı Rûm demektedir. Yine Latîfîye göre, Şem'î ile Mesîhî çağdaşırlar.

Divandaki şiirlerin 115'i gazel, 29'u murabba, 6'sı müseddes, 1'i muhammestir. Gazellerden ikisi, 4 beyitlidir. Murabbâlardan da birisi tamam değildir. Şiirlerden pek çoğu hece vezniyle yazılmıştır. Aruzla yazılanlar da kolay kalıplardır. Okuma hatâlarının veya nüshalardaki metinlerden doğan vezin bozuklukları müşahede olunmaktadır.

66. sıradaki şiiri, matlâna bakarak, güzel saymak çok zordur. Matlâda bazı değişikliğe gitmek zarureti bulunmaktadır.

52. ve 53. sıradaki murabbâlar, birincide mahlas bulunmamasından dolayı, birlikte mutalaa olunmuştur. Mahlasın bulunduğu (53.) bendde Şem'î , şiirine "gazel" demektedir.

156.sıraya yerleştirilmiş olan "Yâ Resûlallah" redifli üç gazel vardır. Âşıkferkî, bunları "Na't-i Rasûl" başlığı altında birleştirmiştir. Ayrı gazellermiş gibi düşünülse daha iyi olur.

Ümrân Âşıkferkî, edebiyatımızdaki Şem'îler üzerinde durmuş, bunların aydınlığa çıkmasına yardımcı olmuştur. Şem'î Divanı, diğer Şem'îleri araştırmada yardımcı olacaktır. Prizrenli Şem'in günümüz okuyucusuna ulaştırılmasında emeği geçenleri tebrik eder, başarılarının devamını dileriz. Divandaki 79. sırada bulunan Konya redifli murabbânın son bendini tekrar etmek isterim:

Kış olunca donanır ahhâbla vahdethânler
Kurulur bâzâr-ı aşk ma'mûr olan kâşâneler
Şem'îmi aşkın yakar pervâ eder pervâneler
Yaz olunca var Merâm üzre safâsı Konyanın

1. Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ, İstanbul, İkdâm Mat. 1314.s.210

I. ULUSLARARASI BALKAN TÜRKOLOJİSİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ YAYINLADI

Taner GÜÇLÜTÜRK*

28-30 Eylül 2001 tarihlerinde Prizren'de Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumunun bildirileri kitabı yayınlandı. Söz konusu sempozyum BALTAM ve Kosova Türk Tabur Görev Komutanlığının işbirliğiyle ve bilhassa dönemin Tabur Komutanı Kurmay Yarbay Kahraman Güneş'in desteğiyle başarıyla gerçekleştirilmişti. Kısıtlı imkanlarına rağmen çalışmalarını ve yayın hayatını aralıksız olarak sürdüren Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, yayınladığı bu çalışma ile Türkoloji bilimine değerli bir eser daha kazandırdı.

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi yayınları tarafından gün yüzünü gören Sempozyum Bildirileri kitabının ilk bölümünde, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, Bursa Milletvekili Hayati Korkmaz, Bilkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Talat Halman, Kırgızistan Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Reşat Genç, ad yapmış Türkologlar Prof. Dr. Duşanka Boyaniç-Lukaç, Prof. Dr. Mirjana Teodosiyeviç, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Ali Şen, Prof. Dr. Enver Mahmut, Doç. Dr. Nedret Mahmut, Prof. Dr. Eflatun Nimetzade, Prof. Dr. J. KORNRUMPF, Rahmi Ali, "Filiz" Gazetesi Müdürü Muharrem Tahsin, Pekin Radyosu Türkçe Haberler Sorumlusu Prof. Dr. Rukiye Hacı, Türkolog Xenia Celnarova, Emekli Öğretmen Kenan Şener, Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Üyesi Prof. Dr. İsa Özkan, "Doğru Yol" Türk Kültür Sanat Derneği Başkanı Zeynel Beksaç ve "Barış Manço" Kültür Yardımlaşma Başkanı Parim Volkan tarafından gönderilen tebrik ve kutlama mesajlarına yer veriliyor.

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI: 11
BİLDİRİLER DİZİSİ: 3

* Türkolog ve Gazeteci Prizren tanergucluturk@yahoo.com

Sempozyumdan fotoğraflara yer verilen kitabın devamında da sempozyumda sunulan tebliğlere yer alıyor. Türk Tarih ve Kültür Tarihi bölümünde, Zekeriya Kurşun'un

"Balkan Araştırmalarında Osmanlı Arşivi'nin Önemi", Mustafa Mehmet'in "Balkanlarda Eski Türk Kavimlerinden Osmanlı Dönemine Geçişle İlgili Bazı Tarihi Gerçekler",

İbrahim Tatarlı'nın "Yahya Kemal Beyatlı ve Balkanlarda Türk Varlığı", Harid Fedai'nin "Sürgünler Yeri Magusa ve Kele-İçi Kaledişi Mahkûmleri", Cengiz Hakov'un "Bulgaristan Türklerinin Tarihi Kaderi", İbrahim Yalimov'un "20-30 Yılları Arasında Bulgaristan Türkleri Arasında Reformculuk" başlıklı konuları yer alıyor.

Türk Dili bölümünde, Halûk Şükrü Akalın'ın "Makedonya'da Eğitim Olarak Türkçe",

Rasim Özyürek'in "Yugoslavya'da Yaşayan Türklerin Konuşma ve Yazı Dilleri",

Bedrettin Koro'un "II. Dünya Savaşından Sonra Prizren'de Türkçe Eğitim", Arif Ago'nun "Makedonya'da Türk Eğitimi Nereye Gidiyor", Miryana Teodosiyeviç'in "Problem prevodjenja srpskih odnosnih recenica na Turski jezik – Sırpça dilinde benzeri kelimelerin Türkçe diline tercüme sorunu" ve Mustafa Tahsin'in "Yunan Dilindeki Türkçe Kelimeler" konulu tebliğlerine yer verilmiş.

Türk Edebiyatı bölümünde, Cenana Buturoviç'in "Sözlü Gelenekte 1737 Tarihli Banya Luka Muharabesi", Ferhat Aşıkferki'nin "Balkanlarda Yunus Emre", Ümran Aşıkferki'nin "Prizrenli Şemî Hakkında Birkaç Söz", Klaus Riehle'nin "Priştineli Mesihî Evrensel Türk Şairi", Halit Eren'in "Gümülçine'li Hafız Galip Efendi", İsmail Çavuş'un "Çocuk Şiirimizin Gururu", Eflâton Nimetzade'nin "Balkanlar'da Türk Kültürü ve Tiyatro Sanatı Üzerine", Fahri Kaya'nın "Makedonya Türk Edebiyatında Dram Türü", Hamdi Hasan'ın

"Üsküp Dar'ul-Muallim Öğretmeni Sekip Tunç'un "Unutmayın Bosna'yı" Adlı Bilinmeyen Bir Şiiri", Nail Tan'ın "Makedonya'da Türkçe Anlatılan Nasreddin Hoca Fıkralarıyla Türkiye'de Yayımlanmış Nasreddin Hoca Fıkralarının Karşılaştırılması" ile Kerima Filan'ın "Bosna'da XVIII. yy. Türkçe Olarak Kelime Alınmış Bir Mecmua Üzerine" başlıklı bilimsel çalışmalarına yer ayrılıyor.

Halk Bilimi bölümünde, Yaşar Kalafat'ın "Balkan Türklerinden Örneklemelerle Halk İnançlarımızda Saç", İrfan Ünver Nasrattınoğlu'nun "Gagavuz Türklerinin Doğum ve Ölümle İlgili İnançlar", Harettin İvgin'in "Gagavuzlardaki "Allahlık" Adeti ile Anadolu'daki Kurban Kesmenin Folklorik Mukayesesi" ve Altay Suroy'un "Kosova'da Türk Dernek ve Kuruluşları" başlıklı yazıları bulunuyor.

Sempozyumla ilgili yazılan yazılar bölümünde de Şükrü Halûk Akalın'ın

"Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) ve Etkinlikleri", İrfan Ünver Nasrattınoğlu'nun "Kosova'da Tanklar Arasında Türkoloji Sempozyumu", Nail Tan'ın

"Seul, Moskova, Prizren" ve "I. Uluslararası Balkan Türkoloji'si Sempozyumu (Bilgi Şoleni) Yapıldı", Enis Tabak'ın "Bilimsel Gerçek İçin El Ele", İbrahim Tatarlı'nın "Kosova ve Priştine" ve "İsmail A. Çavuş'un "Prizren'de Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yaratıldı" adlı makalelerine yer verilmiş.

**Balkanlarda Türkoloji Araştırmaları Ve Türkoloji Bilimi
Açısından Önemli Bir Yayın**

**“ÇEVREN” DERGİSİ’NİN BALKAN TÜRKLERİ
EDEBİYATINDAKİ YERİ VE EDEBİ ETKİNLİKLERİ
(1973-1992)**

Merkezi Prizren’de bulunan Balkan Türkoloji Araştırmalar Merkezi yayınları tezler dizisinden gün yüzünü gören Mr. Daver Krasniç’in bu çalışması Balkan Türk Edebiyatına ve dönemin bilimsel çalışmalarına ışık tutuyor. BALTAM yayınlarından akademisyenlere sunulan bu değerli çalışma Balkan Türkoloji Araştırmaları açısından da önem arz ediyor.

Taner GÜÇLÜTÜRK*

Giriş

Avrupa’da başlayan Türkoloji çalışmaları, tüccarların, esirlerin ve misyoner Hristiyan rahiplerinin ilgi ve merakı ile doğdu. Tüccarlar, ticarî alış-verişi canlandırmak, misyonerler de Hristiyanlığı yaymak amacıyla Türklerle ilgilenmeye, onların dilini öğrenmeye başladılar.

Kurumsal olarak Türkoloji araştırmaları ve çalışmaları Viyana’da, saray tercümanı yetiştirme ihtiyacı üzerine 1541 yılında başladı. Viyana’da saray tercümanı Meninskiy (1623-1698) meşhur lugatini 1688’de bitirmiştir. Viyana Üniversitesi’nde ilk Türkçe dersi 1674 yılında Podesta tarafından verilirken, bu alanda önemli tarihi çalışmalarıyla Josef von Hammer (1774-1856) olmuştur. Ancak günümüz anlamında bilimsel dal olarak Türkoloji 1870 yılında Budapeşte’de açılmıştır.

* Türkolog ve Gazeteci Prizren tanergucluturk@yahoo.com

Dünyada genellikle Yahudi asıllı Fransız bilim adamlarınca geliştirilen, Amerika'da Harvard, Fransa'da ise Ehes'sdeki kürsüsüyle bilinen Türkoloji araştırmaları üzerine Hollanda üniversiteleri de çok aktif çalışmalar yürütmüştür.

17. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'da başlayan Türkoloji çalışmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde de yankı bulmaya başlamıştır. Batılı şarkiyatçıların eserleri bu dönemde özellikle yabancı dil bilen küçük bir çevre tarafından takip edilmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde bu alana Türkiye'de de ilgi artarak gelişmiştir.

Çok geniş bir araştırma alanını kapsayan Türkoloji, Türk tarihi, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk folkloru, Türk sanatı ve yaşam tarzı ile buna benzer unsurları kapsamaktadır. Türkoloji geniş bir araştırma alanı olduğundan dolayı araştırmacılar ve Türkoloji uzmanları kendilerini Türkoloji içerisindeki alt dallardan birinde yetiştirdiler. Bugüne kadar her alanda yürütülen araştırmalar ve yayınlanan eserlerle ad yapmış birçok Türkolog gibi, bu bilimin odaklandığı konular da zaman geçtikçe önemli bir ilgi alanını oluşturdu.

Balkanlardaki Türkoloji çalışmaları sistematik ve düzenli bir şekilde Osmanlı idaresinin çekilmesiyle başladı. Budapeşte ardından Balkanlardaki Türkoloji çalışmalarının ikinci durağı 20. yy. başlarında Bulgaristan ve 1926 yılında Belgrad olmuştur. Yugoslavya üniversiteleri arasında ilk ve Şarkiyat olarak kurulan bölümde Osmanlı tarihi ve edebiyat üzerine duruldu. Prof. Dr. Fehim Bayraktareviç'in kurucusu olduğu bölümde dil, çeviri ve gramer üzerine de çalışmalar yürütüldü.

Eski Yugoslavya'da var olan toplumsal, siyasî, iktisadî ve kültürel kurumlar, Yugoslavya adını da taşıyordu ve böylece Arapça, Osmanlı Türkçe'si ve Çağdaş Türkiye Türkçe'si ve Farsça ile ilgili araştırmalar "Yugoslavya şarkiyatı" olarak adlandırılmıştı. Bu şarkiyat araştırmalarının esasını Belgrad, Priştine, Saraybosna Üniversitesi ve Üsküp Üniversitesindeki Şarkiyat Bölümleri, Belgrad'daki Balkanoloji Enstitüsü ve Saraybosnadaki Şarkiyat Enstitüsü ve değerli arşivler oluşturdu. (bkz. Ždralović).

1936 yılında Prof. Dr. Olesnicki'nin kurduğu Türkoloji kürsüsüyle Hırvatistan-Zagreb'te devam eden Türkoloji araştırmalarını, 1952 ila 1954 yıllarında Bosna Hersek- Saraybosna'daki Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü izledi. Kosova'daki Türkoloji çalışmaları 1973 yılında kurulan Şarkiyat kürsüsü çerçevesinde devam etti. Ardından 1976/77 yılında Üsküp'te kurulan Türkoloji kürsüsüyle Balkanlarda bilimsel çalışmaların hızlandığı bu sahada 1988 yılında, Şarkiyattan ayrı olarak 1988 yılında Priştine Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof. Dr. Nimetullah Hafız tarafından kuruldu. Bu bölümde yetişen öğrenciler ve öğretim görevlilerin yaptığı araştırmalar Türkoloji'nin Kosova sahası için önemli çalışmalar teşkil etti. Dil, edebiyat ve folklor üzerine yoğunlaşan Türkoloji çalışmaları, kürsü dışında 30 Haziran 1998 yılında Priştine'de kurulan Yugoslavya Türkologlar Birliğiyle paralel olarak devam etti.

Kosova savaşındın sonra, 2000 yılının Mart ayında Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BALTAM) adı altında devam eden bu araştırmalar, bütün Balkan Türkolojisi ve bu sahadaki Türkoloji çalışmalarını kapsadı. Merkezin çalışmaları, bilimsel araştırmalar, uluslararası bilimsel toplantılar, kütüphane-cilik, eğitim ve yayınlar olarak devam etti.

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi yayınları, diğerleri arasında Türkoloji bilimi açısından değer ve önem taşıyan çalışmaları tezler dizisiyle yayınlamaktadır. Tezler dizisinin beşinci yayını olarak Mayıs ayında basımdan çıkan Mr. Daver Krasniç'in "Çevren Dergisinin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Edebi Etkinlikleri" konulu çalışması oldu. Çalışma, Balkan Türkoloji Araştırmaları ve bilhassa Balkan Türk Edebiyatı tarihi araştırmaları açısından önem arz ediyor.

Kitabın başlığı: "Çevren" Dergisi'nin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Edebi Etkinlikleri (1973-1991)". Çalışmanın müellifi Mr. Daver Krasniç. BAL-TAM Yayınları, Prizren-2007, 412 sayfa. Değerlendirenler Prof. Dr. Nimetullah Hafız ve Prof. Dr. Tacida Hafız. Kosova Ulusal Üniversite Kütüphanesi yayın kataloğu tarafından kaydedilmiştir. Birinci baskı, 500 adet. İsteme adresi: BAL-TAM, Emin Paşa-17, Prizren-Kosova. BAL-TAM, Reşit Galip-21/3, Ankara-Türkiye. BAL-TAM www.baltam.net, e-mail: baltam@baltam.net

Kitabın Şekli: Kitabın kapağı eflatun, harfler beyaz renktedir. Çevren dergisinin kapak resimleri orijinal renkleriyle ön ve arka kapakta yer almaktadır. Arka kapakta ayrıca ISBN numarasına (9951-8608-7-7) yer verilmektedir. Kitap birinci hamur olmakla birlikte, boyutları 24,5 x 16,5 cm'dir.

Kitabın Konusu ve Amacı: Bugün bütün Balkanlarda ve Kosova'da Türkoloji Bilimi (bu bilimin alt ve yan disiplinleri) açısından araştırılmayı ve bilimsel olarak ele alınmayı bekleyen onca konu bulunmaktadır. Yazılmamış şeyler hiç var olmamış yada yaşanmamış şeylerdir. Balkan coğrafyasındaki İslam dinine mensup toplulukların kendileri ve geçmişleri üzerine yazdıkları, eser verdikleri çalışmalar XX. yüzyılın ilk yıllarında başlamış, ikinci yarısından sonra daha da hızlanmıştır. Dolayısıyla eski kaynakların ve araştırmaların çoğu hepsi yabancı ve batılı yazar ile bilim adamlarına ait çalışmalardır. Balkanlarda Türkler, bilhassa Kosova'da Türkler olmak üzere onlarla ilgili bilimsel derli toplu bir çalışmaların sayısı çok az olmakla birlikte, yapılan kimi çalışmalar belirli sahalar bünyesinde ve araştırılmayı, gün yüzüne çıkartılıp belgelenmeyi bekleyen onca konu bulunmaktadır. Öyle ki bilimin her alanında kendini yetiştiren genç akademisyenlerin yapacağı çalışmalar ve ele alacağı konular varlığımıza ışık tutacak, geleceğe zengin bir miras ve yarınlar bırakacaktır. Mr. Daver Krasniç'in de yüksek lisans tezi olarak yaptığı bu çalışmadan ortaya çıkan eserin başlıca amacı Kosova'nın başkenti Priştine'de 1973 yılından 1992 yılına kadar yayınlanan "Çevren" dergisinin Balkan Türk Edebiyatlarındaki yerini ve Edebi Etkinliklerini tespit etmektir.

Temel amacı yanında çalışmada şu önemli hedefler de göze çarpmaktadır:
1- Günümüzde Balkanlarda ve Kosova'da varlığı devam eden Türk Edebiyatı,

Kültürü ile Yayıncılığının zengin bir tarihe ve geçmişe sahip olduğu, 2 - Edebiyat dergilerinin edebi faaliyetler açısından önemi, 3 - Derginin Balkanlarda ve Kosova'da Türk yazının devam etmesindeki rolü, 4 - Dergide yer alan yazılardan yola çıkarak dönem edebiyatının, türlerinin belli başlı özelliklerinin tespiti, 5 - Tarih boyunca olduğu gibi, derginin yayınlandığı döneme ayna tutan yıllar içerisinde Balkanlardaki Türk Edebiyatının geçirdiği evreler ve başlıca etkenlerin tahlili, 6 - Bibliyografya kısmındaki çalışmayla dergiye kimlerin, hangi konulardaki ne gibi yazılarla yer aldığı, 7 - Derginin sadece yerel değil, uluslararası çapa hitap eden konu, okur, yazar kitlesine eğildiğini ispatlamak ve 8 - Edebiyat tarihi açısından araştırma yapacak olanlara rehber niteliğinde güzel bir eser bırakmaktır.

Kitabın İçeriği: İçindekiler ve önsözden sonra kısaltmalar listesine verilirken, girişin ardından çalışma üç ana bölüm ve eklerden oluşuyor. Girişte Türk edebiyatında XIX. yüzyıldan itibaren gazetelerin yeri ve önemi hakkında bilgiler veriliyor. Burada edebiyat dergilerinin edebi faaliyetler açısından önemine değiniliyor.

Birinci bölümde, Balkanlardaki Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış yapılıyor. Osmanlıdan günümüze kadar, Balkanların Tarihi, Coğrafi, Edebi, Kültür, Folklor ve Dil özelliklerine yer veriliyor.

İkinci bölümde, Çevren Dergisinin ve bu derginin Balkan Türklerinin Kültür hayatındaki yeri irdeleniyor. Osmanlı sonrası dönemde Kosova, Kosova Türkleri ve Kosova Türk Edebiyatının gelişim süreci içinde "Çevren" dergisinin yeri değerlendiriliyor.

Çalışmanın üçüncü bölümü, Çevren Dergisine ayrılıyor. Derginin ilk sayısından son sayısına kadar faaliyetleri yazarlar, edebi türler, dergi etrafında oluşan edebi tartışmalar, derginin edebiyat ortamına etkisi, dergideki çeviriler gibi konu odaklı değerlendirmesi yapılıyor.

Aynı bölümde tezle ilgili varılan sonuçlara yer ayrılıyor. Bölümün sonunda da yararlanılan kaynakça listesi bulunuyor.

Çalışmanın ekler bölümünde Çevren Dergisinin 1. sayısından 92. sayısına kadar yaklaşık 20 yıllık bir yayın hayatının bibliyografya çalışması yapılıyor. Yapılan taramalar ve fişlemeler iki ayrı bölümde ele alınıyor. Birinci bölümde yazarların isimlerine göre alfabetik tasnifi; İkinci bölümde dergideki yazıların türlerine göre tasnifi yapılıyor. Makaleler kendi içinde konularına göre, dil, edebiyat, felsefe, folklor, kültür, mimari, müzik, sanat, siyaset, tarih, toplum ve tiyatro ile ilgili başlıklar yer alıyor. "Çevren'de yayınlanan yazıların önemli bir bölümü çeviri yazıları olduğu için çevirenin ismi soy ismi belirtilerek "çeviri" yazıların tasnifi kendi içinde türlerine göre, çeviri biyografiler, çeviri denemeler, çeviri haberler, çeviri hatıralar, çeviri hikayeler, çeviri incelemeler, çeviri makaleler, çeviri manzum hikayeler, çeviri roman, çeviri şiirler, çeviri tanıtma ve çeviri tenkit başlıkları altına yer almış.

Sonuç ve Değerlendirme:

İkinci, üçüncü ve dördüncü yüzyıldan 20'ci yüzyıla kadar Türkler Balkanlara yerleşmiş, uygarlıklar kurmuş ve daha önce Balkanlarda uygarlıklar kuran uluslarla, her alanda etkilenmişlerdir. Osmanlı idaresi geri çekildikten sonra, Balkanlarda, Türklerin adlandırdığı Rumeli'de büyük uygarlığın izleri ve kültür mirası kalmıştır. Dünya uygarlık tarihinin Türk uygarlık tarihiyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu yüzyıllar önce Avrupalılar sezmiştir, Türkoloji çalışmalarını 17. yüzyılda başlatmışlardır ve bu çalışmalar Avrupa aydınları tarafından büyük ilgi görmüştür.

Balkanlarda Türkoloji çalışmaları yüzyıllar sonra Osmanlı idaresinin çekilmesiyle başlar. Ancak Balkanları idare eden devletler, bu alanlardaki bilimsel çalışmalarını, kendi siyasal ve ulusal çıkarları doğrultusunda yürüttüler. Bu yüzden Balkanlardaki Türklerle ilgili çoğu tarihsel ve bilimsel gerçekler sapıtırıldı, Balkanlardaki halklar arasında düşmanlık tohumları ekildi ve bu tohumlar filizlenerek birçok etnik savaşa neden oldu. Balkan yarımadasında bu son yıllar içerisinde meydana gelen gerginlik ve savaşlar bunun en iyi kanıtıdır.

İşte bu nedenle, Balkan Türkoloji çalışmalarının önemi daha da artmaktadır. O yüzden bilim yoluyla olumlu, yapıcı, kanıtlanmış sonuçlar ortaya çıkartmak ve dünya ve insanlığın daha güzel olabilmesi için bilimsel araştırmalarla, evrensel mücadelelerle katkısını sunacak dünya barışı ve daha aydın yarınlar açısından önemlidir.

Mr. Daver Krasniç'in bu çalışmasında da belirtildiği gibi, Kosova Türk toplumunun, edebi zümresinin ortaya çıkışını teşvik etmek amacıyla yayın hayatına başlayan "Çevren" dergisi kısa bir zamanda büyük başarılarla imza atmıştır. 1973 – 1992 yılları arasında binlerce mektup alan, özgün yapıtlar gönderilen Çevren Dergisi, Türkiye, Eski Sovyetler Birliği, Fransa, Almanya, Macaristan, Bulgaristan, Çin, Japonya, Amerika, İtalya, İngiltere gibi dünya ülkelerinden ve bu ülkelerin kütüphanelerinden sipariş almıştır. Kosova, Yugoslavya, Türkiye, Balkan ve Dünya edebiyatları arasında köprü görevi üstlenen Çevren Dergisi 700'ün üzerine kişi yazmıştır. Türkoloji bilimini ilgilendiren edebiyat ve dille ilgili konulara yer veren dergi, ayrıca kültürümüzün, gelenek, görenek ve dil zenginliğimizin bir hazinesi sayılır. Bu açıdan önem taşıyan Çevren dergisi, sadece bununla kalmıyor, diğer ulus ile etnik topluluklara mensup yazar ve bilim insanlarına da sayfalarını açıyor. Bununla birlikte dergi sadece Türk Dünyasını değil, diğer kültürler ve ülkeler arasında da köprüler kuruyor. Yapılan çevirilerle birbirini etkileyen edebiyat ve bilimsel etkinliklerle dolu bu zengin bahçenin derinliklerine inen Mr. Daver Krasniç, vardığı ilginç tespitler yanında, şu sonuca varıyor:

"Çevren dergisi kendine has bir sanat, etik ve estetik anlayışına sahip olmayı başarmıştır. Bununla da kalmayıp; edebiyatımıza, kültürümüze ve özellikle Kosova Türklerinin kültürel gelişmesinde, dolayısıyla bu topraklarda Türk

varlığının yaşatılıp zenginleştirmesine ve bugünlere kadar gelmesinde büyük katkılarda bulunmuştur.” (s.63)

Her eserde olabileceği gibi, bu değerli çalışmada da olası mümkün küçük hatalar dışında eser kapsamlı bir çalışmadır. Hazırlanmasında büyük bir çaba gösterilmiş ve emek harcanmıştır. Yüksek lisans tezi olarak ortaya konan bu çalışmada emeği geçen başta Mr. Daver Krasniç olmak üzere, teze danışmanlık yapan Doç.Dr. M. Fatih Andı'ya teşekkür etmek gerekli. Bir diğer teşekkür de, bu tez çalışmasını kitaplaştırarak Türkoloji bilimine kazandıran Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) yöneticileri ve eserin değerlendirmesini yapan Prof. Dr. Nimetullah Hafız ile Prof.Dr. Tacida Hafız'a ait. Bu kitapla “Çevren” Dergisi hem bir daha ölümsüzleşmiş, hem de bu dergiye emek verenler ile yazanlara bir şükran niteliğinde armağan olmuştur. Eserin basımdan çıkmasıyla belirlediği amaç doğrultusunda bir başarıya daha adımlayan BALTAM Yayınları da, genç akademisyenleri teşvik edip onları desteklemedeki kararlılığını ortaya koymuştur. Günümüz şartları içerisinde bilime emek sunanlara böyle bir teşviki esirgemeyen Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'nin her türlü desteği hak ettiğini ortaya koymaktadır. Bu destek de bizle ilgili bilimsel çalışmaların batılı değil, kendi akademisyenlerimiz tarafından ortaya konmasında önemli bir etken oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Krasniç, Mr. Daver - “Çevren” Dergisi'nin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Edebi Etkinlikleri (1973-1991), Mayıs-2007, BALTAM yayınları 13- Tezler Dizisi 5, Prizren
- Güçlütürk, Taner, “BALTAM yayınlarından akademisyenlere sunulan değerli bir çalışma”, Yeni Dönem gazetesi, sayı 376, Prizren
- Tabak, Enis-Güçlütürk, Taner, “BALTAM merkezi açıldı”, 18 Mayıs 2006 tarihli Yeni Dönem gazetesi, Prizren
- Belgrat Üniversitesi, Filoloji Fakültesi resmi internet sitesi, Şarkiyat Kürsüsü, <http://www.fil.bg.ac.yu/>
- Üsküp “Kiril ve Metodiy” Üniversitesi, “Blaze Koneski” Filoloji Fakültesi resmi internet sitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, http://www.flf.ukim.edu.mk/turski_jazik/index.html
- Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi-BALTAM resmi sitesi, www.baltam.net
- Ždralović, Muhamed, - “Hırvatistan'daki Türkoloji”, “TV Uluslararası Güney Doğu Avrupa Türkoloji Sempozyumu” Katılımcı Tebliğ Özetleri Kitapçığı, BALTAM Yayınları, 2006, Prizren
- Demir, Doç. Dr. Nurettin, “Avrupa'da Türkoloji Çalışmaları”, (Başkent Üniversitesi, Ankara) (internet)
- Güçlütürk, Taner, “Nimetullah Hafız-Hayatı ve Eserleri”, (Mezuniyet ödevi) Ekim-2004, Priştine.

